

Журнал основан в 1918 г.

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАВРИЧЕСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА им. В.И. ВЕРНАДСКОГО

Научный журнал

Серия «Филология»

Том 18 (57) № 2

Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского
Симферополь, 2005

ISBN 5-7763-9818-5

Журнал зарегистрирован 23 ноября 1999 года

Серия КМ № 534

Редакционная коллегия журнала:

Багров Н. В. – главный редактор

Бержанский В. Н. – заместитель главного редактора

Ена В. Г. – ответственный секретарь

Редакционная коллегия серии «Филология»:

Казарин В.П., доктор филологических наук, профессор – (редактор серии)

Богданович Г.Ю., доктор филологических наук, профессор – (редактор выпуска)

Борисова Л.М., доктор филологических наук, профессор

Киречек П.М., доктор филологических наук, профессор

Меметов А.М., доктор филологических наук, профессор

Новикова М.А., доктор филологических наук, профессор

Орехова Л.А., доктор филологических наук, профессор

Петренко А.Д., доктор филологических наук, профессор

Рудяков А.Н., доктор филологических наук, профессор

Печатается по решению Ученого Совета факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского (протокол №4 от 19.04.05 г.)

© Таврический национальный университет, 2005 г.

Подписано в печать 15.04.2005. Формат 60x84^{2/3} усл. изд. л. 34,4. Тираж 500. Заказ № 74/б.

Отпечатано в информационно-издательском отделе ТНУ.

Проспект Вернадского, 4, г. Симферополь, 95007

„Учение записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского”

Научный журнал. Серия «Филология». Том 18 (57). № 2.

Симферополь, Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского, 2005.

Журнал основан в 1918 г.

Адреса редакций: проспект Вернадского, 4, м. Симферополь. 95007

Надруковано у інформаційно-видавничькому відділі Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського.

Проспект Вернадського, 4, м. Симферополь, 95007

Раздел 1. ЛЕКСИКА И ГРАММАТИКА В АСПЕКТЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

УДК 415

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Абрамян К.Ш.

Актуальность. Расширение языковых контактов, повышенный интерес к изучению культур различных народов, характерные для конца XX – начала XXI вв., делают проблемы межкультурной коммуникации все более и более актуальными. Системное описание языковой «картины мира» уже не представляется возможным без комплексного учета специфических «национальных» видений единого универсума, предполагающих не только чисто лингвистическое, но и более глобальное, лингвокультурологическое исследование многих лингвистических проблем, выявляющее национальные особенности мышления представителей тех или иных культур.

Как известно, одним из основных постулатов лингвокультурологии является тезис о том, что нельзя понять механизмы языка того или иного народа без понимания его менталитета [1;4]. Корнями своими это положение восходит еще к знаменитой теории «кругов» В.фон Гумбольдта, который писал: «Через многообразие языков для нас открывается богатство мира и многообразие того, что мы познаем в нем; и человеческое бытие становится для нас шире, поскольку языки в отчетливых и действенных чертах дают нам различные способы мышления и восприятия» [3, с.349]. Таким образом, при межкультурной коммуникации особое значение имеет не столько различие языков, сколько национальных сознаний инофона и носителя языка, что часто играет роль камня преткновения в процессе адекватного интегрирования инофона в инокультурную среду.

Постановка проблемы. Известно, что «путь от реального мира к понятию и далее к словесному выражению различен у разных народов» [4, с.40]. В связи с этим велика роль словообразовательной системы различных языков, в которой наряду с лексической системой эти различия проявляются наиболее ярко, поскольку именно на словообразовательном уровне во многом происходит номинация и дискретизация универсума. Не случайно В. Фон Гумбольдт называл словообразование самой глубокой и загадочной сферой языка, попытки, проникновения в которую, по его словам, являются предприятием, «заслуживающим внимания уже самой смелостью» [2, с.113]. Для осуществления сопоставительного анализа речетворчества различных народов необходимо учитывать и выявлять словообразовательную активность и словообразовательный потенциал сравниваемых языков. Исследование реализации словопорождающих возможностей тех или иных определенных лексико-семантических групп (ЛСГ) слов сравниваемых языков приводит к выводу о многих, с одной стороны, общих для них подходах к выражению определенных понятий, с другой – о специфических особенностях словообразовательной номинации и речупотребления в различных языках. В этой связи особый интерес представляют такие комплексные единицы

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

армянского, семантическое место с исследуемым значением в микросистеме глаголов восприятия заполняется исключительно лексическими средствами.

Английский язык вновь занимает промежуточное положение, реализуя значение места действия лишь в СП глаголов зрения. Примечательно, что английские дериваты репрезентируют близкое армянскому языку частное лексико-словообразовательное значение (gazabo, gazebo, gazebo «вышка на крыше дома; бельведер»).

Выводы. Очевидно, что объяснить вышеназванные и им подобные различия языков исключительно лингвистически не представляется возможным, даже учитывая объективное действие традиционных лингвистических ограничений, сдерживающих реализацию словообразовательной активности производящих баз сравниваемых языков, таких, как семантические, лексические, словообразовательные, формальные, а также экстралингвистические, выражающиеся в отсутствии стабильной коммуникативной потребности в наименовании определенного рода. Тем не менее, экспланация причин подобного отсутствия с точки зрения исключительно лингвистики не корректна, поскольку здесь вступают в силу различия культурологического плана, включающие в себя как различия менталитета носителей разных языков, так и исторические, культурные и т.д. различия жизни социумов, что неизбежно отражается в речетворчестве разных народов, и, следовательно, единственно возможным способом обеспечения адекватной интерпретации коммуникативной интенции партнера по общению является учет не только и не столько собственно лингвистических, но и этнопсихологических и культурологических аспектов речевого поведения коммуникантов.

Список литературы

1. Воробьев В.В. Лингвокультурология. Теория и методы. – М., 1977.
2. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М., 1968.
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. – М., 1985.
4. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2000.

Поступила в редакцию 01.02.2005 г.

УДК 81'367.625:651.74

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ ФОРМ В ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОМ СТИЛЕ

Афанасьева Н.Д., Кузнецова М.В.

Актуальность. Обучение языку специальности студентов-иностранцев является необходимым аспектом работы при преподавании русского языка как иностранного. Однако предмет и методы изучения будут различаться, и иногда достаточно сильно, в зависимости от того, какова будущая специальность студентов, с которыми предстоит проводить занятия. Несомненно, для студентов технических специальностей необходимо овладение лексикой, в частности терминологией, и синтаксическими конструкциями, характерными для языка избранной ими науки: физики, химии, биологии, математики, медицины и так далее. Иначе обстоит дело со студентами-иностранцами, обучающимися по специальности «Международное право». Языком специальности для них является официально-деловой стиль (ОДС) с присущими ему особенностями.

Постановка проблемы. В связи с этим при введении в учебно-методический план аспекта языка специальности на среднем и средне-продвинутом этапах обучения основная задача преподавателя – помочь студентам овладеть лексикой и синтаксическими конструкциями, характерными для ОДС, что необходимо для правильного восприятия и построения высказываний на изучаемом языке. Однако не менее важным и сложным является обучение студентов-иностранцев деловой риторике юристов, т.е. основам судебного красноречия. Именно этот аспект становится ведущим на продвинутом и завершающем этапах обучения и отличает работу над языком специальности со студентами юридических факультетов. Стили языка становятся базой для дифференциации многочисленных и многообразных стилей речи, характеризующих различные формы речевого общения. В связи с этим можно говорить о том, что перед преподавателем русского языка студентам-иностранцам, обучающимся по специальности «Международное право», стоят две задачи: во-первых, сформировать у студентов устойчивые навыки употребления языковых средств, характерных для ОДС, а во-вторых, обучить их основам ораторского мастерства юристов.

Официально-деловым стилем принято считать разновидность современного русского литературного языка, функционирующую в сфере правовой и административной общественной деятельности. В ОДС выдерживаются тексты законов, указов, приказов, инструкций, договоров, соглашений, распоряжений, актов, различных официальных документов, деловая переписка, а также выступления на заседаниях суда, устные справки юридического характера. Следовательно, ОДС реализуется в письменной и устной формах, хотя преобладает первая из них. Это не может не отражаться на языке официального документа, поскольку письменная речь – это речь в отсутствии собеседника, требующая полноты, ясности и развернутости изложения, чтобы быть понятной читающему. Сфера применения деловой речи может быть представлена как широкая сеть актуальных официально-деловых ситуаций и как набор соответствующих жанров документов.

В пределах данной сферы общения ОДС распадается на подстили в зависимости от более узкой области его употребления и соотносительности с более конкретной стороной жизни, с подвидом деятельности и общественных отношений. Следовательно, подстили будут

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ ФОРМ В ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОМ СТИЛЕ

отличаться несколько видоизмененными целями и задачами общения, поскольку в этом случае перед говорящим или пишущим появляются дополнительные, более узкие и частные задачи общения по сравнению с функцией стиля в целом. Например, А.А. Ушаков отмечал, что язык всех деловых документов, поскольку они являются в конечном счете разновидностями государственных актов, ориентируется на норму языка закона, который является в этом случае эталоном, образцом для подражания. Стилистико-речевые свойства канцелярских бумаг, будучи в основных чертах сходны с соответствующими свойствами законодательных документов, имеют и отличительные черты и тем самым определяют канцелярский подстиль в законодательном стиле в целом [5].

Следует отметить, что исследователи выделяют внутри ОДС разные подстили. Широта этой сферы позволяет различать в современном русском языке, по меньшей мере, три подстиля, или разновидности, ОДС: 1) собственно официально-деловой (канцелярский); 2) юридический (язык законов и указов); 3) дипломатический. При ряде различий эти подстили близки друг к другу по своим основным характеристикам. Например, официально-деловые и дипломатические документы сближает то, что они ориентированы на достижение договоренности между двумя сторонами или на формулирование позиций сторон при особо «этикетной» природе дипломатических формул; в отличие от них, для языка законов характерно стремление к перечислению условий и обстоятельств, влекущих за собой юридическую ответственность [1, с.180; 3, с.216].

На первый взгляд, обучение языку специальности будущих юристов в незначительной степени отличается от обучения языку специальности иностранных студентов вообще, поскольку у этих стилей имеются много общих морфолого-синтаксических особенностей. Однако такое сходство только кажущееся. В связи с этим имеет смысл рассмотреть характерные черты этих стилей на примере употребления форм глагола.

В ОДС наблюдается самый высокий среди всех функциональных стилей русского языка процент **инфинитива** по сравнению с другими глагольными формами. Такое количественное преобладание инфинитивных форм связано с целевой установкой большинства официально-деловых документов. Например: *«Каждый имеет право свободно искать, получать, передать, производить и распространять информацию любым законным способом»* (Конституция РФ, ст. 29).

Самые существенные различия в употреблении инфинитива в ОДС касаются функционально-стилистического аспекта. В контекстуальных особенностях использования инфинитива наиболее отчетливо проявляется зависимость морфолого-синтаксических характеристик стиля от экстралингвистических факторов. Всем жанрам ОДС присуще использование инфинитива в значении категорического предписания или долженствования с различными дополнительными оттенками. Например, в приказах все формы инфинитива выступают в значении приказа, выраженного в категорической форме; в постановлениях такое значение будут иметь около 90% форм. Такое значение инфинитива наиболее часто используется в информационной части правил, инструкций, а также в кодексах и Конституции, которые отличаются наиболее обобщенным и информативным характером изложения, но и здесь формы инфинитива имеют оттенок модальности: предписания, долженствования, возможности, разрешения, запрещения. Поскольку законодательные акты и другие деловые документы фиксируют правовые отношения и тем самым регламентируют их, отличительной чертой ОДС является регламентированность, которая находит свое выражение в использовании инфинитива: что разрешается или что запрещается, что вменяется в обязанности. Поэтому инфинитив широко используется в конструкциях со словами *должен, обязан, обязуется, имеет право, может, необходимо, следует (=нужно)*, на которые в предложении падает логическое ударение и которые не могут быть опущены. Даже в тех случаях, когда в контексте нет этих слов, обычно имеются соответствующие модальные оттенки, ср.: *Правительство Российской Федерации может подать в отставку, которая*

принимается или отклоняется Президентом Российской Федерации (Конституция РФ, ст. 117). Гражданин Российской Федерации несет воинскую службу в соответствии с федеральным законом (Конституция РФ, ст. 59). Категоричность выражения долженствования может быть усилена лексическими средствами (*необходимо решительно бороться с проявлением...*) или инфинитивом СВ глагола (*приказываю: обеспечить..., подготовить..., создать условия для...*); конструкция **мочь+инфинитив** в этом случае имеет значение не способности предмета совершить то или иное действие, а значение разрешения. Ср.: *Клиент может за 30 дней отказаться от заказанного им тура, при этом ему возвращается полная стоимость путевки* (из договора с туристической формой). – *Гражданин Российской Федерации может самостоятельно осуществлять в полном объеме свои права и обязанности с 18 лет* (Конституция РФ, ст. 60). В последнем примере мы видим проявление сразу нескольких особенностей употребления инфинитива в ОДС: значение разрешения, выражаемое конструкцией **мочь + инфинитив**, усиливается и конкретизируется обстоятельствами *самостоятельно и в полном объеме*.

Из **спрягаемых форм глагола** в ОДС чаще всего употребляется **настоящее время** в значении предписания, т.е. глагольная форма указывает на действие, которое законом предписывается произвести. Например: *«Государственная Дума рассматривает представленную Президентом Российской Федерации кандидатуру Председателя Правительства Российской Федерации в течение недели со дня внесения предложения о кандидатуре»* (Конституция РФ, ст. 111).

По данным М.Н. Кожинной, в ОДС формы **настоящего времени** глагола составляют 79%, прошедшего – 16%, будущего – 5%, а в НС, соответственно, настоящее время – 69%, прошедшее – 23%, будущее – 8%. Таким образом, в языке науки прошедшее время встречается в среднем в 3 раза реже, чем формы настоящего времени, причем это свойство будет мало различаться в текстах разных наук (исключение составят тексты по истории, где количество форм прошедшего времени возрастает до 61,9 – 78,4%, а употребление форм настоящего времени уменьшается до 12,4 – 34,2% у разных авторов, что объясняется тематикой данных текстов). Это связано с тем, что настоящее время в НС выступает, главным образом, в значении настоящего вневременного, поскольку его основная функция – описание общих признаков предметов, явлений, процессов, их закономерностей, т.е. это значение связано с особенностями предмета и задач науки и представляет собой следствие проявления типа творческого мышления в данной области человеческих знаний. Таким образом, больший процент форм настоящего времени по сравнению с формами прошедшего времени в ОДС мотивирован иными, чем в НС, причинами и значения этих форм иные. По мнению М.Н. Кожинной, одной из особенностей настоящего времени глаголов в языке науки является то, что они как бы утрачивают свою глагольность и приобретают взамен качественность, т.е. способность выражать не действия или состояния как таковые, а свойства предмета. Подобное значение будет характерно даже для форм прошедшего времени, поэтому можно говорить о возникновении у глаголов в НС характерного отвлеченного, вневременного функционального значения. Например: *В конце слова звонкие согласные оглушаются*. В ОДС настоящее время употребляется в значении настоящего предписания, долженствования, например: *Президент Российской Федерации: а) осуществляет руководство внешней политикой Российской Федерации; б) ведет переговоры и подписывает международные договоры Российской Федерации; в) подписывает ратификационные грамоты; г) принимает верительные и отзывные грамоты аккредитуемых при нем дипломатических представителей*. (Конституция РФ, ст. 86). Подобные формы настоящего времени придают деловой речи в целом значение предписания, что связано с экстралингвистической основой данного стиля.

Прошедшее время в ОДС используется в трех основных значениях:

1) прошедшее условное, ирреальное (со словами *если, когда*), которое встречается обычно в кодексах, договорах, т.к. само содержание текста требует в данном случае

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ ФОРМ В ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОМ СТИЛЕ

перечисления различных предполагаемых правонарушений, которые влекут за собой юридическую ответственность. Например: *Фирма имеет право изменить сроки тура без штрафных санкций в случае недобора минимального количества человек в группе, а также в других случаях, в том числе, когда тур аннулирован или не подтвержден туроператором* (из договора с туристической формой);

2) прошедшее результативное с функциональным значением «подчеркнутой констатации», ярко выраженной фиксации сообщаемого в письменной форме. Это значение свойственно текстам договоров, актов, причем в этом случае обычно используется СВ глагола. Например: *Фирма «Издат-школа», именуемая в дальнейшем «Издательство», в лице генерального директора Миросердовой Галины Алексеевны, действующей на основании Устава, и Иванов Сергей Викторович, именуемый в дальнейшем «Автор», заключили настоящий договор о нижеследующем...* (из договора с издательством);

3) в протоколах и отчасти актах используется прошедшее время глаголов НСВ и СВ, имеющее повествовательный характер; например: *на собрании выступил..., он сказал, что...*

Небольшой процент форм будущего времени в ОДС объясняется тем, что в деловых текстах явления представляются как нечто уже установившееся, вошедшее в практику социальных отношений, как закон. Будущее время в ОДС также приобретает различные модальные оттенки: долженствования, предписания, возможности, близкой к необходимости. Обычно будущее время употребляется в ОДС в двух значениях: 1) будущее долженствования; 2) будущее условное, ирреальное в сочетании со словами *если, когда, как только*. Такое значение будущего времени особенно употребительно в кодексах, правилах и договорах международного права. Это мотивировано содержанием и целями общения – оговорить ситуативную обусловленность правовой нормы. Например: *Если Издательство осуществит издание указанного произведения совместно с другими юридическими или физическими лицами, ответственность перед Автором, вытекающую из условий настоящего договора, несет Издательство* (из договора с издательством). Однако часто, если необходимо выражение возможности совершения действия в будущем (в приказах, постановлениях, инструкциях, правилах), используется конструкция с инфинитивом, наиболее точно выражающая значение предписания, приказа, долженствования.

Большой процент форм будущего времени в НС по сравнению с деловой речью объясняется более распространенным в данном стиле объясняющим характером изложения, выражением предположений, гипотез; например: *допустим, что...; теперь рассмотрим...; обратимся к...; ч-л. будет представлять собой...* и т.п.

Следует отметить, что в ОДС на употребительность тех или иных форм глагола, в отличие от НС, будут влиять дифференцирующие черты каждого подстиля, жанр деловой речи, а иногда даже различия внутри жанров по типам документов. В частности, будут различаться гражданский, гражданско-процессуальный и уголовно-процессуальный кодексы, договоры трудового и международного права. Например, по данным М.Н. Кожинной, в трудовых договорах употребительность форм настоящего времени примерно на 50% выше, чем в международных договорах, форм прошедшего времени – на 80% ниже, а формы будущего в трудовых договорах обычно не используются вообще. В Конституции же настоящее время составляет 99% всех глагольных форм, а прошедшее и будущее время – всего по 0,5% [1, с.234]. Объясняется это тем, что законодательный подстиль характеризуется высокой степенью отвлеченности и обобщенности, а канцелярский проявляет более высокую степень конкретизации. Сам способ изложения в деловых текстах несопоставим с теми, что используются в других функциональных стилях. Здесь практически нет места рассуждению, доказательству, следовательно, нет и формулировок-выводов, формулировок-гипотез, встречающихся в языке науки. В ОДС преобладает особая форма сообщения, которую можно назвать «предписующей подчеркнутой констатацией» (термин М.Н.Кожинной). Те жанры и части текста, где этот способ проявляется особенно четко и последовательно в соответствии с

целями общения, отличаются большей употребительностью форм инфинитива и настоящего времени в значении долженствования, предписания, подчеркнутой констатации, причем это значение будет проявляться в ОДС и у форм прошедшего и будущего времени.

В связи с этим представляется необходимым при работе над глагольными формами со студентами-иностранцами юридических специальностей обратить особое внимание на образование форм прошедшего времени, поскольку около 50% ошибок, встречающихся при употреблении глагольных форм, приходится на прошедшее время глагола. Овладение глагольной лексикой вызывает у иностранных студентов значительные затруднения в силу того, что словоизменение русских глаголов связано не только с их принадлежностью к одному из двух спряжений, но и с их делением на словоизменительные классы, или модели – «группы глаголов, принадлежащих к одному и тому же спряжению и характеризующихся тождественным формальным соотношением основ прошедшего и настоящего времени» [4, с.647]. «Русская грамматика» выделяет десять словоизменительных классов и ряд подклассов, так как у глаголов разных классов образование форм происходит по-разному: у одних глаголов, принадлежащих к продуктивным словообразовательным типам и представленных открытым, пополняемым рядом слов, формы образуются достаточно свободно (такие глаголы группируются в продуктивные классы); у других глаголов образование форм может быть затруднено индивидуальными соотношениями гласных или согласных в основах настоящего и прошедшего времени, наличием беглых гласных, неупотребительностью отдельных личных форм, обусловленной лексическим значением глагола (такие глаголы представлены непополняемыми группами слов или даже отдельными словами, составляющими непродуктивные классы) [2, с.281].

Следующей отличительной чертой научного и делового стилей является **преобладание глаголов НСВ**: например, по данным М.Н. Кожиной [1, с.241], в научном стиле глаголы НСВ составляют 77,8%, СВ – 20,8%, двувидовые – 1,4%, в деловом стиле, соответственно, НСВ – 73,0%, СВ – 23,8%, двувидовые – 3,2%. Преобладание форм НСВ в деловом и научном стиле объясняется доминирующим положением в них настоящего времени глагола; СВ употребляется, главным образом, в форме инфинитива; таким образом, деловая речь по употребительности того или иного вида глаголов близка к научной. Однако существуют существенные различия, касающиеся функционирования видов глаголов в текстах различных жанров. В частности, правовые акты, представляющие собой изложение наиболее общих норм и правил: Конституция, уставы, положения, правила, кодексы, – имеют небольшой процент глаголов СВ. Поскольку глаголы в данном случае обозначают процессуальный характер действия, а структура предложения описывает условия его совершения / не совершения. Напротив, в жанрах более конкретного характера, предполагающих описание реальных действий, стремящихся к результату: приказах, распоряжениях, протоколах, постановлениях, актах, договорах, – количество глаголов СВ может возрастать до 50%. Такое распределение глаголов по видам связано с тем, что во второй группе документов особенно широко используется инфинитив с модальными словами в значении долженствования для выражения категорического приказа или разрешения, возможности совершить действие. Например, *обязан / должен предупредить / передать / сообщить* (в кодексах); *обязую / приказываю проверить / устранить / утвердить / обеспечить* (в приказах и распоряжениях); *обязан поставить / оплатить / перечислить* (в договорах). Помимо инфинитива, глаголы СВ встречаются в форме прошедшего времени в протоколах, отчетах, постановлениях в тех частях, где констатируется проделанная работа. Таким образом, в отличие от НС, употребление видов глагола в ОДС регламентировано жанром делового текста, например, в Конституции НСВ составляет 92,5%, а СВ – 0,7%, в приказах и распоряжениях – соответственно 48,6% и 48,0%, протоколах – 44,3% и 53,0% [1, с.249].

В ОДС чаще, чем в НС, встречаются **двувидовые глаголы**, причем круг их ограничен, например, *рекомендовать, организовать, унифицировать, использовать, активизировать,*

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ ФОРМ В ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОМ СТИЛЕ

гарантировать. На подобное использование двувидовых глаголов в ОДС следует обратить внимание в практике преподавания РКИ, поскольку в разговорно-бытовой речи некоторые из этих глаголов образуют формы либо НСВ (*организовать – организовывать*), либо СВ (*рекомендовать – порекомендовать, контролировать – проконтролировать*). Подобным образом язык стремится к унификации способов выражения видовых значений глагола: прибавление приставки переводит двувидовой глагол в глагол СВ – соответственно, бесприставочный глагол начинает функционировать исключительно как глагол НСВ; появление в составе глагольной лексемы суффиксов вторичного НСВ *-ива-/-ыва-* закрепляет за подобными глаголами значение НСВ, а глаголы без этих суффиксов начинают играть роль СВ. Следует отметить, что ОДС подобные глаголы не свойственны.

Выводы. Таким образом, даже беглый сопоставительный анализ употребления глагольных форм в ОДС и НС доказывает, что работа над языком специальности с будущими юристами будет иметь ряд особенностей, обусловленных морфолого-синтаксическими признаками официально-делового стиля.

Список литературы

1. Кожина М. Н. К основаниям функциональной стилистики. – Пермь, 1968.
2. Кузнецова М. В. Многообразие форм и сложная видо-временная система как характерные черты русского глагола // Универсально-типологическое и национально-специфическое в языке и культуре: Материалы Всесоюзной научно-практической конференции, 23-24 апреля 2002 г.: В 3-х ч. Ч.1. – М.: Изд-во РУДН, 2003. – С. 278-294.
3. Культура русской речи: Учебник для вузов. – М.: Норма, 2004.
4. Русская грамматика. Т.1. – М.: Наука, 1982.
5. Ушаков А. А. Очерки советской законодательной стилистики. – Пермь, 1967.

Поступила в редакцию 10.02.2005 г.

УДК 81'367.625

ЕЩЕ РАЗ О ДИВЕРГЕНЦИИ И КОНВЕРГЕНЦИИ В СФЕРЕ ПРЕФИКСАЛЬНЫХ ГЛАГОЛОВ

Башкатова О.О.

Постановка проблемы. Термины *дивергенция* (от лат. *divergere* – расходиться [6, с. 228]) и *конвергенция* (от лат. *convergere* – приближаться, сходиться [6, с. 344]) используются в различных отраслях знания, например, в анатомии, биологии, математике, а также лингвистике. В «Словаре лингвистических терминов» под редакцией О.С. Ахмановой даны следующие определения этих терминов:

«Дивергенция. 1. Фонологизация вариантов фонемы в связи с устранением позиционных условий, первоначально обуславливавших данное варьирование. 2. Позиционное изменение звуков; аллофонические расхождения в пределах одной морфемы. 3. (распадение языка). Одно из свойств языковой эволюции, в силу которого диалекты языка стремятся обособиться от других диалектов и сделаться самостоятельными языками; *противоп.* конвергенция (во 2 знач.)» [2, с. 133-134].

«Конвергенция. 1. (схождение <звуковое>). Изменение, приводящее к увеличению сходства или даже совпадению разных звуков языка. 2. Развитие сходных черт у двух или нескольких языков независимо от общности происхождения, обычно вследствие территориальной близости, тесных культурных связей и т.п.; *противоп.* дивергенция (в 3 знач.)» [2, с. 202].

Таким образом, словарные дефиниции терминов дают представление о том, в каких разделах языкознания данные понятия разработаны наиболее детально: прежде всего это, конечно, историческая фонология.

Идея называть свойство служебных морфем выборочно присоединяться к разным видам языковых единиц-мотиваторов в зависимости от их формально-семантических качеств *словообразовательной дивергенцией* принадлежит профессору О.М. Соколову [10, с.8]. Термин *конвергенция* ученый использует для обозначения способности аффиксов объединять различный лексический материал под знаком своего тождества [8, с. 18].

В своей докторской диссертации «Вопросы структурно-семантической дивергенции в лексике» О.М. Соколов объясняет свой выбор терминологии тем, что, во-первых, она уже введена в обиход (имеется в виду использование О.С. Ахмановой термина *дивергенция* в ее работе «Очерки по общей и русской лексикологии»: «...дивергенция словообразовательных рядов, особенности управления и т.п., безусловно, могут и должны использоваться при разграничении полисемии и омонимии» [1, с.113]): а во-вторых, термины *дивергенция* и *конвергенция* «достаточно точно отражают взаимно противоположные явления» [8, с.1]. Кроме того, термин *дивергенция* ученый употребляет не только для обозначения отношений и связей между единицами, устанавливаемых для данного синхронного среза, но и для наименования раздела языковедческой науки об этих связях. Содержанием проблемы структурно-семантической (морфолого-семантической) дивергенции в лексике являются, по мнению О.М. Соколова, вопросы о границах мотивационного сближения, факторах, предопределяющих невозможность производности, соотношении понятий словообразование и мотивационное сближение и мн. др. [8, с. 1-2].

ЕЩЕ РАЗ О ДИВЕРГЕНЦИИ И КОНВЕРГЕНЦИИ В СФЕРЕ ПРЕФИКСАЛЬНЫХ ГЛАГОЛОВ

Актуальность. Дивергентные отношения, отражающие избирательный характер связей аффиксов с мотивирующими компонентами, определяются семантическими и формально-семантическими факторами и в равной мере охватывают все главные части речи – имена и глаголы, – причем система дивергентных отношений может быть установлена как внутри каждой части речи в отдельности, так и между разными частями речи. Дивергентные отношения внутри каждой части речи специфичны [8, с. 7-8]. В данной статье нас прежде всего интересуют отношения префиксальной дивергенции и конвергенции в сфере русских глаголов, в первую очередь потому, что в словообразовании глаголов главенствующее место занимает внутриглагольное словообразование, т.е. производство от основ глагола чистой префиксацией и префиксально-суффиксальным способом [7, с. 375].

Глагольные префиксы характеризуются различными функциями: в первую очередь, словообразовательной функцией, связанной с формированием определенной словообразовательной модели. Приставка, присоединяясь к слову, добавляет к нему некоторый оттенок значения. Этот оттенок, как правило, является временным, количественным или пространственным уточнителем протекающего процесса, действия. Поэтому, естественно, наряду со словообразовательной – структурной функцией, функцией грамматического показателя, префикс обладает функцией семантического дифференциатора [3, с. 22].

Нередко приставка выступает в роли стилистического дифференциатора, т.е. способна отличать диалектные, просторечные слова от собственно литературной лексики. Так, в глаголах *унырнуть*, *скласть*, *загрести* префикс определяет принадлежность к так называемой нелитературной лексике [3, с. 23].

Говоря о дифференцирующих свойствах глагольных приставок, необходимо отметить, что «...хорошо известен тот факт, что лексико-семантическое варьирование глаголов может осуществляться не только за счет тех семантических сдвигов, которые характеризуют семантику глагола в целом, но и за счет семантических различий префиксов при семантическом тождестве суффиксальных основ» [9, с. 94].

Следовательно, изучение префиксальной дивергенции глагола – дифференциации ЛСВ, омонимов, паронимов, фонетических вариантов при помощи префиксальной сочетаемости – способствует исследованию механизмов формирования лексических оппозиций между производными глаголами. Таким образом, префиксальная дивергенция может быть одним из факторов, облегчающим различение ЛСВ многозначного глагола [11, с. 53-54].

В то же время префиксы обладают и интегрирующей функцией, «одним из принципов которой является то, что под воздействием префиксации производящие основы конкретизируют свою семантику» [3, с. 23]. Основой для возникновения отношений префиксальной конвергенции – сближения производных единиц, мотиваторы которых имеют большую степень различия (по форме и/или содержанию) – является тождественность или близость значений префиксов, а также присоединение одного и того же префикса к основам, которые в определенной степени разнятся [10, с. 23].

Заметим, что о проявлении конвергентных отношений (не употребляя самого термина) упоминает и Б.Н. Головин в своей статье «Словообразовательная типология русских приставочных глаголов» [4]. Так, рассуждая о словообразовательном значении, ученый говорит о том, что «обобщение же ряда одинаковых или весьма близких смысловых приращений в ряду производных слов – при условии, что эти одинаковые приращения связаны с одним и тем же формальным их выразителем – и дает основание определить типовое, словообразовательное значение. Так, сопоставляя приращения смысла в основах глаголов *вбежать*, *входить*, *влетать*, *вливать* и подобных, мы не можем не заметить того, что эти приращения одинаковы или очень близки и что они связаны с одним и тем же формальным выразителем – приставкой *в-*». «Таким образом, существует внутренняя, семантическая связь между различными типами глаголов с одной и той же приставкой» [4, с. 141-142].

При интеграции происходит объединение разных мотиваторов под знаком тождества префикса (ПРИехать, ПРИбыть, ПРИскакать, ПРИ... и т.п.) [3, с. 23]. Присоединение одинаковых префиксов к разным основам-мотиваторам приводит к объединению производных слов в пределах словообразовательных моделей [10, с. 24].

Не вызывает сомнений тот факт, что проблема структурно-семантической дивергенции и конвергенции перекликается с понятием внутренней (морфемной) и внешней валентности.

Понятие валентности применяется, главным образом, при синтаксическом анализе, т.е. при изучении связей слов в словосочетаниях и предложениях. Что касается термина «валентность», то одним из первых его употребил С.Д. Кацнельсон, определивший ее как «свойство слова определенным образом реализоваться в предложении и вступать в определенные комбинации с другими словами» [цит. по: 13, с.158]. Это свойство слова мы можем назвать его «внешней валентностью». Однако законы валентности могут и должны изучаться и в применении к сцеплению основ и морфем внутри слова, т.е. в словообразовании: здесь может идти речь о «внутренней валентности» [13, с.158-159].

Под внутренней валентностью следует понимать избирательность, которую обнаруживают префиксы, сочетаясь с мотивирующим ЛСВ. Поскольку семантическое варьирование глагола во многом определяется его внешним окружением, то и префиксальная сочетаемость оказывается соотношенной с внешней валентностью глагола. Взаимосвязь внешней и внутренней валентности основывается на том, что семантика глагольного слова не замыкается в нем самом, а соотносится с семантикой и функциями приглагольных актантов [9, с. 147-148].

Присоединение префикса сопровождается различными комбинациями изменения лексического значения глагола и его валентности: одни глаголы сохраняют способность сочетаться с определенными партнерами, а сочетаемость других отличается от сочетаемости мотивирующих глаголов. При одинаковой валентности исходного и производного глаголов семантические различия между ними могут максимально приближаться к чистовидовым или, наоборот, быть очень существенными [12, с. 42].

При всей очевидности связи между морфолого-семантической дивергенцией и морфемной валентностью необходимо различать эти понятия. Если установление валентных связей предполагает полный учет всевозможных сочетаемостей, то установление дивергентных отношений ориентировано на избирательность, на выявление условий открытости и предельности сочетаемости в заданном направлении [8, с. 3-4].

Подчеркнем одно немаловажное обстоятельство: несмотря на то, что речь идет о двух противоположных типах отношений (при дивергенции увеличивается расстояние (на формальном и/или семантическом уровне) между мотивированными словами в сравнении с мотивирующими, конвергентные же отношения уменьшают это расстояние), между дивергенцией и конвергенцией нет противоречия, поскольку одна и та же языковая единица, пребывая в дивергентных отношениях со своими ЛСВ, входит в конвергентные ряды вместе с другими префиксальными образованиями [10, с.30].

Другими словами, дифференцирующая функция префиксов (префиксы служат маркерами, выявляющими отличия (формальные, семантические или формально-семантические), заложенные в основе-мотиваторе [10, с. 8]) тесно связана с интегрирующей (дублетность префиксов является причиной объединения производных от разных основ глаголов в пределах одной словообразовательной модели, а также причиной возникновения синонимических отношений между этими глаголами при условии наличия у мотиваторов общих семантических компонентов) [10, с. 23-24].

Рассматривая дивергентные отношения словообразовательных морфем, необходимо сравнить их с конвергентными отношениями словообразовательных морфем, что дает возможность выявить, какие аффиксальные морфемы притягивают к себе производящие основы, с одной стороны, какие непроезженные, корневые морфемы интегрируются с различными словообразовательными аффиксами -- с другой [5].

ЕЩЕ РАЗ О ДИВЕРГЕНЦИИ И КОНВЕРГЕНЦИИ В СФЕРЕ ПРЕФИКСАЛЬНЫХ ГЛАГОЛОВ

Выводы. Дивергентный и конвергентный подходы являются двумя аспектами изучения одного материала. Дивергентный подход нацелен на выявление условий внутренней сочетаемости-несочетаемости в рамках мотивационной оппозиции с ориентацией на полисемию, конвергентный подход нацелен на общую характеристику разнокорневого лексического материала, поддающегося интегрированию [8, с. 34].

О.М. Соколов, отмечая слабую степень изученности взаимосвязи морфолого-семантической дивергенции и конвергенции в современной науке, настаивает на том, что «именно эта связь должна быть признана одной из чрезвычайно важных и существенных для понимания языка как единой и в то же время противоречивой целостной организации» [8, с. 6].

Список литературы

1. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии. – М.: Учпедгиз, 1957. – 295 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
3. Богданович Г.Ю. Деривационная омонимия и полисемия глагола в языковой картине мира (лингво-когнитивный аспект). – Симферополь: Форма, 2002. – 120 с.
4. Головин Б.Н. Словообразовательная типология русских приставочных глаголов// Славянское языкознание. Сборник статей/ Отв. редактор Виноградов В.В. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1959. – С. 139-148.
5. Дондуков Ш. Морфолого-семантическая дивергенция в лексике якутского героического эпоса Олонхо. – www.sakha.ru/sakha/confa/thesis/thes_ru/dondukov.r.htm
6. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. – М.: Русский язык, 2000. – 856 с.
7. Современный русский язык/ Под ред. В.А. Белошапковой. – М.: Высш. шк., 1989. – 800 с.
8. Соколов О.М. Вопросы структурно-семантической дивергенции в лексике: Автореф. дис... д-ра филол. наук. – Томск, 1971. – 40 с.
9. Соколов О.М. Основы имплицитной морфологии русского языка. – М.: Изд-во РУДН, 1997. – 203 с.
10. Соколова С.О. Префіксальні дієслова у системі міжрівневих відношень. – Київ, 2004.
11. Соколова С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові. – Київ: Наукова думка, 2003. – 283 с.
12. Соколова С.О., Шумарова Н.П. Семантика и стилистика русского глагола. – К.: Наукова думка, 1988. – 144 с.
13. Степанова М.Д. Методы синхронного анализа лексики. – М., 1968. – 200 с.

Поступила в редакцию 08.02.2005 г.

УДК 81.411.21:811.161.1

ВЫРАЖЕНИЕ КАТЕГОРИИ ПЕРЕХОДНОСТИ / НЕПЕРЕХОДНОСТИ В РАМКАХ АРАБСКИХ ГЛАГОЛЬНЫХ ПОРОД

Беляева И.С.

Актуальность. Наличие языковых средств для выражения различий между понятиями субъекта действия и его объекта является универсальным свойством языков; категория переходности/непереходности обнаруживается в различных языках при различиях в языковых средствах ее выражения.

Аббас Хасан определяет переходный глагол как «глагол, который сам ставит объект своего действия (прямое дополнение) в винительный падеж». [1, с.150]. Это определение соответствует определению прямой переходности в отечественной грамматической традиции.

Постановка проблемы. Объектные подсистемы арабского литературного и русского языков характеризуются разделением глаголов на две лексико-грамматические подгруппы: переходные глаголы и непереходные глаголы. В русском языке основой такого разделения является только признак синтаксической сочетаемости глагола с прямым дополнением. Переходные глаголы определяются как «глаголы, обозначающие действие, направленное на объект, который выражен винительным падежом (реже – родительным падежом) без предлога», а все остальные глаголы являются непереходными [3, с.274]. Например: *писать (что?) письмо; ждать (кого?) отца*. Родительный падеж прямого дополнения в русском языке регулярен при глаголе с отрицанием, например: *не дать (чего?) возможности*.

В арабском литературном языке признак синтаксической сочетаемости глагола с прямым дополнением также является основным для определения переходности/непереходности. Но, в отличие от русского, в арабском языке прямое дополнение может быть выражено только винительным падежом и в утвердительном, и в отрицательном предложениях.

Рассмотрим арабские глагольные породы с точки зрения категории переходности/непереходности. Необходимо сказать, что под глагольными породами понимается группа расширенных основ, которые объединяются вместе с простой основой в единую систему глагольных форм и представляют собой как бы ряд спряжений, параллельных спряжению начальной простой основы [2, с. 122].

Глаголы I породы могут быть и переходными, и непереходными. Глаголы первого типа I породы бывают и переходными, и непереходными: *читать (что?) (перех.) [qara'a] – قرأ*. Глаголы второго типа обычно являются непереходными: *быть сытым, надеяться (неперех.) [sabi'a] – شبع*. А глаголы третьего типа всегда непереходны, поэтому трансфикс перфектной основы данного типа можно считать морфологическим показателем непереходности. Например: *быть большим, взрослым (неперех.) [kabura] – كبر*.

Таким образом, в глаголах третьего типа I породы непереходность выражена морфологически (при помощи трансфикса перфектной основы). В остальных типах I породы переходность/непереходность морфологически не выражена: глаголы первого и второго типов могут быть как переходными, так и непереходными; следовательно, в этих типах данная категория выражена только синтаксически.

Абсолютное большинство глаголов IV породы переходны, причём переходность глаголов данной породы тесно связана с её основным значением – каузативностью.

ВЫРАЖЕНИЕ КАТЕГОРИИ ПЕРЕХОДНОСТИ / НЕПЕРЕХОДНОСТИ В РАМКАХ АРАБСКИХ ГЛАГОЛЬНЫХ ПОРОД

Глаголы IV породы, связанные с однокорневыми переходными глаголами первой породы, часто являются вдвойне переходными.

Лексико-грамматическое значение переходности в глаголах второй, третьей и IV пород выражено и морфологически, и синтаксически. Переходность является компонентом грамматической семантики данных пород.

Глаголы VII породы всегда непереходны. Что касается других возвратных пород, то большинство глаголов V, VI и VIII пород непереходны. Переходный арабский глагол часто становится непереходным, если он переходит в одну из возвратных пород.

Необходимо указать, что данные закономерности изменения транзитивных характеристик глагола при изменении породы применимы не ко всем арабским глаголам, но к значительной их части. В то же время среди глаголов V, VI и VIII пород достаточно много переходных.

Абсолютное большинство глаголов V породы являются непереходными. Им часто противопоставлены однокорневые, всегда переходные глаголы второй породы.

В глаголах V породы непереходность морфологически выражена непоследовательно, а префикс V породы [ta] нельзя назвать показателем непереходности. Следовательно, в рамках V породы данная категория выражена синтаксически.

Большинство глаголов VI породы являются непереходными. Глаголы данной породы обычно противопоставлены однокоренным переходным глаголам третьей породы, с которыми они структурно и семантически связаны. Однако среди глаголов VI породы немало и переходных. Как и в V породе, переходность/непереходность в рамках VI породы выражена только синтаксически.

Глаголы VII породы всегда непереходны. Они, как правило, обозначают самопроявляющееся, спонтанное действие, не связанное с какими-либо объектами. Префикс [n] и трансфикс VII породы являются морфологическими показателями не только возвратности, но и непереходности. Обычно непереходные глаголы VII породы образуются от переходных глаголов первой породы, с которыми они структурно и семантически связаны.

В VII породе непереходность выражена и морфологически (при помощи специального показателя – префикса [n]), и синтетически. В РЯ глаголам VII породы обычно соответствуют возвратные, непереходные глаголы с постфиксом -ся, который является морфологическим показателем непереходности, например: *взрываться* ['infajara]. انفجر

Часто имеющая место в РЯ омонимичность возвратных глаголов с постфиксом -ся(-сь) глаголам страдательного залога приводит к многочисленным ошибкам в истолковании грамматической семантики глаголов VI, VII и VIII пород, когда им приписывается значение страдательного залога. Действительно, не всегда эти глаголы могут переводиться на русский язык возвратными глаголами: часто их перевод формами страдательного залога, пассивной конструкцией больше удовлетворяет требованиям литературного перевода на русский язык, например: *отделяться* ['infaʃala] – انفصل. В некоторых контекстах этот глагол лучше переводить пассивной конструкцией:

تاريخ الكرملين يفصل من تاريخ موسكو...

[ta:ri:h.u l-krimli:n la: yanfaʃilu min ta:ri:h.i mu:sku:] – История Кремля неотделима от истории Москвы.

Глаголы VIII породы бывают как переходными, так и непереходными. Многие из них соотносятся с однокорневыми глаголами I породы, с которыми они структурно и семантически связаны. При этом часто переходные глаголы I породы становятся непереходными при переходе в восьмую.

Переходным глаголам I породы могут соответствовать переходные глаголы VIII породы. При этом значения глаголов двух данных пород часто очень близки с той только разницей, что глаголы VIII породы могут обозначать действия, совершаемые субъектом для себя, себе, в своих целях, то есть иметь морфологически маркированное косвенно-возвратное значение, которое у однокорневых глаголов I породы обычно заложено в семантике, но формально не

отмечено. I порода. [ħah.ara] – نخر – копить, запасать (что-либо) (перех.); VIII порода: [‘iddah.ara] – ادخر – запасаться, запасать для себя (что-либо) (перех.).

Среди глаголов VIII породы намного больше переходных, чем среди глаголов V и VI пород, то есть в рамках VIII породы непереходность проявляется менее регулярно.

Многие глаголы возвратной X породы являются переходными. Семантически глаголы X породы связаны с переходными каузативами IV породы: IV порода – сдавать внаём (что-либо кому-либо) (перех.) [‘a:jara] اجر – X порода – арендовать (для себя), брать внаём, нанимать (кого-либо, что-либо) (перех.) [‘ista‘jara] – استجر.

Однако среди глаголов X породы достаточно много непереходных, в том числе имеющих возвратное значение по отношению к однокорневому переходным глаголам IV породы, например: IV порода – будить (кого-либо) (перех.) [‘aūqaħa] – أيقظ X порода – пробуждаться, просыпаться -- [‘st‘aūqaħa] -- استيقظ!

В отличие от II, III и IV пород, где одним из компонентов грамматической семантики является переходность как следствие различных значений, в рамках X породы данная категория выражена только синтаксически, так как достаточно большой процент глаголов X породы составляют непереходные глаголы. Утверждая, что многие глаголы X породы являются переходными, мы, однако, должны признать, что значительная часть глаголов данной породы является непереходной. Поэтому нельзя утверждать, что префикс X породы является морфологическими показателями переходности: морфемная характеристика переходности в данном случае характеризуется непоследовательностью.

В русском языке категория переходности/непереходности не имеет последовательного морфологического выражения, кроме тех случаев, когда к глаголу прибавляется постфикс -ся (-сь), являющийся единственным универсальным показателем непереходности и переводящий всякий производящий переходный глагол в разряд непереходных, например: одевать костюм => одеваться; развивать промышленность => развиваться. Вместе с тем, некоторые грамматисты считают, что значение переходности в русском языке оказывается в значительном большинстве случаев морфологически оформленным. Однако анализ глагольной лексики русского языка показывает, что значение переходности морфологически выражено очень непоследовательно и словообразовательная характеристика русских глаголов, связанная с различием переходности/непереходности, касается лишь ограниченных групп лексики: о каких-либо других показателях переходности/непереходности (кроме постфикса -ся) можно говорить лишь весьма условно, так как наличие их в структуре глагола вовсе не является показателем его переходности или непереходности. Так, отмечается, что непереходность у части глаголов формально выражена суффиксами -е-(зеленеть), -нича-(сапожничать), -ствова-(учительствовать), а переходность – с помощью ряда префиксов: служить (неперех.) => выслужить что-либо (перех.); хитрить (неперех.) ==> перехитрить кого-либо (перех.) и некоторых др. [3, с.274-275]. Однако глаголы с данными аффиксами могут быть как переходными, так и непереходными, например: белеть (неперех.), но смотреть (перех.) фильм; философствовать (неперех.), но приветствовать (перех.) президента; перехитрить (перех.) соперника, но переумудрить (неперех.); выслужить (перех.) срок, но выступить (неперех.).

Следовательно, выражение переходности/непереходности при помощи всех этих аффиксов отличается непоследовательностью. В остальных случаях, охватывающих абсолютное большинство глаголов, значение переходности вообще морфемно не характеризуется и находит выражение только в сочетаемости/несочетаемости глагола с прямым дополнением.

Последовательно значение непереходности выражает только постфикс -ся.

Следовательно, и в арабском литературном языке, и в русском языке значение переходности может быть морфологически выражено, но непоследовательно. Сопоставление выражения категории переходности/непереходности в арабском и русском языках показывает,

ВЫРАЖЕНИЕ КАТЕГОРИИ ПЕРЕХОДНОСТИ / НЕПЕРЕХОДНОСТИ В РАМКАХ АРАБСКИХ ГЛАГОЛЬНЫХ ПОРОД

что в разных языках оно характеризуется существенными различиями не только в наборе формальных средств выражения, но и в их удельном весе. В обоих сопоставляемых языках главным критерием определения переходности/непереходности наиболее специализированным, регулярным и всеобщим средством ее выражения является сочетаемость/несочетаемость глагола с прямым дополнением, выраженным сильно-управляемой формой винительного падежа без предлога.

В системе существующих в арабском литературном языке средств выражения переходности/непереходности роль морфологических и словообразовательных элементов следует признать более значительной и последовательной, чем в русском. Вместе с тем, в общей системе существующих в арабском и русском языках средств выражения переходности/непереходности главная роль отводится сочетаемости/несочетаемости глагола с прямым дополнением в винительном падеже, а роль морфологических и словообразовательных элементов является в той или иной мере периферийной.

Выводы. Итак, у глаголов I, II, III и IV пород значение переходности выражено и морфологически с помощью специальных показателей, и синтаксически с помощью прямого дополнения, причем у глаголов II и IV пород возможна двойная переходность, когда при глаголе имеются два прямых объекта в винительном падеже – один со значением лица, а другой со значением предмета. С этой особенностью арабского языка будет связана межъязыковая интерференция, т.к. в русском языке невозможно употребление двух прямых дополнений после одного прямопереходного глагола, если эти дополнения не являются однородными членами. При изучении винительного падежа прямого объекта со студентами, говорящими на арабском, необходимо обращать внимание на то, что в русском языке переходные глаголы могут иметь при себе только одно дополнение в винительном падеже без предлога, имеющее значение либо прямого объекта, на который направлено действие (*я читаю книгу*), либо лица, на которое направлено действие (*я слушаю тебя, я встречаю друга*).

В глаголах V, VI пород эта категория часто выражается не на морфологическом, а на синтаксическом уровне. Глаголы VII породы относятся к непереходным, а глаголы VIII могут быть как переходными, так и непереходными.

Список литературы

1. Аббас Х. Полная грамматика. – Каир, 1964.
2. Гранде Б.М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. – М.: «Восточная литература» РАН, 1998.
3. Краткая грамматика русского языка. – М., 1989.

Поступила в редакцию 10.03.2005 г.

УДК 821.161.2:811.161.2

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНА СИНОНІМІКА В РОМАНІ М.СТЕЛЬМАХА „ДУМА ПРО ТЕБЕ”

Буц Н.В.

Актуальність. Дослідження синоніміки роману М.Стельмаха „Дума про тебе” дає можливість зробити ряд висновків як у плані вивчення самої проблеми синоніміки, так і в плані вияву закономірностей використання синонімічних засобів української мови видатним майстром української прози. Здавна питання про синонімію пов’язується із взаємозамінністю синонімів. Л.А.Булаховський основною властивістю синонімів вважає „взаємозамінність їх у відповідних контекстах без відчуття помітної відмінності у змісті” [5, с.39]. Однак, на його думку, синоніми різняться смисловими відтінками, емоційним забарвленням, приналежністю до певного стилю мови. Цієї точки зору дотримується також М.М.Шанський, який називає синонімами слова, „які позначають одне і те ж саме явище дійсності” [12, с.52]. Для називання слів, тотожних своїм значенням, у сучасному мовознавстві вживаються терміни: „абсолютні синоніми”, „лексичні дублети”, „безвідносні синоніми”, „лексичні паралелізми”. Така термінологічна неусталеність пояснюється насамперед тим, що назване явище в лексикології як слід ще не вивчене

Постановка проблеми. Синонімічна співвіднесеність слів і фразеологічних одиниць передбачає семантико-морфологічну відповідність їх. Виникають важливі синонімічні зв’язки між лексичними і фразеологічними одиницями. Члени синонімічного ряду розрізняються за семантичними, емоційно-експресивними та стилістичними ознаками. за різною сполучуваністю зі словами оточення і характеризуються складними взаємозв’язками. Саме тому фразеологізми-синоніми співвідносять з частинами мови і аналізують найпоширеніші групи – лексико-фразеологічні синоніми дієслівного, іменникового, прикметникового та прислівникового типів. Лексико-фразеологічні синоніми дієслівного значення ми виділили в окрему тему свого дослідження, виділивши при цьому такі тематичні групи: синонімічні ряди із значенням мовлення; синонімічні ряди із значенням розумової та вольової діяльності; синонімічні ряди із значенням психічних та емоційних процесів та станів; синонімічні ряди із значенням руху; синонімічні ряди із значенням різноманітних дій людини, спрямованих на інших людей. Дієслівна синоніміка роману „Дума про тебе” найбагатша. Ряди дієслівних лексико-фразеологічних синонімів, вжитих письменником, „відзначаються також великою кількістю складників, багатством синонімічного вираження узагальнених понять дії, основних почуттів людини, її психічного і фізичного стану, соціальних і морально-етичних взаємин людей” [3]. У даній роботі ми проаналізували і розглянули три типи лексико-фразеологічних синонімів у романі М.Стельмаха „Дума про тебе”: іменникового, прикметникового та прислівникового значення.

Іменникова синоніміка в романі М. Стельмаха „Дума про тебе” [11] посідає важливе місце в системі синонімічних засобів мови. Чимало синонімів-іменників мають цікаві і різноманітні семантико-стилістичні відтінки. Розглянемо синоніми, що характеризують явище природи – хуртовину: *завійниця, хвища, хурделиця, метелиця, хуртеча, заметіль, хурдига, сніговійниця, сніговця, кожухарка-метелиця*. Ці синоніми доцільно вжиті у творі:

**ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНА СІНОНІМІКА
В РОМАНІ М.СТЕЛЬМАХА „ДУМА ПРО ТЕБЕ”**

Вітер, неначе парубок у танці, на всі боки обертав кожухарку-метелицю, і вона ... то захлиналася жагучим потасмним шепотом, то... [11, с.7].

Мовчали закурені погя, німувала насічена рубцями переметами дорога, тільки діброва... пересварювалася з хуртовиною і вітром... [11, с.7].

Хто ж: чи завійниця, чи вітер найняли музики на свої заручини [11, с.7].

- А хто ж у таку хвищу виривається у виношеному пальтечку? [11, с.8].

Сніговиця то відносила, то наближала музику [11, с.30].

Та сніговійниця по-розбійницьки свиснула біля вуха і помчала наздоганяти дівчину... [11, с.33].

Тяжкі неблагополучні умови, в які поставлена людина, передають слова-синоніми: *біда, горе, лихо, нещастя, прикра година, лиха година, напасть, халепя, сум, гіркота, журба, туга, жаль, скорбота, печаль*. Ось як вони вжиті у творі:

Це два кінці одного нещастя: ніколи не знаси, з якого боку несуть чи підносять вони дурість або й горе [11, с.42].

Скільки того незвичного є на світі, яке не цінуєш у щоденні, а потім зупиняєшся перед ним у прикру чи лиху годину [11, с.370].

- Та для чого нам така напасть! [11, с.8].

... а сам, як вискочить з халепи, ще й на четвертій одружиться [11, с.38].

- А хто ж тебе неволить? – Біда [11, с.30].

Почуття душевного страждання, гіркі думи, безрадінний настрій автор передає іменником „сум”, навколо якого об'єднуються синоніми *журба, туга, жаль, осмута, печаль, скорбота*:

А мельник прихилив голову до кобзи, провів рукою по струнах, видобув із них журбу і приєднав до неї свій голос [11, с.178].

Бо таку маю тугу і такий страх [11, с.43].

Куди завезти своє безталання, де посіяти свою осмуту? [11, с.29].

Присинаючись, Богдан входить у сіни і ніби в свою скорботу стукає в хатні двері [11, с.34].

І вже за її словами зникає здогад, а стоїть одна материнська печаль [11, с.36].

На позначення житла М.Стельмах вживає такі синоніми: *хата, світлиця, оселя*.

Наприклад:

Коли ж він добереться до села, до чужого весілля, до своєї хати [11, с.11].

І тоді звичайна селянська оселя стає схожою на шматок напівзабутої казки [11, с.10].

Невидючими очима вона (Ярина) оглянула світлицю і вискочила у неї, ледь не збивши на порозі Омеляна [11, с.28].

У мові роману М.Стельмах функціонує складна система різноманітних за формою, виразних за значенням, багатих виражальними можливостями категорій, які передають поняття ознаки. Цю систему творять лексичні і фразеологічні синоніми, що характеризуються спільними і відмінними властивостями. Переважна більшість синонімів прикметникового змісту характеризує в позитивному чи негативному плані певні ознаки людей. Синоніми допомагають розкрити особливості зовнішності людини, фізичні якості, вікові особливості, особливості характеру і психічного стану тощо. У творі є численний ряд синонімів, який характеризує ненормальну, недоумкувату, слабоумну людину: *мізків не вистачає, причмелений, в голові щось не тес, мох в голові, не дав господь жменю розуму, хворий на голову* Унікаючи згадки про слова дурний, нерозумний, глупий, М.Стельмах передає поняття описово:

- Гей-гей, таки не дав господь якусь жменю розуму нашій родині [11, с.18].

Мізків поки що теж не всім вистачає! – накинувся міліціонер... [11, с. 50].

Ти причмелений і нічогосінько не розумієш [11, с.163].

Хворостенко побачив, що в голові в нього щось не тес [11, с.233].

..Мох в тебе на підборідді, мох в голові”, – він хворий на голову [11, с. 106].

Серед синонімів, що передають ознаки предметів, слід виділити групу синонімів, яка виражає ознаку предметів щодо кольору: *волошковий, темна голубінь, підсинений, синяво-зеленкуватий, блакитнавий, тьмяно-блакитний, блакитний, синюватий*. Синоніми цього ряду передають ознаку „синій” через відношення до предметів синього кольору. Ці синоніми надають можливість авторові точно, виразно, найповніше передати найтонші і найхарактерніші відтінки кольору:

Він побачив блакитнавий клубок зайця, що прийшов ласувати корою молодих дерев [11, с.18].

Ніхто без подиву не міг глянути на ті волошкові очі, що так незвично зоріли на смаглявім виду... [11, с.15].

От яке маєш собі щастя, – з жалем до себе сказала дівчина, поглянула на вітряк,... підняла вії, і засліпила, і приголомшила хлопця своєю темною голубінню... Та й пішла у туманцем підсинений світ, у свої надії, у свою радість чи журбу [11, с.15].

Взимку вище плетеного тину піднімаються блакитні кучугури [11, с.10].

На стежині стрівся чийсь хлопчак, біля нього непокоїлись гуси, в тьмяно-блакитнавих очах яких уже стояла пізня осянь [11, с.16].

Прислівникова синоніміка роману „Дума про тебе” є виразною й яскравою. Вона базується на народно-розмовному матеріалі. Лексичне значення і стилістичне вживання прислівників-синонімів пов’язуються з семантикою і стилістичним навантаженням тих частин мови, від яких вони утворені. „Прислівники, як самостійна частина мови, сформувалися на ґрунті інших повнозначних слів, переважно прикметників і іменників, меншою мірою – займенників і числівників і, ще рідше, дієслів” [6]. У творі зустрічаються такі синонімічні ряди: *сумно, тяжко, важко, смутно, нудно, журно*. Автор передає ними ступінь душевних переживань людини:

Хоч не лякайте мене тепер, – і сумно, і щасно посміхнулася мати [11, с.345].

Тяжко нам звикати до війни, а треба [11, с.268].

Важко мені, важко... – зітхнула Іваниха [11, с.268].

Смутно було на душі, як і надворі [11, с.317].

Вона журно з-під вії поглянула [11, с.313].

Самому сидіти було нудно [11, с.187].

Мова твору М. Стельмаха відзначається багатством синонімічних засобів вираження способу, місця, часу та інших обставин, за яких відбувається дія. Для поняття „на великій, на далекій відстані від кого-, чого-небудь” використовуються такі синоніми: *далеко, на краю світу, не близький світ, скільки оком кинеш, навколо, всюди*. У творі ці синоніми вживаються з дієсловами руху, перебування і виконують функції обставини місця:

Хлопець прикинув, що він не так далеко відійшов од дороги, й почав поратися біля вогню [11, с.13].

- *Це ж не близький світ?* [11, с.47].

Пішов би на край світу [11, с.48].

Усім би цим, скільки оком сягнеш, можна досхочу любоватись [11, с.386].

Навколо заворушилися тіні [11, с.12].

Всюди було біло [11, с.10].

Скільки йдемо, і всюди плаче зерно [11, с.268].

Різні відтінки поняття „в ранковий час” передають такі синоніми твору: *рано, раннім ранком, чуть зоря, на зорі, на світанку, на ранніх зорях, удосвіта*. Ось як ці синоніми вживає М.Стельмах у творі:

Чуть зоря на дворінці Артемона вже очікував настобурчений Омелян [11, с.63].

Вставала вона (Надійка) завжди на зорі [11, с.203].

Сьогодні на світанку його збудив сум зозулі, яка в цю пору вже не повинна б кувати [11, с.143].

**ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНА СИНОНІМІКА
В РОМАНІ М.СТЕЛЬМАХА „ДУМА ПРО ТЕБЕ”**

Удосвіта Богдан скочив на ноги і стиха почав читати ще сизим вікнам свої лекції [11, с.158].

Ранком він прийшов у крихітне одноповерхове місто [11, с.172].

Висновки. Серед проаналізованих нами лексико-фразеологічних синонімів іменникового, прикметникового та прислівникового значення, які вжиті М.Стельмахом у романі „Дума про тебе”, стійкі звороти становлять близько 35%. Дієслово в порівнянні з іншими частинами мови володіє багатшими в кількісному відношенні синонімічними рядами (близько 50% стійких зворотів). Взаємозв'язки лексичних і фразеологічних одиниць у межах синонімічного ряду складні, багатогранні і змістовні.

Список літератури

1. Бабушкін О.М. Михайло Стельмах. – К.: Радянський письменник, 1961.
2. Батюк Н.О. Фразеологічний словник. – К.: Радянська школа, 1966.
3. Бевзенко А.Т. Лексическая синонимика романов Стельмаха. – Одесса., 1968.
4. Бойко М.Ф. Мовна майстерність прози М.Стельмаха. – К., 1960.
5. Булаховский Л.А. Курс сучасної української літературної мови. – Т.1. – К., 1958.
6. Ващенко В.С. Синонімічний словник-мінімум. – Дніпропетровськ, 1972.
7. Коломієць М.П. Питання фразеологічної синоніміки. – Дніпропетровськ, 1987.
8. Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Словник фразеологічних синонімів. – К., 1988.
9. Миронюк М.Ф. Лексика роману М.Стельмаха „Хліб і сіль”. – Харків, 1969.
10. Семенчук І.Р. Художня майстерність М.Стельмаха. – К., 1968.
11. Стельмах М. Д. Дума про тебе. – К.: Молодь, 1971. – 390 с.
12. Шанский М.М. Лексикология современного русского языка. – М., 1972.
13. Фразеологічний словник української мови: В 2-х книгах. – К.: Наукова думка, 1993.

Поступила до редакції 10.02.2005 р.

УДК 81'367.625.41

ІНФІНІТИВ ЯК АТРИБУТИВНА СИНТАКСЕМА

Гандзюк О.М.

Метою написання статті є розгляд атрибутивного функціонування інфінітива, виявлення тих семантичних груп іменників, поєднання з якими дозволяє інфінітиву заміщувати в реченнєвій конструкції позицію атрибута.

Актуальність дослідження зумовлюється відсутністю системного аналізу атрибутивних потенцій інфінітива.

Вторинна предикатна синтаксема, похідна від предиката вихідного елементарного простого речення, може поширювати кожен субстантивну синтаксему. Дослідженням таких поширювачів – атрибутивних синтаксем займається І.Р. Вихованець [3, с.81; 5, с.285]. Атрибутивне функціонування інфінітива розглядається О.К. Безпояско [1, с.52], В.М. Брициним [2, с. 152].

Вступ до проблеми. Інфінітивне вираження атрибутивних відношень має свої особливості. Якщо атрибутивне вживання іменників і прислівників породжене компресією, то аналогічне вживання інфінітива є наслідком семантичної компресії компонентів складнопідрядних речень, зокрема підрядних речень. Невласне-сполучення *бажання жити, переконання боротися* (напр.: *Бажання жити поставило бійця на ноги; Переконання боротися керувало його вчинками*) із залежним компонентом у формі інфінітива на рівні семантичної структури розгортається в речення такої конструкції: *Бажання, яке полягає в тому, щоб жити; Переконання, яке полягає в тому, щоб боротися* [4, с. 197]. Заміщення інфінітивом позиції атрибута на рівні поверхневої структури мало сприймається як вияв семантичного ушільнення. Вживання іменників і прислівників у цій позиції, навпаки, є прямим безпосереднім виявом змін у поверхнєвій структурі, зумовлених згортанням присудка. Інфінітивний тип атрибутів, порівняно з іменниковим і прислівниковим, нерегулярний щодо морфологічного вираження, нерегламентований щодо лексико-семантичного наповнення, пор.: *Звичка розмовляти на уроках завдала школярці прикроців; Прагнення знайти, побачити кликало юних слідопитів у дорогу*. Інфінітивне вираження атрибутивних відношень не має умов для категоріального прикметникового оформлення [4, с.197].

Інфінітив у функції означення не має здатності флексійного узгодження, але своєю синтаксичною функцією наближається до тих означень, які втратили здатність узгоджуватися. Синтаксичну функцію означення інфінітиви можуть виконувати при порівняно обмеженій групі іменників, якщо вони разом з іменниками не входять до складу присудка і здатні передавати ознаку поняття. До іменників, які характеризуються інфінітивами з боку їх ознак, властивостей, належать віддієслівні іменники із значенням волевиявлення, що передають модальні поняття [2, с.81] і, як правило, співвідносні з дієсловами: *Хоч він був зовсім непрактичний, бійці належно оцінили вже саме прагнення Ференца чесно трудитись, стати їм на поміч* (О. Гончар); *Помічник капітана питався дозволу увійти* (Ю. Смолич).

Якщо перед означуваним іменником стоїть узгоджене означення, то воно посилює атрибутивну функцію інфінітива: *Як романтично розповідав він про віковічне бажання галичан звільнитися* (П. Колесник). Коли в реченні відсутнє дієслово-присудок, то інфінітив, характеризуючи іменник-підмет з боку його ознаки, разом з ним набуває й деякого значення предикативності.

Найвиразніше поєднується з інфінітивом такі семантичні групи іменників [2, с. 151]:

ІНФІНІТИВ ЯК АТРИБУТИВНА СИНТАКСЕМА

1) іменники з семою „спосіб” – мистецтво, манера, метод, наука, досвід, шлях, засіб, напр.: *-Загинуть, якщо ви, професоре, та ваші співробітники не винайдете способу врятувати їх* (ІО. Смолич);

2) іменники з семою „можливість”, „здатність” – талант, шанс, okazія, секрет, уміння, властивість, змога і под., напр.: *Побудований таким чином, як це я пропоную, огонь трьох мінометних рот полку обов'язково накриває траншею противника і не дає йому змоги підняти голову* (О. Гончар); *Проти відомих нашої науці інфузійних рідин, що мають властивість зберігати життя клітин, поміщених в них, моя штучна кров має той плюс, що є досконалим провідником для електричного струму* (Ю. Смолич); *-Людина має нахил мислити і відчувати* (Ю. Смолич); *- Сподіваюся, ви вже маєте силу супроводити мене до собору?* (П. Загребельний); *І ось тільки вчора, коли на небі з'явилися довгоочікувані знаки, патер Фелікс скинув сутану і став сатиром, зазнавши з панєю Зоєю такого раю, що тепер у нього надовго вистачить лютої снаги лякати віруючих страхіттям пекла* (П. Колесник);

3) іменники з семою „причина” – привід, резон, смисл, нагода тощо, напр.: *Наказ коменданта (чий же ще наказ може бути!) для Скорика – чудесний привід розправитися з ким завгодно* (В. Собко).

4) іменники з семою „право” – привілей, прерогатива, пільга, напр.: *Кассандра. Мені належить влада не пускати* (Леся Українка);... *жебракам ж даровано право просити милостиню на вулицях всіх імператорських городів, на всіх дорогах імперії* (П. Загребельний);

5) іменники з семою „система поглядів” – доктрина, концепція, кредо, норма, норів, звичай, політика, порядок, правило, практика, звичка, принцип, традиція, план, проект та ін., напр.: *Оксен, знаючи звичку Григора все перебільшувати, мовчав* (Григорій Тютюнник); *-У ромеїв є звичай полювати на малих пташок, обмазуючи гілля дерев клеєм* (П. Загребельний);

6) іменники з семою „часовий проміжок” – час, хвилина, момент, черга, пора, строк тощо, напр.: *-А чи не час Савку твого женити? – спитав Харитон* (Б. Левін);... *коли прийшла його (Уласова) черга відповідати... він зблід і довго не міг сказати першого слова* (Григорій Тютюнник); *-Я переконався, – говорив він через перекладача, – що з германами нам пора порвати* (О. Гончар);

7) іменники з семою „призначення” – місія, функція, доля, спроба і под., напр.: *- Зовіть мене просто Гумбольдт, – посміхнувся він на її (Софії) спробу вимовити оте „штурмбанфюрер”* (А. Дімаров);

8) іменники з семою „бажання” – мета, ідея, ініціатива, каприз, манія, фантазія, завдання, потреба та ін., напр.: *Раз виявив бажання познайомитися з технікою Павло* (Григорій Тютюнник); *Поспішала додому, мало не фізичним зусиллям подолавши бажання підійти, сісти й чекати, чекати* (В. Собко); *Спокуса одержати шоколадку перемогла страх перед маминим гнівом* (А. Дімаров);

9) іменники з семою заняття: хобі.

Крім названих іменників, можна виділити ряд субстантивів, поєднання яких з інфінітивами є стилістично обмеженим, стоїть на межі нормативності, напр.: *проблема – проблема дістати*; *місце – місце сидіти* тощо [2, с. 152], – а також слова *майстер, мастак*:... *Улас чув, що вони (вуркагани) великі майстри вирізувати гроші*... (Григорій Тютюнник); *Він (Гальванеску) мастак насмажити риби з ясенею* (Ю. Смолич).

На нашу думку, кількість цих групи можна розширити за рахунок груп з такими основними значеннями:

Етична оцінка: *Гріх вбити, гріх красти, гріх кривдити людей* (З. Тулуб); *Як не є, найстарший, йому (Уласу) і випадає честь допомогти батькам нагодувати хлібом насущним оту білоштанну ораву* (Григорій Тютюнник);

Спонування: *Подали команду рушати* (О. Гончар); *Красивий ад'ютант почервонів і замовк, попросив у генерала дозволу закурити* (Григорій Тютюнник); *-Є наказ конфіскувати військове майно* (Григорій Тютюнник); *Брянський з НП передав наказ перейти під саму висоту* (О. Гончар); *Що означав цей жест, вітання чи вимогу проходити швидше, так і лишилося тасмницею* (В.Собко);

Обов'язки: *Вже у 1341 р. Казимир звернувся до папи Бенедикта XII, щоб той звільнив його від узятих перед "православними схизматами зобов'язань зберігати їхні давні обряди, привілеї та традиції* (О. Субтельний). *-Котляревський зразу ж нагадав поручикові про обіцянку розповісти полтавські новини* (Б. Левін); *-Ах, цей проклятий обов'язок вмирати руйнує всі плани!* (Ю. Смолич);

Процеси мислення: *Десять років проклинав він демона, що підказав йому зловтісну думку показатись Янцеві* (І. Вільде);

Сподівання як різновид бажання: *Тоді Софійка почала виходити в місто в надії зустріти хлопця* (А.Дімаров);

Жести: *Урешиті старший наряду подає Марії знак переїжджати греблю* (В. Логвиненко);

Запрошення: *Драгоманов погодився на пропозицію „Громади” виїхати до Австрії* (А. Костенко).

Окаціонально з інфінітивом як атрибутивною синтаксею можуть поєднуватися слова-назви неістот: *На підлогу покотились якісь пакунки, кілька пляшок горілки, мисливські ножі з костяним руків'ям, ножіці стригти віці, кілька жіночих хусток* (Б. Левін).

Висновки. Ад'єктивне морфологічне завершення відінфінітивної синтаксичної деривації неможливе через незмінність інфінітивної форми. Залежність синтаксичного інфінітивного ад'єктива не має умов для категоріального прикметникового оформлення з наявними в останньому граматичними категоріями роду, числа і відмінка, що є несамотійними, похідними від однойменних категорій іменника. Існує семантичний ряд іменників (переважно модального плану), поєднуючись з якими, інфінітив уможливорює своє атрибутивне функціонування.

Список літератури

1. Безпояско О.К. Інфінітив у функції другорядних членів речення// Укр. мова і літ. в шк. – 1984. – №3. – С.51-55.
2. Брицын В.М. Синтаксис и семантика инфинитива в современном русском языке. – К.: Наук. думка, 1990. – 319 с.
3. Вихованець І.Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.
4. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наук. думка, 1983. – 219 с.
5. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови /І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К.: Пульсарн. 2004. – 400с.

Поступила до редакції 16.02.2005 р.

УДК 81'36

З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ПРЕДИКАТИВНИХ ФОРМ НА -НО, -ТО В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Ганіна А.В.

Актуальність. Питання функціонування в українській мові дієслівних форм на -но, -то привертає увагу багатьох дослідників. Є обширна література, присвячена особливостям цих форм в українській мові. Проблема їхнього уживання і функціонування знову набула актуальності з часу припинення дії деяких позамовних чинників. Так, висловлювалися неоднозначні думки щодо їхнього походження, значення, поєднання з відмінковими формами, наявності при них дієслова-зв'язки тощо. Неусталеність норм уживання форм на -он, -то зумовила появу цілої низки праць, присвячених цій темі: В. Сімовича, О. Курило, О. Синявського, В. Смеречинського, М. Новицького, К. Кімчинової, Г. Гнатюка, В. Русанівського та ін.

Мета статті: охарактеризувати різні точки зору українських дослідників щодо походження значення аналізованих форм уживання дієслова-зв'язки при них, поєднання з відмінковими формами.

Постановка проблеми. Відомо, що предикативи на -но, -го виникли з пасивних дієприкметників на зразок *написано, виконано, дозволено, вкрито, вбито*. Так, зазначається, що вони утворені від *основи інфінітива перехідних дієслів* усіх структурних класів, крім IV, VI і XII (дієслово *бігти*). За походженням ці слова є короткими (нечленними) формами дієприкметників середнього роду, які, відірвавшись від парадигми відмінювання, протиставляються формам теперішнього часу середнього роду стягнених пасивних дієприкметників, пор. *виконане завдання – виконано завдання; поміте вікно – поміто вікно* [10, с.417].

Іншої точки зору дотримується І.П. Юшук. Як шлях їхнього утворення він називає заміну закінчення пасивного дієприкметника на суфікс -о: *прочитаний – прочитано; розглянутий – розглянуто* [11, с.401].

Не є однозначною думка про перехідність / неперехідність співвідносних із зазначеними формами дієслів. За першим підходом, єдино можливим варіантом є творення від перехідних дієслів [10, с.417], у той час як А.П. Грищенко зазначає, що трапляються випадки функціонування форм, співвідносних з неперехідними дієсловами: *спеки налито [налилося] по вінця, вітерець не дмухне (О.Гончар); ніхто не знав, куди цілити, бо острів той так заховано [заховався] серед проток... (П. Загребельний)* [9, с.397].

І.І. Слинько вважає, що вживання цих форм з точки зору творення від перехідних чи неперехідних дієслів є неунормованим. У староукраїнський період ці форми були можливі і від неперехідних дієслів: *и также когда ен въ Берестейскмъ кгородъ до актъ приняти не хочень; части уступи, абы тыжь тобъ части уступити можено!; части уступи, абы тыжь тобъ части уступити можено!*; зокрема із -ся: *що ся и записано року и дня вышписаного* [1, с.287].

У дослідженні проблеми значення предикативів на -но, -то можна виділити декілька напрямків.

Перший підхід представлений В.М. Русанівським в академічній морфології 1969 р. Він окреслює вживання цих форм тільки у ролі присудка: *Подано автомобілі – розвезти акторів*

по домівках (Ю. Яновський) [10, с.418]. Кожна незмінна прерогативна форма вживається у трьох часових значеннях: у значенні минулого перфектного часу, минулого аористичного і майбутнього (пор. зроблено – зробити; було зроблено – зробили; буде зроблено – зроблять), їх слід розглядати не як словосполучення, а як аналітичні морфологічні форми. Вони можуть виступати й у складі форм умовного способу: *було б написано, було б сказано* [10, с.419].

В “Української граматики” 1986 р. окреслюється значення цих форм як загальне перфектне, особливо тоді, коли вихідне дієслово доконаного виду: *зробити – зроблено; вимести – виметено*. У значенні форм, утворених від недоконаного виду, підкреслюється момент повторюваності і результативної дії у минулому: *взолочено віконця; дозволено попрощатися* [5, с.296].

І.П. Ющук зазначає, що ці форми можуть уживатися замість пасивного дієприкметника, коли є потреба наголосити на дії, а не на ознаці. У цьому випадку вони виражають дію, минулу давно: *Останній екзамен складено, школу закінчено*. Якщо ж повідомляють про давноминулу або майбутню дію, то вживаються разом з відповідним дієсловом-зв’язкою [11, с.401].

У підручнику “Історична граматики української мови” зазначається, що ці форми давньоруської мови могли позначати багаторазову дію: *а выти жадное с того отъ нихъ не бранъ; абы до нихъ зъ далекихъ сторонъ на справу ѿждженъ*. Пізніше значення звужувалося, тобто зараз вони вживаються для передачі тільки завершеної дії [1, с.288].

І.І. Слинко вважає, що предикативи на -но, -то означають наслідок минулої дії. Лише іноді фіксується їхнє вживання із значенням тривалої, повторюваної дії: *Тихе поле копитами пооране, посіяно котяками, а кров’ю густо-густо поливано* (Т. Шевченко) [7, с.206].

На думку А.П. Грищенка, ці форми мають перфектне значення і позначають дію, спрямовану на відповідні об’єкти [9, с.396].

Ще одна з точок зору на значення вказаних форм полягає в тому, що вони показують минулу дію в її існуючому результаті: *зрадника Барабаша вбито* (Корн.). Вони також можуть вживатися із значенням тривалої або повторюваної дії: *Там переказувано новини, оцінювано спектаклі; вернісажі, нові поеми* (Ільч.) [3, с.65].

Ті мовознавці, які вважають нормативним уживання зв’язки *було*, виділяють ще один відтінок значення цих форм – показати абсолютно минулий час: *Посадили молодих за стіл; страви ж було наварено усякої* [3, с.65]. Особливо яскраво втрата реального часового значення (перфектного) виражається в тому, що при вживанні допоміжного дієслова *буде* все речення набуває значення перфектного майбутнього часу: *чудовий місяць, прожитий тут, буде і закінчено чудово* (Шовк.) [3, с.65].

Часто ці форми вживаються і для позначення явищ природи, дій, не зумовлених людською волею: *І скільки хмільної тривоги наліто* (попило, налилося) *В дзвінку прохолоду ночей* (Мур.).

Там, де констатується постійна закономірність, безособові форми неможливі. Так, не можна сказати: “Основне значення слова зосереджено в корені”, бо таке вживання стан передавало б як результат діяльності.

Цікаву думку висловив акад. А.А. Булаховський. Він писав: “Націоналістичні намагання законсервувати безособові речення на -но, -то в їх первинному значенні (процес людської дії, що відбувалася в минулому часі)... в корені суперечили розвитку цього тилу речень у живій мові... Отже, не дивно, що такі спроби були викриті, відкинуті і, природно, не прищепилися” [3, с.66].

Ця точка зору відрізняється від поглядів С. Смерчинського, який як значення цих форм виділяє дію і чинність в присудковій функції (у безпідметовому реченні). Дослідник наголошує на тому, що “від них відрізняємо” неособово вжиті пасивні іменні (зі старим закінченням -о) дієприкметники минулого часу, що стоять тоді в формі називного однини ніякого роду, напр., *дано, сказано* [8, с.8], при яких об’єкта дії в 3.в. чи взагалі об’єкта немає.

З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ПРЕДИКАТИВНИХ ФОРМ НА -НО, -ТО В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Хоча, як архаїзм, він не заперечує можливості вживання при них допоміжного дієслова (є), *було, буде*. Погоджується з ним і проф. О. Синявський.

Щодо вживання відмінкових форм з предикативами на -но, -то вчені також не мають єдиної концепції. Одні мовознавці вважають, що цілком природним при вказаних формах є З.в. чи Р.в. без прийменника на зразок *видано книгу; будинок збудовано; помилок не помічено* (при запереченні). Так, ще О.О. Потєбня відзначив наявність З.в. як найхарактернішу особливість українських форм на -но, -то, утворених від перехідних дієслів [4, с.339]. У російській мові З.в. при них вживається дуже рідко – типовим є Р.в, особливо при запереченні. Н.Ю. Шведова такі речення вважає двокомпонентними не підметово-присудковими: *Новых сведений не получено; Денег адресату не выслано (Асеев); Их [дзотов] было там насовано, как ласточкиных гнезд в речном обрыве (Леон.)* [6, с.328].

Доцільною вважає форму З.в. з прийменником чи без нього С. Смеречинський: *листа вкрадено; собаку вбито; зробив усе, як раджено* [8, с.8].

І. Слинько вважає вживання в українській мові прийменникових форм Р.в. з предикативами на -но, -то залишковими явищами: *тому Забр'юсі, щоб слухав, що приказано від начальства (Г.К. Оск.)* Таке вживання він визначає як невластиве літературній мові [7, с.207].

На думку О. Курило, форми генітива дієвої особи з прийменником *від* в українській мові відповідають інструменталеві дієвої особи в російській: *будь воно прокляте від мене; земля від Бога зроблена* [2, с.43].

За С. Смеречинським, в українській мові замість О.в. діяча здавна вживається Р.в. діяча з прийменником *від*: *Од рук Енеевих лежали порізані Онит. Супрон (Котл.)*. Проте дослідник обмежує це вживання певним відтінком і можливістю застосування його тільки при пасивних дієприкметниках на -ний, -тий та при пасивних дієсловах на -ся. Тому С. Смеречинський не погоджується з твердженням професора М. Сулими, що при формах на -но, -то можливе вживання Р.в. діяча з прийменником: *Найголовніші правила встановлено від Академії Наук* [8, с.19]. Він аргументує це тим, що в безпідметових конструкціях із формами на -но, -то не може бути натяку на діяча [8, с.19].

У мовознавчій літературі точилися дискусії і щодо вживання з предикативами -но, -то О.в. діяча.

О. Курило і С. Смеречинський вважають О.в. діяча невластивим українській мові, хоча останній фіксує його, пояснюючи впливом церковнослов'янської мови: *Чадо! Не звірами ти еси ззідено, а руками чоловічеськими тебе зваблено* [8, с.17]. Ще категоричніше висловлюється професор М. Сулима, який зазначає, що при дієслівних формах на -но, -то в народній українській фразі не буває О.в. діяча [8, с.17].

Ак. Л.А. Булаховський вважав заборону вживання при формах на -но, -то О.в. діяча “крайнім націоналізмом” [3, с.66].

І.Слинько таке вживання вважає зрідка можливим, пояснюючи його впливом старослов'янських та російських джерел: *иже какъ коли дѣволамъ расъѣвцею злости неприателемъ людського поколіньа з'єднано было* [1, с.207]. При деяких предикативах, зазначає вчений, можливе вираження суб'єкта й іншими засобами – з прийменником *між, в*: *Вона догадалась, що велике слово про любов вже було промовлено між нами (А. Гол.)*. У таких випадках на значення суб'єкта нашаровується відмінок присвійного, просторового чи об'єктного значення [7, с.207].

Не всі вчені вважають вживання при формах на -но, -то О.в. знаряддя, але ті мовознавці, що виділяють його як можливий, дотримуються однакової думки.

Так, в академічній морфології (1969 р.) стверджується, що О.в. без прийменника вживається тільки тоді, коли іменник вказує на *знаряддя* або спосіб виконання дії: *Приходьте в колектив, подивитесь, що зроблено нашими руками (М. Стельмах)* [10, с.419].

На відміну від О.в. діяча, О.в. знаряддя не заперечується і в роботі О. Курило [2, с.42]. Тоді іменник має відповідати на питання не “ким?”, а “чим?” та “як?”. Дослідниця зауважує, що такі О.в. можна замінити номінативом у відповідному активному звороті: *польською кров'ю переходить він у вироблений мертвою схоластикою світ / Переходить він у світ, що виробила мертва схоластика* [2, с.43]. Дотримується такого ж погляду і С. Смеречинський [8, с.17].

Що стосується інших відмінкових форм, то тільки академічна морфологія 1969 р. виділяє Д.в. при формах на -но, -то, що належать до семантичних груп, залежність від об'єкта мовлення і виявлення почуттів: *Юрі заборонено, тобі наврочено, йому казано* [10, с.419].

Питання про вживання дієслова-зв'язки також дискусійне. Існує думка (Л.А. Булаховський), що допоміжне дієслово *було* або *буде* – цілком природний компонент при формах на -но, -то. Заборону дієслова *було* / *буде*, як і О.в. діяча, він вважав крайнім націоналізмом [3, с.66].

Деякі вчені, серед яких І. Слинько, зазначають, що дієслова *було* / *буде* досить послідовно збереглися у більш старих пам'ятках чи у джерелах старокнижного типу: *ако жь на нихъ досьть авно есть выписано*. Однак ближче до XVIII ст. форми на -но, -то частіше вживаються без зв'язок, особливо у народній мові: *Остина за зраду стято* [1, с.287].

В. Сімович, О. Курило, М. Сулима, С. Смеречинський вважали вживання допоміжних дієслів *було* / *буде* невластивим українській мові, бо форми на -но, -то самі по собі вже мають значення минулого часу. Використання допоміжного дієслова вони вважають впливом російської і польської мов. Зрідка все ж допускається їх уживання, але за умови відсутності об'єкта в З.в.: *Стали конем серед стегу, де було визначено*.

Також, зазначає І. Слинько, крім дієслова-зв'язки *бути*, можуть вживатися і напівповнозначні зв'язки – *стати, виявитися, здаватися, зробитися* тощо [7, с.206].

Висновки. Таким чином, існують різні точки зору на походження, вживання предикативів на -но, -то, поєднання їх з різними відмінковими формами. Хоча й висловлювалися різні думки про їхнє походження (від пасивних дієприкметників), зазначається, що вони утворені від основи інфінітива перехідних дієслів усіх структурних класів, крім IV, VI, XII; за походженням ці слова є короткими (нечленими) формами дієприкметників середнього роду; як шлях утворення предикативів на -но, -то називають і заміну закінчення пасивного дієприкметника на суфікс -о. Різними є думки і щодо перехідності / неперехідності співвідносних із зазначеними формами дієслів. Але в сучасному українському мовознавстві переважає думка, що форми на -но, -то – це короткі форми пасивних дієприкметників середнього роду. Загальне значення форми – минула результативна дія, воно деталізується відтінками:

- загальне перфектне значення;
- результативність дії у минулому;
- повторюваність дії;
- дія, минула давно;
- багаторазова дія;
- наслідок минулої дії;
- дія, спрямована на відповідні об'єкти;
- минула дія в її існуючому результаті;
- вказівка на абсолютно минулий час;
- позначення явищ природи, дій, не зумовлених людською волею.

Визначається нормативним вживання при цих формах З.в. чи Р.в. без прийменника. Деякі мовознавці вважають за можливе Р.в. з прийменником, Д.в. та О.в. діяча чи знаряддя при формах на -но, -то. Неоднозначно вирішувалося питання і про вживання дієслова-зв'язки при цих формах. Лише деякі дослідники вважають нормативною зв'язку при формах на -но, -то, але в переважній більшості досліджень це заперечується.

З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ПРЕДИКАТИВНИХ ФОРМ НА -НО, -ТО В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Отже, проаналізувавши різноманітні погляди на зазначені вище дискусійні питання щодо форми на -но, -то, бачимо, що виявлення тенденцій уживання цих форм у сучасному писемному мовленні є актуальним.

Список літератури

1. Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К.: Головне видавництво видавничого об'єднання "Вища школа". 1980.
2. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. – К.: Друкарня ім. Леніна, Південно-захід. зал, 1925.
3. Курс сучасної української мови. Т. 2.: Синтаксис / За ред. Л.А. Булаховського. – К.: Державне учбово-педагогічне видавництво "Радянська школа". 1951.
4. Потєбня А.А. Из записок по русской грамматике. – М.: Просвещение, 1968. – Т.3.
5. Русановский В.М., Жовтобрюх М.А., Городенская Е.І., Грищенко А.А. Украинская грамматика. – К.: Наукова думка, 1986.
6. Русская грамматика: В 2 т. – Т. 2: Синтаксис. – М.: Наука, 1980.
7. Слинко І.І. та ін. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. Посібник / І.І. Слинко, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобиляйска. – К.: Вища школа., 1994.
8. Смерчинський С. Нариси з української синтакси у зв'язку з фразеологією та стилістикою. – Харків, 1932 / фотодрук з післямовою Олекси Горбача. – Мюнхен, 1990.
9. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А.П. Грищенко. Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.; за ред. А.П. Грищенка. – 3-с вид., допов. – К.: Вища школа, 2002.
10. Сучасна українська мова: Морфологія / За заг. ред І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1969.
11. Юшук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003.

Поступила до редакції 23.03.2005 р.

УДК 81'367.332

КОММУНИКАТИВНЫЕ ФУНКЦИИ СУБЪЕКТНО-ОБЪЕКТНЫХ ДЕТЕРМИНАНТОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Гейна О.В.

Процесс формирования предложения начинается с желания говорящего сообщить какую-то мысль реальному или потенциальному собеседнику. Говорящий избирает для этого «нужную ему структурную схему предложения, определяемую степенью членности мысли, наполняет эту схему нужной лексикой и актуализирует тот или иной структурно-семантический компонент предложения (один или несколько)» [1, с.79]. Поэтому особое положение в иерархии аспектов предложения занимает **коммуникативный**. Цель высказывания определяет выбор функционального типа предложения, задуманную актуализацию тех или иных семантических компонентов. Таким образом, коммуникативный аспект освещает уже самый первый этап формирования мысли и сопровождает все этапы формирования предложения, он оказывает влияние на «формирование структурных и особенно семантических свойств предложения» [1, с.82] и отражается в его актуальном членении.

Постановка проблемы. Теория актуального членения как особая область лингвистических исследований возникла в 20-30-е гг. XX в., хотя многие положения, взятые за основу при изучении данного явления, были выдвинуты еще Ф.И.Буслаевым, Ф.Ф.Фортунатовым, А.Вейлем, Ш.Балли и др. Данный вопрос рассматривался как зарубежными исследователями (В.Матезиус, Ф.Травничек, В.Эртль, Э.Бенеш, Ф.Данеш, М.Хэллидей, Д.Лайонз и др.), так и представителями русского и украинского языкознания (И.И.Ковтунова, О.А.Крылова, Т.И.Антонова и др.).

Под актуальным членением предложения понимаем «членение предложения в контексте на исходную часть сообщения – тему (данное) и на то, что утверждается о ней – рему (новое)» [3, с.22].

Цель данной статьи – проанализировать функционирование субъектно-объектных детерминантов в коммуникативном аспекте на материале русского и украинского языков.

Размещение детерминантов, как и расположение главных членов предложения – подлежащего и сказуемого, подчиняется правилам, диктуемым законами актуального членения предложения.

I. При объективном порядке слов:

1. Субъектно-объектный детерминант – тема располагается на первом месте, перед ремой. Например: *В доме Маяковского сохранилась атмосфера гостеприимства и радушия* (М.Алигер); *В моей жизни был странный период* (В.Добровольский); *Мне стало тепло и спокойно* (Л.Васильева) // *Їй потрібна робота спокійна, творча, з тихою радістю* (Н.Ковалик): Ну, нехай Ілько явився, бо *йому треба зарплату одробляти*, а ти чого прибіг з кулаками? (О.Зима).

Если говорящий сообщает, какое событие происходит при данных, известных обстоятельствах (то есть в данном месте, в данное время, при определенных условиях и т.д.), то актуальное членение предложения таково: тема – субъектно-объектный детерминант, рема – сказуемое или сказуемое + подлежащее.

Порядок слов в этих предложениях следующий: детерминант – сказуемое + (подлежащее).

КОММУНИКАТИВНЫЕ ФУНКЦИИ СУБЪЕКТНО-ОБЪЕКТНЫХ ДЕТЕРМИНАНТОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Сказуемое вместе с подлежащим составляют нечленимый рематический комплекс, называющий какой-то целостный факт, событие. Сказуемое в такой реме обязательно предшествует подлежащему, как и в нерасчлененных высказываниях.

Схема актуального членения:

детерминант – сказуемое + (подлежащее)
тема *рема*

Если в предложениях с начальным детерминантом, сообщающих о том, что произошло при данных обстоятельствах (при данных условиях) или по отношению к данному субъекту, подлежащее выражено неопределенным местоимением *кто-то* или *что-то*, то за детерминантом следует не группа «сказуемое + подлежащее», как обычно, а это местоименное подлежащее + сказуемое. Например: *За тобой кто-то пришел* (В.Балаязин); *За меня кто-то ответил* (М.Алигер); *В соседней комнате кто-то читал стихи* (К.Паустовский) // *В серці щось кольнуло* (Н.Ковалик).

Препозиция подлежащего – неопределенного местоимения по отношению к сказуемому в нерасчлененном комплексе, передающем информацию о целостном событии, факте, объясняется тем, что неопределенное местоимение малоинформативно. Иногда оно вообще устраняется, и тогда возникает ряд из двух высказываний, имеющих различное грамматическое строение, но выполняющих одинаковое коммуникативное задание – сообщить, какое событие имеет место в данных, определенных условиях (или по отношению к данному субъекту). Например:

За тобой кто-то пришел (В.Балаязин). – *За тобой пришли*; *За меня кто-то ответил* (М.Алигер). – *За меня ответили*; *В соседней комнате кто-то читал стихи* (К.Паустовский). – *За соседним столиком читали стихи* // *В серці щось кольнуло* (Н.Ковалик). – *В серці кольнуло*.

2. Субъектно-объектный детерминант может являться первой частью в составе комплексной темы (или первой темой), если второй частью (второй темой) является либо подлежащее, либо субъектно-объектный детерминант, называющий то лицо или тот предмет, о котором сообщается. Например: *От зрелища Марса мне стало холодно и жутко* (К.Паустовский); *Для меня слово Антона Павловича всегда было законом* (М.Алигер); *Обо всем он говорил по-своему* и так, что это запоминалось на всю жизнь (К.Паустовский) // *В серці щось ворухнулось і обірвалося важким тягарем* (Н.Ковалик).

Предложение членится на сложную тему и ремю, если темой сообщения является лицо (предмет), включенное в какую-либо обстановку, ситуацию, а целью высказывания – сообщение того, что происходит с данным лицом (предметом) в данной ситуации (при известных условиях). Сложная тема (по существу можно говорить о двух темах) включает в себя не только указание на обстановку (условия, время, место и т.п.), но еще и название действующего лица или носителя признака. Следовательно, при расположении подлежащего вслед за детерминантом, начинающим предложение, это подлежащее обязательно выступает в роли темы, а ремой становится сообщение о действии, состоянии или признаке этого предмета или лица. Актуальное членение в этих случаях таково: детерминант вместе с подлежащим (либо вторым детерминантом) составляет сложную тему, а сказуемое – ремю.

Порядок слов следующий: детерминант + подлежащее (второй детерминант) – сказуемое.

При данном словопорядке в роли подлежащего очень часто выступают личные местоимения или имена собственные. Это связано с тем, что действующее лицо или предмет (носитель признака) уже известны говорящему, а часто и адресату речи, уже были названы раньше или стали известны из ситуации.

Схема актуального членения:

детерминант + подлежащее – сказуемое
тема₁ *тема₂* *рема*

3. Субъектно-объектный детерминант – рема постпозитивен по отношению к теме. Например: *Больше не встретиться нам с ним (М.Алигер); И уловил какую-то нежную странность в ее взгляде (В.Владимиров); Она очень обрадовалась мне (М.Алигер) // Він глянув на мене морозно-холодно, і я побачив миттєвий спалах ненависті й погорди в його очах (Р.Іваничук).*

Если говорящий (пишущий) хочет уточнить какой-либо факт указанием на лицо, с которым происходит действие, его место, причину, время осуществления и т.п., то актуальное членение предложений имеет следующий вид: весь состав предложения, исключая один какой-то детерминирующий член, является темой и содержит уже известный факт, а этот детерминант – ремой, в нем сообщается основная информация как уточнение данного факта.

Порядок слов в таких предложениях характеризуется тем, что детерминант, выполняющий роль ремы, обязательно стоит в конце предложения.

Схема актуального членения:

Весь состав предложения, Исключая детерминирующий член	этот детерминирующий член
<i>тема</i>	<i>рема</i>

Поскольку тема в предложениях этого типа состоит обычно из нескольких членов предложения, оказывается возможным произвести их перестановку в пределах темы, обязательно сохраняя конечную позицию за детерминантом, являющимся ремой. Коммуникативный смысл высказывания при этом не меняется, хотя стилистическая окраска может измениться. Например: *И уловил какую-то нежную странность в ее взгляде (В.Владимиров). – И какую-то нежную странность уловил в ее взгляде; Видно, женщины идут по морской классификации у тебя (В.Астафьев). – Видно, по морской классификации идут женщины у тебя // Він глянув на мене морозно-холодно, і я побачив миттєвий спалах ненависті й погорди в його очах (Р.Іваничук). – Миттєвий спалах ненависті і погорди побачив я в його очах.*

II. Субъективный порядок слов (инверсия) возникает тогда, когда нарушается логически последовательное, «объективное» развертывание мысли от исходного к сообщаемому, то есть от темы к реме [2].

Нарушение порядка слов может быть двояким:

1. Прямой порядок меняется на обратный, при котором рема предшествует теме. Схематически обратный порядок слов можно представить таким образом: Р – Т.

Предложения, строящиеся по схеме:

детерминант –	сказуемое + подлежащее
<i>тема</i>	<i>рема</i>

Обратный порядок слов будет представлен следующими вариантами:

1) **сказуемое + подлежащее – детерминант**

<i>рема</i>	<i>тема</i>
-------------	-------------

Например: *Но осталась боль в самом сердце (А.Гончар); Решаются все вопросы в главке (В.Владимиров); Создается атмосфера благополучия в московских семьях (В.Астафьев) // З'явилися сльози на очах (Н.Ковалик);*

2) **подлежащее + сказуемое – детерминант**

<i>рема</i>	<i>тема</i>
-------------	-------------

Например: *Это было самым трудным для него (В.Новожиллов); Талантливая молодежь пришла в наши театры (В.Астафьев); Тревожное волнение распространилось по всему дому (В.Астафьев) // Нові ідеї вже роїлися в голові (О.Гончар).*

КОММУНИКАТИВНЫЕ ФУНКЦИИ СУБЪЕКТНО-ОБЪЕКТНЫХ ДЕТЕРМИНАНТОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Инверсивный порядок слов может возникать также в том случае, когда тема и рема не меняются местами, но нарушается последовательность сказуемое + подлежащее в составе ремы.

Схема этого варианта:

детерминант – подлежащее + сказуемое
тема рема

Например: *У него руки дрожали (К.Федин) (Сравним: У него орождали руки); У нас сейчас заседание кафедры начинается (В.Балязин); У меня друг появился (В.Балязин) // Глухо хруснули супоби, долина кров прилинула і озвлася давким болем у скронях (Н.Ковалик).*

Инверсия сообщает этим высказываниям экспрессию разговорности.

2. Прямой порядок слов меняется на д и с г а н т н ы й, при котором части одного компонента актуального членения (части темы или части ремы) отделены друг от друга вторым компонентом актуального членения. Схематически дистантное словорасположение можно обозначить так: Р – Т – Р.

Постановка детерминанта – темы – в середину предложения создает инверсивный порядок слов с дистантным расположением компонентов ремы, например: *Конка у нас от Страстного ходила (М.Алигер); Все уже давно с книгой Сошнича решено (В.Астафьев); Пальцы у него дрожали (К.Паустовский) // А іноді, не зізнаючись сама собі, колисала в душі задрість (Н.Ковалик); Ну, та хто його знає, що людина в душі носить! (Н.Ковалик).*

Выводы. В результате исследования субъектно-объектных детерминантов в коммуникативном аспекте современного русского и украинского языков выяснено, что данные единицы в процессе актуального членения при объективном порядке слов могут выступать в роли темы, занимая препозицию по отношению к реме, выраженной сказуемым или нечленимым комплексом сказуемое + подлежащее. Также субъектно-объектный детерминант может быть первой темой, составляя вместе с подлежащим (или вторым детерминантом) – второй темой – сложную тему и выступать в препозиции при сказуемом – реме. Субъектно-объектный детерминант может выступать и в роли ремы и быть в постпозиции.

При субъективном порядке слов субъектно-объектный детерминант в роли темы занимает постпозицию, в то время как детерминант – рема стоит в препозиции.

Постановка детерминанта – темы в середину предложения также создает инверсивный порядок слов с дистантным расположением компонентов ремы.

Таким образом, для детерминирующих членов нормальным можно считать их расположение не только в начале, но и в середине, и в конце предложения. Однако характерной и преобладающей позицией субъектно-объектных детерминантов в современном русском и украинском языках является позиция в абсолютном начале предложения, а основной коммуникативной функцией исследуемых единиц – употребление в роли темы.

В процессе дальнейшей разработки данного вопроса возможно установление зависимости между семантикой субъектно-объектных детерминантов и их ролью при актуальном членении предложения.

Список литературы

1. Бабайцева В.В. Предложение как многоаспектная единица синтаксиса // Русский язык в школе. – 1984. – №3. – С. 78-82.
2. Крылова О.А. Детерминанты в аспекте коммуникативного синтаксиса // Вопросы языкознания. – 1976. – №2. – С. 43-52.
3. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.

Поступила в редакцию 17.02.2005 г.

УДК 81'373

СЕМИОТИКА КОЛОРАТИВА КРАСНЫЙ В РУССКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Герасименко И.А.

Актуальность. Колоративная лексика является традиционным объектом внимания лингвистики. Этот пласт слов изучается с точки зрения его употребления в разные периоды развития языка (Н.Б. Бахилина, М.А. Суровцова, С.В. Кезина и др.), с позиции его использования во фразеологических и паремиологических сочетаниях (С.И. Григорук, Ю.Г. Завалишина, Л.А. Шестак и др.), со стороны функционирования в текстах различных жанров (М.О. Новикова, В.Б. Колосова, Т.М. Тяпкина и др.). Есть исследования, посвященные отдельным названиям цвета. К их числу относятся и статьи о цветообозначении (далее ЦО) *красный* (Е. Крыжановская, Л.А. Лебедева, Н.В. Усанкова, Л.Г. Савченко, Н.И. Андреева-Васина, Е.М. Иссерлин, А.А. Брагина и др.).

Постановка проблемы. Регулярное обращение в языкознании к данному колоративу объясняется, на наш взгляд, недостаточной разработанностью красного цвета как предмета языкового выражения. В большинстве случаев работы по семантике указанного ЦО поверхностны, ученые лишь иллюстрируют на материале текстов различных жанров присущие ему значения, но не объясняют их связь с изначальными этимологическими смыслами. Более того, исследования фразеологических и паремиологических единиц с тем или иным колоративным компонентом (в том числе и со словом *красный*) носят разрозненный характер, они лишь спорадически и поверхностно опираются на сведения об историко-культурной языковой традиции. Не будет преувеличением сказать, что для лингвистов семиотика цвета во фразеологии и паремиологии остается изученной не до конца. Поэтому цель данной статьи – рассмотреть ЦО *красный* в составе русских идиом с целью раскрытия его глубинных смыслов. Материалом исследования послужили факты словарной фразеологии, представляющие собой устойчивые изречения с компонентом «красный», взятые из фразеологического словаря русского языка [22], фразеологического словаря русского литературного языка [23] и одного из лучших в славянской фразеологии сборников – «Пословицы русского народа» В.И. Даля, представленного изданиями [13] и [14]. Частично используются и другие источники.

Как показывают наблюдения, во фразеологических и паремиологических формулах языковое видение в большинстве случаев вербализовалось с помощью обозначений красного, белого и черного цветов, представленных своими основными названиями (*красный, белый, черный*). Колоратив *красный* в русской фразеологии иногда выступает составляющим означенной триады *белый – черный – красный*. Но чаще он образует дуальные пары *красный – черный // красный – белый*, актуализируя различные смыслы. Ср.: *Красное солнышко на белом свете черную землю греет* [14, т.2, с. 327]; *Деньга про белый день, деньга про красный день да деньга про черный день* [14, т.2, с. 575]; *Полюби нас вчерне, а в беле-то (в красне) и всяк полюбит* [14, т.2, с. 327]; *Временем в красне, порою в черне* [14, т.1, с. 262]; *Мила не бела, да я и сам не красен* [13, с. 544]. Как видим, в указанных примерах ЦО *красный*, выступая в качестве многозначной лексемы, представляет различные коннотации (*красный* – «красивый», «хороший», «нарядный», «праздничный» и проч.). Данное ЦО используется в идиомах и в виде единичного колоративного компонента. Например: *Кали барский дурак, так и красный колпак* [13, с. 521]; *Дождик вымочит, а красно солнышко высушит* [14, т.1, с. 215]; *Жить в красне хорошо и во сне* [14, т.1, с. 184];

Просим на избу: *красному гостю красное место* [13, с. 568]. Самые поверхностные наблюдения показывают, что *красный* в названных и других случаях имеет неоднозначную семантику. Это слово используется и для обозначения одного из цветов спектра (*красный* – значит «красный»), и, называя другие смыслы, характеризуется коннотациями (*красный* – «праздничный», «почетный», «хороший», «красивый» и проч.). Ср.: *Шампанское – панское, а красное – метцанское* [14, т.2, с. 668]; *Вянет и красный цвет* [13, с. 549]; *Кому красное слово, кому присказку* [14, т.2, с. 631]; *Кто красен дочерью да сынами в почете, тот в благодати* [14, т.2, с. 136]; *Птица крыльями сильна, жена мужем красна* [14, т.2, с. 106]. Данная многозначность слова *красный* объясняется, на наш взгляд, глубинной особенностью ЦО – с помощью одного слова выражать разные значения. Кроме того, нельзя забывать, что формирование смыслов у ЦО – это длительный исторический процесс, который сопряжен с развитием номинации в направлении от абстрактного (охватывающего все окружающее) к конкретному. Вероятно, отсюда и разноплановость семантики каждого ЦО (в том числе и *красного*), его многозначность и амбивалентность.

Следует отметить, что лексема *красный* интерпретируется традиционной лингвистикой как слово с исходным значением «красивый», «прекрасный» [2, с. 162; 3, с. 79; 5, с. 139]. При этом *красный* понимается исключительно как светлый цвет, чьи обозначения характеризуются положительными коннотациями. «*Красный, красивый* тоже сродни с солнечным светом», – замечает А.А. Потебня [15, с. 306]. «В русских памятниках слово (*красный*. – И.Г.) известно с древнейших времен, широко употребительно и используется для характеристики очень многих и очень разных положительных качеств», – пишет Н.Б. Бахилина [2, с. 162]. Действительно, прилагательное *красный* этимологически связано со словом *красивый*. Ср.: укр. *красний* «красивый», болг. *красен* «то же», сербохорв. *красан, красна* «красивый», «великолепный», словен. *kráson* «прекрасный», чешск. *krásný* «то же», словц. *krasny* – «то же», польск. *krasny* «прекрасный», «пригожий», в.-луж. *krasny* «красивый», н.-луж. *kšasny* – «то же» (см.: [21, с. 368; 2, с. 162; 18, с. 97]). Однако трудно согласиться с тем, что *красный* – это светлый цвет. Элемент *крас-*, являющийся ядром не только слова *красный*, но и многих других (*красить, окрас* и т.п.), представляет цвет вообще (ср.: *Свинка золота цетинка, льняной хвост, по белу свету скачет, весь свет красит* [14, т.2, с. 468]). Общий же смысл «цвет» не может быть «светлым», «цвет» = «темный» (ср. диал. *красный* как *крашена* в значении «густо-красный» [11, с. 193]). Если вспомнить обозначение красного цвета в родственном украинском языке (*червоний*), то здесь оно этимологически связано с укр. *чорний* (ср. также укр. *червлений, червіньковий*, рус. *червонный, червленый, червчатый, черемной* и др.). Названные колоративы с компонентом *черв-*, служащие для выражения признака «красный», опосредованно связаны с *червь*, а *червь*, в свою очередь, номинативно связано с «дырой» / «тьмой»². При этом *черв-* с переходом **в** → **м**, «как это нередко случается с губными и плавными» [16, с. 24], по-видимому, этимологически совпадает с рус. *чермный* и укр. *чемний* ([= «тихий»] и «темный») [10, с. 171]. Ср.: *А садился-то Владимир да на червельный стул* [4, с. 122]; *А не пеленя во пелену червчатую, / А не поясай во поясыя шелковые* [4, с. 28]; *Черному, черемному, завидливому, урвливому, прикошливому – соли в глаза* [14, т.2, с. 177]; *Ему навстречу черемная лисица, баять мастерица <...>* [17, с. 545]. В основу таких речений, как *красное золото / червонное золото*, также положен признак цветности, близкий к темному. Фактически *красное золото / червонное золото* включает в себе не столько обозначение красного и червонного как «красивого» или «красного», сколько понятие «темного» (ср. *красное золото / червонное золото* = *червонцы: Шелк не рвется, булат не гнется, а красное золото не ржавеет* [13, с. 507]; *Не то дорого, что красного золота, а дорого, что доброго мастерства* [14, т.2, с. 223] и *Ковды разобрался с этой дудочкой – эта дудочка была старинная червонного золота!* [17, с. 545]). Все это дает основание считать, что *красный* цвет исходно осмысливался как «темный».

Сомнительным является и понимание «красивого» как исходного смысла прилагательного *красный*. Общеизвестно, что ЦО (в том числе и *красный*) в составе идиом первично являлись выразителями утилитарной (рациональной) оценки (об этом см.: [12, с. 23;

5, с. 143; 19, с. 17] и др.). Древние славяне, ввиду изначального отсутствия в их культуре общеморальных «понятий Добра и Зла» [12, с. 23], оценивали реалии с точки зрения их пригодности и практической полезности. Соответственно, в древности ЦО *красный* осмысливали сквозь призму «утилитарных» и «рациональных» понятий Пользы и Вреда. Поэтому красный цвет понимался как «хороший» в значении «полезный», «пригодный». Если принять этот тезис, то становится намного более понятным содержание целого ряда паремий. Ср.: *На красный цветок и пчела летит* [14, т.1, с. 336]; *Не красна книга письмам, красна умом* [14, т.2, с. 214]; *У спасца и деготь – красный товар* [14, т.2, с. 47]; *Купец здесь, а товара не видно. Надо красный товар налицо дубровушке* [13, с. 558]; *Красна ложечка с пахлебочкой (а не сухая) дубровушке* [13, с. 530]; *Красенькая ложечка охлебается и под лавкой навалается* [13, с. 530]; *Служил три лета, выслужил три репы, а красной ни одной* [14, т.1, с. 259]; *Дело толком красно* [14, т.2, с. 214]. Здесь ЦО *красный*, заключая в себе модус рациональной оценки, означает «полезный», «нужный». При этом семантическая связь *красного* со смыслом «полезный» «лежит» не на поверхности, она вытекает из общей семантики идиомы, из её контекста.

Надо сказать, что семантика колоратива *красный* как «полезного», «ценного» проведена не только во фразеологии и паремиологии. Указанная коннотация *красного* прослеживается и в названии лекарственных растений. Так, в основе наименования *красная акация* [1, с. 119] лежит не цветовой признак, а её полезные качества, так как это растение, имея лимонно-желтые цветы и серебристого цвета бобы, используется в народной медицине в качестве жаропонижающего средства. В свою очередь, *красная девятихв* [9, с. 257] – это тысячелистник с белыми и желтыми цветами, название которому также дано только по его полезным («красным») свойствам. Подобный утилитарный смысл *красного* отражен и в названии ценных пород рыб (*красная рыба*), деревьев (*красный лес*), в сочетаниях типа *красное масло*, *красный мед*, *красная крупа*, *красный зверь* (например, *Бей сороку и ворону, добьешься и до красного зверя* [14, т.1, с. 219]). На это обращали внимание некоторые авторы, однако ни лингвистических, ни этимологических пояснений данной семантической связи не было дано (см.: [1, с. 118, 119; 2, с. 163, 165, 166] и др.).

Примечательно, что наличие близости *красного* к смыслу «хороший» как «полезный» прослеживается не только на смысловом, но и на лингвистическом уровне. Ср. альтернанты *красн // крас, крас // краш = хрьсь = хорош*. В этом ряду *краш(е) / крас → хрьсь → хорош → грош*, соответственно, прослеживается связь «красного» и «хорошего». На неё указывали отдельные лингвисты («Старославянскому *красный* в русском языке соответствует фонетический вариант *хороший*» [8, с. 19]), однако объяснить эту связь не смогли. Считаем, что названные факты служат подтверждением тому, что *красный*, исходно имея смысл «темный», на глубинном уровне означал «полезный», «пригодный».

Исходя из вышесказанного, можно заключить, что «красивый» / «прекрасный» / «хороший» – это не первичные (на чем настаивает традиционная этимология), а производные смыслы колоратива *красный*. Смысл «красивый» первоначально определялся в *красном* смысле «полезный» («полезный» – потому и «красивый»), из исходного «полезный» развился смысл «красивый». Это понимание красного как «красивого», ввиду его пригодности и рациональной пользы, зафиксировано в целом ряде идиом. Ср.: *Красный товар* [23, с. 640]; *Красные дни* [23, с. 189]; *Красна дорога ездоками, а обед тирогам* [14, т.1, с. 534]; *Ешь, конь, сено, поминай красное лето!* [14, т.1, с. 574]; *Пшеницу сей, когда весна стоит красными днями* [13, с. 624]; *Не краса корове, что часты пестринки* [14, т.2, с. 326]. Сюда же относятся и идиомы с синтагмой *красное солнышко* типа *Все мы растем под красным солнышком, на Божьей росе* [14, т.1, с. 543]; *На закате красна солнышка, на восходе светла месяца* [13, с. 624]; *Краше красного солнышка, светлее ясного месяца* [14, т.1, с. 87]. Ошибочно в данном сочетании рассматривать колоратив *красный* как «светлый» или «красивый», что типично для традиционной лингвистической мысли («Красно солнце, – пишет А.А. Потебня, – прежде

всего светлое, потом прекрасное» [15, с. 306-307]). В основу данного наименования положен признак нужности светила, его пользы (*красное* – потому что светит и греет; ср. семантическую тождественность понятий *светить* и *греть/гореть*). Эти факты дают основание считать, что развитие смысла «красивый» в *красном* шло от глубинного «полезный».

Однако *красный* не является колоративом с исключительно позитивной семантикой. Как и большинство ЦО, *красный* является амбивалентной лексемой с положительной и отрицательной коннотацией. Так, выступая в производном значении «красивый», адектив *красный* развил обратный добавочный смысл: *красный* – значит «красивый», но «бесполезный». Данную коннотацию *красного* мы наблюдаем, например, в: *Красна весна, да голодна* [13, с. 628]; *Дурак любит красно, солдат любит ясно* [13, с. 516]; *Красноплотый заговорит, всех слушателей переморит* [14, т.2, с. 197]; *Красно говорит, да слушать нечего* [14, т.2, с. 190]; *И красно, и пестро, да пусто цветом* [14, т.2, с. 195]; *Дворянская служба – красная нужда* [13, с. 517]; *Вот тебе грош за красную ложь* [14, т.1, с. 390]. Здесь в ЦО *красный* смысл «красивый» со смыслом «полезный» во взаимозначимом соответствии не находится, *красный* понимается как «красивый», но «бесполезный», «непригодный». Следовательно, в *красном* как «красивом» сохранился смысловой рудимент «полезный», перешедший в свой антипод. Отсюда и добавочный смысл «бесполезный» к основному «красивый» (ср. зафиксированное в идиомах осмысление историко-культурной языковой традицией славян «красивого» и «красного» как неглавного и даже лишнего в рус.: *На красивого глядеть хорошо, с умным жить легко* [6, с. 186]; *Красивый на грех, а дурной на смех* [6, с. 186]; *Не родись красивой, а родись счастливой* [6, с. 186] и укр. *Не родися красна, а родися щасна* [цит. по: 20, с. 211]).

Как было сказано выше, фразеологический корпус русского языка зафиксировал *красный* как семантически многослойный концепт. Анализ идиом свидетельствует о том, что данный колоратив при трансформации «темного» в «светлое» приобрел «светлый» смысл, семантика *красного* как «красивого» стала осмысливаться в исключительно положительном контексте. По сути, в ходе развития языка адектив *красный* утратил свою первичную семантику. Отошло в прошлое понимание *красного* как «темного» и «полезного» / «бесполезного», в результате чего названный колоратив со значением «красивый» обрел положительное оценочное значение (что и зафиксировано этимологическими источниками). Ср.: *Красный двор* [23, с. 164]; *Без тебя не цветно цветы цветут, не красно дубы растут в дубровушке* [13, с. 545]; *Женить бы его не на красной девице, на рябиновой вице* [14, т.1, с. 420]; *Красны боярские палаты, а у мужиков избы на боку* [13, с. 518]; *Красна пава перам, а жена правом* [14, т.2, с. 107]. В этих примерах ЦО *красный*, выступая эталоном позитивной оценки, вобрал в себя смысл «красивый»; иногда лексема *красный* означает «праздничный», «хороший», «прекрасный». В значении «красивый» слово *красный* несет и позитивную, и негативную коннотации. Однако, повторим еще раз, эту связь нельзя называть исходной и, соответственно, будет ошибочно рассматривать «красивый» как первичный смысл адектива *красный*.

С развитием языка лексема *красный* приобрела собственно цветное значение (см., например, ст.-слав. *красьнѣ*, др.-русск. *красьнии* «красный», «бурый», «рыжий», «карий», «коричневый с красноватым отливом», ст.-польск. *krasny* «красный», польск. *krasny* «пестрый», «разноцветный» [2, с. 162; 18, с. 97; 8, с. 17]). Слово *красный* стало пониматься как лексема, передающая цветовой признак. Наблюдения показывают, что названный смысл представлен в ряде фразеологических и паремиологических формул. Например: *Красный петух* [23, с. 440]; *Под красной шапкой* [23, с. 707]; *Рад, как дурак красной шапке* [14, т.2, с. 263]; *Солдат Яшка, красная рубашка, синие ластовицы* [14, т.1, с. 315]; *Красная бумажка* [23, с. 51]; *Покраснел как рак* [14, т.2, с. 327]; *Земляника красна – не сей овса напрасно* [13, с. 624];

Красенький кочеток по жерди ходит [14, т.2, с. 599]. В указанных случаях *красный* используется как один из цветов спектра и имеет буквальное (цветовое) значение.

Анализ фразеологического корпуса показывает, что с приобретением цветового смысла *красный* в русской национальной культуре получил и отрицательные оценочные коннотации. Так, при описании внешности человека данное ЦО может иметь отчетливо негативный смысл (ср.: *Вавила красное рыло* [14, т.1, с. 612]; *Рыжий да красный – человек опасный* [14, т.1, с. 612]). Это объясняется национально-культурным восприятием красного при характеристике лица (*красное рыло* = «сытое»; ср.: *С калача лицо белеет, а с сыта краснеет* [13, с. 584]), цвета волос (*красные* = *рыжие*) у «слишком яркого, неестественного, выделяющего» [5, с. 141] из общей массы человека (ср. взятый у С. Григорук укр. пример *Сліпий, кривий, рудий та красний самий опасний* [5, с. 141]). Как видим, в данных идиомах зафиксирована историко-культурная языковая традиция использовать колоратив *красный* для негативной оценки неестественно яркой внешности человека. Этот факт подтверждает мысль о том, что цветовая семантика напрямую связана с историческим и культурным опытом народа, что на цветообраз наслаиваются традиции и обычаи нации. Поэтому, характеризуя собственно цвет, *красный* реализует неоднозначность оценочной семантики, свою смысловую полярность. Эти факты дают нам право говорить о слове *красный* как о семантически амбивалентном колоративе. Соответственно, мы не можем согласиться с некоторыми авторами, которые считают, что слово *красный* группировалось «вокруг одного смыслового центра – обозначения различных положительных качеств» [1, с. 116], имело «положительную оценку» [8, с. 219].

Изложенное позволяет считать, что слову *красный* присуща разветвленная семантика. Данное ЦО с исходным содержанием «темный» реализует и цветовой, и оценочный смыслы, несет, помимо значения «красный», значения «полезный» и «красивый». При этом собственно цветовой признак слова (*красный* – значит «красный»), который данная лексема приобрела лишь опосредованно, соотносится с положительными и отрицательными коннотациями, следовательно, является частным составляющим смыслового наполнения этого семантически амбивалентного и многослойного прилагательного.

Выводы. Итак, собранный фактический материал еще раз доказывает, что фразеологические формулы, являясь источником знаний о зафиксированной в языке культуре и истории народа, вобрали в себя глубинный номинативный смысл единиц языка. Фразеология и паремиялогия, представляя собой один из способов языкового мировидения, входят в сферу человеческой семантики, отражают взаимодействие человека и мира. Стало быть, фразеологические формулы «этнически своеобразны, полифоничны по смыслу и полифункциональны по использованию» [7, с. 20]. Поэтому буквально, «реалистично» интерпретировать фразеологизмы, подобные рассматриваемым, ошибочно. Необходимо смотреть на них как на многослойную (прежде всего семантически) единицу мысли. Подобный подход должен быть взят за основу при рассмотрении идиоматических сочетаний с иными (не только *красный*) колоративами. Но это – предмет дальнейшего изучения интересующего нас вопроса.

Список литературы

1. Андреева-Васина Н.И. Прилагательное *красный* в русских народных говорах (материалы и характеристики функционирования слова) // Диалектная лексика / АН СССР; Ин-т русского языка. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1978. – С.115-120.
2. Бахилина Н.Б. История цветообозначений в русском языке. – М.: Наука, 1975. – 288 с.
3. Брагина А.А. Красный // Рус. речь. – 1970. – № 2. – С.79-83.
4. Былины / Сост., вступ. ст., подгот. текстов и коммент. Ф.М. Селиванова. – М.: Сов. Россия, 1988. – 576 с.

СЕМИОТИКА КОЛОРАТИВА КРАСНЫЙ В РУССКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

5. Григорук С.И. Концепт цвета в русской и украинской народной паремиологии (аксиологический аспект) // Слово. Фраза. Текст: сб. науч. ст. к 60-летию проф. М.А. Алексеенко / Редкол.: В.М. Мокиенко (гл. ред.), Х. Вальтер (Германия), К. Иван (Польша) и др. – М.: Азбуковник, 2002. – С.137-144.
6. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х томах. – М.: Рус. яз. – Т.2. – 1981. – 779 с.
7. Завалишина Ю.Г. Зоонимы и фитонимы в русской и английской паремиологии в аспекте этнического менталитета: Дис. ...канд. филол. наук / 10.02.01 – русский язык / Курск. гос. пед. ун-т. – Курск, 1998. – 220 с.
8. Кезина С.В. Причины развития оценочности у русских цветообозначений // Чтения, посвященные Дням славянской письменности и культуры: Мат-лы регион. науч. конф. / Чуваш. гос. ун-т им. И.Н. Ульянова. – Чебоксары, 2000. – С.219-229.
9. Колосова В.Б. Цвет как признак, формирующий символический образ растений // Признаковое пространство культуры / Отв. ред. С.М. Толстая. – М.: Индрик, 2002. – С.254-266.
10. Луценко Н.А. Предикативная природа слова // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Вип.11. У 2 частинах / Укл.: А. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Част. 1. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – С.166-177.
11. Мокиенко В.М. Славянская фразеология: Учеб. пособие для вузов по спец. «Рус. яз. и лит.». – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш.шк., 1989. – 287 с.
12. Новикова М.О. Провіт українських замовлянь // Українські замовляння / Упоряд. М.Н. Москаленко; Автор передм. М.О. Новикова. – К.: Дніпро, 1993. – С.7-29.
13. Пословицы и поговорки русского народа. Из сборника В.И. Даля / Под общ. ред. Б.П. Кирдана; Вступ. ст. М.А. Шолохова; Послесл. В.П. Аникина. – М.: Правда, 1987. – 656 с.
14. Пословицы русского народа: Сборник В. Даля: В 3 т. – М.: Русская книга, 2000. – Т. 1. – 640 с.; Т. 2. – 704 с.
15. Потебня А.А. О некоторых символах в славянской народной поэзии // А.А. Потебня. Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – С.285-378.
16. Рамзевич Н. Различие синонимов черный и червленый // Филологические записки. – Вып. V-VI. – Воронеж, 1897. – С.21-24.
17. Сказки: Кн. 2 / Сост., подгот. текстов и коммент. Ю.Г. Круглова. – М.: Сов. Россия, 1989. – 576 с.
18. Суровцова М.А. Развитие цветового значения слова *красный* // Рус. яз. в шк. – 1970. – № 3. – С.97-100.
19. Тяпкина Т.М. Вторично-номинативные функции цветообозначений в современном немецком языке: Автореф. дис...канд. филол. наук / 10.02.04 – германские языки / Нижегород. гос. лингв. ун-т им. Н.А. Добролюбова. – Иваново, 2002. – 19 с.
20. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму. – К.: Рад. шк., 1988. – 279 с.
21. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачев. – 2-е изд., стереот. М.: Прогресс, 1986-1987. – Т. 2. – 672 с.
22. Фразеологический словарь русского языка: Свыше 4 000 словарных статей / Л.А. Войнова, В.П. Жуков, А.И. Молотков, А.И. Федоров; Под ред. А.И. Молоткова. – 4-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1986. – 543 с.
23. Фразеологический словарь русского литературного языка / Сост. А.И. Федоров. – М.: ООО «Фирма Издательство АСТ», 2001. – 720 с.

Поступила в редакцию 17.03.2005 г.

УДК 811.161.2'373.72:81'23

ТЕМАТИЧНА ГРУПА ФО „ВЕРБАЛЬНА АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ІДЕОГРАФІЧНИЙ І ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Грозян Н.Ф.

Розвиток кожної науки має певну закономірність, поступовість і логіку, що може бути представлено низкою еволюційних етапів процесу пізнання. Перші шаблі наукового аналізу не можна визначити інакше як інтуїтивні, такі, що спираються лише на окремі моменти загального уявлення про певне явище, на гіпотезу, наукове передчуття або передбачення. Часом потрібно є праця кількох поколінь дослідників, які іноді належать до цілком віддалених ділянок людських знань, щоб, зрештою, представити явище в усій його загальності й системності. Фразеологічна ідеографія не є винятком.

Вступ до проблеми. Посилення інтересу науковців до системного вивчення фразеології ставить перед дослідниками проблему ідеографічного опису фразеологічного складу мови (див. праці: А.М. Емірової [1], І.О. Іонової [2], О.М. Каракуці [3], С.І. Кравцової [4], Т.В. Крисенко [5], Ю.Ф. Прадіда [6], П.О. Редіна [7], Л.М. Рязановського [8], Н.В. Щербакової [9] та ін. учених). Однак слід сказати й про те, що проблеми фразеологічної ідеографії в більшості праць названих авторів вивчалися, як правило, принагідно, у зв'язку з дослідженням інших аспектів фразеології, унаслідок чого аналізу підлягали лише окремі поняттєві поля, покриті ФО, не враховувалися дані таких наукових дисциплін, як філософія, психологія тощо. У вітчизняному мовознавстві теоретичні та практичні проблеми вирішення окремих фразеологічних мікро- та макросистем були предметом спеціального дослідження в монографії Ю.Ф. Прадіда “Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)” [6]. Отже, перші кроки на шляху розв'язання складної багатопланової проблеми ідеографічного опису ФО зроблено.

Актуальність дослідження визначається, по-перше, посиленням в україністиці інтересу до опису окремих фразеологічних мікросистем; по-друге, потребою подальшого вивчення фразеологічних мікросистем української мови, залучаючи до аналізу деякі дані теорій, висновків інших наук і галузей лінгвістики.

Мета пропонованої статті – вирізнити з фразеологічного складу української мови групу фразеологічних одиниць (ФО), загальна семантична ознака яких має екстралінгвістичну природу (всі вони позначають вербальну агресивну поведінку людини), зробити ідеографічну характеристику цих ФО й описати їх семантичні особливості із урахуванням досягнень сучасної фразеологічної та психологічної наук.

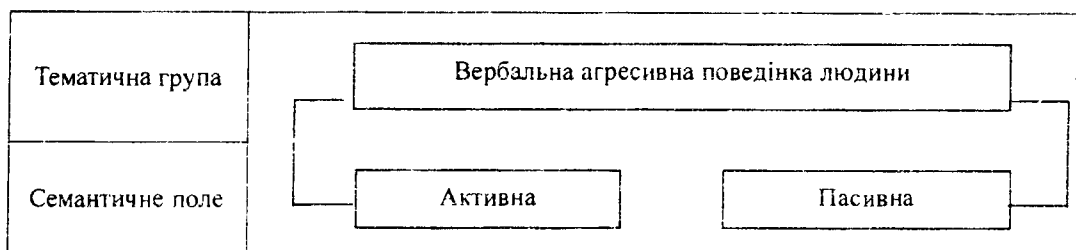
Експериментальна психосемантика – порівняно нова галузь вітчизняної психології, яка виникла на початку 70-х років і представлена працями психологів Московського університету. Психосемантика – це галузь психології, але вона має також яскраво виражений міждисциплінарний аспект, тісно пов'язуючись із різними науками, у тому числі з лінгвістикою. Так, у психосемантиці використовують мовний матеріал для дослідження категоріальних структур індивідуальної та суспільної свідомості [дет. про це див.:10]. У свою чергу, мовознавці звертаються до психосемантики, використовуючи результати досліджень

**ТЕМАТИЧНА ГРУПА ФО „ВЕРБАЛЬНА АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ” В
УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ІДЕОГРАФІЧНИЙ І ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

психологів для ідеографічного опису фразеологічного складу мови. Отже, як зазначає П.А. М'ясоїд: “Психологія мусить не стільки користуватися здобутками суміжних дисциплін, скільки збагачувати їх своїми досягненнями” [11, с. 66]. У свою чергу, одержані нами результати дослідження можуть стати допоміжним матеріалом у розв'язанні цілої низки проблем, досі не з'ясованих психологічною наукою.

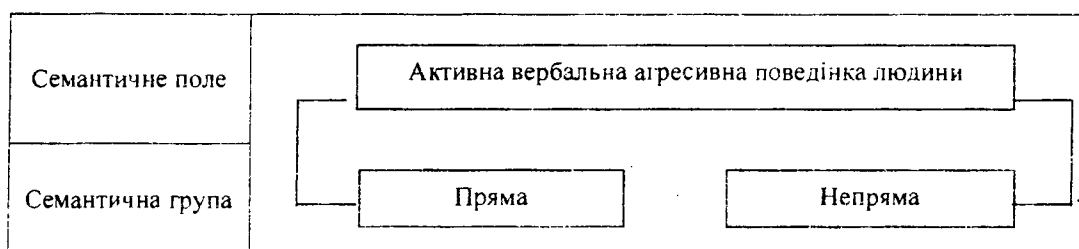
“Агресія (від лат. *aggredi* – нападати) – індивідуальна чи колективна поведінка, дія, направлена на нанесення фізичної чи психологічної шкоди, збитків або на знищення іншої людини чи групи людей” [12, с. 9]. На думку вчених-психологів, агресивна поведінка людини може варіюватися від демонстрації неприязні й недоброчливості до словесних образ, а також до застосування грубої сили [13, с. 405]. Психологи визнають існування різних типів агресії [14, с.29-32; 13, с.405-406]. У цьому складному питанні прийнятною, на наш погляд, є класифікація агресії за Бассом [13, с. 29], який вважає, що агресивну поведінку людини можна описати за трьома шкалами: фізична – вербальна, активна – пасивна, пряма – непряма. Семантичний аналіз ФО, що об'єднуються в тематичну групу ФО (ієрархічна структура ідеографічної класифікації подається за Ю.Ф. Прадідом [6, с. 40]) “Вербальна агресивна поведінка людини”, дає підстави запропонувати таку структуру тематичної групи ФО (див. схему 1):

Схема 1. Структура тематичної групи ФО “Вербальна агресивна поведінка людини”

Активна вербальна агресивна поведінка людини, у свою чергу, поділяється на пряму й непряму. Як свідчить фразеологічний матеріал, структура семантичного поля ФО має вигляд (див. схему 2):

Схема 2. Структура семантичного поля ФО “Активна вербальна агресивна поведінка людини”

Семантична група ФО “Пряма активна вербальна агресивна поведінка людини” складається з синонімічних рядів ФО із такими значеннями:

і) ганьбити кого-небудь: *виволочити в багні*. [Христя:] *Буде вже! Досить назнуцалися з мене! Досить навтішались! Виволочили в багні ... та йще вам мало?* (С. Васильченко); *обкидати (обливати, поливати і т. ін.) / обкидати (облити, полити і т. ін.) брудом (болотом, гряззю, грязюкою, багном і т. ін.)*. – *Ти ще відповіси за такі слова і за те, що дівчину облив поміями і що силу приклав ...* (В. Вільний); *квациати (квацияти) дьогтем*.

Колись він умів *гнути* чи *пригинати* добрих майстрів і розумників, а тепер доводилося задовольнятися тим, що їхню славу *квацяв дьогтем* ... (М. Стельмах) тощо;

2) лаяти: *кресати* словами. *Щось, чути, на наймичку головач креше* словами (П. Козланюк); *обкладати* словами, [як компресами]. *Анархісти уперто не хотіли злизати* [з грузовика] і чогось чекали, *обкладаючи* свого шофера словами як компресами (Ю. Яновський); *давати* / *дати* *нагінку* (наганяй); *дати* *нагінки*. *Старшина Багіров одного разу дав йому... такої нагінки, що Хамі вона зосталася, видно, в пам'яті надовго* (О. Гончар) тощо;

3) насміхатися: *брати* / *взяти на бас* (на баса). *Цього, брате-товаришу, не візьмеш на баса* (М. Рудь); *брати* / *взяти на Бога*. *Христия ніяк не могла второпати – жартують із нею, беруть на Бога чи правду кажуть?* (Є. Гуцало); *брати на клини* (на клин, діал. на кли). – *Степан часто дивувався цьому своєму почуттю, цій, як її називають учені люди, сентиментальності. Скажи – не повірять, насміються, візьмуть на клини* (М. Олійник) тощо;

4) змучити (завдавати моральних страждань): *варити* (виварювати) / *сварити* *воду* *Я зосталася при панії як і була. Ще гірш надо мною коверзує вона, ще гірш варить з мене воду* (Марко Вовчок); *вимотувати* (висотувати) / *вимотати* (висотати) *жили*. *Не знаєте, що мені ваша школа ось тут – о, що ви мені всі жили вимотали* (А. Пастушенко) тощо.

На позначення непрямої активної вербальної агресивної поведінки людини вживаються ФО зі значенням обмовляти кого-небудь, розпускати плітки про когось: *кидати* / *кинути болотом* (болото, грязю і т. ін.). *Не сумніваюся, що знайдуться такі, що ... позаочі будуть кидати на мене болотом* (І. Франко); *переливати* (перемолоти, перетерти і т. ін.) *кісточки* (кістки, до кісток і т. ін.). *Перемелювати мої кісточки?* – сказав [шеф-повар] незлобивим баском і опромінив хлопців таким добрим, батьківським, усміхом, що їм від сорому позаціплювало (Ю. Бедзик) тощо.

Дослідження психологів дають підстави поділити пасивну вербальну агресивну поведінку людини на пряму й непряму. Як свідчить фразеологічний матеріал, структура семантичного поля ФО „Пасивна вербальна агресивна поведінка людини” має такий же вигляд, як і структура семантичного поля ФО „Активна вербальна агресивна поведінка людини”.

На позначення прямої пасивної вербальної агресивної поведінки людини вживаються ФО зі значеннями:

1) мовчати (відмовлятися розмовляти з іншою людиною): *[ані] ні слова*. *Хотілося їй [мачусі] криків болю, лайки; оправдання своїх злуцань, а дівка, мов на злість, – ні слова ніколи* (Г. Хоткевич); *набирати* / *набрати води в рот*. – *Ти, розумнику, в рот води набрав чи губи зашив?* – *строго допитується тато* (М. Стельмах); *не випустити* (не пустити) *[ні (ані, і)] пари* (слова) *з вуст*. *Неженцев демонстративно показав спину, не пустивши й пари з вуст* (А. Хорунжий); *проковтнути* (затягти, затягнути) *язика* (язик). – *Билися?* – *допитується він*. – *Ти що, язик проковтнув?* *Чи не хочеш розмовляти зі мною* (А. Дімаров) тощо;

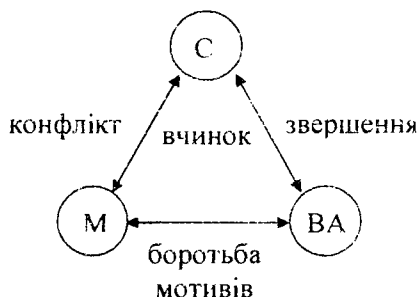
2) не реагувати на зауваження: *що* (як) *горохом об стінку* (о стіну) *кидати*. *Я не раз говорила Михайлові, але до нього говорити, – однаково, що горохом об стінку кидати* (І. Вільде); *ні* (ані) *мур-мур*. – *Мене зло розібрало – упрохувати її. Ти, кажу, по золоту ходитимеш, а вона ні мур-мур* (Є. Гуцало) тощо.

Семантичне поле “Непряма пасивна вербальна агресивна поведінка” передається ФО зі значеннями:

1) відкрито не виявляти свого невдоволення: *кивати пальцем у чоботі*. *Критикували агронома на правлінні, а він кивав пальцем у чоботі* [ФСУМ, с.368]; *давати* / *дати* (скрутити) *дулю через кишенью*. *Коли він мене посварив, я дав йому дулю через кишенью* [ФСУМ, с. 211] тощо.

Досліджений матеріал засвідчує, що на позначення вербальної агресивної поведінки людини ФО передають: 1) повний вчинковий акт (ВА); 2) неповний ВА. При повному ВА діє закон внутрішнього визрівання вчинку (закон достатньої підстави) [дет. про це див.: 15, с. 190]. Ситуаційний конфлікт переходить у мотиваційну амбівалентність, а потім у ВА:

ТЕМАТИЧНА ГРУПА ФО „ВЕРБАЛЬНА АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ” В
УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ІДЕОГРАФІЧНИЙ І ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТИ

С – ситуація
М – мотивація
ВА – вчинковий акт

Проілюструємо ці положення конкретними прикладами:

– *Ти ще відповіси за такі слова і за те, що дівчину облив помиями і що силу приклав ...* (В. Вільний);

[Христя:] *Буде вже! Досить назчуцалися з мене! Досить навтішались! Виволочили в багні ... та ще вам мало?* (С. Васильченко);

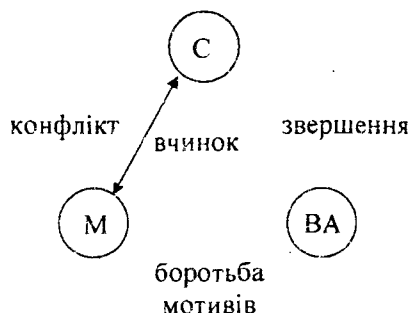
Начко... вперши безтямний погляд у мигаючі перед ним різнобарвною хвилею пари, обкидав Регіну найгіршими епітетами (І. Франко);

– *А той [Польський] мене доїв, той мене в землю втоптав!* – і *Порох знову заходив по хаті* (Панас Мирний);

Як приїхав з дідом секретар, та як викликав Гаркушу прямо з постелі в контору, та як узев його в шори (І. Рябокляч).

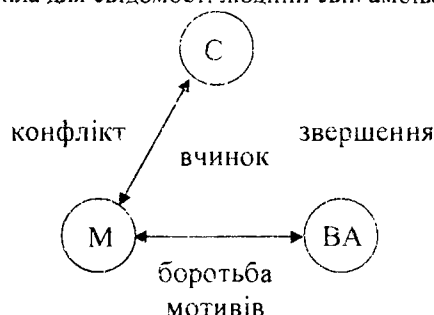
ФО *облив помиями, виволочили в багні, обкидав найгіршими епітетами, в землю втоптав, узев в шори* передає, що ВА звершився, практична дія вчинку відбулася – дівчину обмовили, Гаркушу і Регіну облаяли, Пороха і Христю несправедливо образили, зганьбили.

Проаналізований матеріал свідчить, що повні ВА на позначення вербальної агресивної поведінки людини передаються великою кількістю ФО (близько 65 % від усього загалу ФО на позначення злочинної поведінки людини). 35 % дослідженого фразеологічного матеріалу на позначення вербальної агресивної поведінки людини передають неповні ВА. Наявність ситуації чи ситуаційного конфлікту, що тільки переходить у мотивацію, передається ФО: *Він знав наперед, що пан мусить чоловіка з болотом змішати, що мусить посміятися* (В. Стефаник). ФО *змішати з болотом* передає наявність ВА, а вузький контекст вказує на те, що ВА неповний, а фіксується лише перший момент вчинку – ситуація (пани тоді вирішували, принижувати людину чи ні):

У міру розгортання мотивації в її складності, амбівалентності (роздвоєності) інколи вчинковий акт як реальна дія затримується і притупляється воля до його здійснення.

Мотивація ще не втратила для свідомості людини свій амбівалентний характер:

Христя ніяк не могла второпати – жартують із нею, беруть на Бога чи правду кажуть? (С. Гуцало). ФО *беруть на Бога* передає наявність ВА, а вузький контекст вказує на те, що ВА неповний, а фіксується лише другий момент вчинку – мотивація (Христя перебуває в стані пригнічуючих амбівалентних почуттів: чи насміхаються з неї, чи правду кажуть).

Отже, ідеографічна класифікація ФО на позначення агресивної поведінки людини відповідає класифікації поведінки, прийнятій у психології. Тематична група ФО „Вербальна агресивна поведінка людини” складається з двох семантичних полів ФО “Активна вербальна агресивна поведінка людини”, “Пасивна вербальна агресивна поведінка людини”. Кожне поле складається з двох семантичних груп ФО: “Пряма активна вербальна агресивна поведінка людини”, “Непряма активна вербальна агресивна поведінка людини”; “Пряма пасивна вербальна агресивна поведінка людини”, “Непряма пасивна вербальна агресивна поведінка людини”. Найчисленнішою виявилася семантична група ФО “Пряма активна вербальна агресивна поведінка людини”, яка передається чотирма синонімічними рядами.

Висновки. ФО на позначення вербальної агресивної поведінки людини передають як повні, так і неповні ВА. Семантика ФО реалізується переважно у вузьких контекстах. Таким чином, ФО слугують особливими мовними формами фіксації значень психологічних понять.

Дослідження окремих фразеологічних мікросистем створить передумови для укладання фразеологічних словників ідеографічного типу, внесе корективи щодо розширення та поглиблення арсеналу методичних засобів психосемантики в галузі психології особистості.

Перелік умовних скорочень

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. – К.: Наукова думка, 1993. – Кн. 1-2.

Список літератури

1. Эмирова А.М. Русская фразеология в коммуникативно-прагматическом освещении: Автореф. дис.... д-ра филол. наук. – Ташкент, 1989. – 41 с.
2. Ионова И.А. О лексико-грамматической квалификации субстантивных фразеологизмов со значением качественной оценки лица // Русский язык в школе. – 1977. – № 3. – С. 82-85.
3. Каракуця О.М. Фразеологізми української мови з компонентом “душа” (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 19 с.
4. Кравцова С.І. Стилiстична характеристика фразеологічних одиниць із значенням кількості // Українська мова і література в школі. – 1979. – № 11. – С. 22-25.
5. Крисенко Т.В. Фразеологічні одиниці зі значенням говоріння в прагматичному аспекті (на матеріалі сучасної російської мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 17 с.

**ТЕМАТИЧНА ГРУПА ФО „ВЕРБАЛЬНА АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ” В
УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ІДЕОГРАФІЧНИЙ І ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

6. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / НАН України, Ін-т української мови; Відп. ред. О.О. Тараненко. – К.: Сімферополь, 1997. – 252 с.
7. Редін П.О. Семантична характеристика фразеологізмів із значенням часу // Українське мовознавство. – К.: Вища школа, 1987-1. – Вип. 14.
8. Рязановский Л.М. Идеографические аспекты немецкой фразеологии: Темпоральная фразеология. – СПб.: Изд-во Петерб. ун-та, 1997. – 200 с.
9. Щербакова Н.В. Фразеологізми з назвами людей у лексичному наповненні: Авторсф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 18 с.
10. Петренко В.Ф. Основы психосемантики: Учеб. пособие. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 400 с.
11. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1998. – 479 с.
12. Психология: словарь / Под общ. ред. Л.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 495 с.
13. Психологический словарь / Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика-Пресс, 1998. – 440 с.
14. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. – СПб: Питер, 2000. – 352 с.
15. Основы психологии: Підручник / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 4-те вид., стереотип. – К.: Либідь, 1999. – 632 с.

Поступила до редакції 14.03.2005 р.

УДК 811.161.2'373.7

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТАМИ – НАЗВАМИ ТВАРИН (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРОК НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ)

Дмитрук М.В.

Актуальність. Нині у зв'язку з кардинальними змінами в соціально-політичному устрої нашої країни відбуваються значні зрушення національного характеру. Вони виявляються насамперед у переорієнтації на національні цінності, підвищенні самосвідомості, зверненні до кращих здобутків рідної культури, їх відродженні. Не обминають ці процеси і мову. Підвищується інтерес до неї як до комунікативного засобу і як до об'єкта досліджень. Разом з тим переосмислюється і співвідношення української літературної мови та її діалектів. Хоч українська літературна мова утворилася на основі середньонаддніпрянських говорів, але вона змогла стати загальнонародною тільки тому, що ввібрала в себе все те найкраще, що було вироблене українським народом, його мовною практикою протягом століть.

Так, у нижньонаддніпрянських говірках засвідчуються такі риси [7, с.112]:

- часте вживання носового *e*, наприклад, *колодїзь* (*колодязь*);
- вимова голосного *и* після губних приголосних на місці *і* в запозичених словах (*фамілія*);
- часті випадки відсутності чергування приголосних *г, к* із *з, ц* у відмінкових формах іменників (*на дорозі, ялинкі*);
- переважне вживання дієслівних форм типу *сидю, світю, носю*;
- часте вживання форм 3-ї особи множини теперішнього часу дієслів II дієвідміни на *-ють*, (*ходють, носють, ламлють*);
- вживання слів: *конюшня* (приміщення для всіх свійських тварин), *кося* (вигук, яким відганяють коней);
- дуже характерним для говірок Нижньої Наддніпрянщини є вживання інфінітиву дієслів з основою на голосний з кінцевим *-ть*: *прижать хвоста* [10, с.116] – втратити пику, самовпевненість; *знать своє корито* [10, с.51] – поводити себе відповідно до свого становища; *курячими ступнями поле мірять* [10, с.73] – дріботіти, йти малими кроками; *зшить губи* [10, с.54] – замовкнути; *чесать гриву* [10, с.152] – плести небилиці; *піднять хвоста* [10, с.105] – відчувши чиюсь підтримку, стати впевненішим, сміливішим; *в'їхатъ на котові* [10, с.22] – зайти в приміщення з якимось великим предметом в руках; *покаратъ ката мишами* [10, с.112] – тобто покарати лише про людське око, зробити винуватцю замість покари приємність, вигоду;
- наявність слів: *тиріш-тиріш* (вигук, яким відганяють овець), *гуль-гуль* (вигук, яким кличуть гусей та ін.)

Постановка проблеми. Як відомо, українська національна фразеологія історично формувалась під впливом фольклорної традиції, що відображає життя передусім сільського населення. Селянська тематика на якомусь етапі була домінуючою. Вона збереглася в українській мові пропорційно до того, який шлях розвитку пройшла українська культура, держава, український народ.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТАМИ – НАЗВАМИ ТВАРИН (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРОК НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ)

З давніх часів українські селяни утримували домашніх тварин. Вони особливу увагу приділяли тим тваринам, від яких залежало успішне ведення господарства (коні, велика рогата худоба, свині). Фразеологізми про свійських тварин висвітлюють ставлення людини до тварин взагалі. Саме це властиве пізнанню світу шляхом повсякденної практичної діяльності. Фразеологізми про свійських тварин дуже мало досліджені. У них закріплена здобута досвідом система знань народу про різноманітну діяльність людини на основі своєрідного національного світогляду з елементами міфологічного мислення, віри, табу (заборони) і передбачення.

Особливої уваги заслуговує процес переосмислення буквального змісту словосполучення в переносне, цілісне значення фразеологічної одиниці. Послідовність і перебіг мовно-мислительних процесів у творенні нової семантичної якості є характерною для фразеологізмів Нижньої Наддніпряниці. Народові здається смішним не бачити за відмінністю слів тотожності думки: *одна шкура та маслаки* [10, с.99], *одні ребра стирчать* [10, с.106], *одні кості* [10, с.99] – це вислови про дуже худу, виснажену людину, що вживаються в говірках Нижньої Наддніпряниці і зафіксовані в словнику В.А. Чабаненка. А чоловік, що був дурний, порівнювався так: *як вівця кручена* [10, с.157], або *баран з баранів* [10, с.11], чи *баран бараном* [10, с.11]. Якщо ж непомірно роздувають яку-небудь дрібну, незначну справу, то використовують такі фразеологізми: *робить з мухи бугая* [10, с.122], чи *робить із мухи вола* [10, с.122].

Фраземи говірок Нижньої Наддніпряниці з компонентами-назвами тварин мають і частиномовні особливості. Усі фраземи за характером їх значення й виконуваними синтаксичними функціями в реченні можна поділити на іменникові, займенникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові й вигуківі.

Особливе місце серед перерахованих фразем займають вигуківі: вони не мають лексичного значення, не вступають у ніякі зв'язки з іншими словами в реченні. Ці фраземи, як і вигуки, виражають різні емоції мовця, такі як захоплення, обурення, схвалення, похвалу, здивування, осудження, докір. Вигуківі фраземи також можуть позначати різні волевиявлення мовця, його побажання, наприклад: *та про мене – хай хоч і всі собаки виздыхають* [10, с.169]. Вони також виражають психічний і фізичний стан людини, її емоційні реакції на різні факти й явища позамовної дійсності, наприклад: *аж гусяча шкура вилізла* – про відчуття сильного холоду [10, с.5]; а про мовчанку кажуть так: *ні „гав“, ні „няв“ або ні „гу-гу“, ні „му-му“* [10, с.93].

Зіставлення фразеологізмів, що функціонують у нижньонаддніпрянських говірках і в літературній мові, дозволяє виділити такі їх групи:

а) фразеологізми, що не мають фонетичних, граматичних, лексичних та семантичних відмінностей у порівнянні з літературною мовою: *за три дні конем не об'їдеш* [10, с.48]; *конем не доженеш, не об'їдеш* [9, с.388]; *випить на коня* [10, с.20]; *пити на коня* – за благополучну, щасливу дорогу [9, с.388]; *кури не клюють і свині не їдять* [10, с.72] – дуже багато чогось; *всі собаки знають* [10, с.26] – про людину, яку всі дуже добре знають;

б) фразеологізми, що мають відмінності фонетичного, граматичного та лексичного характеру при тотожному значенні: *курі вже давно на сідалі* [10, с.72]; *і собаку здів би* [10, с.63]; *легше kota здісти* [10, с.73]; *жизня собача* [10, с.42] – погане життя; *двом свиням їжу не розділе* [10, с.35] – так кажуть про недоумкувату людину; *й курям на свайбу треба* [10, с.59] – іронічне зауваження про тих, хто приречений на щось, а видає, що робить це із власної охоти. *Химині кури, Мархвині петухи* [10, с.146] – про якусь нісенітницю; *двинуть коні* [10, с.34] – в говірках означає померти; *пустить корову на роздой* [10, с.119] – говорять, коли треба йти до начальства що-небудь пояснювати, виправдовуватися; людина, що була значною персоною, порівнялась як *важна птиця* [10, с.15];

в) фразеологізми, що мають тільки семантичні відповідники в літературній мові (діал. *псів бити* – літ. *собак ганяти „ледарювати“*).

За нашими підрахунками, в говірках Нижньої Наддніпрянщини найчастіше трапляються такі назви тварин: *собака, домашня птиця, кішка, дрібна худоба; коні, корови, воли, свині* – в однаковій кількості.

Так, про некрасиву, потворну людину у говірках зазначено: *аж собаки гивкають (тікають)* [10, с.9], а про людину, яку всі дуже добре знають, в народі кажуть так: *всі собаки знають* [10, с.26]. Волощюгу в говірках називають *семихатній собака* [10, с. 127]. *Як на собаці бліх, як на собаці ковтунів, як на собаці реп'яхів, як на собаці липки* [10, с.162] – ці вислови вживають фамільярно про велику кількість чогось. *Була у собаки хата* [10, с.157] – кажуть хвастунів або іронічне зауваження з приводу хвастання тим, що в кого-небудь було колись.

Кози і вівці користувалися великою популярністю в українських господарствах. Тому і у фразеологізмах про них часто згадували. Так, говорили *налякають козла капустаю* [10, с.82], тобто вжити таких заходів для остраху чи покарання кого-небудь, які зовсім не страшні злочинцеві, винному порушникові і йому на руку. Або говорили: *нема ні козла, ні посла* [10, с.90], *нема ні того, за ким посилали, ні того, кого посилали*. Якщо кому-небудь давали вільний доступ до чогось ласого, цінного, то вживати такий фразеологізм: *пустить цапа в капусту* [10, с.119]. А якщо чогось було дуже мало, то казали: *як у кози хвоста* [10, с.165]. Про стан холоду вживали такий вислів: *кози лижуть* [10, с.70].

Коли ж необхідно зігнати овець у коло перед бурею, щоб не розбіглися та не загубилися, то у мовленні чабанів треба було *закрутить отару* [10, с.46].

Не можна уявити господарство селянина без домашньої птиці. Так, про щось незугарне, неправно зроблене говорили: *зробить гусям ярмо* [10, с.53]. Якщо хтось удавав із себе дурника, то про нього говорили: *приставиться мерзлим індику* [10, с.117]. А коли було чогось дуже мало, то казали: *як індику коник* [10, с.160].

Кури також часто фігурують у фразеологізмах: *курі вже давно на сідалі* [10, с.72] – пізня година; *на курячих правах* [10, с.81] – не маючи ніяких прав; *курча курицю вчить* [10, с.72] – про ситуацію, коли хтось недосвідчений дає поради людині з великим життєвим досвідом; *ніде й куриці стать* [10, с.93] – дуже тісно, немає вільного місця.

За народними повір'ями, кішка створена Богом, вона визнається доброю істотою, другом людини. Їй приписують здатність охороняти людину від усього злого. Про гарне життя говорять: *то котові, то попові* [10, с.155]. Коли трапляється сміх без причини, то використовується такий фразеологізм: *смішки з дурної кішки* [10, с.136]. *Ще й кіт не качався* [10, с.153] – говорять у тому випадку, коли ще нічого не зроблено. А коли щось трапилося дивне, судне, то вживають фразеологізм: *чудо-юдо: кішка здохла* [10, с.155]. *Котове сало* [10, с.71] – існує така жартівлива назва невеличкого залишка чого-небудь їстівного (сало, ковбаса, м'ясо, хліб, риба і т.п.), що приховується від когось або до слушного часу.

Кінь завжди користувався великою повагою в українських селян, без цієї тварини неможливо було вести господарство. Так, якщо прудкий кінь, то казали: *кінь на двадцять підкрилків* [10, с.70]. Іронічно про худу, але дуже злу людину говорили: *те, що коней кусає* [10, с.136].

Шаную і лагідною турботою народ оточує корову-годувальницю. Про неї збереглася ціла низка заборон, спрямованих на збереження здоров'я худоби, забезпечення високого удою, доброго приплоду; селяни дуже дбали і про волів. Коли людина дуже бідна, коли немає на господарстві нічого, то вживають такий фразеологізм: *ні кола, ні двора, ні рогатого вола* [10, с.94]. Якщо ж людина простакувата, навіть дурень, то її порівнюють – як *теля на мотузку* [10, с.136].

У фразеологічних порівняннях говірок Нижньої Наддніпрянщини досить активно вживаються вислови, пов'язані з свинею: *у свинячий голос* [10, с.144] – коли щось зроблено з великим запізненням; якщо ж мати безтурботна, якій байдуже до долі своїх дітей, то про неї кажуть: *свині не до поросят* [10, с.126]. Отже, фразеологізми про свійських тварин висвітлюють ставлення до тварин взагалі.

З допомогою фразеологізмів дають образно-емоційні оцінки того, що називається, причому як позитивної, так і здебільшого негативної: *морда – хоч цуценят бий* [10, с.78] –

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТАМИ – НАЗВАМИ ТВАРИН (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРОК НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ)

зневажливо про широке, гладке обличчя; *собака і з маслом не з'їсть* [10, с.130] – про яку-небудь погану, несмачну їжу; *собача пара* [10, с.130] – лайлива назва лихої людини; *хоть одірви й собаці висинь* [10, с.147] – про що-небудь погане, неякісно зроблене; *хоть на собаку вилий* [10, с.148] – про дуже погану, несмачну страву; а коли відчувається неприємний запах, то вживається таке висловлювання: *вроді табун котів переночував* [10, с.25]; про людину бездарну, нікчемну говорять: *й хвоста котові не зав'яже* [10, с.64]; якщо ж людина гордовита, пихата, то про неї казали: *на рябій козі не під'їдеш* [10, с.61]; а про дуже несмачну, погану страву кажуть, *що й свині одвертаються* [10, с.62].

Фразеологізми також передають емоційно-позитивну оцінку. Так, про фізично дуже сильну людину у говірках існує таке висловлювання: *бугая піднімають* [10, с.15]; *і рівень несеться* [10, с.62] кажуть про чиї-небудь великі можливості; а про того, хто прийшов з гостинцями або взагалі щось приніс, жартівливо вживають вислів: *коза з оріхами* [10, с.70]; а про гарне життя говорять: *то котові, то попові* [10, с.155].

Висновки. Таким чином, фразеологізми, що функціонують в говірках Нижньої Наддніпряниці, в основній своїй масі збігаються з фразеологізмами літературної мови або відрізняються від останніх певними фонетичними, граматичними, словотвірними та лексичними особливостями. Наявність у говірках Нижньої Наддніпряниці діалектних фразеологізмів, властивих лише цій групі говірок, дозволяє припустити існування мовних контактів їх носіїв з іншими народами на різних етапах історичного розвитку.

Список літератури

1. Бевзенко С.П. Актуальність вивчення української діалектної фразеології // Мовознавство. – 1974. – №2. – С.15-19.
2. Демський М.Т. Українські фраземи й особливості їх творення. – Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1994. – 62 с.
3. Дмитренко М.К. Народні повір'я – К.: Народознавство, 1994. – 65 с.
4. Івченко А.А. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія. – Харків: Основа, 1996. – 160 с.
5. Коваль А.П. Пригоди слова. – К.: Радянська школа, 1985. – 213 с.
6. Коломієць М.П. Фразеологічна синоніміка української мови. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1986. – 79 с.
7. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. – К.: Наукова думка, 1990. – 168 с.
8. Прадід Ю.Ф. Із спостережень над української діалектикою фразеологією / На матеріалі бойківських говірок // Мовознавство. – 1992. – № 5. – С.44-47.
9. Фразеологічний словник української мови. – К.: Наукова думка, 1993.
10. Чабаненко В.А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпряниці. – Запоріжжя, 2001. – 200 с.

Поступила до редакції 02.02.2005 р.

УДК 81'276.5

РАЗВИТИЕ КОМПЬЮТЕРНОГО СЛЕНГА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ (НА ПРИМЕРЕ СЛЕНГОВЫХ ГЛАГОЛОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

Забело И.В.

Актуальность. Сегодня в лингвистической литературе можно найти немало работ, посвященных семантическим структурам определенных лексических массивов. Это обусловлено закономерным стремлением исследовать смысловые пласты каждой конкретной области человеческой деятельности, преломленные через призму языка. Компьютеры все активнее проникают в нашу жизнь, а вместе с компьютерами – язык тех, для кого они являются повседневной «средой обитания». Это является естественным процессом: новые технологии входят в повседневное употребление, в то время как общепринятый язык не обладает лексикой, необходимой для обозначения новых понятий. Поэтому происходит создание новых языковых единиц и заимствование их из субстандартной лексики.

Постановка проблемы. Тематика семантических полей языка исследована очень широко. В разное время ею занимались многие ученые. Й. Трир, Э. Косериу и Ф. Палмер заложили основы теории семантических полей. Было выработано общее определение семантического поля – «ряд парадигматически связанных слов или их отдельных значений, имеющих в своём составе общий (интегральный) семантический признак и различающихся по крайней мере по одному дифференциальному признаку». В дальнейшем исследования Л. Васильева, А. Кузнецова, Г. Степановой, Н. Шурыгина, И. Сусова обозначили начало современного этапа изучения этой тематики. Семантические поля – «относительно целостные, незакрытые и способные к развитию множества слов или их лексико-семантических вариантов, объединенных вокруг доминанты общностью лексического значения, упорядоченных отношением семантической производности и служащие целям дифференцированной номинации».

Объектом данного исследования является сленг. В рамках данной работы мы использовали следующее определение сленга: слова и фразеологизмы, противопоставленные стандартному языку и генетически принадлежащие какой-либо изолированной социальной группе, но употребляющиеся повсеместно широким кругом людей [3].

Рабочим методом мы избрали компонентный анализ.

В соответствии с рабочим методом мы ограничили материал сленговыми глаголами. Глаголы семантически более жестко структурированы, чем другие части речи. Материалом работы являются глаголы компьютерного сленга, то есть сленга.

Целью работы является исследование лексико-семантических полей английского компьютерного сленга.

Компьютерный professional language – это неформальный слой языка, состоящий из однозначных слов, обозначающих объекты поля профессиональной деятельности компьютерных специалистов. Компьютерный жаргон – набор полисемичных стилистически маркированных слов, используемых членами компьютерных изолированных групп вне профессиональной деятельности. Чем же отличается от них компьютерный сленг?

Специальный сленг – слова и фразеологизмы, противопоставленные стандартному языку и генетически принадлежащие какой-либо изолированной социальной группе, но

РАЗВИТИЕ КОМПЬЮТЕРНОГО СЛЕНГА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ (НА ПРИМЕРЕ СЛЕНГОВЫХ ГЛАГОЛОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

употребляющиеся повсеместно широким кругом людей. В русском языке выражение «компьютерный сленг» имеет широкое употребление. В общем случае оно означает «лексические единицы, относящиеся к компьютерной сфере деятельности», безотносительно к тому, понятны ли эти единицы «профанам». При этом абсолютно безосновательно смешиваются компьютерные термины и компьютерный жаргон. В английском языке словосочетание *computer slang* нередко означает просто единицы языка, противопоставленные литературному слою словаря и употребляющиеся людьми, имеющими отношение к компьютерам. Компьютерный сленг – «единицы языка, генетически принадлежащие компьютерному жаргону, но употребляющиеся широким кругом людей».

Большинство сленгоидов является следствием переноса слов из других стилистических слоев. Чаще всего переход слов из одного стилистического слоя в другой происходит последовательно по направлению от терминов к сленгоидам. Термины приобретают стилистическую окраску профессионализмов, затем жаргонизмов и, наконец, проникают в сленг.

В качестве стандартного примера преобразования первого типа можно назвать появление русского профессионализма «*материнка*» (также «*мать*», «*мама*») из англоязычного термина «*motherboard*». Здесь образование профессионализма произошло путем буквализации значения термина. На самом деле в данном слове корень *mother* переводится как “acting as or providing parental stock – used without reference to sex” и поэтому понятен любому англоязычному человеку (неотъемлемое свойство терминов – прозрачность). В то же время значение производного профессионализма «*материнка*» неясно носителям русского языка, поскольку явно не выражает значение, присущее исходному термину. Это позволяет сделать вывод о принадлежности слова «*материнка*» к профессионализмам и, следовательно, о наличии в данном случае перехода слова из терминов в профессионализмы через буквализацию значения. Но преобразование «термин – профессионализм» нередко сопровождается обратным процессом. Так, при появлении первых устройств, обеспечивающих трансформацию цифровых сигналов в звуковые (модуляцию) и, наоборот, для них был введен термин «*modulator-demodulator*». Очень быстро путем сокращения он превратился в профессионализм «*modem*». Позднее, однако, это слово стало все чаще появляться на страницах специальной литературы, в официальных документах и т.д. Таким образом, слово «*modem*» приобрело прозрачность и литературность, стало принадлежать терминам. В качестве примера, типичного для русского языка, приведем «*трафик*» (также «*траффик*»). Первоначально это был профессионализм, произведенный от английского «*traffic*» и означающий данные, передаваемые через цифровой канал (ср. «внутренний трафик локальной сети»). Так как адекватного и удобного русского перевода не существует до сих пор, это слово постепенно приобретает черты термина: употребляется в формальных документах, контрактах и инструкциях, имеет абсолютно четкую однозначную семантическую структуру.

Переходя к преобразованиям, связанным с компьютерным жаргоном, продолжим исследовать слово «трафик». Параллельно с процессом превращения в термин имеется тенденция к его жаргонизации. То есть оно выходит за пределы круга профессионального общения компьютерщиков и начинает употребляться в ситуациях, не связанных с их профессиональными обязанностями. Ср.: «*Ну и трафик на улице*» (о большом движении). Причем если английское выражение «*What traffic in the street!*» не является жаргоном, то русская фраза оказывается не переводом английской, а переходом профессионализма в жаргонизм.

Одним из этапов преобразования является превращение жаргонизмов в сленгоиды. Преобразования «профессионализм в сленгоид» и «термин в сленгоид» весьма редки. Первое – так как профессионализмы и сленг употребляются разными группами лиц и в разных ситуациях, поэтому прямой переход практически исключен и необходима промежуточная

стадия – жаргонизация (см. выше). Термины же практически не переходят в сленгоиды по причине того, что они стилистически маркированы как слова, принадлежащие литературному языку, а сленг ему явно противопоставлен. Единственная ситуация, в которой возможен такой переход, – устаревание термина и выход его из профессионального обращения. Тогда сленг может придать этому слову новое значение и возродить его уже в качестве сленгоида. Подобных примеров пока не зафиксировано, так как компьютерная терминология слишком молода, чтобы в ней появилось достаточное количество устаревших терминов.

В то же время переход «жаргонизм – сленгоид» происходит повсеместно. Сленгоиды здесь не отличаются от жаргонизмов ничем, кроме того факта, что они используются повсеместно; фактически это просто та часть жаргона, которая получила широкое распространение. Чаще всего эти языковые единицы заимствуются в процессе общения, теряя при этом всякий профессиональный оттенок. Например, у слова «диск» при переходе в русский компьютерный сленг произошло размытие семантики – оно стало означать компакт-диск, накопитель на жестких магнитных дисках, гибкий магнитный диск (дискету) и иногда даже дисковод. В то же время в жаргоне (и тем более в профессионализмах) референтами этого слова являются только компакт-диск и дискета. С другой стороны, семантика при заимствовании может и не изменяться. Примером здесь может послужить профессионализм «*mouse*» (мышь, устройство манипуляции), прошедший через жаргон к общепотребительному сленгу и в настоящий момент имеющий тенденцию к проникновению в литературный язык.

Сленговые слова могут обозначать не только объекты, относящиеся сугубо к компьютерам. Так, русский сленгоид «рулез» имеет обобщенное значение «хороший». Компьютерный жаргон заимствовал это слово из формы третьего лица единственного числа английского глагола “*to rule*”, соответственно, в жаргоне оно употребляется в виде «[подлежащее] рулез» (калька с англ. *smath rules*).

Таким образом, основным источником пополнения лексикона компьютерного сленга служит компьютерный жаргон, в свою очередь часто заимствующий языковые единицы из профессиональной лексики и терминов. Прямые переходы «термин – сленгоид» и «профессионализм – сленгоид» встречаются значительно реже. Также очень часто языковые единицы появляются в сленге благодаря метафоризации и метонимизации.

Сленгу присуща сниженная стилистическая окраска, поэтому его употребление придает разговору непринужденный, порой юмористический характер. Поскольку члены непрофессиональных групп не испытывают необходимости в точности определений и однозначности высказанных фраз, эта непринужденность оказывается весьма кстати. Вместо сухого языка терминов и изолированных профессионализмов вводятся живые метафоры и эпитеты.

Компьютерный сленг – явление сравнительно молодое. Он является как бы миниатюрной моделью языка и поэтому повторяет многие присущие ему черты. То есть широкое использование образности на данном этапе его развития предполагает в дальнейшем конвенционализацию метафорических значений и развитие сленга в самостоятельный полноправный стиль языка.

При выявлении лексико-семантических полей (ЛСП) мы руководствуемся определением: «относительно целостные, незакрытые и способные к развитию множества слов или их лексико-семантических вариантов, объединенных вокруг доминанты общностью лексического значения, упорядоченных отношением семантической производности и служащие целям дифференцированной номинации».

Материалом лексико-семантического анализа послужили 74 семемы глаголов английского компьютерного сленга.

Возьмём глагол «*to roach*» – «разрушить структуру данных». Родовое понятие здесь – «действие над данными», следовательно, сленгоид относится к ЛСП «Обработка данных».

РАЗВИТИЕ КОМПЬЮТЕРНОГО СЛЕНГА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ (НА ПРИМЕРЕ СЛЕНГОВЫХ ГЛАГОЛОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

Значение моносемичного глагола «to crash» состоит из двух семантических множителей: «разрушение» и «структура данных», где второй множитель является ядерным (поскольку включает в себя архисему), а первый, соответственно, периферийным.

Множитель «разрушение» имеет в своём составе только одну семную ячейку, определяющую семантический признак «действие». В данном случае эта ячейка заполнена семантическим компонентом «разрушение». Этот семантический компонент (СК) является доминирующим, имплицитным и категориальным.

Ядерный семантический множитель «структура данных» включает в себя две семных ячейки. Ячейка «объект» принимает значение «данные», реализованное через имплицитный категориальный СК. Этот семантический компонент в принятой нами системе полей оказывается архисемой ЛСП «Обработка данных». В следующей ячейке семантический признак «качество» реализуется через имплицитный категориальный СК «структурность». Для нас важна доминантность СК «разрушение» и зависимость остальных семантических компонентов.

Естественно, вся рассматриваемая нами структура значения слова имеет смысл, только пока мы придерживаемся определённой выбранной нами системы полей в данном массиве. При другой классификации полей станет другим и анализ семантической структуры слов. В принципе, число семантических полей в более или менее представительном массиве лексических единиц стремится к бесконечности. С точки зрения семантического анализа, данный массив обладает полевой структурой, так как включает в себя лексико-семантические поля нескольких уровней, иерархичные по отношению друг к другу. Выделение конкретных полей мы производили по принципу достаточного наполнения поля примерами, то есть идентифицировали данное множество как поле, только если в нашем массиве присутствовало некоторое ненулевое количество сленгоидов, объединённых интегральной для этого поля семой (архисемой). Архисемой может быть как инвариант (семантический признак), так и вариант (семантический компонент). Существует также негативное выделение семантических полей – по принципу отсутствия в них какой-либо семы.

Число семантических полей в более или менее представительном массиве лексических единиц стремится к бесконечности, точнее, к совокупному числу сем, поскольку, в принципе, каждая сема образует лексико-семантическую парадигму определённой мощности (в зависимости от повторяемости этой семы в массиве). На этом основан сплошной принцип выделения полей, когда исследователь, выбирая семы из некоего заранее определённого набора, отмечает каждую из них как формирующую собственное лексико-семантическое поле, даже если множество слов, наполняющих это поле, – пустое. Конечно, для каждой конкретной задачи имеет смысл выделять конечное число семантических полей. При этом число различных классификационных структур для достаточно представительного массива может быть очень большим, в зависимости от принципов и характера выделения. Для нашего исследования целесообразно выделить в массиве следующие лексико-семантические поля первого уровня:

Оценка результата работы. В это поле входят глаголы, определяющие нормальную или ненормальную работу программного обеспечения, или «железа» (*to lose, to win, to crash out*). Архисема поля – семантический признак «результат».

Обработка данных. Данное поле включает в себя глаголы, описывающие различные действия над цифровыми данными (*to grep, to blow away*). Архисема – «данные».

Человек. Данное поле содержит глаголы, относящиеся к специфически человеческой активности (*to zen, to reinvent the wheel, to gonk*). Признаком принадлежности слова к этому полю является потенциальность семы «компьютер» или её отсутствие.

Сетевое общение. Это поле включает в себя глаголы, относящиеся к коммуникации посредством компьютерных сетей (*to warlord, to return from the dead, to finn*). Архисема – «сеть».

Взаимодействие человека с компьютером. Это поле включает в себя глаголы, описывающие действия, производимые человеком над компьютером (*to amp off, to prepend, to kluge*). Архисема – «взаимодействие».

Взлом. Это поле содержит глаголы, относящиеся к намеренному прорыву защиты закрытой системы с целью получения контроля над ней или её уничтожения (*to phreak, to spike*). Архисема – «прорыв защиты».

Аппаратная часть. Данное поле включает глаголы, описывающие поведение компьютерного «железа» (аппаратной части) (*to flap, to chug*). Архисема – «железо».

Можно выделить поля второго уровня. Например, среди семем с архисемой «результат» можно найти некоторые, объединённые интегрирующей семой «прекращение работы» (*to barf, to blow out, to cough and die*). Эти глаголы, описывающие нормального рабочего процесса, могут быть объединены в ЛСП второго уровня «остановка работы». Аналогично в семантическом поле «взаимодействие человека и компьютера» можно выделить семантическое поле второго уровня «программирование» с одноименной архисемой (*to kluge around, to prepend*).

Семантическая системность лексико-семантического поля определяется оппозиционной структурой его членов. Чем больше включённость лексических единиц в оппозиционную структуру, тем выше степень системности этого поля. Оппозиции имеют место на уровне семантических признаков и манифестируются семантическими компонентами. Повторяемость семантических признаков внутри поля свидетельствует о включенности их компонентов в различные оппозиции. Мы определяли процент включенных компонентов именно по повторяемости признаков. Итак, структурная системность лексико-семантического поля -- это степень включенности членов семантического поля в оппозиции. Наибольшую структурную системность будет иметь гипотетическое «идеальное» ЛСП.

Ещё одним важным фактором, определяющим степень структурной системности поля, является категориальность и доминантность противопоставленных семантических компонентов. Оппозиции доминирующих компонентов более структурны, нежели оппозиции зависимых компонентов, так как влекут за собой выделение более чётких полей нижнего уровня. Обычно противопоставление доминирующих компонентов предполагает наличие соответствующих подполей.

В результате исследования 7 ЛСП мы получили следующие данные:

Поле №1: 74 % семных ячеек вовлечены в семантические оппозиции, причём 8 % семантических компонентов, которые заполняют эти ячейки, являются доминирующими, а 52 % – категориальными.

Поле №2: 70 % ячеек вовлечено в оппозиции, из них доминирующие компоненты – 55 %, категориальные компоненты – 73 %.

Поле №3: 59 % ячеек вовлечено в оппозиции, из них доминирующие компоненты – 67 %, категориальные компоненты – 50 %.

Поле №4: 48 % ячеек вовлечено в оппозиции, из них доминирующие компоненты – 23 %, категориальные компоненты – 69%.

Поле №5: 75 % ячеек вовлечено в оппозиции, из них доминирующие компоненты – 32 %, категориальные компоненты – 36 %.

Поле №6: 29 % ячеек вовлечено в оппозиции, из них доминирующие компоненты – 50 %, категориальные компоненты – 100 %.

Поле №7: 61 % ячеек вовлечено в оппозиции, из них доминирующие компоненты -- 73 %, категориальные компоненты – 87 %.

Выводы. Таким образом, можно ясно видеть, что по самому главному параметру -- степени повторяемости семантических признаков -- наиболее системно выраженными являются поля «Оценка результата работы», «Hardware» и «Взаимодействие человека и компьютера». Наименее системны поля «Взлом», «Человек» и «Сетевое общение». Поле

РАЗВИТИЕ КОМПЬЮТЕРНОГО СЛЕНГА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ (НА ПРИМЕРЕ СЛЕНГОВЫХ ГЛАГОЛОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

«Обработка данных» обладает средней системностью, но высокой категориальностью и доминантностью оппозиций и также имеет свойство высокой структурной системности. Большое количество регулярных противопоставлений в поле «Hardware» объясняется тем, что оно описывает объекты, являющиеся частью одной и той же сложной структуры – компьютера и его периферии, причем в речи они используются людьми, имеющими достаточно четкое представление об этой структуре. Структурная системность поля «Оценка результата» обусловлена естественной дифференцированностью явления оценки. Элементы поля «Обработка данных» описывают действия, производимые над информацией, что предполагает системный подход даже в сленге. Низкую структурную системность лексико-семантического поля «Человек» можно объяснить «негативным» принципом его выделения (отсутствие или потенциальность семы «компьютер») и тем, что сленгоиды этого поля используются в основном для довольно субъективных, часто эмоционально-экспрессивных оценок и поэтому не произошло их складывания в четкую систему с регулярными оппозициями.

Список литературы

1. Андреева Е.Г. Отражение культуры в языке: сопоставительный анализ лексической семантики в русском и английском языках // Материалы ежегодной научной конференции «Бог. Человек. Мир». – <http://rchgi.spb.ru/Pr/bchm99/andreeva.htm>, 2000.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры: сборник. – М.: Прогресс, 1990.
3. Даниленко В.П. Структура лексико-семантического поля цели в ономаσιологическом освещении. – <http://slovo.isu.ru>
4. Проблемы семантики: психолингвистические исследования. – Тверь: ТГУ, 1991.
5. Степанова Г.В. Семантика многозначного слова. – Калининград: Калининградский университет, 1978.

Поступила в редакцию 04.03.2005 г.

УДК 81'42

К ПРОБЛЕМЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ ПРЕЦЕДЕНТНОГО АНТРОПОНИМА

Иванова Л.П.

Актуальность. Проблема соотношения ментальных сущностей, функционирующих в сознании человека, еще очень далека от своего решения, по сути дела, она даже не поднималась. Мы пытались разграничить концепты и ключевые имена культуры. Так, например, в ходе анализа Кавказа в русском языковом сознании XIX-XX вв. интерпретировали его как ключевое слово русской культуры, однако иностранное его происхождение очевидно [13, с. 153-154]. Следовательно, возможно заимствование ключевых слов, причем оно наблюдается не только в сфере собственных имен, но и нарицательных (см. «джигит» у У.А.Карпенко). В этом плане представляет определенный интерес заимствование прецедентных антропонимов.

Постановка проблемы. Антропонимикон различных языков, в том числе и русского, неоднократно подвергался глубокому многоаспектному исследованию. Мы обратимся к его национально-культурному аспекту.

Известно, что антропонимикон у каждого народа индивидуален и неповторим, поскольку он отражает особенности исторического развития, единственные в своем роде.

Многие антропонимы включаются в состав номенов и терминов различных наук (таблица Менделеева, теорема Пифагора). А.В.Суперанская отмечает: «Переход номенов одной области в номенклатуру другой области, в том числе и включение одного собственного имени в состав другого, приводит к дальнейшей транссемантизации номенов, связанной с изменением их денотата, с возможностью употребления их в иных контекстах, с вхождением их в иные лексические ряды» [12, с. 33].

Особенный интерес представляет функционирование антропонимов в художественном тексте.

Использование антропонимов связано с социальными процессами, культурно-литературной традицией, жанрово-стилистическими сдвигами в художественной литературе [8, с. 1, 81], антропоним может стать средством характеристики, авторской иронии [4, с. 40-41] и др. В.М.Калинкин утверждает: «...в художественной литературе социально-разграничительная функция собственных имен была и остается наиболее употребительной». Исследователь разрабатывает поэтику онима, а предметом исследования в поэтической ономастике он избирает поэтоним – «...имя в литературном произведении (в художественной речи, а не в языке), которое выполняет, кроме номинативной, характеризующую, идеологическую и стилистическую функцию, вторичное по отношению к реальной онимии, со свойственной ему подвижной семантикой».

Антропонимы могут приобретать дополнительные смыслы не только в художественной речи. Е.М.Верещагин и В.Г.Костомаров пишут о том, что у всякого слова создается определенный лексический фон, соотносимый с фоновыми знаниями [2, с. 57], а у антропонима – национально-культурный компонент [2, с. 71].

К ПРОБЛЕМЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ ПРЕЦЕДЕНТНОГО АНТРОПОНИМА

Итак, определив свойства и особенности функционирования антропонимов, мы подошли к проблеме их заимствования. Думается, следует различать внутриязыковое и межъязыковое заимствование.

К внутриязыковым заимствованиям относим:

1) переход собственных имен в нарицательные. А.В.Суперанская пишет: «Коннотация, создание образа, а вместе с тем и потенции перехода в нарицательные возникает у собственных имен в тех случаях, когда: 1) денотат имени приобретает достаточную известность у всех членов определенного языкового коллектива, получавших некоторый общий минимум воспитания и образования (...); 2) имя перестает связываться с одним сколько-нибудь определенным денотатом и делается типичным для многих чем-либо похожих друг на друга людей, поселений... и т.п.» [11, с. 116]. Перу Е.С.Отина принадлежит первый в мире «Словарь коннотативных собственных имен» (Донецк, 2004);

2) внутрикультурные заимствования, относящиеся к разным историческим эпохам. Не случайно Ю.М.Лотман пишет об активном диалоге культуры настоящего с разнообразными структурами и текстами, принадлежащими прошлому [7, с. 615]. Так, например, ученый утверждает, что Фауст для каждой отдельной эпохи «выглядит как цитата из другого времени» [7, с. 616].

Среди межъязыковых заимствований можно выделить те, что функционируют в нескольких языках (Е.С.Отин называет их интерлингвальными [10, с. 8]), и те, что заимствуются из одного языка и культуры в другой язык и культуру.

К первой группе относится прежде всего античная мифология. Она широко используется в научной терминологии (названия планет и т.п.). Н.Д.Арутюнова утверждает, что «мифические образы (Цербер, Гамаюн, Аполлон и др.), выходя за пределы мифа и приобретая интертекстуальный характер, получают символическую функцию» [1, с. 22]. Ю.М.Лотман предлагает считать символами знаки, «обладающие способностью концентрировать в себе, сохранять и реконструировать *память* о своих предшествующих контекстах» [7, с. 617].

Ко второй группе принадлежат заимствования типа Кавказ в русскую культуру, о чем мы писали ранее.

Что же способствует заимствованиям?

Думается, в сфере антропонимов говорить о языковом заимствовании недостаточно, идет процесс взаимодействия культур. Ъ.М.Жирмунский писал: «История человеческого общества фактически не знает примеров абсолютно изолированного культурного (а следовательно, и литературного) развития, без непосредственного или более отдаленного взаимодействия и взаимного влияния между отдельными участками» [3, с. 20].

Для такого рода заимствований В.В.Красных предлагает термин прецедентное имя: «Прецедентное имя (ПИ) – индивидуальное имя, связанное с широко известным текстом, как правило относящимся к прецедентным (например, *Печорин*, *Теркин*), или с прецедентной ситуацией (например, Иван Сусанин); это своего рода сложный знак, при употреблении которого в коммуникации осуществляется апелляция не к собственно денотату (референту), а к набору дифференциальных признаков данного ПИ» [6, с. 48].

На наш взгляд, указанное определение следует уточнить и расширить. Во-первых, имя – категория широкая, с точки зрения грамматики, она включает в себя и имя прилагательное, и имя числительное, с точки зрения лексикологии – имена нарицательные и собственные и т.д. Культурные коннотации имеют имена существительные, в нашем случае – антропонимы. Во-вторых, прецедентный текст не истолкован. Мы считаем, что текст следует понимать широко: не только словесный, но и всякий другой артефакт. Культура вообще существует в форме текстов – «знаковых произведений духовной деятельности человека» [9, с. 161].

Для того чтобы стать фактом культуры, текст должен быть интерпретирован другими видами искусства [9, с. 167].

Таким образом, прецедентный антропоним – это свернутый национально-культурный текст, он функционирует как в рамках своей культуры, так и способен к переходу в другую культуру вследствие заимствования. Прецедентный антропоним тянет за собой шлейф различного рода ассоциаций, он перекодирован другими видами искусства. Ученые отмечают то, «что существует пласт прецедентных феноменов, известных любому среднему современному homo sapiens и входящих в «универсальное» когнитивное пространство [6, с. 51; 10, с. 8]. С этим можно согласиться в аспекте синхронии, но очевидно, что когда-то эти феномены заимствовались из одной культуры в другие.

Наши данные свидетельствуют о том, что только в «Евгении Онегине» А.С.Пушкина упомянуто 47 заимствованных прецедентных антропонимов [4, с. 27], однако далеко не все они остались прецедентными для современных читателей.

Одним из способов выяснения перечня заимствованных прецедентных антропонимов является социолингвистический эксперимент. Мы его провели среди студентов факультета иностранной филологии национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова в г. Киеве. В эксперименте приняли участие 93 информанта – студенты I и V курсов. Он строился в 2 этапа. Сначала информантам сообщили о цели эксперимента и попросили определиться, к какой культуре они себя относят: русской, украинской или обеим вместе. Через час студентам детально объяснили, что же такое заимствованный антропоним, а потом попросили в течение 5 минут записать антропонимы, которые первыми вспомнились. Такая спонтанность должна была обеспечить перечень имен, которые находятся на поверхности языкового сознания, т.е. наиболее активно используются. Приведем некоторые данные.

Около 39 % информантов признали себя носителями обеих культур, 33 % отнесли себя к русской культуре, 28 % – к украинской.

В рамках обеих культур было приведено 128 имен, 204 упоминания, т.е. разброс, как и в отдельных культурах, очень большой.

Мы использовали разработанную нами модель поля, где ядро – наиболее высокочастотное имя, околядерная часть и ближняя периферия выясняются на основании снижающейся частотности, дальняя периферия – единичные упоминания.

Ядро поля – Шекспир и Гамлет (по 9 упоминаний), околядерная часть – Дон Жуан, Ромео, Джульетта, Гитлер (по 5 упоминаний). Ближняя периферия – Наполеон (4 упоминания), Ф.Аквинский, Прометей, мать Тереза, Фрейд, Ницше, М.Тэтчер, Мицкевич (по 3 упоминания).

Русская культура – 88 имен, 134 упоминания. Ядро – Шекспир (10 упоминаний), околядерная часть – Гамлет (6 упоминаний), Ромео (5 упоминаний), Джульетта (5 упоминаний); ближняя периферия – Моцарт (3 упоминания), Верди (3 упоминания), Отелло (3 упоминания).

Украинская культура – 79 имен, 109 упоминаний. Ядро – Шекспир (6 упоминаний), Ромео (5 упоминаний), Дон Кихот (5 упоминаний); околядерная часть – Джульетта (4 упоминания). Периферию составили имена, упоминавшиеся 1-2 раза.

Таким образом, Шекспир и главные герои его произведений составляют ядро заимствований в восточнославянских культурах.

Можно предположить, что они относятся к межкультурным антропонимам и входят в универсальное когнитивное пространство, но эта гипотеза требует дополнительной проверки.

Выводы. Большой разброс и отсутствие существенных различий в частотности свидетельствует, с одной стороны, об индивидуальном восприятии культуры, а с другой –

К ПРОБЛЕМЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ ПРЕЦЕДЕНТНОГО АНТРОПОНИМА

о близком родстве русской и украинской культур. Возможно, свою роль сыграло то, что информанты сориентированы на филологию и иностранные языки.

Таким образом, заимствованные антропонимы – единицы ментального пространства человека, позволяющие судить о взаимодействии культур.

Список литературы

1. Арутюнова Н.Д. Алогичность метафорических полей. Между мифом и метафорой // Русский язык сегодня. Вып. 2. – М., 2003.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 1983.
3. Жирмунский В.М. Сравнительное литературоведение: Запад и Восток. – М., 1979.
4. Иванова Л.П. Отображение языковой личности автора в художественном тексте. – К., 2000.
5. Иванова Л.П. Кавказ в русском языковом сознании XIX-XX столетий. – К., 2004.
6. Красных В.В. Этнолингвистика и лингвокультурология. – М., 2002.
7. Лотман Ю.М. Семносфера. – Спб., 2001.
8. Михайловская Н.Г. Об употреблении собственных иноязычных имен в современной русской поэзии // Имя нарицательное и собственное. – М., 1978.
9. Мурзин Л.П. Язык, текст и культура // Человек – текст – культура. – Екатеринбург, 1994.
10. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. – Донецк, 2004.
11. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М., 1973.
12. Суперанская А.В. Аpellатив-оном // Имя нарицательное и собственное. – М., 1978.
13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка/ Пер. нем. и доп. акад. РАН О.Н.Трубачева. – изд.4, стереотип.: В 4-х тт. – Т.2. Е-Муж. – М., 2003.

Поступила в редакцию 24.02.2005 г.

УДК 81'373.4:070

ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В СМИ КАК ПРЕДМЕТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Корякин В. А.

Современные печатные средства массовой информации принимают активное участие в формировании личности нового типа. СМИ способны изменять не только сознание людей, но и психологические характеристики.

Актуальность исследования. Печатные издания за двухсотлетнюю историю своего существования овладели богатыми методами аргументации (умением переубеждать, влиять), возможностью привлечь как можно больше участников коммуникации к обмену информацией. Известно, что печатные издания, как социальный институт в системе коммуникации, выполняют функции идеологического влияния, поддержки социальной общественности, организации, информирования, развлечения. Журналистика, кроме вышеперечисленных целей, имеет и психологические установки: изменять или поддерживать настроения аудитории, формировать внутреннюю готовность к восприятию, интерпретировать любой эпизод или объект действительности в нужном ракурсе. Иногда это происходит вопреки желанию адресата.

Одним из приемов эмоционально-экспрессивных средств языка, безусловно, следует считать окказиональное слово, которое с присущей ему яркостью, необычностью помогает реализовывать авторские коммуникативные установки. Наиболее активное функционирование индивидуально-авторских новообразований мы наблюдаем в газетно-журнальной коммуникации.

Постановка проблемы. Новые слова активно исследуются в отечественном языкознании, начиная с 60-х годов нашего века, о чем свидетельствуют монографии, диссертационные исследования, многочисленные статьи, в которых новообразования рассматриваются в различных аспектах: словообразовательном, лексикологическом, социолингвистическом, нормативном, стилистическом, ономазиологическом [1].

Теоретические исследования В.В.Виноградова, Е.А.Земской, В.В.Лопатина, Р.Ю.Намитоковой, И.С.Улуканова, Н.М.Шанского легли в основу разработок словообразовательного аспекта речетворчества.

А.А.Брагина, Э.Х.Гаглоева, Е.В.Говердовская, Г.Е.Гончаренко, А.Г.Лыков, Е.В.Сенько, И.А.Нефляшева рассматривали лексикологический аспект новообразований.

О.И.Александрова, Г.О.Винокур, В.П.Григорьев, О.В.Залесова, Н.Н.Зарецкая, Н.П.Колесников, А.М.Люксембург, Г.Ф.Рахимкулова, О.Г.Ревзина, Э.И.Ханпира, З.К.Шовгенова обращались к изучению языка отдельных авторов.

Социолингвистический аспект окказиональных слов анализировался в работах В.Г.Костомарова, Н.А.Николиной, М.Ф.Протченко и др.

Новообразования в языке газеты, с точки зрения словообразовательной игры, детально исследуются в обстоятельной монографии С.В.Ильясовой. Существительным-наименованиям лиц, в том числе окказиональным, посвящены диссертации И.А.Долгова, Л.В.Дуличенко, Н.П.Кабановой, Т.В.Цалко, А.Д.Юдиной.

ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В СМИ КАК ПРЕДМЕТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Авторы подвергают детальному анализу структурно-семантические типы окказионализмов, их словообразовательную маркировку. Выделяются продуктивные и непродуктивные способы образования. Делаются попытки выявления новых тенденций в развитии языка на основании репрезентативного анализа фактов речетворчества. Рассматриваются причины возникновения окказиональных единиц, причём значительное внимание уделяется экстралингвистическим факторам (О.А. Габинская, Е.В. Говердовская, Э.Х. Гаглоева, Т.В. Цалко).

Объединяющей чертой всех исследований явилось стремление к описанию зафиксированных новообразований и их типизации по тематическому или структурному принципу. Отметим, что мы используем объединяющее понятие «новообразование». т.к. общепризнанного определения терминов «неологизм», «окказионализм», «потенциальное слово» нет.

При широком толковании к неологизмам относят различные индивидуально-авторские образования, новые фразеологические обороты.

При узком понимании термина к неологизмам относят те «новые единицы лексической системы языка, которые возникли в силу общественной потребности дать имя новому предмету или выразить новое понятие и которые функционируют в речи в качестве готовых, воспроизводимых единиц» [4, с.16-17].

Отсутствие единого определения базового понятия «неологизм» объясняется различием выдвигаемых критериев. Так, В.Г. Гак, считая главным временной критерий, определяет неологизмы как «новые слова, возникающие на памяти применяющего их поколения» [6, с. 90]. Л.В. Сахарный, опираясь на критерий вхождения или невхождения новообразований в язык, подчеркивает, что «они до тех пор лишь остаются неологизмами, пока окончательно не освоятся с языком...» [15, с.32].

На наш взгляд, одним из основных критериев определения неологизма является ощущение новизны при восприятии слова и его «согласованность» с русской словообразовательной традицией. И все-таки, как отмечает О.А. Габинская, «нельзя не констатировать неопределенности, расплывчатости признаков, на которых базируется определение неологизмов» [5, с.28]. Это отмечается и другими исследователями. Л.В. Сахарный ставит проблемный вопрос о том, что же такое «новые» слова в языке: «те, что ещё не появились? – тогда «слово» ли это? Те, что уже «появились», но еще не вошли в обиход? – тогда это еще не слова языка; те, что уже вошли в язык? – но тогда где эти «новые» слова в плане образовательном отличаются от «старых»? [15, с.18]. А.И. Горшков в энциклопедии «Русский язык» представил широкое понимание термина «неологизм». Под неологизмами понимаются «слова, значения слов или сочетания слов, появившиеся в определенный период в каком-либо языке или использованные один раз («окказиональные» слова) в каком-либо тексте или акте речи» [8, с.131]. Здесь же оговаривается, что определение неологизмов по денотативному или стилистическому признаку не охватывает всех новых слов, а определение неологизмов как слов, отсутствующих в словарях, не опирается на присущие новообразованиям особенности. Наиболее полным представляется определение Н.З. Котеловой, которая под новыми словами понимает «как собственно новые, впервые образованные или заимствованные из других языков слова, так и слова, известные в русском языке и ранее, но или употреблявшиеся ограниченно, за пределами литературного языка, или ушедшие на какое-то время из активного употребления, а сейчас ставшие широко употребительными», а также «те производные слова, которые как бы существовали в языке потенциально и были образованы от давно образовавшихся слов по известным моделям лишь в последние годы (их регистрируют письменные источники только последних лет)» [11, с.7].

В связи с неоднозначностью самого понятия «неологизм» неоднозначна и классификация новых слов.

Среди новообразований русского языка мы выделяем две категории: собственно неологизмы и окказионализмы (последние на словообразовательном уровне дифференцируются на потенциальные и окказиональные слова).

Лингвисты определяют «окказионализм» также по-разному. Очевидно, это связано с неоднородностью классификационных признаков, положенных в основу термина.

Р.Ю.Намитокова отмечает, что это нестандартные образования, «созданные с какими-либо отклонениями от известного словообразовательного типа или созданные внетипно, т.е. с нарушением закономерностей словопроизводства, действующих в системе» [14, с.123].

По мнению О.С.Ахмановой, окказионализм – слово или оборот, употребленный говорящим или пишущим «один раз», для данного случая [2, с.95].

Н.М. Шанский за основу принимает отсутствие воспроизводимости, отказывая окказионализмам в статусе слова: «Это словные морфемосочетания, существующие в качестве определенных нормативных единиц только в том или ином контексте и не обладающие, тем самым, основным свойством любой единицы языкового стандарта – воспроизводимостью» [16, с.161].

А.Г. Лыков подчеркивает, что специфику окказионального слова следует искать именно на путях многопризнаковости. Среди основных признаков окказионализмов А.Г. Лыков выделяет следующие: принадлежность к речи, творимость, словообразовательную производность, окказиональность как лексическую форму выражения противоречия между языком и речью, ненормативность, функциональную одноразовость, зависимость от контекста, своеобразие лексического значения, экспрессивность, номинативную факультативность, синхронно-диахронную диффузность, признак новизны, индивидуальную принадлежность [13, с.11]. Среди перечисленных признаков девять (принадлежность к речи, творимость, словообразовательная производность, ненормативность, функциональная одноразовость, экспрессивность, номинативная факультативность, синхронно-диахронная диффузность) отличают окказиональное слово от узуального.

В лингвистической литературе проявляются две тенденции, направленные на разграничение или неразграничение потенциальных и окказиональных слов. Первая тенденция реализуется в работах М.А. Бакиной, Н.А. Богданова, Г.О. Винокура, Е.А. Земской, М.У. Калниязова, и других.

Вторая – представлена в работах О.А. Габинской, В.В. Лопатина, А.Г. Лыкова, В.Н. Хохлачевой. В.В. Лопатин объединяет под общим названием «окказиональные» и потенциальные, и окказиональные слова, отсутствующие в языковой традиции, следовательно, такие, которые создаются в момент речи, тогда как все остальные слова в момент речи воссоздаются, воспроизводятся как готовые единицы языка» [12, с.70-71].

Все авторы отмечают производность окказиональных образований, подчеркивая при этом, что, создаваясь с нарушением действия законов словообразовательных типов (продуктивных и непродуктивных) или внетипно, чаще всего используются действующие в языке словообразовательные образцы или аналогии. Деривационный потенциал окказиональной лексики разнообразен.

В нашем исследовании будем придерживаться классификации словообразования окказионализмов, предложенной Н.А. Янко-Триницкой, которая убедительно показала (разделив способы образования, использующие имеющиеся в языке морфемы и формы слов и использующие не морфемы и не формы слов, а различные слова или части слов) [17, с.414], что, помимо существующих в языке образцов, окказиональное словообразование использует свои типы, предназначенные исключительно для создания авторских слов.

**ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В СМИ
КАК ПРЕДМЕТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА**

Список литературы

1. Александрова О. И. Поэтические неологизмы начала 20 века // Русская речь. – 1974. – №1. – С.42-46; Бакина М.Л. Словотворчество // Языковые процессы современной русской литературы. Поэзия. – М.: Наука, 1977. – С.78-127; Габинская О.А. Типология причин словотворчества. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1981. – 152с.; Земская Е.А. Словообразование как деятельность. – М.: Высшая школа, 1992. – 220с.; Калниязов М.У. Окказиональные существительные, созданные с нарушением законов словообразования // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент: Изд-во Ташкентского пед. ин-та – Т.143. – 1975. – С.285-290; Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи: из наблюдения над речевой практикой масс-медиа. – М.: Педагогика-Пресс, 1994. – 248с.; Котелова Н.Д. Проект словаря новых слов русского языка. – Л.: Наука, 1989. – 86с.; Лопатин В.В. Рождение слова: неологизмы и окказиональные образования. – М.: Наука, 1973. – 152с.; Намитокова Р.Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1986. – 160с.; Панюшкин В.В. Образование новых слов и синонимия в ономазиологическом аспекте. – Воронеж, 1989. – 23с.; Ханпира Э.И. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании русского языка // Развитие словообразования русского языка. – М.: Наука, 1966. – С.153-166;
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 607с.
3. Богданович Г.Ю. Специфика индивидуально-авторского словообразования (окказиональное словообразование) на страницах газет в постсоветскую эпоху // Культура народов Причерноморья. – 1999. – № 8. – С.126-127.
4. Брагина А.А. Неологизмы в русском языке. – М.: Наука, 1973. – 224с.
5. Габинская О.А. Типология причин словотворчества. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1981. – 152с.
6. Гак В.Г. Новые слова и словари новых слов. – Л.: Наука, 1983. – С.15-29.
7. Гимпелевич В.С. Заметки об окказиональном и потенциальном словообразовании // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент: Изд-во Ташкентского пед. ин-та – Т.143. – 1975. – С.79-82.
8. Горшков А.И. Неологизм // Русский язык: Энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1979. – С.159.
9. Земская Е.А. Активные процессы современного словопроизводства // Русский язык конца 20 столетия. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С.90-141.
10. Калниязов М.У. Членимость окказиональных и потенциальных слов // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент: Изд-во Ташкентского пед. ин-та – Т.143. – 1975. – С.118-124.
11. Котелова Н.З. первый опыт лексикографического описания русских неологизмов // Новые слова и словари новых слов. – Л.: Наука, 1983. – С.71-81.
12. Лопатин В.В. Рождение слова: неологизмы и окказиональные образования. – М.: Наука, 1973. – 152 с.
13. Лыков А.Г. Можно ли окказиональное слово называть неологизмом? // РЯШ. – 1972. – №2. – С.85-89.
14. Намитокова Р.Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект. – Ростов-на-Дону, 1986. – С.160.
15. Сахарный Л.В. К тайнам мысли и слова. – М.: Просвещение, 1983. – 159 с.
16. Шанский Н.В. Очерки по русскому словообразованию. – М.: МГУ, 1968. – 310 с.
17. Янко-Триницкая Н.А. Продуктивные способы и образцы окказионального словообразования // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент: Изд-во Ташкентского пед. ин-та. – Т.143. – 1975. – С.413-418.

Поступила в редакцию 10.03.2005 г.

УДК 81'37:781-112

ЯЗЫКОВОЕ ВЫРАЖЕНИЕ СЕМАНТЕМЫ «ГРАНИЦА-ЗНАК» В ДИАХРОНИИ

Лантух Н.А.

В данной работе мы ставим задачу выявить семантические сдвиги в значениях семем, эксплицирующих семантему «граница-знак», а также изменения в самой структуре микрополя «граница-знак» по данным Словаря русского языка в 4-х томах, Толкового словаря живого великорусского языка В.И. Даля и Словаря русского языка XI-XVII вв., то есть проблему диахронического описания языковых единиц в рамках функциональной семантики. *Актуальность.* Выделенные и описанные в диахронии поля могут проиллюстрировать семантические изменения как в пределах поля, так и в структуре отдельных семантических единиц. Эти данные могут быть использованы при создании идеографических словарей, при изучении концептосферы русского языка в разные эпохи.

Обращение к материалам Словаря В. И. Даля и Словаря русского языка XI-XVII вв. обусловлено желанием понять характер семантических изменений в структуре микрополя «граница-знак», определить тенденции в динамике семантических потерь в границах данного поля, отметить и объяснить факты языковой деградации, резкого сужения лексического наполнения данной семантемы. Лингвистика последних десятилетий доказала необоснованность запрета Ф. де Соссюра совмещать рассмотрение языковых фактов в данный момент времени с рассмотрением тех же фактов в их становлении во времени. Для современного функционализма диахронический способ объяснения языковых явлений стал одним из наиболее распространённых, поскольку функционализм основывается на принципе иконизма – неслучайном соответствии между формой и функцией, между означаемым и означающим.

Постановка проблемы. Микрополе «граница-знак» является фрагментом семантического поля «граница» и представляет собой в настоящее время предельно минимизированное поле. Семантема «*граница*», а именно «*часть системы/самостоятельная система, разделяющая смежные системы*», манифестируется в русском языковом сознании семантическими единицами поля «граница». В зависимости от способа реализации граничной функции и характера манифестации границы поле *граница* делится на 6 микрополей: *граница-точка, граница-линия, граница-нечто, граница-промежуток, граница-сооружение, граница-знак*. Указанные микрополя являются языковым выражением соответствующих семантем, структурирующих поле *граница*: «*часть системы в виде точки, разделяющая смежные системы*» (граница-точка), «*часть системы в виде линии, разделяющая смежные системы*» (граница-линия), «*нечто, разделяющее смежные системы*» (граница-нечто), «*промежуток, разделяющий протяжённые системы*» (граница-промежуток), «*сооружение, разделяющее смежные пространственные системы*» (граница-сооружение), «*знак, манифестирующий граничность смежных систем*» (граница-знак).

Семемы, формирующие микрополя «граница-линия» и «граница-нечто», составляют треть от общего количества языковых единиц субполя «граница» и в большинстве своём входят в ядро семантического поля «граница». В этих семемах содержится информация о наличии прямого или ассоциативного образа разделяющей линии или черты, что в языковом сознании эквивалентно понятию границы. Образная составляющая понятия «граница» нашла языковое закрепление в виде словосочетаний «разделяющая линия», «линия раздела», «черта,

являющаяся границей» в составе толкований слов со значением «граница». Так, в дефинициях практически всех семем микрополя «линия» присутствует существующая или воображаемая, естественная или условная линия, черта, разделяющая что-либо: *граница₁*, *граница₁*, *грань₁*, *предел₂*, *черта₂*, *рубеж₁*, *рубеж₁*, *линия₁*, *демаркационная линия₁*, *демаркационная линия₂*, *барьер₄* и др. Данный тип разграничения зафиксирован в семе «линия», которая уточняется семемами «материальная», «условная», «неотмеченность».

Имея высокий уровень абстракции, большинство семем микрополя «граница-линия» входят в ядро семантического поля «граница». Самый высокий уровень абстракции присущ единицам микрополя «граница-нечто», которые также формируют ядро поля, выражая семантему высокого уровня «*то, что отделяет одно от другого*»: *грань₁*, *граница₂*, *черта₂*, *рубеж₁*, *раздел₁* и др. Если для семем микрополей «граница-точка» и «граница-линия» общей семой является экзистенциальная сема «*часть системы*», то для единиц микрополя «граница-нечто» актуальной является сема «*неотмеченность*», поскольку здесь несущественно различие по данному признаку в связи с высокой степенью абстрактности данных субстантивов.

А для семем микрополей «граница-промежуток», «граница-сооружение» и «граница-знак» интегральной семой служит экзистенциальная сема «*самостоятельная система*», которая определяет периферийный характер указанных семем, поскольку подлинно граничную функцию способна выполнять только часть системы, а самостоятельная система может быть только манифестатором границы, что является для данной системы ситуативной, дополнительной функцией. Таким образом, подавляющее большинство языковых единиц, эксплицирующих семантему «*самостоятельная система, разделяющая смежные системы*», формируют периферию семантического поля «граница».

Говоря о понятии «граница», мы уже отмечали, что существуют *собственно граница* и *манифестатор границы*, то есть объект, который служит знаком границы, выполняет граничную функцию, изначально ему не свойственную. Так, например, дерево, камень или любой другой объект выступают в качестве границы, потому что люди присвоили им эту функцию. «Объект приобретает функцию, которую ему приписывают» [1, с.254]. Актуальное бытие знака начинается в тот момент, когда значение «встречается» в телем знака, с его материальной основой в деятельности интерпретатора по восприятию и осмыслению знака, когда материал знака начинает функционировать в новом качестве – в качестве тела знака. Именно новая жизнь некоторого материального предмета в качестве тела знака превращает его в квазипредмет: прежние содержательные характеристики становятся неактуальными и заменяются новыми качествами, приобретёнными телом знака в процессе функционирования в новой системе [2, с.31]. Но для того, чтобы воспринимать эти квазипредметы в качестве носителей семиотических значений, надо обладать «презумпцией семиотичности»: возможность значимых структур должна быть дана в сознании и в семиотической интуиции коллектива, что вырабатывается в процессе пользования естественным языком [1, с.254]. Все вышеотмеченные черты знака легко увидеть в таком конструкте, как граница, где знаковость играет весьма существенную роль. Собственно говоря, граница имеет знаковую природу.

Весьма показательное количественное соотношение микрополей «граница-знак» в ретроспективе: МАС – 2 единицы; СД – 10 единиц; СРЯ XI-XVII вв. – 40 единиц. Минимальная экспликация микрополя «граница-знак» в современном языке объясняется, по-видимому, выраженным ситуативным характером знаковой природы в целом, а также углубляющейся тенденцией к обобщённым, универсальным манифестациям границ – языковому выражению через единицы более абстрактного характера.

Микрополе «граница-знак» структурируют семантемы «*знак, обозначающий границу какой-либо территории*» и «*знак, обозначающий какую-либо меру*». МАС демонстрирует скупость языкового выражения данных семантем в сравнении со Словарём Даля и тем более со СРЯ XI-XVII вв., в котором они разнообразно выражены, имеют богатый синонимический

ряд. Кроме того, в СРЯ XI-XVII вв. единицы микрополя «знак» выражают ещё одну семантему, утратившую выражение в современном языке, – «*владельческий знак*».

Динамическое сокращение микрополя «знак», произошедшее в последующие за XVII веком столетия, соответствует утрате значимости в современном мире таких денотатов, как *межевой знак*, *владельческий знак*, *знак какой-либо меры*. В современную эпоху семантема «*знак, манифестирующий граничность смежных систем*» имеет весьма скудное языковое выражение в связи с утратой значимости соответствующих денотатов. Угасание микрополя «*граница-знак*» в настоящее время вовсе не предполагает его болезненно-хилое существование в былые эпохи. Даже неполные данные из словаря Даля и Словаря русского языка XI-XVII вв. дают основания говорить о былом процветании микрополя «*граница-знак*», особенно в древнерусском языке (40 семем в СРЯ XI-XVII вв.).

Если современное микрополе «*граница-знак*» структурируют только две семантемы – «*знак, обозначающий границу какой-либо территории*» и «*знак, обозначающий какую-либо меру*», весьма бедно выраженные в количественном отношении, то в словаре В. И. Даля эти семантемы богаче и разнообразнее выражены как в смысловом, так и языковом отношении. Так, в Словаре Даля семантема «*межевой знак*» уточняется семантемами «*природный объект*» и «*межевое сооружение*», последняя семантема детализируется ещё четырьмя семантемами, представляющими разновидности межевых сооружений.

«*межевой знак*»:

«*природный объект*» (урочище);

«*межевое сооружение*»

«*межевой столб*» (стюк);

«*межевой кол*» (межевик, межевщик);

«*межевая яма и насыпь*» (межевище);

«*просека*» (пасечина)

Микрополе «*граница-знак*» было весьма внушительным в древнерусском языке. Словарь русского языка XI-XVII вв. содержит более 40 семем, эксплицирующих семантему «*граница-знак*», которые позволяют реконструировать семантическую структуру данного микрополя. Семантема «*знак, манифестирующий граничность смежных систем*» в СРЯ XI-XVII вв. выражается целым списком детализирующих семантем, которые можно представить в виде иерархии.

«*знак, манифестирующий граничность смежных систем*»:

1. «*знак, обозначающий границы какой-либо территории*» (*ведины*)

1.1. «*порубежный знак*» (знамя_{8/1}, граница₁, грань₂)

1.2. «*межевой знак*» (межница, пределоположение)

1.3. «*владельческий знак*» (загрань)

2. «*знак, обозначающий границы какой-либо собственности*»

2.1. «*владельческий знак чего-либо*» (знамя₈, знамение_{1/1})

3. «*знак, отделяющий слова или фрагменты текста*» (*расстоятельные письма*)

4. «*блюдо, обозначающее конец трапезы*» (*разгоня2*)

Выражение семантемы «*межевой знак*» в древнерусском языке имеет богатую нюансировку, в высшей степени детализировано, что, по-видимому, соответствует чрезвычайной значимости данного денотата в избранную эпоху. Эта семантема уточняется следующими пятью семантемами.

«*межевой знак*»:

«*зарубка на дереве*» (рубец₁, зарубень, руб., рубежь₁)

«*сломанный ствол дерева*» (слошь)

«*дерево с обрубленными сучьями*» (залазь, рубежница)

«*природный объект*» (вымоль)

«*сооружение*» (веха)

ЯЗЫКОВОЕ ВЫРАЖЕНИЕ СЕМАНТЕМЫ «ГРАНИЦА-ЗНАК» В ДИАХРОНИИ

Вполне закономерно, что семантема *«знак, обозначающий границы какой-либо территории»* является наиболее сложной в смысловом отношении, содержит в себе огромное количество сем различного статуса. Высокостатусными дифференциальными семами в пределах данной семантемы являются семы *«земельные угодья»*, *«лесные угодья»*, *«бортные угодья»*, которые дополняют сему *«территория»*. Названная семантема выражается абсолютным большинством семем, входящим в микрополе «граница-знак».

Выводы. При сравнении микрополей «граница-знак», составленных на базе Словаря Даля и СРЯ XI-XVII вв., обращает на себя внимание не только резкое сокращение языковых единиц, выражающих основные семантемы данного поля в русском языке XIX в., но и изменение акцентов в выражении некоторых семантем. Так, по данным СРЯ XI-XVII вв., наиболее разработанной в древнерусской картине мира оказывается семантема *«межевой знак»*, в которой отражены граничные знаки преимущественно природного характера со следами незначительной деятельности человека, в то время как семантема *«межевое сооружение»* получила более детальное языковое отражение в Словаре Даля.

Анализ семем с интегральным значением *«граница-знак»*, содержащихся в Словаре Даля и СРЯ XI-XVII вв., позволил реконструировать фрагмент русской языковой картины мира *«граница-знак»* путем построения иерархии семантем и эксплицирующих их семем. Интегральный реконструированный образ существовавшей в прошлом семантемы *«граница-знак»* представлен 17 семантемами различных уровней иерархии. Сопоставление с современными семантемами, выражающими идею границы-знака весьма скудными языковыми средствами, даёт основание говорить о сужении семантического диапазона и динамичном сокращении корпуса языковых единиц микрополя «граница-знак».

Список литературы

1. Лотман Ю.М. Семиосфера. – СПб.: Искусство-СПб, 2000.
2. Психолингвистические проблемы семантики. – М., 1983.
3. Словарь русского языка: В 4-х томах. – М.: Русский язык, 1985-1988.
4. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Русский язык, 1978.
5. Словарь русского языка XI – XVII веков. Вып. I – 25. – М., 1975 – 2000.

Поступила в редакцию 17.02.2005 г.

УДК 81'37+811.161.1:811.161.2'373.7

ОПОЗИЦІЯ ЛЕГКИЙ – ВАЖКИЙ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СИСТЕМАХ

Левченко О.П.

Вступ до проблеми. Витоки сучасної лінгвокультурології сягають етнології XIX ст. та контрастивістики, початком останньої за кордоном вважають появу в 1957 р. праці Р. Ладо "Лінгвістика поверх кордонів культур" [див.: 2, с. 6]. Ю. Степанов і С. Проскурін вважають, що "традиція аналізу мови та культури як феноменів, наділених однією і тією ж концептуальною формою, зароджується у другій половині XIX ст. у працях Макса Мюллера й Адальберта Куна, які виходили з презумпції нерозмежованого ядра мовних і культурних (міфологічних) тем", а також зазначають, що цю лінію продовжують праці Е. Кассіра [11, с. 25]. Однак історія контрастивних чи лінгвокультурологічних, за сучасним розумінням терміна, досліджень в українському мовознавстві почалася значно раніше (зокрема, із праць О. Потебні). Якщо розглядати лінгвістичні дослідження в ширшій перспективі, то О. Потебня "упригол підійшов до тих питань, які поставила американська когнітивна антропологія (Ф. Лавнсбері, Д. Гаймз, К. Пайк) шойно яких тридцять років тому" [5, с. 5]. Власне й теорію метафори, запропоновану представниками когнітивного підходу, зокрема Дж. Лакоффом та М. Джонсоном, можна сприймати як переклад на мову сучасної науки ідей О. Потебні. Дж. Лакофф і М. Джонсон стверджують, що наше звичайне використання мови значною мірою структурно зумовлюють метафоричні та метонімічні принципи [15-17]. Свого часу О. Потебня писав: "як душа і життя, так і конкретні прояви життя: голод, спрага, бажання, любов, печаль, радість, гнів – народ уявляв як вогонь і зображав у мові як вогонь" [9, с. 9]. Досліджуючи вербалізацію тих чи інших концептів у певній мові, вчені намагаються виокремити метафоричні принципи, за якими відбувається вербалізація, показати, в термінах яких сутностей здійснено метафоризацію. Сьогодні наголошують на значущості етимологічної інформації для лінгвокультурологічних студій, наприклад, в межах російської [1, 19] та польської етнолінгвістики [14]. У цьому сенсі важливою видається така заувага О. Потебні: "...разом з лексичним зростанням мови затемнювалось первинне враження, виражене словом... <...>...власний смисл слова підтримується в пам'яті народній зіставленням цього слова з іншим, яке має подібне до нього основне значення. Звідси постійні епітети й інші тавтологічні вислови, наприклад, *белый свет, ясный-красный, косу чесать, думать-гадать*" [9, с. 5]. Раз зауважена ознака, яка стала підґрунтям номінації не губиться, саме вона продовжує втілюватися в метафорі, підтримуватися метафорою.

Мета цієї праці – дослідити фразеологізацію концептосфер на основі опозиції **легкий – важный** та визначити репертуар прототипів / символів для зазначених атрибутів, зіставити їх оцінність як у різних мовах, так і в межах певних концептосфер однієї й тієї ж мови.

Актуальність. Опозиція **легкий – важный** не входить до переліку архетипних протиставлень (див. [3, с. 63-185]). Параметр "легкості – важкості" у прямому значенні виявляється релевантним під час оцінювання різних предметних чи речовинних сутностей, відповідно й еталонною є низка об'єктів, належних до певних суперконцептів. Наведені усталені порівняння з експлікованим атрибутом **легкий** однаково можуть стосуватися як і реальних, так і абстрактних об'єктів: укр. *легенький, як пір'інка; легке, як пір'я, як пух; легкий, як перо, як вітер; легкі, як вітерець*; рос. *легкий как пух, лебяжий пух, пушинка, пёрышко, как вата, хлопчатая бумага, пена, как лист, как воздух, дым, туман, как мотылёк, бабочка*; біл.

ОПОЗИЦІЯ ЛЕГКИЙ – ВАЖКИЙ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СИСТЕМАХ

лёгкі, як пёрка, як пух лебядзіны, як гусіны пух, як вецер; пол. *lekki jak pajęczyna, jak piórko, jak puch, jak mgielka, jak pianka, jak ptak, jak ptaszek*; *lekka jak motyl, jak sen, jak wiatr; lekki jak dmuchawiec; lekka jak chmurka*. Атрибут **важкий** приписано: укр. *важке, як каменюка; тяжке, як оливо; важкі як ртуть, як мури кам'яниці, як свинець, як гирі, як жорна*; рос. *тяжелый как олово, свинец, ртуть, как чугуна, будто налитый свинцом, как (пудовая, двухпудовая) гиря, как вериги, будто каменный, как валуны, как булыжник (про речовинні сутності); тяжелый как свинец, как камень, мельничный жернов, как угар от вчерашнего хмеля (про думки, почуття); біл. цяжкі, як камень, як жалеза, як мрамур, як стопудовы камень; цяжкая, як свинец, як пудовая гира*; пол. *ciężki jak cholera, jak kamień, jak glaz, jak ołow, jak słon*. Щодо вербалізацій, які стосуються непередметних концептів, то особливу активність виявляє атрибут **важкий**, що можна пояснити переважно негативною його оцінністю, а, як відомо, фразеологія тяжіє до детальної дискретизації саме негативного реєстру людських почувань, бо ж позитивне сприймається як норма.

Досліджено, що психічні процеси осмислено як силу (часто стихію – вогонь, воду, вітер), як артефакти (психіку – як машину, ламкий предмет) [7, с. 410, 411]. Фразеологічні одиниці, які стосуються психічних станів, творяться в межах метафори СТАН – ЦЕ СИЛА, ЩО ВПЛИВАЄ. Невипадково укр. *туга гнітить*. Л. Полюга, аналізуючи розвиток значення слова *туга* в українських писемних пам'ятках XIV–XVII ст., зазначає, що, окрім значень 'сум, смуток', 'печаль, скорбота', 'біль, жаль, мука', 'бажання, прагнення', 'страх, лихо, нещастя', 'в одному із контекстів XVI ст. *туга* вказує на силу, напругу" [8, с. 20]. Можливо, зіставна метафора лежить в основі творення слова *мука* («...дієслово **mek-*, що означало "давяти, м'яти щось намочене" [8, с. 40, 41]). Під час дослідження концептуалізації емоцій у парі російська – німецька мови виявлено, що у російській мові яскравішим є "колірне" і "смакове" осмислення емоцій, специфіка полягає у використанні концептів Душа і Серце, емоції пов'язуються з поняттям важкості, присутній соматичний опис емоцій у гіперболізованій формі; у німецькій мові емоційні концепти мають такі властивості: пошук для переживання позитивних емоцій, прагнення уникнути переживання негативних емоцій, вказівка на способи позбавлення від них [6, с. 116, 117]. Власне нас цікавитимуть фразеологічні концепти, вербалізацію яких здійснено на основі інтеграції з концептуалізованою ділянкою «легкості – важкості», яка передусім стосується тілесного досвіду. М. Якубович зауважує різну оцінність складових опозиції *легкий – важкий*, яку вони транслюють у метафорі в межах певних концептуальних просторів: щодо соціальної сфери, то вербалізації, пов'язані з ідеєю легкості, мають негативну оцінність, а в полі емоцій тягар – це щось погане, і навпаки, «легкий може бути підставою почуттів, оцінюваних позитивно. Прикладом такого почуття є *ulga* < прасл. **ulga* – парадигматичний дериват від **ulžiti* 'зробити легким'» [14, с. 177]. Раніше про це писав Ф. Янковський, аналізуючи етимологію фразеологізму біл. *даць пользы каму 'дапамагчы, аблегчыць (становішча, стан)'*: одного кореня з *польза* 'ільгота, палёгка, палягчэнне, аблягчэнне' [13].

Масмо низку фразеологізмів з експліцитними атрибутами: укр. *легко (добре) на душі, на серці* – рос. *легко на душе, на сердце*; укр. *тяжко на душі кому, в кого* – рос. *тяжело на душе*; укр. *з легким сердцем* – рос. *с лёгким сердцем* – пол. *z lekkim sercem*; укр. *з важким (нелегким) сердцем* – рос. *с тяжёлым сердцем* – пол. *z ciężkim sercem*, в яких використано символи **серце** та **душа** як центри емоцій. Метафору негативна ЕМОЦІЯ – ЦЕ ТЯГАР втілено у фразеологізмах (з експлікованою концептосферою Тягар та неексплікованою): укр. *душа несе тягар* чия; *тягар ліг (упав) на серце (на груди) кому, чие (чий)*; *аж вага з грудей спала; гнітити серце (душу); відлягло (відійшло) від серця (від душі, на серці, на душі) у кого, кому*. Атрибут **важкий** традиційно приписують **каменю**, саме тому кам'яні об'єкти символізують ідею важкості, зокрема у досліджуваних мовах: укр. *давяти каменем [на серце (груди)]* – рос. *как камень лежат на душе [сердце]* – біл. *камень на душэ (серцы) ляжыць* – пол. *coś komuś*

kładzie się, leży kamieniem na sercu, uciska kamieniem serce, duszę; kamień komuś przygnięta serce; укр. *здіммати / здійняти (зняти) [важкий] камінь (тягар) з серця (з душі)* – рос. *словно камень с души [плеч, сердца, груди] свалился у кого* – біл. *каменне з душы (серця) звалілася* – пол. *kamień spadł komuś z serca; zdjęć komuś kamień, ciężar z serca*; укр. *камінь на шиї (на шию) кому, для кого* – рос. *как камень висеть, виснуть на ком, у кого* – біл. *камень на шыі* – пол. *być komuś kamieniem u szyi*. Метафору **ОБОВ'ЯЗОК – ЦЕ ТЯГАР, НОША** втілено також через символ **гори** як великої кількості: укр. *як гора з плечей (з пліч) звалілася (спала, впала, зсунулася, зійшла) / звалюється (падає, зсувається, сходить) у кого, кому* – рос. *словно гора с плеч <свалилась> у кого*.

У досліджуваних ФС існує низка фразеологізмів, що стосуються вправності і так званої фортунальної сфери, із соматизмом **рука**, який теж дістає атрибути **легкий**: укр. *легкий на руку; легка рука у кого, чия* – рос. *лёгкая рука у кого, лёгкий на руку кто* – біл. *лёгкая рука; лёгкий на руку* – пол. *robić coś lekką ręką*. У мсжах цих концептосфер атрибут **легкий** транслює переважно позитивну оцінність. Однак зовсім інше значення і відповідну оцінність має атрибут у фразеологізмах рос. *делать на <лег>-кую руку – робити абияк (на спіх, на швидку руку, на швидку руч); работа на <лег>-кую руку – швидка работа* [10, т. 2, с. 405]. Одиниці з антонімічним компонентом **важкий** не утворюють в українській та російській мовах антонімічної пари з наведеними вище: укр. *важка рука чия, у кого* ‘хто-небудь може дуже боляче вдарити’ [4] – рос. *тяжёл на руку кто, на відміну від польської мови (ciężka ręka ‘ręka bijąca mocno’; ‘twarde, surowe rządy’; ‘ręka niezręczna, niewprawna w czymś’* [18]). У білоруській мові функціонує одиниця *ліхая (нядобрая) рука ў каго* ‘пра таго, хто не прыносіць поспеху, удачы, шчаслівага зыходу’ [13], яка є антонімом до біл. *лёгкая рука*. Словосполуки теж стосуються сфери удачі: укр. *лиха (важка, гірка) година* – пол. *ciężkie czasy, zysie; ciężka droga, praca; los ciężki do zniesienia*. Фразеологічні одиниці з соматизмом **ноги** та атрибутом **легкий** вербалізують фізіологічну характеристику людини – **пруткий**: укр. *легкий (швидкий, прудкий) на ноги* – рос. *лёгко (скор) на ногу (на ноги)* – біл. *лёгкий (лёгенький) на нагу (ноги)*. Особливості характеру людини вербалізовано одиницями: рос. *<лег>-кий на язык* – а) *язикатий, слизкоязикий*; б) *говіркий, балакучий, балакливий* [10, т. 2, с. 405] – біл. *лёгкий (лёгенький) на язык* – укр. *легкий на слово*. Наведені приклади є свідченням того, як відбувається декілька метафоричних процедур: символи, що попередньо виникли на основі метонімії, залучаються до фразеотворення. Структурна модель **легкий на + символ** виявляє фразеотворчу активність: рос. *лёгко на подъём* – біл. *лёгкий (лёгенький) на пад’ём*; рос. *лёгко на помине* – біл. *лёгкий (лёгак) на паміне*; рос. *<лег>-кий на слёзы* – тонкосльозий, тонкосльозка [10, т. 2, с. 405]; укр. *легкий на гроші 2* ‘недорогий, порівняно дешевий’ [4].

Хліб символізує їжу, найнеобхідніший засіб для існування, роботу чи заробіток: укр. *легкий хліб; сидати на легкий (на легкий) хліб*. Інтуїтивно відчувається, що в цій концептосфері **легкий** має негативну оцінність, бо в межах досліджуваних лінгвокультур позитивно оцінено *працю саме в поті чола*: біл. *цяжкі хлеб* ‘жышцё з цяжкаю працаю’. «Пахадзіў у кузню: “Цяжкі хлеб”. І шукае лягчэйшага хлеба. Усё яму каб лёгкага хлеба. А каму цяжэйшы хлеб? Лянуецца. Дзе такому толк?» [13] – пол. *ciężki kawałek chleba*. Аналогічно: укр. *легкий на гроші 1* ‘той, кому гроші дістаються без затрати великих зусиль’ [4]; укр. *легко зароблені (легкі) гроші; незагорьовані гроші* – рос. *легкие деньги*. Саме у фразеологізмах, збудованих за моделлю *ознака + об’єкт* (переважно прикметник + іменник), іменник здебільшого є символом, а ознака модифікує значення.

Негативної оцінності атрибут **легкий** набуває стосовно поведінки: рос. *женщина (дама, девица) лёгкого поведения* – укр. *жінка (дама, дівчина) легких звичаїв; повія* – пол. *kobieta, dziewczyna lekka a lekkich obyczajów*. У білоруській фразеологічній системі: біл. *лёгенький Петрачок* ‘празмерна даверлівы, паслухмяны’ [12, с. 76]; пор. рос. *легкодум* – укр. *легкодум, гонивітер <...>, лежковажна (полегка) людина* [10, т. 2, с. 406]. Міфологічні уявлення відбилися у вітанні до того, хто щойно помився в бані рос. *С лёгким паром!*, а також у

ОПОЗИЦІЯ ЛЕГКИЙ – ВАЖКИЙ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СИСТЕМАХ

польських недобрих побажаннях *ciężka cholera, do ciężkiej cholery, do licha ciężkiego*. Біблійні ремінісценції маємо в одиницях: укр. *нести свій (тяжкий) хрест* – рос. *тяжёл крест, да надо несть; во все тяжкие (во вся тяжкая)*.

Висновки. Отже, серед концептосфер, які вербалізовано в термінах “легкості – важкості”, окрім соціальної (Праця, Обов’язок) та емоційної (Туга, Смуток тощо), виокремлених М. Якубович у польській мовній картині світу, існує низка вербалізацій, певним чином дотичних до згаданих. Насамперед, це сфери, що стосуються ментальних, фізіологічних, особистісних характеристик людини. Репертуар об’єктів, яким приписано досліджувані атрибути, охоплює декілька тематичних груп (збіжних в аналізованих мовах). Атрибут **легкий** містять прототипи об’єктів, пов’язаних з повітряною сферою (власне *повітря, вітерець, дим, туман, хмарка*); об’єктів, які літають (*птаха, метелик*); тих, що можуть бути підняті в повітря (*пух, пір’я, лист*); атрибут **важкий** містять субконцепти концептів Камінь (власне *камінь, жорна, мури* тощо) та Метал (*олово, ртуть, чавун, залізо*). Окрім того, таким прототипом певного атрибуту часто виступають міфологічні істоти *чорт, диявол* тощо, яким мовні картини світу приписують різноманітні негативні атрибути і які можна вжити для гіперболізованого вираження будь-якої ознаки.

Список літератури

1. Воркачев С. Г., Кусов Г. В. Концепт ‘оскорбление’ и его этимологическая память // Теоретическая и прикладная лингвистика. Язык и социальная среда. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. – Вып. 2. – С. 90-102.
2. Гак В. Г. О контрастивной лингвистике // Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика. – М.: Прогресс, 1989. – Вып. 25. – С. 5-17.
3. Иванов В.В., Топоров В.Н. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период). – М.: Наука, 1965. – 246 с.
4. Інтегрована лексикографічна система “Словники України” / НАН України, Український мовно-інформаційний фонд, 2001. – Версія 1.0.
5. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). – Львів: Літопис, 2002. – 304 с.
6. Красавский Н. А. Русская и немецкая концептосферы эмоций (опыт лингвокультурологического анализа словарных статей) // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / Под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 113-119.
7. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387-415.
8. Полюга Л. М. Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст. – К.: Наукова думка, 1991. – 240 с.
9. Потебня А.А. О некоторых символах в славянской народной поэзии // Символ и миф в народной культуре. – М.: Лабиринт, 2000. – С. 5-91.
10. Російсько-український словник / Гол. ред. А. Е. Кримський. – К.: Червоний шлях, 1924. – Т. 1. – 290 с.; Т. 2. – 1056 с.; Т. 3. – 654 с.
11. Степанов Ю. С., Проскурин С. Г. Смена “культурных парадигм” и ее внутренние механизмы // Философия языка: в границах и вне границ. – Харьков: ОКО, 1993. – С. 13-36.
12. Юрчанка Г. Ф. І сяч і паліць (Устойливыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны). – Мн.: Навука і тэхніка, 1974. – 296 с.
13. Янкоўскі Ф. Беларуская фразеалогія. – <<http://jankouski.by.ru/stpradm.htm>>
14. Jakubowicz M. Motywacja semantyczna wybranych nazw wartości poszukiwania etymologiczne // Język w kręgu wartości / Pod redakcją J. Bartmińskiego. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2003. – S. 171-185.
15. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason. – Chicago: University of Chicago Press, 1987. – 242 p.
16. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. – Chicago; London: The University of Chicago Press, 1990. – 614 p.

Левченко О.П.

17. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor // Metaphor and Thought / Ed. by A. Ortony.
– 2nd edition. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
– <www.linguistics.berkeley.edu/lingdept/Current/people/facpages/lakoffg.html.>
18. SJP – Słownik języka polskiego. – Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2003.
19. Toporow W.N. Ewolucja rosyjskiej samoświadomości trwa // Etnolingwistyka. Problemy języka i kultur.
– Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2000. – S. 11-24.

Поступила до редакції 28.02.2005 р

УДК 811.161.1:811.161.2'373.42

ЖОВТИЙ: ПРОТОТИПНА РЕФЕРЕНЦІЯ

Мартінек С.В.

Актуальність. Лінгвістичні студії когнітивного напрямку, що спрямовані, передусім, на пошуки когнітивного аналога – відповідної концептуальної структури – для кожної мовної одиниці, дають змогу по-новому підійти до аналізу багатьох мовних явищ, зокрема до вивчення назв кольорів і особливостей членування колірною континууму в різних мовах. Дослідження цієї проблеми проводяться зазвичай на мовному матеріалі, відібраному з корпусу текстів [див. 2; 5; 6; 7; 8; 9; 10 тощо], або шляхом лінгвістичної інтроспекції [див. 13]. Проте, як зазначає С. Бартмінський, лінгвістичний аналіз повинен спиратися на дані, отримані з трьох найважливіших джерел: системи мови, матеріалів анкет і текстів – та верифіковані на ґрунті власної інтуїції дослідника; і хоча результати, експліковані на підставі матеріалу, отриманому з різних типів джерел, дещо відрізняються, вони містять також повторюваний набір ознак [1, с. 66-67]. Отже, з одного боку, експлікацію концептуального змісту, пов'язаного з корелятивними мовними знаками у свідомості носіїв різних мов та культур, потрібно проводити на різноманітному матеріалі, а з другого – необхідна експериментальна перевірка психологічної релевантності висновків, отриманих шляхом лінгвістичної інтуїції. У зв'язку з цим особливого значення набувають психолінгвістичні методи дослідження, зокрема метод асоціативного експерименту (АЕ).

Вступ до проблеми. Як вважає К. Вашакова, дослідження структури базових назв кольорів треба розпочинати з відповіді на запитання, до яких елементів (фрагментів) світу природи (натуральних об'єктів) або артефактів, для яких певний колір становить сталу ознаку, відносять носії мови відповідні назви барв; а відтак потрібно встановити типові об'єкти, яким властивий зазначений колір [10, с. 60]. Таке дослідження сполучуваності назв кольорів повинно виявити класи назв об'єктів і явищ, до яких застосовують відповідну назву кольору в певній мові, а подальший зіставний аналіз уможливити відтворення семантичних структур корелятивних назв кольорів у різних мовах [10, с. 61]. Причому сітьові моделі, побудовані для кожного з базових кольорів у порівнюваних мовах, повинні враховувати прямі й переносні значення назв цих кольорів, а також їхні символічні й культурні відповідники [9, с. 18].

Однак виділення об'єктів, що є типовими носіями певного кольору, можна здійснити не тільки за матеріалами корпусу текстів, але й експериментальним шляхом, використовуючи психолінгвістичний експеримент, коли ми звертаємося безпосередньо до свідомості мовців. Ще в 1988 році О.О. Залевська писала, що „настав час переходу від досліджень описового типу до пояснення встановлених фактів з урахуванням специфіки процесів категоризації навколишнього світу” і тільки за цієї умови „аналіз національно-культурної специфіки вербальних асоціацій перестане бути самоціллю” [15, с. 48]. Вивчення особливостей концептуалізації колоративів, у тому числі культурно-специфічних, із використанням методу АЕ повинна супроводжувати змістовна інтерпретація отриманих результатів. Оскільки лексичний знак поза екстралінгвістичним і / або вербальним контекстом здатний актуалізувати відповідну сукупність концептуальних уявлень у свідомості мовця, а також складну систему оцінок і емоцій, реакції, що виникають під час пред'явлення певного стимулу, дають змогу реконструювати корелятивний фрагмент концептуальної картини світу з його змістовними характеристиками. Отже, мета дослідження – виявити психологічно релевантні прототипні

референти *жовтого* за результатами АЕ і надати змістовну інтерпретацію отриманих реакцій. Матеріалом дослідження послуговували дані асоціативних словників та експерименту з носіями української мови.

А. Вежбицька на ґрунті лінгвістичної інтроспекції доходить висновку, що „природна референтна віднесеність для жовтого – це сонце”, і пропонує таку експлікаційну формулу:

X – жовтий

коли люди бачить щось, подібне до X-а, вони можуть подумати про сонце
у деякі моменти можна бачити багато чого

коли люди бачать предмети, подібні до X-а, вони можуть подумати про це [13, с. 265].

Результати АЕ з носіями англійської мови [3] підтверджують правомірність експлікації, запропонованої А. Вежбицькою, оскільки найчастіше серед реакцій, що експлікують уявлення про об'єкт зазначеного кольору, дійсно становить сонце: *sun* 6% (пор. також *sunlight* 1%). Про важливість сонця як прототипного референта жовтого для носіїв англійської мови свідчать також реакції-кологоративи на стимул *sun yellow* 3%, *golden* 1%. Крім того, значну частину реакцій на стимул *yellow* становлять назви рослин, яким властивий жовтий колір: *banana* 5%, *buttercup*, *buttercups*, *grapefruit*, *lemon* – по 1%. Проте, на відміну від сонця, ця ділянка референції не має чітких меж і не пов'язана з одним конкретним референтом.

Проте, як застерігає Р. Токарський, з огляду на те, що лексиці загалом, а зокрема, назвам барв, властивий лінгвістичний релятивізм, не можна автоматично переносити експлікацію, яку запропонувала А. Вежбицька для англійського *yellow*, навіть на найближчий їй відповідник в іншій мові [6, с. 95]. У польській мові, пише Р. Токарський, сполучення прикметника *żółty* з іменником *słońce* трапляється дуже рідко; навіть порівняльні конструкції *żółty jak...* містять як еталон порівняння не *słońce*, а такі об'єкти, як *cytryna*, *kanarek*, *śloma*. Тоді як епітетом до слова *słońce* найчастіше виступає прикметник *żółte* [6, с. 98], натомість назва *żółty* у польській мові частотніша, ширше представлена у фразеологічній системі мови й тісніше пов'язана з прототипною референцією *slonca* [6, с. 113]. Р. Токарський відзначає існуванням подвійної прототипної референції для польського *żółty*: це не тільки *сонце*, але й *осінь*; причому така референція приводить до розвитку, з одного боку, конотацій 'тепла', 'досконалості', 'багатства' й 'радості', а з другого – конотацій 'смутку', 'старості', 'смерті' [6, с. 110-111].

К. Вашакова також вважає, що найбільш відкриту сферу для польської назви *żółty* становить „світ рослин” – як свіжих (квіти), так і зів'ялих. Прикметник *żółty* уживається з назвами рослин у стадії цвітіння (причому відбувається метонімічний перенос із самої квітки на цілу рослину або на плодини, вкриті цвітом) або плодів – в основному у стадії дозрівання (у цьому випадку також може відбуватися метонімічний перенос, коли відповідна назва кольору стосується до всього дерева) [8, с. 102-103; див. 7]. Зафіксовано також численні контексти, у яких назва кольору *żółty* описує колір рослин у кінцевій стадії їхнього розвитку або той колір, який вони набувають унаслідок засухи; у цьому випадку колір листя переноситься метонімічно на всю рослину або на простори, що вкриті цією рослинністю [8, с. 104]. Тому, вважає К. Вашакова, *żółty*, насамперед, пов'язується з осінню, і хоча колір осіннього листя буває червоний, помаранчевий, коричневий, жовтий або зелений, на загал про осіннє листя говорять, що воно жовте або золоте [8, с. 105]. Крім того, назву *żółty* широко вживають у сполученні з назвами частин тіла людини, найчастіше – для позначення кольору обличчя. У цьому випадку назва *żółty* супроводжується негативною оцінкою, оскільки становить ознаку негативного фізичного стану: браку сну, перевтоми, нездорового стилю життя, хвороби, старості або навіть смерті [8, с. 106-107], – або таких емоційних станів, як заздрість, ревності, злість тощо [8, с. 108]. Отже, доходить висновку К. Вашакова, прототипну референцію кольору *żółty* можна розглядати у двох інтерпретаційних рамках: золотої осені з властивою їй конотацією достатку й багатства – й осені життя з конотацією старості, смутку й смерті [8, с. 105-106; пор. також 6, с. 110-111]. Крім того, К. Вашакова відзначає, що назву *żółty* широко використовують у

ЖОВТИЙ: ПРОТОТИПНА РЕФЕРЕНЦІЯ

сполученні з назвами тварин (комахи, птахів тощо), причому вживання цього слова для позначення кольору очей тварин, зокрема диких, містить додаткову конотацію небезпеки [8, с. 111]. Образ пташенят із жовтими дзьобами є добре усталеним у сучасній польській мові і під час перенесення на домен „людина” утворює широко уживану метафору [8, с. 111], а жовток відіграє важливу роль у прототипній референції кольору *żółty* [8, с. 117]. Наступна група сполучень, яку описує К. Вашакова, стосується сфери „нежива природа” і має невиразну структуру; це глина, пісок, золото тощо [8, с. 112-113]. Цей колоратив може вживатися також для позначення каламутної води, містячи, відповідно, негативну конотацію [8, с. 113]. І лише після перегляду вищезазначених сфер К. Вашакова переходить до опису сфери „неба, горизонту, небесних тіл”, причому зазначає, що приписуваний сонцю (зокрема, коли йдеться про його світло, проміння) колір – це *złoty*, що ж до назви *żółty*, то її вживають лише, коли йдеться про його фізичні властивості без конотацій досконалості, радості, краси й багатства [8, с. 113-114]. Назву *żółty* застосовують також для позначення кольору зірок, місяця, неба й горизонту, а також вогню, іскор тощо [8, с. 114].

Проте якщо звернутися до результатів АЕ з носіями польської мови, то загальна картина буде дещо відрізнятися. Серед найчастотніших реакцій на стимул *żółty* знаходимо такі: *kwiat(y, ek)* 8,4%; *chińczyk* 4,2%; *ser* 4,1%; *cytryna* 3,3%; *stonecznik* 2,5%; *pies* 2,3%; *liść, słońce* 2,2%; *motyl* 2,1%; *piasek* 1,9%; *sweter* 1,5%; *dziób* 1,4%; *owoc* 1,2%; *jaskier, kaczeniec* 1,1%; *kanarek, pomarańcza, żonkil* 1% тощо [4, с. 196-197]. Проте не всі наведені реакції експлікують прототипну референцію цього кольору, оскільки деякі з них називають предмети, яким може бути властивий різний колір (наприклад, *pies, sweter*) і які через це не можуть слугувати прототипним референтом. Результативнішим вважаємо підхід, коли розгляду підлягає уся сукупність отриманих реакцій, згрупованих відповідно до того, які концептуальні структури вони експлікують. Як слушно зауважує Є. Бартмінський, одиничні ознаки, по-перше, можуть утворювати неявну категорію й належати до якогось одного аспекту, а по-друге, ознаки, на перший погляд випадкові, можуть бути похідними від базових, а тому внутрішньо мотивованими [1, с. 67]. Наприклад, реакція *kolo* 0,02% заслуговує на увагу дослідника передусім тому, що її аналоги наявні в матеріалах АЕ з носіями інших мов (рос. *желтый шар* 2,3%; *круг* 0,4% [17, т. 1, с. 194]; болг. *жълто колело* 0,1% [14, с. 86]), а також оскільки ці реакції можуть бути підсвідомо опосередковані зв'язком *жовтого* із *сонцем*.

Несподівано високу частотність зафіксовано у реакції *chińczyk*, що експлікує ознаку кольору шкіри людини відповідної раси. Реакції, що експлікують зв'язок *жовтого* з негативними фізичними й емоційними станами, виявилися менш частотними: *zazdrość* 1,9%; *żółta czka* 0,04%; *blady, boli, choroba, ospa, trucizna, trupi, żółć, złośliwy* – по 0,01% [4, с. 196-197]. Очевидно, що, незважаючи на меншу частотність цих реакцій, їх не можна залишати поза увагою, оскільки вони експлікують важливий фрагмент відповідної концептуальної структури у свідомості носіїв польської мови. Проте вважати, що колір шкіри становить прототипну референцію *жовтого*, навряд чи доцільно, оскільки в таких випадках йдеться, скоріше, про відтінок, а не про колір.

Використання аналізу виключно текстових матеріалів, на наш погляд, не дає змоги повністю виявити прототипну референцію жовтого кольору. Сполучення базових назв кольорів із назвами об'єктів, яким притаманний постійний колір, у тексті „виглядають як неправильні або ненатуральні” [8, с. 100]. Г. Кустова і К. Рахліна навіть вважають, що ці об'єкти у мові виявляються „безбарвними” [див. 5, с. 31], хоча, на наш погляд, у таких випадках причина є прямо протилежною: об'єкти усталеного кольору не потребують додаткової експлікації ознаки, яка входить до інтенціоналу лексичного значення (тобто тих ознак, „наявність яких є обов'язковою для денотатів цього класу” [16, с. 24-25]), оскільки це призводило б до появи семантично надлишкового сполучення слів у тексті [див. 16, с. 77]. Натомість в АЕ без усяких перешкод можуть виникати реакції, що експлікують саме

інтенціональні елементи значення. Цим, зокрема, і пояснюється незбіг між виявленими у текстах сполученнями слів та реакціями, отриманими під час АЕ, що зайвий раз підтверджує необхідність проведення аналізу втілених у мові концептів на ґрунті різномірного матеріалу.

Г. Кустова та К. Рахліна виділяють для рос. *желтый* декілька сфер прототипної референції, розташовуючи їх відповідно до значущості у такому порядку: рослини та фрукти, людина, молоді тварини, продукти [див. 5]. Реакції на стимул *желтый* виявляють певні відмінності прототипної референції цього кольору для носіїв російської мови порівняно з носіями польської, причому цю відмінність вбачаємо як у складі реакцій, так і в частотності корелятивних реакцій. Як найчастотніші реакції на стимул *желтый* виникають назви різних об'єктів цього кольору: *лист* 8,9%; *свет* 5,2%; *лимон* 5%; *цыпленок* 3,9%; *дом*, *песок*, *цветок* 2,5%; *шар* 2,3%; *апельсин*, *солнце* 1,9%; *одуванчик* 1,7% тощо [17, т. 1, с. 96], – проте не всі наведені реакції експлікують прототипну референцію *желтого*, оскільки деякі з них називають предмети, що можуть мати різноманітне забарвлення. Якщо зіставити результати АЕ зі словниковою дефініцією ‘такий, що має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середнього між оранжевим і зеленим; кольору ячного жовтка, золота’ [18, т. 1, с. 476], то не можна не побачити суттєвих відмінностей між експлікацією психологічно вагомих для носіїв мови прототипних референтів цього кольору та складових, що входять до вищенаведеної дефініції. Так, *желтый*, без сумніву, тісно пов’язаний із зеленим кольором (*зеленый* – 5,8%), проте реакції *оранжевый* не зафіксовано; реакції *желток*, *яйцо* – по 0,6% – і *золотой* – 0,2% [17, т. 1, с. 96] також не належать до найчастотніших. Отже, як свідчать дані АЕ, можна говорити про існування таких психологічно релевантних прототипних референтів *желтого* у свідомості носіїв російської мови, як рослинність (насамперед, *листя*; пор. також реакції *клен* 0,8%; *осень* 0,6%; *листок* 0,2% тощо), сонце (пор. також *диск*, *луч*, *месяц*, *свечи* – по 0,2%) та окремі види пташенят (див. вище і також пор. реакції *птенец* 0,4%; *воробышек*, *пушистый*, *утенок* – по 0,2%), дзьоб (реакція *клюв* – 0,2%, пор. також із реакцією *ребенок* 0,2%, що обумовлена метафоричним процесом) і жовток (реакція *желток* або метонімічна *яйцо* – по 0,6% [17, т. 1, с. 96]).

Оскільки найбільша відмінність у результатах аналізу стосується статусу сонця як прототипного референта для *желтого*, звернімося до тих реакцій на цей стимул, що експлікують саме ознаку кольору: *солнце красное* 2,5%, *желтое* 2,1%, *желтый* 0,2%; реакцій, що експлікували б зв’язок із *золотым*, не зафіксовано [17, т. 1, с. 611]. Реакція *красное* в цьому випадку зовсім не обов’язково експлікує ознаку кольору, а скоріше за все, становить експлікацію значення ‘ясний, яскравий, світлий’ [18, т. 2, с. 122], що йде від народнопоетичної традиції. Отже, зв’язок сонця з жовтим не викликає сумніву, проте такому сполученню слів у тексті властива семантична надмірність; сполучуваність із *золотым*, натомість, є семантично мотивованою, оскільки привносить додаткову конотацію ‘досконалості’, ‘багатства’ й ‘радості’.

Для українського колоратива *жовтий* у словнику подано дефініцію ‘який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між оранжевим і зеленим; який має колір золота, ячного жовтка, соняшникового суцвіття’ [19, т. 2, с. 540]. Г. Яворська звертає увагу на гавтологію вказівки на жовток і пише про відсутність посилання на сонце, хоча відзначає, що воно імпліцитно присутнє у посиланні на соняшник, отже, це тлумачення спирається не на сонце (як в А. Вежицької), а на його конвенціоналізований репрезентант [2, с. 124]. Хоча у значенні прикметника *жовтий* не можна виявити безпосередньої й однозначної вказівки на об’єкт, колір якого завжди б залишався „найкращим взірцем” жовтого або його прототипом [2, с. 123], Г. Яворська відзначає широку уживаність цього прикметника для позначення кольору зів’ялої або засохлої рослинності (*жовте листя*, *жовта трава*, *жовтий очерет*) як характеристики людини, її зовнішнього вигляду, зокрема у хворобливому стані, із частинами тіла (*обличчя*, *вид*, *руки*, *чоло*, *пальці*, *зуби*, *очі*), зокрема небіжчика, а також фіксує порівняння

ЖОВТИЙ: ПРОТОТИПНА РЕФЕРЕНЦІЯ

з цим колоративом *жовта, як смерть, жовтий, наче мрець і жовтий, як віск* (із конотацією смерті) [2, с. 126-127]. Узагалі, Г. Яворська вважає, що **жовтий** указує на колір у властивому сенсі у сполученнях із назвами артефактів [2, с. 131] та пише про його колористичну розмитість, яку вважає проявом певної недостатності, несамостійності назви цього кольору. Так, пише вона, вживання прикметника **жовтий** з назвами рослин обмежується лише кількома конкретними видами (*трава, листя, дерево, очерет*); не вживається він із назвами окремих видів дерев або просторових об'єктів (*левада, долина*) [2, с. 128]. Крім того, аналіз уживання цього прикметника на матеріалі корпусу текстів виявив його сполучуваність із джерелами штучного світла, а щодо натурального, то зафіксована сполучуваність лише із словом *місяць*, а сполучень із словом *сонце* виявлено не було [2, с. 129].

Проте, як і у вищенаведених прикладах, результати АЕ з носіями української мови суттєво відрізняються від результатів аналізу корпусу текстів. Найчастотнішу реакцію на стимул **жовтий** становить *колір* 18,9%. Крім того, стимул **жовтий** викликав появу таких реакцій – назв об'єктів цього кольору: *сонце* 13,7% (а також *сонячний* 1,4%, *світло* 0,9%; *вогонь, день, захід сонця, літо, світанок, свічка* тощо 0,5%); *листок* 2,8% (а також *осінь* 2,4%, *листочок, листя* 0,5%); *лимон*, 2,4%; *банан* 1,4%; *апельсин, квітка, клен, тиениця, соняшник, тюльпан, яблуко* 0,9%; *колосок, кульбаба, опеньок, помідор, соняшник* 0,5% і *жовток* 0,5%. Як бачимо, на відміну від носіїв польської та російської мов, для носіїв української мови значну роль у референції жовтого відіграє саме сонце.

З другого боку, в асоціативному словнику Н.П. Бутенко найчастотнішу реакцію на стимул **жовтий** становить реакція *листя* 17,6%, що експлікує відповідний прототипний референт цього кольору (пор. також *осінь* 0,8%, *вересень, жовтень, сезон* 0,2%); друге місце за частотністю посідає реакція *колір* 15,5% [12, с. 33], а реакція *сонце* була отримана всього у 2,9% випадків (пор. також *місяць* 0,6%, *світло* 0,5%, *тепло* 0,4%, *вогонь, день* 0,2%, *вечір, місячний, полудень* 0,1%). Подібність результатів АЕ, що подані в українському асоціативному словнику Н.П. Бутенко, до результатів АЕ, що проводився з носіями російської мови, можна пояснити або впливом російської мови, або тим, що під час проведення АЕ у 1979 році не була врахована рідна мова респондентів, що зумовило появу реакцій-„перекладів” у цьому експерименті. Порівняймо також реакції-кольоропозначення на корелятивні стимули *сонце / солнце*. Російський стимул *солнце* викликав реакції *красное* 2,5%, *желтое* 2,1%, *желтый* 0,2% тощо [17, т. 1, с. 611]. У словнику Н.П. Бутенко зафіксовані реакції *сонце червоне* 4,9%, *жовте* 2,6%, *золоте* 2,4%, *жовтогаряче, золотосяйне* 0,1% [11, с. 275]. У нашому АЕ було отримано такі реакції-колоративи: *сонце жовте* 5,2%, *жовтий* 1,4%; *золоте* 0,9%; *жовто-червоне* 0,5%. Як і в попередньому випадку, результати експерименту 1989 року виявляють більшу подібність до результатів АЕ з носіями російської мови, оскільки перше місце за частотністю посідає реакція, що становить буквальний переклад російського усталеного сполучення *солнце красное*. Натомість результати експерименту 2002-2003 років виразно експлікують зв'язок між жовтим і сонцем у свідомості носіїв української мови.

Певною мірою подібні результати отримано в АЕ з носіями болгарської мови, де найчастотніші реакції на стимул *жълто* становлять *цвете* 16,8%; *слънце* 9,8%; *цветя* 6,3%; *лимон* 3,2%; *минзухар* 3,4%; *лале* 2,9%; *глухарче* 2% тощо [14, с. 86], що експлікують два найважливіші прототипні референти цього кольору: квітучі рослини і сонце. Про важливість *слънце* як прототипного референту жовтого для носіїв болгарської мови свідчать також реакції-колоративи *жълто* 2,1%, *златно* 0,2%, *жълт, жълт круг, оранжево* – по 0,1% [14, с. 172-173].

Як уже зазначалося, частина реакцій експлікує зв'язок жовтого з негативними фізичними й емоційними станами: укр. *жовтий хвороба* 0,6%, *жовч, обличчя, світлофор, хворий* – по 0,2%, *вигляд, жовтуха, квиток, лице, пропасниця, слабкість, смерть* тощо – по 0,1% [12, с. 33]; *хворий* 0,9%; *Боткін, голод, жовтуха, капець, псих, смуток, хворобливий* – по 0,5%; рос. *желтый больной, гепатит, ядовитый* – по 0,4%; *желчный, измученный* тощо – по 0,2% [17, т. 1, с. 96]; англ. *yellow coward, fever* – по 2%, *jaundice* 1%; *жълто болест* 0,4%, *злоба* 0,1% тощо [14, с. 86]

(див. приклади з польської мови вище). Проте навряд чи можна вважати колір шкіри хворої людини прототипним референтом жовтого кольору. СУМ фіксує окремий варіант значення слова „жовтий” – ‘зблідлий, змарнілий, із жовтим відтінком’ [19, т. 2, с. 540] (див. про багатозначність цієї лексеми у [2, с. 125]), що не зафіксоване у МАС для корелятивного російського „желтый” [18, т. 1, с. 476].

Як зазначає Р. Токарський, якісь внутрішні чинники спричинили, що значення цього кольору і його символіка в європейській культурі еволюціонували в напрямку негативного змісту; зокрема, *жовч* становить у мовній концептуалізації осередок станів засмучення, гніву, жалю або злості [6, с. 110-112]. Про важливість символічного значення цього кольору свідчать, зокрема, такі реакції: укр. *жовтий розлука* 1,5%, *жаль* 0,1% [12, с. 33]; *розлука, смуток* – по 0,5%; рос. *измена* 0,6%; *дьявол, изменчивый, разлука* 0,2% [17, т. 1, с. 194]; польськ. *zółty zdrada* 0,05%, *niebezpieczeństwo* 0,02%, *Diabeł* 0,01% [4, с. 196-197]. Окрім того, цей колір був пов’язаний з етнічною фобією, зумовленою, зокрема, тим, що під час другої світової війни євреїв зобов’язували носити жовтий знак у вигляді латки або трикутника [6, с. 111-112]. Пор., наприклад, такі реакції: *zółty żyd* 0,01% [4, с. 196-197], *жълто євреи* 0,1% [14, с. 86].

Висновки. Отже, залучення експериментальних даних до аналізу особливостей мовної концептуалізації дає змогу отримати психологічно релевантні результати та суттєво доповнює, а часом і змінює, наші уявлення про властивості окремих концептуальних структур у свідомості мовців. Так, встановлення прототипної референції жовтого кольору лише з використанням текстових даних ускладнено тим, що сполучення відповідного колоративу з назвами об’єктів, для яких цей колір становить інтенціональний елемент значення, зустрічаються надзвичайно рідко через їхню семантичну надмірність. Натомість результати АЕ дають змогу експлікувати ці елементи відповідних концептуальних структур, що зайвий раз підтверджує необхідність проведення аналізу втілених у мові концептів на ґрунті різномірного матеріалу.

Список літератури

1. Bartmiński J. Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki // *Jezyk a kultura*. – 1988. – №12. – S. 63-83.
2. Javorska G. Українські назви жовтий і золотий: świat natury i świat namalowany // *Studia z sematyki porównawczej: nazwy barw, nazwy wymiarów, przedykaty mentalne* / Pod red. R. Grzegorzycowej i K. Waszakowej. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2003. – Cz. 2. – S. 123-133.
3. Kiss G.R., Armstrong C., Milroy R., Piper J. *Edinburgh Associative Thesaurus*. <http://monkey.cis.rl.ac.uk/Eat/htdocs/eat.html>.
4. Kurcz I. Polskie normy powszchności skojarzeń swobodnych na 100 słów z listy Kent-Rosanoffa // *Studie psychologicke*, t. 8. – Warszawa, 1967. – S. 122-255.
5. Kustowa G., Rachilina E. O nazwach barw зелёный і жёлтый в języку rosyjskim // *Studia z sematyki porównawczej: nazwy barw, nazwy wymiarów, przedykaty mentalne* / Pod red. R. Grzegorzycowej i K. Waszakowej. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2003. – Cz. 2. – S. 23-36.
6. Tokarski R. Semantyka barw we współczesnej polszczyźne. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004. – 212 s.
7. Waszakowa K. Porównanie znaczeń podstawowych nazw barwy żółtej w języku polskim, czeskim, rosyjskim, ukraińskim i szwedzkim // *Studia z sematyki porównawczej: nazwy barw, nazwy wymiarów, przedykaty mentalne* / Pod red. R. Grzegorzycowej i K. Waszakowej. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2003a. – Cz. 2. – S. 163-188.
8. Waszkowa K. Językowe i kulturowe odniesienia nazwy barwy żółtej we współczesnej polszczyźnie // *Studia z sematyki porównawczej: nazwy barw, nazwy wymiarów, przedykaty mentalne* / Pod red. R. Grzegorzycowej i K. Waszakowej. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2003b. – Cz. 2. – S. 99-121.
9. Waszkowa K. Podstawowe nazwy barw i ich prototypowe odniesienia. Metodologia opisu porównawczego // *Studia z sematyki porównawczej* / Pod red. R. Grzegorzycowej i K. Waszkowej. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2000a. – Cz. 1. – S. 17-28.

ЖОВТИЙ: ПРОТОТИПНА РЕФЕРЕНЦІЯ

10. Waszkowa K. Struktura znaczeniowa podstawowych nazw barw. Założenia opisu porównawczego // Studia z sematyki porównawczej: nazwy barw, nazwy wymiarów, przedykaty mentalne / Pod red. R. Grzegorzczukowej i K. Waszakowej. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2000b. – Cz. 1. – S. 59-72.
11. Бутенко Н.П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. – Львів: Вид-во при ЛДУ видавничого об'єднання „Вища школа”, 1989. – 326 с.
12. Бутенко Н.П. Словник асоціативних норм української мови. – Львів: Вид-во при ЛДУ видавничого об'єднання „Вища школа”, 1979. – 120 с.
13. Вежицкая А. Обозначения цвета и универсалии зрительного восприятия // А. Вежицкая. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1997. – С. 231-290.
14. Герганов Е. Български норми на словесни асоциации. – София: Наука и изкуство, 1984. – 272 с.
15. Залевская А.А. Некоторые проявления специфики языка и культуры испытуемых в материалах ассоциативных экспериментов // Этнопсихолінгвістика. – М., 1988. – С. 34-48.
16. Никитин М.В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика). – М.: Высшая школа, 1983. – 127 с.
17. РАС – Русский ассоциативный словарь: В 2 т. / Ю.Н. Караулов, Г.А. Черкасова, Н.В. Уфимцева, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов. – М.: ООО „Издательство Астрель”: ООО „Издательство АСТ”, 2002.
18. МАС – Словарь русского языка: В 4 т. – М.: Русский язык, 1985-1988.
19. СУМ – Словник української мови: В 11 т. – Київ: Наукова думка, 1971. – Т. 2. – 550 с.

Поступила до редакції 16.02.2005 р.

УДК 81'276.3

УСІЧЕННЯ ОСНОВИ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ

Мартос С.А.

Актуальність. В українській культурі мову переважно сприймали як національний скарб, який необхідно усіляко захищати й оберігати. Це зумовило недослідженість субстандартних страт загальнонаціональної мови, які тривалий час залишалися поза увагою українських вчених. Одним із наслідків соціальних трансформацій в Україні к. ХХ – п. ХХІ ст. стала зміна співвідношення нормативного і ненормативного у мові. Не лише в усному мовленні, а й у засобах масової інформації, у художній літературі відбувся своєрідний вибух жаргонної, зниженої, розмовної, навіть нецензурної лексики. Природним є намагання лінгвістів осмислити й дослідити такі явища. Нова соціальна парадигма функціонування мови дзеркально відображається у свідомості молоді як найбільш мобільному прошарку суспільства. Актуальності у сучасному мовознавстві набувають студії, об'єктом дослідження яких є молодіжний сленг.

Вступ до проблеми. Молодіжний сленг – динамічна за своєю природою підсистема, яка варіюється залежно від певних етномовних та культурних особливостей регіону. Не випадково, скажімо, у роботі О.Горбача про шкільне арго окремо розглядається шкільна лексика Києва, Львова, Чернівців, Донецька та ін. [2]. Відома також кандидатська дисертація В.Цибулькіна, присвячена вивченню студентського жаргону в м. Харкові [6]. Матеріалом нашого дослідження є молодіжний сленг м. Херсона, який збирався протягом 1997-2004 рр. Переважна більшість наведених у статті прикладів не зафіксована жаргонними словниками української і російської мов (далі – БСРЖ, КСЖЛ) [4; 5].

У сучасних сферах комунікації спостерігається тенденція до економії мовних засобів, цьому сприяє, зокрема, такий спосіб словотворення, як усічення (скорочення) основи слова. Мета нашої розвідки – виявити особливості усічення слів у молодіжному сленгу, з'ясувати продуктивність/ непродуктивність різновидів скорочення основ, проілюструвати мовотворчість херсонської молоді, яка вносить власні інновації у формування українського молодіжного сленгу.

Твірними основами для одиниць молодіжного сленгу виступає лексика різних підсистем мови: літературна, діалектна, лайлива, іншомовна, жаргонна тощо. С.В. Вахітов виділяє шість типів функціонуючих у сучасному сленгу одиниць: 1) утворені від слів літературної мови в результаті полісемії; 2) утворені від лексичних одиниць літературної мови за допомогою афіксів, усіченням основи, складноскороченим способом і контамінацією слів; 3) запозичені з лексичного складу нелітературних форм рідної мови (просторічні, діалектні, лайливі); 4) запозичені з інших мов й уживані з різним ступенем засвоєння; 5) утворені від сленгових слів і ті, які отримали нове категоріальне значення (частинимовне або лексико-граматичне); 6) утворені від сленгових слів і ті, які набули нового модифікованого значення, здебільшого – словотворчі варіанти [1, с.27]. Спосіб усічення основи у молодіжному сленгу співвіднесений з 2), 5) і 6) типом сленгових одиниць.

Усічення основи слова є продуктивним способом творення молодіжного сленгу. Можливо, зручність вимови, економія мовних засобів і значеннева ємність є причинами популярності цього способу. Закон економії мовних зусиль – універсальна закономірність усної мови, яка посилюється у жаргоні, живанні, усічена форма слова заощаджує час і

УСІЧЕННЯ ОСНОВИ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ

дозволяє (іноді на шкоду ясності) передати більше інформації. Зібрані у м. Херсоні скорочені сленгові лексеми – це виключно іменники, адже іменники у молодіжній субмові посідають основне місце, іншим частинам мови відводиться досить скромне місце, що властиво не лише українському молодіжному сленгу [3, с.87].

Усічення основ має три різновиди: апокопа (усічення кінцевої частини основи), синкопа (усічення середини слова) і афереза (усічення початкової частини слова).

Спостереження показують, що при усіченні найпоширенішою є апокопа. Об'єктом цього типу усічення постають і слова літературної мови, і жаргонні одиниці. Серед літературних найчастіше скорочуються іменники і прикметники: *тін* „підліток” (БСРЖ „тінейджер”), *дек* „декан”, *рек* „ректор”, *нар* „наркоман”, *кенгур* „прямокутна сумка з великою кришкою”, „светр з капюшоном” (+метафора), *дич* „дівчина (жінка) для задоволення сексуальних потреб” (від *дичина*), *Тавр* „Таврійський мікрорайон”, *Ушак* „проспект Ушакова” (пор. *Ушаки* „пл. Ушакова” у Севастополі), *унікал* „своєрідна, дивна людина” (*унікальний*), *комп* „людина з високим рівнем інтелекту” (*компетентний*), *мізер* „мало” (*мізерний*). Усічення жаргонних основ переважно відбувається без зміни семантики слова. Нові, усічені утворення і їх похідні співіснують у молодіжному сленгу м. Херсона (іноді навіть у мовленні того самого носія). наприклад, *шизоїд* „дивна, ненормальна людина” (КСЖЛ *шизоїдний*), *офіг* „психологічний комфорт” (у словниках *офігенний*), *чемар/ чемир* „самогон” (у словниках *чемергес*, у БСРЖ + *чемаргес*, *чемерген*), *кле* „вигук” (КСЖЛ *кльово* вигук „добре, чудово”), *движ/ движж* „місце зустрічі, вечірка” (у херсонському молодіжному сленгу є лексеми *движняк*, *движуха*; БСРЖ *движение*), *пача* „обличчя” (у словниках *пачка*), *зюзя* „алкоголік” (КСЖЛ *зюзік*). Зафіксована у мовленні молоді м. Херсона лексема *рубель* „ніс”, можливо, утворена усіченням від сленгового *рубильник* „ніс”. Припускаємо, що могла виникнути метафоричним перенесенням літературного *рубель* „вузька, дерев'яна дошка з ручкою і попереочними зарубками для качання білизни”, оскільки напрямок перенесення „знаряддя – частина тіла людини” є продуктивним у молодіжному сленгу (пор. *крюк*, *рашпіль* „ніс”, *кочерга* „рука”, *пінцети* „ноги”).

Множина слова, що піддається усіченню, зберігається й у похідних: *кросови* „кросівки”, *шкарти* „шкарпетки”, *адери* „кросівки фірми „Адидас” (+епентетичне звукосполучення), *преди* „батьки” (у словниках *предки*). Те ж найчастіше спостерігаємо й відносно роду (*дек* „декан”, *рек* „ректор”, *чемар/ чемир* „самогон”, *заточ* „вираз обличчя” та ін.), однак у деяких випадках він може й змінюватися: *кенгур* „прямокутна сумка з великою кришкою”, *тельбо* „живіт” (*тельбухи* „внутрішні органи вбитої тварини (шлунок, кишки тощо)”), *Шума* „Шуменський мікрорайон”. При творенні іменників жіночого роду до усіченої похідної основи додаються афікси -а, -ія: *тіч*, *тіча* „учитель” (КСЖЛ *тічерка*, БСРЖ *тічер*; від англ.), *Лаврія* „вулиця Лавренєва”, *шева* „100 гривень”. Лексема *шева* „100 гривень” утворена усіченням прізвища Шевченко, можливий і вплив омонімічного сленгізму на позначення відомого футболіста (КСЖЛ). Найменування українських грошових купюр прізвищем або іменем (зі словотворчими та фонетичними варіантами) тієї особистості, яка зображена на ній, – загальна тенденція жаргоновжитку (пор. КСЖЛ *тарасик*, *володимир*, *мазепка*, *грушевський*).

Часто апокопа як словотворчий прийом поєднується із суфіксальним способом, при цьому більшість суфіксів є носіями сленгової ознаки: -ар – *дискар* „дисотека” (КСЖЛ *дискара*, БСРЖ *дискач*), *бомбар* „місце зустрічі, вечірка” (у херсонському молодіжному сленгу функціонує одиниця *бомба* „позитивна ситуація”), *запар* „автомобіль „Запорожець””; -ан – *Вован* „пам'ятник Леніну”, *Суран* „вул. Суворова”, *колхан*, *колган* „обмежена людина” (перше – від російського); -ух (а) – *Житлуха* „Житлове селище”, *Лавруха* „вул. Лавренєва”; -ош (а) – *Микоша* „Миколаївське шосе”. Активність у приєднанні до усічених основ виявляють суфікси -чик, -ик (-ік): *нарчик* „наркоман”, *тралік* „тролейбус”, *тельчик* (БСРЖ *телик*), *фуфлик* „фуфайка” (відчутний вплив жаргонного *фуфлю* „щось погане, неякісне”), *запарик* „автомобіль „Запорожець”, *інстик* „інститут”, *Таврик* „Таврійський мікрорайон”, *Сурик* „вулиця Суворова”, *гідрік* „гідропарк”.

Похідні усічені основи найчастіше закінчуються на приголосний звук (на голосний – рідко).

Синкопа як різновид усічення у молодіжному сленгу зустрічається рідше, ніж апокопа. Усічення середини твірного слова – рідкісний спосіб словотвору і в кодифікованій літературній мові. У нашій картотеці не виявлені лексеми, які б не фіксувалися жаргонними словниками. Можемо навести одиничний приклад поєднання синкопи з суфіксальним способом словотвору *мафонтольчик* (у словниках *мафон*): *магнітофон* > *мафон* + штучний узуальний суфікс -тольчик.

Структурними складовими молодіжного сленгу є шкільний і студентський жаргони. Серед слів, що втратили серединні склади, є ряд таких, які утворилися в результаті так званого графічного скорочення. Слова, що піддаються подібному усіченню, звичайно зустрічаються в розкладах занять, іспитів, семінарів, у шкільних шоденниках і т.д., де у вузьких, як правило, графах повинні бути розміщені багатоскладові слова. Стало загальноприйнятим у деяких таких випадках скорочувати не кінцеву частину слова, а середню, проставляючи замість пропущених складів дефіс: *фіз-ра* (фізкультура), *літ-ра* (література), *мат-ка* (математика), *біб-ка* (бібліотека) тощо. Такі утворення охоче використовують носії молодіжного сленгу, змінюючи їх за відмінками, подібно іншим усіченням. Зустрічаються також і варіанти, наприклад: *літра* – *літера*, *матка* – *матица*.

Наступний тип усічення – афереза, що характеризується усіченням початку слова. У сленгу м. Херсона відзначений єдиний приклад аферези: найменування *стрюк* (записане в студентів) у значенні „висока, дуже худа людина”, звичайно з негативною оцінкою. Можливо, це утворення від розмовного *байстрюк*, хоча студенти, у мовленні яких зустрілося це слово, не змогли його мотивувати.

Порівнюючи дію усічення у кодифікованій мові з цим способом творення одиниць молодіжного сленгу, можемо зробити *висновки*. Спільними у обох стратах є причина продуктивності скорочення основ (мовна економія) і розповсюдженість апокопи порівняно з синкопою й аферезою. У молодіжній субмові усічення, крім компресивної функції, виконує експресивну, чому сприяє додавання сленгових суфіксів до усічених основ. Твірною основою нової одиниці молодіжному сленгу виступають не лише літературні слова, а й жаргонні лексеми. На нашу думку, існує можливість переходу певних усічених сленгових одиниць у літературну мову, наприклад, *унікал* „своєрідна, дивна людина”, *коми* „людина з високим рівнем інтелекту”, *мізер* „мало”.

Регіональні особливості певним чином демонструють топоніми молодіжного сленгу м. Херсона, утворені способом усічення. Інші приклади, використані у статті й не зафіксовані лексикографічними джерелами, свідчать про словотворчу і фонетичну варіативність субстандартної лексики, мовні потенції молодих людей.

Список літератури

1. Вахитов С.В. Способы и средства процесса сленгирования // Теория поля в современном языкознании / Материалы заочного научно-теоретического семинара. Часть VI. – Уфа, 2000. – С. 27-32.
2. Горбач О. Арго на Україні. – Мюнхен, 1993.
3. Карастойчева Ц. Българският младежки говор. – София, 1988.
4. Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. Большой словарь русского жаргона. – СПб.: Норинт, 2001.
5. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К.: Критика, 2003.
6. Цыбулькин В.В. Маркированная лексика и фразеология в подсистеме русского социолекта (на материале студенческого Харькова): Автореферат дисс...к.ф.и. – Спб., 1992.

Поступила до редакції 14.02.2005 р.

УДК 81'367:811.161.2

ІЄРАРХІЯ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Масицька Т.Є.

У сучасній українській лінгвістиці всебічне вивчення особливостей організації синтаксичних одиниць належить до *актуальних* мовознавчих проблем. Це пояснюється специфікою мовної синтаксичної організації, її особливістю і складністю. Коло питань, пов'язаних з вивченням диференціації синтаксичних одиниць, активно привертає увагу мовознавців. Це пояснюється тим, що розв'язання завдань, які стосуються функціонального синтаксису, спрямоване на подальше висвітлення проблемних питань, зокрема: адекватно висвітлити усі особливості синтаксичних одиниць, встановити їх ієрархію з проекцією на формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний та комунікативні рівні мовної системи.

Основна мета нашого дослідження – виділення функціональних ознак синтаксичних одиниць сучасної української мови, зокрема: мінімальної синтаксичної одиниці, словосполучення, речення і тексту, що можливе при розв'язанні таких завдань: розгляд функціональних особливостей синтаксичних одиниць і встановлення їх ієрархії у мовній структурі.

Вступ до проблеми. Окремі аспекти дослідження цієї проблематики в українському мовознавстві знайшли відображення у працях О.Мельничука, Г.Удовиченка, І.Вихованця, Й.Андерша, А.Загнітка, К.Шульжука А.Мойсеєнка, В.Різуна, М.Феллера, А.Мамалиги, Л.Васейко та ін. [7;11;4;5;1;2;6;12;9;10;3].

Як відзначає І.Р.Вихованець: „всебічне обґрунтування функціональних особливостей синтаксичних одиниць у мовному плані засвідчує зрілість синтаксичної теорії і її спрямованість на пояснення найскладніших синтаксичних явищ” [4, с.20]. Одиниці синтаксису є одиницями не лише мовлення, а й мови. Кожна синтаксична одиниця будується за відповідним зразком [12, с.27].

Центральне місце у функціональній синтаксичній теорії займає виділення мінімальних синтаксичних одиниць – синтаксем. Синтаксеми членуються на предикатні і субстанціальні. Реалізація синтаксем залежить від лексичного наповнення та граматичних форм вираження слів, які входять до їх складу. Мінімальна синтаксична одиниця (синтаксема) є компонентом речення або словосполучення. На думку І.Вихованця, мінімальні синтаксичні одиниці виділяються на основі синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень і стосуються, відповідно, формально-синтаксичної і семантико-синтаксичної структур речення. Формально-синтаксичну структуру простого речення відображають синтаксичні зв'язки та компоненти речення – головні і другорядні, а його семантико-синтаксична структура зумовлюється семантико-синтаксичними відношеннями й виділюваними на їх основі компонентами-синтаксемами, що позначають взаємовідношення предметів і явищ позамовної ситуації [5, с.8]. Відповідно до різновидів семантико-синтаксичних відношень виділяємо суб'єктні, об'єктні, адресатні, інструментальні і локативні синтаксеми. Інструментальна і локативна синтаксеми мають семантичну диференціацію. Інструментальна синтаксема поділяється на засіб дії і засіб пересування, локативна синтаксема членується на початковий пункт руху, шлях руху і кінцевий пункт руху. Мінімальні синтаксичні одиниці – предикатні і субстанціальні синтаксеми вважаються функціональними одиницями семантико-синтаксичної структури елементарних речень. Сферою виявлення термінів „предикат” і „синтаксема” є

речення як основна одиниця-конструкція” [8, с. 152-153]. Мінімальна синтаксична одиниця характеризується базовими морфологічними категоріями самостійних частин мови.

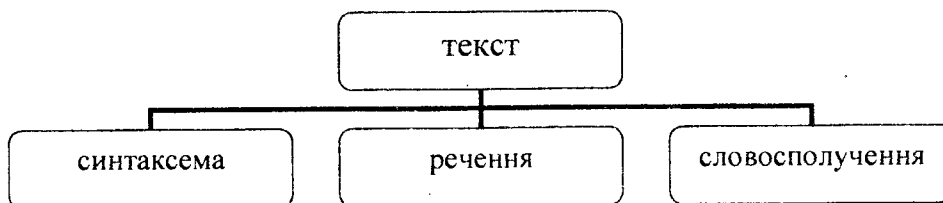
Словосполучення функціонує у мові як непредикативна синтаксична одиниця, яка є компонентом речення як одиниця повідомлення. І.Вихованець кваліфікує словосполучення „як вторинну синтаксичну одиницю, виникнення і функціонування якої пов’язується тільки з ускладненим реченням” [4, с. 20]. Вчений проводить розгляд цієї одиниці на двох рівнях членування: перший рівень – при виділенні словосполучення не порушується вихідна структура речення (акцент на тип словосполучення у структурі речення), на другому рівні виділяються окремі компоненти за типом синтаксичного зв’язку (розгляд внутрішнього членування словосполучення) [5, с.181, 212-213]. Словосполучення характеризується категоріями сурядності і підрядності. У підрядних словосполученнях реалізуються підкатегорії узгодження, керування і прилягання.

На відміну від словосполучення, речення як синтаксична одиниця має складнішу граматичну будову. Формально-синтаксичний або семантико-синтаксичний аспекти цієї одиниці визначають ту необхідну кількість мінімальних синтаксичних/семантичних компонентів, з якої має конструюватися речення. Речення характеризується різноаспектними ознаками: формальними, семантичними, комунікативними та інтонаційними. На сучасному етапі розгляд цієї одиниці проходить із урахуванням елементарності/неелементарності реченневих конструкцій. Мінімальним виявом для функціональної спроможності речення в комунікативному аспекті є певний контекст.

А.Загнітко, розв’язуючи питання, що стосуються проблематики тексту як синтаксичної одиниці, вважає, що: „тривалий час найвищою синтаксичною одиницею вважалося речення, і такий підхід не забезпечував ні повного теоретичного, ні практичного вивчення процесу мовного спілкування, не сприяв виконанню практичних завдань підвищення культури мови” [6, с.433].

У лінгвістиці немає єдиного визначення текстової одиниці, тому що текст характеризується складною змістовою і формальною структурою. В.Різун стверджує, що текст – явище багатогранне та багатоаспектне, тому керуватися лаконічною фразою-дефініцією навіть неприпустимо. Вчений підкреслює, що „текст – це, безперечно, дане, що має свої, притаманні тільки йому, параметри і категорії, це комунікативно-психологічне явище, яке існує тільки в момент його творення або сприймання” [10, с. 13].

Мовознавча література з текстової проблематики засвідчує різні складники тексту: складне синтаксичне ціле, надфразна єдність, прозова строфа. З-поміж синтаксичних одиниць текст наближений до речення найбільшою мірою. Якщо визначальною категорією речення є предикативність, то для тексту основною категорією вважається семантично-структурна цілісність. Граматичними категоріями речення є предикативність, модальність, темпоральність. Текст характеризується такими категоріями, як: континуумність, проспекція, ретроспекція, інформативність. А. Загнітко звертає увагу на те, що „текст є завжди семантично завершеним і вичерпно зрозумілим, в іншому разі він втрачає свою комунікативну і достатність, і цінність” [6, с. 473]. У сучасній лінгвістиці текст визначається більшістю дослідників як синтаксична одиниця, що займає вершину синтаксичної ієрархії та виступає найвищим ярусом синтаксису і всієї мовної системи (див. схему).

ІЄРАРХІЯ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Висновки. На відміну від мінімальної синтаксичної одиниці (синтаксеми), словосполучення і речення функціонують у мовній площині як одиниці конструктивного плану. Мінімальна синтаксична одиниця і словосполучення не мають типових тільки для речення ознак. Вони реалізуються входженням у внутрішню структуру реченнєвої конструкції і формуванням номінативної частини змістової організації. Синтаксичні одиниці характеризуються семантичними і граматичними параметрами та перебувають у взаємозв'язаних ієрархічних зв'язках. Мінімальна синтаксична одиниця займає найпериферійніше місце у структурній ієрархії синтаксичних одиниць, словосполучення характеризується напівпериферійністю, центром синтаксичних одиниць виступає реченнєва конструкція. Вершиною цієї ієрархії є текст як структурна одиниця, якої підпорядковані речення, словосполучення і мінімальна синтаксична одиниця.

Список літератури

1. Андерш Й.Ф. До питання про семантичну структуру речення //Мовознавство. – 1984. – №5. – С.38-42.
2. Андерш Й.Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. – К.: Наук. думка, 1987.– 192 с.
3. Васейко Ю.С. Структурно-функціональні параметри вертикального контексту художнього твору: Автореф. дис...канд. філол. наук. – Луцьк, 2004. – 21 с.
4. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 222 с.
5. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
6. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: монографія. – Донецьк, 2001. – 662 с.
7. Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. – К.: Наук. думка, 1966. – 324 с.
8. Масицька Т.Є. Термінологічні поняття українського функціонального синтаксису //Ucrainica I Současna ukrajinstika Problemy jazyka, literatury a kultury. – Olomouc: Univerzita Palackeho v Olomouci, 2004. – S.152-155.
9. Мойсієнко А. К. Текст як аперцепційна система // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 20-24.
10. Різун В. В., Мамалига А. І., Феллер М. Д. Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації. – К.: Київ. ун-т, 1998. – 336 с.
11. Удовиченко Г.М. Словосполучення у сучасній українській мові. – К.: Наук. думка, 1968. – 227 с.
12. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. – 408 с.

Поступила до редакції 10.03.2005 р.

УДК 81'367.625

ПОЛИПРЕФИКСНЫЕ ГЛАГОЛЫ: К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА

Матюхина М.О.

В данной работе представлена попытка определения статуса полипрефиксных глаголов.

Одним из перспективных направлений исследования лексических единиц в современной лингвистике является изучение их семантики на словарном и словообразовательном уровнях, а также на уровне функционирования. Полипрефиксные глаголы являются многоморфемными словами. Зачастую общее значение многоморфемного слова не является суммой значений составляющих его морфем. Связь между морфемным составом и лексическим значением неоднозначна и нуждается в дополнительном изучении. Особого внимания требует семантика глагольных префиксов, включающая в себя компонент видového и лексического значения. В большинстве случаев отделить видовое значение от лексического весьма сложно, что обуславливает трудности в определении статуса полипрефиксных глаголов. В связи с этим наша работа представляется *актуальной*.

Целью данного исследования является определение статуса полипрефиксных глаголов.

Эта цель предусматривает решение следующих *задач*:

- 1) выявление особенностей первичной перфективации;
- 2) определение соотношения видовых пар и способов глагольного действия;
- 3) определение связи полипрефиксности и полисемности.

В данной работе считаем целесообразным использование следующих *методов*: наблюдение, описание, оппозиционный анализ и элементы компонентного анализа.

Объектом нашего исследования являются глаголы, употребляющиеся с двумя и более приставками.

Предмет исследования – соотношение полипрефиксности и полисемности.

Материалом исследования послужили префиксальные глаголы и их непосредственные мотиваторы, полученные путём сплошного выбора из 17-томного толкового словаря русского языка.

Новизна нашего исследования состоит в комплексном подходе к изучению внутриглагольной префиксации с учётом словообразовательных проблем и семантической структуры мотивирующего и мотивированного слов.

Постановка проблемы. Содержательной основой глагола является ономаσιологическая категория *процессуальности* [4, с.47], а сам глагол, независимо от конкретного лексического значения, представляет процесс, действие, состояние или отношение [Русская грамматика. т.1., с.582].

Одной из важнейших составляющих процессуальности является *аспектуальность*, ядро которой представляет грамматическая *категория вида*. В нашем исследовании представляется важным определение категории вида в связи с категорией фазовости. Вслед за О.М. Соколовым, под *фазовостью* мы будем понимать выражение «ограничения процессности тем или иным временным пределом в диапазоне от момента возникновения (начала) до завершенности (окончания)» [7, с. 128]. Иными словами, определение фазовости строится на выделении полярных видов предельности – на противопоставлении начала процесса и его исчерпанности. На основании этого оппозицию совершенного и несовершенного вида можно свести к тому, что «глаголы НСВ являются непредельными, то

ПОЛИПРЕФИКСНЫЕ ГЛАГОЛЫ: К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА

есть неопределёнными с точки зрения возможного варианта своей завершённости (они в большей степени ориентированы на момент начальной фазы процесса), а глаголы СВ обозначают реализованную предельность, которая становится определённой при её соотношении с глаголом НСВ» [7, с. 145]. Таким образом, содержание видовой оппозиции сводится к ограничению протяжённого во времени процесса фазовым пределом.

В данной работе мы рассматриваем такие видовые оппозиции, в которых отношения между мотивирующим и мотивированным словом представляют собой непосредственную, исходную и регулярную мотивацию.

Исследование состава видовых оппозиций позволяет свести всё многообразие фазовых отношений между глаголами СВ и НСВ к 4 типам.

1. Префиксальный глагол выражает начало процесса, обозначенного мотивирующим глаголом: возненавидеть – ненавидеть, пойти – идти (о дожде) и др.

2. Глаголом СВ обозначено завершение (конец, результат) процесса, названного глаголом НСВ: бежать – забежать во двор, кормить – вскормить детёныша и т. п.

3. В СВ процесс ограничен во времени, но не исчерпан вследствие отсутствия информации о достижении результата: работать – поработать, ждать – подождать и др.

4. Действия, выраженные глаголами СВ и НСВ, соотносятся как обычное, регулярно повторяющееся (НСВ) и однократно проявившееся (СВ): бегать – сбегать за молоком, колоть – уколоть палец и др.

Основным способом перфективного видообразования является префиксация.

С точки зрения тех внутренних отношений, которые складываются между семантикой производящей основы и приставкой, значения последних можно определить следующим образом:

1. Приставка является полнозначным выразителем нового лексического и видового значения. Новое лексическое значение приобретает слово в результате того, что лексическое значение приставки не совпадает со значением производящей основы, кроме того, приставка сохраняет обычную для неё функцию перфективации основы (приехать, перепахать и др.).

2. Приставка обладает только лексическим значением, видовое значение оказывается «избыточным», так как приставка присоединяется к перфективной основе (выдать, втолкнуть и др.).

3. В некоторых случаях приставка обладает «усилительным» значением (диал. докоснуться, досунуться и др.).

4. Приставка обладает только видовым значением (сделать, написать и др.).

5. Приставка обладает избыточным лексическим значением, т. е. значением, совпадающим со значением имперфективной основы (профильтровать, зашнуровать и др.).

6. Приставка является «пустой» в семантическом и грамматическом отношениях (диал. сугробиться – горбиться, оповещать – повещать и др.) [6, с. 10].

Итак, мы видим, что в большинстве случаев приставка привносит в слово дополнительное лексическое значение. В таком случае первичный перфектив не образует видовую пару с мотивирующим глаголом НСВ, а переходит в область способа глагольного действия. Подробнее на этом мы остановимся в своих следующих работах.

В то же время факт наличия у глаголов приставок, обладающих, наряду с видовым, собственным лексическим значением, даёт нам основание утверждать, что полипрефиксные глаголы являются полисемными.

Рассмотрим это положение на примерах. Так, одно из значений глагола *печатать* – ‘воспроизводить текст, рисунки и т. п. типографским способом’, а глагола *напечатать* – ‘воспроизвести, оттискивая с типографского набора, с клише, негатива и т. п.’ Таким образом, *печатать* – *напечатать* являются видовой парой. В то же время добавление приставки о-привносит в глагол новые семы: *опечатывать*, *опечатать* – ‘накладывать государственную

печатать для сохранения в неприкосновенности' (*опечатали дом его и приставили караул, на каждой двери по два солдата. Н. В. Гоголь, Мёртвые души*).

Для глагола *думать* невозможно образование видовой пары при первичной перфективации, поскольку присоединение любой приставки сопровождается появлением новых сем. Так, одно из значений *думать* – 'мыслить, размышлять, предаваться раздумью над чем-, о ком-, чём-либо', а *выдумывать, выдумать* – 'измышлять что-либо, не соответствующее действительности, лгать'. Например: *незаметным образом я привязался к доброму семейству, даже к Ивану Игнатьичу, кривому гарнизонному поручику, о котором Швабрин выдумал, будто бы он в неопозволительной связи с Василисой Егоровной...* (А.С. Пушкин. *Капитанская дочка*).

Выводы. Подводя итоги, можем отметить, что видовые оппозиции могут быть как деривационными, так и коррелятивными. Это связано с наличием у ряда глагольных приставок собственного лексического значения, наряду с видовым, что обуславливает многозначность полипрефиксных глаголов.

Список литературы

1. Гловинская М. Я. Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола. – М.: Наука, 1982. – 156 с.
2. Исаченко А. В. Бинарность, привативные оппозиции и грамматические значения. // Вопросы языкознания. – 1963. – №2. – С. 39-57.
3. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
4. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении. – М.: Наука, 1987. – 114 с.
5. Мединська Н. М. Структура семантичного поля дієслів багатократно-дистрибутивної і розподільної дії: Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – К., 2000.
6. Соколов О. М. О значении и функциях русских глагольных префиксов. // Труды Томского гос. ун-та им. В. В. Куйбышева. – Т. 174. – Томск, 1964. – С. 8-19.
7. Соколов О. М. Основы имплицитной морфологии. – М.: Изд-во Росс. ун-та дружбы народов, 1997. – 202 с.
8. Соколова С. О. Префіксальні дієслова у системі міжрівневих мотиваційних відношень: Автореферат на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. – К.: Інтермед, 2004. – 35 с.
9. Соколова С. О., Шумарова Н. П. Семантика и стилистика русского языка. – Киев: Наукова думка, 1988. – 144 с.
10. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1979. – 148 с.
11. Улукханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке. – М.: Наука, 1977. – 255 с.

Поступила в редакцию 24.02.2005 г.

УДК 159.923.35(477):81'373.611

**ДО ПИТАННЯ ПРО РЕПРЕЗЕНТАЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ
У ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ДЕРИВАТИВ
(НА МАТЕРІАЛІ ДЕВЕРБАТИВІВ, ЩО ОЗНАЧАЮТЬ ВІДНОСИНИ МІЖ ЛЮДЬМИ)**

Огринчук О.П.

Мова – природна знакова система, яка здатна розвиватися і змінюватися разом з людиною – носієм мови.

Мова як система реалізується у процесі комунікації, форми та види якої визначаються соціальними стосунками між людьми. Її лексична система, як стверджує Л.С. Паламарчук, належить до найбільш відкритих систем, а це означає, що словниковий склад перебуває у стані постійного динамічного розвитку [4, с.3].

Актуальним є виявлення самобутнього, унікального в кожній окремо взятій мові, а також вивчення зв'язку мови з культурою народу, бо людина, як і окрема нація, входить у культуру, пронизана нею. "в деяких випадках і впливає на неї" [7].

Виходячи з цього, можна говорити про підвищений інтерес сучасної лінгвістики до семантичної структури лексем, до слова як знакового репрезентанта культури, ментальності народу.

Постановка проблеми. На сьогодні фактично немає універсального тлумачення самого поняття ментальності. Його часто ідентифікують із поняттям менталітету.

Тут доречно було б звернутися до Великого тлумачного словника української мови, в якому розмежовуються ці категорії, безвідносно до з'ясування їхнього статусу (**ментальність** "інтелект, розумові здібності, психіка, психічний склад", **менталітет** "сукупність психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних і т. ін. особливостей мислення народу, соціальної групи чи індивіда, що проявляються в культурі, мові, поведінці і т. ін.") [1, с.518].

Таким чином, говорячи про ментальність, ми можемо апелювати до загальної властивості або здатності виражати ідеальну природу як психічну реальність у формі образу, побудова якого передбачає "перехід через чуттєвість, за межі чуттєвого, через сенсорні модальності до амодального світу" [3].

Оскільки кожний народ бачить світ по-своєму і відображає це бачення в певних поняттях, то вирізняють етнічні мовні картини світу, які виявляють ментальність того чи іншого народу [5, с.407].

Проблема дослідження ментальності нації через призму семантики мовних одиниць слова як мовного знака усе частіше цікавить лінгвістів.

Упродовж останніх років дослідники визначали одиниці ментального лексикону як "ідеальні сутності, що формуються у свідомості людини" (З.Д. Попова, І.А. Стернін) [6], як "оперативні змістові одиниці усєї картини світу, відображені у людській психіці" (О.С. Кубрякова) [2].

Одне з джерел отримання інформації про зміст лексем у свідомості носіїв мови – це семантика мовних одиниць.

Ми пропонуємо шукати ознаки категорії ментальності у площині словотвору – фрагмента мовної системи, що вивчає процеси творення нових слів, будову похідних, котрі утворюють певну систему.

Словотвір, розвиваючись, шукає шляхи аналізу семантичної структури словотвірних моделей, що дозволяє інтерпретувати похідне слово як носія світоглядних орієнтирів народу, відображає специфіку національно-мовного відтворення дійсності, впливає на формування структури мовних знаків.

У даному дослідженні ми робимо спроби розглянути семантичні особливості девербативів (іменників) зі словотвірним формантом -ння, -ття і виявити “національний характер”, світогляд тих, хто розмовляє даною мовою, є її носієм. Нашу увагу привернули деривати, що означають відносини між людьми, тому що в центрі цих відносин “людина”, “характеристика людини”.

Для аналізу використані матеріали суцільної вибірки зі Словника української мови, взято біля 70 віддієслівних іменників, які найповніше віддзеркалюють специфіку етнолінгвістичного світобачення українського народу.

Результати даного аналізу дають можливість поділити субстантиви цього типу на такі домінуючі групи:

а) іменники, які виражають негативне ставлення до людини, конфліктні відносини: оббріхування, огуджування, очорнення, опорочування, озлоблення, осуджування, обтяжування, ославлення, нехтування, проклинання, прокляття, обкрадання, зраджування, згвалтування, залякування, глузування, опорочення та інші (30).

Порівняймо залежність похідного від твірного:

Оббріхувати недок., оббрехати – “наговорювати неправду на когось, щось, вигадувати небиліці про кого-, що-небудь; зводити наклепи на когось, щось”;

оббріхування – “дія за значенням оббріхувати”.

Огуджувати, огудити – “висловлювати несхвалення, осуд; ганьбити, ганити; огуджування – “дія за значенням огуджувати”.

Очорнити див. очорняти і очорнювати – “зводити наклеп на кого-, що-небудь, виставляти у поганому світлі когось, щось; порочити; очорнитися див. очорнятися – “1/ ставати опороченим, заплямованим. 2/ тільки недок. пас. до очорняти”; очорнення – “дія за значенням очорнити, очорняти і очорнитися, очорнятися”.

Нехтувати недок., перех. і неперех. – 1/ ставитися презирливо, зарозуміло, зневажливо і т.ін. до кого-, чого-небудь; ігнорувати; 2/ чим.-н. не надавати чому-небудь значення, не звертати уваги на щось; // недбало ставитися, не берегти чого-небудь; нехтування – “дія за значенням нехтувати”.

Опорочувати недок., опорочити док., перех. – “створювати погану або небажану репутацію кому-, чому-небудь; порочити, компрометувати; // неславити, ганьбити своїми вчинками, поведінкою і т. ін.; опорочування – “дія за значенням опорочувати”.

Озлобити див. озлобляти – “викликати сильне роздратування, злість; злити; // робити впертим, затямим, немилосердним; озлобитися див. озлоблятися док. – ставати роздратованим, злим”; озлоблення – “дія і стан за значенням озлобити і озлобитися”.

Згвалтувати – 1/ силою примусити до статевого акту; 2/ порушити спокій, розтривожити кого-, що-небудь; підняти на сполох; згвалтування – “дія за значенням згвалтувати”.

Залякувати – “викликати в кого-небудь страх, переляк”; робити кого-небудь боязким, лякливим; залякування – “дія за значенням залякувати”.

Девербативи цієї групи в основному повністю успадковують семантичну базу вербативів. Дослідження семантичної структури цих субстантивів допомагає виявити взаємозв'язки між мовою і психологією людей, психічним станом.

Дана група високопродуктивна;

б) іменники, які виражають відносини між членами відповідних соціальних груп суспільства. Субстантиви цієї групи відбивають історичні реалії народу і актуалізуються на сучасному мовному ґрунті з різними семантичними відтінками, які пов'язані безпосередньо з життям нації, певним побутом.

Наприклад: вербування, гноблення, обслуговування, слугування, отуречення, натуркування, гноблення та інші (22).

Порівняймо лексико-семантичні структури похідного і твірного:

Вербувати – “наймати, набирати людей на роботу (в давнину – і до війська); // залучати до якоїсь діяльності, до участі в якій-небудь організації; вербування – “дія за значенням вербувати”.

Обслуговувати – “1/ виконувати роботу, функції, пов'язані з задоволенням чийх-небудь запитів, потреб; // подавати їжу на стіл (у ресторані, їдальні...); 2/ забезпечувати, налагоджувати роботу певних знарядь, машин, механізмів і т. ін.; обслуговування – “дія за значенням обслуговувати”.

**ДО ПИТАННЯ ПРО РЕПРЕЗЕНТАЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ
У ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ДЕРИВАТІВ
(НА МАТЕРІАЛІ ДЕВЕРБАТИВІВ, ЩО ОЗНАЧАЮТЬ ВІДНОСИНИ МІЖ ЛЮДЬМИ)**

Слугувати – “1/ бути слугою, прислугою у кого-небудь; 2/ бути на службі у кого-небудь; // виконувати певні обов’язки при кому-небудь; // перен. впливати, діяти якимсь чином на кого-, що-небудь; 3/ виконувати своє призначення, свою роль; // використовуватися для чого-небудь; слугування – “дія за значенням слугувати”.

Отуречення – “примушувати перейти на турецьку мову, засвоїти турецькі звичаї, культуру і т. ін.; отуречуватися – ставати турком за мовою, звичаями, культурою і т. ін.; набувати турецького вигляду, характеру; отуречення – дія і стан за значенням отуречувати і отуречуватися.

Ця група продуктивна. Описані віддієслівні іменники успадкували всі значення базових вербативів.

Основні значення цих лексем відбивають історичні події українського народу, які вплинули на культурний клімат, світогляд нації, мовну поведінку;

в) іменники, які виражають позитивне ставлення до людини: похвалу, потіху, люб’язність, зваблювання, почуття: знаджування, зніжування, зваблювання, розхвалювання, захоплення, підморгування, кохання та ін. (18).

Наприклад:

Зніжувати – “робити дуже чутливим до нестатків, кволим, неспроможним протистояти несприятливим умовам існування; занадто пестити, розпещувати”, зніжування – “дія за значенням зніжувати”.

Знаджувати – “викликати у кого-небудь захоплення, зачарування ким-, чим-небудь; зваблювати, спокушати; // приваблювати, вабити до себе, обіцяючи що-небудь краще, вигідніше; знаджування – “дія за значенням знаджувати”.

Обожувати, обожити - “те саме, що обожнювати. 1/ надавати кому-, чому-небудь рис, властивостей надприродної сили; 2/ перен. дуже поважати, любити кого-небудь; надмірно захоплюватися кимсь; 3/ з благоговінням ставитися до чого-небудь; свято шанувати щось; обожувати – “дія за значенням обожувати”.

Ця група. девербативів є малопродуктивною. А це дає нам підставу говорити про те, що історичні реалії українського народу (постійна боротьба за незалежність) не тільки вплинули на культуру, а й відобразилися у свідомості людей, визначили характер мовлення, лексичний континуум.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що тип “відносини між людьми” словотвірної моделі іменників “ДО + -ння, -ття” є досить продуктивним, тому можна показати потенціал семантичних груп у процентному відношенні.

Таблиця 1. Потенціал семантичних груп у процентному відношенні

Частно-мовний склад похідних	Словотвірна модель	Тип	№	Групи	%	Ступінь продуктивності груп
Іменники (девербативи)	ДО + -ння, -ття	Дія на позначення специфіки відносин між людьми	1	Іменники, які виражають негативне ставлення до людини, конфліктні відносини	44	Високопродуктивна
			2	Іменники, які виражають відносини між членами соціальних груп суспільства	31	Продуктивна
			3	Іменники, які виражають позитивне ставлення до людини	25	Малопродуктивна

До менш продуктивної групи цього типу належать іменники, в основі яких лежить мотивуюча ознака позитивного ставлення до людини. А це вказує на природні, суспільно-виробничі, духовні, генетичні, етнічні фактори, світогляд нації та світосприймання.

Описані групи українських девербативів дають змогу вирішувати ряд проблем як лінгвістичного, так і гносеологічного характеру.

Висновки. Дослідницькі цілі словотвору і семасіології все більше перетинаються. Предметом словотвору під кутом зору семасіології стають похідні слова з огляду не тільки на їх морфемну будову, але й на семантичну структуру, змістовий підхід.

Подальше дослідження такого типу дасть відповідь на низку питань, які пов'язані з проблемами національно-мовного аспекту.

Список літератури

1. ВТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови // Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
2. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М., 1981.
3. Леонтьев А.Н. Образ мира // Избранные произведения. – М.: Педагогика, 1983. – С. 251-261.
4. Паламарчук Л.С. Лексико-семантичний розвиток мови// Мовознавство. –1982. – № 4.
5. Переломова О. Мовна картина світу та ідіостиль письменника з погляду сучасної лінгвістики // Семантика мови і тексту. – Івано-Франківськ: Плай, 2003.
6. Попова З. Д. Стернин И. А. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях. – Воронеж, 1999.
7. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. – М., 1997. – С. 40.

Поступила до редакції 08.02.2005 р.

УДК 811.162.3:340.113

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ЧЕСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Остапенко О.О.

Актуальність. Термінологія займає важливе місце у лексичному фонді будь-якої мови. Кожна наукова галузь має свою поняттєву сферу, яку обслуговує конкретна термінологічна система. Термінологічна система – це впорядкована сукупність термінів, які відображають систему понять теорії, яка описує певну спеціальну сферу людських знань і діяльності [6, с. 17]. У свою чергу кожна термінологічна система поділяється на відповідні підсистеми.

Особливе місце серед термінологічних систем посідає юридична термінологія, яка охоплює юридичні терміни, що є “словесними позначеннями державно-правових понять, за допомогою яких відображається та закріплюється зміст нормативно-правових приписів держави” [2, с. 782].

Термін *правопорушення* є центром усієї поняттєвої системи права. Будь-яке правопорушення за своїм походженням і правовою природою є категорією історичною. Кожна історична формація ставить питання визначення поняття *правопорушення*, вивчає причини та умови його виникнення і шляхи тощо [8, с.49].

Вступ до проблеми. Дослідження історії слов'янського права свідчать, що на ранніх стадіях формування суспільства у слов'ян, так само як і в інших народів, право функціонувало в дописемний період в усній формі. Саме тоді виникає період “передправовий комплекс”, що сформувався навколо основного міфу, який описує перше порушення певного порядку, а також покарання того, хто порушив порядок, правову традицію тощо [4, с. 223].

Таким чином, термінологічну підсистему на позначення правопорушень та їх виконавців разом із термінологією покарань можна вважати ядром усієї юридичної термінології та найдавнішим її пластом.

Метою даної статті є розгляд сучасної чеської термінології на позначення правопорушень з погляду її походження, адже саме цей аспект досі не був предметом окремого дослідження.

Термінологічну підсистему на позначення правопорушень становлять одиниці, що вказують різновиди цих правопорушень і назви їх виконавців. Сучасна чеська термінологія на позначення правопорушень переважно зафіксована у спеціалізованій літературі, яка є природним середовищем функціонування одиниць вказаної семантики. Зокрема, це кодекси, закони, постанови та ін., а також термінологічні словники, юридичні енциклопедії, довідники. Одиниці на позначення правопорушень можна знайти і в словниках інших типів (тлумачних, перекладних, іншомовних слів тощо), де вони подані з маркуванням *prav*.

З погляду походження у загальному фонді чеської термінологічної підсистеми на позначення правопорушень наявні питомі та запозичені одиниці. Питома лексика становить найбільшу частину фонду сучасної чеської термінологічної підсистеми на позначення правопорушень.

Велика кількість питомої лексики аналізованої підсистеми належить до загальнослов'янського лексичного фонду юридичної галузі. Наприклад, такими є: **kleveta* > *клевета*, *чес.* – *kleveta*, *рос.* – *клевета*; **bitije* > *битие*, *чес.* – *bití*, *пол.* – *bićie*, *рос.* – *битие*, *укр.* – *биття*; **dušenjъ* > *душенин*, *чес.* – *dušení*, *пол.* – *duszenie*; **kradenije* > *крадение*, *чес.* – *krádež*,

пол. – *kradžież*, рос. – *кража*, укр. – *крадіжка*; **l̥garstvo* > *lhárstvo*, чес. – *lhařství*; **grozba* > *гроженіе*, чес. – *hrozba*, пол. – *grożenie* рос. – *угроза*, укр. – *погроза* та ін. [7, т.1, с.10].

Підсистема, що аналізується, почала формуватися на ранніх стадіях існування суспільства, а пізніше, з появою писемності, одиниці наведеної семантики були зафіксовані у правових документах різних слов'янських народів на різних етапах їх історичного розвитку. Наприклад, у пам'ятці кніга *gořmberská* (XIII ст.)¹, написаній чеською мовою, подане таке вживання термінів вказаної семантики: "*kdy měl byt vyvolan někdo taký, o kom bylo známo, že bñje posla... Když výšší podle původu nebo stávu byl vyvolán do soudu nižším za vraždu... On má záplatit za vraždu*" [5, § 8].

В іншій історичній пам'ятці – "руській правді"(X ст.) Бачимо вживання таких термінів: "*убьеть мужь мужа... то 40 гривен за голову; или будеть кровав или синь надъражен...*" [9, ст. 1, 2]. Коментуючи ст. 1 "руської правди", її дослідники зауважують, що "найстарша редакція, як перша спроба кодифікації правових норм періоду київської русі, не наводила усього матеріалу. У подальшій редакції пам'ятки її матеріал охоплював такі правові норми періоду існування цієї держави, як, наприклад, "*постановление об убийстве князя мужа и тиуна*", що застосовувалося при князі ярославі, а також правило про те, "*как поступать с холопомъ, ударившим свободного мужа*", яке діяло при синах князя ярослава" [9, с. 29-30].

Також "закон судний людям" (XI ст.) Наводить вживання таких термінів: "*якщо людин втече від свого князя до іншого, бити його. Хто побив свого раба чи рабіню... хто вкрав теля чи вівцю... Особи, що спричинили ворожнечу, відповідають "рука за руку", "око за око", "зуб за зуб"*" [3, с. 346-347].

У правових пам'ятках південних слов'ян спостерігаємо вживання таких термінів: "*аколи кто кому кривь, да гащце соудомъ и правдомъ по закону. Та осуд кривац плати...*" [4, с. 235-236].

З часом багато термінологічних одиниць, наведених у правових пам'ятках, поступово переходили у статус архаїзмів та історизмів.

Поряд із питомими одиницями аналізованої семантики у даній підсистемі знаходимо і запозичення.

Як відомо, на розвиток лексики чеської мови значно вплинула латинська мова, яка набула в певний історичний період особливого статусу – як мови науки в західноєвропейських країнах. Особливо латинського впливу зазнала чеська правнична мова. Словниковий матеріал показує, що саме з латини походить найбільша кількість запозичених одиниць, які належать до фонду юридичної термінологічної галузі. Як свідчать дослідження з історії чеського права, у XII ст. Воно запозичило кілька норм права римського, які були чітко систематизовані, і це, у свою чергу, стало зразком (моделлю) у подальшій систематизації власне чеських правових норм.

Однак у групі, що аналізується нами, термінів на позначення правопорушень, запозичених з латинської мови, небагато. Кількість латинізмів обмежується такими термінами, як *delikt*, *delikvent (-ka)*, *diverze*, *diversant (-ka)*, *dezerce*, *dezertor*.

Крім латинізмів, у цій підсистемі наявні також кілька одиниць, запозичених з французької та італійської мов. Зокрема, з французької мови до неї увійшов *sabotáž*, а з італійської – *banda*, *bandita*, *kontrabanda*.

На сучасному етапі спостерігається тенденція до поширення англіцизмів у всіх наукових галузях і багатьох сферах суспільного життя. Юридична термінологія також не стала винятком у цьому процесі. Таке становище англійської мови пояснюється тим, що вона широко використовується при укладанні міжнародних документів, а також є мовою спілкування в міжнародних організаціях.

¹ Пам'ятки чеського права, які з'явилися до XIII століття, були написані латиною і пізніше перекладені чеською мовою

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ЧЕСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Щодо термінології на позначення правопорушень, то англіцизмами у ній є: *gangsterství, drogomanie, gangster drogomán, killer*. Крім того, спостерігаються випадки поєднання в одному термінологічному сполученні чеського та іншомовного компонентів, причому іншомовний компонент є юридичним терміном: *dopustit sedeliktu*.

Також іншомовні слова, які не є юридичними термінами, можуть входити до складу багатокомпонентних структур: *šíření toxikomanie, pašerání drogy, prodávání drogy, přechovávání drogy, rozvracení republiky, gang zločinecký, rušení pravidel promítání kino a videofilmů, rušení řádu hazení nečistých látek do atmosféry, nebo škodlivého vlivu na ni fyzických a biologických faktorů, rušení pravidel radiální bezpečnosti při používání radiálního světla, rušení pravidel zařízení teritoria měst a jiných osad, rušení pravidel používání energii, rušení léčebních a protiepidemických norem, výroba, příprava a realizace hospodářské produkce, která má chemické látky více než nutná úroveň koncentrace, přípravování, výrobu a prodávání radioaktivně nečistých potravin nebo jiné produkce* та ін.

Поряд з іншомовними в чеській термінології на позначення правопорушень вживаються їх власне чеські відповідники-синоніми, хоча, як відомо, синонімія не є бажаною в термінології, адже одна з головних вимог термінології – це вимога однозначності. Деякі з іншомовних одиниць, що наявні в лексичному фонді підсистеми, що аналізується, мають свої синоніми. *Delikt – přestoupení, delikvent (-ka) – přestupník (-ce), dezerce – zběhnutí, dezertér – zběh, kontrabanda – pašerání*.

Висновки. Таким чином, термінологічна підсистема сучасної чеської юридичної термінології на позначення правопорушень складається переважно з питомих одиниць, а запозичення в її фонді є поодинокими.

Список літератури

1. Vařinka C. Prawnicyz porównawczy słownik słowiański. – Bratysława, 1933.
2. Додонов В.Н., Ермаков В.Д. Большой юридический словарь. – М., 1999.
3. Закон судный людям/ Черниловский З.М. История феодального государства и права. – М., 1958.
4. Иванов В.В., Топоров В.Н. О языке древнего славянского права (к анализу нескольких ключевых терминов)// VIII МСС. Славянское языкознание. – М., 1978.
5. Kniha Rožmberská. – Praha. 1872.
6. Лейчик В.М., Квитко И.С. Терминоведческие проблемы редактирования. – Л., 1986.
7. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. – Praha, 1968.
8. Остапенко О.О. До визначення поняття “адміністративне правопорушення”// Мова і культура нації: Збірник наукових праць. – Львів, 2001. – С. 49.
9. Правда Русская/ Под ред. Грекова М.Л.. – М., 1947. 10. Этимологический словарь XV века. – М., 1975.

Поступила до редакції 23.02.2005 р.

УДК 811.161.1'373.611:81'27

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ РУССКОГО ДИАЛЕКТНОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ

Попова Т.Н.

Актуальность. Связь языка и культуры народа-носителя бесспорна и не требует доказательств, ибо «язык воплощает и национальный характер, и национальную идею, и национальные идеалы, которые в законченном их виде могут быть представлены в традиционных символах народной культуры» [2, с.81]. В связи с этим изучение сугубо лингвистических процессов как в синхронии, так и в диахронии неизбежно упирается в необходимость комментирования внутриязыковых процессов с точки зрения экстралингвистической, позиций философии языка, ментального и культурного развития общества, подтверждая тем самым непреложность постулата о неразрывной связи истории языка с историей народа. «Социолингвистический подход к истории русского литературного языка показывает, что основным содержанием этого процесса является постоянное расширение социальной, материальной и стилистической сфер литературного языка» [2, с.19], вследствие чего нельзя изучать эту историю без учета данных территориальных и социальных вариантов языка в их взаимосвязи и взаимодействии с литературным языком. *Постановка проблемы.* В ряду важных проблем именного исторического словообразования в русле изучения «сознательного отношения» носителей языка к словообразовательным процессам возникает проблема специализации славяно-книжных суффиксальных формантов в диалектном словопроизводстве. Историческое словообразование доказывает, что сформировавшиеся к XI – XII вв. деривационные модели не подвергаются в дальнейшем существенным качественным изменениям, преобразуясь в основном в качественном отношении. С течением времени могут происходить изменения и в семантике производного слова, связанные с изменениями культуры. В частности, «со стремительным развитием капитализма и в результате изменений после Октября 1917 г. в России создались новые условия для эволюции национального языка, и этот историко-культурный процесс поставил говоры в подчиненное, зависимое от литературного языка положение. В современных условиях говоры сохраняются как остаток предшествующего этапа развития языка, языка народности» [1, с.8].

При бесспорном приоритете перераспределения функциональных уровней структуры языка «широкое «развитие» русских диалектов на протяжении XIX века вплоть до 30-х годов XX века и стремительное «исчезновение» их в наше время часто объясняют социальными причинами: культурная революция, развитие массовых средств коммуникации и информации и т.д.» [2, с.39]. Исследование диалектной лексики представляет уникальную возможность обобщения словообразовательных процессов, протекавших в русском национальном языке на разных стадиях его эволюции. Г.Я. Симина отмечает, что «современный говор, насколько бы он ни был архаичен и как бы самобытно ни складывался, представляет собой живую развивающуюся языковую систему, где наряду с элементами древними, унаследованными от прошлых эпох, прослеживается отражение новых процессов, происходит дальнейшее усовершенствование системы в полном соответствии с языковыми законами общерусского языка и данного диалекта» [4, с.82].

На наш взгляд, особенно показательна в плане яркого воздействия социокультурных процессов судьба суффиксальных моделей, оформляющих абстрактную лексику в языке

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ РУССКОГО ДИАЛЕКТНОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ

русских говоров. Наличие их в диалектах представляется несколько неожиданным, так как модели на *-ние, -ение, -ость, -ство, -ствие* издревле признаются прерогативой книжно-письменной речи, в русский литературный язык проникли в результате влияния церковнославянской книжности. Бесспорно, появление их в говорах в XX в. можно объяснить экстралингвистическими факторами: развитие общественно-политической жизни, перестройка системы культурных отношений способствует расширению круга употребления абстрактной лексики в диалектном языке, она начинает входить в активный словарный запас. По мере развития мышления развивается и язык, возникает потребность в выражении абстрактных понятий. Как следствие, становятся продуктивными в диалектной словообразовательной системе модели с суффиксами абстрактности.

Результаты анализа материалов СРНГ позволяют определить, в первую очередь, возможные источники появления названных субстантивов в говорах, расклассифицировать определенным образом их происхождение в зависимости от семантики и характера производящих основ на прямые заимствования из литературного языка, служащие названиями новых жизненных реалий, и исконно диалектные образования, созданные по общеязыковым моделям на базе диалектных основ. Сфера их употребления расширяется, продолжая реагировать на изменения общественной жизни, постоянно. Следовательно, однобоко бы выглядело представление о том, что источником абстрактной лексики в диалектах является только литературный язык и что она служит только наслоением, не свойственным говорам. В большинстве случаев абстрактная лексика исконно диалектна, органична для системы говоров, развивается на подлинно диалектном материале постепенно и последовательно по четким словообразовательным моделям, ср.: *-нье: бегованье* – «состязанье лошадей в беге» (Свердл., 1964); *бяканье* – «падение, побой» (Тул., 1933); *блыканье* – «брожение без дела» (Латв., 1963); *галичанье* – «зубоскальство, передразнивание, кривлянье с целью осмеять кого-либо, разозлить, а других этим потешить» (Олон., 1912); *бездурость* – «блажь, дурь» (Пск., 1955); *выразность* – «ясность, отчетливость, выразительность» (Пск., Смол., 1904-08); *гиблость* – «гибельность» (Пск., Смол., Ленингр., 1934); *-ство: гальство* – «издевательство, глумление, насмешка» (Свердл., 1964); *выхованство* – «воспитание» (Смол., 1914); *глупячество* – «глупое, неразумное поведение» (Онеж., 1931).

Интересен и другой факт: сами говоры, освоив книжные модели, начинают от исконно книжных (церковнославянских) основ производить при помощи книжных же суффиксов новые слова, не зафиксированные в словарях старославянского и древнерусского языка, ср.: *белильство* – «белизна, белый цвет» (Арх., 1907) от слав. бѣлила – «белая краска» (Срезн., 1-218); *бытность* – «время, период существования; обстоятельство» (Челяб., Ворон., Влад., Калуж. 1910-1964) от *бытныи* – «существующий» (Срезн., 1-211); *бескормность* – «бескормица» (Перм., 1923) от *бескърмныи* (Срезн., 1-74); *блзнение* – «действие по гл. блзнеть – чудиться, искушать, представляться» (Урал., 1930) от *блзнити* – «искушать, обманывать» (Срезн., 1-103) и др.

Немногочисленны случаи образований от двусловных сложений, они, очевидно, порождены подражанием книжной традиции, потому и воспринимаются как «искаженные» книжные слова (фоноварианты), ср.: *басловленье* (Пск., Арх., Твер., Перм., Том.); *басловленье* (Брян., Орл., 1904); *басловенье* (Ворон., Тул., Кемер.) – «благословенье». Но практически отсутствуют образования от глагольных основ на *-ыва, -ива, -ова, -ева*, в то время как в литературном языке модели эти представлены широко. Тем самым, можно говорить об открытости процесса и продолжающемся формировании субстантивов на *-ние, -ение, -нье* в диалектах.

Несомненно, помимо действия внутриязыкового закона аналогии и влияния литературной деривационной системы, важную роль в распространении имен на *-ость, -ство, -ние, -тель* в диалектах играет территориальный фактор. Самобытное развитие подобных образований подтверждается их значительным количеством с самым широким территориальным охватом (северорусские, среднерусские, сибирские, южнорусские, западнорусские и т.д.), разнообразием производящих основ (от церковнославянских до собственно диалектных),

свободой их словообразовательных связей. Суффикс же *-ствие*, в противовес названным формантам, специфичен в данном отношении. В истории языка имена на *-ствие* имели не только жанровое, но и территориальное ограничение – они употребительны в чешском, болгарском и русском языках, причем свойственны только великорусскому наречию и не распространились на западе или юге Руси. Дialectы подтверждают и развивают данную тенденцию: зафиксированные в СРНГ субстантивы на *-ствие* принадлежат северно-русским или среднерусским говорам (Новгородской, Вологодско-Вятской, Владимиро-Поволжской группам и др.) и относятся по времени своего появления к началу XX в., когда в результате социальных изменений подражание книжной речи, влияние «учености» на носителей диалектов было значительным. Следует учитывать и тот факт, что хронологические рамки данных заимствований – вторая половина XIX – начало XX вв. – совпадают со временем активной деятельности русской церкви на селе. Это можно считать одной из основных причин появления имен на *-ствие* в говорах. Другой причиной является стремление сельских жителей «щегольнуть образованностью» (Г.Г. Мельниченко). Увеличение имен на *-ствие* в диалектах отмечается к нашему времени, что обусловлено распространением на селе средств массовой информации, более тесным языковым контактированием литературной и диалектной речи в связи с урбанизацией, ростом престижа высшего образования, повышением общекультурного уровня и т.п.

Имена на *-ость, -ство* в говорах уступают в количественном отношении дериватам на *-ние*, ибо их конкретное значение более близко специфике диалектного языка, нежели абстрактное, характерное образованиям на *-ость, -ство, -ствие*. Лингвогеографические данные показывают, что особенно активно распространились имена на *-ость, -ство* в западнорусских говорах. Мы полагаем, что этому способствовало влияние не только русского литературного, но и польского языка: зачастую дериваты, возникшие в западной группе говоров, не фиксируются в русском литературном языке, но имеют соответствие в современном польском, что свидетельствует об их заимствованном характере, ср.: рус. диал. *поваженье* – ‘уважение, почет’ (Пск., Смол., 1919-1934) – польск. *poważanie* – ‘уважение, почет’; *особливость* – ‘особенность, отличительное свойство’ (Смол., 1914) – *osobliwość* – ‘особенность, своеобразие, необычайность’; *забойство* – ‘драка, убийство’ (Зап. Брян.) – *zabójstwo* – ‘убийство’; *малженство/малжонство* – ‘супружество, брак’ (Зап., Сл. Акад. 1931) – *malżeństwo* – ‘супружество, брак’; *блаженство* – ‘шутовство, балагурство, повесничание’ (Зап., Смол. 1853) – *blazeństwo* – ‘шутовство’. Если в польском языке имена на *-ość* не имеют стилистической маркированности, то в русском литературном изначально суффикс *-ость* был свойствен только книжным стилям, и проникновение его в диалектное словопроизводство связано, вероятно, с нарушением стилистической замкнутости отвлеченных имен, ср.: *дикость* – ‘глупость, дурачество, безумие’ (Арх, 1858); *недоглядность* – ‘недостаточный присмотр’ (Яросл., 1907), *незобливость* – ‘беззаботность’ (Твер., Пск., 1858). Вероятно, продуктивность этого словообразовательного типа в говорах связана со спецификой самого удвоенного суффикса *-ость*, усиливающего абстрактную семантику слова.

Многочисленные случаи параллелизма в польском языке и русских говорах вполне объяснимы как с точки зрения экстралингвистической, так и внутриязыковой, ибо основной фонд способов словообразования, формантов и выражаемых ими словообразовательных значений в славянских языках един.

Таким образом, своеобразие диалектной лексики с суффиксами абстрактности заключается в большей свободе и широте словообразовательных связей (ср. отсутствующие в литературном языке единицы: *добрость, доверность, длинность, детность, домашность, договорность* и т.п.). Их отсутствие в литературном языке может быть связано с тем, что по литературно-языковым нормам данные основы сочетаются с другими суффиксами абстрактности, либо аналогичные образования возможны только от других (непроизводных) основ, либо в другой фонетической оболочке (ср. диалектное *домачность, богатество*).

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ РУССКОГО ДИАЛЕКТНОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ

Помимо собственно словообразовательных связей, следует отметить и семантическую специфику абстрактной лексики в говорах. Если какие-то элементы или цельные лексемы и заимствуются из книжного языка, то, как правило, не противоречащие словообразовательным нормам диалекта и претерпевшие семантизацию, употребленные в другом, чаще более конкретном, значении, ср.: *бедность* – «1. несчастье, беда; 2. обида, огорчение, досада» (Арх., Перм., 1923); *божество* – «иконы, образа» (Перм., Волог., Костром.); *вредительство* – «повреждение; рана» (Пск., Смол., 1904-1918); *глупость* – «незначительное, небольшое количество чего-либо» (Латв., 1963), *новость* – «что-то недавно появившееся, новинка»; *неполезность* – «ненужный предмет» (Дон., 1975); *дурость* – «гниль». Конкретизация способствует появлению плюральных форм, значения собирательности: *вязанье* – «вязаные рукавицы и чулки» (Арх., 1961); *варенье* – «вареная еда» (Арх.) и т.д.

Отмеченные деривационные и функционально-семантические особенности субстантивов с суффиксами абстрактности позволяют говорить об их самобытном развитии в диалектах. На определенном этапе эволюции системы говора (как мы указывали, 1-я половина XX в.) вполне закономерным представляется появление в нем отвлеченных существительных. С развитием мышления, обогащением представлений и понятий обогащается и язык, вследствие чего увеличивается число обсуждаемых субстантивов, расширяется и сфера их употребления. По отношению к литературному языку исследователи неоднократно отмечали, что чем более развит язык, тем больше в нем появляется образований на *-ние, -ение*. Полагаем, что этот тезис вполне применим и к системе русских говоров. В любом случае можно утверждать, что в современном диалектном языке идет процесс словообразовательного поиска.

Таким образом, вероятным представляется ряд причин распространения книжных словообразовательных моделей в говорах. Оно могло происходить под влиянием древних и старинных книг, известных носителям разных, особенно северно-великорусских говоров. Сказалось и влияние церковнославянской культуры на развитие всей русской культуры вообще вплоть до XVIII в., выражавшееся, в частности, в употреблении в разговорной (и диалектной) речи оборотов славянского языка, что считалось признаком грамотности, учености. Несомненна и связь с религиозной обрядностью. Богослужения в деревнях способствовали не только запоминанию канонических сакральных текстов, но и служили причиной употребления в обиходной речи большого количества религиозных терминов (ср.: *божество* – «иконы, образа»; *воскресенье* – «праздник»). Последнему благоприятствовало и распространение в деревнях ремесел, обслуживающих церковный быт, благодаря которым названия церковных реалий становились для крестьян профессиональными.

Выводы. Подводя итоги проведенного исследования, мы не можем не согласиться с положением В.В. Колесова о том, что «любой говор русского языка как самостоятельная языковая система изменяется в принципе так же, как любая система – под давлением лингвистически общих и социологически более престижных тенденций», отражая общерусские тенденции изменения системы, в нашем случае – на уровне словообразования.

Список литературы

1. Колесов В.В. Русская диалектология. – М.: Высшая школа. 1998. – 207 с.
2. Колесов В.В. «Жизнь происходит от слова...». – СПб., 1999. – 361 с.
3. Николаев Г.А. Формы именного словообразования в языке XII в. // Древнерусский язык домонгольской поры. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1991. – С. 155-162.
4. Сими́на Г.Я. Развитие абстрактной лексики в современных севернорусских говорах // Лексика. Грамматика. Материалы и исследования по русскому языку. Ученые записки №192. – Пермь: Изд-во Пермск. гос. ун-та, 1969. – С.82-106.
5. Словарь русских народных говоров. Вып. 1-38. – М.-Л.: Наука, 1965-2004.

Поступила в редакцию 10.03.2005 г.

УДК 821.161.2:81'367.4

**ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ОСОБЛИВОСТЯМИ ТВОРЕННЯ
ДІЄСЛІВНО-ІМЕННИКОВИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ
В.СИМОНЕНКА**

Приходна Н.С.

Актуальність. Проблема дієслівно-іменникових словосполучень має не лише практичне, а й теоретичне значення. У підручниках зі стилістики і сучасної української мови автори звертають увагу на особливості творення таких словосполучень (особливості керування). Услід за О.Д.Пономаревим, під керуванням розуміємо „вид підрядного зв'язку, при якому залежне слово набуває форми того непрямого відмінка, якого вимагає відповідно до своїх лексико-граматичних особливостей керівне слово” [5,с.230].

Проблема дієслівно-іменникових словосполучень піднімається часто і тому, що у практиці тісних контактів між українською та російською мовами виникають контаміновані словосполучення “не українського типу”.

Наведемо тут кілька найтипівіших прикладів неправильного вживання в українській мові стійких дієслівно-іменникових словосполучень: «“стоит говорить” – “вартує говорити” (потрібно “годиться говорити”); “одевать украшения” – “вдягати прикраси” (потрібно “надівати прикраси”); “вызывать врача” – “визивати лікаря” (потрібно “викликати лікаря”); “отмечать юбилей” – “відмічати ювілей” (потрібно “відзначати ювілей”); “статья гласит” – “стаття гласить” (потрібно “стаття зазначає”); “затронули вопрос” – “зацепили питання” (потрібно “порушили питання”); “листать журнал” – “листати журнал” (потрібно “гортати журнал)”» [1,с.63-65]; «“возбуждают сомнение” – “збуджувати сумнів” (потрібно “викликати сумнів”); “принимать участие” – “приймати участь” (потрібно “брати участь”); “подводит итоги” – “підводити підсумки” (потрібно “підбивати підсумки”); “поднимать на смех” – “піднімати на сміх” (потрібно “брати на сміх”); “наносит визит” – “наносити візит” (потрібно “робити візит)”» [7,с.7].

Постановка проблеми. Тому ми звернулися до творчості одного з найперспективніших митців двадцятого століття, видатного письменника Василя Симоненка. Творчість В.Симоненка, попри довге замовчування, досить відома, своєрідна і багатогранна. Лірика поета пройнята тонким естетичним смаком, чистою правдою, романтичним поривом митця відкривати „духовні острови” в інтелектуальному морі свого народу. Цей поет – співець глибоких почуттів людини, рідкісний майстер у володінні словом. У поезіях Василя Симоненка звучать мотиви всеохоплюючої любові до рідного краю, до невмирущої сили і непоборності українського народу. Це гімн синівської любові й відданості. В.Гончаренко в передмові до збірки творів В.Симоненка „Ти знаєш, що ти – людина” справедливо зазначає: „Творчість Василя Симоненка самобутня, непересічна і духовно невичерпна, бо йде від серця самого народу. Вона глибинно мудра і прониклива” [3,с.5]. Поетичне слово В.Симоненка назавжди увійшло в духовну скарбницю українського народу, його поезія високого класу, яка гідна бути надбанням світової літератури.

Мета пропонованої роботи – виявити і проаналізувати різновиди дієслівно-іменникових словосполучень, які зафіксовані в поетичній збірці В.А.Симоненка „Ти знаєш, що ти – людина”.

**ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ОСОБЛИВОСТЯМИ ТВОРЕННЯ
ДІЄСЛІВНО-ІМЕННИКОВИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ В.СИМОНЕНКА**

Актуальність даної статті полягає в тому, що вперше об'єктом дослідження стали дієслівно-іменникові словосполучення у творчості видатного письменника.

В аналізованих творах митця нами зафіксовано понад 40 стійких дієслівно-іменникових словосполучень. *За тематикою* зібраний матеріал можна поділити на такі групи:

а) словосполучення із значенням дії: *роззявляли пащі, тупотить ногами, щирити ікла, зронити слово, карбувати крок, рознести перепони, підводити голову та ін.*

Тупотить
об долівку ногами
і мороз вибива
з рукавиць.

Дума про щастя

Жаль було маленького солдата:
Карбував по вулиці він крок
І вітав начальників завзято,
Руку тицьнувши під козирок.

Сірий солдат

Рознесли всі перепони,
Гнули ґрати, мов пруги:
- Гей, веселий Лоскотоне,
Це прийшли твої брати!

Цар Плаксій та Лоскотон

Вставали Коперники і Джорджане,
Шевченко *підводив* могутнє чоло,
І біля вічного їхнього трону
Лакузи жодного не було.

Монархи

б) словосполучення з відтінками “душевних переживань”: *вбити зневагою, вилити жалі, тривожити криками, тривозі не спиться, закрадається вужем та ін.*

Дядька я *вбити зневагою* мушу,
Тільки у грудях клекоче гроза:
Хто обікрав, обскуб його душу,
Хто його совісті руки зв'язав?
Злодій

І *тривозі* моїй не спиться,
Йде вона босоніж по землі.

Кирпатий барометр

Біль у душу мою *закрадається вужем*,
відчай груди мені розпанахує, рве.

Дід умер

в) словосполучення з відтінком урочистості, піднесеності: *наливайся силами, служити правді, служити людям, гартувати душу, річ вести тощо.*

Наливайся земними силами,
Вдосталь радощів зачерпни --

Приходна Н.С.

Над тобою тріпочуть крилами
Тихі-тихі спокійні сни...
Кирпатий барометр

Після другої – він історик –
Про Хмельницького *річ веде*.
Як залізе в столітній морок,
То немов із могили гуде.
Червоні конвалії

г) словосполучення, що виражають морально-побутові стосунки між людьми: *маю право, знати ласку, оскверняє помислом, відкрити правду, правду доведу, не вдію шкоду та ін.*

Одійдіте, недруги лукаві!
Друзі, зачекайте на путі!
Маю я святе синівське право
З матір'ю побуть на самоті.
Задивляюсь у твої зіниці...

Лиш від матері *ласку знати*
Довелося хлопчині цьому.
Кривда

- Я не корчу із себе героя,
Тож *відкрию правду* для вас:
Гнів народний – то наша зброя,
Кожен кущик ховає нас!
Язык

За структурно-граматичними ознаками словосполучення представлені 3 різновидами, у складі яких виділяють:

Дієслово + іменник у знахідному відмінку;

Дієслово + іменник у давальному відмінку;

Дієслово + іменник в орудному відмінку.

а) дієслово + іменник у знахідному відмінку (зафіксовано 29 словосполучень): *роззявляли паці; маю право; щирити ікла; підводити голову; зігрівати душу; напнути вітрила; відкрити правду; не вдію шкоду; вилити жали; зронити слово тощо.*

Диктатори, королі, імператори,
Мліючи в димі хвальби,
Роззявляли паці, мов кратери,
І гукали:
- Ми – символ доби.

Монархи

Здичавілі од крові нації
Будуть *щирити ікла*, мов звір,
І здихатимуть від радіації
У роззявлених пашах нір.
Кирпатий барометр

**ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ОСОБЛИВОСТЯМИ ТВОРЕННЯ
ДІЄСЛІВНО-ІМЕННИКОВИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ В.СИМОНЕНКА**

Гей, нові Колумби й Магеллани,
Напнемо вітрила наших мрій!
Кличуть нас у мандри океани,
Бухту спокою облизує прибій.

Гей, нові Колумби і Магеллани...

Я живу тобою і для тебе,
Вийшов з тебе, в тебе перейду,
Під твоїм високочолим небом
Гартував я душу молоду.

Земле рідна! Мозок мій світліс...

Толя теж сидить бідує
Вилива жалі свої:
“Дуже Тоня вередує,
Розважай весь час її...”

Подорож у країну навпаки

б) дієслово + іменник в орудному відмінку (зафіксовано 8 конструкцій): *тупотить ногами; вбити зневагою; оскверняє помислом; наливайся силами та ін.*

Хто твоє солодке грішне тіло
Оскверняє помислом гидким.

Чорні від страждання мої ночі...

Дядька я вбити зневагою мушу,
Тільки у грудях клекоче гроза:
Хто обікрав, обскуб його душу,
Хто його совісті руки зв'язав?

Злодій

Темряву тривожили криками півні,
Танцювали лебеді в хаті на стіні.

Лебеді материнства

в) дієслово + іменник у давальному відмінку (зафіксовано 3 словосполучення): *служать людям; служити правді; тривозі не спиться.*

Встало сонце і впало в очі,
Хмари втому зняли з плечей --
Служать людям ці руки робочі,
Сонце людям гріє з очей.

Косар

Якщо ти дійсно служиш правді, а не злу, --
Чому ж у ширості вбачаєш крамолу?

Порада товаришеві з КДБ

Як показує фактичний матеріал, В. Симоненко використовує у вигляді стійких дієслівно-іменникових словосполучень трансформовані фразеологічні одиниці. Порівняємо словосполучення, які трапляються в поетичних творах В.Симоненка, з існуючими у мові ФО:

“роззявляли паші” [2, с.407] – “роззявляти рот (рота)” [4, с.609];

“кров пульсує” [2, с.409] – “кров кипить (закипає)” [6, с.103];

“ширита ікла” [2, с.420] – “ширити (шкірити) зуби” [4, с.94];

“схолоне кров” [3, с.33] – “холодна душа (серце)” [4, с.639];

Приходна Н.С.

“пашать жаром” [3, с.37] – “обдавати жаром” [6, с.156];

“душа горить” [3, с.138] – “душа кипить” [6, с.105].

Висновки. Отже, у статті розглядалися стійкі дієслівно-іменникові словосполучення, які трапляються у поетичних творах В. Симоненка. Аналізований матеріал розкриває багатство і розмаїття мови. Найбільш частотними за тематикою є словосполучення із значенням дії (зафіксовано 18 словосполучень), словосполучення з відтінком душевних переживань (зафіксовано 12 словосполучень). За структурно-граматичними ознаками найчисленнішою групою є словосполучення, які складаються з дієслова й іменника у знахідному відмінку (ширити ікла, зігрівати душу, зронити слово, знати ласку, карбувати крок, гартувати душу та ін.).

Список літератури

1. Волошак М. Неправильно-правильно. Довідник з українського слововживання. – К.: Просвіта, 2000. – 128 с.
2. Мірошниченко С. А. Стилі перекази творів з української літератури для учнів 11-х класів. – Д.: Сталкер, 2000. – 496 с.
3. Симоненко В. Ти знаєш, що ти – людина: Вірші, сонети, поеми, казки, байки. – К.: Наукова думка, 2001. – 296 с.
4. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.
5. Сучасна українська мова: Підручник/ За ред. О.Д.Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К.:Либідь, 2001. – 400с.
6. Прадид Ю.Ф. Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь. Эмоции человека. – Симферополь, 1994. – 244 с.
7. Регушевський С.С., Разумейко М. С. Російсько-український словник-довідник стійких дієслівно-іменникових словосполучень // Кримська світлиця. – 2004. – 3 вер. – С. 7.

Поступила до редакції 09.03.2005 р.

УДК 81'373.611

ТИПОЛОГИЯ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КОНТАМИНАНТОВ

Прокопец А.П.

Актуальность. Во второй половине XX – начале XXI вв. в художественной литературе и особенно в материалах периодической печати стали активно использоваться сложные слова, образованные путем контаминации.

Контаминация (от лат. *contaminatio* – соприкосновение, смешение) – объединение в речевом потоке структурных элементов двух языковых единиц на базе их структурного подобия или тождества, функциональной или семантической близости. В результате происходит «обмен» компонентами таких единиц [1, с.238]. Ср. *хвастамеля* – (хвастун + пустомеля), *рассказка* – (рассказ + сказка), *кокаколонизировать* – (кока-кола + колонизировать), *стрессия* – (стресс + сессия), *видеовсхлип* – (видеокалип + всхлип), *алиментарный* – (алименты + элементарный), *анонсенс* – (анонс + нонсенс) и др.

Цель данной статьи – рассмотреть имеющиеся в лингвистической литературе классификации сложных слов, образованных путем контаминации; предложить и обосновать типологию словообразовательных контаминантов, основанную на структурных характеристиках слов и словосочетаний, служащих производящей базой для композитов.

Источниками исследования послужили словарные материалы «Новое в русской лексике» за 1977-1988 гг., материалы периодической печати последних лет.

Постановка проблемы. Сфера употребления композитов, образованных путем контаминации, разнообразна, ее границы подвижны, активное использование подобных единиц в последнее время свидетельствует о востребованности данного окказионального способа словообразования на современном этапе развития русского языка.

Сложные слова рассматриваемой категории создаются с целью номинации тех или иных предметов, веществ, материалов и др., впервые появившихся в различных сферах человеческой деятельности. Такие композиты представляют собой названия медицинских препаратов: *пиразидол* – пиразин + индол, *капсувит* – капсула + витамин, *виллозен* – вилочковая железа + селезенка, *пирамеин* – пирамидон + кофеин, *феназепам* – хлорфенил + бензодиазепин + [а] + бром; материалов: *бумвинил* – бумага + поливинилхлорид, *углепластик* – углерод + пластик, *керамдор* – керамический + дорожный, *хрoвангал* – хром + ванадий + галлий, *силакпор* – силикатный + акустический + пористый; технических устройств: *вертостат* – вертолет + аэростат, *роллерцикл* – англ. roller (ролик) + мотоцикл, *метрам* – метро + трамвай, *мокик* – мопед + кик-стартер; веществ: *корнаж* – корм + сенаж, *фермозин* – фермент + нигрозин; новых видов рыб и животных: *бестер* – белуга + стерлядь, *хонорик* – хорек + норка + -ик и др.

Возможность в сжатой форме дать эмоционально-экспрессивную оценку, подчеркнуть противоречивость (антонимичность), обыграть что-то, скаламбурить способствует использованию словообразовательных контаминантов в текстах юмористического, сатирического характера. Например, *эскуляпсус* – эскулап + ляпсус, *лживопись* – лживость + живопись, *уедиенция* – уединение + аудиенция, *лешевелюра* – леший + шевелюра, *содременик* – современник + дремать, *хамильярный* – хамить + фамильярный, *пьянёрка* – пьяный + планерка и др.

Использование подобных композитов в публицистических материалах обусловлено их способностью характеризовать те или иные явления емко и разнопланово, смешать

привычные акценты, объединять в одно целое ранее не соприкасавшиеся понятия. Примерами служат: *нейтронуться* – нейтронная бомба + тронуться, *Пентагония* – Пентагон + агония, *марксизмализм* – марксизм + максимализм, *пропагаторство* – пропаганда + ораторство, *провинциальность* – провинциальность + алчность, *рейгалитика* – Рейган + политика, *креслеология* – кресло + идеология и др.

Появление сложных слов рассматриваемого типа отмечено и в детской речи, где они представляют собой явление ассоциативное, результат мыслительной деятельности ребенка на основе логических связей. Чаще всего вне контекста определить словообразовательную структуру таких композитов невозможно. Например, *вредильник* – вредить + будильник, *тетел* – тетья + дятел и др.

Вредильник: «Мурзилка» опубликовала стихотворение... Его маленький герой, любитель послать по утрам, сетует на будильник: «Он, по-моему, вредильник» (НРЛ-81).

Тетел: «Сынишка отвечает: «Пап, ну ты что, совсем бестолковый? Это дятел, а это его жена – тетел!» («ТелескОП!», № 49, 2004).

В некоторых случаях словообразовательные контаминанты носят искусственный характер. Они являются результатом индивидуально-авторского словотворчества и используются в качестве средства художественной выразительности. Так, у Андрея Вознесенского в стихотворении «Голубой погубай» мы встречаем новообразования *обругай* – обругать + попугай, *погубай* – погубить + попугай, *бабаягай* – баба-яга + попугай, основанные на явлении омонимии стержневого слова: попугай (птица) + попугай (повелительное наклонение глагола погубать).

Исследователями предпринимались попытки систематизации рассматриваемых композитов. А.Ф.Журавлев, анализируя словообразовательную структуру таких сложных слов, выделяет контаминации путем междусловного наложения (*стрекозел* – стрекоза + козел, *ломастер* – ломать + мастер) и «агглютинации» усеченных слов (*бестер* – белуга + стерлядь, *кермет* – керамика + металл). Внутри последней отмечается особый – телескопический – способ образования, когда соединяется начальный сегмент первого слова и конечный – второго (*мопед* – мотоцикл + велосипед, *ситалл* – силикат + металл) [2, с.86-87].

В зависимости от компоновки фрагментов слов, входящих в композит, В.П.Изотов и В.В.Панюшкин выделяют 8 типов контаминированных образований [3, с.22-23].

1. Наложение конца первой основы и омонимичного начала второй основы двух самостоятельных слов: *анонсенс* – анонс + нонсенс, *тьфутбол* – тьфу + футбол.

2. Основа первого слова + усеченная часть второго слова: *рейганомика* = Рейган + экономика, *цуматоха* – ЦУМ + суматоха.

3. Усеченная часть первой основы + целое слово: *дегенеральный (секретарь)* – дегенерат + генеральный, *алкоголодранец* = алкоголик + голодранец, *черепудель* – черепаха + пудель.

4. Усеченная часть первой основы + усеченная часть второй основы: *отсидент* – отсидеть + диссидент, *Евросима* – Европа + Хиросима.

5. Объединение звуковых оболочек слов, имеющих одинаковое начало, или образование морфологически неразложимых частей слов, общих для обоих объединяемых слов: *сувениритет* – сувенир + суверенитет, *рифматизм* – рифма + ревматизм, *артритический* – артрит + артистический.

6. Включение, своеобразная вставка, когда основа одного слова как бы вклинивается в середину (внутри) другого слова: *дерьмократия* – демократия + дерьмо, *секретарша* – секретарша + секс, *импортенция* – импотенция + импорт.

7-8. Объединение усеченных основ обоих слов: *мопед* – мотоцикл + велосипед, *бестер* – белуга + стерлядь.

В двух последних типах акцентируется внимание на том, что данную разновидность контаминации следует отличать от аббревиации, так как при контаминации слова «возникают

ТИПОЛОГИЯ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КОНТАМИНАНТОВ

из произвольно вычлененных осколков разных слов, не составляющих синтагматической слитности. Отношение компонентов подобных образований всегда сочинительное» [3, с.23].

Типология словообразовательных контаминантов, предложенная М.С.Малеевой [4, с.47-49], предусматривает анализ производящих компонентов сложных слов с точки зрения их принадлежности к той или иной части речи, т.е. в основу положен морфологический признак: «...При образовании контаминационных прилагательных в качестве производящих выступают словосочетания:

- 1) прилагательное + прилагательное: древний + ревнивый – *древнивый*, блестящая + чистенькая – *блистенькая*;
- 2) прилагательное + существительное: однообразный + наробраз – *однаробразный*, хам + фамильярный – *хамильярный*, ЮАР + арийские – *ЮАРийские*;
- 3) наречие + прилагательное: ничего + вольтова – *ничевольтова*;
- 4) прилагательное + количественное числительное в косвенном падеже: демисезонный + семи – *семисезонный*;
- 5) глагольная спрягаемая форма + прилагательное: уморил + юмористический – *умористический* и т.п.» [4, с.47-48].

Основой предлагаемой нами типологии являются структурные характеристики слов и словосочетаний, служащих производящей базой для композитов. Каждый из компонентов представляет собой семантическое целое, из определенных частей которого в процессе образования сложного слова формируется новое понятие.

Согласно этой классификации выделяются три типа рассматриваемых композитов: «собственно» словообразовательные контаминанты, аббревиатурные словообразовательные контаминанты и графические словообразовательные контаминанты.

Производящей базой «собственно» словообразовательных контаминантов являются полные слова и словосочетания: пустота + постамент – *пустамент*, волокита + малахитовая шкатулка – *волоkitовая*, фундаменталист + металлист – *фундаменталист*, Пентагон + агония – *Пентагония*, гривна + евро – *гривро*.

Внутри данного типа словообразовательных контаминантов можно выделить следующие виды:

1. В числе производящих компонентов – двух или более – имена нарицательные: аромат + матрица – *ароматрица*, хром + ванадий + галлий – *хровангал*, кресло + пресловутый – *кресловутый*.

2. Первым компонентом сложного слова является имя собственное: Рейган + политика – *рейгалитика*, Бермуды + муторно – *бермуторно*, Чубайс + ваучер – *чубаучер*.

3. Имя собственное выступает в качестве второго компонента словообразовательного контаминанта: русский + Хьюстон – *рустон*, итог + Гоголь – *итогоголь*, пенсионеры + «Песняры» – *пенсяры*.

4. Оба производящих компонента – имена собственные: Ельцин + Лукашенко – *Елкашенко*, «Мерседес» + «Москвич» – *«Мерсквич»*, Путин + Петербург – *Путинбург*.

5. В качестве первого компонента выступает словосочетание: нейтронная бомба + тронуться – *нейтронуться*, Белый дом + доморощенный – *белодоморощенный*, вилочковая железа + селезенка – *вилозен*.

6. Словосочетание является вторым компонентом производного композита: спортивный + изоляционный материал – *спортизол*, вычистить + вычислительная техника – *вычистительная*, косой + равнобедренный треугольник – *кособедренный*.

7. Оба производящих компонента – словосочетания: эпоксидная смола + сланцевый битум – *эпослан*.

8. Первым компонентом словообразовательного контаминанта служит иноязычное слово: oilum (лат.) – растительное масло + аэрозоль – *олазоль*, roller (англ.) – ролик + мотоцикл – *роллерцикл*.

9. Иноязычное слово является вторым компонентом производного композита: украинский (язык) + English (англ.) – английский – *укрлиш*, каротин + oleum (лат.) – растительное масло – *каротолин*.

10. В качестве обоих производящих компонентов выступают иноязычные слова: propeller (англ.) – винт + fan (англ.) – вентилятор – *профэн*, triticum (лат.) – пшеница + secale (лат.) – рожь – *тритикале*.

Аббревиатурные словообразовательные контаминанты представляют собой лексические единицы, в которых в качестве одного из производящих компонентов выступает сложносокращенное слово: ОРУД (отдел регулировки уличного движения) + эрудированный – *ОРУДированный*, удивительный + TV – *уTVтельный*. ВУЗ + возможно – *ВУЗможно* и др. Этот тип композитов также включает несколько видов:

1. Сложное слово является контаминированной аббревиатурой: ПОТ (правильная организация труда) – правильный + НОТ (научная организация труда).

2. Композит представляет собой аббревиатуру, контаминирующую с омонимичным нарицательным существительным: МОТ – МОТ (материально ответственные товарищи) + мот.

3. Один из производящих компонентов – аббревиатура инициального типа: оборзеть (.) + ОРЗ (острое респираторное заболевание) – *обОРЗеть*.

4. В состав сложного слова входит аббревиатура слогового типа: ИЗО (изобразительное искусство) + изобретение – *ИЗОбретение*.

5. Компонентом словообразовательного контаминанта является аббревиатура иноязычного происхождения: SOS + состариться – *SOSтариться*, АСАТ (противоспутниковая система) + осатанеть – *АСАТанеть*.

6. В числе производящих компонентов – сокращение, близкое к аббревиатуре: у.е. (условные единицы) + уесть – *у.е.сть*.

Отличительной особенностью графических словообразовательных контаминантов является полное или частичное совмещение одного из производящих компонентов с частью другого, что в тексте показывается графически: редакция + реакция – *РЕДАКЦИЯ*, припеваючи + пиво – *приПИВаючи*, задача + дачка – *заДАЧКА*, гарем + горемычный – *ГАРЕМычный* и др.

В последнее время такие словообразовательные контаминанты стали активно использоваться в газетных публикациях, рекламных материалах, названиях различных объектов торговли.

Подобным образом, помимо создания эффекта языковой игры, акцентируется внимание на том, что перед нами сложное слово, разграничиваются его омонимичные компоненты, что при обычном написании возможно только в контексте. Ср. *обходительность* – обходить («проходить стороной, минуя что-л.») + обходительность: «Они забрели в эту первоклассную пищевую точку, надеясь, что здесь их обслужат быстро и обходительно. *Обходительность*, верно, была: официанты обходили столик стороной, чтобы собраться в излюбленном углу и поговорить о погоде на завтра» (НРЛ-84).

Графические словообразовательные контаминанты представляют собой своеобразные микроконтексты. Этим объясняется широкое использование таких композитов в заголовках газет и журналов, названиях рубрик, подписях под материалами периодической печати и т.д. Например, «ПросКЛОНяем?» – название статьи о сериале «Клон» («ТелескОП!», № 51, 2004); «ЧЕРТОФЩина» – заголовок статьи о назначении новым министром внутренней безопасности США Майкла Чертоффа («Итоги», 25.01.2005); «ФантомАС» – название рубрики в еженедельнике «ТелескОП!» (советы психолога по формированию позитивного мышления).

Исследователи обратили внимание на подобные новообразования. Д.В.Гугунава, И.Ю.Первухина, Л.В.Рацбургская относят рассматриваемые лексические единицы к разряду гибридных. В.П.Изотов такое явление называет графическим словообразованием [5, с.30].

ТИПОЛОГИЯ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КОНТАМИНАНТОВ

Анализируемый тип сложных слов также подразделяется на несколько видов:

1. Один из производящих компонентов полностью совмещается с омонимичной частью другого: гримасы + асы – *гримАСЫ* (заголовок «ГримАСЫ халтуры»); кадр + кадриль – *КАДРиль* («Семейная КАДРиль» – название конкурса на самое смешное домашнее видео).

2. В состав сложного слова один из компонентов входит фрагментарно: улыбаемся + рыба – *уРЫБАемся* (заголовок «УРЫБАемся»); Клабочка + Вовочка – *КлаВочка* (обращение в письме к ведущим рубрики).

3. Компонентом словообразовательного контаминанта является иноязычное слово или его фрагмент: best (англ.) – наилучший + вести – *BEStи* (название рубрики); благотворитель + “Google” (название компании) – *блаGОтворитель* (заголовок “БлаGОтворители”).

4. Композит представляет собой графический словообразовательный контаминант инициального типа: Фантомас + Машка (*просторечн.*) – *ФантоМашка* (подпись под статьей); подсказка + сказка – *подСказка* («ПодСказка» – название рубрики).

5. Выделение производящих компонентов сложного слова происходит при помощи дефисного написания: хохмы + мы – *хох-мы* (ХОХ-МЫ – название юмористической рубрики); компания + я – *компан-и-Я* [«...компан-и-Я подхватывает слова, заражаясь болью, ненавистью и отчаянием». («Браво», № 41, 2004).

Выводы:

1. Контаминация является одним из способов окказионального словообразования, активно используемым писателями и журналистами в конце XX – начале XXI вв.

2. Выделены следующие типы сложных слов рассматриваемой категории: 1) «собственно» словообразовательные контаминанты; 2) аббревиатурные словообразовательные контаминанты; 3) графические словообразовательные контаминанты.

3. Производящей базой «собственно» словообразовательных контаминантов являются полные слова и словосочетания.

4. Аббревиатурные словообразовательные контаминанты представляют собой лексические единицы, одним из производящих компонентов которых служит сложносокращенное слово.

5. Полное или частичное совмещение одного из производящих компонентов с частью другого, графически выделяемое в тексте, является отличительной особенностью графических словообразовательных контаминантов.

Список литературы

1. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
2. Журавлев А.Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации // Способы номинации в современном русском языке. – М.: Наука, 1982. – С.45-109.
3. Изотов В.П., Панюшкин В.В. Неузальные способы словообразования. Конспекты лекций к спецкурсу. – Орел, 1997. – 40 с.
4. Малеева М.С. Контаминация как способ образования окказиональных слов // Словопроизводственный процесс и функционирование производных единиц в языке и речи. – Курск, 1986. – С. 42-50.
5. Гугунава Д.В., Первухина И.Ю., Рацибурская Л.В. Особенности словотворчества в современной публицистике. – Нижний Новгород, 2003. – 38 с.
6. Земская Е.А. Словообразование как деятельность. – М.: Наука, 1992. – 221 с.
7. Янко-Триницкая Н.А. Словообразование в современном русском языке. – М.: Индрик, 2001. – 504 с.

Поступила в редакцию 07.03.2005 г.

УДК 811.161.2'373.72:81'23

ФРАЗЕОЛОГІЧНА МІКРОСИСТЕМА „ДУША” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Прудникова Т.І.

Однією з актуальних проблем, що хвилює теоретиків фразеології, є виявлення і вивчення форм системної організації фразеологічного складу мови. Увагу дослідників дедалі частіше привертають такі системні явища, як тематичні, семантичні поля, групи, іншими словами – фразеологічні мікросистеми (див. праці Н.Ф. Грозян, А.М. Емірової, І.О. Іонової, О.М. Каракуці, І.В. Кашиної, П.О. Редіна, Л.М. Рязановського, Ю.Ф. Прадіда та ін. учених). Першим спеціальним дослідженням у вітчизняному мовознавстві теоретичних і практичних проблем вирішення окремих фразеологічних мікро- та макросистем стала монографія Ю.Ф. Прадіда „Фразеологічна ідеографія: проблематика досліджень” (1997), в якій учений провів лінгвістичний аналіз ФО на позначення психічних процесів людини. Автор слушно зауважує: “Вирішення як лексичних, так і фразеологічних мікро- та макросистем повинно базуватися на врахуванні не лише лінгвістичних, але й позалінгвістичних факторів” [1, с.11-12]. Наступним кроком на шляху розв’язання вищезазначеної проблеми стала дисертація Н.Ф. Грозян „Фразеологічна мікросистема „Поведінка людини в українській мові (ідеографічний та аксіологічний аспекти)” (2003), в якій учена отримала нові результати щодо місця фразеологічної мікросистеми „Поведінка людини” в структурі фразеологічної системи української мови, запропонувала психосемантичний підхід до дослідження позитивного й негативного оцінного значення ФО [2].

На думку Ю.Ф. Прадіда, ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, як і лексичних, повинна підпорядковуватися екстралінгвістичному членуванню світу й будуватися на поняттєво-логічних принципах, ґрунтуватися на наявності в усіх членів певної мікро- чи макросистеми спільної семантичної ознаки, яка є для даної мікросистеми інтегруючою [1]. З цього приводу необхідно зауважити, що на це неодноразово звертали увагу мовознавці М.Ф. Алефіренко [3, с. 16], А.М. Емірова [4, с. 66], В.М. Мокієнко [5, с. 222-223], В.Д. Ужченко [6, с. 17] та ін.

Зіставленню лексичного наповнення фразеологічних одиниць (ФО) та їх семантики присвячені роботи В.М. Бойко (ФО з анімалістичним компонентом), І.В. Тимченко (ФО з компонентами-соматизмами), Н.М. Бобух (ФО з антонімічним компонентом), Д.В. Ужченка (ФО з компонентами-зоонімами) та ін.

Актуальність теми дослідження визначається посиленням в україністиці інтересу до вивчення фразеологічних мікросистем в різних аспектах, залучаючи до аналізу деякі дані теорій, висновків інших наук і галузей лінгвістики.

Мета статті – вирізнити з фразеологічного складу української мови групу фразеологічних одиниць із компонентом *душа*, визначити домінуючі типи їхніх структурно-граматичних моделей.

Постановка проблеми. Одним із найпоширеніших є „визначення психології як науки про душу” [7, с.9]. Проте сам термін і поняття „душа” виникли й пройшли певний історичний шлях задовго до того, як філософія, теологія, психологія зробили його предметом свого дослідження. На сучасному етапі мовознавці звертаються до психології, філософії та ін. наук, використовуючи результати їхніх досліджень для ідеографічного опису фразеологічного складу мови. Так, структурно-семантичному аналізу фразеологічного масиву, об’єднаного за

**ФРАЗЕОЛОГІЧНА МІКРОСИСТЕМА „ДУША” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:
СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ**

наявністю спільного компонента *душа*, й визначенню місця ФО з компонентом *душа* у формуванні образу світу присвячені праці О.М. Каракуци. Окремі фразеологізми з компонентом *душа* як ілюстративний матеріал використовувались у працях Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнової, Ю.О. Гвоздарьова, О.А. Ломова, Л.Г. Скрипник, В.М. Телії, О.В. Урисон.

Однією із актуальних проблем при дослідженні фразеологічних мікросистем є моделювання ФО. У науковій літературі трапляються різні визначення поняття *модель*. Услід за В.М. Мокієнком, структурну фразеологічну модель визначаємо як „тип синтаксичних конструкцій, за якими утворюється ряд сталих сполучень” [5, с.51]. На основі аналізу структурно-граматичних класифікацій та дослідженого матеріалу виділяємо у фразеологічній мікросистемі *душа* дві групи ФО: 1) ФО, співвідносні за своєю будовою зі словосполученнями; 2) ФО, які структурно організовані за моделями речення. У фразеологічному масиві першої групи виявлено велику кількість ФО. Найчисленнішими є моделі: $V+N(x)$; $V+prep+N(x)$. Стрижневим у ФО цих моделей виступає дієслівний компонент. Як показує матеріал, модель $V+N(x)$ представлена у фразеологічній мікросистемі „*Душа*” у вигляді конструкцій: а) модель $V+Nacc$: *ранити душу, колупати душу, гріти душу, ссати душу, розривати душу, засмутити душу* тощо; б) модель $V+Ninstr$: *кривити душею, завмерти душею, сміятися душею, умлівати душею, прихилитися душею, скніти душею, відпочивати душею* тощо. Трапляються випадки введення в структуру фразеологічної одиниці заперечної частки *не*, яка надає фразеологізму протилежного значення: *не мати душі, не чути душі* тощо.

Іменники-компоненти в ФО загальної моделі $V+prep+N(x)$ стоять у знахідному, родовому, орудному та місцевому відмінках. Наведемо приклади окремих моделей:

а) модель $V+prep+Ngen$: *прийтися до душі, скинути з душі, приймати до душі, припасти до душі* тощо;

б) модель $V+prep+Ninstr$: *мати за душею, стояти перед душею, одпустити з душею, стояти над душею* тощо;

в) модель $V+prep+Nacc$: *урізатися в душу, плювати в душу, заглядати в душу, влізти в душу, вхопити за душу, прийняти в душу* тощо. Проаналізований матеріал свідчить, що у фразеологічній мікросистемі „*Душа*” трапляються двокомпонентні, трикомпонентні, багатоконпонентні моделі ФО: *заяча душа, гадова душа, мишача душа, чорнильна душа, черства душа, душа в душу, з горобину душу, на дні душі, жалем душу обійняти, віддати Бозу душу, з легкою душею, за милу душу, немає живої душі, вовча твоя душа, усіма фібрами душі, без шеляга за душею, тримати душу в тілі, підбирати ключ до душі, бити в саму душу, положити гріх на душу, визівнути душу в пекло* тощо. Із компонентом *душа* нами зафіксовано також мінідіоми: *у душі, з душі, до душі, над душею, для душі, без душі* тощо.

Як свідчить фразеологічний матеріал, моделі ФО, що становлять собою конструкції зі сурядними й підрядними сполучниками, є непродуктивними. Нами зафіксовано декілька ФО цієї моделі: *тілом і душею, душею і серцем; що душа забажас, як маслом по душі, як душа до душі* тощо. Фразеологічний масив другої групи фразеологічної мікросистеми „*Душа*” представлений такими непродуктивними моделями: а) ФО, структурно організовані за моделями односкладного речення: *в душі похололо, відлягло від душі, на душі похолонуло* та ін.; б) ФО, структурно організовані за моделями двоскладного речення: *душа гнітиться, душа бришить, душа болить, душа чує* та ін.

Найчисленнішою в корпусі фразеологічної мікросистеми „*Душа*” є дієслівна фразеологія. Досліджений матеріал дає підстави стверджувати, що дієслівна фразема, як і дієслово, може мати форми особи, виду, способу, в минулому часі – роду, утворювати дієприкметники й дієприслівники. Розглянемо деякі форми. Так, матеріал переконає, що ФО моделі „дієслово + іменник” у всіх непрямих відмінках (з прийменником або без нього) мають усі три граматичні значення часу:

а) теперішнього часу: [Джавоїра:] *Різні клопоти є, від одних розцвіта, а від інших ятриться душа, ніби рана* (О. Левада); *Разом з піснею [Вутанька] вже мовби переливалася в інший, нетутешній світ. Ллються сльози, рветься душа, а вона виводить все вище й вище* (О. Гончар);

б) минулого: *Роман зразу пристав душею до тих книжок, любив їх читати і докладно розказував потім у школі те, про що читав* (І. Нечуй-Левицький);

в) майбутнього: *Вона [Емма] відчувала його [Леона], близькість: ось-ось він прийде і вийме з неї душу поцілунком* (Флобер, у перекл. Лукаша).

Приклади свідчать, що у фразеологічній мікросистемі „Душа” фразеологізми мають повну видову парадигму або виступають тільки в одній видовій парадигмі. Повну видову парадигму мають ФО: *краяти/розкраяти душу, продавати/продати душу, вивертати/вивернути душу, розпікати/розпекти душу, розтравлювати/розтравити душу, відводити/відвести душу* та ін. Нами зафіксовано приклади ФО, які завжди виступають у формі недоконаного виду: *мучити душу, розпирати душу, вручати душу, торкати душу, мутити душу* – чи у формі доконаного виду: *розв’язати душу, сколихнути душу* та ін. Поділяємо думку вченого М.Т. Демського, який вважає вживання деяких дієслівних ФО лише у формі недоконаного виду зумовленим системними особливостями дієслівної фразеології [8, с. 26-27]. У таких ФО форми з дієслівними компонентами в іншому видовому кореляті мали б інше значення або привели б таку ФО до розряду синтаксичних словосполучень. Так, ФО *виймати душу* має значення „задавати кому-небудь страждання, муки, мучити” [ФСУМ, с.89]. Спроба утворити видовий корелят з такої ФО приводить до утворення нового значення ФО (*душу вийняв* означає „убити когось” [ФСУМ, с.89]) чи до деградації фразеологічної цілісності, що переводить таку ФО до розряду синтаксичних словосполучень або позбавляє ФО будь-якого розумового смислу. Це підтверджує думку М.Ф. Алефіренка, що „втрата компонентами фрази виду видової опозиції – це один із граматичних факторів фразеологізації дієслівних словосполучень, формування дієслівної фраземіки з відмінними від дієслівних лексем морфологічними парадигмами” [3, с.55].

Висновки. Отже, домінуючими моделями фразеологічної мікросистеми „душа” в українській мові є бінарні моделі (V+Nacc, V+Ninstr). Найбільш частотними серед полікомпонентних моделей є тричленні та чотиричленні конструкції. Найчисленнішим корпусом у досліджуваній мікросистемі є дієслівна фразеологія. Дослідження окремих фразеологічних мікросистем у різних аспектах створить передумови для укладання фразеологічних словників ідеографічного типу.

Перелік умовних скорочень

N – іменник, V – дієслово, ргег – прикметник; ген – родовий відмінок, асс – знахідний відмінок; instr – орудний відмінок; х – непрямі відмінки; ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. – К.: Наукова думка, 1993. – Кн. 1-2.

Список літератури

1. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / НАН України, Ін-т української мови; Відп. ред. О.О. Тараненко. – К.: Сімферополь, 1997. – 252 с.
2. Грозян Н.Ф. Фразеологічна мікросистема “Поведінка людини” в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1997. – 20 с.
3. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків: Вища школа, 1987. – 134 с.
4. Эмирова А.М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте. – Ташкент: ФАН, 1988. – 91 с.
5. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. – 2-е изд., исправл. и допол. – М.: Высшая школа, 1989-2. – 287 с.
6. Ужченко В.Д. Историко-лингвистический аспект формирования украинской фразеологии: Автореф. дис.... д-ра філол. наук. – Дніпропетровськ, 1994. – 34 с.
7. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 4-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 1999. – 632 с.
8. Демський М.Т. Граматичні особливості української дієслівної фразеології // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 24-32.

Поступила до редакції 10.02.2005 р.

УДК 811.111'373'.61'276

ПРЕФІКСАЛЬНО-КОНВЕРСИВНІ ТЕРМІНИ У ПІДМОВІ ЕКОНОМІКИ

Руда О.В.

Актуальність. Матеріалом для дослідження послужили словники [1;2;4;5;6]. При аналізі фінансово-економічних термінів науковці виділяють похідні терміни з префіксами – over-, ge-, in-, under- [3, с. 203]. За нашими даними, префіксально-конверсивне творення економічних термінів здійснюється за допомогою 27 транспонуючих префіксів. Серед них 16 чужомовних, а саме: a-, ante-, anti-, counter-, de-, dis-, en-, ex-, in-, inter-, multi-, non-, pre-, re-, trans-, uni-. Не зустрічаються економічні терміни з чужомовними префіксами: post-, pre-, semi-, sub-, super-. Частка похідних з чужомовними префіксами – 59 %, яка є вищою, ніж з автохтонними, які представлені меншим набором префіксів. Серед чужомовних префіксів найпродуктивнішим у підмові економіки є ge- зі значенням “повторюваності, реверсивності дії”. Кількість утворених термінів з його допомогою перевищує 25 одиниць. Продуктивними також є de-, in-, en-, non-. А непродуктивними, згідно проведеного дослідження, є шість чужомовних префікси: ante-, anti-, counter-, ex-, trans, uni-.

Вступ до проблеми. Похідні терміни з автохтонними префіксами становлять 41 %. У їх творенні брали участь 11 власнеанглійських префіксів: be-, fore-, half-, off-, on-, out-, over-, short-, under-, in-, up-. Автохтонні префікси over-, out-, under-, up- виявилися найпродуктивнішими, а кількість префіксально-конверсивних термінів з over- сягає 20 одиниць. Be-, fore-, half-, on- є непродуктивними у творенні термінів цієї підмови, і їх кількість не перевищує 2 одиниці. Етимологічний склад термінів підмови економіки є неоднорідним. Запозичені і гібридні префіксально-конверсивні терміни становлять понад 60 %.

Терміни-дієслова складають найбільшу групу серед похідних термінів підмови економіки – 53, 5%. Досліджувані префіксально-конверсивні одиниці утворені за допомогою семи автохтонних префіксів: off-, out-, over-, under-, in-, up- та дев'яти запозичених: a-, ante-, de-, dis-, en-, in-, pre-, re-, trans-. Мотивувальними основами здебільшого виступали іменники. Хоча мотивувальними основами для економічних термінів з префіксом a- служать прикметники, assure, v “запевняти, завіряти, гарантувати, переконувати, страхувати”, синонімічні йому ensure, v “забезпечувати, гарантувати, страхувати, ручитися”, insure, v “страхувати(ся), застрахувати(ся)”. Утворений від префіксального іменника antedate, n “фінансовий документ, помічений заднім числом” шляхом конверсії похідний термін з ante-, antedate, v “помічати заднім числом (вексель)”. З мотивувальною основою date помічений економічний термін update, v 1) “поновлювати, модернізувати, 2) “коректувати, змінювати відповідно до нових даних”. Значення “звільнення, видалення того, що позначає іменникова мотивувальна основа” передають похідні економічні терміни з префіксом de-, debug, v “виявляти і усувати несправності, полагодити (устаткування)”, default, v “не виконувати власні зобов'язання, не сплачувати борг”, derate, v “звільняти від місцевого податку”, destock, v “користуватися запасами, знижувати або зменшувати запаси”, антонімічний йому термін restock, v “поповнювати запаси”.

Назви транспортних засобів також служать мотивувальними основами і зустрічаються у підмові економіки з префіксами de-, ge-, trans-, in- так само, як у військовій, морській термінології, deplane, v “сходити з літака, провести вивантаження з літака”, reshhip, v “перевантажувати, відправляти знову”, синонімічний йому tranship, v “перевантажувати,

перевалювати (з одного судна на інше), перевідправляти” та unship, v “вивантажувати”. Терміни-дієслова також мають значення “наділяти тим, що позначає мотивувальна іменникова основа” з префіксами en-, off- encourage, v “підбадьорювати, сприяти”, encash, v “отримати готівкою, інкасувати, реалізовувати товар”, embark, v “вантажити(ся), приступати, ставати”, entitle, v “давати право на, давати заголовок”, offset, v “відшкочувати, компенсувати”. З цим самим значенням зустрічаються префіксальні терміни, для яких мотивувальною основою виступав прикметник: enrich, v “збагачувати, поповнювати, підживлювати землю”, enlarge, v “збільшувати, розширювати”, enable, v “уможливлювати, пристосовувати, робити гідним для чого-небудь”. Префіксально-конверсивні терміни підмови економіки з префіксами out-, over- виражають “надмірність, перебільшення дії”, outnumber, v “кількісно переважати”, overburden, v “обтяжувати, створювати додаткові труднощі”, overprice, v “розцінювати занадто високо, назначати занадто високі ціни”, 1)“завищувати вартість (акцій), давати завищену оцінку, переоцінювати”, 2)“встановлювати додатковий податок”, overstock, v “робити надто великі запаси, затоварювати” і антонімічний йому unstock, v “вичерпувати запаси”. Outlaw, v “оголошувати поза законом, позбавляти законної сили” утворений за моделлю N → V від префіксального іменника outlaw, n “особа чи організація, оголошена поза законом”, overbalance, v “преважати, перевершувати”. Префіксально-конверсивний термін overestimate, v 1)“оцінювати надто високо”, 2)“скласти перебільшений кошторис” утворений за допомогою конверсії від полісемантичного іменника overestimate, n, 1)“занадто висока оцінка”, 2)“перебільшений кошторис”. Термінам зі значенням “оновлення, підвищення того, що позначає мотивувальна основа” притаманні префікси: up-, upvalue, v “підвищити вартість”, upgrade, v “переводити у кращу категорію, підвищувати, модернізувати, підвищувати якість”. Префіксально-конверсивні терміни підмови економіки з префіксом under- мають значення “занижувати, недооцінювати”, яке протилежне значенню похідних з out-, over-, up-, underreport, v “занижувати відомості”, understock, v 1) “недостатньо постачати товарами”, 2) “недостатньо забезпечувати (ферму) худобою”, understaff, v “мати недостатній персонал”, undertax, v “обкладати надто низьким податком”. Похідні економічні терміни зі значенням “передумання дії” мають у своїй структурі префікс pre-, prelist, v “включати у попередній перелік, складати попередній список”, preprice, v “маркувати ціни на етикетках”. Полісемантичний термін renew, v 1)“оновлювати”, 2)“відновлювати”, 3)“продовжувати” утворений за допомогою взаємодії процесів конверсії і префіксації, де мотивувальною основою виступає прикметник. Реверсивність, повторюваність, додатковість дії передають похідні економічні терміни з префіксом re-, recoin, v “перечеканити (монети)”, rediscount, v “переоблік (векселів)” утворений від префіксального іменника rediscount, n “переоблік (векселів)”, reexport, v “реекспортувати товари” від reexport, n “реекспорт, вивіз попередньо завезених товарів”, біржовий термін reamargin, v “надавати додаткову маржу по позиції”. За допомогою конверсії від префіксальних іменників утворена значна кількість економічних термінів. Так, термін refund, n у підмові економіки має одне значення “повернення, компенсація, відшкодування”, від нього шляхом конверсії утворилося похідне refund, v зі значенням “повертати, компенсувати, відшкодувати”, а друге значення “рефінансувати, випускати нові облігації замість старих, термін яких уже вийшов” слово розвинуло безпосередньо у підмові економіки.

Терміни-прикметники – це друга за чисельністю група префіксально-конверсивних термінів підмови економіки, яка становить 29 %. У творенні похідних терміноодиниць брали участь сім автохтонних префіксів і напівпрефіксів: off-, out-, over-, short-, under-, un-, up- та дев’ять чужомовних префіксів: anti-, dis-, ex-, in-, inter-, multi-, non-, pre-, uni-. Терміни-прикметники утворені за допомогою заперечного префікса anti-, antitrust, adj “антитрестовський (про законодавство)” і префіксів ex-, non-, off-, under- які вказують на відсутність ознаки чи якості, якими володіє мотивувальне дієслово або іменник: non-cash, adj “безготівковий”, nondefense, adj “невійськовий, не пов’язаний з обороною, цивільний”, non-

ПРЕФІКСАЛЬНО-КОНВЕРСИВНІ ТЕРМІНИ У ПІДМОВІ ЕКОНОМІКИ

profit, adj “неприбутковий”, non-market, adj “позаринковий”, nonstock, adj “нестандартний”, non-interest, adj “безвідсотковий”, non-union, adj “який не є членом профспілки”, off-test, adj “некондиційний”, under-age, adj “неповнолітній”. З префіксом ex- зафіксований один термін-прикметник ex-right, adj зі значенням “без прав (при продажі акції всі права і привілеї на неї зберігаються за продавцем)”. Префіксально-конверсивні терміни з префіксом in- у економічній підмові мають значення “внутрішній, у межах того, що позначає іменникова мотивувальна основа”, inhouse, adj “внутрішній, у межах фірми”, inland, adj “внутрішній (про торгівлю)”. Їм антонімічні похідні терміни з префіксом out-, outborn, adj “народжений в іншій країні”, outbound, adj 1) “експортний”, 2) “який йде у закордонне плавання”. Прикметники з префіксом inter- у підмові економіки, так само як у інших терміносистемах, передають значення “між тим, що позначає іменникова мотивувальна основа”, interindustry, adj “міжгалузевий”, interstate, adj 1) “міждержавний”, 2) “міжштатний, interagency, adj “міжвідомчий”. Префіксальні терміни-прикметники з префіксом multi- вказують на множинність ознаки, а мотивувальним словом служить іменникова основа: multichannel, adj “багатоканальний”, multicommodity, adj “багатопродуктовий (про систему керування запасами)”, multiunit, adj “який нараховує декілька одиниць, який володіє декількома одиницями (підприємствами)”, multifamily, adj “багатосімейний”, multipurpose, adj “багатоцільовий”, multistage, adj “багатоетапний, багатостадійний”. Антонімічний префіксу multi- префікс uni- зі значенням “один”, uniform, adj “постійний, сталий, одноманітний”. Префікс over- також бере участь у творенні прикметники економіки і надає їм значення надмірності ознаки, overtime, adj “понаднормовий”. Терміни з префіксами over- та up- мають значення “верхній, зовнішній, який розташований за межами того, що позначає іменникова основа”, overhead, adj “верхній, надземний”, oversea, adj “заморський, закордонний”, uptown, adj “розташований у верхній частині міста”. Префікс under- антонімічний over-, up-, передає значення “що знаходиться під тим, що позначає мотивувальна основа”, underground, adj “підпільний, що знаходиться під землею”, underhand, adj “таємний, закулісний”. Економічні терміни-прикметники з префіксом pre- вказують на передування ознаки, мотивувальним словом виступає іменник: precapitalist, adj “докапіталістичний”, prewar, adj “довоєнний, передвоєнний”. Напівпрефікс short- надає похідним термінам підмови економіки значення “короткий, ближній”, short-haul, adj “який відноситься до перевезень на малу відстань”, short-range, adj 1) “ближньої дії”, 2) “короткочасний”, short-run, adj 1) “короткотерміновий”, 2) “дрібносерійний (про виробництво)”, short-term, adj “короткотерміновий, короткотривалої дії”, short-time, adj “короткочасний”. Терміни-іменники підмови економіки становлять 7, 5%. У їх утворенні брали участь префікси: be-, counter-, fore-, half-, in-, off-, on-, out-, over-, re-, up-. Зафіксовано один термін з префіксом be-, bequeth, n “передавання нерухомості заповітом”, утворений шляхом конверсії від дієслова bequeth, v “заповідати (маєток)”. Похідний термін з префіксом counter- утворений за моделлю N → V, countersign, n “ствердження підписом, контрасигнація”, V → N, repurchase, n “відкуплення” утворений від префіксального дієслова repurchase, v “відкуповувати”. Економічні терміни-іменники утворені за моделлю Pr + v → N, з префіксами in-, up-, off-, out-, over-: intake, n “поглинання, набір працівників”, uptake, n “поглинання, вживання”, upkeep, n 1) “утримання, ремонт”, 2) “вартість утримання”, upswing, n “економічний підйом”, upturn, n “підвищення, зростання”, overturn, n “оборот, вартість реалізованої продукції”, overflow, n “надлишок (капіталу)”, outflow, n “витік, збиток, міграційний потік”, output, n “продукція, продуктивність, випуск”, outlay, n “витрати, інвестиційні витрати”, outlet, n “ринок збуту, торгове підприємство”, outcome, n “результат, наслідки”, income, n “прибуток, дохід, надходження”, а також із сфери бухгалтерії “валовий прибуток (за підзвітний період)”, offtake, n “продаж товару, кількість проданого товару”. Зафіксовано один приклад, утворений за конверсивною моделлю Adj → N, infirm, n “інвалід”. Слід відзначити, що взаємодія конверсії і префіксації у підмові економіки є найбільш словотворчою відносно двох частин мови: дієслів і прикметників, а найменш продуктивною

для прислівників, оскільки у цій терміносистемі зафіксований лише один приклад ex-ship, adv “зі судна”. Необхідно також зазначити, що економічні префіксально-конверсивні терміни здебільшого утворені на основі загальноновживаної лексики. На сучасному етапі розвитку термінознавства термінологізація загальноновживаних лексичних одиниць розглядається як один із продуктивних способів термінотворення. Семантична деривація ґрунтується на звуженні значення слова чина перенесенні значень. Наприклад, дослідження складу англійської фінансово-економічної термінології переконливо доводить, що економічні терміни переважно утворені на основі загальноновживаної лексики і творяться за звичайними нормами англійської мови [3, с. 201]. Так, утворення терміна *overtum*, n “оборот, вартість реалізованої продукції” відбулося у процесі термінологізації слова загальноновживаної лексики *overtum*, n “перекидання, повалення, скидання, переворот”. Отже, вживання у підмові економіки загальноновживаної лексики є явищем надзвичайно поширеним.

Проаналізувавши підмову економіки, можна зробити *висновок* про те, що серед досліджуваної лексики переважають терміноїди, утворені при взаємодії префіксації і конверсії за моделями $Pf + n \rightarrow V$, $Pf + n \rightarrow Adj$ та $N \rightarrow V$, $N \rightarrow Adj$. Найчисельнішими є префіксально-конверсивні терміни з запозиченим префіксом *ge-* і автохтонним префіксом *over-*. Нами виявлено також значну кількість полісемічних термінологічних одиниць, які становлять 19 % (34 одиниці) від загальної кількості префіксально-конверсивних термінів. Це здебільшого терміни на позначення дій, процесів, які відбуваються в економіці (18 одиниць), зокрема: *upgrade*, v 1) “підвищувати, модернізувати”, 2) “переводити у вищу категорію”, 3) “підвищувати якість”; *georder*, v 1) “робити повторне замовлення”, 2) реорганізувати (фірму); *gedeeem*, v 1) “викупляти, звільняти (за викуп)”, 2) “вилучати з обігу”. Полісемантичні префіксально-конверсивні терміни-іменники також зустрічаються у підмові економіки і налічують 12 одиниць. Вони служать для номінації понять економіки: *output*, n 1) “продукція”, 2) “продуктивність”, 3) “випуск”, 4) “вихідний потік”, 5) “контингент осіб, які закінчили навчання до визначеного часу”; *outlay*, n 1) “витрати”, 2) “капіталовкладення, інвестиційні витрати”. Терміни-прикметники найменш схильні до багатозначності, серед досліджуваної лексики зафіксовано обмежену кількість (4 одиниці) полісемантичних прикметників на позначення властивостей економічних понять: *interstate*, adj 1) “міждержавний”, 2) “міжштатний”; *offshore*, adj 1) “за межами морського кордону, заокеанський, іноземний”, 2) “який здійснюється в інших країнах”, 3) “морський”. Отже, всі семантичні і словотворчі процеси, притаманні загальноновживаній лексиці, знаходимо і у терміноодинаціях підмови економіки.

Список літератури

1. Англо-русский экономический словарь/ Под ред. А.В.Аникина. – М.: Русский язык, 1977. – 728 с.
2. Герасимчук Л. Новий практичний економічний словник. – К.: Криниця, 2003. – 346 с.
3. Завгороднєв Ю.А., Дуда О.І. Способи утворення фінансово-економічних термінів у сучасній англійській мові // Іноземна філологія. – Вип. 111. – Львів, 1999. – С. 201-207.
4. Соневицький Р. Базова економічна фінансова та ділова термінологія. Англо-український словник. – Тернопіль: Збруч, 2001. – 337 с.
5. Факов В.Я. Инвестиционно-кредитный словарь: В 2-х тт. – М.: Международные отношения, 2001.
6. A New English Dictionary on Historical Principles // Ed. J.A.H.Murray. – Oxford, 1888. – 1933 (Vol. I-XII). (NED)

Поступила до редакції 18.02.2005 р.

УДК 811/161/2'373/7(091)

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТРАДИЦІЯМИ ТА ОБРЯДАМИ

Самойлович Л.В.

Актуальність. Питання історичного розвитку української фразеології, і зокрема етимології фразеологічних одиниць (ФО), на жаль, ще недостатньо досліджені в науковій літературі. На цьому неодноразово наголошували провідні українські вчені-лінгвісти Ф.П. Медведєв, В.М. Мохієнко, Ю.Ф. Прадід, Л.Г. Скрипник, В.Д. Ужченко та ін.

Оскільки у фразеології простежується постійна динаміка фразеологічного складу, необхідно досліджувати ФО саме в діахронному зрізі, щоб остаточно не втратити першоджерела походження окремих ФО, які виникли й функціонували ще кілька століть тому.

Для вивчення історії походження української фразеології в нашому розпорядженні є багатий і цінний фактичний матеріал, зафіксований у фольклорних та етнографічних збірках, лексикографічних працях, які відіграли важливу роль у становленні та розвитку української фразеології і вплинули на формування фразеологічного фонду української мови. Вимагають детального опрацювання праці К. Зіновіїва, О. Павловського, П. Білецького-Носенка, М. Закревського, М. Номиса, К. Шейковського, П. Чубинського, Ф. Піскунова, М. Комарова, І. Франка, Б. Грінченка та ін., які репрезентують ФО, уживані кількома поколіннями українців. Принагідно, зауважимо, що розвиток фразеологічного складу мови – “процес більш значний і глибинний, ніж просто зміна матеріального складу ФО, яка виражається в деактуалізації певної частини фразеологізмів та в поповненні засобів образної номінації новими” [8, с. 238].

Як відомо, через ФО відображається наше історичне минуле, у якому український народ заснував і узвичаїв надзвичайно велику кількість традицій та обрядів, чимало з яких своїм корінням сягають часів язичництва. Аналіз різноманітних дійств, запроваджених в Україні, доводить, що чи не кожне з них породило одну чи навіть кілька ФО. До наших днів дійшло багато ФО, походження яких для мовознавців досі є загадкою. Проте чимало із них втрачено й не функціонують у мовленні або зазнали семантичних чи лексико-граматичних змін через різноманітні лінгвістичні чи екстралінгвістичні причини.

Отже, метою статті є аналіз і розгляд тих ФО, створення яких, можливо, пов'язане з народним обрядом чи традицією. Принагідно зауважимо, що “зв'язок фразеології з етнографією, з широким етнографічним контекстом ніколи не заперечувався. Більше того, перший і досить ранній інтерес до фразеології у слов'ян був викликаний саме прагненнями побачити у ФО відбитки або уламки старого побуту, обрядів і вірувань, відтворити контекст і ситуацію, що породили їх” [6, с. 3]. У цій статті спробуємо проаналізувати етимологію деяких ФО, джерелом виникнення яких є саме традиції та обряди.

У словнику Б. Грінченка в статті “Полоскозуб” фіксується ФО *полоскати зуби* із поясненням *‘первый день великаго поста, когда крестьяне полощут зуби, чтобы между ними не осталось ничего скоромнаго, т. е. Випивать в корчме’* [Гр., т. 3, с. 287]. Це релігійне свято “пов'язане з передріздвяним постом – Пилипівкою, коли на день смерті апостола Пилипа (27 листопада) влаштовували заговіни, або “запусти” [4, т. 2, с. 164]. Можливо, що ця ФО бере свій початок ще від Масниці, перед великим постом “въ некоторых местностях России, на первой неделе, у мужинь есть обычай полоскать ротъ, то есть опохмеляться, а въ субботу первой недели Великаго поста печь блины, конечно постные, что называется у нихъ “тужилкой о Масляниці” [3, с. 48]. В Україні, на Звенигородщині, перший день після Масниці

зветься “полоскозуб”. Різноманітна етнографічна література вказує на те, що в цей день “спали довго, щоб швидше піст “старівся”. Прокинувшись, жінки мили окропом весь домашній посуд від “скоромного”. Чоловіки йшли вітати сусідів із Постом і влаштовували гуляння, на якому пили по добрій чарці – полоскали зуби від сиру і масла” [1, с. 37]. Крім того, збірник І. Франка містить ФО *горло полоскати* із поясненням ‘*пити з похмілля, п'яничити*’ [Фр., т. 1, с. 422], *треба горло пополоскати* – *треба випити; що мав, то крізь горло пустив* – *усе пропив* [Фр., т. 1, с. 423]; *ходім зуби пополокати* – *ходім випити по чарці горілки* [Фр., т. 2, с. 215]. У сучасному мовленні збереглася ФО, пов’язана, ймовірно, з цією традицією – *пополокати в роті (зуби, горло)* із значенням ‘*випити незначну кількість алкоголю*’ [ФСУМ, с. 676]. Як бачимо, семантика цієї ФО дещо зазнала змін, втративши своє первісне значення.

Із цим святом пов’язана ще одна ФО, яка записана в словнику Б. Грінченка, – *гличики пополоскати*. До неї подано невелику довідку: “О женщинах: угощаться въ складчину в понедѣльникъ послѣ заговѣнья на Пѣтровъ постъ” [Гр., т. 1, с. 288]. Як відомо, постові віддавали особливу шану, що відбилосся й у регіональних назвах: Чистий понеділок, Жилавий понеділок, Поминальний понеділок, “Полоскозуб” тощо. В. Скуратівський засвідчує, що напередодні кожна господиня ретельно вимивала посуд – горщики, миски, тарілки, ложки, “щоб не залишилося скоромини”, і виставляла сушити їх на одвірках, миснику, печі до понеділка. У цей день, як казали селяни, “посуда відпочиває” [5, с. 58]. Чимало народних традицій і обрядів пов’язані з понеділком. Перший день посту мав також багато дійств, одним із яких був згаданий вище “Полоскозуб”. У цей день тижня селяни збиралися в корчмі, “щоб пополоскати зуби від Масляної”. Важливо зазначити, що на таких “сходках жінкам годилося вживати горілку лише з покришки від горщика, у якому готували кашу. Це для того, “щоб на пшениці золи не було” [5, с. 60]. Отже, походження ФО *гличики пополоскати* із значенням ‘*пригощатися, випивати в жіночій компанії*’, яка, на жаль, не фіксується у сучасних фразеологічних працях, замасковане, можливо, в описаній обрядодії.

У збірках М. Номиса та І. Франка подано ФО *сиди за піччю та кашу їж* [Ном., с. 176] і *я дурно каші не їв* із поясненням ‘*я чогось у життю навчив ся; натяк на кашу, що була головною стравою школярів у давніх школах, ще багато каші з’їси* – *‘житимеш ще багато літ*’ [Фр., т. 2, с. 248]. Як бачимо, зафіксовані вони ще в лексикографічних працях ХІХ – поч. ХХ ст., а також подаються в сучасних словниках. Їхнє походження пов’язане з обрядами, у яких важливим атрибутом була каша. Здавна відомі такі звичаї: варили горщик пшоняної каші на хрестини; виряджуючи дітей до школи, спеціально готували кашу; закопували кашу в певних місцях, щоб причарувати коханого та ін. Болгарський учений С. Георгієва, описуючи слов’янську фразеологію, зазначає, що каша “була неодмінною учасницею ритуальних обрядів на хрестинах, на весіллях, у важливих колективних роботах, на поминках. Її ритуальна обрядовість пояснюється принесенням каші в жертву язичним богам. Жертовне значення каші пов’язане з тим, що каша – давня страва з хліба, яка початково готувалася із зерен злакових рослин” [2, с.74].

Цікавим, на наш погляд, був обряд випроваджувати школярів на навчання, описаний В. Скуратівським. Із цієї нагоди мати спеціально варила кашу, “запрошувала хрещених батька й мати на вечерю, а вранці, йдучи до школи, батько з першаком обов’язково несли вчителеві горщик з кашею, “щоб наука йшла на ум” [5, с. 60]. Усім відома також ФО *дали му березової каші*, тобто ‘*набили різкою*’ [Фр., т. 1, с. 522], яка подана у збірці І. Франка, а також зафіксована в сучасному словнику *дати (перепастити, скуштувати) березової каші* з поясненням ‘*побити, відшмагати кого-небудь різками*’ [ФСУМ, с. 367]. На думку В. Ужченка, у давні часи “в особливій шані був замашний березовий прут, яким і виписували грамоту на нещасних школярах” [7, с. 118]. Отже, тих учнів, яким не допомагала справжня каша, зварена матір’ю, учитель міг побити березовою гілкою, яку за аналогією стали називати *кашею*.

Крім того, відзначаючи народження дитини, батьки готували цю обрядову страву, що символізувала силу та здоров’я дитини, яка повинна для цього за життя з’їсти чимало каші. Під час святкування розігрувалася сцена “купівлі-продажу” горщика з кашею. Хто із гостей вносив найбільшу суму грошей, мав право розбити горщик. Для присутніх було за честь

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТРАДИЦІЯМИ ТА ОБРЯДАМИ

посмакувати страву і взяти напам'ять шматок черепка, щоб немовля росло здорове й щасливе. Ймовірно, саме подібні звичаї в Україні стали джерелом виникнення ФО *мало каші з'їв* із поясненням *'дуже молодий, недосвідчений'* [ФСУМ, с. 336].

Крім описаного, існував звичай – закопування каші. Колись була поширена і ФО *наче каша закопана* зі словом *товпитися*, яка означала *'визначене місце, на якому зібрався й довго стоїть натовп людей'* і походження якої, як підтверджують факти, пов'язане з українським народним обрядом. В. Скуратівський вказує, що в Київській, Чернігівській та Полтавській губерніях, збираючись на весняні хороводи, “дівчата варили в горщику кашу, виносили її на вулицю, закопували в землю і прибивали кілком” [5, с. 61]. Найбільш поширеним обряд “закопування каші” був у ХІХ ст. Виконувався він у неділю першого тижня Великого посту (Черкащина) або в збірну суботу (Чернігівщина). Дівчати облюбовували зручне місце, де могла би збиратися молодь, пізно вночі розкладали багаття, варили на вогнищі кашу, а потім закопували її в землю, тим самим сподіваючись, що молодь постійно буде тут збиратися. Подібних обрядів із різноманітними особливостями в регіонах України було чимало. Наприклад, із кашею закопували ракову клешню, щоб парубки тримали дівчат, як рак клешнею, іноді в землю клали ще ложку, яку вкрали в хлопця, що подобається, це, начебто, допомагало причарувати коханого і т. под. Таким чином, дослідження підтверджує, що українська народна фразеологія надзвичайно збагатилася ФО з компонентом *каша*: *мене, небоже, з кашею не з'їси!* із значенням *'не дам над собою верховодити ані знущатися'*; *не дам собі в кашу наплювати* – *'не дам собі робити пакости або докори; отто заварив кашу!* – *наробив клопоту, вдався в нечисте діло'*; *поганої каші наварив* – *'наробив лиха та клопоту'* [Фр., т. 2, с. 248], які є відгомонам давніх обрядів і традицій.

Українська народна фразеологія зберегла велику кількість ФО з компонентом *вовк*. Наприклад, у збірці І. Франка записано сто двадцять чотири стійкі сполучення слів із цим компонентом. Ще в збірці К. Зіновієва (поч. ХVІІІ ст.) зафіксовано ФО *и вовк сытъ и козы целі* [Зін., с. 228] та М. Закревського – *жебы вовкъ бувъ сытъый и баранъ целый (и сіно ціле)* із відповідними конструкціями польською та німецькою мовами *zeby i wilk byl syty, i owca cala; Leben und leben lassen* [Закр., с. 162]. Пізніші фразеографічні праці подають уже різноманітні варіанти: *аби вовк був ситий і баран цілий* із описовим поясненням *'говорить ся, коли хтось хоче доказати великої штуки, погодити суперечні інтереси без обоїпного ущербку'*; *аби міні вовк був цілий і баран ситий* – *'жартлива переставка попередньої приповідки, – розуміть ся, в супротилежнім значіню'* [Фр., т. 1, с. 234]; *вовк ситий і віця ціла* – *'говорять при кориснім залагодженю спору, де жадна сторона не кривдує собі'* [Фр., т. 1, с. 236] тощо. Українське народознавство описує цікаву традицію, яка, ймовірно, є першоосною для виникнення низки ФО. Фольклористи зауважують, що в давнину на Юрія відзначалося Свято вовків. Як ми знаємо, саме ці хижакі завдавали найбільше клопотів селянам – нападали на домашніх тварин, а нерідко ставали на герць із людиною. В. Скуратівський згадує, що на Поліссі йому пощастило записати кілька оригінальних способів відлову вовків, які пов'язані з холодним Юрієм. Дійство полягало в тому, що напередодні свята селяни на околиці викопували “глибокі круглі ями, вправляли посередині стовпа у зріст людини, а зверху на ньому прив'язували порося чи курку. Верхій отвір ями прикривали дерев'яним кружком, який, коли на нього стати, перехилився, і звір тут же попадав у пастку. За ніч могло потрапити до неї кілька хижаків” [5, с. 245]. Крім того, згадується, що були в ужиткові інші пристрої. Робили з колотого дерева круглу огорожу, у яку помішали порося, а навколо ще одну. Між двома тинами мала бути невеличка відстань. У зовнішньому частоколі прилаштовували дверцята, які відчинялися лише всередину. Зачувши поживу, вовк заходив через отвір і, обійшовши довкіл, мимоволі прикривав хвіртку. Таким чином, хижак одразу потрапляв у пастку. Аналіз словникових статей фольклорних збірок ХІХ – поч. ХХ ст. дає можливість стверджувати, що цей звичай дав життя низці ФО, а саме: *вовк старий не лізе до ями* із значенням *'обережний, досвідний'*. У цій же статті І. Франко подає історико-етимологічну довідку про джерело походження цієї ФО, зазначаючи, “давнійше ловили у нас вовків у ями викопані в такім місці, куди нічу ходили вовкі”

[Фр., т. 1, с. 237]. Крім того, читаємо й інші, наприклад, *замкнув вовка межі вівці* (Льк.) із поясненням *'говорять про недібране товариство, де хтось один псує гармонію'* [Фр., т. 1, с. 238]; *із нехотя з'їв вовк порося* (Льк) – *'жартують, коли хтось зробив іншому якусь пакість і виправдує ся, що зробив се нехотя'* [Ном., с. 246; Фр., т. 1, с. 239]. Отже, **ФО порося ціле, і вовк у ямі** (не зафіксоване у ФСУМі), **і вовки ситі, і кози цілі** із значенням *'ніхто не зазнав шкоди, збитків'* [ФСУМ, с. 139] утворилося із описаної вище ситуації.

Висновки. Таким чином, традиції та обряди українського народу відіграли надзвичайно важливу роль у розвитку народності, оскільки це не просто форми дозвілля, а певні коди, за допомогою яких у людини формується світогляд. Це світобачення відбилосся в мові, адже саме мова є його фіксатором. Проте мова зберегла лише ті лінгвістичні елементи, які були предметом відповідного обряду чи традиції, втративши мотивацію. Цей культурно-лінгвістичний процес простежується на прикладі описаних вище ФО: *полоскати зуби, пополоскати в роті (зуби, горло), дати (перепастися, скуштувати) березової каші, глечики полоскати, мало каші з'їв, ще багато каші з'їси, наче каша закопана, аби вовк був ситий і барани цілий, замкнув вовка межі вівці, порося ціле, і вовк у ямі, і вовки ситі і кози цілі*, які, на нашу думку, стали віддзеркаленням давніх українських обрядів та традицій.

Список літератури

1. Борисенко В.К. Нова весільна обрядовість у сучасному селі. – К.: Наукова думка, 1979. – 134 с.
2. Георгиева Стефка (Болгария). Взгляд на культуру через фразеологию // Проблемы взаимодействия языков и культур в пост-коммунистических странах Центральной и Восточной Европы: Международная научно-практическая конференция: Сборник статей. – Киев: Рідна мова, 1999. – С. 71-74.
3. Забылин М. Русский народ его обычаи, обряды, предания суеверия и поэзия. – Симферополь: Таврида, 1992. – 607 с. (Репринтное воспроизведение издания 1880 г.)
4. Історія української культури: У 2 т./ Ред. Б. Є. Патон; НАН України. – К.: Наук. думка, 2001.
5. Скуратівський В.Т. Дідух: Свята українського народу. – К.: Освіта, 1995. – 272 с.
6. Толстой Н.И. Язык и народная культура // Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – М.: Индрик, 1995. – 509 с. – С. 373-426.
7. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму. – К.: Радянська школа, 1988. – 279 с.
8. Школяренко В.І. Розвиток фразеологічної системи німецької мови та її динаміка // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2004. – № 11 (79) листопад. – С. 237-241.

Джерела

Гр. – Грінченко Б. Словарь української мови: У 4-х т. / Зібрала Ред. журн. “Кієвская старина”, упоряд. з дод. власного матеріалу Б.Д. Грінченко. – К., 1907-1909.

Закр. – Закревський М.В. Малоросійські пословиці, поговорки и загадки и Галицкія приповідки // Старосвітській бандуриста. – М., 1860. – Кн. II. – С. 139-230.

Ном. – Номис М. Українські приказки, прислів'я и таке інше. – СПб, 1864. – 304 с.

Фр. – Галицько-руські народні приповідки / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. – Т. 1-3. – Львів: Наук. т-во ім. Шевченка, 1901-1910.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: У 2 кн. – К.: Наукова думка, 1993. – Кн. 1-2.

Поступила до редакції 22.02.2005 р.

УДК 801.558

ПРИРОДА ФАЗОВОГО ЗНАЧЕНИЯ В ВИДОВЫХ ПАРАХ РУССКОГО ГЛАГОЛА

Семиколенова Е.И.

Семантической природой процесса является длительность действия [4, с.24], что, в свою очередь, предполагает его фазовый характер. Для характеристики этой стороны процесса во всех языках существуют свои средства. Чаще это средства аналитические [5; 17, с.153-195]. Своеобразие русского языка как раз и заключается в том, что для передачи фазового характера процесса он обладает разнообразными мощными не только лексическими и словообразовательными, но и грамматическими ресурсами, а именно: высокоразвитой системой аффиксального словообразования и наличием категории вида.

В частности, одним из способов выражения фазовости является пара глаголов, связанных отношениями мотивации и противопоставленных по виду, при этом фазовость определяется как продукт отношения между ними. Такая пара глаголов, как уже было показано ранее [12], передает значение начала или завершения процесса, однократности или многократности его осуществления, ограниченности или неограниченности внешними причинами, причем «все эти операции осуществляются с помощью могучей морфологической техники «перфективации» и «имперфективации» [4, с.24].

В соответствии с таким подходом фазовый компонент значения присутствует в любой оппозиции. В этом плане целесообразно говорить о фазовой константе глагольной пары, т.к. «не существует таких видовых оппозиций, в которых не была бы детерминирована фазовость» [13, с.57].

Фазовое значение, передаваемое глагольной парой, может в одних случаях сопровождаться различными лексическими оттенками (длительно-ограничительным, финитивным, смягчительным, накопительным и т.п.), в других же случаях дополнительные лексические оттенки отсутствуют.

Если проанализировать семантику любой глагольной пары с этой точки зрения, то их все можно разделить на три группы:

1. Пары глаголов передают фазовый характер процесса, завершение которого сопровождается различными лексическими оттенками значения: *копать* – *вкопать*, *плакать* – *всплакнуть*, *болтать* – *сболтнуть*, *красить* – *подкрасить*, *собирать* – *насобирать* и т.п.

2. Пары глаголов передают фазовый характер процесса, завершение которого не сопровождается никакими дополнительными лексическими оттенками. Глаголы СВ лишь фиксируют одну из его основных фаз (завершение процесса): *переписывать* – *переписать*, *сверлить* – *просверлить*, *рисовать* – *нарисовать*, и т.п.

3. Пары глаголов передают фазовый характер процесса, начало и дальнейшее протекание которого не сопровождается никакими дополнительными лексическими оттенками. Глаголы СВ лишь фиксируют одну из его основных фаз (начало процесса): *побежать* – *бежать*, или промежуточных фаз, совмещенных с характером протекания действия, – однократности: *прыгнуть* – *прыгать*, однократности: *найти* – *находить* или ограниченности внешним пределом: *играть* – *поиграть*.

Мотивационные отношения, которые складываются между глаголами в парах первого типа, стоят за границами грамматики и являются предметом рассмотрения в лексике. В соответствии с

подходами авторов «Русской грамматики» (Прага, 1979) это пары мутационно-видового типа, «производный глагол в которых помимо изменения вида выражает мутацию исходного глагола» [11, с.241].

Второй тип – это пары, выделяемые в традиционной грамматике как видовые. Именно оппозиции глаголов, отношения между которыми определяются как «процесс – завершение процесса» (при сохранении лексического тождества), и попадают в поле зрения грамматистов.

Вопрос о природе отношений в парах третьего типа остается открытым, что и определило актуальность нашего исследования.

Фактически попытка установить их особенность – одна из причин, породивших теорию способов глагольного действия. Такие пары определяются в «Русской грамматике» как модификационно-видовые и словообразовательные модификационно-видовые пары, производный член которых «выражает обязательное изменение вида и одновременно модификацию исходного глагола» или «противопоставление осуществляется как по виду, так и по способу действия» [11, с.241]. Хотя в круг способов глагольного действия могут попасть и оппозиции глаголов первого, мутационного, типа.

Применение фазовой теории дает возможность более точно определить природу отношений между глаголами в оппозициях третьего типа: с одной стороны, отграничить от чисто лексических противопоставлений, с другой стороны, сопоставить их семантику с семантикой чистовидовых пар. Это и может быть заявлено как *цель данной работы*.

Новизна исследования заключается в том, что значение фазовости связывается с категорией вида и определяется как продукт отношения процесса (глагола НСВ) к одной из фаз его протекания (глагола СВ). Все типы фазовых отношений рассматриваются в границах корреляции.

О том, что фазовость не есть лексический компонент значения глагола, свидетельствует следующее:

1. В соответствии с нашим подходом одним из основных способов выражения в русском языке фазового значения является категория вида.
2. Фазовое значение присутствует в любой оппозиции глаголов, связанных мотивационно и противопоставленных по виду.
3. Число выделенных фаз ограничено. В зависимости от семантики глаголов можно выделить не более четырех фаз – двух основных, фиксирующих начало и завершение процесса, и двух промежуточных, связанных с характером процесса (его длительностью во времени): одноактной или однократной (в зависимости от семантики глагола) и ограничительной.

Связав фазовость с категорией вида, мы тем самым исключаем ее из круга лексических (деривационных) значений и переносим в плоскость иных значений, промежуточных, более приближенных к грамматическим.

Как известно, в традиционной грамматике как видовые пары рассматриваются только пары процессно-завершительного типа. Ср: «... предельность коррелирует с завершенностью. На основе этих отношений чаще всего возникают видовые пары глаголов» [15, с.142].

Но рассуждаем следующим образом: если выражение завершительной фазы процесса, не сопровождаемого никакими дополнительными оттенками, рассматривается в границах грамматики, то целесообразен вопрос: почему за границы грамматики выводятся пары глаголов со значением начала процесса, его одноактности, однократности или ограничительности? Фактически это фиксация фаз того же процесса.

В соответствии с нашим подходом, при котором фазовость – это продукт отношения между глаголами, связанными мотивационно и противопоставленными по виду, любой процесс носит либо допредельный характер (отношение процесса к его завершенности), либо послепредельный (отношение реализованного предела к последующему процессу [15, с.129]. Если такой последовательности не возникает, то актуализируется значение повторяемости (многоактности или многократности) действия, замкнутого слабо расчлененным начальным или конечным пределами. Например, по наблюдениям Е.В.Падучевой, «... спектр допустимых соотношений в

ПРИРОДА ФАЗОВОГО ЗНАЧЕНИЯ В ВИДОВЫХ ПАРАХ РУССКОГО ГЛАГОЛА

паре СВ – НСВ ограничен, в принципе, только тем, что глагол НСВ обозначает ситуацию, которая длится во времени, а глагол СВ – наступление нового состояния» [7, с.90].

Поэтому сводить содержание видовой оппозиции к одному какому-либо типу (например, к результативному или «целостному», когда не устанавливается примат начала или конца) – значит игнорировать закон актуализации грамматических сем [15, с.145]. Если же в определение семантики видовой пары мы включаем критерий фазовости, то как видовые могут быть рассмотрены и пары других фазовых типов. Иными словами, видовое грамматическое значение представляет собой семантическую зону, куда могут входить не только тождественные лексически (с позиций традиционной грамматики) оппозиции глаголов, но и пары, в которых манифестирована та или иная фаза.

Таким образом, определив фазовость как языковую категорию, которая имеет последовательное выражение в русском языке с помощью грамматических средств, целесообразно, по нашему мнению, видовые оппозиции всех фазовых типов рассматривать в границах корреляции.

Отметим, что проблема коррелятивности является серьезной теоретической проблемой грамматики. Но, каким бы сложным ни представлялся вопрос о разграничении видовых корреляций и дериваций, само это противопоставление не должно вызвать сомнений [14, с.47-48].

Обратимся к определению коррелятивности. Существующие дефиниции достаточно широко трактуют этот тип отношений между единицами языка.

Так, «Большой энциклопедический словарь» обращается сначала к этимологии термина: «Корреляция (от позднелат. *Correlatio* – соотношение), взаимная связь, взаимозависимость, соотношение предметов или понятий». Далее следует уточнение:

«Корреляция языковая – 1. взаимообусловленность, связь, определенная зависимость языковых элементов. 2. разновидность оппозиции» [3, с.576].

В «Словаре лингвистических терминов» О.С.Ахмановой отмечается: «Корреляция – англ. *Correlation*, исп. *Correlación*. 1. Взаимная обусловленность, семиологическая зависимость двух и более единиц языка. Корреляция видовая англ. *Aspectual correlation* наличие у данного глагола двух категориальных форм совершенного и несовершенного вида» [1, с.209].

«Базовый словарь лингвистических терминов» дает следующее определение:

«Корреляция. 1. Противопоставление (главным образом в фонологии), в основе которого лежат свойства одномерности (по одному признаку), привативности (по наличию – отсутствию признака) и пропорциональности (наличие нескольких симметричных пар единиц, противопоставленных по данному признаку). Фонологическая корреляция. Залоговая корреляция. Корреляция по виду. ... *ехать – приехать* (видовая корреляция)» [2, с.58].

Анализ приведенных дефиниций показывает, что, с одной стороны, корреляция представляет собой противопоставление «по одному признаку», «по наличию/отсутствию признака» и т.п., с другой стороны, понимается довольно широко и отвлеченно: «взаимная связь», «соотношение», «взаимная зависимость» и т.п. Об этом же свидетельствует и приведенная иллюстрация: ибо толковать оппозицию *ехать – приехать* как «видовую корреляцию», на наш взгляд, является верхом лингвистического демократизма.

Коррелятивная противопоставленность по одному какому-то признаку более характерна для оппозиций в фонологии. Коррелятивные же отношения в грамматике, и особенно в аспектологии, на наш взгляд, имеют свои особенности. Поэтому узкое понимание коррелятивности далеко не всегда соответствует многообразию грамматических противопоставлений, а особенно противопоставлений видовых (при многомерности семантики глагольного слова).

Если трактовать деривацию и корреляцию как два полюса семантических отношений, то необходимо признать, что между ними лежит область промежуточных состояний [14, с.48]. Различие этих состояний (если иметь в виду фазовые противопоставления) зависит от степени лексической информативности глагольных префиксов и суффиксов [14, с.47-48]. Так, чем более лексически информативен префикс или суффикс в мотивированном глаголе, тем ближе

расположена оппозиция к зоне деривации. И наоборот, лексически неинформативный префикс или суффикс в мотивированном глаголе – один из признаков оппозиции коррелятивного типа.

По-видимому, в данном случае целесообразно определять корреляцию не как крайнюю точку, противоположную деривации, а как семантическую область, включающую в себя и ряд переходных случаев, соответствующих пониманию корреляции в широком смысле.

Это своего рода шкала переходности, которую можно наблюдать, анализируя языковые факты на всех ярусах языка. Хорошо известно, что «... как и везде в языке (в фонетике, в «грамматике» и в словаре), надо помнить, что ясны лишь крайние случаи. Промежуточные же в самом первоисточнике – в сознании говорящих – оказываются колеблющимися и неопределенными. Однако это-то неясное и колеблющееся и должно больше всего привлекать внимание лингвиста, так как здесь именно подготавливаются те факты, которые потом фигурируют в исторических грамматиках, иначе говоря, так как здесь мы присутствуем при эволюции языка» [19, с.35-36].

Таким образом, оппозиции глаголов, фиксирующие одну из фаз процесса (не только завершительную, но и начинательную, одноактную, однократную или ограничительную), целесообразно рассматривать в границах корреляции, понимая корреляцию широко – не только как крайнюю точку (традиционная видовая пара со значением «процесс – завершение процесса»), но и как семантическую зону, включающую ряд промежуточных явлений.

Фазовые отношения целесообразно рассматривать как особый тип отношений коррелятивного типа. В пользу этого свидетельствует следующее.

Наблюдения аспектологов (см. работы С.М.Соколова, Э.М.Поповой, И.Перваковой, Т.Лариной, Е.Я.Титаренко и др.) [6; 8; 9; 10; 13; 14; 15; 18] показали, что отдельные проявления фазовости глагола приобретают чисто грамматический характер.

Так, значение фазовости варьируется в таких видовых оппозициях, которые носят коррелятивно-грамматический характер. Ср.: *кипятиться – вскипятиться* (о жидкости) – завершение процесса, *вскипятиться – кипятиться* (о человеке) – начало процесса; *располагаться – расположиться* и *расположиться – располагаться* (результат или начало процесса в зависимости от предельной или непредельной семантики глагола НСВ) [15, с.132].

Косвенно о грамматической природе фазовости свидетельствуют закономерности, связанные с функциональной конкуренцией глаголов НСВ и СВ, обладающие типично фазовыми характеристиками – начинательности, ограничительности, однократности и завершительности: *Войска расположились (располагались) на холме* [9, с. 54].

Грамматическую природу фазовости подтверждает и тот факт, что фазовые значения префиксов не разрушают целостности глагольных фразеологических оборотов: *вздыхать (вздохнуть) свободно, земля горит (загорелась) под ногами, держать (поддержать) язык за зубами, ждать (подождать) у моря погоды* [6].

О категориальном характере фазовости свидетельствует константная функция глагольных словообразовательных аффиксов, которые всегда оказываются значимыми в фазовом отношении [15, с.132-133; 16, с.74-85].

Все сказанное дает основания назвать в качестве выводов следующие признаки глагольных оппозиций коррелятивного типа:

1. Отсутствие у глаголов иных, кроме фазовых, оттенков значения.
2. Предельная семантика глагола НСВ предполагает в корреляте СВ выражение завершительно-результативной фазы (*писать – написать*).
3. Непредельная семантика глагола НСВ предполагает в корреляте СВ актуализацию значения начальной фазы (*побежать – бежать, полюбить – любить, надуться – дуться*).
4. Значение многоактного процесса, передаваемого глаголом НСВ, предполагает, соответственно, глагол СВ со значением одноактного процесса (*подпрыгивать – подпрыгнуть*). Соответственно значение одноактного процесса, передаваемого глаголом СВ, предполагает актуализацию многоактного значения у глагола НСВ.
5. Значение многократно повторяемого процесса, передаваемого глаголом НСВ, предполагает, соответственно, глагол СВ со значением однократного процесса (*посещать –*

ПРИРОДА ФАЗОВОГО ЗНАЧЕНИЯ В ВИДОВЫХ ПАРАХ РУССКОГО ГЛАГОЛА

посетить). Соответственно, значение однократного процесса, передаваемого глаголом СВ, предполагает актуализацию многократного значения у глагола НСВ.

Эти условия свидетельствуют о том, что в установлении фазового значения с участием коррелятивных пар определяющая роль отводится не только глаголу СВ, но не в меньшей мере и глаголу НСВ [14, с.50].

Таким образом, фазовые оппозиции коррелятивного типа оказываются вполне определенной языковой реальностью. Следовательно, целесообразным было бы выделение понятия грамматической фазовости, т.е. такой фазовости, которая устанавливается в рамках грамматического проявления вида в видовых корреляциях суффиксального и префиксального типа, что и может быть рассмотрено как *дальнейшая перспектива исследования*.

Список литературы

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Изд-во Сов.энцикл., 1969. – 605 с.
2. Базовый словарь лингвистических терминов. – Киев: Изд-во Государственной академии руководящих кадров культуры и искусств, 2003. – 192 с.
3. Большой энциклопедический словарь. – М.: Большая Российская энциклопедия; СПб: Норинт, 1999. – 1456 с.
4. Золотова Г.А. Категория времени и вида с точки зрения текста // Вопросы языкознания. – №3. – 2002. – С.8-29.
5. Коновалов Ю.Г. Способы выражения фазисности действия в современном русском языке. – Автореф. дисс. на соискание ученой степени канд.филол.наук. – М., 1983. – 18 с.
6. Ларина Т.В. Устойчивые глагольно-именные сочетания, выражающие фазовые значения: Автореф. дис. ... канд.филол.наук. – М., 1990. – 16 с.
7. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 464 с.
8. Первакова И. Способы выражения начальной фазы действия в русском языке (в сопоставлении с польским): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1987. – 16 с.
9. Попова Э.М. Нейтрализация акциональных противопоставлений в начинательном способе действия // Проблемы лексической и категориальной семантики. – Симферополь: СГУ, 1982. – С.51-55.
10. Попова Э.М. Нейтрализация акциональных противопоставлений в многоактном способе действия // Исследования лексической и категориальной семантики современного русского языка. – Симферополь: СГУ, 1983. – С.38-47.
11. Русская грамматика. – Praha: Academia, 1979. – Т.1.
12. Семиколенова Е.И. Фазовость как одна из основных характеристик процесса // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 54. – С.68-73.
13. Соколов О.М. Фазовость как лексико-грамматическая категория русского глагола // Русское языкознание: Республиканский межведомственный научный сборник. Выпуск 10. – Киев: Вища школа, 1985. – С.51-58.
14. Соколов О.М. Фазовое варьирование в видовых оппозициях русских глаголов // Филологические науки. – 1985. – № 4. – С.46-52.
15. Соколов О.М. Основы имплицитной морфологии русского языка. – М.: Изд-во РУДН, 1997. – 203 с.
16. Соколова С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові. – Київ: Наукова думка, 2003. – 282 с.
17. Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. – Ленинград: Наука, 1987. – 347 с.
18. Титаренко Е.Я. Категория способов глагольного действия: грамматика, лексика, словообразование? // Ученые записки ТНУ. – Т.17 (56). 2004. – № 1: Филологические науки. – С.30-34.
19. Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. – Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1958. – 182 с.

Поступила в редакцию 28.02.2005 г.

УДК 81'27:070

ГЕНДЕРНІ АКЦЕНТИ І ПРОФЕСІЙНІ РОЛІ В ЖУРНАЛІСТИЦІ: МОНІТОРИНГ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Сидоренко Н.М.

Постановка проблеми. Розуміючи вагу засобів масової інформації у країнах розвинутої демократії, чимало держав започатковують і систематично проводять гендерні моніторинги мас-медіа, щоб у реальних чи умовних цифрах простежити різні аспекти гендерної симетрії чи асиметрії, побачити наявні обриси цих питань, означити можливі перспективи підтримки і забезпечення рівності прав жінок і чоловіків.

Такі дослідження проведені у країнах Центральної та Північної Європи (Німеччині, Фінляндії, Норвегії, Швеції, Голландії), а також в Естонії, Україні й Росії [1; 4]. Незважаючи на різницю в методиках і параметрах, було виявлено домінування певних стереотипів у масовій свідомості, відображених у ЗМІ. Зокрема, для жінок це два типи: сексуальний об'єкт і щаслива домогосподарка – подруга чоловіка. Стереотип чоловіка – успішний бізнесмен, що претендує „на звання супермена у всьому”. І хоч матеріали про активних жінок і „домашніх” чоловіків з'являються і транслюються останнім часом дедалі частіше, проте панівними залишаються „рецидивні незвільненої свідомості”, „подвійного стандарту”, „природного призначення”, „гендерної цензури” [1].

Естонський проект „Моніторинг телебачення”, здійснений під керівництвом Барбі Пільве у Тарту (2002-2003 рр.), спирався на досвід п'яти європейських громадських каналів і мав переважно академічне спрямування. Аналізом і результатами зацікавилася керівництво естонського телебачення. До уваги було взято передачі прайм-часу (з 19 до 23 години), записано 55 годин програм громадського телебачення, проаналізовано 1000 осіб (як чоловіків, так і жінок). При цьому в Естонії на громадському телебаченні діє закон про пропорційність представлення чоловіків і жінок. Реальні цифри засвідчили, однак, „неєвропейську” картину. Вихідною точкою служив показник: серед професіоналів в Естонії 60 % жінок, а в Європі – в середньому – 40 %. Але цей вищий стартовий рівень особливо не вплинув на участь жінок у телевізійних програмах у Фінляндії та Швеції, де такий показник становив 36 %, Естонії (34 %), Німеччині (29 %), Голландії (28 %). При цьому ролі жінок (журналістські обов'язки, участь жінок як експертів, фахівців і т. п.) у різних країнах були представлені своєрідно. Наприклад, обов'язки репортерів у Голландії виконують приблизно 40 % жінок, у Норвегії – 19 %, в Естонії – 0 %. Серед спортивних коментаторів у Швеції 18 % жінок, в Естонії їх 20 % (норвезьке громадське телебачення має нульовий показник). Фінські глядачі вірять у метеорологічні прогнози фахівців-телевізійників, серед яких 75 % жінок; в Естонії цей показник складає 38 %, а в Німеччині – 0 %. Гостями для дискусійних передач жінок найчастіше запрошують у Фінляндії (44 %), Норвегії (41 %), Швеції (36 %). Рівень Естонії у цьому відношенні – 19 %.

Моніторинг засобів масової інформації в Україні, що проводився з 1999 до 2003 рр. з ініціативи Програми рівних можливостей ПРООН, спирався на дещо відмінну методику, запропоновану канадською агенцією „Media Watch”, яка включала аналіз змісту текстів ЗМІ [3].

Цей аналіз показав значні розбіжності у висвітленні місця і ролі українських жінок і чоловіків у мас-медіа. Як у сферах, де реально існує гендерна асиметрія (скажімо, у політиці),

ГЕНДЕРНІ АКЦЕНТИ І ПРОФЕСІЙНІ РОЛІ В ЖУРНАЛІСТИЦІ: МОНІТОРИНГ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

так і в тих галузях, де з професійного погляду обидві статі прагнуть до рівноваги (як-от у спорті), і в ділянках суспільного життя, що вважаються традиційно "жіночими" (зокрема, сфера побуту і споживання), український медійний простір визначається через чоловічу присутність, представлений здебільшого чоловічими іменами, оцінений чоловічими очима та освячений чоловічим авторитетом.

Так, для вивчення друкованих видань упродовж тижня (23-29 листопада 2002 р.) було вибрано всеукраїнські газети з найбільшим на той час тиражем: „Голос України” (121000 прим.), „Урядовий кур’єр” (105774 прим.), „Сільські вісті” (535500 прим.), „День” (62500 прим.), „Дзеркало тижня” (42500 прим.). Всього український соціолог Марфа Скорик проаналізувала 527 матеріалів у 29 номерах вибраних часописів. Щодо авторства публікацій, то представлено 40,3 % жінок і 59,7 % чоловіків. Найбільше імен журналісток з’явилося в газеті „День” (41,3 %), а найменше – в „Урядовому кур’єрі” (37 %).

Аналіз текстів цих газет засвідчив: жінки згадуються у 5,5 разів рідше, ніж чоловіки. В тематичному розрізі це виглядає так: на 96,3 % політика залишається „чоловічою справою”, обличчя культури представляють 77,3 % чоловіків, навіть серед „високофемінізованих галузей”, якими є соціальна сфера, а також сфера побуту й обслуговування перевага віддається чоловікам – відповідно, 76,8 % і 51,9 % згадувань. У спорті чоловікам належить 76,4 % [7, с. 56].

Моніторинг телепередач включав передусім аналіз новин як найбільш впливового жанру, що найвиразніше виявляє суспільні процеси, кількісні та якісні зміни в суспільстві, визначаючи їх вагу для аудиторії. Першим результатом проведеного моніторингу став висновок про те, що всупереч поширеному трактуванню новин як подання об’єктивної, неупередженої інформації гендерно нейтральними їх повідомлення не є. Такі параметри програм новин чотирьох проаналізованих телеканалів, як кількісна наповненість актуальних подій (кількість згадувань імен чоловіків та жінок), висвітлюваних в інформаційних програмах українського телебачення, їх коментування експертами – чоловіками або жінками, статистика героїв інтерв’ю – залежно від їх статі, тематика, різні способи представлення чоловіків і жінок (скажімо, як посадової чи приватної особи), образи-репрезентації статей у масовій суспільній свідомості.

Для дослідження телевізійного ефіру було вибрано інформаційні та новинні програми чотирьох загальнонаціональних каналів: УТ-1, „1+1”, „Інтер” та ICTV, що транслювалися протягом тижня, з 20 по 27 січня 2003 р. Аналіз виявився невтішним: кількість згадувань жінок і чоловіків складала відповідно 12 % та 88 %, тобто у випуски поточних новин жінки потрапляють в середньому в 7,5 разів рідше, ніж чоловіки. Найбільше цю диспропорцію підтримує телеканал УТ-1, де „людство” майже на 94 % представлено чоловічими іменами й образами. Якщо звернути увагу на тематичні блоки, то подібна нерівність очевидна у політичних новинах (96,7 % чоловіків), кримінальних подіях і надзвичайних ситуаціях (84 %), культурі, мистецтві, шоу-бізнесі (88,7 %); навіть у соціальній сфері (одвічно жіночій „ниві”) переважають чоловіки (61,4 %).

Образ жінки, що постає з перегляду теленовин чотирьох загальнонаціональних українських каналів, має виразно вторинний характер: судячи з подачі сюжетів, жінки не відзначаються компетентністю у жодному секторі суспільного життя, включно зі сферою споживання та побуту. Майже відсутні на екрані жінки-експерти, навіть у „високофемінізованих” суспільних галузях (тих, де працюють переважно жінки) – освіті, охороні здоров’я тощо. Як правило, сюжет на соціальні теми завершується появою експерта-чоловіка, що компетентно та з глибоким знанням справи підсумовує думки жінок-фахівців, які досі висловлювали свої (слід вважати – „часткові”) думки чи враження. Іноді складається враження, що основний внесок у суспільне життя – економіку, політику, охорону здоров’я, освіту, науку, культуру й мистецтво здійснюється передовсім чоловіками. Хоча насправді

статистичні дані підтверджують той незаперечний факт, що внесок обох статей є більш-менш рівноцінним.

Суттєвою рисою гендерного дисбалансу в українських мас-медіа можна вважати некоректні звертання до співрозмовників, способи їх представлення, визначення їхньої суспільної ролі залежно від статі. Так, представляючи чи надаючи слово чоловікові – героєві інтерв'ю чи коментаторові події – як правило, журналіст „озвучує” ім'я, посаду, дає фахову характеристику; щодо жінок найчастіше застосовуються опосередковані способи, через апеляції до чоловіка, від якого вона залежна („дружина такого-то”, „мати такого-то” тощо).

Ці приклади свідчать про істотну залежність засобів масової комунікації в Україні від стереотипних уявлень про суспільну, професійну та духовну роль представників різних статей. Так, мас-медіа часто дотримуються традиційних патріархальних стереотипів у створенні образів, портретів чоловіків і жінок, які займаються громадською діяльністю. Не секрет, що на політичному Олімпі України жінки вносять деяку „подразливість” для журналістів, які свою творчість націлюють не на об'єктивність подачі тієї чи іншої інформації, а на обговорення несуттєвих деталей. Останнім часом подібна гендерна некоректність стосується постаті державного діяча – Юлії Тимошенко. Наприклад, „Комсомольская правда в Украине” під рубрикою „Актуально” подала матеріал „Правительство сдает первый экзамен» А. Хрустальова (2005. – 26 березня), що супроводжується кадром робочого дня прем'єр-міністра. На фото невелика текстівка: „Юлия Тимошенко пришла в парламент в новом наряде”. А в самій публікації зі знаком оклику жирним шрифтом виділені слова: „Пока в Раде кипели страсти, плечо Юлии Владимировне подставил Президент...”.

Якщо для характеристики та окреслення шляхів піднесення на політичний Олімп чоловіків ЗМІ, як правило, звертаються до двох форм: входження у політичну еліту через адміністративну або виробничу і громадську кар'єру, а також подолання етапів публічної політики, – то для жінок у цьому відношенні існують інші критерії: від привабливої зовнішності, чарівності, сімейних рис до дотримання позитивних моральних норм (етичність поведінки, громадські зацікавлення, толерантність). Позитивні ділові характеристики (прагматизм, компетентність, діловитість, організаційні здібності тощо) для відтворення портрету жінки-політика чи керівника в будь-якій сфері часто відходять у журналістській інтерпретації на друге місце.

Сучасний стан проблеми добре видно на прикладі так званої офіційної української преси, до якої належать “Президентський вісник”, “Урядовий кур'єр”, “Голос України”. Газети, від яких читачі чекають відтворення панорамної картини суспільства (яке на 54 % складається з жінок), всебічного аналізу їх соціально-політичної, економічної і культурно-духовної ролі, майже не запрошують жінок-фахівців як незалежних експертів чи аналітиків у тій чи іншій сфері суспільного життя. Кількість фотографій, об'єктів інтерв'ю, героїв матеріалів виявляють колосальну перевагу “чоловічого фактора”, настирливе усування жінок від вирішення першочергових завдань. Специфіка видань, щоправда, дзеркально відображає співвідношення жінок і чоловіків у різних владних структурах, де існує традиційний розподіл ролей: чоловік – це влада, спромога, сила і розум; жінка – м'якість, лагідність, обмеженість інтересів і намірів. Тому громадянська чи ділова активність жінки сьогодні часто викликає здивування або поблажливість у формі “хатніх” коментарів: “не жіноча це справа”, “не жіночого розуму...”.

Напрошується невтішний висновок про те, що українське суспільство ще не перейнялося у всій повноті необхідністю змін [5; 6]. Це стосується не тільки фахівців-чоловіків, а й жінок-професіоналів, які здебільшого автоматично дотримуються і підкоряються сталим патріархальним стереотипам, не вірять у свою здатність їх змінити, не наважуються висловити відвертий протест щодо недотримання задекларованих у більшості основоположних документів прав, свобод та обов'язків людини-громадянина – незалежно від статі. Подібні статті наявні в Конституції України, Кримінальному кодексі, Кодексі законів про працю, Законі України „Про рекламу” (3 липня 1996 р.), Указі Президента України від

ГЕНДЕРНІ АКЦЕНТИ І ПРОФЕСІЙНІ РОЛІ В ЖУРНАЛІСТИЦІ: МОНІТОРИНГ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

25 квітня 2001 р. „Про підвищення соціального статусу жінок в Україні”. Серед рекомендацій парламентських слухань „Становище жінок в Україні: реалії та перспективи”, схвалених Постановою Верховної Ради України від 29 червня 2004 р., є рядки, адресовані Державному комітету телебачення і радіомовлення нашої країни: забезпечити залучення засобів масової інформації до висвітлення гендерної проблематики в контексті загальних соціально-політичних змін, а також сприяти формуванню гендерної культури та подоланню гендерних стереотипів у суспільстві [2, с. 68].

Але ініціативи, закони, гарантії зможуть „працювати” тільки тоді, коли існуватиме чітке усвідомлення права кожної людини й поваги до рівноправності, адже гендерна гармонія і гендерний баланс – це невід’ємні демократичні цінності, які варто обстоювати задля суспільної злагоди.

Список літератури

1. Гендерная цензура как элемент культуры / Сост. Н. Ажгихина. – М., 2003.
2. Гендерні ресурси українських мас-медіа: ціна і якість: Практичний посібник для журналістів та працівників ЗМІ / Ред.-упоряд. Н. М. Сидоренко. – К.: „К. І. С.”, 2004. – 76 с.
3. Жінка та ЗМІ: гендерний аналіз преси, радіо та телебачення України. – К., 1998. – 25 с.
4. Образы женщин в современной российской журналистике / Отв. ред. И. Ю. Юрна. – М., 1998, 2002. – Вып. 2, 3.
5. Остапенко Н. Ф., Сидоренко Н. М. Українські аспекти гендерної рівності // Вісник Київського університету. Серія: журналістика. – 2004. – Вип. 12. – С. 26-28.
6. Сидоренко Н. М., Остапенко Н. Ф., Марушенко Я. М., Моїсєєва Т. О., Вольська Л. Л. „Гендерний монолог” української „урядової” преси // Наукові записки Інституту журналістики. – 2002. – Т. 6. – С. 61-65; Волобуєва А. М., Лютик І. В., Пасова Т. О. та ін. Гендерна політика у дзеркалі преси (моніторинг газет „День”, „Дзеркало тижня”, „Столиця”, „Хрещатик”) // Наукові записки Інституту журналістики. – 2002. – Т. 6. – С. 66-69; Кушнір С. Чоловіки та чоловіча тема – чи домінують вони у ЗМІ? // Наукові записки Інституту журналістики. – 2002. – Т. 6. – С. 70-72; Федосєєва Р. ЗМІ в Україні: шляхи до гармонізації стосунків // Наукові записки Інституту журналістики. – 2002. – Т. 6. – С. 73-76; Сидоренко Н. Гендерні домінанти в інформаційній площині України // Філософсько-антропологічні студії’2001: Спецвипуск. – К.: Стилос, 2001. – С. 197-209; Грабовська І. Жінка в українській політиці та її портрет у ЗМІ // Філософсько-антропологічні студії’2001: Спецвипуск. – К.: Стилос, 2001. – С. 210-219; Марушевська О., Шаповал К. Образ жінки в українській пресі // Філософсько-антропологічні студії’2001: Спецвипуск. – К.: Стилос, 2001. – С. 220-225.
7. Скорик М. М. Гендер у мас-медіа // Проблеми освіти. – 2004. – № 36.

Поступила до редакції 01.03.2005 р.

УДК 81'373.612.2:32:070

МИФОЛОГИЧЕСКИЙ ОБРАЗ ВОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЕТАФОРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОЙ РУССКОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЫ)

Солодовникова Н.В.

В современной лингвистике можно считать общепризнанным, что метафора – это инструмент познания, средство организации опыта взаимодействия человека с внешним миром. По словам А.Н. Баранова, политическая метафора отражает способы политического мышления и соответственно способы принятия решения в проблемных ситуациях [4; 17].

Новизна исследования заключается в рассмотрении мифологического компонента в современной политической метафоре.

Актуальность исследования. В настоящее время возрос интерес к изучению феномена власти, отношений власти и народа. Эта проблема интересует политологов, социологов, не остаются в стороне и лингвисты, так как политические процессы находят свое отражение в языке появлением неологизмов, окказионализмов, иногда переосмыслением значений слов, дополнительной коннотацией общеупотребительной лексики. В связи с этим появилось много работ в области современной политической имиджологии, политического дискурса и политической метафоры как одной из его составляющих.

Цель данного исследования – показать на примере группы политических метафор, источником которых является субсфера «Вода», что метамодель «Политика – это мир природы» является актуальной и продуктивной.

Задачи исследования:

1. Рассмотреть связь между мифологическим и метафорическим значением на материале современных политических газетных публикаций;
2. Выявить реализацию мифологического значения субсферы «вода» в современной газетной политической метафорике.

Материалом для исследования послужили публикации в украинских русскоязычных изданиях, таких как «Зеркало недели», «Аргументы и факты в Украине», «Комсомольская правда в Украине», «Труд», «Киевский телеграф» и др. с 2000 по 2004 гг. Поскольку из всех печатных изданий только газета охватывает такое огромное количество читателей, то именно она способствует быстрому и повсеместному распространению новых языковых явлений [10, с.183].

По мнению А. Н. Баранова, в целях изменения общественного сознания после октября 1917 г. года была предпринята «попытка совмещения органистического способа мышления (представленного метафорами организма, растения, дерева, человека), которое имело глубокие корни в русском социуме, с механистическим, рациональным мышлением, фиксированным в метафорах механизма, строительства, мотора и пр.» [3, с.186]. На какое-то время метафоры из мира живой природы действительно стали менее распространенными, однако традиции органистического мышления живы и в современном политическом дискурсе, хотя на каждом новом этапе общественного развития древние модели разворачиваются в соответствии с «духом времени». Значимость органистической метафоры особенно велика в текстах с установкой на фундаментальные национальные ценности, на возвращение «к истокам» [25].

МИФОЛОГИЧЕСКИЙ ОБРАЗ ВОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЕТАФОРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОЙ РУССКОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЫ)

Как отмечает О.М. Бессонова, «исходным материалом для образования метафор... служат (в той или иной степени) все человеческие ощущения – визуальные, слуховые, тактильные и т.д.» [7, с.60].

В Украине политической метафоре и проблемам политического дискурса посвящено немало работ. Приведем лишь краткий обзор некоторых из них. В области социолингвистики, прагматики, публичной риторики, газетной коммуникации работают такие исследователи, как Л.А. Кудрявцева, Л.Н. Синельникова, С.А. Пилишек, Е.А. Святчик.

Результаты наблюдения над газетной лексикой убедительно доказывают, что только газета в состоянии незамедлительно реагировать на происходящие события, фиксировать и доносить до читателей все новое, что имеет место в языке [10, с.183]. В последнее время возрос интерес также к символам и мифам в политическом дискурсе, среди исследователей, работающих в этом направлении, следует выделить авторов публикаций и монографий Г.Г. Почепцова, Е.И. Шейгал и др.

Для нашего исследования оказались полезными работы отечественных лингвистов, посвященные политической метафоре – таких как И.А. Филатенко, которая описала группы «Политические реалии – это представление», «Политические реалии – это борьба», «Политические реалии – это игра» [23].

В работе М.А. Беловой, посвященной метафорическому моделированию понятия «политика» в американской и украинской прессе, в частности, отмечено, что наиболее частотной метафорической моделью является «Политика – это спорт, война, медицина» [6].

В статье Л.В. Семиволос отмечено, что «в последнее время в трактовке политической жизни Украины преобладает оценочная метафорика, а также метафоры с коннотативным значением угрозы здоровью и жизни. Это полностью меру влияет на формирование негативного социального отношения к политическим процессам в государстве» [19, с.140].

В статьях Т.А. Яценко рассмотрены мифологические значения метафоры обусловленности на материале современной газетной публицистики, в частности показана связь между мифологическим значением метафор, компонентом которых являются *почва, корни*, при выражении отношений причины и обусловленности.

Среди зарубежных лингвистов следует выделить Дж. Лакоффа, М. Джонсона, А.П. Чудинова.

Для раскрытия мифологического значения субсферы «вода» мы использовали работы А.А. Потебни, А.Н. Афанасьева, В.А. Масловой, словари различных типов.

Общепризнанно (см. Дж. Лакофф, М. Джонсон, А.П. Чудинов), что при характеристике метафорической модели должны быть охарактеризованы её следующие признаки:

1) Сфера – источник (сфера-донор, сигнификативная зона, источник метафорической экспансии).

2) Сфера – мишень (ментальная сфера-магнит, денотативная зона, направление метафорической экспансии).

В нашем исследовании при анализе сферы-источника мы акцентируем внимание не только на сигнификативном её значении, но и на мифологическом, поскольку многие (если не все) образы природы имеют свои мифологемы, так как «и древнему и современному человеку свойственна тенденция моделирования социальной ситуации на основе природных явлений» [13, с.70]. Таким образом, сигнификативное и мифологическое значения являются, на наш взгляд, отдельными участками сферы-источника.

В нашем исследовании мы обратились к анализу образа воды как компонента метамодели «Политика – мир природы».

Вслед за Г.Н. Складневской [20, с.22-26], мы считаем, что при анализе политической метафоры следует учитывать, что:

1. Характеризующая метафора образуется на основании несущественных, случайных и даже противоречащих семантике исходного значения признаков;

2. В основе метафоризации нередко лежит не конкретный признак, который можно логически выделить и обозначить, а некое общее несходное впечатление, производимое сопоставляемыми предметами, или целый набор признаков, иногда достаточно разнохарактерных;

3. Перенос может осуществляться и на основании некоторых историко-культурных представлений, общих для языкового коллектива, которые, естественно, также не находят отражения в семантике слова-источника.

Из вышеперечисленного основанием для обращения к мифологическому значению при анализе политической метафоры является третье положение.

Подобную точку зрения можно найти в работах М. Блэка, С.С. Гусева, А.П. Чудинова.

Среди выделенных нами групп (огонь, ветер, стихия, метеорологическая метафора) наиболее продуктивной является субсфера воды, которая «обладает чрезвычайной метафорической активностью – т.е. практически все её члены подвергаются метафоризации» [20, с.46].

На наш взгляд, при анализе метамоделей «Политика – мир природы» следует обращаться к мифологическим значениям её составляющих, поскольку существует тесная связь между словом и мифом, мифом и метафорой.

А.Н. Афанасьев отмечает, что слово и выражение сначала были метафорическим уподоблением, имевшим поэтический смысл [2, т.1, с.9-10]. Затем уже на основе метафорических уподоблений формируются мифы, потому что «миф – это не логическое объяснение мира, это представление феномена в образной модели. В эпоху образования языка и преданий... метафора была необходимою, существенною оболочкою языческих верований, олицетворяющих душевные силы в образах вещественной природы» [8, т.1, с.166].

А.А. Потебня [17, с.260] опровергает точку зрения А.Н. Афанасьева, утверждая, что «мифическое мышление на известной степени развития – единственно возможное, необходимое, разумное; оно свойственно не одному какому-либо времени, а людям всех времен, стоящим на известной степени развития мысли; оно формально, то есть не исключает никакого содержания: ни религиозного, ни философского и научного».

В.А. Маслова считает, что «миф – произвольная форма мышления» [1, с.81], она же предлагает разграничивать миф и художественное произведение по критерию доверия: «Если это доверие – условность, игра, то перед нами художественное произведение. Если же доверие – безусловная данность, то это миф» [12, с.80]. Таким образом, для человека миф – это первоначальный способ мышления, в нашем исследовании мы будем придерживаться той точки зрения, что миф – «упрощенное видение реальности, упрощенно-каузальное толкование событий» [26, с.136]. По мнению Г.Г. Почепцова, «мифологемы интересны для коммуникатора тем, что принимаются всеми как данность, без проверки на истинность. Присоединение к мифам позволяет резко усилить эффективность сообщений» [18, с.26]. Механизм метафоры, на наш взгляд, гораздо сложнее, и в метафоре «оживают» мифологические значения тех или иных образов, в данном исследовании мы обратимся к политическому дискурсу на примере субсферы «Вода».

Вода – это первоначало, исходное состояние всего сущего, эквивалент первобытного хаоса: так, в большинстве мифологий встречается мотив подъятия мира (земли) со дна первичного океана. Вода как «влага» вообще, как простейший род жидкости выступала эквивалентом всех жизненных соков человека – не только тех, которые имеют отношение к сфере пола и материнства, но прежде всего крови [14].

Динамика политических событий метафорически представлена в качестве водоемов с подвижной водой (река, ручеек, море), а застой – в образе болота, трясины. Политическая ситуация метафорически представлена в СМИ в виде водоемов (*концептуальные болота, спокойная река, реки крови, автократическое арабское море, трясина иракского сопротивления, увязнуть во внутривнутриполитическом болоте, плыть по политическому океану*).

МИФОЛОГИЧЕСКИЙ ОБРАЗ ВОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЕТАФОРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОЙ РУССКОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЫ)

Рассмотрим примеры: *В трясине иракского сопротивления* («Зеркало недели», №6 (481) от 14.02.2004). Заголовок статьи о военной операции в Ираке.

Жить честно при условиях, которые создаются новым проектом конституционных изменений, вряд ли получится. Он перечеркивает его (человека. – Н.С.) надежды на возможность вылезти из болота, отмыться и стать нормальным, честным финансистом, бизнесменом и политиком («Зеркало недели», №34(459) от 6.09.2003, из интервью Т. Черновила).

Е.М. Вольф, ссылаясь на высказывание В.Н. Телии о том, что «внутренняя форма, соотносящая новое знание с экстенционалом метафоры прозрачна для восприятия, поскольку она возбуждает обычные для данного языкового коллектива ассоциативно-образные представления» [23, с.74], отмечает, что *болото* в метафорическом значении приобретает смысл «плохо». Очевидно, актуализируются признаки денотата: топкое место, где можно утонуть, стоячая вода. нечто неподвижное и т.п.; при этом возникает оценочный смысл «плохо» [9, с.58].

Если противопоставить болоту реку, то следует отметить, что вода в реке движущаяся, живая, а в болоте – недвижимая субстанция – символ тотального сна. По мнению В.Н. Телии, «...болото (тина) ассоциируется с чем-то застойным, отсюда – представление о том, что жизнь обывателей, провинции и т.п. или определенные виды деятельности, связанные с созданием искусственных преград, тормозящих дела, и т.п. – это болото ... Именно эти свойства и служат мотивом для оценки, причем «быть достойным» само по себе плохо, но вторичное наименование *болото* имеет не дескриптивное, а экспрессивно-окрашенное значение, и в нем обозначается не застойность или кость как таковые, а отсутствие живых интересов, стремления к новому и т.п.» [23, с.79]. В проанализированных нами политических метафорах актуализируются прагматические значения «труднопроходимость», «опасность», «грязь».

Политическая же ситуация, каузируемая какими-либо событиями, представлена в виде искусственных водоемов (так как они создаются человеком с какой-либо целью): *политические каналы, фонтанирующий регион Ближнего Востока. В конце 2003 года, по крайней мере, рискованно прогнозировать, что случится с фонтанирующим во всех смыслах регионом Ближнего Востока в перспективе 3-х, а тем более – пяти лет* («Зеркало недели» №42 (467) от 1.11.2003). Регион Ближнего Востока назван фонтанирующим, поскольку, с одной стороны, он богат нефтяными запасами, что соотносится со значением слова – выбрасывать на поверхность струю, фонтан (нефти, воды, газа), а с другой – с политическими событиями, к которым сейчас приковано внимание всего мира.

Действия политиков, политических партий часто развиваются по намеченным планам, то есть в русле, в фарватере: *«Єдність» следует в фарватере донецкой партии регионов, в фарватере американской ближневосточной политики, в русле украинско-российского соглашения.*

Следует отметить, что в Малом академическом словаре русского языка зафиксировано переносное значение слова русло – направление, путь, по которому идет движение, развитие чего-либо [21, с.742]. Таким образом, метафору *в русле* можно считать устоявшейся в политическом дискурсе.

В формах воды метафорически выражены политические движения, политические изменения, выступления (демонстрации, марши протеста/поддержки), которые, в свою очередь, делятся на массовые, значительные (*волна демонстраций и протестов, экстремистских настроений, поддержки, исламского радикализма, водоворот борьбы, штормовая предвыборная осень, мощный поток истории*), менее значительные, кратковременные, проходящие, как правило, без последствий (*всплеск взаимного насилия, народного гнева, исламского радикализма, краткосрочный всплеск продержавных амбиций и патриотизма, крымскотатарская проблема не более, чем поверхностная рябь* (совсем

незначительные изменения). В данном фрейме в фокусе метафоры оказывается мифологическое значение воды, связанное с быстротой и разрушением.

Политические действия могут быть представлены в их динамике, когда речь идет об изменении ситуации: *процесс «перетекания» кадров будет нарастать, из Киева на Москву и Крым выплескивалась плохо скрываемая ненависть, антитеррористический консенсус испарился*, причем метафорой «перетекание» описывается плавный процесс, метафорой «выплескиваться» – экспрессивно-напряженный процесс, а «испарился» – исчезновение чего-либо.

Изменение политической ситуации часто каузировано внешними причинами: *мир всколыхнули демонстрации протеста, Березовский продолжает мутить нашу политическую воду*. В последнем примере введен каузатор (Березовский), а также трансформирован фразеологизм «мутить воду» – дезинформировать, вводить в заблуждение, делать что-то неясным, смутным.

Политики «плавают», «кувыркаются» в болоте (не разбираются в обстановке, не проявляют активности), им часто трудно найти выход из создавшейся ситуации. Субъект в политике может быть активным, стойким, не боящимся давления извне и изменения политической обстановки (*непотопляемый канцлер Соцпартии* (о Винском), *начальник штаба* (о Рыбкине), а также пассивным, безвольным (*утопающие* («мажоритарщики»), *ющенковский дрейф*, *Абхазия, неуклонно дрейфующая от Тбилиси*).

Сопоставим реализацию образа воды в политической метафоре с ее мифологическим значением.

С мотивом воды как первоначала соотносится значение воды для акта омовения, возвращающего человека к исходной чистоте (аспект мифологемы воды, удержанный в христианской символике крещения) [14]. В результате культового омовения (как в водоемах, так и специально приготовленной жидкости, настоянной на травах) происходило физическое и духовное возрождение [11, с.249]. Вода считалась *prima material*: погружение в неё давало возможность приобрести первозданные свойства, возродиться. Отсюда соотношение таких слов, как русск. *купать* и *купить* «приобрести», а также *копить* «хранить, сохранять» [11, с.250].

«Вода есть объект одной из величайших символических ценностей, когда-либо созданных человеческой мыслью: архетипа чистоты. Чем стала бы идея чистоты без образа воды прозрачной и ясной, без этого прекрасного плеоназма – чистая вода. Вода сосредотачивает в себе все образы чистоты» [5, с.33-34].

Этот мотив нередко встречается и в политической метафоре, что подтверждает следующий пример: *И как же теперь называется конституционный законопроект? Проект Медведчука – Симоненко. Петру Николаевичу придется приложить много усилий, чтобы отмыться от сотрудничества* (Из интервью Н. Витренко, «Киевский телеграф» от 23.01.2004). «Отмыться от сотрудничества» имеет значение «отказаться от причастности», оказаться не замешанным в данном деле. В данной метафоре противопоставлены прагматические компоненты «чистый» (хороший) и «грязный» (плохой).

Вообще, в рассматриваемой нами метамодели, которую условно можно назвать «Политические реалии – это водная стихия», очень часто можно найти противопоставление «чистый – грязный»: *Передайте им, что Ирак побеждает, а США увязли в грязи поражения* (Из послания Саддама Хусейна Франции и России, «Дипломатический мир», №6 от 6.01.2004).

Грязь – полужидкая субстанция, об этом говорит сочетание с глаголом «увязнуть». В данной метафоре актуализируется прагматический компонент «позор».

А.А. Потебня, исследуя стихии воды, ветра и огня в народной культуре, отмечает, что с водой связаны прежде всего свойства быстроты, источника жизни, чистоты, смерти. «О том, чего уже нет, говорится, что оно унесено водою» [16, с.46-47]. Отсюда известное выражение «как в воду канул», т.е. бесследно исчез. Отметим, что вода могла, согласно представлениям

МИФОЛОГИЧЕСКИЙ ОБРАЗ ВОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЕТАФОРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОЙ РУССКОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЫ)

язычников, выступать не только как спасительное, священное начало, но и как источник зла, гибели, смерти (дихотомия «жизнь – смерть»). Поскольку вода олицетворяет не только спасение, силу, здоровье, но и гибель (ср. воду преисподней), значение «вода» нередко соотносится со значением «запрещать» («табу»). Понятие «потусторонний мир» первоначально имело значение «относящийся к воде» или «находящийся за водой / рекой» (согласно древним представлениям, души умерших переправлялись в загробный мир по воде). Местопребыванием душ умерших, по поверьям язычников, были река и море, дерево [22, с.76-77].

Мотив, связанный с тем, что вода – источник разрушения, находит своё отражение в политическом дискурсе. Например:

А почти через восемь веков именно благодаря Украине предпоследний этап распада российской империи был сравнительно бескровным, благодаря чему европейцам удалось избежать сокрушительного цунами, которым традиционно сопровождалась подобные катаклизмы цивилизации («Зеркало недели», 34 (459) от 6.09.2003).

Цунами – гигантская волна, возникающая в океане в результате подводного землетрясения. В фокусе метафоры оказывается не столько лексическое значение слова, сколько ассоциации, которые вызывают у человека стихийные бедствия (разрушения, жертвы), одним из которых и является цунами. Эффект метафоры усиливается эпитетом «сокрушительный».

Таким образом, субсфера «Вода» является источником для метафоризации почти всех сфер политической жизни.

Выводы. Анализ современного публицистического текста подтверждает, что:

I. Существует связь между метафорой и мифом и, как следствие, между мифологическим и метафорическим значением слова, что является актуальным при анализе политических метафор.

II. В политическом русскоязычном дискурсе Украины реализуются следующие мифологические значения образов воды:

1. Быстрота, скорость;
2. Источник (жизни, вести);
3. Разрушение.

III. Метафоры, содержащие компонент «вода», характеризуют все сферы общественно-политической жизни и являются довольно продуктивными для украинского русскоязычного политического дискурса.

IV. Анализ имеющегося фактического материала позволяет сделать вывод о том, что концептуальная метафорическая модель «Политика – мир природы» является актуальной и продуктивной для украинского русскоязычного политического дискурса.

Список литературы

1. Афанасьев А.Н. Народные русские сказки. – М., 1855-1863. – Вып. 1-8.
2. Афанасьев А.Н. Поэтические воззрения славян на природу. Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований, в связи с мифическими сказаниями других родственных народов. Т.1. – М., 1865; Т. 2. – М., 1868; Т. 3. – М., 1869.
3. Баранов А.Н., Караулов Ю.Н. Русская политическая метафора: Материалы к словарю. – М., 1991.
4. Баранов А.Н., Казакевич Е.Г. Парламентские дебаты: традиции и новации: Советский политический язык (От ритуала к метафоре). – М.: Знание, 1991. – С.17
5. Башляр Г. Вода и грезы. Опыт о воображении материи/ Пер. с франц. Б.М. Скуратова. – М.: Изд-во гуманитарной лит-ры, 1988. – 268 с.
6. Белова М.А. Метафорическое моделирование понятия «Политика» в американской и украинской прессе. // Вестник ХНУ. – № 609. – 2003. – С. 73-76.
7. Бессонова О.М. Референция, метафора и критерий метафоричности// Логико-семантический анализ структур знания. – Новосибирск, 1989.

8. Буслаев Ф.И. Исторические очерки русской народной словесности и искусства. СПб., 1861. – Т. 1-2.
9. Вольф Е.М. Метафора и оценка // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – 176 с.
10. Кудрявцева Л.А., Пилишек С.А., Святчик Е.В. Влияние экстралингвистических факторов на развитие языка газеты. X Международная конференция по функциональной лингвистике. «Функционирование русского и украинского языков в эпоху глобализации». Сборник научных докладов. – Симферополь, 2003. – С.182-184.
11. Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. – М.: Гуманит. изд-во, центр ВЛАДОС, 1996. – 416с.
12. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. – М.: Наследие, 1997. – 206 с.
13. Маслова В.А. Метафора как способ создания языковой картины мира (90-е годы XX века) // Проблемы взаимодействия языков и культур в посткоммунистических странах Центральной и Восточной Европы. Сборник докладов. Киев: УНВЦ «Рідна мова», 1999. – С.67-70.
14. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т./ Гл. ред. С.А. Токарев. – М.: НИ «Большая русская энциклопедия», 1998. – Т. 1. – С. 394.
15. Ожегов С. И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка.: 80 000 слов и фразеологических выражений/Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд. – М.: Азбуковник, 1999. – С. 819.
16. Потеня А.А. Символ и миф в народной культуре/ Сост. Подг. Текстов, ст. и коммент. А.Л. Топоркова. – М.: Лабиринт, 2000. – 480 с.
17. Потеня А.А. Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – 625 с.
18. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии 20-го века. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер». – 1999. – С. 26.
19. Семиволос Л.В.
20. Склярская Г.Н. Языковая метафора в толковом словаре. Проблема семантики: (на материале русского языка). – М., 1988.
21. Словарь русского языка.: В 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус.яз.; Под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Рус. яз., 1981-1984. – Т.1-Т.IV.
22. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824с.
23. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц языка. – М., 1986.
24. Филатенко И.А. Современная политическая метафора в русскоязычной газетной коммуникации Украины: когнитивно-прагматическое описание: Диссертация на соискание ученой степени канд. филол. наук. – Киев, 2003. – 185 с.
25. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000). – Екатеринбург, 2001. – 238 с.
26. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2000. – 326 с.

Поступила в редакцию 10.03.2005 г.

УДК 81'42

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПОРОЖДЕНИЯ СИМВОЛИЧЕСКИХ ЗНАЧЕНИЙ ОГНЯ, ВОЗДУХА И ЗЕМЛИ В РАННЕЙ ЛИРИКЕ А. БЕЛОГО

Сыромля Н.Н.

Обращение к исследованию символа в художественном тексте связано с пониманием текста как культурной коммуникативной системы, которая благодаря образам, мотивам, символам, переходящим из эпохи в эпоху, от текста к тексту, накапливает и сохраняет огромный смысловой потенциал [2, с. 25].

Лингвистические исследования символа представлены в работах А.А. Потебни (2000), Э.Я.Кравченко (1994), Е.Г. Усовик (1995), Н.А.Афанасьевой (2001). Однако особое место занимает исследование символа в текстах символистов, так как многие из них в своих программных произведениях, посвященных символизму как литературному направлению и мировосприятию, дали обоснование собственному пониманию символа. В связи с отсутствием теоретических основ выявления и анализа символа вообще, и лингвистического символа в частности, в творчестве русских поэтов-символистов представляется *актуальным* исследование лингвистических механизмов образования символа на материале поэзии русского символизма. Отметим, что Ю.С. Степанов называет учение символистов начальным этапом в концептуальной эволюции Нового времени, так как в контексте символизма символ – это концепт, идеализированное представление того, «что теперь мы называем концептом» [7, с. 67].

Целью нашего исследования является анализ языковых средств актуализации традиционных интерпретаций и авторского наполнения символов «Огонь», «Воздух» и «Земля» в ранней лирике А.Белого.

Постановка проблемы. Данные символы отнесены нами к разряду лингвистических на основании выявления в их ближайшем окружении мифологем и архетипов (Афанасьева, 2001), описанных в работах Вяч.Вс. Иванова и В.Н. Топорова. Именно мифологема и архетип, образуя периферию полевой структуры символа, ядро которого составляет ключевой концепт, несут в себе когнитивный потенциал и являются тем коммуникативным элементом, который объединяет поэтический текст и текст-источник.

Мифологема лингвистического символа «Огонь», амбивалентность которого выражается в разрушительной и очистительной функциях стихии, – Тор: в германо-скандинавской мифологии это бог грома, бури и плодородия, божественный богатырь, защищающий богов и людей [5, с. 519].

При анализе ближайшего окружения лексики «Воздух» были выявлены мифологемы *душа*, *дева* и *Эол*. Наличие греческой мифологемы дополняет славянские толкования символики «Воздуха» символизмом ветров, в связи с чем «Символика дуновения, ветра как «духовной стихии», «вестника божественного откровения»... смешивается с символикой огня и света...» [5, с. 241].

Мифологема *душа* в лирике А.Белого объединяет символы «Воздух» и «Земля». «Земля» символизирует центральную часть мироздания, трехчастной Вселенной (небо – земля – преисподняя), населенной людьми и животными, это «символ женского плодоносящего начала, материнства», осмысливается как прародительница и кормилица всего живого [6, с. 315].

Взаимодействие лексем, эксплицирующих символы, с мифологемами, которые влияют на авторское наполнение того или иного лингвистического символа, нельзя недооценивать, так как, по мнению В.А.Масловой, «в результате взаимодействия с другими словами... символы как бы поворачиваются к нам разными гранями, открывая различные глубины их постижения» [4, с. 72].

Проанализируем архетипический слой периферии символов. Общим для «Огня», «Воздуха» и «Земли» в лирике А.Белого является архетип «верх – низ», конкретизированный также в паре «небо – земля», члены оппозиции которого представлены прямой номинацией и экспликацией соответствующих сем: символ «**Огонь**»: «*огонь таинственный / на сизых кручах*» [1, с. 66], «*Мечет под ноги яркий огонь*» [1, с. 183], «*Там... где-то в небе... гряда дымных туч Рдела огнем*» [1, с. 352]; символ «**Воздух**»: «*Как в воздух, поднимаюсь я В непобедимые высоты*» [1, с. 228], «*Все рухнуло вниз: под ногами Пространство холодное, воздух*» [1, с. 368]; символ «**Земля**»: «*Боже, внемли и подьми С пажитей, с пашни Клубы воздушного дыма, – Дымные золота земли*» [1, с. 200], «*Земля отлетает!*» [1, с. 25].

Проведенный нами анализ показал аксиологическую значимость вертикали в авторской интерпретации традиционных символов. Преобладающее число экспликаций соответствует позиции «положительного» члена противопоставления – «верха», что свидетельствует о ярко выраженной мелиоративной окраске символов при существующей их амбивалентности.

Остановимся на анализе околядерной части символа – ассоциативно-образного слоя ключевого концепта, так как объемы статьи вынуждают нас опустить полный концептуальный анализ ядра символа.

Ассоциации, совпадающие с данными «Русского ассоциативного словаря», эксплицированы следующим образом:

- символ «**Огонь**»: *любовь, мерцанье, страсти, глаза, языки, сердце, яркий, жжет, погас;*
- символ «**Воздух**»: *легкий, тяжелый, холодный;*
- символ «**Земля**»: *сырая, холодная, моя.*

Анализ образного уровня одноименных концептов позволил выделить следующие символические значения стихий в лирике А.Белого:

1. Символ «**Огонь**» соотносится с **человеком**: а) **тело – глаза**: «*весь в огне и любви мой предсмертный блуждающий взор*» [1, с. 104-105], «*ночи, полные слез и огня*» [1, с. 220-221]; **грудь и сердце**: «*изорвали грудь своим огнем*» [1, с. 202], «*огонь там для сердца не нужен*» [1, с. 23]; **руки**: «*с огнем в руках*» [1, с. 354], **смерть**: «*моя судьбина – сгореть на медленном огне*» [1, с. 268]; б) **чувства и эмоции – выражающие мучительные для человека состояния**: «*Все как в огне... Душа скорбит смертельно*» [1, с. 104], «*страшен мрак ночной, коли нет огня*» [1, с. 66], «*огонь смертельной муки*» [1, с. 76], «*огнем неприязни*» [1, с. 72], «*огонь звериной страсти*» [1, с. 80], «*Пусть тебя и жжет и лижет огонь палящим языком*» [1, с.357]. Здесь следует отметить, что «языки огня воспламеняют вербальные языки, причем имеется в виду как ортодоксальное чудо речи, связанное с Троицей, так и неомиф Пушкина о воспламененном пророке» [8, с. 289]; **возвышенные переживания**: «*весь в огне и любви*» [1, с.104], «*в венце огня над царством скуки*» [1, с. 70], «*нетленной мечтой погас огонь*» [1, с.40], «*я полон огня, предо мною виденья сияют*» [1, с. 99]; в) **артефакты**: «*водка, Огнем разливайся в груди*» [1, с. 130], «*в огне... кресты колоколен*» [1, с. 190];

2. «Огонь» символизирует **цветовой спектр**: а) «горячие» цвета – *пурпур красный, золотой*; б) соотнесенность цвета огня с **драгоценными камнями** – *алмазом и рубином и недрагоценными – хрусталем и янтарем*;

3. Символ «Огонь» в лирике А.Белого реализует идею взаимодействия стихий первоэлементов бытия: он соотносится с **водой** – «*огнем загорелась волна*» [1, с. 351, 69, 147, 232],

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПОРОЖДЕНИЯ СИМВОЛИЧЕСКИХ ЗНАЧЕНИЙ ОГНЯ, ВОЗДУХА И ЗЕМЛИ В РАННЕЙ ЛИРИКЕ А. БЕЛОГО

воздухом – «*гряды дымных туч рдела огнем*» [1, с. 352, 40, 24], землей – «*огонь веселый блещет с дальних кос*» [1, с. 147, 183, 352];

4. Согласно нашим наблюдениям, символ «Огонь» объединяет мир людей, мифологических персонажей и птиц, характеризуя их глаза: «*очи, полные слез и огня*» [1, с. 220]; «*вперил... филин огонь жестоких, желтых глаз*» [1, с. 227], взгляд кентавра – «*бездна тоски и огня*» [1, с. 74].

Участвуя в создании метафор, «Огонь» замещает некоторые лексемы, выступая именем для солнца, знаний, света, цвета, вдохновения, тепла, возмездия, состояния души, божественной энергии.

Особенностью приведенных выше семантических единств, образованных символическим полем «Огня», является использование свободных валентных связей лексемы, что способствует созданию областей их пересечения и общих семантических полей – расширению семантики образа-символа.

Переходя к анализу образного слоя «Воздуха», отметим, что метафоризация возможна в том случае, если вещи, на первый взгляд исключают друг друга, все-таки имеют нечто общее [3, с. 13]. Мы распределили сравнения и метафоры по группам, каждая из которых имеет общую сему, значимую для создания образа в целом: *ткань, бархат* (материя); *вуаль, полог, облеченный* (покрывало); *высоты, любовь* (возвышенное); *море, волна* (вода); *бледный, белый* (цвет).

Используя элементы метода логико-семиотической рамки, предложенного И.В.Слухай (Молотаевой), нам удалось подтвердить следующие символические значения «Воздуха»: 1) в позиции субъекта осмысления «Воздух» А.Белого – символ полета, жизни, видимого и невидимого миров, защиты, «верхнего» мира, вдохновения (экран визионерских видений), воплощенности; 2) в позиции субъекта сопоставления «Воздух» переосмыслен согласно двум кодам – «анимо-аниматичному» и «артефактуальному с функцией защиты и признаком сакральности» (в этом случае наблюдается реверсивность позиций переосмысления и значения символа); 3) в качестве объекта сопоставления символ «Воздух» реализует мотивы, реверсивные символическим значениям света, движения вверх, полета; реверсивные кодам переосмысления – одухотворенная, живая стихия.

Образный слой символа «Земля» представлен следующей глагольной парадигмой: а) реализация позиции актанта – *земля убежала, онемела земля, земля отлетает, дрожала земля, духовеет земля, обогривлась земля*. По мнению Н.И.Толстого, персонификация земли характерна для славянских верований [6, с. 316]; б) роль вектора совершаемого действия – противонаправленная вертикаль: *встают с земли, с земли взвевает, брошу на землю, поклонился до земли, пал на землю, на землю пал ниц, ударюсь в землю*.

Нами выделены следующие символические значения «Земли» в лирике А.Белого: символ жизни, всего живого: *глухобезмолвная, онемела, уставшая*; символ страдания: *жалко мне землю, цвет любви на земле одинаков*; соотносится с материнством: *на груди, сырая*.

На фоне традиционной символики стихий нами выявлено индивидуально-авторское наполнение символов:

«**Огонь**» – в раннем творчестве А.Белого «сгорание» считается разрушительным только в отношении повседневной жизни, что является актуализацией очистительной символики огня. Имеется в виду катарсическое самоочищение души, которое в рамках символики огня соответствует полной сублимации и метаморфозе психических энергий в свет [8, с. 307, 312];

«**Воздух**» – символ защиты, вдохновения, духовной сущности человека;

«**Земля**» – символ поэтического слова, в котором воплотилось мистическое переживание визионерского вдохновения: «*летя из гортани, Духовеет земля*»; соотносится с любовью.

Выводы. Отталкиваясь от наблюдений А.А.Потебни и его концепции внутренней формы слова, мы считаем, что лингвистический символ А.Белого актуализирует в тексте ту часть содержания культурологического символа, которая значима для автора в связи с его замыслом

Сыромля Н.Н.

и объемом авторских фоновых знаний. Проведенный нами анализ позволил выявить традиционные и авторские интерпретации символов «Огонь», «Воздух», «Земля» в ранней лирике А.Белого благодаря исследованию взаимодействия мифологем и архетипов – периферии лингвистического символа с ядром, представленным ключевым концептом и его ассоциативно-образным слоем.

Список литературы

1. Белый А. Собрание сочинений. Стихотворения и поэмы. – М.: Республика. 1994. – 560 с.
2. Колесов В.В. Язык и ментальность. – СПб.: «Петербургское Востоковедение», 2004. – 240 с.
3. Крюкова Н.Ф. Метафора как средство понимания содержательности текста: АКД. – М., 1998.
4. Маслова В.А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста: Учебн. Пособие. – Мн.: Выш. Шк., 1997. – 156 с.
5. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. /Гл.ред. С.А Токарев. – М.: Рос. Энциклопедия, 1997. – Т.1: А-К. – 671 с., Т.2: К-Я. – 719 с.
6. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: В 5 т. /РАН Ин-т... М., 1995.– Т.1. А-Г. – 584 с.
7. Степанов Ю.С. Протей: Очерки хаотической эволюции. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 264 с.
8. Ханзен-Леве А. Русский символизм. Система поэтических мотивов. Мифопоэтический символизм. Космическая символика / Пер. с нем. М.Ю.Некрасова – СПб.: Академический проект, 2003. – 816 с.

Поступила в редакцию 14.02.2005 г.

УДК 801.558

К ВОПРОСУ О СЕМАНТИКЕ СУФФИКСОВ ВТОРИЧНОЙ ИМПЕРФЕКТИВАЦИИ РУССКОГО ГЛАГОЛА

Титаренко Е.Я.

На современном этапе развития аспектологии по-прежнему актуален вопрос о наличии чистовидовых аффиксов в русском языке. И если по поводу грамматикализованных, формообразующих, «пустых» глагольных префиксов высказываются прямо противоположные точки зрения, то «чистовидовой» характер суффиксов вторичной имперфективации -ИВА-/-ЫВА-, -ВА-, -А- мало у кого из лингвистов вызывает сомнения.

Цель статьи – описать семантику суффиксов вторичной имперфективации глаголов в русском языке и определить их грамматический статус.

Постановка проблемы. Наиболее последовательным сторонником и исследователем чистовидовых префиксов в современном русском языке был А.Н.Тихонов. Он выделил и описал почти полтора десятка грамматикализованных префиксов, наиболее продуктивными из которых назвал по-, с-, за- и о-[7]. Признавая в принципе чистовидовые приставки, М.А. Шелякин, однако, не признает их наличие в русском языке как самостоятельных единиц [8, с.75]. Этим они, по мнению автора, отличаются от суффиксов вторичной имперфективации, «являющихся грамматическими морфемами в системе русского языка» [8, с.75]. Среди видовых пар с чистовидовыми приставками немало вариантов в выборе приставок, часто употребляемых как дублиеты: *вянуть – завянуть / увянуть, пугать – испугать / напугать, терять – потерять / утерять* и др. [8, с.75].

М.А.Шелякин полагает, что «образование видовых пар с чистовидовыми приставками связано с потребностью охватить видовой соотносительностью бесприставочные глаголы несов. вида, значения которых не препятствуют образованию формы сов. вида, но не имеют ее из-за отсутствия в языке специальных чистовидовых суффиксов» [8, с.75]. Таким образом, он признает наличие чистовидовых префиксов в русском языке при отсутствии чистовидовых суффиксов.

М.Гиро-Вебер считает несомненным, что вид в славянских языках является категорией грамматики, а формальными показателями являются аспектуальные морфемы: префиксы и суффиксы, а также их значимое отсутствие в определенных условиях. Она считает имперфективные суффиксы имеющими только грамматическое значение НСВ, а префиксы – привносящими лексическое значение, однако «присоединение аспектуального префикса к основе простого глагола НСВ меняет его вид на совершенный» [2, с.133]. При этом следует уточнить, пишет М.Гиро-Вебер, что существуют и неаспектуальные префиксы, о чем часто забывают авторы аспектологических трудов. «Этого достаточно, чтобы считать префикс как таковой стандартным выражением СВ, т.е. грамматической морфемой» [2, с.133].

Наиболее устоявшейся в настоящее время является следующая точка зрения: приставки выражают словообразовательное значение и одновременно вносят значение СВ. При перфективации приставка является чистовидовой, но эта ее функция выступает в том случае, когда семантика глагола и семантика префикса находятся в отношении семантического согласования [4, с.77]. Например, *на-* в сочетании с глаголами *рисовать,*

писать, печатать выражает «направление действия на поверхность» так же, как и сами глаголы [4, с.77].

Е.В.Петрухина считает наиболее распространенной трехчленную функциональную классификацию приставок, в рамках которой выделяются: 1) видовые приставки (образуют видовые пары); 2) акциональные (= аспектуальные, модификационные), образующие способы действия; 3) лексические (=мутационные), создающие «номинацию качественно новых действий» [3, с.108].

Глагольные суффиксы, как пишет Е.В.Петрухина, обычно подразделяются на две группы: 1) участвующие в регулярной грамматической имперфективации и соответственно видообразовании; 2) образующие словообразовательные модификации (типа *мигнуть, сиживать*). Первая группа трактуется как формообразующие суффиксы либо как словообразовательные, но без определения их словообразовательного значения [3, с.108]. Сама же Е.В.Петрухина рассматривает такие суффиксы как «регулярные средства образования форм НСВ» в системе «глагольного модификационного словообразования», поскольку «семантическая функция имперфективации заключается прежде всего в «снятии» актуализации категориального семантического признака предела действия, выражаемого СВ» [3, с. 108-109].

Естественно, что говорить о чистовидовых аффиксах можно только в том случае, если признавать образование видов глаголов, составляющих видовые пары, формообразованием. «К пониманию того, что видовые формы глаголов – это не формы одного слова, а разные слова, мы пришли в процессе изучения семантического устройства и системных отношений русских глагольных приставок» [1, с.34].

«Мы исходили из гипотезы о наличии у приставки самостоятельного значения, которое, в отличие от значения слова, несущего понятие, исчерпывается каким-либо признаком понятия, отдельным семантическим компонентом (семой), более или менее сложным, т.е. способным, в свою очередь, включать более мелкие компоненты» [1, с.35]. Нашему пониманию структуры глагольных аффиксов такое представление также свойственно [6].

«Весь набор сем одной приставки, рассмотренных во всех системных отношениях, мы называем ее семантическим устройством. Приставка вносит свою сему в семему слова, которая (семема) формируется как иерархия сем» [1, с.35]. Будучи твердо убеждены в том, что приставки имеют собственные семы, мы различаем также минимальные единицы грамматического значения, которые называем граммами [6]. Входят ли граммы в семантику глагольных аффиксов, пока сказать трудно, этот вопрос требует дальнейших исследований. Однако уже сейчас, так же как Г.А.Волохина и З.Д. Попова. «мы пришли к убеждению, что чистовидовых приставок не существует и потому искать решение проблемы вида в семантике глагольных приставок бесперспективно» [1, с.40].

Е.И.Семиколонова пишет: «Семантика глагольных префиксов двумерна: она включает в себя компонент видового и компонент лексического значения. Практически отделить видовое значение от лексического в каждом конкретном случае оказывается весьма сложно. Кроме того, часто лексическое значение приставок несводимо к одной семе, а содержит несколько компонентов, связанных или не связанных друг с другом» [5, с.6]. И далее: «Глагольные суффиксы представляют собой синкретичные, полифункциональные морфемы и должны исследоваться в тесной связи с изучением семантики глагольного слова» [5, с.7].

Е.И.Семиколонова тщательно изучила и описала вторичные имперфективы. «В лингвистике наиболее распространена точка зрения, согласно которой процесс вторичной имперфективации есть чисто грамматический процесс, а глаголы вторичного НСВ есть форма глаголов совершенного вида». Однако во многих случаях «видовое соотношение форм нарушается, сопровождаясь лексическими различиями. Следовательно, вторичная

К ВОПРОСУ О СЕМАНТИКЕ СУФФИКСОВ ВТОРИЧНОЙ ИМПЕРФЕКТИВАЦИИ РУССКОГО ГЛАГОЛА

имперфективация представляет собой не чисто грамматический процесс, а явление особого, лексико-грамматического типа. Процесс вторичной имперфективации носит смешанный, синкретичный характер» [5, с.11].

При таком подходе по-иному освещается и природа суффиксов вторичной имперфективации, «которые рассматриваются не как словоизменительные грамматические форманты, а как синкретичные, полифункциональные морфемы особого типа, вносящие свою лепту в формирование лексико-грамматического значения вторичных имперфективов. Подобно префиксам, суффиксы -ЫВА-/-ИВА-, -ВА-, -А- коррелируют с компонентами «направленность действия на результат» и «характер протекания процесса» [5, с.11]. Так, в некоторых случаях они формируют вторичные НСВ с неопределенным значением: *отбросить – отбрасывать тень, передернуть – передергивать плечами*. Вторичные НСВ, мотивированные одноактными глаголами, иногда не совпадают с ними по характеру протекания действия, т.е. обозначают многоактные действия: *втолкнуть – вталкивать, вздрогнуть – вздрагивать, одернуть – одергивать, проскочить – проскакивать, сбросить – сбрасывать* и т.п.

Автор признает суффиксы вторичной имперфективации разновидностью аффиксов словообразовательного порядка, однако занимающими среди глагольных формантов особое место: с одной стороны, обладая сходными чертами с первичными глагольными суффиксами, с другой – проявляя специфические качества, свойственные только им [5, с.12].

«Вторичная имперфективация регулярна и высокопродуктивна в современном русском языке. Необходимость во вторичном имперфективе обусловлена потребностью говорящего выразить длительное или повторяющееся действие при помощи исходного префиксального глагола СВ» [4, с.84]. По мнению Е.Н.Ремчуковой, «в современном русском языке идет тотальное и абсолютно свободное образование вторичных имперфективов от приставочных глаголов СВ, поэтому именно они представляют собой самый важный резерв видообразования» [4, с.84]. Нередко такие имперфективы являются **потенциальными** (термин Е.Н.Ремчуковой) и образуются для выражения привычных, повторяющихся действий, т.е. употребляются в многократном значении.

В результате вторичной имперфективации парного глагола СВ образуются видовые тройки: *вянуть – увянуть – увядать; слабеть – ослабеть – ослабевать* и т.п. Как утверждает Е.Н.Ремчукова, «основным отличительным признаком вторичных имперфективов в чистовидовых «тройках» следует считать подчеркнутое указание на результат, и при этом действие, выраженное ими, происходит многократно. В таком случае (когда надо подчеркнуть достижение результата) вторичный имперфектив явно оказывается более «подходящим» глаголом, чем первичный» [4, с.87].

Об этом же пишет Л.Ясаи, который считает основным отличительным признаком вторичных имперфективов «подчеркнутое указание результата, и при этом, как правило, действие происходит многократно» [9, с.33].

Л.Ясаи подверг детальному анализу видовые тройки глаголов, возникающие «в результате обоих видообразующих процессов: в процессе перфективации (префиксации) исходного глагола НСВ с помощью аспектализованного (чистовидового) префикса и путем имперфективации (суффиксации) приставочного глагола СВ» [9, с.32], обратив свое внимание на противопоставление НСВ-1 и НСВ-2. Действительно, для чего в языке сосуществуют два имперфектива у одного и того же глагола СВ, оба из которых претендуют на роль его видового партнера?

Как пишет Л.Ясаи: занимая «сильное положение» в ряде видовых оппозиций, первичный и вторичный имперфективы по-разному характеризуют протекание действия. «Маркированным членом такой имперфективной оппозиции является вторичный глагол НСВ:

он семантически уже и конкретнее, в нем приставка довольно эксплицитно указывает на достижение результата действия, и при этом значение НСВ привносится суффиксом имперфективации, сохранявшим часто свою первоначальную итеративную функцию, выражая этот признак либо ярко, либо менее подчеркнуто» [9, с.33].

Глаголы *читать* и *прочитывать*, *есть* и *съесть* чаще всего не могут употребляться в одном и том же контексте. Будучи глаголами НСВ, они должны иметь типичные функции этого вида: конкретно-процессную, общефактическую и многократную. Однако вторичные имперфективы не могут употребляться в контексте актуального настоящего: **я (он) сейчас прочитываю (прочитывает) книгу; в это время мы съедали обед* и т.п. Здесь возможно употребление только первичных глаголов НСВ, ср.: *я сейчас читаю книгу, в это время мы ели обед*. То же в общефактическом значении: вторичные имперфективы «уступают своим бесприставочным вариантам. Нельзя сказать **Я уже съедал такое блюдо, а надо: Я уже ел такое блюдо*» [9, с.35].

Следует еще раз подчеркнуть, что речь идет о вторичных имперфективах в видовых тройках, а не в двучленных видовых парах, образованных в результате вторичной имперфективации. Сравним: *читать – прочитать – прочитывать* и *писать – подписать – подписывать*. В первом случае глагол СВ имеет 2 видовые пары и можно говорить о видовой тройке, а во втором – глагол СВ имеет только одну видовую пару (*подписать – подписывать*), в которой глагол НСВ может употребляться как в общефактическом (*ты когда-нибудь подписывал такие бумаги?*), так и в актуально-процессном значении (*смотрите, он подписывает письмо*).

Однако и в типичных видовых парах, образованных путем вторичной имперфективации, глагол НСВ далеко не всегда может выполнять конкретно-процессную функцию, являющуюся основной видовой функцией: *обшить – обшивать* (**в этот момент она обшивала всю семью*); *исписать – исписывать* (**сейчас он исписывает третью тетрадь*) и т.п., хотя может иметь общефактическое и многократное (узусальное) значение. В чем же причина такого положения дел? На наш взгляд, ответ на этот вопрос можно получить, изучив взаимодействие лексической и грамматической семантики данных глаголов, а именно комбинации и взаимодействие их сем и грамм.

Если предположить, что суффикс вторичной имперфективации имеет сему итеративности (**Ит.**), которую привносит в семантику глагола НСВ, то вполне естественно, что она взаимодействует как с граммой повторяемости (**Повт.**), так и с другими семами, содержащимися в лексической семантике глагола, в том числе с семами префиксов. Так, в глаголах *обшивать* (всех) и *исписывать* (все) префиксы имеют семы кумулятивности (накопительно-суммарной разновидности результативности), что усиливает сему **Ит.** и препятствует выражению конкретной процессности.¹

Рамки статьи, к сожалению, не позволяют детально проанализировать все случаи взаимодействия сем и грамм друг с другом и с контекстом у вторичных имперфективов, однако дальнейшие исследования в этом направлении представляются весьма перспективными.

Выводы. Многие лингвисты отмечают подчеркнутую результативность в сочетании с многократностью (повторяемостью), присущую глаголам вторичного несовершенного вида. Причины этого, по нашему мнению, кроются в семантике их аффиксов: результативность входит в семантику префиксов, а итеративность – в семантику суффиксов вторичной имперфективации. Таким образом, в русском языке не существует «чистовидовых», формообразующих видовых аффиксов. Как префиксы, так и суффиксы вторичной имперфективации (-ИВА-/-ЫВА-, -ВА-, -А-) имеют собственную семантику, которая включается в состав конкретного ЛСВ глагола. В частности, суффиксы вторичной

**К ВОПРОСУ О СЕМАНТИКЕ СУФФИКСОВ
ВТОРИЧНОЙ ИМПЕРФЕКТИВАЦИИ РУССКОГО ГЛАГОЛА**

имперфективации имеют сему итеративности, которая проявляется во взаимодействии с другими семами и граммами (грамматическими видовыми семами) глагола и контекста. Данная сема может не только усиливаться, подчеркиваться в результате такого взаимодействия, но и погашаться, в результате чего вторичный имперфектив может выражать однократное действие в процессе его осуществления, т.е. выполнять конкретно-процессную функцию.

Список литературы

1. Волохина Г.А., Попова З.Д. Категория глагольного вида в свете семантического устройства глагольных приставок // Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М.В.Ломоносова. – Т.3. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – С.34-41.
2. Гиро-Вебер М. Рецензия на книгу Е.В.Петрухиной «Аспектуальные категории...»// Вопросы языкознания. – 2003. – №2. – С.132-135.
3. Петрухина Е.В. Аспектуальные категории глагола в русском языке в сопоставлении с чешским, словацким, польским и болгарским языками. – М.: Изд-во МГУ. 2000. – 256с.
4. Ремчукова Е.Н. Морфология современного русского языка. Категория вида глагола: Учебное пособие. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 144с.
5. Семиколенова Е.И. Морфематические транспозиции в лексической системе русского глагола: Автореф. дисс.... канд. филол. наук. – М., 1986.
6. Титаренко Е.Я. Взаимодействие лексической и грамматической аспектуальности в русском глаголе // Ученые записки Таврического нац. ун-та. – 2002 г. – Т.15 (54). – №4: Филол. науки. – С.99-113.
7. Тихонов А.Н. Русский глагол: проблемы теории и лексикографии. – М.: Academia. Языки народов России, 1998. – 280с.
8. Шелякин М.А. Функциональная грамматика русского языка. – М., 2001.
9. Ясаи Л. Лекции по глагольному виду. Специальный курс для студентов-русистов.- Budapest: ELTE, 1993. – 84с.

Поступила в редакцию 25.02.2005 г.

УДК 8'367. 332

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СТАТУС СЛОВ, ДУБЛИРУЮЩИХСЯ В РАЗНЫХ ЧАСТЯХ РЕЧИ В СОВРЕМЕННЫХ РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ (НА ПРИМЕРЕ МЕЖДОМЕТИЙ И СЛУЖЕБНЫХ СЛОВ)

Тягунова М.М., Хруцкая Н.В.

Актуальность. Служебные слова представляют собой объёмный и достаточно изученный в русском и украинском языкознании морфолого-синтаксический класс. Однако в сфере заявленных слов существуют открытые для дискуссии вопросы, решение которых в обоих близкородственных языках представляется релевантным в аспекте межкультурной коммуникации.

Постановка проблемы. Традиционно к служебным частям речи относятся *предлоги, союзы и частицы*. Что касается *междометий*, то по отношению к этому классу слов до сих пор не существует единого мнения. Авторы Лингвистического энциклопедического словаря не относят междометия ни к самостоятельным, ни к служебным частям речи в связи с отсутствием у данных слов номинативного значения, с одной стороны, и связующей функции – с другой, таким образом выводя их фактически из раздела «Морфология». Во всех словарных статьях междометия определяются как неизменяемые слова, служащие для выражения чувств и волевых побуждений [см.: 3, с.287; 5, с. 313; 7, с.217; 12, с.298; 13, с.248; 13, с.507 и др.].

О том, что междометие «не может быть названо частью речи в собственном смысле», говорил Д.Н.Овсянко-Куликовский [10, с.32]. Как «чисто субъективные речевые знаки», функционирующие в сфере морфологии, трактовал междометия В.В.Виноградов [4, с.745].

Такое разнообразие точек зрения позволяет обратиться к вопросу, касающемуся определения грамматического статуса междометий в современных русском и украинском языках, с разных позиций. Отсутствие номинативной функции, действительно, выводит слова данного класса из системы знаменательных частей речи; отсутствие же связующей функции вряд ли может быть принято в качестве неизбежного аргумента в пользу изъятия междометия из разряда служебных частей речи. Связующей функцией из всех трёх традиционных служебных частей речи обладают исключительно союзы; тогда как предлоги, образуя с именем *синтаксемы* [6, 4]), служат для установления отношений между этим именем и другими словами в словосочетании; а частицы передают коммуникативную цель высказывания, его или авторское отношение к контексту (*только/тільки, даже/навіть, -де, уж*), участвуют в выражении форм отдельных морфологических категорий (*бы, пусть/хай, нехай, пускай, да, давай*) или в образовании новых слов (*кое-, -либо, -то, -нибудь/-небудь, будь-*).

Кроме того, отнесённость того или иного слова к определённой части речи обуславливается 3-мя признаками: *лексико-грамматическими, семантическими (категориальными) и синтаксическими (синтагматическими)*, т.е. способностью к сочетаемости и синтаксической функцией в предложении. Не имеющие как таковых лексического и категориального значения, междометия тем не менее не лишены некоторых грамматических признаков. Прежде всего это касается способности ряда междометий к изменению морфемной структуры, ср.: *о-хо-хо – охохонюшки – охохошечки; а – аюшки, аиньки; мамо – матінко, мамочко; леле – лелечко* и т.п. Не вызывают сомнения синтаксические признаки междометия. Во-первых, междометие предрасположено к сочетаемости, ср.: *ух (ты), ах (ты), вишь (ты), иди (ты), батюшки (мои), горе (моё, мне), спасибо (тебе, вам), дякую (тобі, вам) здравствуйте (вам), ату (его), цабе (з дороги)* и т.п.

**ГРАММАТИЧЕСКИЙ СТАТУС СЛОВ, ДУБЛИРУЮЩИХСЯ В РАЗНЫХ
ЧАСТЯХ РЕЧИ В СОВРЕМЕННЫХ РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ
(НА ПРИМЕРЕ МЕЖДОМЕТИЙ И СЛУЖЕБНЫХ СЛОВ)**

Во-вторых, не являясь само по себе членом предложения, вследствие отсутствия лексического и категориального значений, междометие тем не менее характеризуется тремя синтаксическими позициями в предложении: 1) само структурирует синтаксически не членимое, так называемое междометное, предложение, что было отмечено ещё Д.Н.Овсяннико-Куликовским, который писал: междометия «нередко образуют сами род предложения» [10,с.32], напр.: «*Фу!*» – *сказал он*; «*Стоп!*» – *зукнув до тракториста Доля* (О.Донченко); 2) выступают в качестве вводно-модальных компонентов, напр.: *Ах, какая радость!*; *У, це такі ліки, куди там!* – *промовив він* (Ю.Яновський); 3) выполняя функцию замещения знаменательной части речи, занимают синтаксическую позицию члена предложения (причём чаще всего предикативной структуры), напр.: *Гонорар – увы и ах* (А.Чехов), иначе: *Гонорар маленький, отсутствует, Гонорара нет*; *Зирк – а вулицею йде батько* (О.Донченко), иначе: *Подививс – а вулицею йде батько* и т.п.

Учитывая всё вышесказанное, можно предположить, что, с одной стороны, междометие – часть речи с ущербным набором необходимых признаков. Дефиниция «класс слов» обнаруживает в таком случае свою несостоятельность, поскольку этот термин применим к любой части речи. В пользу квалификации междометия как части речи говорит и тот факт, что междометие рассматривается в разделе «Морфология», так или иначе ориентирующем на определение частеречной принадлежности слова. В отличие от частицы как формообразующего, словообразовательного или эмотивного средства, междометие обслуживает исключительно эмоциональную сферу высказывания. Значит, если частица определяется как эмотивно-формально-словообразовательная служебная часть речи, междометие вполне может быть названо сугубо эмотивной служебной частью речи, обладающей определённой «информативностью и познавательностью» [9,с.8], что в свою очередь снимает алогизм в систематизации частей речи: 1) знаменательные части речи; 2) служебные части речи; 3) междометие (?).

С другой стороны, междометие, действительно, может быть исключено из системы частей речи. Однако в таком случае из заданной системы должны быть выведены прежде всего союзы и частицы. Из традиционных служебных частей речи только *предлоги*, на первый взгляд, не вызывают никаких сомнений, поскольку выявляются на парадигматическом уровне, образуя вместе с именем словоформу. Однако на синтагматическом уровне словоформа, как уже указывалось, представляет собой синтаксему (в терминах традиционного синтаксиса – член предложения), что автоматически транспонирует предлог в синтаксическое служебное слово.

Учитывая три принципа выделения определённого круга слов в часть речи, союз не может находиться в системе морфологии, так как, обладая только значением (а не категориальной семантикой), лишён грамматики и служит связующим звеном между синтаксическими единицами (словоформами – однородными членами предложения – и предикативными структурами – частями сложного предложения). Значит, союз отличается тем же ущербным списком частеречных признаков, что и междометие, и выступает сугубо синтаксическим средством, будучи, по словам А.А.Шахматова, «запредельным морфологии» [14,с.98].

Что касается *частиц*, то, в соответствии со здравым смыслом, словообразовательные русские частицы *кое-, -либо, -нибудь* и украинские *будь-, -небудь* следует определять (и такая точка зрения существует) не как части речи, а как части слова – морфемы (аффиксы) – и рассматривать их в разделе «Состав слова». В данном случае можно согласиться с точкой зрения Л.Л.Буланина о том, что следует различать усилительную частицу *-то* (*сделал-то, мы-то*) и суффикс *-то* со значением неопределённости (*кто-то, где-то*) [2,с.192]; однако это касается только элемента *-то*, тогда как остальные форманты в качестве частиц не используются.

Эмоциональные и модальные частицы, обслуживающие сферу высказывания и функционирующие только на синтагматическом уровне, подобно междометиям, должны быть изъяты из реестра служебных частей речи. Однако в сфере модальных слов есть отрицательные частицы *не* и *ни*, которые также представляют предмет спора. Не вызывает сомнения тот факт, что в словах *негде, нигуда, некого, никого, ніхто, нічого* и подобных *не* и *ни* представляют собой префиксы. В глаголах же: *не нашёл, не написал, не знайшов, не*

написав, в сочетаниях: *куда бы ни пошёл, где бы ни был, де б не був, що б не робив* и т.п. – **не** и **ни** выступают в качестве синтаксических средств, так как их использование приводит к изменению модальности синтаксемы или конструкции.

Таким образом, если в пределах морфологии в разряде служебных частей речи остаются предлоги, союзы и частицы, то и междометие должно квалифицироваться не как класс слов, а как служебная часть речи. Если же подходить к вопросу о грамматическом статусе анализируемых слов с позиций логики, то предлоги, союзы, часть частиц и междометия должны быть выведены из раздела «Морфология» и перенесены в раздел «Синтаксис» как **служебные слова**, выполняющие строго определённые, присущие только данному классу слов функции в парадигматике и синтагматике; и уже в пределах данного класса эти слова должны трактоваться как: 1) синтаксические средства (союзы, междометия) и 2) морфолого-синтаксические (предлоги, частицы).

Спор, касающийся отнесённости/ неотнесённости междометия к частям речи, по всей видимости, будет идти бесконечно, но проблема разграничения слов, дублирующихся в разных морфологических классах, должна быть решена однозначно. «Языковой знак, – отмечал Ш.Балли, – полностью сохраняя своё семантическое значение, может изменять своё грамматическое значение, приняв на себя функцию какой-нибудь лексической категории (существительного, прилагательного, наречия)» [1, с.130-131]. Подобное изменение статуса слова Ш.Балли определил как «функциональную транспозицию». Не вызывает сомнения тот факт, что во многих случаях бывает достаточно трудно определить грамматический статус слова, которое дублируется в списках частиц (реже – других служебных слов), модальных слов, слов категории состояния, с одной стороны, и междометий – с другой. Прежде всего это касается утвердительных и отрицательных слов *да, нет, ладно, хорошо, конечно, ні, добре, звісно*; вопросительных *ли, разве, чи, хіба*; определительно-уточнительных *именно, как раз, саме*; эмоционально-экспрессивных *ну, ну и, то-то, ещё бы, жаль, ще б пак, на жаль* и под. Названные слова встречаются и в реестре междометий, и в перечнях других частей речи. Такое повторение не является ошибкой, поскольку данные дублиеты функционируют как в сфере знаменательных, служебных, так и в сфере эмоциональных слов. Поэтому только их функция и позиция в конкретном контексте позволяют определить их грамматический статус.

Частицы, согласно точке зрения В.В.Виноградова, являются «служебными, формальными словами» [4, с.663], которые, развивая экспрессивно-эмоциональные (вторичные) значения, теряют свою формальность («служебность») и переходят в разряд междометий. Например, вопросительная частица *ли/чи* всегда сопровождает глагольное слово в предложенческой структуре: *придёт ли, напишет ли, является ли, чи прийде, чи зробишь* и т.д. Вопросительное междометие *ли* в русском языке функционирует только в синтаксически нечленимом эмоциональном предложении: *Ой ли?!*

Вопросительная частица **разве/хіба** обнаруживается в простом синтаксически членимом вопросительном предложении, напр.: *Разве вы не знаете? Хіба він повернувся?* В составе таких структур частица **разве/хіба** добавляет к вопросу оттенок сомнения, неуверенности. Междометие **разве/хіба**, образуя синтаксически нечленимую предложенческую структуру, используется само по себе и теряет в таком случае собственно вопросительное значение, а оттенок неуверенности, сомнения, иронии и под. оказывается основным, ср.: *Он уже вернулся из командировки. – Разве?/Хіба? (=Не может быть! Я сомневаюсь. Вы уверены? Вы не ошибаетесь? и т.д.); Она такая красавица! – Разве?/Хіба? (=Что Вы говорите?! Это же смешно. Ну Вы и сказали! Да Вы что?! и т.д.).*

Грамматический статус слов **именно, как раз, саме, зараз** определяется на уровне анафорики и актуального членения предложения. Частицы **именно, как раз, саме** квалифицируются на обоих уровнях: они служат для выделения какого-то определённого слова в предложении и одновременно выступают рематизаторами предложения, ср.: *Именно он пришёл/Саме він прийшов* (а не кто-то другой); *Как раз первый день* (а не второй, третий и т.д.).

В украинском языке слово **саме** грамматически однозначное – частица.

**ГРАММАТИЧЕСКИЙ СТАТУС СЛОВ, ДУБЛИРУЮЩИХСЯ В РАЗНЫХ
ЧАСТЯХ РЕЧИ В СОВРЕМЕННЫХ РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ
(НА ПРИМЕРЕ МЕЖДОМЕТИЙ И СЛУЖЕБНЫХ СЛОВ)**

Русские же междометия **именно, как раз** и украинское **зараз** не отвечают требованиям анафорики и актуального членения; утратив выделительное значение, междометие **именно** используется в значении утвердительного слова-предложения, чаще всего в сопровождении частицы *вот*: **вот именно**; междометие **как раз/зараз**, как правило, приобретает оттенок негативности, напр.: *Нужно составить список. – Как раз!Зараз! (=И не собираюсь. Не дожждётся и т.п.)*.

Частицы **то-то, ещё бы, ще б пак**, подобно частице **ли/чи**, всегда сопровождают предикат в предложении, напр.: *То-то было весело; Ещё бы не позвонил! Ще б пак не зроби!* Без сопроводительной (по традиционной классификации – служебной) функции эти слова переходят в разряд междометий, образуя синтаксически нечленимые самостоятельные предложения: *Я выполнил Ваше задание. – То-то! (=Вот и хорошо; Правильно и т.п.); Ты был прав. – Ещё бы!/Ще б пак! (=Конечно. По-другому и быть не могло и т.п.)*.

Сложнее определить грамматический статус слов **ну, ну и, то й, ну то й**, функционирующих, как правило, в простых вопросительных предложениях: *Ну и что/как/где? Ну то й что/де/як?* и т.п. Банальное определение русского слова **ну** как слова-паразита вполне оправданно: составная частица **ну и** и одиночная частица **ну** фактически являются вариантами одиночной частицы **и** (ср.: *И что/как?* и т.д.). Рассматриваемые русские частицы нередко в разговорной речи используются в качестве самостоятельных вопросительных предложений: *Ну? Ну и? И?*, – чего нельзя сказать об украинских частицах **то й, ну то й**. Логично было бы определить русские компоненты как междометия (учитывая то, что они структурируют предложенческую синтаксически нечленимую, на первый взгляд, структуру). Тем более, что в ЛЭСе слово **ну** заявлено как междометие «с семантически диффузной функцией», передающее «общее состояние возбуждения» и поэтому использующееся «для выражения ...душевного состояния» [8,с.290]. Однако в данном случае речь не может идти о замене этих слов синонимичными компонентами (как это было показано выше на примере других частиц/междометий). Русские частицы **ну, ну и, и**, используемые самостоятельно, представляют собой те же вопросительные предложения, но уже собственно (т.е. и синтаксически, и семантически) неполные с импликацией вопросительного слова, ср.: *Ну? Ну и? = Ну и что? Ну и что дальше?*

В качестве междометия сочетание **ну и** выступает только в составе расчленённого компонента **ну и ну**, подобно другим междометиям подвергающегося синонимической замене, ср.: *Да ты что? Ничего себе! Вот это да! Не может быть! Что Вы говорите?! и т.п.* Таким образом, следует вывод о том, что анализируемые слова следует вывести из реестра междометий русского языка на том основании, что они не способны самостоятельно структурировать междометные, синтаксически нечленимые предложения.

По иной причине представляется целесообразным вывести из списка частиц междометия **да, нет, ладно/так, ні, добре**, поскольку они, в отличие от предыдущих, всегда самостоятельно формируют предложенческие структуры. Недаром существует обтекаемое определение слов **да, нет/так, ні** как слов-предложений без указания на их статус как частей речи. По всей видимости, такая квалификация анализируемых слов наиболее удачна. Ещё А.А.Шахматов в результате длительных поисков отнёс их к наречиям, аргументируя это тем, что слова **да** и **нет** выражают не только данное чувство, но и известное представление [14, с.299-300].

Русское слово **ладно** тем более вызывает сомнение как представитель класса частиц. Аргументом может служить способность данного слова к изменению его морфемной структуры, ср.: **ладно – лады, ладушки, ладненько, «оладушки»**. То же касается и междометия **нет**: **нетушки**.

Всё вышесказанное позволяет сделать следующий вывод: разграничение дублетных частиц/междометий в русском и украинском языках осуществляется в двух направлениях: 1) способность слова к изменению морфемной структуры (которой обладает немного, как правило, мотивированных междометий, ср.: **матушки – мать (моя), мамочки; Боже – Боженька; спасибо – спасибочки; ну и ну – ну и нушечки; горе – горенько; нене – ненечко** и т.д.); 2) использование слова-междометия в качестве конструкта синтаксически нечленимого междометного предложения со 100%-ой возможностью синонимической замены данной

структуры, либо семантически дублетными нечленными предложениями, либо двусоставными структурами, с одной стороны; сопроводительная функция частицы и её неспособность самостоятельно образовывать предложенческую структуру – с другой. Основным из 2-х заявленных направлений является второе, поскольку оно отвечает абсолютному признаку междометия, тогда как первое касается лишь небольшого их числа.

Учёт названных направлений окажет помощь в процессе разграничения не только частиц и междометий, но и в случае необходимости определения грамматического статуса слова, дублирующегося в других морфологических классах. Примером может служить русская структура **или**, которая в списках междометий не значится, но при этом в современном русском языке имеет грамматический статус двух служебных слов – союза и междометия. Дизъюнктивный союз **или** и уточнительный союз **или** (имеющий значение ‘а именно’, ‘то есть’) вряд ли могут вызвать сомнения. Что же касается междометия **или**, то оно, как и абсолютно все остальные междометия, образует самостоятельное синтаксически нечленное предложение, напр.: *Наш человек! – Или!* (=Конечно! А ты как думал?! Нет сомнения!).

Ещё более трудный случай представляют собой слова, которые повторяются в списках нескольких (и знаменательных, и служебных) частей речи. Например, слово **хорошо/добре** встречается в разрядах наречий, слов категории состояния и междометий: *Он сделал работу хорошо/Він зробив роботу добре (наречие); Хорошо в лесу летом/Добре в лісі влітку (слово категории состояния); (*Приходи завтра.*) Хорошо! / Добре! (междометие). *Выводы*. Таким образом, существование в языке одинаковых слов, относящихся к разным частям речи, создаёт значительные трудности в процессе их разграничения и требует детального рассмотрения каждого отдельно взятого случая.*

Список литературы

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка/Пер. с 3-го фр. изд. Е.В. и Т.В.Вейнтцкль; Ред., вступ.статья и примечания Р.А.Будагова. 2-е изд., стер. – М., 2001.
2. Буланин Л.Л. Трудные вопросы морфологии. – М., 1976.
3. Буслаев Ф.И. Историческая грамматика русского языка. – М., 1959.
4. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. – М.-Л., 1947.
5. Грамматика современного русского литературного языка. – М., 1970.
6. Золотова Г.А. Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. – М., 1988.
7. Краткий справочник по современному русскому языку. – М., 1991.
8. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
9. Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові (навчальний посібник). – К., КДПІ, 1981.
10. Овсяннико-Куликовский Д.Н. Синтаксис русского языка. – СПб., 1912.
11. Русская грамматика. Ч.1. – М., 1980.
12. Современный русский язык. Ч.1. Лексика и фразеология. Фонетика и орфоэпия. Грамматика и орфография. Словообразование. Морфология. Изд.3-е, испр./под ред. Д.Э.Розенталя. – М., 1979.
13. Шанский Н.М., Тихонов А.Н. Современный русский язык. Словообразование. Морфология. – М., 1987.
14. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. – Л., 1941.

Поступила в редакцию 28.02.2005 г.

УДК 801.541.56

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ТИПЫ ДУПЛЕКСИВА СО ЗНАЧЕНИЕМ СОСТОЯНИЯ

Чернобривец С.Г.

Дуплексив – член предложения, выделяемый на основе одновременной смысловой и грамматической зависимости от имени (субъекта или объекта) и полнозначного глагола (или его причастной / деепричастной форм) в предикативных конструкциях типа *Мать пришла вечером усталая, Рад видеть вас бодрым*.

В русском языке наиболее продуктивен дуплексив со значением состояния.

Постановка проблемы. Значение состояния – признак, представленный в определённой фазе существования субъекта (объекта) и обозначающий его временное, преходящее свойство и проявляющееся одновременно с действием, которое выражается глагольным компонентом.

В значении состояния прослеживается иерархия, в которой выделяются семантические единицы разных рангов: архисема (тип, класс), подклассы и группы [1, с.272-297; 3, с.178-179], которые по отношению к архисеме являются более определёнными, конкретными [3, с.173]. Это свидетельствует о достаточно развитом лексико-семантическом типе (классе) значения, позволяющем формировать, наряду с предикатом, вторую пропозицию.

Актуальность. Архисема (значение состояния) как наиболее общая семантическая единица, представляющая собой родовое значение, является обязательным элементом всех дуплексивов рассматриваемого типа. Это значение уточняется в подклассах – видовых значениях. Исследование материала показало, что в значении *состояние* выделяются два подкласса: *внутреннее* и *внешнее* состояние лица (предмета). Например: *Дети приходили совсем растерянные от страшных слухов...* (А.Толстой); *Идёт ко мне девчонка... в обтрёпанном платёшике, заморенная, босиком* (В.Распутин).

В подклассе *внутреннее состояние* дифференцируются две группы значений: 1) *физическое* и 2) *психическое* состояние. Например: *И только поздно вечером товарищи разнесли их, пьяных и усталых, по домам* (А.Куприн); *Он стоял перед Настёной, ещё не в силах поверить, что это она...* (В.Распутин).

Физическое состояние может быть свойственно лицу, которое испытывает различные ощущения (*больной, голодный, прозябший, раненый, пьяный, с головной болью, затыхавшись* и др.). Например: *Первый раз на репетицию Данилов ехал в ознобе, в ознобе он вышел на сцену* (В.Орлов); *На вторые сутки ночью он припёрся к Анне совсем плох* (А.Толстой); *Однажды он прибежал домой, задыхаясь...* (Ю.Тынянов); *А отель я притащился, еле волоча ноги* (А.Крон).

Группа значений дуплексивов, характеризующих *физическое состояние*, включает в себя и значение указания на возраст, например: *Они познакомились мальчишками у известного музыкального педагога Зверева* (Ю.Нагибин); *Будучи семидесяти четырёх лет от роду, поехал он на край севера...* (Н.Карамзин).

Физическое состояние может быть свойственно не только лицу, но и предмету, например: *Нам подадут воздух извне по гуттаперчевым трубам и регулярно выводят его наружу отработанным* (А.Куприн).

В группе синтаксических единиц с общей семантикой *психическое состояние* выделяются частные значения – *интеллектуальное* и *эмотивное* состояние. Интеллектуальное состояние связано с мыслительной деятельностью лица – его памятью, знанием, мышлением

(размышляющий, в думе, помня, полон мыслей и др.). Например: *Из Преображенского он вернулся задумчивый* (А.Толстой); *Чего мы стоим молчаливые, без сознания?* (А.Толстой).

Эмотивное состояние обозначает различные оттенки (положительные или отрицательные) переживаний, испытываемых лицом: недовольство, возбуждение, возмущение, досаду, страх и т.п. Репрезентантами данного значения часто служат такие словоформы и сочетания слов, как: *злой, весёлый, счастливый, мрачный, испуганный, взволнованный, раздосадованный, в слезах, с упоением, в унынии, в смятении, наслаждаясь, торжествуя, страдая, озверев, выйдя из себя* и др. Например: *Аночка... почему-то сейчас Кириллу виделась только весёлой* (К.Федин); *В гневе послала она говорить с Петром ближнего боярина...* (А.Толстой); *...она кинулась ему на шею сама не своя от радости* (В.Распутин).

В подклассе *внешнее состояние*, противопоставленном подклассу *внутреннее состояние* семантикой входящих в него элементов, дифференцируются следующие значения: 1) лицо (предмет) характеризуется по внешнему виду – по наличествующим или отсутствующим признакам (*запылённый, закутанный, обутый, лысый, с перевязанной рукой, в грязи, без шапки, босиком, не раздеваясь* и под.); 2) лицо (предмет) характеризуется по положению в пространстве (*окружённый, стоящий, недвижим, опершись* и под.). Например: *Конь его так нерасседанным и стоял во дворе...* (В.Распутин); *Костюм свёрнутый лежал в чемодане* (В.Золотухин).

Анализ собранного материала показал, что названные два подкласса значений – внутреннее и внешнее состояние – не охватывают все типы значения дуплексива. Архисема *состояние* уточняется в таких подклассах, которые занимают диффузную зону между внешним и внутренним состоянием. Это, во-первых, характеристика лица по положению в обществе, отношению к родству, семейному положению и под. (*зброшенный, гонимый, в бедствии, нахлебник* и др.) и, во-вторых, характеристика лица по профессии, роду занятий, чину и под. (*студент, капитан* и др.). Например: 1) *Я так и решил: проживу одиноко, холостяком...* (А.Толстой); *А жгутровский батька, даром что так крепостным и помер, всем четверым сыновьям по капиталу завещал* (Ю.Нагибин); 2) *Студентом Коростенко печатал стихи в обличительном духе...* (Ю.Нагибин); *Отец мой вышел в отставку премьер-майором* (А.Пушкин).

Указанные типы состояния не называют ни ощущений, как это наблюдается при характеристике физического состояния, ни психических процессов. Признак-состояние лица по должности, роду занятий, положению в обществе, отношению к родству и т.д. как бы приписывается ему извне и в то же время является его внутренним качеством.

Репрезентанты, объединяемые в подклассах, группах и подгруппах общим значением, могут характеризовать одно понятие с разных сторон, уточняя его признаки при помощи новых сем и (или) стилистической коннотации. Например: *С заданий Алейников возвращался усталый, пропахший гарью* (А.Иванов); *В отель я притащился, еле волоча ноги* (А.Крон); *Изнеможенный, растерянный, он начал припоминать все, какие только знал, молитвы* (Н.Гоголь). Здесь использованы словоформы, объединяемые в синонимический ряд *усталый – еле волоча ноги – изнеможенный*. В нём дифференцирующей выступает сема *степень усталости*, а также стилистическая коннотация: репрезентанты «еле волоча ноги» и «изнеможённый» обозначают более сильную степень усталости, чем «усталый», а также характеризуются дополнительной оценочной экспрессией и функциональной ограниченностью. В предложениях *Мари лежала на полу, у ног старухи, голодная, оборванная и плакала* (Ф.Достоевский); *Десять часов, а ты не евши блукаешь* (П.Проскурин); *Пусть он и нищий и дворянин; но как скоро господь бог сподобил его взобраться в чертоги своего гетмана, то не должен выйти из них с засохшим горлом и пустым желудком* (В.Нарежный) группа словоформ с общим значением *ощущать голод* образует следующий синонимический ряд: *голодный, с пустым желудком, не евши*. Предложно-падежное

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ТИПЫ ДУПЛЕКСИВА СО ЗНАЧЕНИЕМ СОСТОЯНИЯ

сочетание «с пустым желудком», кроме общего значения *ощущать голод*, включает в себя в качестве дифференцирующей семы причину этого ощущения – *ничем не заполненный, без пищи*. Деепричастная форма «не евши» в свою очередь дополняет общее значение, обозначая отсутствие процесса приёма пищи, в результате чего ощущается голод, в то время как такое ощущение может быть и при недостаточном количестве съеденного. Эти формы различаются и стилистически: носят разговорный оттенок в отличие от общеупотребительной, нейтральной «голодный».

Дуплексивы, как и другие компоненты предложения, могут объединяться в цельные структурно-семантические блоки – однородные ряды, единства. При этом отношения, возникающие между однородными дуплексивами, разнообразны.

В блоке однородных дуплексивов частные значения входящих в него компонентов могут объединяться общим значением и выражать при этом разные смысловые отношения – эквивалентные и гипонимические (инклюзивные).

В предложении *Он так и забрался охлюпкой на лошадь, весь заскорузлый, в рваной рубахе, босиком, с взъерошенной бородой* (А.Толстой) общим значением всех однородных членов является *внешний вид по наличествующим признакам*. Каждая из словоформ, входящих в этот однородный ряд, знакомит только с одним признаком, характеризующим внешний вид субъекта. Дуплексивы в данном предложении по объёму информации одинаковы, поэтому отношения между ними эквивалентны. Такого же рода отношения наблюдаются и в предложении *С тоскою, с гневом, с сожалением бросил он прощальный взор на гарем, в котором узнал и потерял все радости земные* (А.Бестужев-Марлинский), где словоформы «с тоскою», «с гневом», «с сожалением» имеют общее значение *эмотивное состояние*, но дифференцируют разные его оттенки.

В предложении *Долго стоял Аммалат, обуреваемый, пожираемый новыми, ужасными чувствами* (А.Бестужев-Марлинский) слова, объединённые общим значением в блоке однородных дуплексивов, по объёму информации неодинаковы, отношения между ними носят гипонимический (инклюзивный) характер. Здесь значение лексемы «пожираемый» включает в себя и значение «обуреваемый» [2, с.235]. В случае *Поражена, изумлена вестью и предложением Романа, безмолвна сидела Ольга* (А.Бестужев-Марлинский) однородные дуплексивы также разнообъёмны: *поразить* – это глубоко потрясти, изумить, и, таким образом, значение «изумлена» является частью значения «поражена» [2, с.301].

В однородном ряду частные значения могут и не иметь общего для них родового значения, характеризуя состояние лица (предмета) с разных точек зрения. Например: *она возвращалась тяжело дыша и с отрывистой речью, но умиротворённая* (Ю.Тынянов) – представлено физическое и эмотивное состояние; *Бегичев.. сидел косматый, с полуоткрытым ртом, видимо не понимая, откуда явились и что делают эти люди* (К.Федин) – передан внешний вид и интеллектуальное состояние.

Приём нанизывания однородных членов, как объединённых, так и не объединённых одним частным значением состояния, используется с целью более точной, всесторонней характеристики лица (предмета).

Анализ выделенных типов значения состояния позволяет сделать вывод о том, что это значение может быть структурно обусловленным, если лексическое наполнение дуплексива не выражает состояние. Например: *Он лежал с закрытыми глазами – так легче было говорить* (В.Распутин); *Тредиаковский прибрёл пешком со сбитыми в кровь ногами и животом, прилипшим к хребту* (Ю.Нагибин). Сочетания «с глазами», «с ногами», «с животом» вне рассматриваемой конструкции не обозначают состояния. Структурно обусловленное значение состояния чаще всего выражается предложно-падежной формой конкретного существительного со значением части тела человека с обязательным определяющим словом – прилагательным, причастием (реже – существительным), восполняющим смысл существительного. Именно эти распространители являются дифференциаторами типов

значения состояния дуплекси́ва. Ср.: *Он сидел опустошенный, с сердцем без желаний (из разг.)* – психические (интеллектуальное) состояние; *Видел сон, от которого проснулся с трепещущим сердцем (Л.Толстой)* – психическое (эмотивное) состояние; *Но священник и дьячок сидят с обнажёнными головами (И.Бунин)* – внешний вид; *Он в этот день встал поздно, с тяжёлой головой (А.Герцен)* – физическое состояние.

Выводы. Итак, значение состояния, выражаемое дуплексивом, – система с гипонимическими (инклюзивными) отношениями входящих в неё членов, так как в каждую из выделяемых семантических групп одного уровня абстракции объединяются такие разновидности значения, которые имеют общий семантический признак для значений данной группы, являющийся одновременно родовым по отношению к более низкому уровню обобщения и видовым – по отношению к более высокому уровню. Выделяемые значения чаще всего передаются с помощью лексем, заключающих в себе эти значения. В некоторых случаях значение состояния обусловлено конституацией. Однородные дуплексивы, объединяясь в цельный структурно-семантический блок на основе однотипного понятия – значения состояния, могут выражать или не выражать одно, общее для них, частное значение состояния. Отношения между однородными дуплекси́вами, объединёнными одним частным значением, могут быть эквиполентны, если объёмы информации однородных членов равны, и гипонимическими, если однородные дуплексивы в информативном плане разнообъёмны.

Список литературы

1. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М., 1998.
2. Словарь русского языка: В 4-х тт. – М., 1983. – Т.3.
3. Шведова Н.Ю. Однотомный толковый словарь (специфика жанра и некоторые перспективы дальнейшей работы) // Русский язык. Проблемы художественной речи. Лексикология и лексикография. – М., 1981.

Поступила в редакцию 23.02.2005 г.

УДК 811.161.1'367:81'272

КОГНИТИВНО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА РУССКОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Шаклеин В.М., Воробьева Г.К.

1. Обращение к конкретному материалу лингвистических исследований последних десятилетий, ведущихся на стыке лексики, грамматики и синтаксиса, позволяет сделать вывод о том, что современное состояние теоретического языкознания характеризуется выдвиганием в нем на первый план двух главных парадигм научного знания – когнитивной и коммуникативной [1]. Этот факт отражает, во-первых, признание неразрывной связи обеих функций языка – познавательной и коммуникативной и, во-вторых, необходимость изучения корреляций содержательного (когнитивного, семантического) и функционального /коммуникативного/ параметров лингвистических явлений.

Актуальность. Именно при изучении лингвистических феноменов, с позиций когнитивизма и функционально-коммуникативной лингвистики могут быть получены, на наш взгляд, результаты, делающие реальным переход от описательных к «объясняющим» методам лингвистического анализа, обосновывающим не только то, как и в каких целях используются языковые знаки, но и почему они используются, как и какие знания о мире они отражают.

Постановка проблемы. Исследование способов представления человеческих знаний о мире, отражающих общие процессы на всех уровнях языка – от фонетики до синтаксиса и лингвистики текста, не обходится без обращения к вопросам культуры, изучение которой дает материал для все более глубокого проникновения в суть языковых явлений. Не случайно в последнее время возрос интерес лингвистов к культурному фактору в языке. Исследования последних десятилетий показали, что способы познания и моделирования мира в языковых структурах неразрывно связаны с параллельными и – в немалой степени обуславливающими – культурными процессами. Процессы взаимозависимости языковых и культурных явлений изучает активно развивающаяся область языкознания – лингвокультурология (см. работы А.Н. Леонтьева, В.Г. Костомарова, В.Т. Клокова, Г. Хойера, В.В. Воробьева, Ю.Е. Прохорова, В.М. Шаклеина, В.Н. Телии, В.А. Масловой и др.) [2; 3; 4; 5; 6; 9].

Идея моделирования мира путем отражения в когнитивно-речевых структурах лингвокультурных соответствий нашла отражение в разработке понятия «лингвокультурная ситуация» [6, с.15]. Содержательная сторона лингвокультурной ситуации представляет собой совокупность взаимообусловленных лингвистических и культурных особенностей речевого поведения общества, которая может быть охарактеризована в плане временного среза, анализа причин текущего состояния, возможных прогнозов на будущее, а также с точки зрения социального страта с присущими ему мировоззренческими, бытовыми, образовательными и другими характеристиками, в зависимости от уровня научно-технического прогресса, достигнутого этим обществом на данном этапе его развития [6, с.19]. Лингвокультурная ситуация – это совокупность языков и связанных с ними культур в их территориально-социальном взаимодействии, понимаемом как динамическое равновесие, в границах определенного региона или административно-политического образования и в рамках определенного временного среза. Ее основными компонентами являются разносущностные социальные феномены, находящиеся в отношениях смежности: языковая ситуация, языковая

политика, национальная культура, наука, образование, социально-политические условия, межэтнические отношения и др. Она представляет собой динамичный и постоянно развивающийся процесс взаимодействия языка и культуры в исторически сложившихся культурных регионах и социальных средах [6, с.19]. Культура в аспекте лингвокультурной ситуации понимается как «совокупность специфических человеческих способов деятельности и ее результатов» [10, с.11]. Культура может быть также определена как «социально-прогрессивная творческая деятельность человечества во всех сферах бытия и сознания, направленная на преобразование действительности, на всемерное выявление и развитие сущностных сил человека [ФС, с.225]. Культура понимается здесь как явление историческое, объединяющее как материальные, так и духовные достижения человечества.

Предметом исследования в настоящей работе является основная коммуникативная единица языка – предложение-высказывание. В основу анализа положен постулат о том, что важнейшие сведения об особенностях русских предложений как основной единице коммуникации, отражающей человеческие знания о мире и способы их структурирования, могут быть получены путем синтеза результатов новейших исследований предложения с позиций когнитивной лингвистики, функционально-коммуникативного синтаксиса и лингвокультурологии, представляющей тот или иной временной исторический срез появления и функционирования предложений различных типов. На наш взгляд, именно включение в аппарат исследования данных этих трех областей языкознания в их взаимосвязи отвечает потребностям новейшей теории и практики исследования русского предложения, позволяет получить сведения о закономерностях человеческого познания и их отражении в русской лингвистической картине мира.

2. Основной задачей современной лингвистики является, как известно, раскрытие не только результативной, зафиксированной в синтаксических структурах сферы познания, но и изучение процессуально оперативной стороны/динамики/ этого познания, в которой в наибольшей степени раскрывается его специфика. Исследование процесса познания невозможно вне анализа лингвокультурного универсума. Под лингвокультурным универсумом понимается «идеальная многоплановая, многовекторная, находящаяся в непрерывном развитии абстракция, представляющая собой совокупность взаимосвязанных кодов, поэтапная расшифровка которых может дать развернутую картину всей палитры языков, культур, языковых культурных процессов, происходивших и происходящих в человеческом обществе» [6, с.11; 9]. Лингвокультурный универсум – это реальность, в пределах которой человек создает различные картины мира: этническую, речевую, текстовую. На основании лингвокультурного универсума-реальности строятся определенно направленные лингвокультурные стереотипы, парадигмы мышления [6, с.11], причем формы и способы выражения лингвокультурных универсалий в текстах различных типов могут быть самыми различными. Само же вербальное общение трактуется в таком случае как мотивированный обмен текстами, никогда не прекращающийся процесс порождения целостных семантико-смысловых структур.

Исследования последних лет показали, что одним из способов языкового воплощения лингвокультурной ситуации в языке могут служить предикативные лингвокультурные универсалии, которые могут классифицироваться в зависимости от их социальной актуализации в различные исторические периоды развития общества. Предикативным универсалиям такого типа посвящена, например, работа [6, гл.5, с.86], в которой рассматриваются предикаты ментальной семантики и способы их культурной актуализации в последние десятилетия XX века. Развитие лингвистической мысли последних лет характеризуется повышенным интересом исследователей к целостным формам воплощения мысли и участию этих форм в языковом отражении процессов познания.

Закономерным поэтому представляется переход от изучения роли отдельных предикатов к анализу целостных предикатно-аргументных структур-пропозиций, которые являются

КОГНИТИВНО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА РУССКОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ

основной формой выражения человеческих мыслей. Предикатно-аргументные структуры /пропозиции/ могут быть также рассмотрены в аспекте их функционирования в рамках той или иной лингвокультурной ситуации, а особенности формирования пропозиций и структурно-семантические свойства предложений, отражающих пропозицию, могут стать еще одной лингвокультурной универсалией, передающей особенности социальной актуализации «квантов информации» в процессе познания мира.

Рассмотрение пропозиций как лингвокультурных универсалий имеет значение еще и потому, что пропозиции в новейших лингвистических исследованиях трактуются не только как смысловая основа предложения, но и как один из видов ментальных репрезентаций и существует мнение о том, что именно пропозициональная, предикатно-аргументная форма хранения человеческих знаний является главной [18; СКТ, с.157]. Понятие репрезентации или ментальной репрезентации в работах когнитивного направления выступает как способ, метод представления человеческих знаний о мире [СКТ, с.157]. Вполне закономерен поэтому тот факт, что через понятие пропозиции как ментальной репрезентации, одного из способов представления человеческих знаний о мире может быть установлена связь когнитивизма, коммуникативно-функциональной лингвистики и той парадигмы научных знаний, которая представлена работами культурологического направления.

3. Изучение особенностей формирования русских предложений в рамках исследования процессуально оперативной стороны познания позволило значительно расширить наши представления о пропозициях и их роли в лингвистическом структурировании человеческих мыслей.

Известно, что развитие лингвистики сопровождалось взаимообогащающим сотрудничеством с представителями разных отраслей знаний, среди которых особое значение имели исследования в области философии, психологии, антропологии, информатики и других наук. В настоящей работе акцент делается на использовании данных философии и теории информации.

В исследованиях последних лет не подвергается сомнению, что денотатом предложения-высказывания являются типичные / типовые/ ситуации; события объективной действительности [11]. Как показывает материал, вся совокупность информации о типовых ситуациях, событиях действительности представлена в сознании человека в виде информационных моделей этих ситуаций¹. В процессе формирования предложений информация о ситуации действительности может быть структурирована в виде пропозиций двух типов – пропозиции сущности и пропозиции явления [12; 13; 14]. Пропозиция сущности отражает такую интерпретацию информации, при которой в предложении передаются сущностные, внутренние характеристики объекта-ситуации, например, ситуация социальной деятельности может быть представлена предикатом «инструктировать» и соответствующими этому предикату аргументами: «Нас проинструктировали о поведении во время пожара».

Пропозиция явления отражает такую интерпретацию информации о ситуации (о пропозициях интерпретации см. работу [13]); при которой в предложениях фиксируются внешние, переменные, часто сменяемые в реальной действительности и ограниченные во времени и пространстве проявления сущности, например: 1) акт деятельности «инструктаж»: «Провели инструктаж о поведении во время пожара»; 2) информационный результат деятельности – «инструкции»: «Дали инструкции о поведении во время пожара»; 3) предмет – результат социальной деятельности – «инструкции/письменные/»: «Составили /написали/ инструкции о поведении во время пожара».

¹ В настоящей работе мы используем термин «информационная модель объекта» /в данном случае ситуации/, принятый в теории информации [15]. Кроме этого термина, в современных лингвистических работах для обозначения совокупности информации о ситуации используются также термины «фрейм» [16], «информационное поле предложения» [12] и некоторые другие

Предложения, сформированные на основе пропозиции сущности, могут быть определены как предложения с семантикой сущности, а предложения, построенные на основе пропозиции явления, могут быть определены как предложения с семантикой явления.

Как показывают исследования, пропозиции явления могут включать слова как отпредикатной семантики / такие слова образованы от предиката пропозиции сущности/, так и слова отактантной семантики /они представляют собой актанты пропозиции сущности/. Так, например, ситуация социальной деятельности может быть представлена пропозицией сущности «Директор поручил мне руководить классом». Пропозиции явления могут включать: имя отпредикатной семантики «Директор дал мне поручение руководить классом», имена отактантного типа «Директор дал мне классное руководство», «Директор дал мне класс».

4. Процесс развития языка и формирования пропозиций сущности и пропозиций явления не является линейным и однонаправленным.

Между пропозициями сущности и явления возникают разнообразные взаимодействия, отражающие особенности познания человеком объективного мира. Можно привести достаточно примеров, свидетельствующих о том, что аспекты взаимодействия предложений с семантикой сущности и предложений с семантикой явлений зависят от лингвокультурной ситуации, существующей в данном социуме на данном этапе его развития. Объясняется этот факт тем, что в основе создания предложений лежат те или иные информационные модели события, а сами информационные модели не остаются неизменными, они теряют или приобретают «кванты информации», соотносясь с лингвокультурной ситуацией, существующей в обществе, с тем или иным «видением» этой ситуации. Анализ предложений с семантикой сущности и явления показывает также и особенности структурирования той или иной информационной «единицы», степень ее значимости и варианты ее актуализации в той или иной грамматической позиционной форме.

Приведем следующие примеры взаимодействия предложений с семантикой сущности и явлений, отражающих структурирование информации, в зависимости от лингвокультурной ситуации в современном обществе.

Пример 1. В современном русском языке частотны предложения с семантикой явлений, которые включают имена предметов, образованные от предикатов предложений сущности со значением физического действия: «Надрезали ткань» – Сделали надрез на ткани /Ср. также пропозицию явления с именем физического акта деятельности: «Сделали надрез ткани/. Ранили – Нанесли рану. Вставили данные – Сделали вставки и т.п. С точки зрения словообразования в этом случае имеет место процесс прямой деривации, то есть образование имен от соответствующих глаголов, ср.надрезать → надрез, ранить → рана, вставить → вставка.

В настоящее время отмечены многочисленные случаи обратной деривации, то есть такие варианты, когда предложение сущности строится на основе предложений явления за счет образования имён физических действий от названий предметов – результатов физической деятельности, например: «В порту из соломы делали брикеты – В порту солому брикетировали». Ср. также примеры: гранула→гранулировать, аппретура→аппретировать, гипс→гипсовать и др. [см. 17].

Образование предложений на основе процесса обратной деривации происходит, в основном, за счет использования имен иностранного происхождения, называющих те или иные достижения материальной культуры человека современного общества. Появление предложений такого типа восполняет когнитивную лакуну, способствует возникновению номинаций ситуаций физических действий, новых для данного сообщества, отражает возникновение новых сущностей – новых видов деятельности, возникших в результате технического прогресса, интеграционных процессов в современном мире.

Пример 2. В настоящее время чрезвычайно популярным является один из способов структурирования информации, который в предложениях сущности имеет семантику

КОГНИТИВНО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА РУССКОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ

содержания или сферы протекционистской деятельности человека, а в предложениях явления становится атрибутом /определением/ того или иного его поступка, направленного на оказание помощи или протекции, ср. «Поддерживаем отъезжающих за рубеж, предоставляя им валютные ресурсы» – «Оказываем отъезжающим за рубеж валютную поддержку». «Обслуживаем клиентов, предоставляя им необходимую рекламу» – «Оказываем клиентам рекламные услуги». Ср. также: «оказывать маркетинговые, охранные, дилерские, брокерские, банковские, таможенные, ритуальные услуги; визовую, паспортную, валютную, информационную поддержку» и т.п.

Выводы. Моделирование предложений явления в приведенных примерах позволяет не только дать сжатый вариант сведений за счет имплицитного представления больших доз информации, но и представить актуализированную информацию /в данном случае сообщение о сфере услуг, привлекающей внимание потребителя/ в «необычной» для этого семантического компонента позиции атрибута /определения при существительном, называющем протекционистский акт/.

Следует отметить и тот факт, что в позицию атрибута в современном русском языке регулярно перемещаются имена различной, но обязательно актуализированной семантики. Например, в этой позиции могут оказаться: 1) названия вида предлагаемой деятельности: оказывать охранные услуги, стоматологическую помощь; 2) название профессии человека, предлагающего услуги: оказывать брокерские, секретарские, дизайнерские услуги, наркологическую, врачебную помощь; 3) название предприятия, предлагающего услуги: оказывать складские, издательские, таможенные услуги и т.д.

Мы предвидим, что на интереснейшем как с точки зрения лингвокультурологии, так и функциональной и когнитивной лингвистики пути постижения способов познания мира и особенностей их моделирования в предложениях-высказываниях исследователя ожидают интересные открытия, касающиеся особенностей взаимоотношений предложений с семантикой сущности и предложений с семантикой явления и, тем самым, взаимоотношений сущностей и явлений объективного мира.

Список литературы

1. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Институт языкознания РАН, 1997.
 2. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. Из наблюдений на речевой практике масс-медиа. – М.: Педагогика-Пресс, 1994.
 3. Хойер Г. Антропологическая лингвистика //Новое в лингвистике. – М., 1965. – Вып. 4. – С. 285.
 4. Воробьев В.В. Теоретические и прикладные аспекты лингвокультурологии: Дисс...д-ра филол. наук. – М., 1996.
 5. Прохоров Ю.Е. Социокультурные стереотипы речевого общения и роль в преподавании русского языка как иностранного: Дисс... д-ра педагог. наук. – М., 1996.
 6. Шаклеин В.М. Лингвокультурная ситуация и исследование текста. – М.: Общество любителей российской словесности, 1997.
 7. Шаклеин В.М. Русский язык в условиях современной межкультурной коммуникации // Межкультурные коммуникации. Реалии и перспективы. Сб. докладов Междунар. научн. конф. – М.: Изд-во РУДН, 2002. – С. 7.
 8. Шаклеин В.М. Лингвокультурный аспект значения слова // Проблемы гуманитаризации и роль исторической науки в процессе подготовки студентов. Материалы международной конференции. – М.: РУДН, 2001. – С. 320.
 9. Шаклеин В.М. К вопросу об обосновании лингвокультурного универсума // Языковая норма и новые тенденции в развитии речевой культуры. Материалы II Международной школы-семинара. Иваново, 18-19 апреля 2000 г. – Иваново: Изд-во «Ивановский государственный университет», 2001. – С. 174.
- Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингво-культурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996.

10. Дешериев Ю.Д. Теоретические аспекты изучения социальной обусловленности языка // Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка. – М., 1983. – С.6.
11. Всеволодова М.В. Коммуникативные механизмы языка // Вопросы коммуникативно-функционального описания синтаксического строя русского языка. – М., 1989. – С. 7.
12. Воробьева Г.К. Структура и функции предложений с устойчивыми глагольными словосочетаниями русского языка. – М.: Изд-во «Новый Центр», 1995.
13. Воробьева Г.К. Вопросы преемственности при изучении несвободной сочетаемости слов// Общеобразовательные дисциплины и язык специальности в профессиональной подготовке национальных кадров на начальном этапе обучения в вузе. Материалы международной конференции. – М.: РУДН, 2000. – С. 56.
14. Воробьева Г.К. Лингвометодическое описание русского предложения: и проблемы межпредметной координации// Проблемы гуманитаризации и роль исторической науки в процессе подготовки студентов. Материалы международной конференции. – М.: РУДН, 2001. – С. 58.
15. Шафрин Ю.А. Информационные технологии. – М.: Лаборатория Базовых Знаний, 1998.
16. Баишева А.И. Функционально-семантическая типология имен прилагательных в русском языке: Дисс... канд. филол. наук. – Уфа, 1994.
17. Шумейко Н.Е. Структурно-семантическая характеристика глагольно-именных сочетаний, соотносительных с двувидовыми глаголами в русском языке: Дисс... канд. филол. наук. – К., 1989.
18. Pylyshyn Z. Computation and cognition Forwards a foundation for cognitive science. – Cambridge (Mass.), 1984.

Словари

1. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Изд-во МГУ, 1996.
2. Философский словарь. – М.: Политиздат, 1986.

Поступила в редакцию 04.02.2005 г.

Раздел 2. СИМВОЛИЗАЦИЯ ЯЗЫКОВ И КУЛЬТУР В ВИРТУАЛЬНОЙ WEB-КОММУНИКАЦИИ

УДК 371.32:004

О СПЕЦИФИКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Андреева Л.Ю.

В современном мире важным и значимым становится педагогическая коммуникация в процессе обучения. Воздействие новых информационных технологий на личность носит как позитивный, так и негативный характер. Основная задача педагога состоит в том, чтобы помочь разобраться с лавиной информации, хлынувшей через сеть Интернет; уметь правильно ею пользоваться; избежать зависимости и не потерять себя как личность.

«В гипертекстовом пространстве соединенные посредством гиперссылок при посредстве гиперссылок сосуществуют эпохи, документы, люди, звери, растения и моллюски, ДНК и динозавры. Фундаментальная проблема обитателей киберпространства (читателей гипертекста) состоит в преодолении синдрома дезориентации в бесконечном текстовом пространстве и преодолении соблазна раствориться в разнообразной коммуникативной деятельности. Сейчас снова (как, впрочем, и всегда) становятся сакраментальными слова Сартра – «Человек обречен быть свободным». Воля к тексту должна быть уравновешена волей к самоидентичности. На противоположном полюсе свободы – растворение в тексте, е-вуаеризм (e-voeuergism), угроза стать патологическим читателем гипертекста и согладатем виртуальных миров» [1].

Поэтому *актуальным* следует считать раскрытие сущности и необходимости правильного использования педагогических коммуникаций в организации процесса обучения в области информационных технологий, а также механизма оценки творческого потенциала для анализа деятельности одаренной личности.

Постановка проблемы. Педагогические коммуникации при организации процесса обучения в области информационных технологий носят сложный характер. Одним из базовых принципов является принцип когнитивности коммуникации [3]. Основным конструктивным элементом выступает диалоговое общение обучаемого и обучающего (педагог или компьютер). Диалог – это форма общения, характерными особенностями которого является смешанная человеко-машинная инициатива, предвидение намерений пользователя и возможность сотрудничества с системой. По мере освоения пространства Интернета диалоги превратились в многоголосия (можно одновременно общаться с множеством пользователей), а компьютер превратился в инструмент передачи информации.

Существует множество стилей педагогической коммуникации. Естественно, что каждый педагог выбирает свой собственный стиль, который уже характеризует его как специалиста в этой области. Умелое сочетание разных стилей для достижения результата в обучении присуще высококлассным специалистам. Моделирование процесса обучения в области информационных технологий предполагает использование различных стилей педагогической

коммуникации. Важнейшим остается диалог в общении. Показательной в этом смысле является классификация педагогического общения, разработанная М.Таленом.

Согласно теории ученого, рассматриваются семь наиболее общих моделей педагогического общения (рис.1):

Модель I – «Сократ». Это учитель с репутацией любителя споров и дискуссий, намеренно их провоцирующий на занятиях. Ему свойственны индивидуализм, несистематичность в учебном процессе из-за постоянной конфронтации; учащиеся усиливают защиту собственных позиций, учатся их отстаивать.

Модель II – «Руководитель групповой дискуссии». Главным в учебно-воспитательном процессе считает достижение согласия и установление сотрудничества между учащимися, отводя себе роль посредника, для которого поиск демократического согласия важнее результата дискуссии.

Модель III – «Мастер». Учитель выступает как образец для подражания, подлежащий безусловному копированию прежде всего не столько в учебном процессе, сколько в отношении к жизни вообще.

Модель IV – «Генерал». Избегает всякой двусмысленности, подчеркнуто требователен, жестко добивается послушания, считает, что всегда и во всем прав, а ученик, как армейский новобранец, должен беспрекословно подчиняться отдаваемым приказам. По данным автора типологии, этот стиль наиболее распространен, чем все вместе взятые, в педагогической практике.

Модель V – «Менеджер». Стиль, получивший распространение в радикально ориентированных школах и сопряженный с атмосферой эффективной деятельности класса, поощрением их инициативы и самостоятельности. Учитель стремится к обсуждению с каждым учащимся смысла решаемой задачи, качественному контролю и оценке конечного результата.

Модель VI – «Тренер». Атмосфера общения в классе пронизана духом корпоративности. Учащиеся в данном случае подобны игрокам одной команды, где каждый в отдельности не важен как индивидуальность, но все вместе они могут многое. Учителю отводится роль вдохновителя групповых усилий, для которого главное – конечный результат, блестящий успех, победа.

Модель VII – «Гид». Воплощенный образ ходячей энциклопедии. Лаконичен, точен, сдержан. Ответы на все вопросы ему известны заранее, как и сами вопросы. Технически безупречен и именно поэтому зачастую откровенно скучен [2].

Схематично данный материал мы обобщили в представленной схеме.

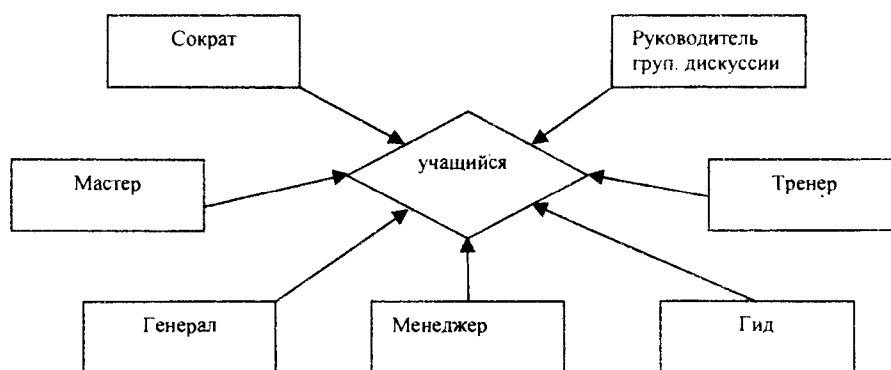

Рис.1. Схема стилей педагогической коммуникации (зарубежная школа)

О СПЕЦИФИКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Следует отметить, что это яркое проявление зарубежной педагогической школы, которое, в отличие от отечественного, практически не ориентируется на личностные особенности учащихся, на необходимость диалогового общения. Коммуникация носит односторонний характер и не учитывает индивидуальных особенностей и потребностей учащегося.

Для отечественной педагогической школы характерными являются стили, описанные известным психологом В.А.Кан-Калик. Представляется необходимым дать им собственные имена в классификации (рис.2 наш. – Л.А.):

Модель I – «Профессионал».

Общение на основе высоких профессиональных установок педагога, его отношения к педагогической деятельности в целом. О таких говорят: «За ним дети (студенты) буквально по пятам ходят!» Причем в высшей школе интерес в общении стимулируется еще и общими профессиональными интересами, особенно на профилирующих кафедрах.

Модель II – «Наставник. Старший товарищ».

Общение на основе дружеского расположения. Оно предполагает увлеченность общим делом. Педагог выполняет роль наставника, старшего товарища, участника совместной учебной деятельности. Однако при этом следует избегать панибратства. Особенно это касается молодых педагогов, не желающих попасть в конфликтные ситуации.

Модель III – «Авторитет».

Общение-дистанция относится к самым распространенным типам общения. В этом случае во взаимоотношениях постоянно прослеживается дистанция во всех сферах – в обучении со ссылкой на авторитет и профессионализм, в воспитании со ссылкой на жизненный опыт и возраст. Такой стиль формирует отношение учитель – ученики. Но это не означает, что ученики должны воспринимать учителя как сверстника.

Модель IV – «Антипедагог».

Общение-устрашение – негативная форма общения, антигуманная, вскрывающая педагогическую несостоятельность прибегающего к нему преподавателя.

Модель V – «Популист».

Общение-заигрывание характерно для молодых преподавателей, стремящихся к популярности. Такое общение обеспечивает ложный, дешевый авторитет.

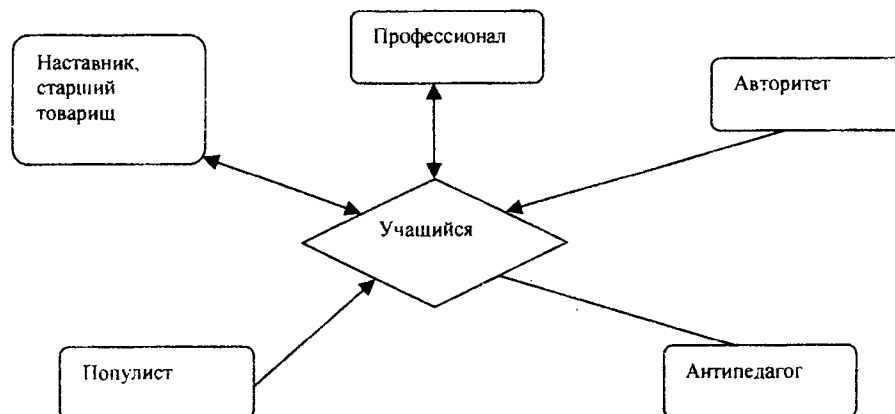

Рис.2. Схема стилей педагогической коммуникации (отечественная школа)

Безусловно, отечественная классификация наиболее адаптирована для процесса обучения. Характерными особенностями являются сочетание стилей педагогической коммуникации, учет индивидуальных особенностей и потребностей учащихся (обучающихся). В обеих классификациях есть общие и различные черты. Индивидуальные особенности педагога, уровень его квалификации, умение варьировать стилями педагогической

коммуникации в зависимости от индивидуальных особенностей учащегося – вот залог успеха современной педагогики в процессе обучения.

Интернет-технологии приводят в основном к дистанционному обучению и общению, вместе с тем необходимо разрабатывать индивидуальные подходы, позволяющие проводить отбор наиболее способных, одаренных детей и молодежи. Для этого необходимы знания о природе одаренности в данной области, её специфических особенностях [6]. Выделяют ряд особенностей одарённости в области информационных технологий. Мышление одаренной личности включает следующие характеристики:

- 1) высокий уровень развития логического мышления;
- 2) способность к абстрагированию и пониманию отношений между элементами;
- 3) гибкость и критичность мышления;
- 4) аналитические способности;
- 5) умение четко формулировать проблемы и решения;
- 6) склонность к систематизации, строгое планирование своей деятельности и др.

Когнитивный показатель – хорошая память и внимание.

Личностные качества:

- 1) пунктуальность;
- 2) аккуратность;
- 3) целеустремленность;
- 4) настойчивость;
- 5) высокая работоспособность;
- 6) эмоциональная устойчивость;
- 7) способность переносить длительный стресс и др.

Познавательную мотивацию характеризует любознательность, готовность пополнять свои знания, учиться и переучиваться, осваивать новое. Одной из важных особенностей внутренней мотивации является увлеченность самим процессом работы (создание программ, веб-сайтов, веб-дизайн и др.), по сути – творчеством. Интересной, малоизученной стороной мотивации является опыт потока: переживаемое чувство власти и компетентности, потеря ощущения времени, положительные эмоции [7; 8].

Представляется важным при анализе способностей одаренной личности использовать ее творческий потенциал.

Для определения коэффициента развития творческого потенциала человека (или творческого бессилия) Е. Варламова и С. Степанов предлагают такую условную формулу:

$$ДТП=КТП-НТП=У-В,$$

где ДТП – динамика развития творческого потенциала, НТП – начальный творческий потенциал, КТП – конечный творческий потенциал, У – величина усилий человека, В – уровень актуальных возможностей человека [4; 5].

Таким образом, условная величина творческого потенциала позитивна, если усилия человека превышают его возможности, т.е. являются рефлексивно-творческими, и негативная, если эти усилия человека меньше его возможностей. Отрицательная величина динамики творческого потенциала отображает творческое бессилие человека. Раскрытие творческого потенциала личности, творческая самореализация в профессиональной деятельности является важнейшим показателем роста ее профессионализма.

Выводы. Процесс обучения в области информационных технологий предполагает, что преподаватель владеет знаниями об общих способностях и личностных особенностях обучаемого. К сожалению, основной процесс обучения ориентирован на усредненную личность, а к выявлению наиболее способных приводит только индивидуальный подход и владение разными стилями педагогической коммуникации, основанными на принципе когнитивности и диалоге. Для анализа способностей учащихся нужно использовать систему оценки их творческого потенциала.

О СПЕЦИФИКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Правильное использование различных стилей педагогической коммуникации, знание, понимание и учет природы одаренности в области информационных технологий должны помочь в правильной организации процесса компьютерного обучения и использования Интернет-пространства, что оказывается важным в условиях глобализация информационного воздействия.

Список литературы

1. Буряк В.В. От текста к гипертексту // Культура народов Причерноморья. – 2001. – №23.– С.25.
2. Данилова Т.А. Управление процессом обучения когнитивных стилей педагогической коммуникации // Когнитивные стили коммуникации. Теории и прикладные модели : Доклады международной конференции / Ред.Г.Ю.Богданович, С.С.Дикарева, Т.Г.Скребцова. – Симферополь:Изд-во ТНУ им. В.И.Вернадского, 2004. – С. 196-198.
3. Алатова Н.В. Когнитивные модели в информационных технологиях обучения // Когнитивные стратегии языковой коммуникации: Доклады Международной научной конференции / Ред.С.С.Дикарева, В.М.Ронгинский, Л.Е.Бессонова. – Симферополь: Изд-во Таврического экологического института, 1998. – С.139-143.
4. Овсянецка Л.Творчий потенціал людини: соціально-психологічна парадигма // Соціальна психологія. – 2004. – №2 (4). – С.140-145.
5. Варламова Е.П., Степанов С.Ю. Психология творческой уникальности. – М.: Институт психологи РАН, 2002. – 256с.
6. Андреева Л.Ю. О различных концепциях и динамическом подходе к изучению одаренности в области информационных технологий // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. Серия «Педагогика». – 2002 г. – Т. 15 (54).– №1. – С.3-12.
7. Бабасва Ю.Д., Войскунский А.Е., Смылова О.В. Интернет: воздействие на личность // Гуманитарные исследования в Интернете / Под ред А.Е.Войскунского. – М., 2000. – С.11-39.
8. Арестова О.Н., Бабанин Л.Н., Войскунский А.Е. Мотивация пользователей Интернета // Гуманитарные исследования в Интернете / Под ред. А.Е.Войскунского. – М., 2000. – С.55-76.

Поступила в редакцию 28.02.2005 г.

УДК 81'23:81'33+159.953.32

ЛЕКСИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА ОБРАЗОВАНИЕ (ПО МАТЕРИАЛАМ АССОЦИАТИВНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА)

Бессонова Л.Е.

Лингвистика нового тысячелетия характеризуется переходом от изучения внешней формальной стороны языка к исследованию его глубинной структуры, связей и отношений с другими объектами научного познания. Это объясняется тем неоспоримым фактом, что в рамках современной антропоцентрической парадигмы конца XX века достаточно интенсивно развивается коммуникативно-прагматическая концепция лингвистического видения мира [1; 4; 9; 10; 11]. Эта концепция обуславливает и развитие самостоятельных лингвистических парадигм. «Проблема интерпретации происходящих в языке изменений может быть в той или иной степени решена лишь при условии фокусирования внимания на трех составляющих: мир как он есть, как воспринят, как вербализуются представления о нем» [16, с. 84].

Так, построение новой ассоциативной парадигмы концептуальной теории позволяет получить информацию о способах концептуализации языка и мира человека, о содержании и структуре концептов как комплексных мыслительных единиц, выявить не только концептуально значимые когнитивные признаки, но и образные, ценностные составляющие концептов. По мнению Ю.Н. Караулова, автора ассоциативной модели «языкового сознания», язык может быть представлен не только в виде системных отношений, не только в виде большой совокупности текстов, но и в виде ассоциативно-вербальной сети, соотносящейся с языковой способностью человека [8, с.9]. Таким образом, ассоциативная лингвистика, одно из приоритетных направлений в теории лингвистического описания, предлагает специфический методологический аппарат, в котором ассоциативный эксперимент выделяется как основной и перспективный метод исследования.

Цель статьи – построение ассоциативного поля концепта *образование* как предмета конструирования процесса познания, а также описание его структурно-семантического содержания.

Эта *цель* реализуется в следующих *задачах*: 1) раскрыть основные теоретические предпосылки построения ассоциативной модели языкового сознания; 2) определить и классифицировать концептуальные признаки понятия *образование*; 3) охарактеризовать ассоциативно-семантические зоны концептуального поля *образование* с использованием данных свободного ассоциативного эксперимента.

Постановка проблемы. При описании теоретико-методологических основ ассоциативного подхода к исследованию концептов в современной лингвистике принято обозначать общенаучные принципы теории отражения Л.С. Выготского, А.Н. Леонтьева, А.Р. Лурия, Ж. Пиаже.

Разграничивая мышление и сознание, Л.С. Выготский в известной работе «Мышление и речь» (1934) справедливо отмечает, что единицы мысли и единицы речи не совпадают. Процесс отражения, по мнению ученого, происходит в сознании человека, и его связи с мышлением незначительны: действительность, воспринимаемая человеком, прежде всего проявляется в сознании в виде представления, а «всякое представление, проникшее в сознание, имеет тенденцию укрепиться, задержаться в нем» [3, с. 336].

ЛЕКСИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА ОБРАЗОВАНИЕ (ПО МАТЕРИАЛАМ АССОЦИАТИВНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА)

Один из ценных моментов в теории Л.С. Выготского заключается в том, что он объясняет движение от личного смысла, возникающего в процессе восприятия и отражения действительности отдельным человеком, к значению этого объекта. Иначе говоря, это путь от индивидуального смысла к тому, что понимается всеми носителями данного языка и что позволяет определять деятельностный фрейм в учении о порождении речи. А.Р. Лурия в работе «Язык и сознание» подтверждает идею о том, что за словом всегда стоит многомерная система связей (звуковых, ситуационных, понятийных), т.е. сеть многомерных смыслов, которые изменяются в зависимости от ряда факторов [13]. В рамках этой теории и сформировался деятельностный подход А.Н. Леонтьева. Для возникновения отражения, по убеждению исследователя, недостаточно одностороннего воздействия вещи на органы чувств субъекта, для этого необходимо еще, чтобы существовал встречный, активный со стороны субъекта процесс. Таким образом, мы можем уверенно говорить о том, что для возникновения отражения недостаточно простого раздражения органов чувств, т.к. воспринимают действительность не сами органы чувств, а человек при помощи этих органов. Действительно, вся жизнь человека фиксируется, интерпретируется и обобщается в категориях языкового сознания, которые вербализуются системой языковых единиц [12, с. 61].

На вышеизложенных позициях основывается ряд психолингвистических теорий, в том числе теория языковой картины мира. Одним из методов изучения языковой картины мира является анализ концептуальных блоков, которые определяют наше видение окружающего мира, наше восприятие и членение реальной действительности.

Актуальность. В современных лингвистических теориях исследование концепта с позиций комплексного подхода является общепризнанным фактом. Научное описание концепта сегодня включает в себя не только изучение языковых значений как части концепта, но и построение его ассоциативных полей. Информация, извлекаемая из ассоциативного словаря (как коллективного, так и индивидуального), относится ко всем трём уровням языковой личности: грамматико-семантическому, когнитивному, прагматическому. Так, Ю.Н. Караулов считает продуктивным обращение учёных к экспериментальным данным ассоциативных норм языка, так как ассоциативное поле составляет ядро языкового сознания носителей языка [6, с.190]. Кроме того, исследователь отмечает, что ассоциативный эксперимент позволяет получить тонкие наблюдения над субъективными смыслами и составить более или менее полную характеристику личности [7, с.102]. Анализируя отечественную теорию когнитивных процессов, Е.И. Горошко отмечает, что АЭ обладает достаточно большой валидностью и объяснительной силой [5, с. 5]. Поскольку ассоциативная связь как феномен определяется именно культурой во всём её многообразии, со всеми значениями, опытом, в том числе чувственным, в котором мы не отдаём себе отчёта, мы апеллируем к неосознаваемому глубинному слою нашей психики [17, с.192].

В ассоциативной лингвистике различают следующие основные виды ассоциативного эксперимента: 1. Свободный (САЭ), когда испытуемому предлагается ответить на слово-стимул S первым пришедшим в голову словом R. Свободный ассоциативный эксперимент считается самым простым и в то же время очень эффективным. На ассоциации, полученные в результате этого эксперимента, могут влиять два фактора: лингвистический, состоящий из характеристик слова-стимула, и парадигматический, определяемый личностью испытуемого. 2. Направленный (НАЭ), в котором экспериментатор некоторым образом ограничивает выбор ответа R: от испытуемого требуется дать слово, противоположное по значению, синоним или определённые синтагматические реакции. Считается, однако, что направленность эксперимента снижает его валидность. 3. Цепной (ЦАЭ), в котором испытуемому предлагают за ограниченный промежуток времени ответить любым количеством слов на слово-стимул S. Главный недостаток этого типа эксперимента заключается в том, что в нём наблюдается сильная зависимость между последовательно поступающими реакциями, таким образом, часто оказывается, что ассоциация является реакцией не на слово-стимул, а на предыдущее

слово. На наш взгляд, определяющим при исследовании социокультурных концептов, к которым относится и концепт *образование*, является СЭ.

В основе комплексного анализа концепта лежит положение о том, что «значение слова энциклопедично по своей сути» и «для характеристики значения слова необходима фоновая информация» [2, с. 28]. Это дает все основания для проведения полного лексикографического описания и семантического моделирования семантемы *образование*, в ходе которого были выделены такие слова-стимулы: «знание», «обучение», «культура», «наука», «чтение», «профессия», «университет», «студент», «диплом», «коллектив», «самореализация», «интерес», «деньги», «работа», «будущее» (всего 15 слов-стимулов).

Данные АЭ, проведённого со студентами – носителями русского языка, включают 854 реакции, причём возраст респондентов варьируется от 18 до 23 лет. Среди респондентов 60 лиц женского пола и 40 мужского. В процессе проведения эксперимента использовалась как групповая, так и индивидуальная формы. Эксперимент проводился в письменной форме и включал несколько этапов. Целью первого этапа было выявление глубинной структуры лексемы «образование» путём построения ее парадигматических моделей. Для этого испытуемым предлагалось подобрать два-три прилагательных и два-три синонима к слову *образование*. На втором этапе информанты должны были в свободной форме дать определение образованию. И третьим этапом был собственно ассоциативный эксперимент, когда опрашиваемым предлагалось дать реакцию на 15 слов-стимулов, которые были выбраны нами как вербализующие концепт *образование*.

Обратимся к результатам эксперимента. На первом этапе информанты наиболее часто использовали модель «высшее образование», что, очевидно, связано с идентификацией себя как студента высшего учебного заведения. Частотными также оказались атрибутивные характеристики «среднее» (48%) и «хорошее» (34%). Остальные определения менее частотны и составляют периферийную зону анализируемого фрагмента концептуальной картины мира.

Построение парадигматического ряда с доминантой *образование* позволило сделать вывод о том, что респонденты рассматривают образование и как *процесс* получения знаний, и как *результат* этого процесса, что соответствует данным, полученным в результате анализа словарных дефиниций. Так, синонимами слова «образование» выступают такие слова, как «обучение» (88%), «наука» (43%), «учённость» (34%), «просвещение» (34%), «образованность» (18%), «знание» (15%), «профессия» (8%), «эрудированность» (2%). Ответы респондентов практически не дают возможности многозначной интерпретации понятийной составляющей исследуемого концепта, что свидетельствует о чёткости представления образования в языковом сознании современника.

Реакции, полученные на втором этапе исследования, эксплицируют значения, зафиксированные в толковых словарях: 48% опрошенных рассматривают образование как *процесс* получения систематизированных знаний, 52% определяют его как *результат* этого процесса. Кроме того, как показывает эксперимент, 20% из 100% связывают образование с каким-либо учебным заведением (школа, гимназия, лицей, техникум, вуз и т.п.). И при этом студенты не представляют образование как процесс самостоятельного получения знаний. Интересно, что 21% информантов считает, что образование предполагает не только обучение, но и воспитание, развитие личности.

С базовым слоем концепта пересекается когнитивный слой, компоненты которого выявляются когнитивными ассоциатами. Рассмотрим некоторые из них. Ассоциативные реакции на стимул «*знание*» связаны с обучением (образование, наука, профессионализм), интеллектуальной сферой (книга, интеллект, уверенность в себе). Знания «нужны» (12%), они «прочные» и связаны с будущим. Заметим, что студенты связывают знание с определёнными перспективами своего жизненного пути. «*Обучение*» информанты связывают с учебным заведением (школа, университет, институт), средствами обучения (компьютер (11%), учебники (8%), книги (10%), библиотека(2%); рассматривают его как процесс (32%), связывают его со

ЛЕКСИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА ОБРАЗОВАНИЕ (ПО МАТЕРИАЛАМ АССОЦИАТИВНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА)

знанием и дают оценочную характеристику (качественное, эффективное, неинтересное). Следовательно, эти концептуально значимые признаки и составляют ядерную зону микросистемы «обучение».

Слово-стимул *«наука»*, к нашему удивлению, дало немного реакций (49 из 100). В большинстве ответов четко определяется ориентация на конкретную научную сферу (72%): биология, «колбы и пробирки», лингвистика, механика, интегралы; а также *на обучение* (15%) (университет, институт, знание, учёный, доктор наук, лингвист). Проанализировав частотность реакций и их семантику, можно сделать вывод о коммуникативной нерелевантности этих концептуальных признаков, что подтверждается слабым интересом студентов к научной жизни вузов. Понятие *«университет»* испытуемые связывают как с конкретным учебным заведением, так и воспринимают его более обобщённо: «родные пенаты», «где я учусь», «вуз», «Симферополь». Концептуальным признаком в этом ряду является локутивный признак, маркирующий в сознании студента прежде всего место обучения. Отмечалось также, что университет – это значит «рано вставать», «на первую пару», он «занимает много времени». Университет в сознании опрашиваемых связывается с образованием (54%), субъектами – преподавателем (12%) и объектами – студентом (28%). Интересно, что в этом ряду из 100 реакций только одна несёт положительную эмоциональную нагрузку. Можно предположить, что для респондентов университет выглядит как нечто временное, преходящее. *«Самореализацию»* информанты связывают как с материальной (34%) (карьера, КВН, бизнес), так и с духовной (42%) (творчество, удовлетворение, гармония с собой, уверенность) сторонами жизни, но отмечается возможность отсутствия времени. Интересно, что респонденты не связывают самореализацию с образованием и будущей карьерой, т.е. отмеченные концептуальные признаки не входят в базовый когнитивный образ. *«Деньги»* рассматриваются молодыми людьми как необходимое условие хорошей жизни (уверенность (27%), стабильность (25%), «можно тратить» (3%), главное (17%), благополучие (2%), покупки (2%), подарки (2%). Кроме того, деньги – это плата за труд (19%) (зарплата, «за работу») и нечто, дающее власть (5%). *«Работа»* в сознании современного студента связывается с возможностью получить материальное вознаграждение (64%) (средство зарабатывания денег, деньги, чтобы жить, заработок). Респонденты дают как негативные (59%) («с утра до вечера», рутина, каторга, утомляет, трудно), так и положительные (41%) (самореализация, интересно, удовольствие, любимое занятие) характеристики этого понятия. Часто работа связывается с какой-либо конкретной профессией (журналист, учитель, бухгалтер).

Важным, на наш взгляд, является понятие *«будущее»*, которое также оценивается молодыми людьми двояко: с одной стороны, позитивно (24%): светлое, неплохое, обеспеченное, уверенность, счастье, счастливое, надежда, успех, прекрасное), с другой (32%) – оно «неясное», «неизвестное», «неопределённое», «туманное», «в тумане». Интересно, что 58% опрошенных дают такие реакции, как «семья», «дети», «работа», что демонстрирует желание молодых людей приобрести определённый социальный статус. Думается, что ассоциативная микросистема «будущее» у группы от 23 до 30 лет будет значительно отличаться от концептуальных представлений студентов.

Для выявления полного содержания концепта *образование* в русском языковом сознании нами были проанализированы и данные «Русского ассоциативного словаря». Набор ассоциативных признаков на слово-стимул «образование» представлен следующим образом: «Образование – высшее 60; среднее 9; школа 5; институт, учение 4; нужно, обучение, плохое 2; высокий, выше среднего, книги, министерство, наука, начальное, нет, одно из главных, очковтирательство, психолог, Союза, ум, учёба, ЭВМ 1; всего 102; разных 22; число отказов 0; число единичных реакций 14» [РАС, с.392].

Следует отметить, что реакции на слово-стимул *образование* в большинстве случаев совпадают с реакциями информантов на слова-стимулы, использованные нами при проведении эксперимента. Наиболее частотной также является реакция «высшее» (60 реакций

из 102), выделяется связь образования с учебным заведением, научной сферой. С учётом того, что информантами «РАС» выступали, в основном, студенты, можно говорить об универсальности ценностных характеристик образования в студенческой среде. Материалы ассоциативного эксперимента можно рассматривать и как «ассоциативный профиль» образов сознания определенной культуры и языка.

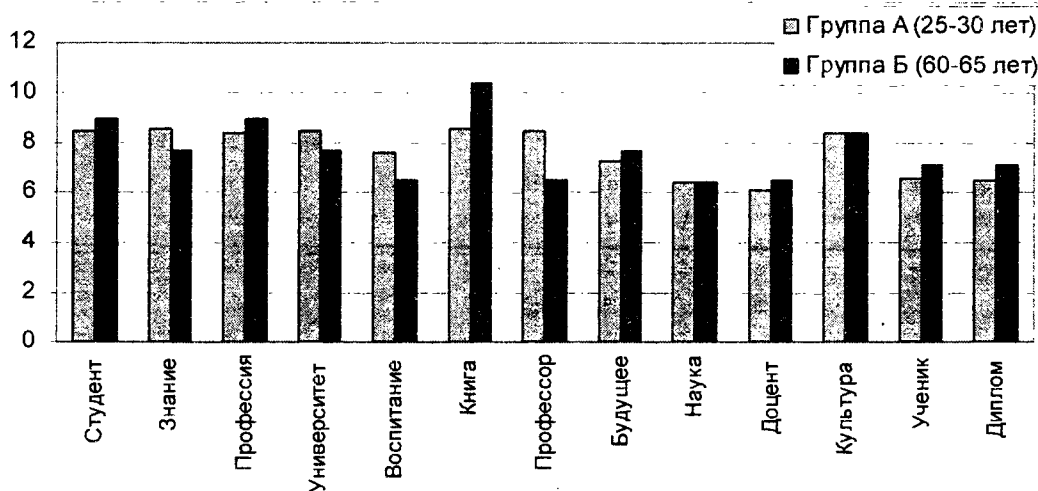
Выводы.

1. Когнитивное исследование социокультурных концептов представляется нам неполным без построения ассоциативных моделей сознания. Определение и систематизация концептуальных признаков, формирующих представление о мире и его ценностных ориентирах, является важным условием анализа языковой личности. 2. Качественная интерпретация результатов описанного в статье АЭ должна быть поддержана вероятностно-статистической базой, которая и определит влияние различных социальных факторов на концептуальное содержание языкового сознания современника, выявит его национальные особенности. В этом и состоят перспективы нашего исследования «Национальная специфика лингвокультурных концептов» (см. табл. 1).

Таблица 1. Национальная специфика репрезентации концепта *образование* в немецком языке

	Студент	Знание	Профессия	Унив-т	Воспитание	Книга	Профессор	Будущее	Наука	Доцент	Культура	Ученик	Диплом	Всего
Группа А (25-30 лет)	8,5	8,6	8,4	8,5	7,6	8,6	8,5	7,3	6,4	6,1	8,4	6,6	6,5	100
Группа Б (60-65 лет)	9	7,7	9	7,7	6,5	10,4	6,5	7,7	6,4	6,5	8,4	7,1	7,1	100

График 1. Количественная характеристика ассоциативных реакций концепта *образование* в немецком языке.

**ЛЕКСИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА ОБРАЗОВАНИЕ
(ПО МАТЕРИАЛАМ АССОЦИАТИВНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА)**

Список литературы

1. Березин Ф.М. О парадигмах в истории языкознания XX в. // Лингвистические исследования в конце XX века.: Сб. обзоров. – М.: ИНИОН, 2000. – С. 9-25.
2. Болдырев Н.Н. Концепт и значение слова // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И.А. Стернина. – Воронеж: ВГУ, 2001. – 128 с.
3. З. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 1999. – 351 с.
4. Гак В.Г. О плюрализме в лингвистических теориях // Филологические науки. – 1997. – №6.
5. Горошко Е.И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. Харьков – М.: Изд. Группа «РА – Каравелла», 2001. – 320 с.
6. Караулов Ю.Н. Показатели национального менталитета в ассоциативно-вербальной сети // Языковое сознание и образ мира. Сборник статей. – М., 2000.
7. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 264 с.
8. Караулов Ю.Н. Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть. – М.: ИРЯ РАН, 1999. – 180 с.
9. Кубрякова Е.С. Парадигмы научного знания в лингвистике и её современный статус // Изв. АН РФ. Сер. Лит. и яз. – 1994. – №2. – С. 3-15.
10. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века // Язык и наука конца 20 в. / Под ред. Ю.С. Степанова. – М., 1995.
11. Кун Т. Структура научных революций. – М.: Прогресс, 1977. – 300 с.
12. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
13. Лурия А.Р. Язык и сознание. – М., 1979.
14. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2001. – 191 с.
15. Русский ассоциативный словарь: В 2-х т. Т.1. От стимула к реакции / Ю.Н. Караулов, Г.А. Черкасова, Н.В. Уфимцева, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2002.
16. Синельникова Л.Н. Подвижность вербальной среды как свойство языка и возможность манипуляции сознанием // Культура народов Причерноморья. – 2003. – №37. – С. 83-87.
17. Фрумкина Р.М. Психоллингвистика. – М.: Изд. Центр «Академия». 2003.
18. Частотный словарь русского языка / Под ред. Л.Н. Засориной. – М.: Русский язык, 1974. – 534 с.

Поступила в редакцию 22.02.2005 г.

УДК 811.161.1:81'33

ИНТЕРКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ В ВИРТУАЛЬНОЙ WEB-КОММУНИКАЦИИ

Дикарева С.С.

Актуальность и перспективы исследования

World Wide Web представляет собой интеркультурную коммуникативную среду, в которой общаются между собой люди разных культур, говорящие на разных языках.

Цель статьи состоит в анализе семиотики Web-коммуникации как новой реалии *интеркультурного диалога*. На примере многоязычных Web-ресурсов показывается роль языка, выступающего в качестве *символа культуры*, наряду с такими символами, как национальный флаг, народный орнамент, контур страны на картах и символических знаках (эмблемы, реклама) [1]. Подчеркивается динамический и личностный характер приобретения знаний в виртуальных ландшафтах Интернета. Отмечается магическое воздействие визуализации языкового кода на домашних (приглашающих!) страницах Web-сайтов, что предопределяет выбор информационных маршрутов и способствует успеху Web-коммуникации.

Актуальность проблемы определяется развитием информационно-коммуникативных Web-технологий, которые создают благоприятные возможности и открывают новые перспективы для равноправного взаимодействия языков и культур [2; 3; 4].

«Культура человека, – пишет Г.Е. Крейдлин, – это не только определенный склад мышления и чувствования народа, это также знание языка и свободное владение невербальными кодами, принятыми в данном обществе, это следование выработанным нормам и правилам коммуникативного поведения, заставляющим людей чувствовать и осознавать свою принадлежность к данной культуре, в неперенном сочетании с вниманием и уважением к чужой культуре и ее носителям» [4, с. 151].

Каждый язык – условие развития человеческой культуры. В эпоху глобализации условием защиты и развития языка является не только создание электронных языковых ресурсов, но и расширение коммуникативных функций языка как метаязыка и лингва франка виртуальной межкультурной коммуникации [3].

Многоязычный Web знаний (Multilingual Knowledge Web)

Необходимым условием интеркультурного диалога является многоязычный доступ к информации, распределенной в информационно-образовательном пространстве Web (semantic Web, Knowledge Web).

В такой постановке проблемы к актуальным задачам прикладной лингвистики относится широкий спектр исследований Web-коммуникации:

- семиотические аспекты информационно-коммуникативных технологий;
- создание и изучение многоязычных языковых ресурсов, включая корпуса текстов, лексиконы и электронные словари;
- кросс-лингвистические приложения (cross-lingual applications): машинный перевод; обработка лексической, грамматической и дискурсивной информации на разных языках;
- семантическое выделение и реферирование информации;
- индексирование документов;
- аннотация документа на разных языках;

ИНТЕРКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ В ВИРТУАЛЬНОЙ WEB-КОММУНИКАЦИИ

○ разработка трансферов аннотаций, которые могут импортировать знания, обработанные и «размеченные» (encoded and marked up) для английского языка, в информацию на других языках <http://www.cs.ub.bcluj.ro/eurolan2005>, также [6; 7].

Далее я рассматриваю некоторые семиотические вопросы репрезентации Web-ресурсов на примере информационного портала Европейского Союза и Открытой многоязычной энциклопедии Wikipedia.

Информационный портал Европейского Союза <http://www.eu.int>

Портал Европейского Союза предоставляет новую информацию о деятельности ЕС и в деле интеграции Европы. Посетители портала могут познакомиться с законопроектами ЕС, посетить Web-сайт различных отделов и узнать о решениях, принятых в ЕС.

Жителям Европейского Союза при разнообразии языков, культур, истории и образовательных систем необходимо уметь общаться друг с другом и с внешним миром. Именно поэтому приоритетным научным направлением программы “**Multilingual Information Society**” является разработка *лингвистических технологий*, которые соответствуют требованиям коммуникации в современном информационном пространстве – Multilingual Web. Принципиально важно, во-первых, сохранить языковое и культурное разнообразие (Languages and Cultures Diversity) и, во-вторых, создать *равные коммуникативные условия* жителям Европейского дома (European Home) [3].

До недавнего времени в Европейском Союзе в качестве официальных было 11 языков. В соответствии с этим 11 языков были представлены на главной странице сайта «The European Union on line»: испанский (es), датский (da), немецкий (de), греческий (el), английский (en), французский (fr), итальянский (it), голландский (nl), португальский (pt), финский (fi), шведский (sv) [3].

При расширении ЕС (на 12 государств) появилось 9 новых официальных языков. Для решения языковой проблемы разрабатываются специальные программы, поскольку, помимо информационных вопросов, многоязычие создает дополнительные финансовые и технические проблемы (затраты на оплату труда переводчиков, покупку технического оборудования, необходимость дополнительных помещений и т.п.).

В частности, предлагалось несколько моделей решения проблемы:

1) *моноязычная модель* – простая модель с единственным официальным и рабочим языком ЕС – английским,

2) *двуязычная модель* с использованием двух языков – французского и английского.

3) *трехязычная модель* - с французским, английским и немецким языками.

В решении проблемы перевода это означало, что официальные документы ЕС должны переводить в государствах-членах ЕС. Однако, учитывая *исключительное значение языка* для национальной и культурной идентификации, официальными были объявлены 20 языков (по материалам Интернет-архивов <http://www.dinform.ru/archive/docs/full/2003>). Принятое решение, на мой взгляд, соответствует принципу коммуникативного паритета – основы интеркультурного диалога.

В настоящее время (начало 2005 г.) главная страница портала Gateway to the European Union оформлена на 20 языках: чешском (cz), датском (da), немецком (de), эстонском (et), греческом (el), английском (en), испанском (es), французском (fr), итальянском (it), латвийском (lv), литовском (lt), венгерском (hu), мальтийском (mt), голландском (nl), польском (pl), португальском (pt), словацком (sk), словенском (sl), финском (fi), шведском (sv) (языки перечислены по порядку размещения на Web-странице, см. рис.1).

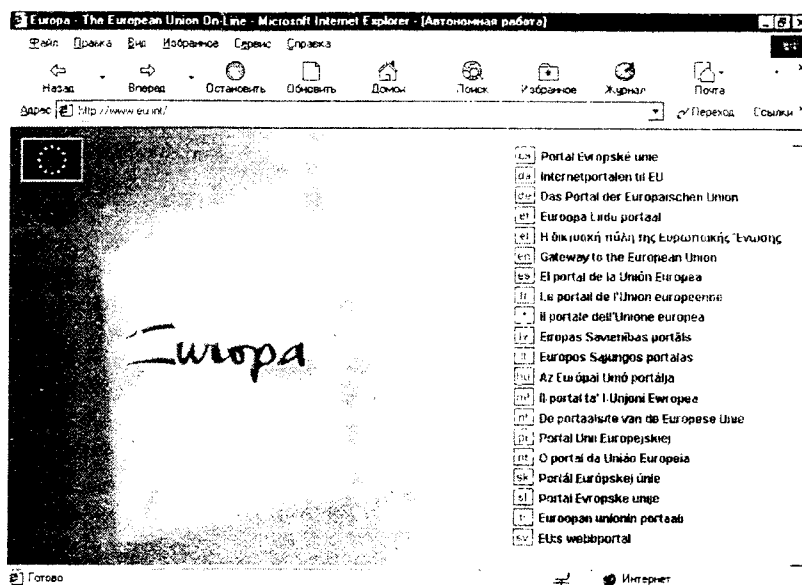

Рис. 1. Главная страница Портала Европейского Союза <http://www.eu.int/>, которая оформлена с использованием графики 20 официальных языков (дата визита 23.02.2005)

Web-проект «Открытая энциклопедия WikipediA» <http://wikipedia.org>

Примером многоязычного Web-проекта является открытая энциклопедия WikipediA <http://wikipedia.org> (см. рис. 2).

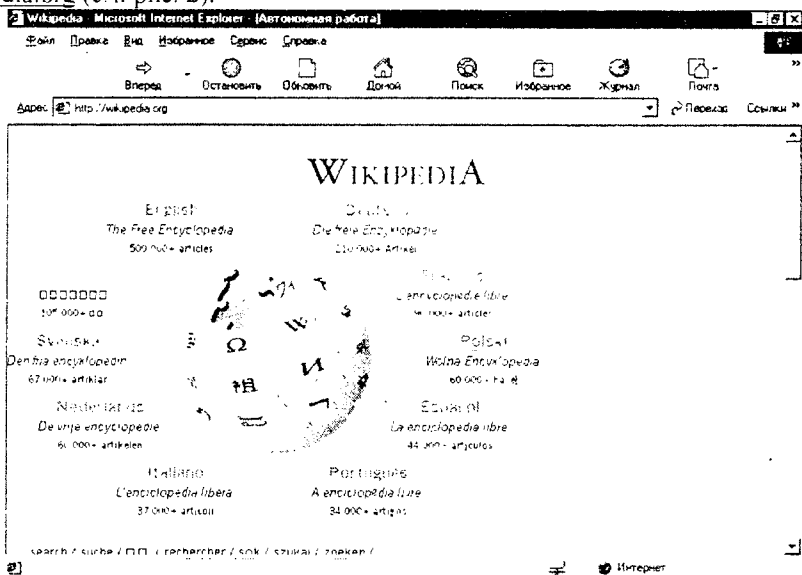

Рис. 2. Главная страница свободной многоязычной энциклопедии WikipediA

WikipediA (<http://wikipedia.org>) представляет собой открытый проект, который создается в условиях виртуальной коммуникации виртуальным сообществом соавторов (дата начала проекта – 15 января 2001 г.). В энциклопедии представлено около 1300.300 словарных статей, написанных на разных языках мира (на 27.03.2005 -- более 100 языков).

ИНТЕРКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ В ВИРТУАЛЬНОЙ WEB-КОММУНИКАЦИИ

Главная страница энциклопедии Wikipedia оформлена в виде многоязычного меню, в котором предлагается выбрать один из 10 секторов энциклопедии. Это 10 языков, на которых написано наибольшее количество словарных статей:

1. Английский (более 500 000 статей)
2. Немецкий (более 210 000 статей)
3. Японский (более 105 000) (на рис.2 графика японского языка не видна)
4. Французский (более 90 000)
5. Шведский (более 67 000)
6. Польский (более 60 000)
7. Голландский (более 60 000)
8. Испанский (более 44 000)
9. Итальянский (более 37 000)
10. Португальский (более 34 000).

Каждый пункт меню включает 3 параметра:

- 1) название языка, на котором написаны статьи энциклопедии.
- 2) название энциклопедии на этом языке.
- 3) количество словарных статей.

Например, **English The Free Encyklopedia 50 000 + articles**

Deutsch Die Freie Enzyklopädie 210 000 + Artikel

Français L'encyclopédie libre 90 000 + articles

Svenska Den fria encyklopedin 67 000 + artiklar

Polski Wolna Encyklopedia 60 000 + hasel

Nederlands De vrije encyclopedie 60 000 + artikelen

Español La enciclopedia libre 44 000 + artículos

Italiano L'anciclopedia libera 37 000+ articoli

Português A enciclopédia livre 34 000+ artigos

Переход к другим разделам энциклопедии Wikipedia осуществляется через дополнительное меню, в котором название каждого языка изображено в графике этого же языка. В результате создается эффект *мультиязыкового ландшафта*, информационного пространства, открытого для любого человека, знающего хотя бы один из языков энциклопедии. Приглашение *Start a Wikipedia in another language* разрешает начать создание нового раздела энциклопедии на другом языке.

Оформление каждого раздела энциклопедии выдержано в едином формате, однако содержание словарных статей и представление главных страниц отличается информационно-стилевым разнообразием (см. рис.3. Главная страница русскоязычного раздела Википедии и рис. 4. Главная страница (головная статья) украиноязычного раздела Википедии).

Электронные ландшафты Web-коммуникации

Как уже отмечалось, интеркультурный диалог основан на принципе *коммуникативного паритета*, равных коммуникативных условий для приобретения знаний в информационном Web-пространстве. Вопросы динамического приобретения знаний в виртуальных образовательных средах обсуждались на конференции EL'2005 «Электронные ландшафты гуманитарного образования». Симферополь, 1-2 февраля 2005 (материалы конференции размещены на сервере ТНУ им. В.И. Вернадского <http://www.ccssu.crimea.ua/tnu/conference/el/index.html>).

В отличие от широко распространенного термина «электронные ресурсы» (статический аспект), электронные ландшафты отражают *динамический и личностный характер* приобретения знаний в виртуальном Web-пространстве.

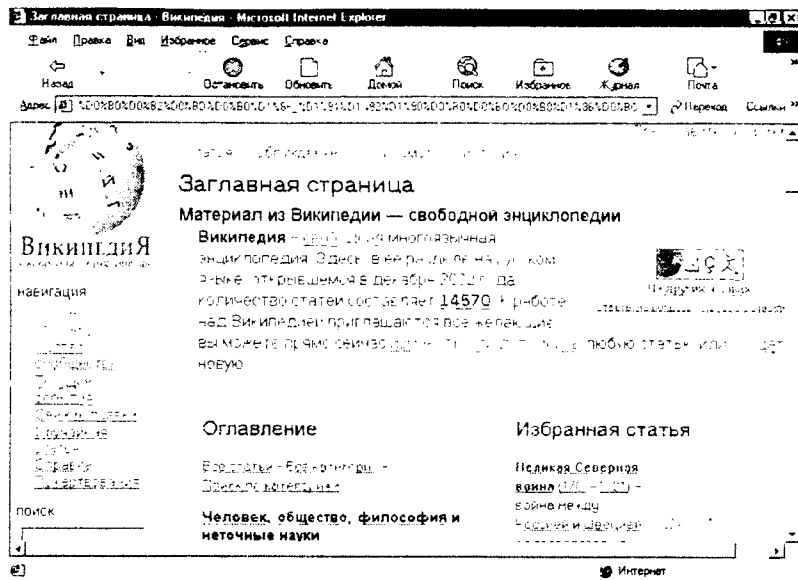

Рис. 3. Заглавная страница русскоязычного раздела Википедии

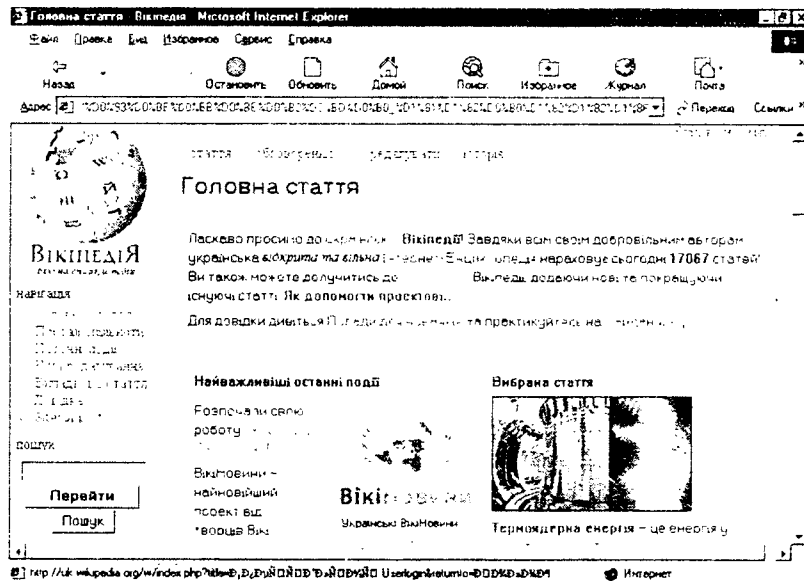

Рис. 4. Главная страница украиноязычного раздела Википедии

В процессах языковой концептуализации «электронные ландшафты» представляют собой когнитивную проекцию метафор **Пространства и Сцены** [2]. Сравните: *киберпространство, информационное пространство, образовательное пространство, геополитическое пространство и т.п.*, т.е. нефизическое пространство, то, что мыслится как некоторая область, территория, имеющая границы и рельеф, и то, что может быть представлено в виде **Декорации сцены (scenery)** – см. ниже словарную статью *landscape* онлайн-ового словаря Meriam-Webster <http://m-w.com/cgi-bin/dictionary>

Main Entry: **land-scape**

Pronunciation: 'lan(d)-"skAp

Function: *noun*

Usage: *often attributive*

Etymology: Dutch *landschap*, from *land* + *-schap* -ship

1 a : a picture representing a view of natural inland scenery **b** : the art of depicting such scenery

2 a : the landforms of a region in the aggregate **b** : a portion of territory that can be viewed at one time from one place **c** : a particular area of activity : **SCENE** <political *landscape*>

3 obsolete : **VISTA, PROSPECT**

Этимология англ. *Landscape* от голландского *landschap*.

1 a : 'картина, изображающая естественную, природную декорацию (scenery)'

b : 'искусство изображения такой декорации', **2 a** 'формы земной поверхности одного района в целом', **b** : 'часть территории, которую можно увидеть в одно время из одного места',

c : определенная сфера деятельности: сцена (**SCENE**), например, *политический ландшафт*

3 устар. : **ПЕРСПЕКТИВА, ПАНОРАМА**

Сравните также контексты нового употребления лексемы «ландшафт» в русском научном дискурсе: тезисы Вяч. Вс. Иванова «Первая треть XX века в России: пространственно-временные границы интеллектуального ландшафта» <http://kogni.narod.ru/>

Заключение

Электронные ландшафты Web-пространства – это причудливые конфигурации текстовых и визуальных образов, завораживающие пейзажи виртуальных туров, маршруты которых путешественники прокладывают себе сами, подчиняясь интуиции поиска, в надежде на новые открытия. В панораме визуальных образов магическое воздействие оказывают графические символы языковых кодов.

Язык коммуникации приобретает особое значение в **выборе** информационных маршрутов в ряду различных семиотических невербальных кодов, связанных с национальным сознанием и культурой (флаг страны, национальный орнамент, контур страны, изображение памятников культуры).

Принципом интеркультурного диалога является *коммуникативный паритет*. В современных информационных Web-средах коммуникативный паритет означает многоязычный доступ к информации, возможность приобретения знаний и общение между собой людей разных культур, говорящих на разных языках.

Список литературы

1. Герд А.С. Языковая политика// Возрождение культуры России: язык и этнос. – Вып. 3. – Санкт-Петербург, 1995. – С. 6-19.
2. Дикарева С.С. Сценарии диалога в гуманитарном Web-пространстве//Культура народов Причерноморья. Вып.23/ Глав. ред. Ю.А.Катунин, ред. выпуска С.С.Дикарева. В.М.Ронгинский. – Симферополь: Межвузовский центр «Крым», 2001. – С. 26-34.
3. Дикарева С.С. Межэтническая виртуальная коммуникация // Ученые записки ТНУ им. В.И. Вернадского. – Том 15 (54). №1. – 2002. – С. 64-70.
4. Дикарева С.С. Межязыковая коммуникация в сети Интернет //Культура народов Причерноморья. Вып. 34 / Глав. ред. Ю.А.Катунин. – Симферополь: Межвузовский центр «Крым», 2001. – С. 18-24.
5. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык. – М.: Новое литературное обозрение, 2004.
6. Kechskes I. Editorial: Lexical merging, conceptual blending, and cultural crossing. Journal of Intercultural Pragmatics. – Walter de Gruyter, Berlin-New York, 2004. – Volume 1-1. – P. 1-26.
7. Kraucr S. On the Role of Mashine Translation in the Multilingual Information Society// Speech and Communication, SPECOM'96 Proceedings. – St-Petersburg, 1996. – P. 45-50.

Поступила в редакцию 24.02.2005 г.

УДК 81'243:004.738.5:37

ВИРТУАЛЬНАЯ WEB-КОММУНИКАЦИЯ В ПРАКТИКЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Зернецкая А.А., Виллерваль А.

Актуальность. Опыт внедрения средств вычислительной техники в различные сферы производственной деятельности людей, оснащение учебных заведений современными техническими средствами обучения, владение подавляющего большинства учащихся и преподавателей навыками работы на персональном компьютере создают реальные предпосылки для эффективного использования компьютерных технологий в учебном процессе.

Несмотря на то, что в настоящее время в нашей стране и за рубежом уже накоплен богатый опыт в области компьютерного обучения, многие преподаватели иностранных языков с осторожностью относятся к возможности применения компьютерных средств обучения.

Постановка проблемы. Интернет и другие телекоммуникационные средства в последние годы получают все большее распространение и находят широкое применение в области обучения иностранным языкам (ИЯ). В методической литературе выделяются различные сферы использования телекоммуникационных средств в процессе обучения языкам в качестве:

- 1) средств поиска информации и доступа к знаниям;
- 2) новой формы коммуникации на иностранном языке, позволяющей передавать не только изображения (гипертексты), но и озвучивать послания;
- 3) средств овладения письмом и письменной речью;
- 4) инструмента организации дистанционного обучения.

Таким образом, средства телекоммуникации позволяют организовывать как индивидуальную, так и коллективную формы работы, сочетая в себе функции средства общения, а также инструмента информационной и технической поддержки учебной деятельности при формировании коммуникативной компетенции.

Во Франции данная область применения компьютера является привилегированной, поскольку Повсеместно (в учреждениях, частных домах и т.д.) установлена общенациональная телекоммуникационная информационная сеть МИНИТЕЛЬ, с помощью которой можно, например, узнать результаты экзаменов в университетах, заказать билеты, ознакомиться с новыми законодательными актами и т.д. С 1985 года была внедрена специальная программа Министерства образования по оснащению серверами МИНИТЕЛЬ всех учебных заведений, а 1997 год был объявлен годом начала процесса полной информатизации всех учебных заведений и подключения их к сети Интернет.

Одной из основных сфер использования сети Интернет в процессе обучения языкам является ее применение в качестве справочно-информационной системы, с целью доступа к огромным базам данных путем поиска информации, например в одной из наиболее популярных поисковых программных систем WWW (World Wide Web). Опыт использования Интернет в обучении ИЯ в качестве информационной системы подробно описан в работе Е.И. Дмитриевой [1].

В режиме индивидуальной работы в Интернет обучаемые могут выполнять задания по написанию конспектов либо заполнению информационных формуляров, которые впоследствии используются при групповой работе в классе. Интернет предоставляет также

ВИРТУАЛЬНАЯ WEB-КОММУНИКАЦИЯ В ПРАКТИКЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

возможности коллективной работы по созданию собственных баз данных, Интернет-страниц или серверов, что с успехом внедряется в процесс обучения ИЯ.

Некоторые современные учебно-методические комплексы, например французский комплект учебников PANORAMA, включают даже отдельные Интернет-приложения, содержащие адреса сайтов Интернет с аутентичными документами по каждому разделу урока.

Важной областью применения компьютерных коммуникаций в процессе обучения, в том числе и ИЯ, является дистанционное обучение [2], которое имеет ряд дополнительных возможностей по сравнению с традиционной формой заочного обучения: оперативная передача любой информации, хранение больших объемов информации, интерактивность, широкий доступ к источникам информации, реализация коллективных проектов.

Исключительные возможности в процессе обучения ИЯ Интернет предоставляет для формирования умений чтения и письменной речи, а точнее, для овладения средствами общения в письменной форме.

Во-первых, Интернет позволяет вступать в письменную контактную коммуникацию в режиме реального времени, создавая уникальную аутентичную ситуацию диалогического общения в письменной форме. При этом деятельность по написанию текста включается в рамки конкретного акта коммуникации с учетом личности адресата, ситуации коммуникации и цели создания сообщения.

Во-вторых, Интернет обеспечивает возможности реализации коммуникативного подхода к обучению письменным видам речевой деятельности. С этой точки зрения важен процесс «социализации» письменной речи, поскольку сообщения в сети Интернет становятся потенциально доступны пользователям во всем мире, что значительно повышает ответственность пишущего.

В-третьих, процесс создания текста в сети Интернет стимулирует обучаемых овладевать разнообразными «технологиями» письма с использованием вспомогательных компьютерных средств (например, написание документа на базе шаблона), а также помогает им осознать необходимость тщательного обдумывания, переписывания и коррекции собственного текста.

И, наконец, нужно отметить, что дистанционное обучение также проходит только в письменной форме, а потому неразрывно связано с обучением письму и письменной речи в процессе работы с компьютерной программой уже в ходе передачи сообщений.

При использовании телекоммуникационных средств необходимо учитывать их специфические особенности:

1) скорость передачи данных, при которой практически синхронизируются во времени операции написания-прочтения, приводит к необходимости учета реакции адресата и быстрой смене стратегий построения высказывания;

2) высокая абонентская плата и стоимость времени работы в сети стимулирует пользователей рационально использовать время и тщательно готовить информацию;

3) компьютерная форма презентации материала учит пользователя не только выбору оптимальных форм представления на экране различных видов информации, но и организации передаваемого сообщения (созданию гипертекста), поиску средств выделения главной информации в тексте и т.д.

В целях обучения ИЯ может использоваться как свободное общение в сетях, так и специально организованное общение в режимах электронной почты, электронной конференции, доски объявлений.

Широко распространенной формой применения Интернет при обучении ИЯ является телематическое письмо, то есть организованное общение посредством телекоммуникационных сетей: переписка между отдельными учащимися и между целыми классами одной школы, обмен сообщениями между учебными заведениями разных городов и даже стран. В этом случае преподаватель играет роль организатора работы, который помогает спланировать переписку, законспектировать послания, составить коллективный ответ.

В настоящее время наиболее известен опыт организации электронной переписки между учащимися стран Европейского союза, как, например, в проекте, реализованном между французскими школьниками и учащимися, изучающими французский язык в Великобритании [4], а также эксперимент по осуществлению свободного общения школьников на базе NANORESEAU во Франции [3]. Были опубликованы и результаты экспериментального обучения [5] французскому языку в Германии на основе поиска информации через подключение к французской сети МИНИТЕЛЬ посредством международной сети электронной почты ДИАЛКОМ.

В плане комплексного использования средств телекоммуникации заслуживает внимания эксперимент по их применению в начальной школе во Франции, описанный Ж. Пуальру [6]. В одной из школ на основе сети МИНИТЕЛЬ были созданы:

- «Почтовый ящик» – для переписки учащихся и преподавателей в режиме свободного общения;

- «Школьная страничка» – информационная электронная страница, позволяющая учащимся и родителям узнавать обо всем происходящем в школе (о текущей успеваемости каждого ученика или даже о меню в столовой);

- «Форум» – сеансы доступа к телеконференциям на различных серверах и коллективная работа в режиме информационного обмена с другими учебными заведениями.

Интернет применяется в процессе обучения языкам не только в качестве информационной системы или инструмента общения, но и для организации коллективной работы, например при создании номера газеты, причем учащимися разных учебных заведений, или в режиме так называемого «интерактивного письма» типа «patchwork».

Выводы. В методической литературе описан опыт организации интерактивной ролевой игры с участием восьми различных классов на основе учебника IMMEUBLE в соответствии с методом глобальной симуляции [6, с. 108]. В этой компьютерной ролевой игре воссоздается жизнь обитателей жилого дома. С помощью средств телекоммуникационной связи в игре не только коллективно пишутся биографии персонажей, но и моделируются различные ситуации общения: персонажи ведут личную и официальную переписку (письма, объявления, распоряжения и т.д.), осуществляют записи (запись телефонных разговоров, заметки в личных дневниках и т.д.). Единственным ограничением и условием участия в данной ролевой игре является соблюдение общей канвы.

Список литературы

1. Дмитриева Е.И. О перспективах и возможностях дистанционного обучения иностранным языкам с использованием компьютерных телекоммуникационных сетей// Иностранные языки в школе. – 1997. – № 2. – С. 11-15.
2. Полат Е. С. Некоторые концептуальные положения организации дистанционного обучения иностранному языку на базе компьютерных телекоммуникаций// Иностранные языки в школе. – 1998. – № 5. – С. 6-11.
3. Guillet N. Ordi-Lettres: Français et Informatique. – Nancy: CRDP, 1989. – 105 p.
4. Hewer S. Communiquer par ordinateur // Nouvelles technologies et apprentissage des langues. – Paris: EDICEF, 1988. – P. 30-38.
5. Kunert U., Studer A. La télématique: un nouvel outil pour votre classe? // Nouvelles technologies et apprentissage des langues. – Paris: EDICEF, 1988. – P. 192-202.
6. Poilroux J. Apprendre à écrire avec le Minitel à l'école élémentaire // Ecriture, informatique, p édagogique. – Paris: CNDP, 1990. – P. 102-111.

Поступила в редакцию 28.02.2005 г.

УДК 81-25:004.738.5

О СООТНОШЕНИИ ПОНЯТИЙ РЕЧЕВОЙ ЖАНР И СТИЛЬ В ВИРТУАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ

Компанцева Л.Ф.

Актуальность. Типологические жанровые составляющие сегодня пытаются определить многие лингвисты, тем не менее, единой карты речевого жанра представлено не было. Рассмотрим соотношение категории *речевой жанр стиль*, тем самым обозначив некоторые из факторов, способствующих созданию научной классификации речевых жанров (далее – РЖ). *Цель нашей статьи* – представить некоторые аспекты реализации категорий РЖ и стиля в виртуальном дискурсе. *Задачи статьи:* рассмотреть коммуникативные особенности Интернет-дискурса через призму его жанрово-стилистической организации; исследовать когнитивно-прагматические аспекты адаптации личности в Сети через овладение жанровыми нормами общения.

Постановка проблемы. Вопрос соотнесенности *жанра и стиля* является одним из основополагающих для теории РЖ. Эти понятия связываются через следующие ключевые позиции: языковая личность, социальная роль, речевые нормы. «Стиль РЖ – это модель, типическая форма, в которую отливается индивидуальный стиль высказывания, выражающий индивидуальность автора, и экспрессия с которой стиль непосредственно связан» [1, с. 111]. Стиль прагматичен, он существует не в языке, а в конкретных высказываниях, включенных в контекст конкретной речевой ситуации. К.А. Долинин рассматривает функциональные стили как «обобщенные речевые жанры, т.е. речевые нормы построения определенных, достаточно широких классов текстов, в которых воплощаются определенные социальные роли» [2, с.60]. К.Ф. Седов представляет стиль как тактику высказывания, проводит мысль о полифункциональной сквозной роли субжанров, которые способны выступать во внутрижанровой интеракции на правах речевых тактик, равных одному речевому акту [6]. Ю.М. Лотман пишет о стилистическом сознании человека и эпохи как определенной иерархической подсистеме. «Во внехудожественной коммуникации выбор стилистического регистра определяется суммой прагматических отношений, свойственных реально данному типу общения» [5, с.70]. Столкновение контрастных стилей в пределах одного дискурса приводит к игре прагматическими ситуациями, следовательно, обращению к различным РЖ. Ю.М. Лотман описывает парадокс литературных эпох, ориентированных на стилистическое сознание. «В эти периоды обостряется ощущение значимости всей системы стилистических регистров языка, однако каждый текст тяготеет к стилистической нейтральности: читатель включается в определенную систему жанрово-стилистических норм в начале чтения или даже еще до его начала. В дальнейшем на всем протяжении текста возможность смены структурных норм исключается, в результате чего эти нормы становятся нейтральными» [5, с.70]. Исследователи описывают эпоху Интернета как новую литературную эпоху. Лотмановское определение характеризует сложившуюся коммуникативную ситуацию: пользователи Сети, авторы интернетовских текстов должны овладеть жанрово-стилистическими нормами, чтобы при первых шагах в Сети чувствовать себя психологически комфортно.

Вопрос соотношения понятий *РЖ и стиль* в Сети вызывает размышления и споры на всех уровнях – от любительского до профессионального и во всех сферах – бытовой, речевой, художественной, музыкальной и т.д. Как нам кажется, этот факт имеет когнитивно-прагматическое объяснение: пользователи выстраивают модель когнитивной адаптации в Интернете, представляют стратегии и тактики своего речевого поведения, осмысливают собственные коммуникативные действия в Сети как речевой поступок, репрезентируют собственную языковую личность.

Фадеев Борис: художественная галерея [об авторе] текст ссылок: Галерея художника Блестяще владеет техникой живописи работает в различных жанрах и стилях, совмещая их в пределах одного произведения... fadееv.by.ru (7 КБ) 02.06.2004

Раздел: Литература

Название: Точка. Зрения

Описание: Постоянно пополняемый архив лучших литературных произведений интернета в самых разнообразных жанрах и стилях: большая и малая проза, поэзия, литературная публицистика. Пользователи имеют право предлагать свои произведения для публикации. <http://www.lito.ru/>

... Мировая культура XVII-XVIII веков как метатекст: дискурсы, жанры, стили ... апреля 2002 г. Основное внимание в сборнике уделено проблемам генезиса и эволюции различных жанров и стилей в период Нового времени, а также их роли в... Скакун А.А. Дискурсы, жанры и стили в культуре раннего Нового времени anthropology.ru/ru/texts/gathered/metatext

специалист по рекламе, виды, Жанры и стили литературного творчества, литература... ... культуры; слово и образ; жанры и стили литературного творчества; классические литературные жанры античности; литература европейского Средневековья и... Buryakovskij.temator.ru/cont/3274/9.html (28 КБ)

Subscribe.Ru: Станьте соавтором ... можно убедиться, в частности, в том, что некоторые типы метафор развиваются со второй половины XIX века, причем в определенных жанрах и стилях. subscribe.ru/archive/lit.writer.fantazi/200212/15131344.htm! (40 КБ)

Друзья! Помогите запутавшемуся человеку! Кто что знает о стилях, жанрах, направлениях в музыке. И чем вообще отличаются жанры от стилей и от направлений. Например, альтернатива. Что это? Относится ли она к року или этот что-то отдельное. Я знаю, что панк и гранж – это альтернатива. В разных источниках их обозначают как рок и как альтернативу. <http://Forum.Astrakhan.Ru>

Осмысливая таким образом соотношенность понятий *стиль* и *РЖ*, пользователи создают ментальный прообраз коммуникативной ситуации, в том числе виртуального дискурса как «се семиотического посредника» [7, с. 241].

Стиль и жанр в данных случаях рассматриваются как термины, служащие объяснению единиц ментальных и психологических ресурсов нашего сознания и той информационной структуры, которая отражает знание и опыт человека; «оперативные содержательные единицы памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мира, всей картины мира, отраженной в человеческой психике» [4, с.90]. Понятия стиля и РЖ приобретают классификационные параметры концепта в виртуальном дискурсе, так как формируют речевое поведение пользователя, его речевые поступки, определяют саму возможность вхождения в виртуальный дискурс и комфортное там пребывание, т.е. обуславливают правила ментальной игры в Сети. Кроме того, РЖ и стиль состоят в иерархических связях с концептом-идеей, интерактивной моделью дискурса, а также фреймами текстового содержания.

Предтекстовыми пресуппозициями, формирующими концептуальное пространство виртуального дискурса, в котором представлены понятия *стиль и жанр*, являются лингвистические знания, накопленные филологическими науками о терминах *стиль и жанр*, знания и представления общегуманитарного характера об этих понятиях, когнитивно-психологическая нацеленность пользователей на овладение стилями и жанрами виртуального общения. Ключевые слова, формирующие представления о жанре и стиле в поисковой системе «Яндекс», следующие: *художественная галерея; Галерея художника; блестяще владеет техникой живописи; работает в различных жанрах и стилях, совмещая их в пределах одного произведения; литература; архив лучших литературных произведений Интернета; мировая культура; метатекст; дискурсы, жанры, стили, генезис и эволюция; жанры и стили в культуре раннего Нового времени; специалист по рекламе; литературное творчество, культура, слово и образ; классические литературные жанры античности; литература европейского Средневековья; метафоры; кто что знает о стилях, жанрах, направлениях в музыке; чем отличаются жанры от стилей и от направлений.*

О СООТНОШЕНИИ ПОНЯТИЙ РЕЧЕВОЙ ЖАНР И СТИЛЬ В ВИРТУАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ

Представленный тематический ряд позволяет выделить концептуальные смыслы понятий *стиль и жанр*.

Сфера использования – мировая культура (*живопись, литература, реклама, музыка, Интернет*).

Временной срез актуализации понятий – все время существования мировой культуры (*античность, средневековье, раннее Новое время*).

Пространственная представленность – многомерность: от частных пространственных объектов (*галерея, реклама, архив*) до Интернета и всего мирового культурного пространства (*архив произведений Интернета, мировая культура, европейское средневековье*).

Дискурсивная реализация – глобальный интерактивный дискурс (*литературное творчество, направления в музыке, произведения Интернета, метатекст, дискурсы*).

Внутрипонятийные модификации – понятия *стиль и жанр* не статичны, а подвержены постоянным изменениям и преобразованиям (*техника, совмещающая в пределах одного произведения, генезис, эволюция, метафора, слово, образ*).

Таким образом, в понятиях РЖ и стиль концептуализируются не значения как вторичные свойства знака, а знания, накопленные в течение всей истории существования мировой культуры. В Сети Интернет репрезентируется весь спектр знаний, зафиксированный в концептах *РЖ и стиль*. Более того, эти концепты подвергаются в Интернете модификациям, так как попадают в новую дискурсивную систему – систему глобального гипертекста.

Как видим, проблема соотносительности РЖ и стиля все еще находится в стадии исследования. М. Н. Кожина определяет важнейшие аспекты жанроведения, требующие дальнейшей разработки: «вопросы типологии речевых жанров и их структуры; степень и характер их стереотипичности; подчеркиваемая Бахтиным необходимость разработки истории речевых жанров («в каждую эпоху задают тон определенные жанры...») и целый блок стилевых аспектов: своеобразие состава и функционирования различных РЖ в разных сферах общения (в смысле – в разных функциональных стилях); определение специфических, базовых для каждого функционального стиля РЖ; возможности типологии РЖ на основе функциональных стилей; здесь возникает вопрос о синонимии и омонимии первичных РЖ и, кажется, намечается речеведческий критерий различения полисемии и омонимии; проблемы функционирования первичных РЖ в текстах вторичных РЖ и их стилистические функции и др.» [3, с.57]. Мы бы добавили еще один вопрос, требующий серьезных исследований: взаимодействие концептуальных систем РЖ и стиля в глобальном интерактивном дискурсе Сети, модификации, происходящие там с РЖ и стилями.

Выводы. Итак, вопрос о виртуальных модификациях категорий *РЖ и стиль* поставлен. Лингвистика будет решать его в аспекте проблем новой коммуникативной парадигмы, которая, возможно, будет определять когнитивно-прагматическую норму XXI века.

Список литературы

1. Дементьев В.В. Изучение речевых жанров: обзор работ в современной русистике // *Вопр. языкозн.* – 1997. – №1. – С. 109-121.
2. Долинин К.А. *Стилистика французского языка*. – Л.: Просвещение, 1978. – 344с.
3. Кожина М.Н. Речевой жанр и речевой акт (некоторые аспекты и проблемы) // *Жанры речи*. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1999. – Вып. 2. – С. 54-60.
4. *Краткий словарь когнитивных терминов* / Под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245с.
5. Лотман Ю.М. *Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история*. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464с.
6. Седов К. Ф. *Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции*. – М.: Лабиринт, 2004. – 320с.
7. Селиванова Е.А. *Основы лингвистической теории текста и коммуникации. Монографическое учебное пособие*. – К.: Брама, 2004. – 336с.

Поступила в редакцию 25.02.2005 г.

УДК 8'276.6:504:238.2

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ-КОНЦЕПТЫ С НЕГАТИВНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ: СИМВОЛИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Руденко Н.С.

Актуальность. В наши дни сохранение естественной среды обитания людей – биосферы – стало одной из глобальных проблем человечества. Этим объясняется то, что многие понятия современной экологии и, соответственно, выражающие их термины выходят за рамки узкоспециальной сферы употребления и, функционируя в текстах различных стилей и жанров, приобретают статус не просто терминов, а терминов-концептов. В ряду таких терминов-концептов, которые обозначают ключевые понятия современной экологии и широко употребляются в различных контекстах, стоят, например, экологический риск, загрязнение окружающей среды, техногенная авария, экологический кризис, экологическая катастрофа.

Цель данной работы – с помощью символической интерпретации проследить эволюцию формирования экологических терминов-концептов с негативным значением на материале русскоязычной и англоязычной культур. Но, поскольку сами понятия, стоящие за такими терминами, разные, в рамках данной статьи мы остановимся лишь на одном из них и проведем анализ термина-концепта «*экологическая катастрофа*».

Постановка проблемы. Необходимо отметить, что термин «*экология*» сравнительно молод: впервые он появился только во второй половине XIX века. Кроме того, «*экологическая катастрофа*» представляет собой словосочетание, в котором определение «*экологическая*» является уточняющим конкретизатором, а главным словом выступает концепт «*катастрофа*», поэтому в первую очередь нас будет интересовать именно он. Обращаясь к различным словарям: специальным экологическим, толковым, этимологическим, мифологическим и религиоведческим, – мы предпримем попытку проследить его путь через два крупных исторических периода, соответствующих двум разным картинам мира: космоцентрической языческой архаике и теоцентрической эпохе мировых религий (для рассматриваемых культур это христианство).

Что такое катастрофа для языческой архаики? Обратившись к этимологии, мы видим, что и русское слово «*катастрофа*», и английское «*catastrophe*» имеют одинаковые истоки: обладая соответствиями во многих европейских языках, они произошли от греческого «*katastrōphē*», означавшего развязку в драме, а вне театра – резкий поворот, перелом, переворот [13, с.386; 14, с.209; 17, с.230], – с той лишь разницей, что в английский язык это слово пришло через латынь, а в русский попало позднее уже из немецкого. Вероятно, этим объясняется тот факт, что, как показал анализ словарных дефиниций, в обоих языках значения совпадают: и в русском и в английском катастрофа – внезапное неожиданное событие, с трагическими последствиями, такими как ущерб, разрушения, жертвы, нарушение существующего порядка. Иными словами, катастрофа – это событие, которое ведет к гибели.

Ответ на вопрос, как катастрофа осмысливается в космоцентрической картине мира, господствовавшей во времена языческой архаики, дают мифы. Уже мифологии древних язычников упоминают о мировых катастрофах: потопе, пожаре, гибели поколения великанов, живших на земле до появления человечества. Календарные мифы о смерти и воскресении природы, о чудовищах, злых духах и силах хаоса, угрожавших существованию космоса, а

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ-КОНЦЕПТЫ С НЕГАТИВНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ: СИМВОЛИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

также о смерти и загробном мире объясняют представления древних о космических циклах – периодах становления и гибели мира. В таких представлениях катастрофа выступает как временная веха, отделяющая один космический цикл от другого.

Позднее этическую оценку в представления о мировой катастрофе привносят эсхатологические мифы. Так, например, согласно скандинавскому мифу, имеющему параллели и в других национальных мифологиях, нарушение родовых норм, кровавые распри родичей, моральный хаос приводит к рангарёк, или гибели богов, после их последней битвы с хтоническими чудовищами, происходившей на фоне страшных природных катаклизмов. В огне сгорает весь мир и гибнут все люди. Но затем мир возрождается снова: выживают и «младшие» боги, и два человека, которые дадут начало человеческому роду.

В этот же ряд становится и известный многим мифологиям миф о вселенском потопе. Только если в случае рангарёк гибнут и люди, и боги, то потоп касается только людей, наказанных богами за нарушение установленных норм. Но и после потопа выживают люди, которые продолжают человеческий род (это и греческие Девкалион и Пирра, и вавилонский Утнапиштим, и ветхозаветный Ной), и начинается новый цикл.

Обобщая изложенное выше языком символики, можно сказать, что природная катастрофа мирового масштаба как событие – будь то потоп, пожар, битва богов – это антинорма, эксцесс. В эмпирической горизонтальной плоскости этот эксцесс проявляется в том, что хаос вторгается во все границы «своего» пространства древнего язычника. Нарушается целостность упорядоченного мира-макрокосма; разрушается мезокосм: «своя» родовая земля, селение, усадьба, жилище; уничтожается микрокосм, то есть гибнет сам человек. Родовые гарантии, которые обеспечивают безопасность человека в горизонтальной плоскости [6], при катастрофе не действуют.

Но некоторым людям во время вторжения хаоса удается сохранить неприкосновенной не только физическую границу собственного тела, но даже «выгородить» себе на время катастрофы некий мезокосм (например, построив корабль / плот / ковчег или укрывшись на горе / высоком дереве / плавающем острове). Это происходит потому, что своей волей их защищают высшие силы: боги или духи. А говоря о воле богов в языческой системе координат, с эмпирической горизонтали мы перемещаемся на ценностную вертикаль, где вверху стоит абсолютное добро, а внизу – абсолютное зло. Избранность, отмеченность богами окажется на положительной полуоси, тяготея к полюсу добра, а ее отсутствие попадет на отрицательную полуось, тяготея к полюсу абсолютного зла. Тогда катастрофа-событие будет располагаться в зоне пересечения «неблагоприятных» участков на обеих осях.

Но нельзя забывать о том, что в архаическом понимании мировые процессы цикличны и именно мировая природная катастрофа знаменует конец одного цикла и начало следующего. Ритмически уничтожая космос, она «лишь расчищает место для следующего» [1, с. 206], означая возрождение и обновление космоса, а значит, и человека и природы как его элементов. Поэтому если, знаменуя конец космического цикла, катастрофа находится на пересечении «неблагоприятных» участков горизонтальной и вертикальной полуосей языческой системы координат, то катастрофу как начало нового цикла можно расположить симметрично, на пересечении «благоприятных» участков вертикали и горизонтали.

С переходом от язычества к эпохе мировых религий на смену космоцентрической архаической пришла новая, теоцентрическая картина мира. Мировой религией, которую восприняли русскоязычная и англоязычная культуры, стало христианство. Какое же место занимал концепт «катастрофа» в христианском миропонимании?

Обратившись к религиозным словарям, мы обнаружили удивительную, на первый взгляд, вещь: концепт «катастрофа» как таковой в них не фигурирует. Однако мы выяснили, что концепт «катастрофа» тесно связан с такими важными христианскими понятиями, как апокалипсис, страшный суд, спасение и чудо.

В религиозных источниках под словом *«апокалипсис»* понимают одну из книг Нового Завета «Откровение Иоанна Богослова», в которой в символических образах описывается будущее христианства [4, с. 53], но часто это слово отождествляется с содержанием «Откровения» и употребляется как синоним, стоящий в одном ряду с *«концом света»*, *«мировой катастрофой»* и *«страшным судом»*.

Страшный суд, согласно христианскому верованию, это «суд, который последует после конца мира, на котором Судией явится Сын Божий, пришедший во славу судить живых и мертвых» [8, с. 2122]. Конец мира ознаменует космическая катастрофа: солнце и луна померкнут, звезды спадут с неба, само небо свернется, как свиток, от престола Судьи польется огненная река [1, с. 165]. Иными словами, мировая катастрофа станет предвестником и фоном Страшного суда, на котором каждому «воздастся по делам его». Критерием станет соответствие или несоответствие этих дел Божьим законам: грешники будут осуждены на вечные муки в аду, а праведники попадут в царствие небесное, обретя спасение. Таким образом, в христианском миропонимании мировая катастрофа важна тем, что за ней последует спасение, ее можно назвать своего рода переломным пунктом, той точкой, от которой можно отсчитывать приближение спасения в царствии Божием.

Спасением в христианской картине мира считается предельно желательное состояние человека, характеризующееся избавлением от зла – как морального («порабощенности греху»), так и физического (смерти и страдания), полным преодолением отчуждения и несвободы [1, с.161; 8, с.2101-2103]. В язычестве, где идея спасения присутствует лишь в зачаточном виде, человек обращается к своим богам с просьбой о помощи в какой-либо конкретной ситуации. Языческое спасение остается частным, неокончательным, потому что вечный равномерный ритм добра и зла делает всякое безусловное спасение сомнительным. В христианстве же спасение мыслится как духовно-телесное, поскольку оно включает в себя воскресение и просветление тела, но оно спиритуализировано. Прежде всего, спасение – это оправдание, святость, мудрость, вера, надежда и любовь и многообразные «духовные дары» [1, с.162]. Для христианства спастись – значит, в первую очередь, спасти душу, потом спасти тело и только после этого спасти окружающий природный мир.

Это объясняется тем, что в христианстве, как и в других мировых религиях, наивысшим считается уровень божественный, затем уровень человека и только на следующей ступени стоит окружающий мир природы. В отличие от языческих богов, которые по собственной прихоти могут откликнуться или не откликнуться на призыв того или иного молящегося в частной конкретной ситуации, христианский Бог вступает в диалог с каждым верующим как его личный спаситель, защитник и наставник. Поэтому в христианском миропонимании складывается особое отношение к природным эксцессам.

Одним из проявлений природных эксцессов является чудо. Если по архаичным представлениям чудом считалось событие, нарушающее привычный ход вещей, но вполне постороннее, которое можно вызвать при помощи магической техники, то, чему можно «чудиться», то есть удивляться, то с наступлением эпохи мировых религий чудо переосмысливается: теперь оно понимается как снятие волей Бога-Творца установленных им же законов природы. Здесь кроется противоречие: зачем же Творцу устанавливать естественные законы, если потом он их нарушит? Но это противоречие снимается тем, что чудо в мировых религиях приобретает значение знака или знамения, обращенного к человеку. Отсюда понятна образная афористичная формула С.С. Аверинцева, согласно которой чудо мыслится не как «милость, оказанная немногим, но как знак, поданный всем» [1, с.203-204], то есть урок, который человек должен извлечь и усвоить. Бог творит чудеса для достижения важных целей на пути спасения [6, с.2370], именно поэтому для человека так важно усвоить эти уроки.

Как такое понимание чуда-эксцесса позволяет трактовать взаимоотношения человека с окружающей природной средой? С позиций христианства все проявления эксцесса в природе не только позитивные, но и негативные: бедствия и катастрофы следует понимать как уроки,

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ-КОНЦЕПТЫ С НЕГАТИВНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ: СИМВОЛИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

которые даются Богом каждому отдельному человеку на пути к спасению, и человек должен эти уроки усвоить, чтобы обрести спасение самому и спасти окружающий его природный мир.

Выводы. Итак, в христианском образе мира концепт «катастрофа» знаменует приближение Страшного суда, а значит, и дарованного Богом спасения, один из путей к которому может лежать через эксцесс-чудо, которое есть урок, но урок не столько неумолимой надличной справедливости, сколько личностной и потому «Отеческой» милости.

Список литературы

1. Аверинцев С.С. София – Логос. Словарь. – К.: Дух и литера, 2000. – 450 с.
2. Большой толковый словарь русского языка / Сост и гл. ред. С.А. Кузнецов. – СПб: Норинт, 1998. – 1536 с.
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. 1-4. – М.: Русский язык, 1989.
4. Иллюстрированная полная популярная библейская энциклопедия: В 2-х кн. Репринтное воспроизведение издания. – М.: Изд-во СПМСИ. Фирма «Символ», СП «Медсервис интернешнл». – Кн. 1. – 494 с.
5. Мифы народов мира: В 2 т. / Гл. ред. С.А. Токарев. – М.: Сов. Энциклопедия, 1987, 1988.
6. Новикова М.А. Спецкурс. – <Машинопись>
7. Новикова М.А., Шама И.Ю. Символика в художественном тексте. Символика пространства (на материале «Вечеров на хуторе близ Диканьки» Н.В. Гоголя и их английских переводов). – Запорожье: СП «Верже», 1996. – 172 с.
8. Полный православный богословский энциклопедический словарь. Репринтное издание. – М.: Концерн «Возрождение», 1992. – Т. II. – 2464 ст.
9. Руденко Н.С. Экологические термины-концепты: лингвокультурный аспект // Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. Випуск XXIV. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2004. – С. 230-234.
10. Словарь русского языка: В 4х тт. – М.: Русский язык, 1981.
11. Словарь-справочник по экологии / Сытник К.М., Брайон А.В., Городецкий А.В., Брайон А.П. – К.: Наук.думка. 1994. – 667 с.
12. Снакин В.В. Экология и охрана окружающей среды. Словарь-справочник. – М.: Academia, 2000. – 384 с.
13. Стиль автора и стиль перевода: Учебное пособие /М.А.Новикова. О.Н.Лебедь, М.Ю.Лукинова и др. – К.:УМК ВО при Минвузе УССР,1988. – 84с.
14. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х тт. – М.: Прогресс, 1986. – Т. 3. – 576 с.
15. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь русского языка: В 2 т. – М.: Русский язык, 1999.
16. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 1995. – 1428 p.
17. Longman Dictionary of Contemporary English / Словарь английского языка: в 2-х томах. – М: Русский язык, 1992. – Т.1, Т.2 – 626 с., 1229 с.
18. Webster's New World Dictionary. – London: Macmillan & Co Ltd, 1962. – 1702 p.

Поступила в редакцию 10.02.2005 г.

УДК 81'282:004.738.5

СУРЖИК В ІНТЕРНЕТ-ЗМІ: ІНІЦІАЛЬНІ АБРЕВІАТУРИ

Чорнописька Л.А.

Актуальність. Суржик як вияв російсько-української суперінтерференції, що полягає в поєднанні в мові елементів української та російської мов без дотримання літературних норм, „на сучасному етапі перейшов кордон розмовної мови. Про це свідчать і численні інтерференційні помилки у текстах різних функціональних стилів”[12, с.290]. Сьогодні вже важко знайти сферу, на яку б він не зазіхнув – газетні шпальти, радіо-, телеб'їр, Internet. Науковці схильні вважати, що традиційне трактування суржику як розмовно-побутової мови малоосвічених прошарків населення та ігнорування ґрунтовнішого дослідження лінгвістичного, історичного, функціонального, психолінгвістичного, етнолінгвістичного, етнопсихологічного та інших аспектів цього явища потребують суттєвого перегляду [2;4;9;11;12].

Практично невивченим є суржик Мережі, зокрема Інтернет-ЗМІ.

Вступ до проблеми. Як відомо, потік інформації в Інтернеті за темпами значно випереджає потік в реальному просторі. Ці темпи вимагають адекватних, інакше – економних мовних засобів, з-поміж яких використовують як вербальні, так і невербальні. В e-media як віртуальних засобах масової інформації принцип економії зумовлений ще й чинником оперативності та функціонуванням в режимі он-лайну, що значно активізує внутрішні резерви мови. Серед іншого це призводить до активного утворення слів шляхом абревіації як можливості багатослівні назви перетворити в одне слово [5, с.93].

Водночас абревіатури, зокрема ініціальні, є дуже „вразливими” до спотворення в процесі міжмовної російсько-української суперінтерференції, оскільки в абревіатурі, як лексичній одиниці, похідній від номінативного багатослівного словосполучення, візуальна словотвірна мотивація є найменш прозорою, певним чином „прихованою” порівняно з іншими видами похідних лексичних одиниць. До того ж ініціальні абревіатури і абревіація загалом як спосіб словотвору чи не найменше досліджені в українському мовознавстві. Це й зумовило вибір теми даного дослідження, в межах якого маємо: з'ясувати ступінь проникнення та характерні особливості вияву суржику на матеріалі ініціальних абревіатур суспільно-політичної лексики українських e-media; визначити ймовірні соціолінгвальні та інтралінгвальні чинники поширення цього явища.

Окрім економії мовних ресурсів (що, на наш погляд, в e-media є визначальною умовою вживання та творення нових ініціальних абревіатур та складноскорочених слів), мовознавці називають єдине значення; достатню частоту вживання; соціальну значущість, актуальність [5, с.94]. Попередні дослідження свідчать, що загалом серед абревіатур найчастіше „суржикізації” зазнають буквенні, звуко-буквенні та звукові абревіатури, в яких одне і те ж розчленоване описове поняття має в українській та російській мовах різне звучання та графічне позначення (рос: ОМОН – отряд милиции особого назначения і ЗМОП – загін міліції особливого призначення; рос: ГНАУ – Государственная налоговая администрация Украины і ДПАУ – Державна податкова адміністрація України). Так, найчастіше в українських текстах Інтернет-ЗМІ знаходимо замість українських російські абревіатури ОМОН (ЗМОП), ЖКХ (ЖКГ – житлово-комунальне господарство), МЧС (МНС – Міністерство надзвичайних ситуацій), ГНАУ (ДПАУ), ЦИК (ЦВК), МИД (МЗС), МВД (МВС), ТЕК (ПЕК – паливно-

СУРЖИК В ІНТЕРНЕТ-ЗМІ: ІНІЦІАЛЬНІ АБРЕВІАТУРИ

енергетичний комплекс), СНБО (РНБО), СМІ (ЗМІ), ГО (ЦО – цивільна оборона), ВСУ (ЗСУ – Збройні сили України) та ін.: „Рятувальники МЧС України звільнили 4 автомобілі з представниками іноземних держав, що застрягли в сніжних заметах, повідомляє прес-служба МЧС” (<http://obozrevatel.com.ua/ukr/news>). «Перший замголови ГНА України генерал-полковник Віктор Жвалюк (...) і новий голова ГНА в Донецькій обл.(...)» (http://photo.unian.net/ukr/?rubr_id=184).

Дослідження виявляють такі основні відхилення від норми:

1) Вживання на означення одного і того ж розчленованого поняття на місці української ініціальної абрєвіатури російської, яка в графічному записі не містить неукраїнських літер чи літер, з яких не можуть починатися українські слова: МЧС (МНС – Міністерство надзвичайних ситуацій), СНБО (РНБО – Рада національної безпеки і оборони), ПАСЕ (ПАРЄ – парламентська асамблея ради Європи) тощо. („СБ ООН розглядає 4 варіант резолюції по Іраку” (заголовок). Рада Безпеки ООН розглядає проект резолюції по Іраку» (<http://ukr.for-ua.com/news/2004/06/08/112047.html>).

2) Вживання російської абрєвіатури замість української, яка містить неукраїнські літери або літери, що не можуть починати українські слова, – суржикова графічна калька: ГЭС(ГЕС), ТЭЦ(ТЕЦ), МИД (МЗС), ЦИК (Центральна виборча комісія – ЦВК), ФГИ(Фонд державного майна – ФДМ) СМІ (ЗМІ) тощо («Про це повідомляє агентство «Інтерфакс-Україна» з посиланням на начальника управління конкурсного продажу Фонду держмайна України (ФГИ) Володимира Чердакова» (<http://www.ava1.ua/press/partners/?id=13533>)).

3) Написання російської абрєвіатури українськими літерами: ПАСЕ – рос: Парламентская Ассамблея Совета Европы («Ініціаторами семінару стали Комітет з питань міграції, біженців і демографії ПАСЕ на чолі з Тадеушем Івінські і Комітет ПАСЕ з питань культури, науки й освіти(...)» (<http://www.polit.com.ua/index.php?lang=ukr&cgid=1&spoid=1&offs=20&poid=1&id=7362>)).

4) Створення гібридної мовної одиниці – власне суржикової абрєвіатури змішуванням частини літер від української і частини літер від російської абрєвіатур: ЄЭСУ (Єдині енергетичні системи України), ЄЭП (Єдиний економічний простір); ПРВП, (суміш від ППВП – профспілка працівників вугільної промисловості і ПРУП – профсоюз работников угольной промышленности). («Якість препарату, купленого напряму у виробника з СНД, наражається на сумнів тільки тому, що ці країни (...) не входять до ЄЭП». (<http://www.ukrdzi.com.ua/www/buletin/buletin36.shtml>). «Попри всі зусилля, урядові не вдалося ізолювати від акцій протесту найбільшу вугільну профспілку – працівників вугільної промисловості (ПРВП)» (<http://www.day.kiev.ua/1998/95/den-ukr/du1.htm>).

Як засвідчують спостереження, суржикові ініціальні абрєвіатури в Мережі не поодинокі і становлять серйозну, часто не завжди помітну на перший погляд проблему мовної екології. Так, при вибіркового тестуванні на кількість вживання українських та російських абрєвіатур на позначення одного поняття в українських текстах, приміром, в пошуковому Рамблер на запит словосполучення „МНС України” було показано сайтів: 930, документів: 15030, а за запитом „МЧС України” – сайтів: 321, документів: 3742 (!), – отож, майже в кожному четвертому випадку маємо російську абрєвіатуру на місці української. На запит „ЖКГ і” було знайдено сайтів: 280 і документів: 1913, а на „ЖКХ і” – сайтів: 309 і документів: 2754 (!) – в півтори рази більше.

Серед громадсько-політичних Інтернет-ЗМІ переважна більшість рейтингових є дво- (російсько-українськими), рідше тримовними (російсько-українсько-англійськими), де лицьовою сторінкою є російська. Це означає, що за оперативністю та обсягом новин вона є головнішою, а отже, оригінально тексти пишуться переважно російською мовою (for.com.ua) proUa (proua.com) Korrespondent (korrespondent.net) та ін).

Не таємниця, що переважна більшість кївських журналістів, кореспондентів Інтернет-видань, аналітиків, політиків, засновників інформ-видань та бізнесової еліти загалом, що становлять найчисленніший відсоток користувачів Інтернету в Україні, теж російськомовні.

Така кон'юнктура головним чином і зумовлює так звану „першорядність” російськомовної версії перед україномовною. Для того щоб україномовна версія не відставала значно за часом появи інформації від російськомовної і навпаки, в Інтернет-виданнях вдаються до послуг систем електронного машинного перекладу (МП). Так, аналіз засвідчує, що в середньому на згаданих сайтах російською мовою створюється 80-90% інформаційних повідомлень, а отже, це 80-90% перекладених з допомогою систем МП текстів на українській версії. Зрозуміло, цього вимагають такі чинники, як оперативність та синхронність подачі інформаційних повідомлень на всіх версіях.

З огляду на це значна частина суржикових ініціальних аббревіатур є продуктом некоректного перекладу системами МП, коли „сирий” текст недбало редагують або не редагують зовсім. При цьому обсяг аббревіатур, що перекладаються автоматично, в лінгвістичній базі систем МП мізерний. Так через „недогляд” або низьку мовну компетентність перекладачів, коректорів та редакторів ці суржикові слова потрапляють на сайти. Далі можуть мандрувати по всьому Інтернету, проникати в усну комунікацію, серед іншого за активного посередництва електронних чи стандартних ЗМІ – газет, радіо, телебачення, для яких Інтернет є джерелом оперативної інформації.

Прослідкувати ці механізми щодо кожної такої аббревіатури складно. Можна припускати, що серед суржикових аббревіатур „машинного походження” є такі, вживання яких обмежується Мережею. Насамперед це графічні кальки та власне суржикові аббревіатури, оказіональні аббревіатури.

В автентичні українські тексти проникають також і суржикові аббревіатури, вживання яких усталюється в усній комунікації (ЧП – „че-пе”, ОМОН тощо). Цікаво, що серед останніх чимало таких, українські еквіваленти яких мають у своєму складі трудніші для вимови звуки, збіги звуків, закриті склади, а отже, гірше пристосовані до неї: рос. МЧС (ем-ча-ес) – укр. МНС (ем-ен-ес), рос. ОМОН – укр.ЗМОП, рос. ЧП (че-пе) – укр. НП (ен-пе), рос. СНБО (ес-ен-бе-о) – укр. РНБО (ер-еи-бе-о), рос.ЖКХ (же-ка-ха) – укр. ЖКГ (же-ка-ге) та ін. Можна припустити, що в усному мовленні в умовах українсько-російської диглосії внаслідок міжмовної суперінтерференції поширенню легших для вимови за українські еквіваленти суржикових ініціальних аббревіатур сприяють тенденції до відкритості складу, до милозвучності, тобто й інтралінгвальні чинники.

Суржикові аббревіатури такого типу, джерелом яких є усна комунікація, можна зустріти насамперед в інтерв'ю, опублікованих на інформаційних сайтах, на веб-сторінках радіо- та телеканалів. («Сергіє, для тебе запитання як для фахівця з питань взаємовідносин з ПАСЄ. Як, на твій погляд, закінчиться "суперечка" між ПАСЄ та Україною стосовно справи Гонгадзе» (<http://www.expert.org.ua/2001/02/07/010207p1.shtml>)). ПАСЄ від рос. ПАСЕ (Парламентская Ассамблея Совета Европы). «На сьогоднішнє засідання комісії запросили всіх чотирьох – секретаря СНБО, депутатів та черкаського голову» (<http://www.1plus1.net/news/?16-01-2001>)).

Висновки. Таким чином, ініціальні суржикові аббревіатури в Інтернет-ЗМІ є продуктом міжмовної суперінтерференції на рівні словотвірних похідних. Джерелами такого підвиду суржику є насамперед некоректний переклад російських текстів системами МП (при недбалості та мовній некомпетентності редакторів, коректорів та перекладачів) та усне мовлення. Оказіональні та власне суржикові ініціальні аббревіатури обмежені рамками Мережі, підтримуються там контекстом і майже не мають шансів на захоплення інших „мовних територій”. Натомість інші підвиди ініціальних суржикових аббревіатур через постійну відтворюваність, а отже, певну стабільність функціонування можуть вживатися системно в Інтернет-ЗМІ, а звідти торувати шлях в засоби інформації інших форм та усну комунікацію. Послідовність вживання їх в усному мовленні підкріплюється не лише соціолінгвальними, а й інтралінгвальними чинниками (тяжіння до милозвучності, відкритості складу тощо). Якщо враховувати пріоритетне місце засобів масової інформації у відображенні живомовних процесів та впровадженні нових мовних явищ і мовних норм [1], то потреба в очищенні

СУРЖИК В ІНТЕРНЕТ-ЗМІ: ІНІЦІАЛЬНІ АБРЕВІАТУРИ

Інтернет-ЗМІ від суржиків велика і вимагає залучення до роботи на сайтах кваліфікованих філологів-перекладачів, коректорів, редакторів, створення спеціальних перекладних російсько-українських словників аббревіатур та складноскорочених слів суспільно-політичної лексики, методичних посібників для користувачів системами МП. Цьому сприятимуть подальші дослідження функціонування суржиків в мережі та аббревіації як продуктивного способу словотвору в Інтернет-ЗМІ.

Список літератури

1. Коць Т. Функціонування лексичних варіантів у засобах масової інформації // Мовознавство. – 1997. – № 6. – С. 56-63.
2. Масенко Л. Суржик як соціолінгвістичний феномен // Мова і суспільство. Постколоніальний вимір. – К., 2004. – С. 104-114.
3. Масенко Л. Форми існування мови. Суржик: <http://www.vesna.org.ua/txt/masenkol/movpol/index.html>
4. Сербенська О. А., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. – К., 2001.
5. Стадник М., Стадник Н. Аббревіація в термінопросторі засобів масової інформації // Українська термінологія і сучасність. Збірник наукових праць. Випуск IV. – К., 2001.
6. Словарь Интернет-терминов // Российская информационная Сеть. Словари.-dictionaries@rin.ru
7. Стріха М. Суржик як явища і стан його дослідження в українській мові // Народна газета. – 1999. – №14.
8. Ставицька Л. Суржик: термінологічно-поняттєва парадигма // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць. – Випуск IV. – К., 2001.
9. Ставицька Л. Кровозмісне дитя двомовності // <http://krytyka.kiev.ua/articles/s7-10-2001.html>
10. Російська мова отримала статус державної в Інтернеті // <http://rupor.info/news/2002/01/10/151342.html>
11. Товстенко В. Українсько-російський суржик як форма просторіччя // Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище. – К., 2003.
12. Шаблій О. „Термінологічний суржик” як вияв міжмовної інтерференції у спеціальних текстах // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць. Випуск IV. – К., 2001.

Поступила до редакції 21.02.2005 р.

Раздел 3. ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКУ В ЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ СИТУАЦИИ УКРАИНЫ

УДК 808.2. 001.85

ОБУЧЕНИЕ НЕРОДНОМУ ЯЗЫКУ С УЧЕТОМ ЯЗЫКОВОГО СОЗНАНИЯ

Агаян Г.З.

Постановка проблемы. В последнее десятилетие дискутируется вопрос о необходимости социокультурного подхода в обучении неродному языку. Было проведено несколько конференций, посвященных данной проблеме.

Сама по себе проблема не нова. Сходства и различия тех или иных аспектов изучаемого и родного языков устанавливались давно. Однако раньше упор делался только на взаимодействии систем. В настоящее же время акцентируется необходимость изучения взаимодействия двух языковых сознаний, отраженных в специфических чертах семантики изучаемых грамматических категорий, и их восприятия учащимися.

В сообщении предлагается сопоставительный анализ видо-временных форм русского и армянского глаголов с учетом как языковой техники, так и семантического содержания категории вида, отражаемого в языковом сознании обучаемых прежде всего через призму родного языка.

Несмотря на логико-психологическую и лингвистическую очевидность необходимости сопоставления обоих языков при презентации категории вида в армянской аудитории, многие преподаватели-русисты избегают его и ищут приемы неконтрастного, беспереводного раскрытия семантики видов русского глагола. Однако такой подход не только не снимает трудностей понимания видов русского глагола, но и создает новые.

Сопоставление категории вида в армянском и русском языках в практических целях преподавания может быть эффективным только в тех случаях, когда преподаватель проявляет заинтересованность в углубленном ознакомлении с законами организации видо-временных форм в русской (В.В. Виноградов, Ю.С. Маслов, А.В. Бондарко) и армянской (М.Х. Абемян, А.А. Абрамян, Г.Б. Джаукян) аспектологических школах.

Категория вида как в русском, так и в армянском языках выражается противопоставлением значений несовершенности и совершенности (в плане содержания) и структурно-формальным противопоставлением (в плане выражения) с тем принципиальным различием, что русский вид выражается посредством парных соотносительных глаголов, в то время как значение вида в армянском языке выражается в глагольных основах совершенного и несовершенного типа, вступающих в видовые соотношения имперфектного и перфектного противопоставлений.

С одной стороны, причастие несовершенного вида, образующее презентные и имперфектные времена, с другой – причастие совершенного вида, образующее перфектные времена (предпрошедшие и преждепрошедшие).

Практика показывает, что сопоставление видов должно базироваться не только и не столько на общекатегориальном уровне, сколько на уровне не контекстно обусловленных частных видовых значений, конкретизирующих тип протекания действия во времени.

ОБУЧЕНИЕ НЕРОДНОМУ ЯЗЫКУ С УЧЕТОМ ЯЗЫКОВОГО СОЗНАНИЯ

Эти значения опираются на неглагольные контекстуальные указатели, актуализирующие семантику глагола.

При сопоставительном анализе необходимо учитывать не только сходства, но и различия между сопоставляемыми глаголами, так как эффективное овладение видами русского глагола предполагает формирование в сознании учащихся целостной аспектуальной системы русского языка на основе существующих межъязыковых соответствий и различий.

Рассмотрим сначала случаи полного соответствия, тождества между сопоставляемыми элементами. Здесь и в дальнейшем ограничимся видовыми формами и значениями прошедшего времени изъявительного наклонения.

Такие частные значения несовершенного вида, как повторяемость, регулярность, длительность, процессуальность, в русском языке, как и в армянском, выражаются формой несовершенного вида в прошедшем времени при наличии в обоих языках контекстуальных указателей – слов со значением отрезка времени или повторяемости действия.

Сопоставьте:

Я составлял схему прибора несколько часов.

(Ես կազմում էի սարկի ցափաղկերը մի քանի ժամում.)

Перечисленные значения прошедшего несовершенного усваиваются учащимися легко и прочно, так как в них нет специфического для русского человека взгляда на действительность.

Большинство трудностей в понимании и употреблении возникает из-за системных расхождений. Поэтому при организации планомерного учебного процесса по усвоению категории вида в армянской аудитории необходимо акцентировать расхождения, являющиеся причиной межъязыковой интерференции.

Отметим некоторые из них.

При передаче одновременности происходящих в прошлом действий в русском языке используются, как правило, формы прошедшего времени несовершенного вида.

В армянском же языке значение одновременности действия передается глаголами различных видов в рамках одного высказывания – формами преждепрошедшего совершенного вида и прошедшего несовершенного.

Сопоставьте:

Я сидел за столом и писал.

(Ես նստել էի սեղանի մոտ և գրում էի.)

(Ես նստալ էի սեղանի մոտ և գրում էի.)

В известных синтаксических условиях, а именно при наличии распространителей, дающих возможность установить связь одновременно совершавшихся в прошлом действий с моментом речи, на описательный, воспроизводящий оттенок несовершенного вида наслаивается оттенок преждепрошедшего результативного значения – перфектного прошедшего.

Сопоставьте:

Я сидел за столом и писал, когда он позвонил.

(Ես նստել էի սեղանի մոտ և գրում էի, երբ նա զանգարեց.)

(Ես նստալ էի սեղանի մոտ և գրում էի, երբ նա զանգարեց.)

Здесь в роли распространителя выступает придаточное предложение времени.

В русском языке, если действие истекло, даже при наличии контекстуальных указателей на длительность действия, невозможно употребление форм прошедшего совершенного.

Невозможно: «Я написал тебе целый год».

Сопоставьте: «Я писал тебе целый год». (Ես գրեցի քեզ մի ամբողջ տարի.)

Как известно, в русском языке перфектное значение не имеет своего формального выражения. Признак контактности с моментом речи не содержится в русских формах прошедшего совершенного. Его семантику подсказывают другие языковые формы.

Сопоставьте:

Сестра сказала: «Привели больного». (Куйрн асац: «Берел ен ивандин».)

В армянском языке результативное действие выражено глагольной формой перфектного настоящего (настоящее предпрошедшее).

При выражении сменяющих одно другое недлительных действий в хронологической последовательности в русском языке употребляются формы прошедшего времени совершенного вида. В этом значении прошедшее время совершенного вида, по словам В.В. Виноградова [3], унаследовало древнее значение бывшего прошедшего сложного перфекта.

Для ясности употребляются распространители типа: уже, теперь, в настоящее время, сейчас.

Сопоставьте:

Когда я пришел, он уже уехал.

(Երբ ես եկա, նա արդեն գնացել էր.)

Значение результативности в армянском языке передается соответствующей формой предпрошедшего времени совершенного вида.

Анализ ошибок в устной и письменной речи учащихся-армян показывает, что наиболее частотными являются ошибки, связанные с употреблением глаголов несовершенного вида в общефактическом значении, когда имеет место разобщенность действия (сообщается только тот факт, что данное действие имело место в прошлом безотносительно к каким-либо событиям).

Например: Раньше я увидел (вместо «видел») его фотографию.

Ты прочитал Чехова? (вместо «читал» в соответствующем контексте).

Под влиянием армянской формы перфектного настоящего учащиеся образуют форму прошедшего совершенного для выражения общефактического значения.

О недостаточной четкой дифференциации видовых пар свидетельствуют и такие ошибки: «Я написал тебе целый год», «Он посмотрел телевизор и говорил по телефону».

Ошибочный выбор совершенного вида в приведенных примерах вызван ложной аналогией с родным армянским языком.

Выводы. Итак, при сопоставительном анализе видо-временных форм и значений русского и армянского глаголов необходимо учитывать как сходства, так и различия между сопоставляемыми глаголами, так как эффективное овладение видами русского глагола предполагает формирование в сознании учащихся-армян целостной аспектуальной системы русского языка на основе существующих межъязыковых соответствий и различий.

Список литературы

1. Абрамян А.А. Грамматическая категория вида глагола в современном армянском языке. – Ереван, 1985.
2. Абемян М.Х. Теория армянского языка. – Ереван, 1965.
3. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. – М., 1947.
4. Маслов Ю.С. Роль так называемой эффективации и интерфективации в процессе возникновения вида глагола. – М., 1958.

Поступила в редакцию 02.02.2005 г.

УДК 811.161.2'374

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ СЛОВНИК У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Антонів О.В.

Актуальність. Бурхливий розвиток навчальної лексикографії в останні роки ХХ – на початку ХХІ століття зумовлений здобуттям Україною статусу незалежної держави, інтенсивними інтеграційними процесами у сфері науки, культури, освіти, суспільного життя. У зв'язку з великим зацікавленням навчальною лексикографією в її практичному і теоретичному аспектах – укладанні навчальних словників у різних країнах світу і теоретичному обґрунтуванні проблем, пов'язаних з їх укладанням, – може скластися думка, що ця дисципліна досить молода і лише недавно оформилась як самостійна зі своїми завданнями, методами, об'єктом дослідження.

Вступ до проблеми. Однак, незважаючи на глибокі корені навчальної лексикографії, сам термін ще не має чіткої дефініції. Так, Л.Новіков визначає її як лексикографію менших форм і більшої навчальної спрямованості [10, с.11]. Це визначення критикує В.Морковкін, мотивуючи тим, що така дефініція змушує включити дисципліну до складу загальної лексикографії. У результаті під навчальною лексикографією розуміють лише теорію і практику укладання навчальних словників. Крім того, до її складу не відносять так звані лексичні мінімуми, навчальні посібники з лексики (предмет розгляду яких – групи важких для засвоєння слів), словники, що є частиною підручників [9, с.29].

Саме слово лексикографія виводять від двох грецьких *lexikon* – “словник” і *grapho* – “пишу” та розуміють як 1) розділ мовознавства, що розробляє теоретичні принципи укладання словників; 2) збирання слів певної мови, упорядкування їх і опис різного роду словникового матеріалу; 3) сукупність словників певної мови і наукових праць із цієї галузі [3, с.119].

Однак В.Морковкін виводить цей термін від грецького *lexikos* – “тон, що стосується слова” і *grapho* – “пишу”. „Якщо ми переосмислимо значення цього слова, – продовжує мовознавець, – у напрямку максимального наближення до внутрішньої форми, то словосполучення “навчальна лексикографія” треба розуміти як “опис слів з навчальною метою”. Такий підхід дозволяє відобразити той факт, що навчальна лексикографія виникла на межі двох дисциплін, а саме: традиційної лексикографії і лінгвометодики” [9, с.30-31].

Отже, навчальна лексикографія – галузь методики мови, займається проблемами укладання навчальних словників; відбору мінімумів при вивченні мови як рідної та іноземної [7, с.92] для різних типів навчальних закладів, для різних етапів навчання, тлумачення слів; побудови словникової статті і способу організації матеріалу в різноманітних навчальних словниках.

Специфічною особливістю навчальної лексикографії як науки є її тісний зв'язок із загальною лексикографією, лексикологією, семасіологією, психо- і соціолінгвістикою, а також із цілим рядом проблем лінгводидактики. Правильне застосування принципів загальної теорії лексикографії дозволяє усунути з процесу викладання лексики застарілі лінгвістичні методи і прийоми, вказати межі внутрішньомовної та міжмовної еквівалентності, виявити потенціал лексико-семантичної сполучуваності. Зв'язок між науковими дисциплінами виявляється перш за все в паралелізмі самих типів словників, пор.: тлумачний академічний –

тлумачний навчальний, ідеографічний – навчальний тематичний, великий словник синонімів – навчальний словник синонімів і т.д. [1, с.64].

Урахування методичних факторів дозволяє визначити: адресата; тип словника (одномовний чи перекладний); обсяг (словник – мінімум, середній чи повний); структуру словникової статті, прийоми і методи подання лексичного матеріалу. Методичні вимоги визначають спрямованість навчального словника на вивчення мови, використання на певному етапі і для певної форми навчання.

Навчальну лексикографію описують в п'яти аспектах [9, с.31-35], які і складають її зміст: 1. Навчальні словники. Більшість дослідників акцентували увагу на проблемах подібності і відмінності різних типів словників, способах семантизації лексики. Питання щодо критеріїв їх укладання досі остаточно не розв'язане. 2. Лексичні мінімуми. 3. Лінгвостатистичні дослідження, результатом яких є частотні словники. 4. Навчальні посібники з лексики лексикографічного типу, сюди можна додати і велику кількість розмовників для іноземних слухачів. 5. Підручники. Семантизація лексики здійснюється у зведених словниках, а також у спеціальних лексичних вправах. Лексичний аспект дуже важливий для будь-якого підручника, але не існує теоретичного обґрунтування традиційної практики семантизації лексики. А тому можемо підсумувати, що навчальна лексикографія – це лінгвометодична дисципліна, змістом якої є теоретичні і практичні аспекти опису лексики з навчальною метою [9, с.37].

Беручи до уваги вид мовленнєвої діяльності, який забезпечує навчальний словник, можемо говорити про словники пасивного (для пізнання і розуміння тексту), активного (для говоріння і складання тексту) та пасивно-активного типу [9, с.37]. Належність до вказаних типів відображається на структурі, обсязі, характері та організації інформації в межах словникової статті.

Загальна типологія навчальних словників, на думку П.Денисова, повинна враховувати такі фактори: **соціолінгвістичні та психолінгвістичні параметри**: категорія читачів, мета словника, психологічні і соціологічні особливості читачів (про що йшла мова вище); **лінгвістичні параметри**, тобто відображення у словнику лексичної системи мови (аспектні – багатоаспектні (комбіновані), – комплексні (універсальні словники); **семіотичні параметри**: словник, структура словникової статті (дефініція, синоніми, антоніми, малюнки, сполучуваність, використання цитат і т.д.); довідковий апарат словника, система посилань [4, с.42].

В. Морковкін [8, с. 95-98] поділив навчальні словники на три типи: 1) словники функціонально не зв'язані (загальнолітературної) лексики; 2) словники функціонально зв'язані лексики; 3) лексичні і фразеологічні мінімуми.

У межах першого типу дослідник виділяє такі групи словників: тлумачний (малий, середній, великий); ідеографічний (тематичний, аналогічний, тезаурусний); лінгвокраїнознавчий (моно- і політематичний); синонімів; антонімів; синонімів і антонімів; омонімів; паронімів; омонімів і паронімів; стилістичний; етимологічний; сполучуваності слів (синтаксичної і лексичної, синтаксичної, керування (іменного), керування (дієслівного), часто вживаних словосполучень); фразеологічний (загально фразеологічний, дієслівно-іменних словосполучень; прислів'їв, приказок, крилатих виразів; розмовних цитатних формул; стійких порівнянь; кліше, штампів і розмовних формул); граматичний (загальнограматичний, морфологічний, словотвірний, морфемний); ортологічний (орфографічний, орфоепічний, труднощів і варіантів); частотний; комплексний (демонструючий, пояснювальний).

У межах другого типу виокремлюємо: загальнонауковий і загальнотехнічної лексики (пояснювальний, пояснювальний зі сполучуваністю); термінів окремих наукових і технічних галузей (пояснювальний, пояснювальний зі сполучуваністю).

Третій тип навчальних словників має такі різновиди: традиційний лексичний мінімум; градуальний лексичний мінімум; тематичний мінімум; традиційні фразеологічні мінімуми; градуальний фразеологічний мінімум.

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ СЛОВНИК У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Свою увагу ми хотіли б зосередити на лінгвокраїнознавчому словнику, оскільки вивчення мови повинно проходити одночасно з вивченням культури. Це вихідний принцип лінгвокраїнознавчого напрямку в методиці викладання іноземних мов. При такому підході увага зосереджується на кумулятивній функції мови.

На думку теоретиків лінгвокраїнознавства, навчальний лінгвокраїнознавчий словник – одномовний словник, у якому здійснюється семантизація лексики, що відображає своєрідність культури [2, с. 159]. Практика свідчить, що лінгвокраїнознавчі словники бувають найрізноманітнішими за структурою і призначенням: від перекладних до словників жестів. Основні завдання таких словників: 1) ефективне використання лексики української мови як одного із засобів поширення інформації; 2) допомога іноземним слухачам у правильному розумінні і використанні безеквівалентної та фонової лексики.

В українській лексикографії ці завдання частково виконують шкільний українознавчий словник [11] та словник символів [12], хоча первісно задумані не як навчальні, а призначалися для потреб україномовних слухачів.

Зазначений вище словник з українознавства має на меті окреслити мінімум народознавчої інформації, необхідної словесникам, учням, студентам.

Цікавим здобутком на ниві української навчальної лексикографії можна вважати два мовнокраїнознавчі словники [6; 13]. Особливо цікавим є Мовоукраїнознавчий словник-довідник “Україна в словах” [13], до якого ввійшли 12 тематичних груп лексики на позначення понять, пов’язаних з традиційною і духовною культурою українців.

Протягом двох останніх років викладачі кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка працюють над створенням Лінгвокраїнознавчого словника власних назв української мови, до якого ввійшли такі тематичні групи: географічні назви (міста, ріки, культурно-етнографічні області), назви релігійних, державних свят та пам’ятних дат, астроніми, власні імена людей та ін. Відбір реєстрових слів, наприклад до тематичної групи назв свят, зумовлений їх лінгвокраїнознавчою значущістю, яка передбачає наявність таких складових:

- важливість свята для історії, релігії, світогляду українців;
- широкий спектр звичаїв та обрядів, які супроводжують ці свята;
- висока комунікативна цінність;
- відображеність у мовній картині світу (синоніми, варіанти, похідні, фразеологізми, прислів’я, приказки, пісні, вірші, легенди, перекази).

Пояснення реєстрових одиниць у лінгвокраїнознавчому словнику є своєрідним поєднанням лінгвістичної, енциклопедичної та країнознавчої інформації, викладене в доступній формі, зорієнтоване на іншомовного слухача, ілюстроване прикладами з художньої літератури, народної творчості.

Таким чином, словникова стаття нашого словника складається з реєстрового слова або словосполучення (у дужках подано синоніми); граматичної характеристики (закінчення родового відмінка, рід, число та наголос); тлумачення (що включає визначення, історичну довідку, часову локалізацію, символічне значення); описову характеристику, яка містить ілюстрації з фольклору, художніх творів, прислів’їв, приказок, фразеологізмів. Безеквівалентна або фонова лексика виділена жирним шрифтом і відповідно прокоментована.

У тлумаченнях реєстрових слів цієї тематичної групи використовуємо обмежену кількість термінології: *державне, релігійне свято чи пам’ятна дата*. На позначення великих свят, що входять до системи церковного літургійного року, вживаємо такі лексеми та словосполучення: а) *господні* (на честь Господа) чи *богородничні* (на честь Богородиці), *присвячені мученикам чи апостолам* (залежно від того, на згадку про кого це свято встановлено); б) *рухомі* (час святкування залежить від весняного рівнодення) й *нерухомі* (святкують у чітко визначений час). Окремо виділяємо *християнські та язичницькі свята*.

Для прикладу подаємо зразок статті:

АНДРІЯ, ч. (*Апостола Андрія Первозванного*)

***Андрійович, Андріївна, Андріївський, Андріївка.**

Релігійне (християнське) нерухоме свято, назване на честь апостола Андрія, яке відзначають 13 грудня.

Андрій був першим учнем Христа, через що названий Первозванним. Літописець Нестор у “Повісті временних літ” описує сцену, коли апостол Андрій відвідує місія, де згодом виник Київ. “Бачите гори ці, – сказав апостол своїм учням, – на цих горах засяє благодать Божа і буде великий город і багато церков споруджено Господом”. На цьому місці він поставив хрест, де зараз стоїть церква апостола Андрія Первозванного. Хоч Андрій Первозванний – християнський святий, але народні звичаї та обряди мають давній дохристиянський характер.

Андрія – свято хлопців. Традиційно ввечері цього дня дівчата **ворожили** (вгадували майбутнє чи минуле). Найчастіше вони перекидали чоботи через хату. Якщо з першого разу дівчина змогла це зробити, то незабаром її чекало одруження. Іноді дівчата виходили на вулицю і запитували ім'я у першого зустрічного. Вони вірили, що так зватимуть майбутнього чоловіка. Ворожили також на курях. Ловили їх уночі в курнику: якого кольору впіймали, такого “кольору” буде суджений чи суджена. Дівчата викликали милого до каші: ставили горщик каші з ложкою за воротами на вулиці і промовляли: “Суджений, не розлучений, іди до мене кашу їсти.”

Із самого ранку дівчата пекли **балабушки** (невеликі круглі пампушки з білого борошна). Воду для тіста дівчина приносила з криниці до схід сонця. Надвечір дівчата розклали свої балабушки на рушнику і пускали до хати голодного собаку. Чию балабушку собака схопить першу – та дівчина першою вийде заміж.

Увечері хлопці й дівчата сходилися до просторої хати, щоб кусати **калиту** (великий солодкий корж з отвором посередині). Його стрічкою підвішували посеред кімнати. Хлопці по черзі підстрибували й намагалися відкусити шматочок калити. Цей обряд супроводжували іграми, забавами, веселощами. Раніше цей день відзначали як свято Калити.

Після Андрія починалися **вечориці** (одна з форм відпочинку молоді на селі восени та взимку). Початок вечорниць супроводжували певні обряди. Спочатку вибирали енергійного юнака-розпорядника, який веселив молодь. Перші вечорниці завершували колективною вечерею. Зачерпнувши першу ложку їжі, дівчата вибігали на вулицю “послухати пса”. Звідки почули гавкіт, туди кидали через плече їжу. Після того підіймали із землі перший предмет. Якщо це папірець, то майбутній чоловік буде писарем; якщо грудка землі, то хліборобом. Іноді вечорниці поєднували з роботою. Тоді не лише співали й жартували, а й шили, пряли, вишивали; хлопці робили **постоли** (м'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри, яке привязували до ніг мотузками). Вечорниці іноді тривали аж до світанку, тому й мали другу назву **досвітки**.

******На Андрія робиться дівицям надія.

Якщо на Андрія вдень ішов сніг, то бути хурделицям цілий тиждень.

******** Святий Андрію, святий Андрію,

На тебе одного маю надію;

Скажи мені нині, добрий Андрію,

Звідки я маю чекати надію (Нар. пісня)

На відміну від релігійних свят, які мають давню традицію святкування, словник містить також назви державних свят та пам'ятних дат, що виникли порівняно недавно і не мають такої багатой обрядової традиції, як релігійні. Схема їх опису дещо відрізняється від семантизації лексем на позначення релігійних свят: не завжди є похідні, відносно бідний синонімічний ряд, варіантність найменувань. Більшість проаналізованих у словнику лексем належить до фоновій лексики, національно-культурний компонент значення якої знаходиться поза межами лексичного, але наявний у свідомості і пам'яті носія мови. Ознайомлення студентів-іноземців

**ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ СЛОВНИК
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

з власними назвами української мови дозволить їм глибше проникнути в культуру народу, мову якого вони вивчають, розуміти та правильно інтерпретувати події в Україні.

Висновки. Українська навчальна лексикографія лише недавно почала інтенсивно розвиватися, а тому маємо і невелику кількість довідкової навчальної літератури. Враховуючи досвід українських видань, виходячи зі специфіки української мови і потреб аудиторії, ця дисципліна повинна ще виробити власні аспекти опису, методичні теорії, зрештою, самостійно укладати як окремі навчальні словники, так і серійні видання, навіть цілі лексикографічні комплекси.

Список літератури

1. Бархударов С.Г., Новиков Л.А. Актуальные проблемы и задачи учебной лексикографии // Рус. яз. за рубежом. – 1975. – № 6. – С. 54-68.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г., Морковкин В.В. Проспект учебного лингвострановедческого словаря современного русского литературного языка // Проблемы учебной лексикографии / Под ред. П.Н. Денисова и В.В. Морковкина. – М., 1977. – С. 157-189.
3. Галич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1985. – 360с.
4. Денисов П.Н. Типология учебных словарей // Проблемы учебной лексикографии / Под ред. П.Н. Денисова и В.В. Морковкина. – М., 1977. – С. 23-42.
5. Денисов П.Н. Учебная лексикография: итоги и перспективы // Проблемы учебной лексикографии / Под ред. П.Н. Денисова и В.В. Морковкина. – М., 1977. – С.4-22.
6. Карпенко В., Федько Ю. Франція: Мовно – країнознавчий словник. – К., 2002. – 80 с.
7. Львов М.Р. Словарь-справочник по методике русского языка. – М., 1988. – 239 с.
8. Морковкин В.В. О состоянии и желательных перспективах русской учебной лексикографии для иностранцев (вместо введения) // Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному: Сборник статей / Под ред. В.В. Морковкина и Л.Б. Трушиной. – М., 1986. – С.94-102.
9. Морковкин В.В. Учебная лексикография как особая лингвометодическая дисциплина // Актуальные проблемы учебной лексикографии / Сост. В.А. Редькин. – М., 1977. – С. 28-37.
10. Новиков Л. Учебная лексикография и её задачи // Вопросы учебной лексикографии / Под ред. П.Н. Денисова и Л.А. Новикова. – М., 1969. – С. 3-11.
11. Потапенко О.І., Кузьменко В.І. Шкільний словник з українознавства. – К., 1995. – 291с.
12. Словник символів культури України / За заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка. – К., 2002. – 260 с.
13. Україна в словах: Мовоукраїнознавчий словник-довідник: Навч. посіб./ Упоряд. і кер. авт. кол. Н.Данилюк. – К.:ВЦ «Просвіта», 2004. – 704 с.

Поступила до редакції 02.03.2005 р.

УДК 378.14

МОДУЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЯК АСПЕКТ СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Гайдамака Г.Г.

Актуальність. Підготовка до входження вітчизняної вищої освіти до Європейської (Болонської) системи навчання вимагає певних змін, які в першу чергу стосуються організації системи навчання.

У педагогічній теорії і практиці чітко виділяються три основні категорії та відповідні їм види педагогічної діяльності: виховання, освіта й навчання.

Вступ до проблеми. Навчання – це педагогічний процес, в ході якого студенти під керівництвом викладачів опановують знання, оволодівають уміннями та навичками. Він завжди двосторонній і охоплює діяльність викладача (викладання) і діяльність студента (навчання).

Відомо, що кожний навчальний предмет – це ієрархічно описані знання й уміння, які, як певний навчальний зміст, підлягають засвоєнню студентами. Зміст навчального предмета визначає відповідні методи навчання, характер навчальних посібників, терміни навчання та інші складові навчального процесу.

Зміна форми навчання, скорочення обсягу годин, які виділяються навчальними закладами на такі предмети, як українська мова за професійним спрямуванням та українська мова як іноземна (для громадян СНД), висувають нові вимоги до змісту навчання, його структури, до пошуків нових технологій у навчанні.

У лінгводидактиці поняття „технологія навчання” слід розуміти як раціональну організацію навчального процесу шляхом оптимізації діяльності викладача і студента з широким використанням усіх дидактичних можливостей та засобів навчання. Таке розуміння технології навчання вміщує широкий спектр можливостей для інтенсифікації навчального процесу, який передбачає раціональне планування, спрямоване на мобільне управління навчальним процесом, на активізацію навчальної діяльності, на підвищення мотивації навчання.

Одним з елементів раціонального планування є модульне навчання.

Модульне навчання (МН), загальні положення якого були сформульовані наприкінці 60-х років ХХ століття у США, швидко розповсюдилось в освітніх системах Європи й Америки. В кінці ХХ століття МН стає одним з найбільш цілісних системних підходів до процесу навчання, який забезпечував високоефективну технологію дидактичного процесу.

Сутність дидактичного процесу за модульною технологією полягає в тому, що зміст навчання структурується в автономні організаційно-методичні блоки (модулі), а зміст і обсяг модулів у свою чергу варіюються залежно від профільної та рівневої диференціації навчання й дидактичної мети. Такий підхід дає змогу максимально індивідуалізувати навчальний процес.

Засновником модульного навчання є американський дослідник Дж. Расселл. У роботі “Modular instruction” (1974) автор визначає модуль як навчальний пакет, що охоплює концептуальну одиницю навчального матеріалу і вимагає від учня певних самостійних дій. Учень, виконуючи їх самостійно і відповідно до своїх індивідуальних особливостей, опановує навчальний матеріал.

МОДУЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЯК АСПЕКТ СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

До нашої країни модульне навчання потрапило в кінці 80-х років завдяки працям дослідника П. Юцявічене [6] та його послідовників А. Алексюка [1], Г.В. Лаврентьєва та Н.Б. Лаврентьєва [3], Е.В. Лузика [4], М.О Чошонова [5], Г.Г Гайдамаки [2] та інших. Узагальнення робіт названих авторів дозволяє говорити, що мета модульного навчання – створення сприятливих умов для розвитку особистості шляхом забезпечення гнучкості змісту навчання, пристосування системи навчання до індивідуальних потреб особистості і рівня її базової підготовки шляхом організації навчально-пізнавальної діяльності за індивідуальною навчальною програмою.

Теоретичний аналіз робіт вищезазначених авторів дозволяє виділити такі особливості модульного навчання:

- забезпечення обов'язкового опрацювання кожного компонента дидактичної системи і наочне його представлення в модульній програмі та модулях;
- чітка структуризація змісту навчання, послідовне викладення теоретичного матеріалу, забезпечення навчального процесу інформаційно-предметною системою оцінювання та контролю засвоєння знань, що дозволяє коректувати процес навчання;
- варіативність навчання, адаптація навчального процесу до індивідуальних можливостей і потреб студентів.

Ці особливості модульного навчання дозволяють виявити високу технологічність, яка визначається:

- структуризацією змісту навчання;
- чіткою послідовністю подачі всіх елементів дидактичної системи (мети, змісту, способів управління навчальним процесом) у формі модульної програми;
- варіативністю структурних організаційно-методичних одиниць.

Аналіз сутності модульного навчання дозволяє визначити його як інноваційний вид навчання, що базується на діяльнісному підході і принципі свідомості (усвідомлюється програма навчання та власний шлях навчання), який характеризується замкненим типом управління завдяки модульній програмі та модулям.

Центральним поняттям технології модульного навчання є поняття *модуль*. Аналіз визначення модуля теоретиками і практиками модульного навчання показує неоднозначність тлумачення його сутності. Узагальнюючи визначення поняття „навчальний модуль” (НМ) стосовно до системи навчання української мови за професійним спрямуванням та навчання української мови як іноземної, під модулем слід розуміти автономну організаційно-методичну структуру навчальної дисципліни, яка вміщує в себе дидактичну мету, логічно завершену одиницю навчального матеріалу (складену з урахуванням междисциплінарних та внутрішньопредметних зв'язків), методичне керівництво (включаючи дидактичні матеріали) та систему контролю.

Побудова процесу навчання української мови за професійним спрямуванням та української мови як іноземної на модульній основі дозволяє:

1) здійснювати у дидактичній єдності інтеграцію та диференціацію змісту навчання шляхом групування проблемних модулів навчального матеріалу, який забезпечує розробку у повному, скороченому або поглибленому варіантах, що допомагає вирішити проблему рівневої та профільної диференціації у процесі навчання;

2) здійснювати самостійний вибір студентами того чи іншого варіанту модульної програми залежно від рівня навчання та забезпечувати їм індивідуальний темп засвоєння програми;

3) переносити акцент в роботі викладача в бік консультативно-координуючих функцій управління пізнавальною діяльністю студентів.

Таким чином сутність модульного навчання полягає в тому, що для досягнення певного рівня комунікативної компетенції студентів на основі відповідних принципів і факторів здійснюється укрупнене структурування змісту навчального матеріалу, вибір адекватних йому

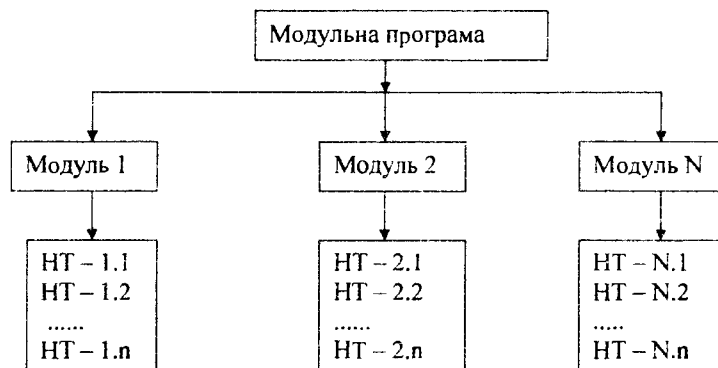
методів, засобів і форм навчання, спрямованих на самостійний вибір і проходження студентами повного, скороченого або поглибленого варіантів навчання.

Модульне навчання української мови за професійним спрямуванням та української мови як іноземної передбачає створення модульної програми. Модульна програма – це дидактична парадигма, що складається з окремих модулів, кожний з яких має певну дидактичну мету. Досягнення цієї мети забезпечується конкретною дозою змісту навчального матеріалу, засвоєння якого діагностується контрольними завданнями.

Дидактична система модульного навчання, як і будь-яка дидактична система, передбачає проектування змісту навчання відповідно до поставленої мети та загальнодидактичних принципів і критеріїв. Зміст навчального предмету оформляється у вигляді програми, проектування якої здійснюється на основі загальноприйнятих принципів:

- формування змісту навчального предмету навколо базових понять та методів;
- систематичності та логічної послідовності викладення навчального матеріалу;
- цілісності і практичної значущості змісту;
- наочності подання навчального матеріалу.

Схематично структуру модульної програми можна представити так:

Створюючи модульну програму і враховуючи специфіку модульного навчання, слід дотримуватись таких принципів: модульності, структуризації, гнучкості, оперативності, ларитетності, реалізації зворотного зв'язку.

Принцип модульності полягає в основній ідеї модульного навчання – використанні в процесі навчання модулів як основного засобу засвоєння студентами дози навчальної інформації з майбутньої професійної діяльності. Принцип модульності забезпечує індивідуалізацію навчання, оскільки забезпечує варіативність змісту і способів його засвоєння в залежності від рівня базової (середньої) освіти студентів, а також особливостей їхньої професійної спеціалізації.

Принцип гнучкості означає здатність оперативно реагувати та мобільно адаптуватись до науково-технічних та соціально-економічних умов, що постійно змінюються. Гнучкість торкається структурного, змістовного та технологічного аспектів навчального процесу.

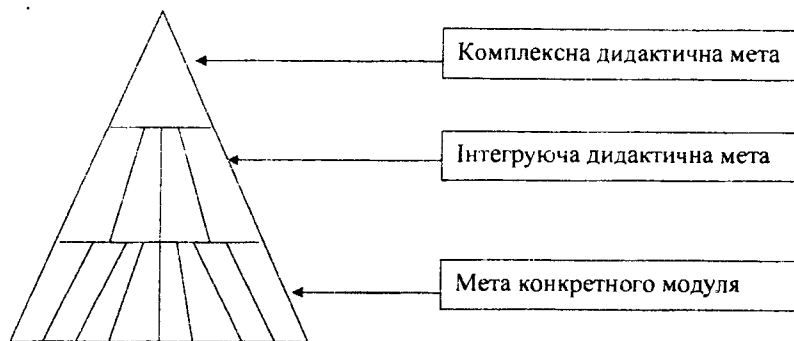
Навчальний процес, регламентований модульним навчальним планом, враховуючи індивідуальні особливості студентів, може бути змінений шляхом зміни кількості, структури та послідовності засвоєння модулів (структурна гнучкість). Змістовна гнучкість відбивається, насамперед, у диференціації навчання, а технологічна – у варіативності методів навчання та мобільності контролю й оцінювання.

Принцип оперативності передбачає у першу чергу необхідність в організації системи оперативного зворотного зв'язку у навчальному процесі з метою своєчасного контролю, коректування й оцінювання успішності опанування програмою модуля.

МОДУЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЯК АСПЕКТ СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Принцип структурування змісту навчання передбачає розподіл навчального матеріалу в межах модуля на структурні елементи, перед кожним таким елементом (темою) ставиться певна дидактична мета, а зміст навчання подається в такому обсязі, щоб забезпечити його якісне засвоєння. Модульною програмою реалізується комплексна дидактична мета, яка складається з інтегруючої дидактичної мети (вона складається з мети кожного конкретного модуля). Зміст модуля структурують (розподіляють) на навчальні елементи, яким відповідають свої цілі, причому кожний навчальний елемент повинен співвідноситись з певним функціональним елементом навчальної діяльності.

П.О Юцявічене схематично цей принцип подає у вигляді піраміди:

Принцип реалізації зворотного зв'язку забезпечує управління навчальним процесом шляхом створення системи контролю та самоконтролю засвоєння навчального матеріалу модуля.

Процес побудови модульної програми починається з визначення її структури, яка має складатися з:

- 1) визначення комплексної дидактичної мети і назви модульної програми;
- 2) визначення інтегруючих цілей відповідних їм модулів;
- 3) побудови структури модульної програми;
- 4) визначення структури окремих цілей у складі кожної інтегруючої дидактичної мети;
- 5) побудови структури конкретного модуля на основі структурних окремих цілей.

Висновки. Відповідно до визначеної структури модульної програми формується зміст кожного модуля, який обов'язково має містити такі структурні елементи: 1) дидактичну мету; 2) власне навчальний матеріал, розподілений на навчальні елементи, та методичне забезпечення процесу його засвоєння; 3) інформацію про способи контролю і самоконтролю та про можливі способи засвоєння даного навчального матеріалу.

Список літератури

1. Алексюк А. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання. – К., 1993.
2. Гайдамака Г.Г. Тестовий контроль сформованості комунікативної компетенції з російської мови студентів національних груп немовного вузу: Дис. канд. пед. наук. – М., 1992.
3. Лаврентьев Г., Лаврентьева Н. Складні технології модульного навчання. – Барнаул: Алт. держ. ун-т, 1994.
4. Лузик Е. Розробка і впровадження критеріально-орієнтовних тестів досягнень з навчальних дисциплін. – К., 1996.
5. Чошинов М. Теорія і технологія проблемно-модульного навчання в професійній школі: Дис. докт. пед. наук. – Казань, 1996.
6. Юцявічене П. Теоретичні основи модульного навчання: Дис. докт. пед. наук. – Вільнюс, 1990.

Поступила до редакції 24.02.2005 р.

УДК 80:316.3

ТРАГЕДИЯ СОВРЕМЕННОСТИ («СБЕЖАВШИЕ СМЫСЛЫ»)

Давыдова В.Ю.

Теоретическими основами статьи являются следующие презумпции:

1. Письмо представляет доминантное становление текстуальности.
2. Рассмотрение формы, структуры, письма и события в одном проблемном поле выявляет закономерности мысли – актуальные концепты, которые имеют отношение к оформленности, структуризации и расположенности.
3. Тема времени уступает место теме расположенности и структуризации.
4. Современность может быть понята как особого рода произведение, в котором чувственно-телесные интуиции соотношены с рефлексией эстетического опыта.

Новизна исследования состоит в следующем:

- впервые произведение С.Кржижановского рассматривается как событие на пересечении общего и неповторимого;
- рассматривается актуализация темы пространства, не онтология времени, а онтология пространства.

Основные цели статьи: 1) Представить новеллу/притчу С.Кржижановского как философски фиксированные представления о пространстве. 2) Изучение авторского мира образов и символов как коллективных «ментальных карт», которые актуально тематизируют воображение и коллективные репрезентации [7, с. 1].

Актуальность. Материалом исследования является текст новеллы/притчи С.Кржижановского «Катастрофа». Опора на данный текст объясняется рядом причин. Во-первых, литературоведение и критика ещё не сделали данный текст предметом «интенсивного» исследования. А во-вторых, темы письма и события оказываются значимыми для большинства ведущих философских стратегий. Письмо и событие соотношены в большей степени топологически, чем хронологически.

Постановка проблемы. Сближение структурализма с феноменологией, психоанализом, герменевтикой, философией жизни и «теориями чтения» означает переход на стадию постструктурализма. Провести четкую линию между структурализмом и постструктурализмом сложно. Уже в исходных положениях эстетики формы и структуры были предпосылки возникновения постструктурализма. Р.Барт предлагал узаконить множественность. Философ ограничивал произвольную вариативность толкований, устанавливая трансисторическую сущность литературы. Для Р.Барта литература – функциональная система, один элемент которой («произведение») неподвижен, а другой («мир», «эпоха», «читатель») варьируется. Именно Р.Барт провел принципиальное различие между литературоведением и критикой. Творчество – это конструирование с помощью текста. Творчество автобиографично.

В 70-е годы текст для Р.Барта предстает как трансмутация различных символов. Автор, читатель и критик в равной степени творят текст. Традиционный «автор-демиург», выражающий теологический смысл творчества и культуры, радикально потеснен. Текстовое бытие многомерно. Стратегии второй половины XX в. разводят произведение и текст, но в творчестве С.Кржижановского (1887-1950) они парадоксально совпадают. Это делает его опыт чрезвычайно показательным. Начало творчества Кржижановского совпадает с активным

интересом к вопросам формы и структуризации («структуралистский логос»). Рефлексия и творчество совпадают в событии письма.

Уже в формализме были заложены основы исследования априорных основ дискурса. Русские формалисты, создавая термины и понятия, находились в оппозиции практически ко всем предшественникам. Способ «негативного» определения выступил в качестве алгоритма конституирования смысла – этот алгоритм принципиально повлиял на манеру писать и мыслить [3, с.131-134]. Интерес к темам следа, смещения, инверсии, стершегося смысла, рассеивания свидетельствует о значимости темы.

Структуралистический логос определен картезианской традицией в понимании языка в соединении с космотелесным интуированием и практикой. Исследования лингвистами системного порядка языка – это продолжение капитального сознания, осуществленного в сфере языка. Собственно философскую значимость проблема философского языка получила при осмыслении возможностей существования философии и субъекта.

От физиологических, психических и духовных состояний к языку откровения («глоссологии»), от языка – к языку поэзии, от языка поэзии – к антропологии, от поэтики – к эстетике, этике, от заумного языка – к определениям антропологической константы как субъективной целостности – вот фиксированные позиции осмысления проблемы поэтического. Язык был поставлен в соответствие с возможностями философского опыта.

Именно предписание формалистов «исследовать литературность, а не литературу» было высоко оценено в 60-е годы, когда структурализм активно входил в методологию гуманитарного знания. Телесность, бессознательное, жизненная энергетика и другие побудительные силы и стремления будут помещены в намеченный формализмом топос. Отдельное художественное произведение как осуществленный эстетический опыт предстает в формализме как «построение и игра». Для структуралистского логоса показательно скрытое обращение к теме предметности и вешности. Последующие сближения формализма и структурализма с психоанализом, герменевтикой, философией жизни, мифокритикой, неodarвинизмом – это реализация, соединение эстетизиса и логоса.

К.Леви-Строс анализировал социальную структуру, обращаясь к графической символике искусства. В то же время для Леви-Строса была значимой идея «суггестивности поэтического» С.Малларме, которая основывалась на мысли о наличии у каждого человека запаса особых слов-образов, подобных миру музыки и грёз [8, р.140-142]. Взгляды Леви-Строса близки эстетической теории символизма, а именно идее символизации языка, согласно которой есть прямая связь между языком, мифом и искусством. Сохраняется принципиальная гистенция символизма – трансцендентного измерения телесности, творчества, человеческого существования. На месте религиозно-мистического опыта ставится опыт событийности, символически определяемый языком.

Символика подсознания, действительно, может быть соотнесена с некоторыми типичными выражениями субъективности в языке, а символические образы в мифах, сновидениях, поэзии связаны с динамическими структурами стиля [2, с.126]. В общей логике структурализма теория поэтического языка – это соединительное звено между предструктурализмом русских формалистов и собственно структурализмом. Идеи теории поэтического языка оказались значимыми для теории интеллектуальности, в которой текст понят как «транслингвистический аппарат» [5]. Пространство текста понято как место интерферирования и напластования текстов многих высказываний, т.е. как интертекстуальность. Письмо культуры совершается во взаимодействии поэтического и философского – разворачивается игра поэзиса и логоса.

Стратегии второй половины XX в. разводят произведение и текст, но в творчестве С.Кржижановского они парадоксально совпадают. Словесная субстанция выступает как вечно-предметный материал. Рефлексия и творчество совпадают в событии письма. Философия и литература создают общий контекст – с этим связана тема влияния и

заимствования. Можно сказать, что С.Кржижановский писал одно и то же произведение с постоянным вниманием к истоку. Все произведения оказались соотнесенными прежде всего с собственным текстуально-смысловым пространством. С.Кржижановский оперирует философскими концептами, идеями и проектами так, что они оказываются именно в становлении. Эти образы-состояния не укладываются в predetermined схемы. Они могут быть взорваны изнутри любым из объяснений. Задействованными оказываются не только имена и позиции, но и возможные коннотации смыслов. Сама реальность истории, философии, литературы, политики оказывается прочитываемой с позиций возможности.

Плагон, Аристотель, Ориген, Эриучена, Томас Мор, Декарт, Спиноза, Кант, Ницше, Авернарриус предстает в произведениях С.Кржижановского как создатели текучих понятий, точнее, так интерпретированы их идеи. С.Кржижановский придавал категориям и позициям особый – предельный, пограничный, «деконструктивный» – смысл. Философские концепты включены в диалог с эстетическим опытом.

Проникающая внутрь вещи мысль извлекает смысл. Вещь и смысл разлучились. «Всякой вещи отпущено немножко пространства и чуть-чуть времени»[6, с.123]. И если хаосу дать возможность «опрокинуть, порвать и расшвырять все сложное и хитрое сооружение из орбит и эпициклов», как тут же наступит катастрофа. Так и называется одна из новелл С.Кржижановского в сборнике «сказки для вундеркиндов», написанная в 1919-1922 годах. «Мысль Мудреца только и делала, что переходила из вещи в вещь, выискивая и вынимая из них их смыслы»[6, с.123]. Хотя писатель и призывал вундеркиндов быть сострадательными к «неприкосновенности чужих смыслов», мысль Мудреца не знала сострадания. Мысль Мудреца «рылась в ворохе белых Сириусовых лучей, спокойно и деловито, точно это было не небо, а бельевой ящик старого отцовского комода»[6, с.124].

Тогда, пишет С.Кржижановский, у нас были мудрецы, но не было точных инструментов. Теперь есть точнейшие инструменты, но нет мудрецов. Так всегда. И среди вещей стал переползать слух: Мудрец покончил со звездами и возвращается сюда на землю. «Маршрут: звездное небо над нами – моральный закон в нас» [6, с.125]. Страхивая звездную пыль с крыльев, трехкрылый силлогизм близился к вещам. «Зыбь тревоги и трепеты жути всколебали все земные вещи». Тогда-то и разразилась катастрофа. Пространство и время переполнились паникой, и началось повальное бегство из мира.

«Бежали: сороконожки – слоны – инфузории – жирафы – пауки. Люди, захваченные катастрофой, в своих сорвавшихся с фундамента домах сходили с ума, снова вбегали в ум, хватили какую-нибудь ненужную цитату, перевернутую кверху словами молитву (такова уж паника), снова поспешно сходили с ума, бессмысленно кружа по своему «я» – то взад, то вперед»[6, с.126]. «Даже внутри книг было неблагоприятно: буквы – слоги – слова, бегая опротясь по строкам, сочетались в нелепые (а подчас и до немыслимости мудрые) фразы и афоризмы, на невообразимых языках». «А Земля «как яблочко покати-и-лася» (La-mi-mi), задевая за планеты, подсакивая на выбоинах пути, мощенного звездами» [6, с.127].

Здесь звуковая метафора, аллюзия знаменитой песни революционных матросов Петрограда. Вспомним обморок профессора Преображенского в «Собаьем сердце», когда детище ученого запело эту же песню (La-mi-mi). Так и пели и танцевали ансамбли матросских песен и плясок знаменитое «Яблочко»

Даже миги вышвыривали из себя все лишнее. Образовывались диковинные вещи: «человечьи слезы на проворных паучьих ножках, сердца, прилипшие к окулярам телескопов, et cet, et cet. [6, с.127].

Но писатель признается: «В узком расщепе моего пера тесно хаосу. А хаос вторгся».

Люди даже перепутали свои «я». «Бесстрастный Разум» обошелся с фактами как с идеалами, а идеалы стали мыслить как факты. «В иных умах, куда-то, точно в щель, провалилась бесконечность, в других затерялась категория причинности»[6, с.127]. Прибой паники, льдистыми капельками, «добрызнулся» и до звезд. Эклиптики закачались – «звезды

ТРАГЕДИЯ СОВРЕМЕННОСТИ («СБЕЖАВШИЕ СМЫСЛЫ»)

заскользили по безорбитью из Raum und Zeit'a [6,с.128]. «Остались: старый Мудрец, пространство, чистое от вещей, время – от событий и книги. Книги не боялись, чтобы кто-нибудь когда-нибудь мог дочитать их до смысла».

Тут начиналась игра Мудреца с фолиантами. Книги пытались спрятать свои тайны. «Шелестели об одном, думали о другом. Смысл уводил из букв текста в дробные значки «нонпарели и петита». Но Мудрец терпеливо подбирал ключи к шифрам. Вещи поняли, что идут в «некуда», в кругах «эмиграции» царило уныние.

Не быть миру, миру не быть – шелестели последними уцелевшими страницами «руководства по логике». Было создано «чрезвычайное» собрание всех часовых механизмов. Блестящий Женевский хронометр в точных философских терминах и резонах объяснил – «время, не будучи вещью, вещно в вещах не участвует». С.Кржижановский дает примечание к этой фразе, говоря о Арт.Шопенгауэре. И хронометр предложил всем часовым механизмам – стать.

И вдруг (великий «авдруг») пришла весть: Мудреца не стало. Это случилось 12 февраля 1304 года в 4 час. пополудни. Вещи бросились назад. «...в свои миги и грани: очутившись снова в таких милых, таких своих гранях, они не могли вдоволь нарадоваться, что они – они»[6, с.130]. «Понемногу – события, вещи возвращались по своим орбитам-граням. Прежде всех пришли в себя души ограниченные». Теперь, подчеркивает писатель, нетрудно шутить. Но ведь был момент, когда показалось, что земля и крошечный сферический хрусталик человеческого глаза – одно и то же. «Время тяжело подымало тяжкие веки глазу, искавшему видеть самое видение. Видение было странно и страшно... Мертвым веком снова прикрыт остеклившийся глаз» [6, с.130-131].

Катастрофа представляет ситуацию, активно обсуждаемую на протяжении XX в., – смещение метафизического эссенциализма. Создание общности на платформе общечеловеческих ценностей становится все более иллюзорным. Историческое, мистифицированное и текстуальное вступают в напряженное отношение одновременной со-бытийности. И если событие, вещи и смыслы возвратились к свои руслам, орбитам и граням на свои места, то лишь благодаря различению пестрой и огромной сферической земли и крошечного сферического хрусталика глаза. Именно ситуация, когда «Мудрец отмыслил и истлел», создает чувство защищенности – «мудрецов больше не будет». Опасного господства одного на всех смысла не будет из-за непомерной тяжести этого смысла: «потому, что легче перелистывать геологические пласты, чем приподнимать тяжкие от смыслов страницы книги Мудреца».

Совершенно недостаточно говорить о конце истории, метафизики, романа, об исчезновении автора, о том, что Бог и человек умерли одной смертью, о последнем человеке и приходе неогностика на смену неудалому титану. И недостаточно рассматривать дискурсы с точки зрения грамматических, формальных структур и ценностных ориентаций. Важно определять модальность существования дискурсов, т.е. способы обращения, атрибуции, присвоения и придания им ценности. Идеология современности стремится полностью освоить пространство создания смысла.

Выводы:

И потому в литературе как философско-антропологическом опыте и рефлексии постоянно присутствует усилие самосохранения – семантический жест, в котором представлено взаимостремление вещи и знака. Воображение автора, читателя, слушателя, зрителя и символического: событие осуществляется на грани написанного и произнесенного.

Оформляемый хаос существования – это мир человеческого обитания, и он требует обустройства. Но вселенский хаос, в отличие от хаоса существования, всегда бытийствует в первозданности. Вселенский хаос реален и неизменен. Это сфера демонизма стихий, но не зла. Этот вселенский хаос – лоно для действий и мыслей. Стремление оформить хаос всегда обречено на поражение. Но слово способно свободно проектировать позиции и действия. Примирение с хаосом может привести человека к двум следствиям. Или человек исчезает в мире хаоса, или же соединяет себя с демонизмом стихий хаоса. Личность утрачивает себя,

примирясь с хаотичностью «быта-арестанта», ибо утрачивает образ мира, в соответствии с которым личность себя осознает и строит.

Список литературы

1. Барт Р. Смерть автора// Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М.,1989.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.,1974.
3. Грякалов А.А. Письмо и событие. – СПб.: Наука, 2004. – С.131-134.
4. Делёз Ж. Ницше/ Пер.с фр., послесловие и комментарии С.Л.Фокина. – СПб., 1997.
5. Кристева Ю. Избранные труды. Разрушение поэтики. – М.:РОССПЭН.
6. Кржижановский С. Собрание соч.: В 5-ти тт. – СПб, Simposium, 2001. – 671 с.
7. Шенк Ф.Б. Ментальные карты: конструирование географического пространства в Европе от эпохи Просвещения до наших дней// НЛО. – 2001. – № 6(52). – С.43-44.

Поступила в редакцию 22.02.2005 г.

УДК 378.147:811

ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКАМ И РАЗВИТИЕ ЯЗЫКОВЫХ СПОСОБНОСТЕЙ

Деветов Р. Р.

Актуальность. В современных условиях функционирования языков в мультилингвальном регионе задачи овладения ими в достаточном объёме, позволяющем быть конкурентноспособной языковой личностью на всей территории Украины в перспективе и за её пределами, определяют необходимость и целесообразность разработки и внедрения новых подходов к обучению языкам в условиях синхронного их изучения.

Постановка проблемы. В Рекомендациях Совета Европы «О современных языках» среди обязательных мероприятий, которые необходимо проводить во всех государствах-членах этой организации, выделен такой пункт: «Способствовать широкому многоязычию» [2, с. 60].

Нет необходимости доказывать, насколько важно для Крыма формирование многоязычия как гаранта предупреждения межкультурных недоразумений и гармонизации межнациональных отношений.

Процесс становления многоязычия в обществе происходит в следующих видах: русско-украинско-английский; украинско-русско-английский; русско-крымскотатарско-украинско-английский; крымскотатарско-русско-украинско-английский и другие. Разновекторное формирование многоязычия актуализировало поиски эффективных лингвометодических приёмов, выдвинули на первый план решение важнейших задач оптимизации учебной работы.

К таким задачам, на наш взгляд, можно отнести исследования по развитию языковых способностей обучаемых.

Эффективность и качество обучения языкам теснейшим образом связаны с усилением индивидуализации учебной работы. Процесс индивидуализации и дифференциации обучения призван не только охватывать психологические особенности учащихся, но и брать во внимание индивидуальные психо-физиологические возможности как обучающихся, так и обучаемых.

Проблема формирования языковой способности всегда была актуальной и для учащихся, и для учителей, и для методистов, и для психологов. Эта проблема решалась по-разному, в зависимости от научной концепции, которая бралась за основу той или иной методики. Из истории известно, что эти методики обучения имели диаметрально противоположные установки. Взглянем на проблему усвоения во взаимосвязи, с учётом индивидуальных различий языковой личности в способностях, в генетической обусловленности (задатках) и в том числе в тактике и стратегии усвоения языка самим изучающим.

В лингвометодике до сих пор нет чёткого ответа на вопрос, в чём сходство и различие между понятиями «способность» и «компетенция».

Рассматривая проблему способностей в тесной связи с развитием, С.Л. Рубинштейн пришёл к выводу, что «в индивидууме должны существовать предпосылки, внутренние условия для их органического роста» и «что они не predetermined, не даны в готовом виде до и вне всякого развития». В структуру внутренних условий, которые опосредуют эффект внешних влияний и в какой-то степени определяют формирование способностей человека, включаются и его природные особенности. Важное значение С. Л. Рубинштейн придавал взаимосвязи внешних и внутренних условий развития способностей как научной основе при решении концептуальных проблем теории способностей. Эффективность, продуктивная

результативность деятельности сама по себе необходима, но она не во всём определяет внутренние возможности личности, ее способности. По мнению С. Л. Рубинштейна, «нельзя определять умственные способности, интеллект человека по одному лишь результату его деятельности, не вскрывая процесса мышления, который к нему приводит» [5, с. 221].

Исследователи способностей предлагали различные определения способностям. Способности – это индивидуально-психологические особенности, обеспечивающие лёгкость и быстроту приобретения знаний, умений и навыков, но не сводящиеся к ним. «Способностями можно назвать лишь такие индивидуально-психологические особенности, которые имеют отношение к успешности выполнения соответствующей деятельности», – утверждал Б. М. Теплов [6, с. 129].

По А. А. Леонтьеву: «Языковая способность есть совокупность психологических и физиологических условий, обеспечивающих усвоение, производство, воспроизводство и адекватное восприятие языковых знаков членами языкового коллектива» [4, с.180].

Л. А. Яковович подчеркивал: «хотя способность к языкам есть сама по себе врождённая способность, свойственная всем особям вида человек, скорость овладения языком и вторым языком в частности и эффективность использования языка в процессе коммуникации являются факторами реализации языковой способности, зависящими от индивидуальных качеств (уровень развития интеллекта, предшествующий опыт, мотивация, физическое развитие)» [7, с. 110].

В. Б. Беляев, рассматривая проблему общей структуры иноязычно-речевых способностей, говорит о том, что «все иноязычно-речевые способности находятся во взаимодействии и образуют единое целое». Им выделено десять компонентов этих способностей, из которых четыре связаны с владением основными аспектами языка (способности фонетические, лексические, грамматические и стилистические), четыре – с речевыми процессами (способности слушания, способности говорения, способности чтения, способности письма). Два являются основными способностями – иноязычное мышление (как бы фокус всех речевых способностей) и языковое чутьё или «чувство языка» (средоточие языковых способностей) [1, с.183].

Новизна подхода к изучению способностей М. К. Кабардова заключается в исследовании взаимосвязи природных и социально-психологических факторов при формировании иноязычно-речевых способностей и индивидуальных стилей усвоения знаний, а также учёта типологических свойств нервной системы и темперамента и их детерминирующей роли в трёхфакторной модели образовательной технологии «учитель – метод – ученик» [3, с.42].

Следствием общих способностей, вытекающим из определений, приведённых выше, является обучаемость, то есть прямое отношение к учебной деятельности. Под обучаемостью мы понимаем такие характеристики индивидуальных возможностей учащегося к усвоению учебной деятельности: запоминание учебного материала, решение задач, выполнение разнообразных типов учебного контроля и самоконтроля. Обучаемость включает многие показатели и параметры личности обучающегося:

- 1) особенности личности (мотивации характера, эмоциональных проявлений);
- 2) познавательные возможности (особенности памяти, внимания, восприятия, мышления и речи);
- 3) качества, определяющие возможности общения и соответствующие проявления личности (общительность, замкнутость).

Обучаемость можно характеризовать и с динамической стороны: темп продвижения, уровень учебных достижений, устойчивость и возможность переноса полученных знаний для решения других учебных задач.

Итак, языковые способности мы можем рассматривать как обучаемость языку.

ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКАМ И РАЗВИТИЕ ЯЗЫКОВЫХ СПОСОБНОСТЕЙ

В структуру обучаемости, как известно, входят такие компоненты, как усвоение (соотносимое с языковыми средствами) и применение (имеющее отношение к речевой коммуникативной деятельности).

Исследования последних лет показали, что индивидуально-устойчивые характеристики обучаемых, определяющих успешность – неуспешность овладения языками, реализуются, как минимум, в четырех уровнях:

- 1) в коммуникативном поведении в процессе обучения;
- 2) толерантности – нетолерантности к изучаемым языкам;
- 3) в природных предпосылках способностей;
- 4) в основных характеристиках познавательных процессов учащихся.

Обучение языкам и развитие языковых способностей представляет сложную многокомпонентную систему. Эта система вбирает в себя общий (интеллект) и специальный компонент (язык и речь). Системообразующим компонентом, на наш взгляд, является «чувство языка», языковая интуиция. В языковую способность обучаемого включаются также логико-языковые и творческие компоненты, которые обуславливают умение и навык осуществлять операции с языковым материалом.

Одним из недостатков традиционного обучения языкам является доминирование изучения системы уровневых единиц, что проявляется в формализации обучения и приводит к ослаблению семантического аспекта исследования языковых явлений, его коммуникативной направленности.

Анализ процесса преподавания языков в учебных заведениях, диагностика уровня сформированности важнейших структурных компонентов языковой способности (логико-языковых операций, сопоставительных характеристик, творческого компонента логического мышления, языковой интуиции, образного строя, эмоциональной и произносительной стороны речи) показывают: 1) лингвистические термины, определения и правила заучиваются учащимися, в основном, механически, происходит подмена языковых понятий элементарными представлениями о языковых явлениях. Это, на наш взгляд, становится причиной торможения процесса формирования логико-языковых операций анализа, сравнения, дифференциации, абстрагирования, обобщения, классификации; 2) обучаемые не могут оперировать лингвистическими понятиями при построении связных монологических высказываний о языке, не в полной мере владеют значениями языковых единиц, сущностью языковых категорий, значительные затруднения испытывают при изучении абстрактного языкового материала – морфологии и синтаксиса; 3) у большинства учащихся выявляется недостаточно сформированным умение производить семантический анализ. Различные виды языкового разбора усваиваются учениками как списки формальных признаков языковых фактов. Не происходит осознанного совершенствования учениками логико-языковых операций усвоения способов действия и переноса его на другой учебный материал; 4) школьники оказываются неготовыми к творческой деятельности с языковым материалом (его оценке, построению, трансформации, воспроизведению).

Предметы языкового цикла обладают уникальными возможностями для развития творческого компонента языковой способности личности, языковой интуиции. К сожалению, наблюдения за процессом обучения языкам свидетельствуют, что учащиеся не владеют тропами, эмоциональными средствами выразительности, обнаруживают низкий уровень образного мышления. Анализируя художественный текст, не могут выделить образные средства языка, использованные автором. Этот факт может быть объяснен тем, что в обучении языкам недостаточно реализуется семантический подход к изучению языковых единиц, недостаточно ведется лексическая работа по уточнению значений слов, а также слабым вниманием к переносным значениям слова, отсутствием системного подхода к овладению фразеологией и метафоричной лексикой.

Причинами несовершенства исследуемых компонентов языковой способности являются также: 1) недостаточная взаимосвязь родного языка и родной литературы; 2) отсутствие межпредметных связей в преподавании предметов языкового цикла.

Как известно, языковая интуиция проявляется при разграничении учащимися языкового узуса, языковой нормы и окказиональности, отклонения от нормы. Наши наблюдения показали, что учащиеся не могут исправлять тексты с лексическими, морфологическими ошибками.

Это обусловлено недостаточными знаниями языковых норм, слабым владением учащимися законами формообразования как родного, так и изучаемых языков. Традиционно при обучении языкам в школе форма рассматривается, как правило, изолированно от содержания, ее усвоение сводится к механическому запоминанию внешнего облика слова. А это неэффективно.

Причинами недостаточного развития «языкового чутья» («чувства языка») являются недостаточное количество и подача в учебниках предлагаемых упражнений на трансформацию языкового материала по редактированию и исправлению ошибок в чужой речи, не учитывающих типичность, частотность, сложность нахождения ряда ошибок, над исправлением которых необходимо работать дольше.

Реализация коммуникативной и функционально-семантической направленности обучения языкам в школе, расширение семантического аспекта изучения языковых явлений, которые обеспечивают усвоение сущности изучаемых языковых понятий, языковой семантики, формирование и осознание логико-языковых операций с готовым языковым материалом, в том числе способности к его трансформации, воспроизведению, построению и оценке, будут способствовать эффективному развитию всех компонентов языковой способности.

В основу предлагаемой методики обучения языкам и развития языковой способности учащихся в условиях синхронного изучения нескольких языков взяты следующие концептуальные положения:

1. При обучении языкам в школе важно вести системную работу по формированию, развитию и совершенствованию следующих структурных компонентов языковой способности: 1) общего компонента, включающего в себя логическое мышление (владение логико-языковыми операциями), образное мышление (умение сопоставлять образы, находить эквиваленты языковых явлений); 2) специального языкового компонента (восприятие семантики языковых единиц всех уровней, лексических, морфологических и синтаксических значений, осознание теории языка); 3) специального коммуникативного компонента (умение строить связное лингвистическое высказывание, владение выразительными и эмоциональными средствами языка); 4) толерантности к изучаемым языкам и культурам.

2. Система развития языковых способностей может быть реализована в разработке и выполнении следующих видов заданий:

1) логико-языковых заданий:

- на выделение существенных и несущественных признаков лингвистических понятий, категорий и явлений;
- на узнавание данного языкового явления в тексте;
- на языковой анализ (фонетический, словообразовательный, этимологический, лексический, морфологический, синтаксический и др.);
- на сравнение и дифференциацию сходных и различных языковых явлений;
- на обобщение;
- на абстрагирование;
- на классификацию;

2) творческих заданий:

- на развитие логического мышления;
- заполнение пропущенных в тексте слов, словосочетаний;

ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКАМ И РАЗВИТИЕ ЯЗЫКОВЫХ СПОСОБНОСТЕЙ

- воспроизведение лингвистического текста;
- составление текста-рассуждения на лингвистическую тему;
- на развитие языковой антиципации;
- на звуковое воображение;
- на переосмысление значения узуальных слов;
- на нахождение и исправление чужих языковых ошибок;
- по развитию образного строя речи и образного мышления;
- на определение звукового, графического, лексического эквивалента языкового явления;
- на языковой анализ различных типов и жанров текстов;
- изложения и сочинения на лингвистические темы.

3. Процесс развития языковой способности учащихся предполагает продвижение учеников от этапа выполнения языкового задания на анализ, дифференциацию, обобщение, абстрагирование, классификацию данных языковых фактов через этап выполнения заданий на трансформацию языкового материала (его исправление, редактирование, воспроизведение) к его конструированию (словотворчеству, составлению устных и письменных текстов на лингвистическую тему, составление высказываний с конкретным лингвистическим заданием, анализ языка различных типов текстов и пр.).

Выводы. Достижение эффективных результатов в обучении нескольким языкам в условиях их синхронного изучения оказывается возможным только при условии развития языковых способностей обучаемых. Эта проблема должна быть всесторонне исследована психологами, психолингвистами, лингвометодистами, дидактами.

Список литературы

1. Беляев Б. В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. – М.: Просвещение, 1965. – С. 183.
2. Рекомендація № R (98)6. Про сучасні мови // Бюлетень Бюро інформації Ради Європи в Україні. – 2002. – № 9. – С. 60.
3. Кабардов М. К. Типы языковых и коммуникативных способностей и компетенции // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – С. 34-49.
4. Леонтьев А. А. Слово в речевой деятельности. – М.: Наука, 1965. – С. 180.
5. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. – М.: Наука, 1973. – С. 221.
6. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. – М.: Издательство АПН, 1961. – С. 129.
7. Якобовиц Б. В. Изучение иностранного языка (Опыт психолингвистического анализа) // Методика преподавания иностранных языков за рубежом. – Выпуск № 2. – М., 1976. – С. 109-123.

Поступила в редакцию 01.02.2005 г.

УДК 378.147:811

МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Калініченко А.І., Комарова І.І.

Актуальність. В умовах глобалізації економіки й входження України в європейське співтовариство, активного розвитку ділових, правових, культурних і наукових зв'язків із зарубіжними країнами від випускників вищих навчальних закладів вимагається практичне володіння однією або декількома мовами міжнародного спілкування. Знання іноземної мови більше не є прерогативою обраних, кожен фахівець із вищою освітою повинен володіти іноземною мовою й бути здатним до іншомовного спілкування в професійно значущих ситуаціях і сферах взаємодії. Реалізація цього завдання потребує забезпечення професійної та комунікативної спрямованості вивчення іноземної мови у вищому навчальному закладі. Орієнтація навчання іноземної мови на підготовку студентів до професійного спілкування є методично виправданою, оскільки мовленнєва спеціалізація виступає потужним мотиваційним стимулом і фактором прагматичної цінності вивчення іноземної мови студентами-економістами. Практика свідчить, що інтерес до предмета зростає тоді, коли він є практично значущим, коли студенти чітко уявляють перспективи використання отриманих знань, коли метою навчання стають навички й уміння, які підвищують особисту конкурентноздатність і шанси на успіх у бізнесі, науці або будь-якій іншій сфері діяльності.

Вступ до проблеми. Проблема забезпечення професійної спрямованості вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах привертала увагу багатьох дослідників. Її розв'язання вбачається головним чином у застосуванні імітаційно-ігрового підходу до вивчення іноземної мови (І.В. Драгомирецький, Ю.М. Друзь, Л.І. Якубовська). Зокрема, І.В. Драгомирецький досліджував використання ситуативно-імітаційних ігор у навчанні англійської мови курсантів морських навчальних закладів [2], Ю.М. Друзь – організацію та проведення ділових ігор у процесі підготовки студентів до іншомовної комунікації [3], Л.П. Якубовська – дидактичні умови використання навчально-рольових ігор професійної спрямованості на заняттях з іноземної мови у вищому військовому навчальному закладі [5].

На наш погляд, перспективним напрямом забезпечення професійної спрямованості викладання іноземної мови у немовних вищих навчальних закладах є реалізація принципів контекстного підходу, обґрунтованого А.О. Вербицьким [1]. Мається на увазі використання під час занять з іноземної мови методів і форм навчання, що імітують зміст і соціально-предметні особливості майбутньої професійної діяльності студентів.

Спираючись на принципи контекстного підходу, ми розробили теоретико-методологічну систему професійно орієнтованої, прагматично й когнітивно значущої мовної підготовки студентів економічних спеціальностей і на її основі створили практичну модель курсу іноземної мови для економістів. Структура й зміст моделі визначаються такими факторами: розвиваючим характером навчання, комплексним і системним характером курсу вивчення іноземної мови, необхідністю врахування як лінгвістичних, так і нелінгвістичних (спеціальних) складових процесу вивчення іноземної мови, специфікою економічної лексики, а також основними лінгводидактичними принципами навчання мови для спеціальних цілей.

МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Модель складається з низки компонентів, які відображають професійну спрямованість вивчення іноземної мови в економічному вищому навчальному закладі.

1. *Мовні й лінгвокраєзнавчі знання.* Очевидно, що першорядною умовою, необхідною для оволодіння іноземною мовою як засобом професійного спілкування, є власне лінгвістичні знання й знання в галузі лінгвокраєзнавства. При цьому необхідно приділяти особливу увагу відбору саме соціально значущих, культурологічно специфічних інформаційних одиниць, опановуючи якими студент буде засвоювати релевантні лінгвокогнітивні характеристики представників іншої етнокультурної спільноти.

Продовжуючи шкільний курс вивчення іноземної мови й оперуючи певним запасом лінгвістичних знань, студенти поглиблюють, розширюють і вдосконалюють свої мовні знання, засвоюючи великий обсяг лексичного й граматичного матеріалу, необхідного для усного й письмового іншомовного спілкування. Відповідно до принципу інтеграції й диференціації навчання іноземної мови, мовні знання набуваються протягом усього навчального курсу, тому що кожна тема або комунікативна ситуація співвідноситься з певними мовленнєвими й мовними засобами, а також з екстралінгвістичною інформацією [4]. У свою чергу, знайомство з історією, географією, політичним і економічним устроєм, культурою, мистецтвом, правилами поведінки, нормами й традиціями громадського життя зарубіжних країн є необхідною умовою фонові соціокультурної підготовки, на основі якої буде реалізовуватися професійне спілкування з представниками інших культур.

2. *Мовленнєві навички й уміння.* Удосконалення й доведення до автоматизму мовленнєвих навичок і вмінь з урахуванням нової тематики й ситуацій спілкування розглядається як одна зі складових здатності ефективно використовувати іноземну мову для розуміння й передачі інформації. До числа базових належать: стандартні навички читання, говоріння, аудіювання, письма; знання словникових одиниць і навички оперування правилами, за допомогою яких ці одиниці перетворюються в осмислені висловлення; уміння використовувати мовні засоби відповідно до мети, місця, часу і сфери спілкування, статусу партнера по комунікації; уміння розуміти висловлювання в значущих блоках, планувати мовну поведінку й передавати інформацію у зв'язних, логічних і аргументованих висловленнях; уміння аналізувати й оцінювати ситуації спілкування, приймати адекватні рішення щодо мовного поведіння, здійснювати контроль своїх мовних вчинків і дій партнерів по спілкуванню, а також користуватися власним мовним досвідом для компенсації наявних прогалин у знанні іноземної мови (як вербальними, так і невербальними елементами); уміння користуватися різними формами й способами мовної діяльності (письмовими, усними, паралінгвістичними, екстралінгвістичними).

3. *Когнітивно-комунікативні вміння.* Виділяючи зазначені вміння в окрему групу, ми прагнемо підкреслити їхню важливість для пізнавальної діяльності студентів. До цього типу вмінь належать читання й аудіювання. Когнітивний характер основних рецептивних умінь зумовлений необхідністю здійснення розумових дій, спрямованих на подолання раціональним шляхом не тільки лексико-граматичних труднощів, але й стилістичних, соціокультурних і лінгвокраєзнавчих. Крім того, розуміння автентичних текстів і адитивної інформації пов'язане з виконанням розумових операцій, які сприяють інтелектуальному розвитку студентів. Під час навчання читання й аудіювання створюються можливості для набуття нової інформації щодо різноманітних сфер життя зарубіжних країн, ознайомлення з їхнім національним менталітетом і соціокультурною атмосферою, розширення знань з різних галузей науки, культури, політики, економіки, права тощо.

4. *Сфери й ситуації професійного спілкування.* Потенційні можливості використання іноземної мови економістами в різних сферах професійної комунікації надзвичайно широкі, а тому неможливо у повному обсязі передбачити й охопити їх у вузівському курсі іноземної мови. Проте аналіз публікацій і інших джерел інформації допоміг визначити коло найважливіших, обов'язкових для включення в навчальну програму сфер спілкування. Такими,

на наш погляд, є: суспільно-політична, соціально-культурна, повсякденно-побутова й професійна. При цьому під професійною маються на увазі виробнича, комерційна й наукова сфери спілкування. Акцентуючи увагу на сферах професійної комунікації, важливо враховувати, що кожна з них проявляється в конкретних ситуаціях спілкування, які у свою чергу визначають стереотипні умови взаємодії учасників, їхні соціальні ролі, функціональні обов'язки, загальний характер комунікаційного поля. На наш погляд, моделювання на практичних заняттях якомога більшої кількості різноманітних ситуацій як усного, так і письмового спілкування допоможе студентам включитися в процес іншомовної професійної адаптації й підготує їх до реалій майбутньої професійної діяльності.

4. *Тематика й зміст навчальних матеріалів.* Навчання професійно орієнтованої іноземної мови передбачає тематичну відповідність навчальних матеріалів, оскільки неможливо навчати мові спеціальності й формувати відповідні комунікативні вміння та навички окремо від засвоєння фактологічних і контентних даних, що утворюють професійну компетенцію фахівця. Беручи до уваги той факт, що іноземна мова вивчається на 1-2 курсах неможовного вузу, а також прагнучи уникнути проблем змістового характеру, ми вважаємо, що можна обмежитися загальнопрофесійними й загальнонауковими темами, пов'язаними з майбутньою професією студентів. При цьому критеріями відбору тем виступають їхня частотність, значущість, доступність у когнітивному плані й відповідність завданням навчання. На наш погляд, реєстр тем для навчання іноземної мови економістів повинен містити в собі такі розділи: „Моя майбутня професія”, „Економічні системи”, „Товарне господарство”, „Підприємництво”, „Організаційно-правові форми підприємств”, „Діяльність підприємства”, „Керування підприємством”, „Виробництво”, „Маркетинг і реклама”, „Фінанси підприємства”, „Бізнес-планування”, „Кадрова політика й керування людськими ресурсами”, „Ринок товарів і послуг”, „Фінансовий ринок”, „Державне регулювання економіки й грошова політика”, „Міжнародні економічні відносини”. У кожному розділі можливий поділ на кілька підтем. Однак у цілому зміст навчальних матеріалів повинен відповідати ряду принципових методичних вимог, а саме: бути функціональним, комунікативним, доступним, послідовним й системним; розвивати основні мовні навички читання, письма, аудіювання, говоріння, а також навчати перекладу й реферуванню.

6. *Типологія професійно значущих дискурсів.* Формування дискурсивної компетенції студентів, які вивчають іноземну мову для спеціальних цілей, виступає однією з найважливіших умов розвитку загальної комунікативної компетенції, а отже, створює основу для підготовки студентів до природного професійного спілкування. Адже специфіка діяльності працівників більшості економічних спеціальностей полягає в постійному спілкуванні з людьми. Уміння правильно побудувати дискурс найчастіше визначає ефективність і успішність ділових контактів. Тому логічним є орієнтація навчання усного спілкування на оволодіння набором різних професійно значущих типів дискурсів, на вміння використовувати їх у конкретних ситуаціях, а також на вміння адекватно співвідносити їх із завданнями спілкування й особливостями мовленнєвого оформлення. До числа типових для професійної діяльності економіста видів дискурсу можна віднести такі: зустрічі й проводи закордонних партнерів; презентація компанії, її продукції й послуг; ведення переговорів; спілкування з співробітниками на їхньому робочому місці; телефонні розмови; проведення інтерв'ю; обговорення із замовниками, клієнтами, постачальниками умов угод, форм оплати, строків поставок і т.д.; проведення маркетингових досліджень; участь у нарадах і зустрічах з колегами, керівниками або підлеглими; одержання посадових інструкцій; світські бесіди під час прийомів, фуршетів, банкетів і в інших ситуаціях неформального спілкування. Імовірніше прогнозування можливих реальних ситуацій спілкування неминуче приведе студентів до аналізу наявних у їхньому розпорядженні мовленнєвих засобів вираження питання, звертання, уточнення, висновку, вибачення, прохання, переконання, оцінювання, згоди, незгоди,

МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

підтримки, узагальнення, сумніву, пропозиції, відмови, констатації тощо; а в окремих випадках – до усвідомлення необхідності вивчення мовних стандартів, кліше, формул етикету.

7. *Формування економічного тезаурусу й оволодіння іншомовною економічною термінологією.* Вивчення мови спеціальності характеризується складністю засвоєння великої кількості термінів і спеціальних понять, які належать до сфер професійної діяльності майбутніх фахівців. Знайомство зі спеціальною лексикою, семантико-функціональними, структурно-функціональними, морфолого-синтаксичними, функціонально-стилістичними, текстуальними й іншими особливостями економічної мови, безумовно, становить прагматичну й когнітивну цінність для студентів, а для викладачів конструює предметну сферу власне лінгвістичного аспекту професійно орієнтованого курсу навчання іноземної мови. Однак очевидно, що студентам неможливо вивчити всю економічну термінологію за короткий термін навчання у вузі. Для розширення словника спеціальної лексики достатньо, відповідно до програмних вимог, засвоїти не менше 4000 лексичних одиниць, з них 2000 продуктивно.

Семантичний аналіз текстів різних функціональних стилів і жанрів у рамках загальноекономічної тематики дозволяє виділити такі класифікаційні групи економічних понять і термінів: 1) основні економічні поняття й терміни; 2) найменування осіб; 3) торгівля; 4) банки й кредитно-фінансова сфера; 5) біржі; 6) найменування суб'єктів економічної діяльності; 7) бухгалтерський облік; 8) маркетинг і реклама; 9) система грошового обігу; 10) оплата праці й інші види грошових надходжень; 11) система оподаткування; 12) система страхування; 13) економічна документація; 14) економіка сільського господарства; 15) економічна політика; 16) трудове право; 17) економічні злочини; 18) економіка транспорту; 19) виробництво; 20) різні галузі економіки. Практично повний збіг цих груп з тематикою занять дає змогу послідовно вводити нові лексичні одиниці, використовуючи модульний принцип подання лексики. Крім того, на нашу думку, досить значущим умінням, яке потребує особливої уваги, є розвиток здатності студентів користуватися спеціальними словниками, глосаріями, довідниками, базами даних, каталогами, ресурсами мережі Інтернет для пошуку значень незнайомих слів і виразів.

8. *Система вправ і завдань.* Вправи і завдання, які виконуються на практичних заняттях з іноземної мови, мають відповідати низці вимог. По-перше, вони мають бути адекватними завданням навчання; по-друге, диференціюватися залежно від видів навичок і вмінь, які розвиваються, від характеру рецепції, перцепції, продуктивності, репродуктивності; по-третє, спрямовуватися на вироблення дій і операцій з мовленнєвим і мовним матеріалом. Традиційне структурування занять навколо роботи з текстом визначає набір типових вправ, їхній зміст і послідовність виконання. Основний текст заняття при цьому виступає генератором реального спілкування: він створює змістову базу для навчання всіх видів комунікативної діяльності, служить матеріалом для навчальних завдань, джерелом і засобом нових мовних одиниць, містить зразки використання мови.

9. *Форми оцінки й контролю.* Контроль у курсі навчання іноземної мови для спеціальних цілей виступає складовою частиною навчального процесу. Його метою є встановлення рівня сформованості тих або інших комунікативних умінь і навичок, діагностування й виявлення прогалин у знаннях студентів, визначення динаміки їх пізнавальної діяльності й ефективності навчання в цілому. Формами поточного, проміжного й підсумкового контролю є письмові контрольні роботи, тести, усне опитування на заліках і екзамені. Підсумковий контроль необхідний для виявлення відповідності знань студентів кінцевим програмним вимогам до володіння іноземною мовою, які полягають у наявності іншомовної комунікативної компетенції, під якою розуміється певний рівень володіння мовними, мовленнєвими й соціокультурними знаннями, навичками й уміннями, що дозволяють комунікативно доцільно варіювати свою мовну поведінку залежно від функціональних факторів іншомовного спілкування.

Висновки. Наш досвід свідчить про ефективність розробленої педагогічної моделі професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів економічних спеціальностей. Орієнтація занять з іноземної мови на розвиток професійно необхідних комунікативних умінь і навичок, з одного боку, забезпечує реалізацію принципів контекстного підходу в навчанні, підвищує навчальну мотивацію і пізнавальну активність студентів, успішність засвоєння ними іноземної мови. З іншого боку, такий підхід сприяє професійному становленню студентів, формуванню у них необхідних для ефективного виконання майбутньої діяльності умінь іншомовного спілкування.

Список літератури

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М., 1991. – 206 с.
2. Драгомирецкий И. В. Ситуативно-иммитационная игра в обучении английскому языку в морских учебных заведениях: Автореф. дис... канд. пед. наук. – М., 1988. – 16 с.
3. Друзь Ю.М. Організація та проведення ділової гри в навчальному процесі при підготовці студентів до іншомовної комунікації // Рідна школа. – 1999. – №9. – С.43-44.
4. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. – М.: Просвещение. 2002. – 235 с.
5. Якубовська Л.П. Дидактичні умови використання навчально-рольових ігор професійної спрямованості на заняттях з іноземної мови у вузі: Автореф. дис... канд. пед. наук. – Хмельницький, 2002. – 20 с.

Поступила до редакції 31.01.2005 р.

УДК 378.147:81-25

СИТУАЦІЯ ЯК МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ

Козаченко О.М., Рудницька Л.І.

Ряд положень суміжних дисциплін – лінгвістики і психології – об'єктивно вимагає їх урахування при розгляді ситуації як методичної проблеми. Результат власного дослідження ми вбачаємо в побудові такої теоретичної моделі навчання, а на її підставі – такої системи роботи, яка б забезпечила формування у студента-філолога вміння вести у вигляді диспуту вільний, стилістично маркований діалог з елементами монологу.

Об'єктом нашого дослідження є ситуація як своєрідна основа, відправна точка, відштовхуючись від якої, стає можливим комплексне і разом з тим диференційоване вирішення питання формування у студентів вмінь та навичок діалогічного мовлення. Вивчення ситуації у методичному аспекті передбачає вирішення таких завдань, як: встановлення взаємозв'язку між мовленнєвою здібністю людини і здатністю формувати висловлювання у межах певних ситуацій; розгляд ситуації як одного з найважливіших критеріїв вивчення закономірностей формування та функціонування психічних процесів; характеристику ситуації на рівні функціонування в якості методичної категорії.

Питання про використання ситуацій у навчанні широко висвітлюється у методичній літературі (А.А. Алхазішвілі, І.А. Зимня, І.С. Ільїн, Є.М. Розенбаум та ін.). Цінними для дослідження ситуації як методичної проблеми виявились теоретичні положення ряду закордонних авторів (І. Бертран, Г. Гугенгейм, Р. Клосет, Н. Хомський та ін.). Визначенню поняття „ситуація” присвячено праці лінгвістів (О.С. Ахманової, В.А. Звегінцева, Г.В. Колшанського, О.Б. Сиротіної, Р. Міше, Р. Ріхтеріха та ін.) та методистів (Є.О. Маслико, Є.М. Розенбаума, Г.І. Щукіної, Т.Є. Сахарової, Н. Грос). Питання, які стосуються навчання діалогічного мовлення, висвітлюються також у низці фундаментальних досліджень (Л.Ш. Гегечкорі, П.Б. Гурвич, І.Є. Сахарова). Однак у них не йдеться про використання саме ситуації у навчанні діалогічного мовлення або ситуація сприймається тут як звичайна розмовна тема, позбавлена певних психофізіологічних характеристик, що є надзвичайно важливим при побудові ефективної методичної системи. Це дає нам підстави вважати власне дослідження *актуальним*.

Якщо повернутися до концепції навчання діалогічного мовлення, про яку згадано вище, і розглянути погляди науковців з цього приводу, але під кутом зору використання ситуації у навчальному процесі, то отримуємо таку картину.

Питання про використання ситуацій у навчанні широко висвітлюється у методичній літературі. Воно має навіть власного історика [4], що значною мірою полегшує наше завдання. Тут ситуація розглядається на рівні функціонування її в якості методичної категорії і як складова низки інших категорій цього ж рівня. Визнаючи цінність ряду положень, висунутих І.С. Ільїним, ми разом з тим вважаємо деякі з них дещо спірними. Наприклад, автор висловлює думку про те, що аналіз всіх можливих компонентів мовленнєвої ситуації не повинен бути об'єктом дослідження методики [4, с.52-53]. На нашу думку, лише детальний аналіз компонентів мовленнєвої ситуації може надати можливість виділити найбільш типові і керовані з них для використання у процесі навчання. Ми не можемо також погодитись із думкою І.С. Ільїна стосовно створення в процесі навчання природних мовленнєвих ситуацій.

які, на його думку, є своєрідною компенсацією недоліків методичної системи. На наш погляд, великою перевагою методичної системи є саме включення до її складу, поряд з навчальними, також і природних ситуацій.

Біхевіористська концепція, на підставі якої фактично створено аудіолінгвальну методику, пропонує провадити навчання в реальних ситуаціях з використанням у вправах структур типу *pattern drill*. Маємо підстави вважати, що умови навчання з використанням лише реальних ситуацій виключають застосування будь-якої системи їх впровадження (не можна використовувати реальні ситуації без попередньої роботи в ситуаціях навчальних).

Раціоналістична концепція навчання базується на генеративній граматиці Н. Хомського [6]. Останній піддає критиці погляди аудіолінгвальної методики, однак визнає необхідність використання вже згаданих генеративних моделей (*pattern drill*).

Аудіовізуальна методика приділяє особливу увагу ситуаціям, що сприймаються як необхідний елемент в організації навчання. Однак викликає сумнів категоричне твердження прихильників цієї концепції щодо виключної важливості засобів унаочнення у забезпеченні природної ситуативності навчання. Малюнок і навіть відеофільм можуть створити лише уявні обставини. Досвід показує, що проілюстровані у такий спосіб ситуації не викликають у студентів природної потреби висловлюватись. Останню забезпечують лише реальні обставини, на необхідності створення яких у процесі навчання робимо особливий наголос. Реальна мовленнєва ситуація – це не малюнок, а обставини, що виникають у зв'язку з ним. Уявна мовленнєва ситуація, на наш погляд, створюється спеціально заданими обставинами, про які і слід говорити. Ситуацію першого типу викликає природний стимул для розмови, другу – лише штучний стимул.

Отже, у процесі навчання реальна мовленнєва ситуація може створюватись викладачем для того, щоб учні сприймали її як природну. Уявна ж мовленнєва ситуація не може створюватись спеціально. Вона завжди є заданою, а тому штучною. Саме через це ми вбачаємо небезпеку у факті змішування представниками аудіовізуальної методики понять ситуації і наочності. Разом із тим ми підтримуємо їх тверде переконання у необхідності використання ситуації як основного засобу навчання мовлення, рішуче відмовляючись при цьому від провідної ролі діалогу. Все це означає, що реальні ситуації, включені до навчального процесу, повинні стати компонентами, які забезпечать динаміку мовлення. Вважаємо, що тільки це дозволить створити умови для природного спілкування.

Концепція, запропонована А.А. Алхазішвілі, передбачає навчання усного мовлення в ситуаціях, що сприймаються як обставини, які становлять для людини найбільшу цінність під час оволодіння іноземною мовою [1]. На нашу думку, у цьому визначенні враховано лише одну ознаку ситуації – її суб'єктивно позитивне сприймання комунікантом. Що ж до об'єктивних її ознак, то їх тут просто не враховано, що робить таку систему навчання дещо однобічною.

П.Б. Гурвич [3] сприймає ситуацію як кінцеву ланку методичної системи (розмовна тема – локалізована тема – підтема – розділ підтеми – підрозділ). Такою є своєрідна схема реалізації навчання. Питання про те, що ж має складати основу навчання усного мовлення – розмовна тема чи ситуація, – лишається відкритим.

У зв'язку із сказаним важливо відзначити, що в методиці неодноразово згадується про те, що ситуативність забезпечує такі параметри навчання, як ефективність, дієвість та економічність (Ф.Л. Біллоуз). Потреба вираження думки має витікати з потреби усвідомлення та реагування на ситуацію, що викликає необхідність створення „атмосфери мови” (С.В. Берлізон). Тому дійсність слід наблизити до аудиторії [5, с.53]. Часто аудиторія не відчуває потреби цього могутнього фактору, який стимулює висловлювання, через відсутність реальних обставин або їх аналогу для організації бесіди. Між тим внутрішні мотиви породжуються не необхідністю, а потребою.

Слова і вирази, що вивчаються, мають постійно жити і відроджуватись в нових ситуаціях. Окремі ситуації моделюють акти мовлення, які виступають в якості мети та засобу навчання,

СИТУАЦІЯ ЯК МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ

інші – тільки лише в якості засобу [2]. Створення відповідних умов має забезпечити використання трьох типів наочності: предметно-ситуативної, зображувально-ситуативної та мовної (І.М. Сахаров). Як бачимо, таке „ситуативно-наочне” навчання також обмежується лише уявними ситуаціями.

Виділяються також тематичні, стилістичні та психологічні ситуації. Останні два різновиди, які розроблені П.Б. Гуревичем і можуть з успіхом використовуватися у навчанні, вдало співвідносяться з локалізованими та нелокалізованими темами.

В результаті методисти приходять до висновку, що ситуативний підхід у навчанні іншомовної мовленнєвої діяльності має відобразитись в усіх ланках педагогічного процесу з іноземної мови.

Не менш важливою для нас є й думка лінгвістів, які вказують на тісний зв'язок діалогічного мовлення і ситуації. Ситуація визначається тут як один з конструкційних елементів діалогічного мовлення, а діалогічне мовлення – як форма мовленнєвої діяльності, що реалізується з орієнтацією на певну ситуацію (І.А. Арбузова). Звичайний акт мовленнєвого повідомлення може бути реалізований за умови ситуативності самого мовлення (М.С. Ільїн). Що ж до практичного оволодіння мовою, то тут діалог і ситуація являють певну єдність: саме діалоги допомагають створити природну мовленнєву ситуацію. Тому підкреслюється обумовленість конкретною ситуацією значення повідомлюваного, що є однією з постійних ознак діалогічного мовлення (Г. Каллеман). Визначення ж характеру мовленнєвих ситуацій вимагає врахування ознак різних стимулів, що викликають участь у діалозі.

У практиці навчання рекомендується створити певну ситуацію, в межах якої здійснюватиметься розмова за даною темою (В.Є. Солнцев, Л.Д. Цесарський). Щоправда, пропонується проводити розподіл мовленнєвих тренувань на бесіди з певної теми і на бесіди у зв'язку з ситуацією (І.І. Крюченко). Лишається, однак, незрозумілим, якого результату буде досягнуто в першому і другому випадках.

Як бачимо, в практиці навчання ситуація і тема завжди йдуть поруч. Однак у багатьох випадках лишається незрозумілим, де мова йде про тему – вихідне поняття сфери спілкування (тобто про розмовну тему), а де – про тему – предмет мовлення (тему розмови в даній ситуації). Ми говорили також і про небезпеку змішування цих двох понять, особливо у навчанні діалогічного мовлення. Не менш небезпечним для методики є сплутування ситуації і теми.

У результаті цього короткого огляду можна зробити *висновок* про те, що ситуація, діалог і тема нерозривно пов'язані з теорією і практикою навчання діалогічного мовлення. Реальна ситуація спілкування є не ілюстрацією, а обставинами, що виникають у зв'язку з нею. В залежності від ситуації мовець може обрати той шлях породження висловлювання і скористатися з тієї системи операцій, які за даних обставин забезпечать формування якісного мовленнєвого повідомлення.

Список літератури

1. Алхазішвілі А.А. Основи оволодіння усної іноземною мовою. – М., 1988. – 128 с.
2. Вайсбурд М.Л. Типологія учебно-речевих ситуацій. // Психолого-педагогічні проблеми інтенсивного навчання іноземною мовою. – М., 1981. – С.81-89.
3. Гурвич П.Б. Основи навчання усної мови на мовних факультетах. – Владимир. 1985. – 156 с.
4. Ільїн М.С. Основи теорії вправ по іноземній мові. – М., 1975. – 152 с.
5. Уэст М. Навчання англійській мові в складних умовах. – М., 1980. – 116 с.
6. Chomsky N. Théorie linguistique. // Le français dans le monde. – 1972. – № 88. – Р. 6-10.

Поступила до редакції 25.02.2005 р.

УДК 81'374:81-25

ТЕМАТИЧЕСКИЕ СЛОВАРИ В ПРАКТИКЕ ОВЛАДЕНИЯ РЕЧЬЮ

Мартынюк А.Я.

Актуальность. «Современная цивилизация есть цивилизация словаря» – это высказывание французского лингвиста А.Рея весьма точно отражает отношение общества к словарной книге. Испытывая повседневную потребность в самосовершенствовании, современный человек обращается к словарям в поисках знаний о словах, предметах и явлениях, понятиях, сведениях о культуре и о языке. Словари как часть культуры народа содержат обширную информацию о его прошлом и настоящем, они охватывают все слои лексики, всё богатство и глубину национального языка; в них отражается языковая картина жизни народа. Словари называют «сокровищницей» национального языка. Каждый словарь имеет культурологическую ценность.

Постановка проблемы. В процессе обучения языку важная роль принадлежит лексике. Овладение лексикой, словарным составом языка должно быть постепенным: от небольших по объему словарей-минимумов к словарям основной лексики. В обучении языку находит применение системный подход к изучению лексики, поэтому встает проблема создания такого типа словаря, который отражал бы системную организацию лексики и являлся словарем активного типа. К подобного типа словарям можно отнести идеографические словари, основным назначением которых является практическая помощь в выборе слов для выражения той или иной мысли. Большая практическая необходимость идеографических словарей, которые должны удовлетворять прежде всего потребности припомнить наиболее подходящее слово для выражения той или «другой мысли» при изучении иностранных языков, а также русского языка нерусскими, отмечается А. В. Щербой [6]. Эта практическая направленность появилась уже в названии первого идеографического словаря – словаря П.М.Роже: Тезаурус английских слов и фраз «для облегчения нахождения способов выражения понятий и для помощи при составлении сочинений». Подробная история идеографических словарей, критическое осмысление опыта зарубежной лексикографии в этом вопросе излагаются в книге В. В. Морковкина «Идеографические словари» [4]. Автор описывает древнейшие идеографические словари и словари европейских языков, начиная со словаря П. М. Роже, который признается «выдающимся явлением в мировой лексикографии», «первой научно-обоснованной попыткой создания некоторого макета логически упорядоченной лексики языка»[4,с.19]. Особенность идеографических словарей состоит в том, что слова в них располагаются по смыслам, по темам. Потребность в словарях идеографического типа ощущается прежде всего при сопоставительном изучении лексики разных языков. Поисками способов организации лексики в целях преподавания русского языка занимались многие исследователи, такие как И. П. Слесарева, П. Н. Денисов, В. В. Морковкин, А. Н. Половникова, Л. Г. Саяхова и др. Разработанные ими способы организации лексики, с одной стороны, учитывают системные отношения в лексике, с другой – конкретный этап и цели обучения. Результаты этих исследований нашли отражение в учебных словарях идеографического типа.

Существуют три основных типа идеографических словарей. Первый составляют идеографические словари тезаурусного типа. В них предполагается такая классификация лексики, которая обеспечивает отнесение каждого слова в каждом из его значений к

ТЕМАТИЧЕСКИЕ СЛОВАРИ В ПРАКТИКЕ ОВЛАДЕНИЯ РЕЧЬЮ

определенной смысловой группе. Идеографический словарь аналогического (ассоциативного) типа совмещает в себе черты алфавитного и смыслового расположения лексики. Слова размещаются в нем по алфавиту, однако лексические единицы, связанные по смыслу, группируются, кроме того, вокруг так называемых слов-центров или смысловых доминант.

Одним из видов идеографических словарей является тематический словарь, в основу которого положена тематическая классификация лексики. Тематические словари относятся к словарям идеографического типа, поскольку систематизация лексики в нем производится не на алфавитной основе, а на основе смысловой общности слов, предопределенной связанностью с той или иной речевой темой. В тематических словарях, по мнению В. В. Морковкина, не ставится целью выявление всех смысловых групп, существующих в словаре, создается определенное количество наиболее актуальных с точки зрения обучения тем. В тематических словарях в основе классификации лежат сферы общения, возможная тематика общения. Объектом описания в тематическом словаре являются тематические объединения слов. В данном типе словарей слова располагаются по смысловым связям на основе связей предметов и явлений реальной действительности. Проблема составления тематических словарей является особенно актуальной при изучении языка как второго родного и как иностранного. Тематическая организация лексического материала имеет ряд важных преимуществ: на основе тематически связанных слов легче построить упражнения связной речи; тематически близкие слова легче запоминаются; организация учебного материала по темам открывает более широкую возможность ознакомления с реалиями страны изучаемого языка, т.е. со спецификой ее жизни, культуры, быта, отраженными в языке. Тематический словарь имеет учебную направленность: он предназначен прежде всего для тех, кто хочет научиться говорить на том или ином языке.

В идеографических словарях тематического типа рассматриваются значения слов, которые характеризуются тематической прикреплённостью (связанностью). При создании словаря сначала отбираются и определенным образом организуются необходимые темы, а затем каждая тема обеспечивается соответствующими словами. Тематический словарь является словарем продуктивного типа, т.е. таким, который помогает читателю создавать собственные речевые произведения. Построение словаря отражает его комплексный характер. Каждый раздел тематического словаря членится на ряд тем, подтем и микротем, в составе которых слова образуют более тесные функционально-тематические единства. Основным принципом отбора лексики в тематическом словаре является принцип функционально-семантический: тематичность лексических единиц определяется функционированием их в той или иной сфере общения и смысловой связанностью с той или иной темой. Эти два фактора выступают в единстве как показатели специфичности слов для той или иной темы общения. Показателем тематичности слова и одним из критериев отбора является прежде всего степень его употребительности в рамках той или иной темы, что находит свое выражение в индексе частотности. Начиная тематическую группировку слов с речевого уровня, с рассмотрения темы как начальной точки раскрытия информации определенного содержания, тематический словарь проводит ее последовательно до конечных, неделимых тематических групп, представляющих собою собственно языковые объединения слов и выступающих, наряду с другими лингвистическими группировками, в качестве единиц выражения определенного смыслового содержания для построения сообщений на ту или иную тему. В тематических словарях слова группируются на основе общности обозначаемых ими явлений действительности по определенным темам. Тематические объединения слов могут выделяться на уровне языковой системы – это тематико-языковые, или тематико-семантические, группы с более тесными смысловыми связями, граничащими с лексико-семантическими группами [5, с.35]. Основная цель тематических словарей – содействовать читателю в наиболее точном словесном выражении и правильном грамматическом оформлении того, что он хочет сказать. Эта цель достигается наличием многообразных групп связанных по смыслу слов, относящихся к той или иной теме, подтеме.

В Крыму функционируют русский, украинский, крымскотатарский, немецкий, белорусский, болгарский, армянский и другие языки. Доминирующие языки – русский, украинский, крымскотатарский – имеют разную демографическую мощность (число говорящих на языке), которая однозначно не соотносится с национальной принадлежностью говорящих. Именно доминирующие языки Крыма были выбраны для трехязычного тематического словаря «Человек в полиэтничном пространстве». Поэтому и знакомство, и знание этих языков будет полезным для учащихся, да и для всех жителей полуострова. «Составление словаря поможет приобщиться к национальной культуре народов, обогатить свой словарный запас, задуматься об общественной значимости разноязычной лингвистической подготовки, будет способствовать формированию концептуальных установок молодежи в полилингвокультурном обществе» [1, с.290]. В русско-украинско-крымскотатарском тематическом словаре лексический материал сгруппирован вокруг пяти обширных тематических областей: **Человек; Общество; Работа, занятие, свободное время; Окружающий мир; Время, пространство, количество**. Каждая из понятийных областей последовательно членится на 23 понятийных класса, которые, в свою очередь, разбиты на 185 нумерованных групп, каждая из которых имеет наименование. В широком смысле тематическая группа – это группа слов, объединенных одной «речевой темой». Так, например, в тематической группе *виды транспорта* (тематическая область – **Работа, занятие, свободное время**, понятийный класс – **Транспорт**), можно найти названия транспортных средств: **велосипед, мотоцикл, машина, автомобиль, такси, маршрутное такси, маршрутка, автобус, грузовик**. В последующих тематических группах (*рельсовый транспорт, воздушный транспорт, водный транспорт и т.д.*) содержится информация о видах данного типа транспорта и слова, необходимые для развертывания высказывания по теме. Например: в тематической группе *водный транспорт* содержатся названия типов водного транспорта, членов команды, служащих на данных типах транспорта, а также слова, которые необходимы для раскрытия данной тематической группы.

140. водный транспорт

корабль
судно
теплоход
катер
танкер
паром
парус
яхта
лодка
грести
плыть на вёслах
управлять (лодкой)

юнга
моряк
матрос
капитан
рубка
штурман
рулевой
каюга
пассажир
спасательный жилет
порт
причал
причаливать/ причалить

Основой словаря является классификационная схема. По мнению составителей словаря: «... при составлении тематической сетки необходим учет специфики самого познавательного процесса, его последовательности и логики, а поскольку представляемый в учебном тематическом словаре лексический массив требует интенсивного запоминания, то первостепенной задачей при идеографировании должно стать такое расположение лексических единиц, которое удобно для запоминания и последующего сохранения их в памяти» [2, с.154]. Мировоззрение авторов является основополагающим с точки зрения упорядочения в словаре лексических единиц, их классификации. «...при формировании тематических групп учитывается частеречная принадлежность слов. Поэтому в списках,

ТЕМАТИЧЕСКИЕ СЛОВАРИ В ПРАКТИКЕ ОВЛАДЕНИЯ РЕЧЬЮ

представленных в словаре, присутствуют практически все основные части речи: имена существительные, прилагательные, глаголы, наречия, числительные. Основой, на которой строятся тематические группы, являются имена существительные» [2,с.158]. Имя существительное как часть речи, с помощью которой можно обозначить все, что существует и осмыслено в языке в качестве отдельного явления, выполняет в основном номинативную функцию, характеризуется предметным значением и более всего поддается поэтому тематической классификации.

Выводы. Тематический словарь как тип учебного словаря только складывается, многие теоретические проблемы, связанные с составлением тематического словаря, не разрешены. Несмотря на определенный практический опыт составления и попытки теоретического обоснования тем словаря, научные основы этого типа словаря еще не разработаны, а его создание продолжает оставаться насущной проблемой учебной лексикографии.

Создание трехязычного тематического (идеографического) словаря «Человек в полиэтничном пространстве» поможет решить много задач обучающего порядка и в качестве своеобразного учебного пособия будет, безусловно, полезным в формировании языковой и культурологической компетенции учащейся молодежи. Идеографическое описание лексических единиц можно считать важным для школьной практики (пополнение словарного запаса, развитие навыков связной речи, формирование языковой чуткости, толерантного отношения к многообразию культур). «Школа является одной из ступеней подготовки грамотного, эрудированного человека. А без знания языков сегодня взрослому человеку обойтись невозможно. Особенно это заметно в Крыму, где лишь через взаимодействие языков и культур человек становится духовно богаче» [1,с.284]. Возможность описания слов посредством идеографических методик оказывается особенно значимой для крымского региона, представляющего собой уникальный феномен существования народов, их многонациональных культур и языков.

Список литературы

1. Богданович Г.Ю. Русский язык в аспекте проблем лингвокультурологии. – Симферополь: Доля, 2002.
2. Балашова И.Г. Об идеографировании лексического минимума в учебном тематическом словаре // Культура народов Причерноморья. – 2004. – Т.1. – № 49. – С. 156-159.
3. Балашова И.Г., Новикова Т.Ю. Систематизация лексики в учебном словаре // Культура народов Причерноморья. – 2004. – Т.1. – № 49. – С. 153-155.
4. Морковкин В.В. Идеографические словари. – М., 1970.
5. Павлов В. М. Полевые структуры в строе языка. – СПб., 1996. – 144 с.
6. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии // Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.:Наука, 1974.

Поступила в редакцию 09.02.2005 г.

УДК 37.046.16:811.161.1+81'373

НАВИОНИМЫ КАК ОСОБЫЙ КЛАСС ОНОМАСТИКИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Милостивая О.И.

Актуальность. В формировании мыслящей, деятельной, творческой личности языку принадлежит определяющая роль, и поэтому очень важной является разработка концепции обучения гуманитарным дисциплинам в средней школе.

Основная цель изучения языка (как государственного – украинского, так и родного – русского) состоит в формировании личности, владеющей умениями и навыками использования языковых средств при восприятии (слушании и чтении) и создании (говорении и письме) высказываний в разных стилях, формах и типах речи.

Коммуникативная направленность учащихся средней школы основывается на системных знаниях по языку, усвоенных в функциональном аспекте, и на соответствующих практических умениях и навыках, а также на общекультурном развитии учащихся – эстетическом, интеллектуальном, патриотическом, мировоззренческом, этическом.

В данной статье определяются пути формирования языковых навыков в процессе слушания, чтения, говорения, письма.

Усиление коммуникативной направленности предполагает также ознакомление учащихся с особым классом языковых единиц – именами собственными на уроках по развитию речи.

Постановка проблемы. Собственные имена – слова особые, употребляющиеся в особой сфере и в особой функции. Они могут быть по-настоящему восприняты и поняты лишь в соотносительности с теми субъектами или объектами, которые они называют. Для восприятия нарицательных имен такая строгая конкретизация не нужна. Собственные имена больше, чем имена нарицательные, зависят от экстралингвистических факторов, в связи с чем регулируются не всецело законами языка, но и некоторыми социальными, юридическими и историческими закономерностями. Обслуживая одновременно язык с его нормами и общество с его вкусами, собственные имена входят и не входят в словарный состав языка, подчиняются и не подчиняются его законам.

Ономастические единицы привлекали внимание ученых с давних пор. Историю их возникновения, значение, смысл, связь с историей общества, с мировоззрением и верованиями людей, с окружающей природой, а также метаморфозы, происходившие с ними на протяжении разных эпох, изучали и изучают представители самых разных научных дисциплин – истории, географии, литературоведения, этнографии, психологии. Но в первую очередь имена собственные становятся объектом пристального внимания лингвистов, языковедов. Любое наименование, любое имя собственное (вне зависимости от того, к какому объекту живой и неживой природы оно относится – к человеку, животному, озеру, поселку, книге, океанскому лайнеру и т.п.) – это слово, и как слово оно входит в систему языка, образуется по законам языка, по определенным законам реализуется в речи и подвергается возможным изменениям в дальнейшем.

Имя собственное позволяет отличать отдельный единичный предмет (явление, событие) от множества подобных ему. В этом его главная функция. Поэтому собственные имена, с

НАВИОНИМЫ КАК ОСОБЫЙ КЛАСС ОНОМАСТИКИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

точки зрения грамматики являющиеся существительными, *противопоставляются в русском языке* (как и в других языковых системах) пласту имен существительных нарицательных, которые имеют иную сущность, представляют собой обобщенное название однородных предметов.

Объекты, которым человеческое общество присваивает собственные имена, очень разнообразны. В роли таких объектов выступают прежде всего сами люди, а также различные естественные и искусственные элементы географической среды, космические тела, магазины, кинотеатры, корабли и др. Поэтому перед современной ономастикой стоит задача раскрыть закономерности в области собственных имен всех видов, установить основные принципы номинации, действующие как в сфере названий естественных, природных объектов, так и в сфере названий искусственных объектов. Известно, что ни одна из областей языкознания не имела столько исследователей-лингвистов, как ономастика.

Вопрос изучения именовании кораблей как подкласса онимов (навионимы) поднимался лингвистами давно. На важность исследования таких наименований указывали А.Реформатский «Топонимика как лингвистический факт» (1964г.), В.Никонов «Нерешенные вопросы ономастики Поволжья» (1969г.), В.Ташицкий «Место ономастики среди других гуманитарных наук» (1962г.).

Названия кораблей, по существу, не подвергались полному исследованию. Можно назвать лишь небольшой раздел в монографии А.Суперанской «Общая теория имени собственного», в которой показаны «... разные тенденции в мотивировке русских военных кораблей разных эпох» [6, с.19]. Этот вопрос рассматривали Т.А.Исаева «Поволжье в названиях волжских пароходов» (Чебоксары, 1975г.), В.Ильенко, В.Ткачук «Имена морских и речных судов в русском языке советской эпохи» (Днепропетровск, 1973г.).

Названия кораблей (навионимы) – единица исторически подвижная, но в определенной степени ограниченная условностями и традициями.

Состав имен кораблей, как и любая другая ономастическая универсалия, не может быть данным раз и навсегда. Крупные общественные события, открытия, нововведения вызывают в именовании постоянные изменения, изучать которые необходимо.

Моряки придавали и придают особое значение названию корабля. Употреблялись имена святых (русс. «Святой Иоанн Милостивый», исп. “*Nuestra senora del Carmen*”), царей, императоров, их родственников и т.д. (русс. «Император Николай», «Великий князь Константин», нем. «*Кайзер Вильгельм дер Гроссе*»).

Изучаемый ономастический подкласс представляет собой несомненный интерес в плане общественно-исторической и культурно-эстетической информации (ср. имена кораблей «Александр II», «Диана», «Аскольд»).

В исследовании для подкласса имен кораблей используем термин *навионим*, который употребляется в некоторых ономастических работах.

Названия кораблей – единица исторически подвижная, но в определенной степени ограниченная условностями и традициями (имя «Рюрик» носил в свое время клипер, фрегат и крейсер). Своеобразная традиция в присвоении имен кораблям прослеживается и в настоящее время – именем первенца русского военного флота назвали свое детище – сработанный «под старину» парусник «Орел» энтузиасты Хабаровска, только современный «Орел» – парусно-моторное судно.

Как указывает А.В.Суперанская, отдельные имена с развитием общественных институтов становятся символами определенных идей, направлений, ориентаций [5, с.12]. В полной мере это можно отнести и к имени корабля, поэтому представляется необходимым оговорить функцию навионимов. По мнению Ю.А.Карпенко, часто подобным онимам свойственна информационная, рекламная, мемориальная, агитационная функции [2, с.9].

Возрастание экстралингвистических факторов приводит к тому, что имя корабля становится пропагандируемым, а сам процесс именованья превращается из стихийного в специально культивируемый и направляемый.

В дореволюционное время в именах частных кораблей Черноморья четко прослеживается социальная дифференциация их владельцев. Например, мещанам принадлежали суда «София», «Титания», купцам – «Находка», «Аграфена», крестьянам – «Успех», «Соколик», «Полезный».

В процессе ономастической номинации существенную роль играет не только характер именуемого объекта, но и такой показатель, как долговечность. В сравнении с природными объектами имя корабля относительно недолговечно, поэтому возрастает активное участие человека в процессе номинации. Один и тот же корабль может несколько раз поменять за свою жизнь собственное имя, оставаясь тем же объектом, изменяя лишь свой статус (ср.: один и тот же объект в качестве крейсера носил имя «Герцог Эдинбургский», в качестве заградителя – «Онега»).

Для каждой эпохи характерны своя символика, своя иерархия ценностей. Очень немногие названия кораблей прошли испытания временем и сохранили наименования прошлых лет. Это, прежде всего, образованные путем трансонимизации названия, опирающиеся на главные, самые важные топонимы и антропонимы с высокой положительной коннотацией («Россия», «Волга», «Тургенев»). Это также названия легендарных, прославленных кораблей («Варяг», «Паллада»).

Трансонимизация – один из наиболее распространенных путей образования новых имен собственных всех разрядов переносом известного имени в иной ономастический ряд. В XIX – начале XX вв. античные теонимы – база, опора для образования имен кораблей («Диана», «Паллада», «Венера», «Зевс»). Именами кораблей становятся и имена русских святых («Иоанн Предтеча», «Архангел Гавриил», «Георгий Победоносец», «Апостол Иаков»).

Происходит обогащение класса навионимов и за счет гидронимов («Волга», «Байкал», «Днепр», «Дунай», «Тигр», «Евфрат»).

Способствуют расширению данного ономастического ряда и другие географические названия («Украина», «Тбилиси», «Самарканд» и др.).

На уроках русского языка по развитию речи в 5 классах возможны задания с использованием названий кораблей, пословиц о море.

1. О чем говорят названия указанных кораблей («Слава Екатерины», «Александр», «Великий князь Константин»)

Для справок: В конце XIX в. корабли называют именами полководцев, флотоводцев и моряков-героев, это стало традицией. Появились имена адмиралов, генералов «Капитан Мышевский», «Капитан Вавилов», «Алексей Чириков», «Петр Шмидт» и др.

2. Подумайте, скажите, чьими именами называли корабли в начале XIX в. («Диана», «Гектор», «Аврора», «Меркурий», «Паллада»). Приведите примеры из античной мифологии. Вспомните имена богов Древней Греции.

Для справок: Господствующим стилем в начале XIX в. стал классицизм, который характеризовался обращением к образам античности как к норме. Классический подход проявился и при выборе названий кораблей.

3. Послушайте пословицы, запишите их и объясните смысл.

АДМИРАЛ

Умей быть матросом, чтобы стать адмиралом (рус.)

Из капранов не производят в адмиралы (рус.)

И адмиралы службу матросами начинали (рус.)

БЕРЕГ

Не назовешь оба берега своими, ни один твоим не станет (осет.)

В море погружайся, но от берега не отрывайся (франц.)

Противоположный берег всегда кажется зеленым (нем.)

Без берега флот и дня не проживет (рус.)

Море вышло, а берега остались (рус.)

4. Приведите примеры с использованием названий кораблей. Постарайтесь эти названия объяснить («Волга», «Днепр», «Дунай», «Тигр», «Евфрат»).

Выводы. Таким образом, ознакомление с ономастическим материалом предполагает рассмотрение его в тех аспектах и теми научными методами, которыми располагает современное языкознание во всей совокупности своих направлений и школ – таких, как «внутренняя» лингвистика (структуральная или конструктивная), социальная этнолингвистика, сравнительно-историческое языкознание (компаративистика) и др.

Список литературы

1. Ильенко В.В., Ткачук В.И. Имена морских и речных судов в русском языке советской эпохи // Исследования по русскому языку. – Днепропетровск, 1973. – Вып.3.
2. Карпенко Ю.А. Специфика ономастики // Русская ономастика. – Одесса, 1984.
3. Никонов В.А. Имя и общество. – М., 1974.
4. Попов С. Как мы называем суда // Морской флот. – 1984. – №9.
5. Суперанская А.В. Имя и эпоха // Историческая ономастика. – М., 1977.
6. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М., 1973.

Поступила в редакцию 16.02.2005 г.

УДК 378.147:811

THE MODEL OF MUTUAL DETERMINISM OF SOCIO-COGNITIVE LEARNING AND ITS FUNCTION IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

Pappas G.

1. The model of mutual determinism of socio-cognitive learning and its function in the foreign language classroom

Since school is the centre of institutional educational relationship, which means that school reality is inseparable from everyday educational process, we can claim that we should be interested in whatever happens in the classroom during the lesson.

At the same time that learning is achieved in the classroom, there are also relationships between the participants in the educational process that are being formed. Every participant possesses his/her own individual factors and manifests his/her own behaviour through the existence of environmental situations which are composed of the rest of the learners (individually, in groups, as a whole), the teacher and the shaping of the classroom.

The above participants are in constant interaction, they affect and they get affected, thus creating communication in the classroom¹. In order for the teaching model of the socio-cognitive learning to be successful, all learners have to consciously believe that they are members of a team and that in the dynamics of the team they have their own deed to accomplish; they should also have common targets and values so that coherence and unity is achieved.

The interaction between members of the class is also the essence of communicative teaching. We give and receive messages we codify and decodify, we shape our attitudes according to the facts of a particular environment but we also affect and shape the attitudes of others.

The result of interaction is the learners' practice in the creative use of the skills they have acquired as well as the grammar rules and the vocabulary they have mastered, so that they can cope with the real communicative needs that the teacher skillfully creates through dramatisation of different situations and allocation of various roles to the learners.

The teacher operates as an equal participant in the educational process; he/she functions as a model, helping learners to become familiar with the socio-cultural events of the country where L2 (second language) is spoken as a native language; he/she cultivates an atmosphere of familiarity and safety; he/she tries to construct the desired behaviour through indirect internal reinforcement², so that learners can handle reinforcement in their thought beforehand, that is before they adopt some particular behaviour.

By operating in this way the teacher ensures beforehand the following adequate and necessary conditions for the efficiency of the team³:

¹ The term "interaction" in language teaching means exchanging views, ideas, thoughts and feelings between two or more individuals/members of the classroom, which has mutual character and contributes through feedback to enriching and improving the participants' language efficiency. See Brown, D. H. (1994). Op. cit. p. 157-69.

² For indirect internal reinforcement of the socio-cognitive theory of learning see Danassis-Afendakis, Ant.K.(1996). *Educational Psychology. Learning and Development*. Vol. A'. 3rd edition. – Athens. – Pp. 216-9.

³ Seidelmann, K. (1975). *Gruppenpädagogik im Schulunterricht*. – München. – P.17.

THE MODEL OF MUTUAL DETERMINISM OF SOCIO-COGNITIVE LEARNING AND ITS FUNCTION IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

- The members of the team should be related with mutual understanding and respect for each other.
- They should develop a network of direct inter-personal communication, in which they should participate “de facto” without having any difficulty in following it.
- They should take on initiatives, enrich model behaviour, plan activities, encourage individual action.
- They should distribute activities in such a way that every member takes on a responsible role.
- They should co-operate efficiently and be emotionally related to each other.

At the same time the teaching-learning in work groups aims at helping learners express their thoughts clearly and accurately, think logically and develop their intellectual skills at the maximum. In the emotional level it aims at accustoming learners to work conscientiously and reliably, to co-operate in co-ordination, to help each other, to exchange their views freely, to respect others' opinion, to acknowledge well-meant criticism and to learn moved by self-motivation.

The educational value of teaching-learning becomes essential when the teacher creates work groups. The shy and awkward learner (observer) works beside the efficient one (model), takes advantage of his/her skills, receives positive reinforcement beforehand and manages to offer as much as he/she can to the common work developing the team spirit. Besides, the skillful and courageous learner becomes aware of his/her skills, has the satisfying opportunity of supporting the weaker learners, practises cooperation and gets accustomed to mutual aid in practise.

All learners profit from group experiences, they get social experience and increase their creative forces. They are taught the way of learning, they understand the importance of exchanging opinions, they get accustomed to inner discipline and to eagerly taking on individual and collective responsibility.

Inside the team – which is a small society – individual activity and group cooperation are harmoniously combined. The learners become capable of planning their activities and envisaging their results and of creating self-generated motives in the context of team spirit.

1. Prerequisites of success.

1.1. The classroom

The classroom is the place where teacher and learners co-exist and work. The better the condition of this place is, the more efficient the teacher and learners' will be. An ample classroom, well-lit and well-aired, decorated with taste, is a healthy and pleasant environment; it has beneficial influence on the mental state of those that stay in it⁴. The decoration of the classroom can be done following a discussion and exchange of views between teacher and learners.

1.2. The arrangement of furniture and communication

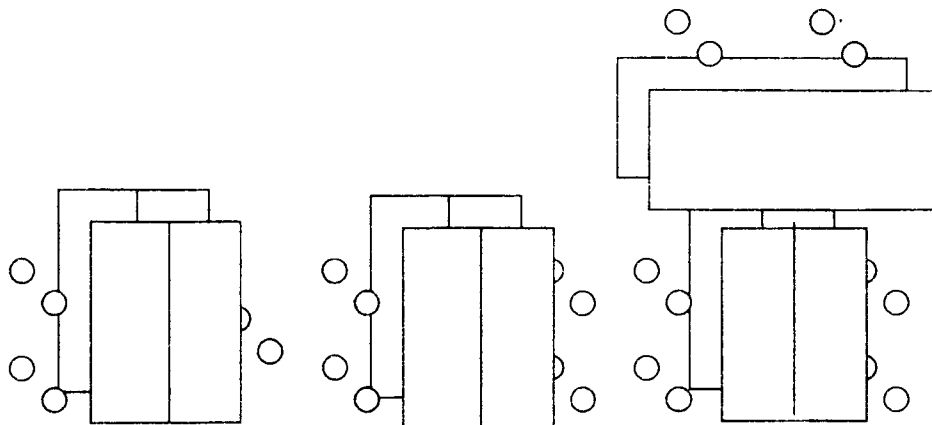
The furniture is arranged in such a way that they facilitate learners' free movement in the classroom and inter-personal communication. The bookcase and cupboards for teaching aids and material are accessible during lesson time, so that learners can use them whenever they need to. The teacher's desk, without perch, is placed at one end of the classroom, since the teacher is the “primus inter pares” (the first among the many), he/she walks around the class and coordinates their activities. The portable desks and chairs which are available can be arranged each time according to the particular activity. The teacher should help learners understand that various arrangements of the desks and tables are possible, each of which determines the particular sort and quality of communication that exists between teacher – learners and among learners. Thus, the front arrangement (desks in line, one behind the other) allows learners to follow what the teacher says and copy from the board. However communication is one-way, from the teacher to the learners. Even when some learners talk with the teacher, two-way communication is usually in the form of questions and answers; it rarely develops into an essential dialogue while learners' communication with one another happens only through the teacher's intervention. In contrast, amphitheatrical semi-

⁴ Petroulakis, N.B. (1981). *Schedules. Educational aims, Methodology*. – Athens: Phelekiis. – P. 438.

circular arrangement or arrangement in the form of **T** favours conversation with all learners, better communication among them and coordination of conversation by the teacher⁵.

Furthermore, separation in individual desks helps individual activities. Finally, when learners sit in groups of three, four or six, they communicate and cooperate better.

School desks can take the following forms in such case:

The learners sit face to face, so that visual contacts, direct exchange of opinions, two-way inter-personal communication and cooperation are best ensured. The arrangement of school desks in groups could be permanent or alternate with other forms. However, before choosing the permanent arrangement in groups, it is necessary for the learners to get used to amphitheatrical semi-circular arrangement and to practise the rules of constructive conversation.

2. The role of teaching aids in foreign language teaching

1. The meaning of “epopteia”.

Originally the term “epopteia” means the image of an object created by observation which is based on perception. This etymological meaning of the term is not the same as its educational or psychological meaning. In Educational Psychology the term has a broader sense since the object image created by all of the senses. Apart from the object images created by objects and phenomena which have a direct impact on our senses in Educational Science the term “epopteia” also includes intellectual images, that is images – created by teaching – of objects and phenomena which we do not directly perceive of.

According to Albert Bandura’s socio-cognitive theory of learning⁶, the person is not a passive recipient of messages through his/her organs of perception; he/she interferes actively with the impressions created by these messages and, as a result, he/she transforms these impressions by analyzing, elaborating, associating, evaluating, estimating and forming a complete image.

Consequently in Educational Science and Psychology the term “epopteia” means the whole of direct and indirect object images together with all the elements that make it up appear through the complex of their components their extensions and their associations.

2. The importance of teaching aids in teaching.

“It is widely believed that people born better through their senses, particularly through sight and hearing”⁷. As a result Educational Science gives particular importance to the use of teaching aids in the process of learning.

⁵ Leontiou, N. (1978). Communication. *New Education* 5. – P.25.

⁶ For the socio-cognitive theory of Albert Bandura see Danassis – Afendakis, Ant. K. (1996). *Educational Psychology. Learning and Development*. Vol. A’. – 3rd edition. – Athens. – Pp. 201-30.

⁷ Cross, A. and Cypher, Ir. (1961). Audio-Visual Education. *New York University*. – N. York. – P.8.

THE MODEL OF MUTUAL DETERMINISM OF SOCIO-COGNITIVE LEARNING AND ITS FUNCTION IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

Education has to satisfy and cultivate learners' supervisory abilities as "epopteia" is an essential operative part of education. According to the sociocognitive theory of learning, model behavior is best assimilated when we use symbolic patterns and oral instructions.

Therefore, it is absolutely essential that we "should use epopteia when teaching" by evaluating the use of teaching aids at the maximum taking advantage of their multiple applications in teaching: they, for instance, allow us to interrupt the viewing of a videotape in order to emphasize and comment on certain aspects of a model behaviour the learner has to notice, like an appropriate word to comment on its pronunciation. On the other hand, teaching aids also give learners the opportunity to go beyond the limits of their own social life by succeeding an intracultural exchange⁸. Thus learners become familiar with the socio-cultural reality of the country where L2 is spoken as a native language.

3. The importance of teaching aids in learning a foreign language through pattern imitation.

3.1. Teaching aids and perceptive-memory process.

During the stage when the person forms some behaviour through pattern imitation he/she observes and assimilates the pattern behaviour according to his/her knowledge and abilities; then he/she forms some behaviour corresponding to knowledge and abilities and acquires leading patterns which he/she codifies in the form of images, notions and models.

Teaching aids greatly contribute to the accomplishment of learning at this stage, as they stimulate learners' interest to a satisfying extent since they provide them with the suitable opportunity to observe and "take notice" of the lesson. Teaching aids not only stimulate learners' interest but they also keep it sustained through teaching, as they offer clear explanations, specific and realistic information and they create an atmosphere corresponding to reality, thus helping learners to approach the socio-cultural reality of the country whose language (L2) they are taught. Teaching aids help learners focus on the lesson by making teaching more effective since the realistic teaching-aid material and the vividness of impressions and stimuli contribute to stimulation and focus on attention.

Moreover, teaching aids play an important role to the creation of clear and appropriate intellectual representations. Very often learners form different representations on the same topic, although this is taught by the same teacher. This happens because learning is affected by the person's sociocultural, philosophical and encyclopaedic education, since new representations are created on top and with the help of previous ones. Furthermore, learners form different representations on the basis of various thoughts and impressions they may have during the course of teaching.

Therefore, it is only natural that a substantial number of misreadings and wrong representations is noticed in the teaching that does not use any teaching aids. Only through the use of the senses do we create clear and appropriate representations which are, moreover sustained for a longer time. We remember best and for a longer time what we are taught with the help of teaching aids. Besides, visual representations are recalled more easily and more accurately.

There are times when L2 teachers cannot offer the appropriate model behaviour or explain some aspect of the lesson or even show the existing associations between teaching objects. The inadequacy of oral teaching created by the self-same nature of teaching L2 makes comprehension questionable both for the teacher who questions the result of his/her own teaching and for the learner who doubts whether he/she understands right. Teaching aids effectively contribute to dispelling any doubts or misunderstandings, to comprehending teaching and to assimilating objects as well as their existing associations.

⁸ Koliades, Emm.A.(1977). *Theories of Learning and Educational Action. Socio-cognitive theories.* Vol.B. – 4th edition. – Athens. – P.129.

Referring to teaching aids⁹ Professor Rumph stresses:

“They connect and relate various objects. They specify the extent of their relationship. They make comparison easier. With their help we can compare known to unknown ones. They enable us to compare size, shape, result”.

3.2. Promoting “self – action”.

Gaudich defines self-action as “self-motivated action moved under one’s steam to directions chosen by the self-same individual”¹⁰.

Self – action is a major teaching principle according to which the learner is not a passive recipient of new educational data but an active participant. According to trinitarian bilateral determinism¹¹ the person’s manifestly active behaviour is a result of the continuous interaction between such behaviour, his/her interpersonal features and the social circumstances of his/her environment. As a result the learner’s role is not static but dynamic, since he/she controls as well as masters the state of his/her environment.

Teaching aids promote and facilitate the above teaching principle. They stimulate, sustain and promote self-action in the best possible way, since they awaken and stimulate learners’ intellect, perception, attention as well as feelings.

3.3. The making of up-to-date teaching.

Professor W.B. Jones indicates: “Relate school syllabuses with the learner’s everyday life. In other words, show him/her the existing relationship between what he/she does in school and his/her life both present and future”¹². Therefore, it is essential to relate school teaching with the learner’s environment and everyday life.

If we apply the above principle to the teaching and learning of L2 we realize that we need to carry into the classroom all the socio-cultural elements as well as all everyday life manifestations of the country where L2 is spoken as a native language.

With the help of teaching aids we manage to make the teaching of L2 interesting and up-to-date. At the same time we achieve the learners’ approach to L2 mentally, locally and temporally. In this way we manage to relate teaching with everyday life and theory with practice finally promoting the communicative approach of L2.

3.4. Relating teaching with the senses and channelling of knowledge.

According to the socio-cognitive theory of learning, an essential prerequisite for learning and the subsequent imitation of some model behaviour is its clear presentation by the model, so that it becomes noticeable by learners¹³. Through the teaching aids the teacher achieves the noticeable (clear and tangible) representation of the teaching object and he/she “transforms a mental form into an intellectual ingredient”. With the above aids we manage to stimulate more than one senses and to render learning more appropriate and clearer.

Furthermore, through the appropriate evaluation of audiovisual teaching aids we complement and improve knowledge conveyed through oral teaching; we best analyze complex topics, we anticipate misunderstandings in teaching, we give size and shape, meaning and content to words and phrases and, as a result, learners become more efficient in learning whatever teaching offers them. In addition through the use of audio-visual aids we manage to combine the skills of listening and speaking with grammar and vocabulary, in this way transforming knowledge of K2 elements from insufficient and incomplete to sufficient and complete.

⁹ Rumph, Os. *The Use of Audio – Visuals in the Church*. – Philadelphia, Pa. – P.13.

¹⁰ Herder, (1967). *Ellinika Grammata. Great Educational Encyclopaedia*. Vol 2. – Athens. – P.665.

¹¹ Danassis – Afendakis, Ant. K. (1996). *Op. cit.* – Pp. 219-25.

¹² Jones, W. *Problems in Teaching Industrial Arts and Professional Education*. – Athens. – P. 23.

¹³ For face features and the important role they play in the process of imitation model behaviour by the observer see Kapsali, Achil. G. (1996). *Educational Psychology*. – 3rd edition. – Publishing House Kyriakides Bros, Salonica – Athens. – Pp.294-6.

THE MODEL OF MUTUAL DETERMINISM OF SOCIO-COGNITIVE LEARNING AND ITS FUNCTION IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

The combination of theory and practise – due to a great extent to the use of audiovisual aids – creates the best prerequisites for successful teaching and offers learners the opportunity for self-criticism, self-improvement and efficiency in enacting the model behaviour. Through the combination of knowledge and skills, presentation and application, listening and observation, teaching becomes from abstract and theoretical, concrete, original, powerful and convincing.

Finally, through the use of audiovisual aids we manage to create an excellent teaching environment, to present and explain new teaching topics, to entertain, to broaden learners' activation, to inspire action and to mentally sustain the knowledge conveyed in the best way and for a longer time.

It is remarkable that although the use of teaching aids is necessary for successful teaching-learning L2 according to pattern imitation, we must be careful not to overuse the above aids so that we sustain their effectiveness¹⁴. Overuse of teaching aids or lack of careful planning for their proper use in the classroom may run the risk of turning the learner into "a passive puppet" and, thus, lose our main target which is the assimilation of L2 offered knowledge.

3. Teaching of oral speech in the second communication code (L2)

Through the individual and cooperative acquirement and evaluation of knowledge in L2 the teacher pursues the harmonious, full-scale and balanced development of the students' intellectual and psychosomatic forces. S/he has to try to develop the linguistic potential into a linguistic skill and to cultivate the acquirement of linguistic fluency and the consummation of their linguistic function. S/he pursues in a natural and unaffected way the learning of the second language system, development and organization of the students' language material, which has to be consciously assimilated by the students themselves. Further-more, the teacher seeks:

To teach the students to get used to listening, asking and expressing themselves fluently and naturally in the various forms of oral communication and, particularly, in conversation.

The main purpose of teaching oral speech in K2 is for the student to develop his/her linguistic and communicative skill, so that s/he communicates with his/her environment fluently. The above purpose is accomplished through the effectuation of the following separate targets:

1. Speaking

The point that initially has to be taken into consideration is correct speech and clear articulation and pronunciation of words. The teacher is the linguistic model who, by his/her correct voice, good accent and clear pronunciation, is a reference point for his/her students, who, due to their intensely imitating tendency, try to imitate him/her. The teacher ought to speak consciously slowly, clearly and with variations in his/her intonation depending on the content of the speech.

The teacher's good and clear oral speech, the nice, clear and descriptive exemplary reading of texts and his/her relative corrections and suggestions can greatly improve the students' phonetics and pronunciation. In the classroom students will be progressively taught to express their thoughts, impressions, experiences and feelings by correctly articulating, pronouncing and stressing them.

The development of the speaking skill which is an organic part of communication, is accomplished through communicative activities in which students take an active part as equal speakers, playing the role of receiver and receptor. In order to create real communication the teacher has to invent communicative activities, so that s/he creates the so-called "information gaps"¹⁵.

These gaps have to be filled in so that communication is accomplished. Therefore, learners receive and give each other information between them as well as between the various work groups by constantly alternating the roles of receptor and transmitter as a result information gaps are filled

¹⁴ Palau, Y. G. (1969). *Teaching Aids*. – Athens. – P.5.

¹⁵ Johnson, K. and Morrow, K. (1981). *Communication in the Classroom. Applications and Methods for a Communicative Approach*. Centre for Applied Language Studies. University of Reading. – Harlow: Longman. Great Britain. – P. 63.

in and new ones are constantly created, so that conversation becomes purposeful and serves communicative needs with the direct consequence of improving their communicative skill.

During the speaking activity we have three functions: phonetic, vocabulary and syntactic. By creating information gaps the teacher prompts his/her students to fill in their communicative needs by creating in advance positive reinforcements to imitate his/her own behaviors, while s/he uses phonetic, vocabulary and syntactical rules of K2 albeit with expressions adjusted to the prevailing socio-linguistic principles¹⁶.

2. Listening

It is natural to be able to understand much more than what we can express. Hence the great importance of listening in oral speech and communication is stressed.

The teacher has to teach his/her students to listen carefully, so that they strengthen the ego's attentive skill, to practice, to comprehend, to group the meanings by hearing and to hold the basic points of oral speech. A necessary prerequisite is the students' systematic practice to listening to K2 speech at a regular rate and speed. The teacher in order to train his/her students to the listening skill should make the appropriate choices, so that s/he stimulates their interest and they follow what is said with the relevant attention.

In order to accomplish his/her objective target the teacher has to:

1. Choose the texts and dialogues in such a way that on the one they meet with the students' interest and on the other they also entertain them.
2. Since according to the socio-cognitive theory the observer-student focuses his/her attention to the main points of the model's behavior, the teacher in advance guides his/her students to the main points of the dialogue and the texts that are going to follow.
3. Texts and dialogues have to be consistent with the students' perceptive skills and abilities.
4. The model behavior (in this case the presentation of the whole pronouncement) is best imprinted when presented separately if it contains separate functional units and must anyway be always accompanied of his/her members of the body.

Another objective target that the educator is after is the learning of various words that the learners will reproduce and use spontaneously, experiencing different situations with the systematic sound exercises of words, with the awareness of synonyms and words sounding the same, so that they become capable of fluently using oral speech to express themselves. To achieve the above purpose the educator can use various ways and methods, such as descriptions of objects and pictures, narrations of fairy-tales and stories, rendering of the meaning of texts through dramatization during which students play the roles of a text.

Oral speech in K2 is a contact and communication point among students. It is the means through which the student acquires his/her place in the team, socializes and learns to converse both with the teacher and with his/her classmates by combining words speech with action.

By achieving the above aims that have to do with teaching oral speech the learners develop their linguistic and communicative skill through the interaction of their personal factors, external events and environmental situations that are shaped in the classroom where K2 is taught.

Received on 10 february 2005.

¹⁶ "A dynamic whole precedes sentences, while the sentence itself as a mental concept is determined and integrated through expression".

See Georgoulis, K.D. (1974). *General Teaching*. 2nd edition. – Athens Ed. Papadimes, Dim. N. – P. 398.

УДК 371.214.114: 811.161.1, 811.161.2

КУЛЬТУРНО ОБУСЛОВЛЕННЫЕ РИТУАЛЫ ОБЩЕНИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАНЦЕВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Снегурова Т.А., Романов Ю.А.

Введение. Современная лингводидактика признает в качестве основной задачи обучения иностранцев русскому языку формирование межкультурной компетенции как способа обеспечения адекватности речевого поведения обучаемого в условиях иноязычного и инокультурного пространства. Этой проблеме посвящено значительное число научных и методических трудов, исследующих различные аспекты речевой коммуникации [см. 1-4]. Одной из последних тенденций в разработке теории коммуникации является рассмотрение ее связи с культурой через понятие ритуала [см. 2]. При этом под ритуалом понимается всякое взаимодействие людей, использующее символы для передачи смыслов и подчиняющееся определенным правилам, принятым в данном социуме.

Иностранные студенты, приезжающие на учебу в Украину, не только овладевают русским и украинским языками, но и осваивают новое для них культурное пространство. При этом на подготовительных факультетах для иностранных граждан, где обучаются носители разных культур, образуется особая культурная среда, в которой соприкасаются образцы этнического поведения, моральные ценности, присущие разным народам, проявляются особенности национального характера и другие детерминанты социального взаимодействия. В этих условиях представляется необходимым не только формировать у студентов-иностранцев умение общения на русском языке, но и предостерегать их от нарушения ограничений, налагаемых на затрагиваемые темы: громкости голоса, последовательности реплик, продолжительности одной реплики, контактного расстояния, а также некорректного использования этикетных формул.

Цель настоящей статьи состоит в рассмотрении проблемы коммуникативного непонимания, возникающего при нарушении ритуальных правил, принятых в иноязычной культуре, и наметить пути его преодоления в условиях обучения иностранных студентов в вузах Украины.

Постановка проблемы. Авторы универсальной теории вежливости П. Браун и С. Левинсон отмечают, что существующие в различных культурах стратегии вежливости не всегда коррелируют. Так, культурам Северной и Западной Европы, а также Северной Америки свойственна демонстрация социальной дистанции, сопротивление навязыванию чужого мнения и подчеркивание собственного достоинства. В то же время для Восточной Европы, Европейского Средиземноморья, Азии и Латинской Америки более характерна демонстрация социальной близости, солидарности и взаимной симпатии. Незнание различий в стратегиях вежливости приводит к межкультурному непониманию, обидам и даже к нарушению коммуникации. Так, распространенной ошибкой у русских и украинских преподавателей является чрезмерное желание опекать своих студентов, предостерегать от возможных опасностей, зачастую существующих только в их воображении, навязывать ученикам свое видение той или иной проблемы, естественно, из самых лучших побуждений. Преподаватели кафедры гуманитарных наук подготовительного факультета для иностранных граждан Национального технического университета «Харьковский политехнический институт» имеют

опыт работы не только со студентами из стран Азии, Африки и Латинской Америки, но и более двух десятков лет обучают иностранцев из стран Западной Европы (Австрии, Италии, Испании, Германии), а также США русскому языку, литературе и культуре Украины и России на летних языковых курсах. Практика показывает, что для последнего контингента студентов требуется совершенно иная модель общения, нежели при работе с учащимися из Китая, Вьетнама, стран Ближнего Востока. Западноевропейская молодежь более независима в своих суждениях и не позволяет преподавателям проявлять по отношению к себе излишнюю заботу. В качестве примера можно вспомнить случай, когда преподаватель, желая помочь студентке, подкорректировал письменный текст монологического высказывания, которое девушка должна была предьявить в ходе публичного выступления. Такой поступок преподавателя обидел студентку, воспринявшую это как посягательство на ее свободу творчества. Таким образом, можно наблюдать глубинные различия в моделях общения, когда превалируют либо личная независимость и свобода действий, либо демонстрация благорасположения и заботы.

В качестве примера непонимания при использовании невербальных средств общения можно назвать разницу в контактной дистанции между коммуникантами, принятую в той или иной культуре. Известно, что контактное расстояние у представителей латиноамериканских стран ближе, чем у славян. Поэтому студенты из Латинской Америки, нарушающие по неведению эту дистанцию, вынуждают преподавателя или какого-либо другого собеседника постоянно отступать и при этом чувствовать себя «не в своей тарелке». В то же время контактное расстояние между представителями Западной Европы длиннее, чем у славянских народов, так что не следует удивляться, если британец или француз будет пятиться от украинского коллеги, причем последний, возможно, даже не уловит смысла этих маневров.

Ритуальный характер общения подтверждается наблюдениями этнографов и исследователей коммуникации над типичной тематикой дискурса. Общепринято, что нежелательными для коммуникации являются темы, которые могут смутить, огорчить или поставить какого-либо участника общения в неловкое положение. Так, для представителей англоязычных культур нежелательным является навязывание им серьезных или невеселых тем, особенно связанных с какими-либо семейными или финансовыми проблемами. Русским людям, наоборот, свойственно пожаловаться на жизнь, «поплакаться в жилетку», так как сочувствие, сопереживание являются одной из доминантных черт русской ментальности. В целом ряде случаев приходилось слышать от зарубежных коллег, что жалобы на низкую зарплату и экономический кризис, высказываемые российскими преподавателями, воспринимались представителями другой культуры как намек на ожидаемую материальную помощь [2, с.52]. Существует целый ряд табуированных тем, как, например, тема смерти в китайской или малагасийской аудитории и т.д. Именно поэтому актуальным является строгий отбор тематики текстов для чтения и обсуждения.

Анализ учебников русского языка показывает, что существует достаточно ограниченный выбор тем для чтения и последующего построения на основе прочитанного собственного монологического высказывания и дискуссии: Дружба, Любовь, Семья, Учеба, Будущая профессия. По желанию студентов этот список может дополняться другими темами, однако опыт показывает, что среди учащихся редко можно встретить единомышленников в вопросе тематики изучаемого материала. Особенно это касается проблемных текстов, тематика которых обычно нравится одним студентам и не устраивает других. В результате понижается мотивация учения, учащиеся не стремятся высказываться на малопривлекательную для них тему. В данном случае целесообразно иметь обширную текстотеку, которая могла бы максимально удовлетворить познавательные потребности и интересы обучаемых, что, в свою очередь, активизировало бы коммуникацию. Считаем полезным также включать в тексты для чтения сведения о правилах общения в иноязычном и инокультурном пространстве. Этот пласт информации может быть описан с помощью понятия культурно обусловленного ритуала,

КУЛЬТУРНО ОБУСЛОВЛЕННЫЕ РИТУАЛЫ ОБЩЕНИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАНЦЕВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

правила которого в рамках той или иной макро- и микрокультуры обязательны для коммуникантов.

Выводы.

Таким образом, среди аспектов проблемы коммуникативного непонимания, имеющих место при нарушении ритуальных правил, принятых в иноязычной культурной среде, выделяются ошибки в стратегии общения, связанные с различиями в социальной дистанции, характерной для культур Востока и Запада, в невербальных средствах общения, в типичной тематике дискурса и др.

Одним из важнейших средств преодоления межкультурного непонимания в условиях обучения иностранных студентов в вузах Украины является обеспечение формирования у студентов-иностранцев навыков общения ритуального характера, которое обусловлено культурными традициями нашей страны.

Список литературы

1. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. – М., 2001. – 272 с.
2. Городецкая Л.А. Культурно обусловленные ритуалы общения: обязательность соблюдения и возможность нарушения // Вестник Московского Университета. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – № 2. – 2001. – С.49-58.
3. Залюбовская Е.В. Национальные различия в невербальной коммуникации // Этническая психология / Под ред. А.И. Егоровой. – С.-Пб., 2003. – С.243-248.
4. Pietschmann H. Ways and Obstacles in Intercultural Communication // Intercultural Competences in a Globalised World. – Vienna, 2002. – P. 15.

Поступила в редакцию 28.02.2005 г.

УДК 81'342.8+81'373.7(371.3)

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ АКЦЕНТА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Тукова Т.В.

Актуальность. Современный подход к построению курса русского языка в школе базируется на примате коммуникативного принципа с акцентом на обучении основным видам речевой деятельности (аудированию, говорению, чтению и письму). Как следует из Программы по русскому языку средних общеобразовательных школ, научить школьников коммуникативно оправданно пользоваться всеми богатствами языковых средств в разных жизненных ситуациях, обеспечив овладение нормами русского литературного языка, – основная цель современного учителя [6, с.1]. При значительном уменьшении количества учебных часов на усвоение курса русского языка следует перестраивать подход к отбору и организации языкового материала. Не параграф, а урок должен стать методической единицей организации программного материала [2, с.4]. Системный линейно-ступенчатый принцип обучения, активно применяемый передовыми учителями, позволяет расширять знания о слове на каждом новом этапе обучения. Как показывает опыт, некоторый языковой материал не повторяется в последующем, не входит в долгосрочную память и не используется или неверно используется при самостоятельном создании высказывания в акте коммуникации. Поэтому следует пересмотреть изучение всех разделов русского языка в школе. Нуждается в такой корректировке и обучение фразеологии.

Постановка проблемы. Учителя-практики отмечают обеднение фразеологического запаса современного урбанизированного и компьютеризированного ученика. Памятуя о том, что во фразеологии заключен тот пласт народной мудрости, который формирует этническое сознание молодого поколения, следует активизировать работу над ней не только на отведенных этой теме уроках, но и во всей системе дальнейшего обучения, то есть на уроках по фонетике, морфологии, синтаксису и, конечно же, на специальных уроках развития речи. В.Сухомлинский, как отмечают некоторые авторы, рекомендовал учителю на каждом уроке знакомить учеников с 2-3 фразеологизмами [1, с.39]. Воспользовавшись фразеологическими словарями и пособиями по фразеологии, можно объяснить происхождение, сферу употребления, целесообразность использования в разных регистрах общения, закрепить материал, создавая текст. Однако учитель сталкивается при отборе фразеологического материала с рядом трудностей акцентологического характера, так как оба основных словаря русской фразеологии – под редакцией А.И. Молоткова и под редакцией А.И. Федорова – лишены не только логических, но и простых словесных ударений. При этом с учителя не снимается обязанность работать над предупреждением и исправлением орфоэпических ошибок, учитывать их при оценивании устных ответов (говорении: диалоге, устном сочинении, устном изложении; чтении вслух). Повышенное внимание к акустическим характеристикам речи школьников объясняется констатируемым учеными увеличением в современном коммуникативном пространстве удельного веса устной коммуникации. «Расхожее определение фразеологической единицы как словосочетания, воспроизводимого «в речи», скрывает от нас, что под «речью» подразумевается речь письменная (записанная) и вовсе не речь в ее примарной ипостаси: устной (звуковой, звучащей). Тем временем речевая актуализация (воспроизведение) фразеологических единиц есть их озвучивание в акте продуцирования высказывания с помощью целого арсенала акустических средств» [9, с.175]. Как видим, невзирая на то что фразеология исследовалась, по выражению В.Н.Телии, «вдоль и поперек» [7], обозначение системных акустических параметров фразеологии в словарях и учебниках – «одна из неотложных задач как теоретической фразеологии, так и фразеографии и лингводидактики» [9, с.176].

Для учителя русского языка, работающего в условиях Украины, задача осложняется еще и тем, что фразеологические единицы в русском и украинском языках могут не совпадать в акцентологическом отношении и представлять базу для интерферентного влияния одного языка на другой. Поэтому следует прислушаться к рекомендации «использовать любую возможность *опоры на сопоставление* (выделено нами. – Т.Т.) в работе с тематическими группами слов, *фразеологизмами* (выделено нами. – Т.Т.), отражающими особенности культур, обычаев, традиций народов, населяющих Украину» [3, с.59]. Сопоставление представляется особенно актуальным, когда фразеологизмы почти полностью совпадают в русском и украинском языках по лексическому составу, отличаясь словесным ударением в отдельных словах: *нашего полку прибыло* – *нашого полку прибуло*; *ненавидеть всеми печенками* – *ненавидіти усіма печінками*; *как на каменную стену надеяться* – *як на кам'яну стіну надіятися (покладатися)*; *и волки сыты, и овцы целы* – *і вовки ситі, й кози цілі*. Помогает справиться с этой задачей имеющийся в украинском лингвистическом обиходе «Украинско-русский и русско-украинский фразеологический словарь» И.С. Олейник и М.М. Сидоренко [4], снабженный акцентологическими пометами. На специальном контроле следует держать специфические в акцентологическом отношении слова в составе фразеологизмов, имеющих только в русском языке: *вот и вся недалга; и поделом ему; не ахти сколько (как, какой); неведь кто (сколько); чем попада; отрезанный лапоть* и проч. Некоторые слова могут содержать значительный когнитивный потенциал, ярко демонстрирующий особенности русского миропонимания, поэтому они нуждаются в специальных разъяснениях и комментариях на уроке: *страдное время; на полях лежать – лаптя не видать; водить на помочах; говорить без околличностей; нести околесицу; ститочное ли это дело?* и т.п. Знание подобных фразеологизмов – свидетельство проникновения в гуманитарную ауру нации, язык которой изучается.

Фразеологический материал может быть эффективен при закреплении литературной акцентологической нормы. Однако следует помнить, что некоторые грамматические формы в составе фразеологизма функционально маркированы (*пришла беда – отвори ворота; не всякое лыко в строку; за ушко да на солнышко* или в укр. *пан на всю зубу*), в нейтральном же употреблении следует использовать иное акцентирование (*ворота; в строку; за ушко*; укр. *зубу*). Материал об этом представлен в работах В.А.Редькина [5] и Н.А.Федяниной [8]. На примере фразеологизмов при изучении различных частей речи можно показать способность языка к варьированию в области ударения: *руки коротки; ноги (руки) как (словно, точно) свином налиты; час пробил* и проч.

Ориентация на коммуникативный подход к обучению русскому языку обязывает учителя подбирать языковой материал, разнообразный в стилевом и стилистическом отношении. Нуждающиеся в особом акцентологическом комментировании слова находим среди фразеологизмов, помеченных как устаревшие: *вперья взгляд; быть в чести; от аза до ижицы; тайная вечеря*; ироничные: *эки невидаль; маменькина дбчка*; используемые при сниженном регистре функционирования: *показывать кукиши в кармане; выдывать ногами кренделя*; имеющие народно-поэтическую сферу употребления: *честной народ; малый не промах* и др.

Как показывает практика, на Украине очень широко распространена акцентологическая интерференция в сфере фонетических слов. Связано это, вероятно, с тем, что в русском языке шире представлены энклитики. Как правило, в украинском языке им соответствуют проклитики: *легко на руку – легкий на руку; тугой на ухо – тугий на вуха; тоска легла на душу – туга упала на душу; тянуть за уши – тягти за вуха; развеять (пустить) по ветру – розвіяти по вітру (за вітром); пойти по миру – по міру піти; кататься со смеху – качатися зо (від) сміху*. Думается, целесообразным будет привлечение этого материала при изучении предлогов и склонения имен существительных. Особенно активно становятся энклитиками в русском языке предлоги НА (*скор на руку – швидкий на руку; садиться на голову – сидати на го́лову; становиться на ноги – ставати на но́ги; медведь на ухо наступил – ведмідь на вуха наступив; взять грех на душу – узяти гріх на душу; курам на смех – курям на сміх; со дня на день – з дня на день; лето работает на зиму – літо на зиму працює; лезть на стену – лізти на стіну*); ЗА (*за уши тащить – за вуха тягти; спрятаться за спину – сховатися за спіну (за плечі); нога за ногу – нога за ногою; слово за слово – слово за словом*); ПО (*приходиться по сердцу – приходиться до серця; держать нос по*

ветру – тримати носа за вітром (по вітру); пускати по миру – пускати по міру); СО (сживать со свету – зганяти з світу; умирать со смеху – умирати від сміху; покатываться со смеху – розлягатися від сміху); ИЗ (кровь из носу – кров з носа); БЕЗ (без толку – без тóлку (без пуття); без году неделя – без ро́ку тиждень). Однако следует заметить, что украинский язык также не лишен энклитиков, и, давая задание по переводу на уроке, следует показывать такие случаи: ни за что́ на свете – ні за що́ в світі; ни во что́ не ставитъ – мати ні за що́; куда глаза глядят – світ за очі и проч. Шлифовка же русофонии может быть продолжена и в ходе работы над подчинительными союзами и пунктуацией при сравнении: как (будто, словно, точно) на смех – як (мов, немов, наче, неначе) на сміх; как (словно) ножом по сердцу (по сёрдцу) – як (мов, немов, наче, неначе) ножом по сёрцу (у сёрце); как снег на голову; как горохом об стéнку (об стéну) – як (мов) горохом об стіну (об стінку).

Энклитики могут входить в состав таких фразеологизмов, которые являются этнохарактеризующими элементами, не имеющими дословных соответствий в украинском языке, например: *идти под гору – іти вниз; попасть как кур во щи – зав'язнути як собака (як бровко) в тину; что в лоб, что по лбу – хоч круть-верть, хоч верть-круть; час от часу не легче – що година, то новий клопіт; по уши в долгах – у боргах як (мов) у реп'яхах.* С подобными фразеологизмами следует не только знакомить учеников, но и включать их в активную работу на уроках, закреплять и верное употребление в устных упражнениях, поощрять за их употребление при составлении диалогов, устных сочинений и изложений, так как подобные фразеологизмы не только обогащают словарный запас, но и формируют русскую фонему ученика. Языковая картина мира обучающегося выглядит бедно без специфических для изучаемого языка устойчивых сочетаний.

Выводы. Как видно из изложенного, русская фразеология, имея мощный когнитивный потенциал, продуктивно «работая» на уроках развития речи, формируя логосферу личности и коллектива, может эффективно использоваться и в ходе выработки акцентологических норм, специфически маркирующих русский язык в устных формах речевой деятельности. Такая работа целесообразна не только при изучении фонетики и фразеологии, но и при усвоении частей речи и их грамматических категорий. Задачей ученых-методистов и учителей-практиков является подбор соответствующего языкового материала к конкретным урокам для успешного обучения всем видам речевой деятельности.

Список литературы

1. Добролюба Г. Як ходити переяславський індик? (З досвіду використання фразеологізмів на уроках мови) // Урок української. – 2001. – №2 (24). – С.39-41.
2. Михайловская Г.А. Коммуникативная направленность обучения языку – веление времени // Русская словесность в школах Украины. – 2002. – №6. – С.2-5.
3. Михайловская Г.А. О некоторых аспектах отбора грамматического материала по русскому языку для школ с русским языком обучения // Информационный вестник III Форума русистов Украины. Вып.7. – Симферополь, 2003. – С.54-59.
4. Олейник И.С., Сидоренко М.М. Украинско-русский и русско-украинский фразеологический словарь. – К., 1978. – 447 с.
5. Редькин В.А. Акцентология современного русского литературного языка. Пособие для учителя. – М., 1971. – 224 с.
6. Русский язык. Программа для средних общеобразовательных школ с русским языком обучения // Русская словесность в школах Украины. – 2001. – №4. – С.1-20.
7. Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М., 1996. – 287 с.
8. Федянина Н.А. Ударение в современном русском языке. – М., 1982. – 304 с.
9. Хлебда В. Фразеология в межчеловеческом коммуникативном пространстве // Русское слово в мировой культуре. Материалы X Конгресса МАПРЯЛ. Санкт-Петербург. 30 июня – 5 июля 2003 г. – Сб.докл. В 2 т. Т.1. – СПб., 2003. – С.173-180.

Поступила в редакцию 25.02.2005 г.

УДК 811.161.2: 81'243

КОРЕЛЯЦІЯ "ЧИТАННЯ – УСНЕ МОВЛЕННЯ" ЯК ЕФЕКТИВНА МЕТОДИЧНА МОДЕЛЬ ОПРАЦЮВАННЯ ТЕКСТУ ФАХОВОГО СПРЯМУВАННЯ

Чезганов С.А.

Постановка проблеми. Загальновизнаною є думка, що навчання мови спеціальності повинно здійснюватись "на матеріалі даної галузі наукових знань. Матеріал цей представлений саме в тій формі, в якій він втілюється у сфері даної науки..." [2, с.7] Система навчальних текстів з фаху покликана допомогти студентам засвоїти й активізувати термінологічну лексику, синтаксичні конструкції та мовленнєві моделі. Таким чином, робота з системою відібраних текстів спрямована на формування лінгвістичних навичок і вмінь, мовленнєвої і професійної компетенції. Слід зазначити, що в цьому процесі велику роль відіграє методика роботи над фаховим текстом, оскільки доцільність включати той чи інший текст у дану систему визначається, з одного боку, лінгвістичними і екстралінгвістичними характеристиками, а з другого – видами завдань і вправ, які виконуватимуться на основі відібраних текстів. Усі ці чинники висувають певні вимоги до тексту, що відбирається. Передусім навчальний текст повинен бути комунікативно повним, інформативним і проблемним, оскільки саме від цього залежить мотивація студентів. Виключно важливим є відбір текстів за принципами тематичності та системності. Цікавою також є вимога відбору "наближених текстів" [1, с.208], тобто близьких за тематикою, лексичним і граматичним матеріалом, але різних за комунікативним наповненням і спрямованих на формування компетенцій у різних видах мовлення. Остання вимога активно і плідно використовується нами в практиці викладання української мови як іноземної, зокрема під час роботи над навчальним текстом з фаху.

Актуальність. Під час роботи над текстом згідно з вимогами сучасної лінгводидактики викладач намагається включити у навчальний процес усі види мовленнєвої діяльності. Разом з цим практика і досвід викладання стримують і обмежують ці намагання, вимагаючи від мовника уміння обирати таку стратегію і тактику навчання, за якої результативність буде максимальною. На нашу думку, при роботі над текстом фахового спрямування ефективною виявляється методика послідовного опрацювання читання і подальшого формування навичок усного мовлення.

В цілому уміння читати є важливою основою для розширення лексичного запасу, закріплення граматичного матеріалу, формування і вдосконалення навичок усного мовлення. Читання як складний мовленнєвий процес вимагає від учнів активної розумової діяльності. Процес декодування друкованого або рукописного тексту включає непрості операції і потребує формування спеціальних психофізіологічних механізмів, які в методиці викладання іноземних мов називають технікою читання. Питання типології вправ з техніки читання є достатньо розробленим в сучасній лінгводидактиці: це вправи, які спрямовані на розвиток формальної сторони читання (наприклад, швидкість читання), і вправи, які розвивають смислову, змістову сторону цього процесу. Дійсно, іноземний студент, який читає текст, фіксує свою увагу не тільки на його змісті, а й зосереджується на засобах його мовного оформлення. Доцільно, з метою розвитку усного мовлення і формування правильної вимови, навіть на старших курсах пропонувати студентам вправи, спрямовані на розвиток техніки читання. Не можна не

погодитись з тими дослідниками, які вважають, що недостатня робота “на етапі розвитку техніки читання є однією з найсуттєвіших причин слабких знань та навичок учнів з іноземної мови” [3, с.59]. Для успішного оволодіння навичками читання текстів з фаху студентам вже на початковому етапі пропонується система вправ, покликана навчити їх розділяти мовленнєвий потік на синтагми, відшукувати основні компоненти, аналізувати і узагальнювати інформацію, робити власні висновки, прогнозувати, скорочувати (текстова компресія) тощо. Сприйняття, розуміння і усвідомлення смислової, структурної і комунікативної цілісності тексту залежить від сформованих навичок і вмінь читання. У свою чергу вони формуються вправами і завданнями, які передбачають такі кроки: визначення теми тексту, членування тексту на смислові частини, пошук ключових слів, вибір речень, які найбільш точно передають зміст тексту, відповідь на питання до тексту, складання плану тощо.

Наступним етапом роботи над навчальним текстом з фаху є вихід в усне мовлення. Загальновідомою є думка, що наукова мова монологічна за своїм характером. Разом з тим навчальна діяльність як різновид діяльності взагалі є дуалістичною і передбачає співрозмовника (найбільш типова ситуація: викладач – студент). На нашу думку, з метою активізації усного мовлення діалогічного типу доцільно опрацьовувати тексти науково-популярного підстилю, які могли б доповнювати тексти підручника. Організувати дискусію, обговорення на основі наукового тексту досить складно, це буде виглядати штучним, оскільки такий текст дуже рідко містить проблему і є аксіоматичним, імперативним. У той час як лінгвістичні та екстралінгвістичні характеристики науково-популярних текстів і усної навчально-професійної мови багато в чому збігаються, як-от: наявність об'єктивної модальності (впевненість/невпевненість, експресивність тощо) і проблемної ситуації, використання термінологічної лексики і елементів розмовної мови. Можливо, ще більш ефективним матеріалом могли б стати авторські лекції з певної дисципліни, оскільки на цьому матеріалі можна було б підключити роботу над аудіюванням.

Ці засади стали базою експеримента, що проводився в групах іноземних студентів I та II курсів (В'єтнам, Угорщина, Словаччина, Китай). Схема роботи з текстами різного типу була однаковою і передбачала засвоєння лексики, синтаксичних конструкцій, засобів зв'язку, розвиток навичок аналізу і синтезу. Далі пропонувалось зробити переказ текстів (монологічне висловлювання) і потім була спроба діалогізувати монологічний текст. Спостереження підтвердило припущення, що текст підручника мотивував продуціювання псевдодіалогу, побудованого за схемою “питання-відповідь”. У той час як текст науково-популярного характеру, що містив проблему, спонукав до жвавої дискусії.

Так, наприклад, студенти першого курсу опрацьовували тему “Предмет і метод політичної економії” (граматична тема: суб'єктно-об'єктні відношення). Їм було запропоновано адаптований навчальний текст підручника і науково-популярний текст на одну тему. Студенти послідовно виконували передтекстові, притекстові і післятекстові завдання, які носили рецептивний, репродуктивний і продуктивний характер. Усі кроки і результати роботи були прогнозованими: студенти виконували завдання в основному правильно, викладач вносив незначні корективи у змістову або формальну сторону відповіді. Якщо переказ тексту як один з видів контролю його розуміння був коректним, то спроба організувати бесіду-дискусію після опрацювання тексту підручника закінчилася невдачею. Натомість паралельний текст науково-популярного підстилю мовлення викликав інтерес з боку студентів і бесіда за темою відбулась у формі організованого викладачем полілогу. Безсумнівно, полілог є найбільш складним видом усного мовлення і на першому курсі відрізняється певним примітивізмом. Разом з тим студенти вже на початковому етапі повинні вміти аргументувати, погоджуватись або заперечувати. Викладач повинен вести дискусію таким чином, аби вона виглядала природнім спілкуванням і спонукала студентів висловлювати власну думку (можливі репліки: “Справді?”, “Невже правда?”, “Сумніваюсь, а що ви скажете?”).

КОРЕЛЯЦІЯ “ЧИТАННЯ – УСНЕ МОВЛЕННЯ” ЯК ЕФЕКТИВНА МЕТОДИЧНА МОДЕЛЬ ОПРАЦЮВАННЯ ТЕКСТУ ФАХОВОГО СПРЯМУВАННЯ

“Усі згодні?”, “Чудово!”, “Молодці!” та інші). Слід зауважити, що результат буде позитивний, якщо група є підготовленою і мотивованою.

Практика висвітила іншу проблему, до якої методисти ставляться по-різному. Це проблема реакції викладача на порушення мовних норм з боку студентів. Частина методистів вважає, що викладач повинен зупинити студента і виправляти мовну або мовленнєву помилку. На наш погляд, більш слушною є думка методистів, які вважають, що викладач не повинен зупинити студента під час висловлювання, а може тільки фіксувати помилки і звернути на них увагу після закінчення акту мовлення. Ця позиція є більш аргументованою, оскільки студент перенесе центр уваги із змістової програми на мовну, якщо викладач постійно виправлятиме мовні помилки. Навіть за умови досконалої підготовки до усного мовлення і намагання викладача найбільш повно опрацювати лексико-граматичний матеріал, довести його до автоматизму, студент буде помиляться. Тому головне завдання залишається у межах мовленнєвої компетенції, тобто розуміння і адекватної передачі змісту опрацьованого тексту.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що нами була зроблена спроба вирішити одну з проблем вивчення української мови як іноземної – оптимізацію роботи з текстом фахового спрямування. Зокрема, запропоновано кореляцію “читання – усне мовлення” як ефективну методичну модель при опрацюванні тексту з фаху.

Список літератури

1. Митрофанова О.Д. и др. Методика преподавания русского языка как иностранного. – М.: Рус. яз., 1990. -- 267 с.
2. Мотина Е.И. Язык и специальность: лингвометодические основы обучения русскому языку студентов-нефилологов. – М.: Рус. яз., 1988. – 176 с.
3. Ніколаєва С.Ю., Гринюк Г.А., Олійник Т.І. та інші. Сучасні технології навчання іншомовного спілкування. – К.: Ленвіт, 1997. – 96 с.

Поступила до редакції 21.02.2005 р.

УДК 81'243

ЦИКЛІЧНІСТЬ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВНЗ

Яцишина С.А., Яцишин О.М.

Зміст навчання іноземним мовам становить одну з кардинальних проблем методики як часткової дидактики, адже є покликаним дати відповідь на питання "чому навчати?" Оскільки перехід змісту навчання з площини нормативного суспільного знання в площину індивідуальних навчальних здобутків опосередковується дидактичним матеріалом, сформульоване вище питання конкретизується в контексті завдання відбору останнього.

Проблема відбору дидактичного матеріалу і засобів його представлення є особливо *актуальною* в навчанні іноземної мови студентів немовних ВНЗ, більшість з яких є "не лінгвістами" (в термінології В.Г.Костомарова) і, відповідно, не можуть "насолоджуватися парадигмами, любоватися варіантами закінчень та читати словник замість пригодницького роману" [3, с. 10].

Загалом така специфіка контингенту студентів неспеціальних факультетів враховується при складанні відповідних навчальних програм і планів. Зокрема, кінцевою метою навчання іноземної мови майбутніх фахівців сфери бізнесу проголошується формування навичок практичного володіння мовою як засобом комунікації. При цьому особливо наголошується: "Слід завжди пам'ятати, що мову вивчають не тому, що ми хочемо говорити, читати або писати про неї, але тому, що ми хочемо говорити, читати й писати про світ. Лише для лінгвістів мова є предметом дослідження" [цит. за: 7, с. 2].

З іншого боку, ціла низка лінгводидактів доводять необхідність "філологізувати" навчальний процес, щоб повернути інтерес студентів до теорії мови. "Парадоксальним є те, – лише Н.Д.Марова, – що ми намагаємося наблизити людей до іноземної мови, а виходить протилежне – ми відчужуємо людей від неї... нам потрібно знову повернути тих, кого навчаємо іноземної мови, до слова" [4, с. 44].

Метою даної статті є розкрити сутність і технологію реалізації циклічного навчання іноземної мови як засобу оптимізації процесу відбору дидактичного матеріалу в навчанні студентів немовних ВНЗ з огляду на важливість формування в них лінгвістичної компетенції.

Постановка проблеми. Аналіз так званої "традиційної" практики навчання іноземної мови на економічних факультетах дозволяє дійти висновку, що одним із суттєвих недоліків відбору і представлення дидактичного матеріалу студентам є неузгодженість, відсутність балансу й координації в навчанні мови й мовлення, змісту та форми вираження. Очевидно, що знаходження в процесі іншомовної професійної підготовки "не лінгвістів" балансу між знаннями про мову і продуктивністю, між аналізом мови та мовою в дії є доцільним з точки зору формування їхньої лінгвістичної компетенції.

Продуктивним у контексті розв'язання даного завдання може виявитися реалізація принципу системності та циклічності навчання. Йдеться про послідовне чергування в навчальному процесі циклів усного мовлення (мовленнева підготовка) та міжциклових етапів (мовна підготовка). При цьому кожний з етапів вимагає особливого підходу як стосовно відбору навчального матеріалу, так і стосовно його дозування та послідовності прийомів роботи з ним.

ЦИКЛІЧНІСТЬ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВНЗ

Специфікою організації циклу мовленнєвої підготовки в умовах навчання іноземної мови у немовних ВНЗ є відбір фактичного матеріалу на підставі виявлення інтересів і потреб майбутніх спеціалістів, використання технічних засобів навчання, орієнтація на різноманітні форми навчальної співпраці студентів, реалізація стимулюючої функції педагогічної оцінки. Саме на даному етапі найбільш доцільно проводити рольові та ділові ігри, виконуватись кейсові завдання. Сукупний вплив зазначених факторів створює умови для формування у слухачів процесуальних комунікативних і пізнавальних мотивів вивчення іноземної мови, що, в свою чергу, забезпечує досить високий рівень їхньої мовленнєво-розумової активності.

Реалізовувати принцип послідовності навчання “від мовлення до мови”, який постулюється в сучасній методиці, найбільш доцільно, організувавши роботу студентів як активний досвід користування іноземною мовою для потреб комунікації вже на початковому етапі навчання, зокрема у період проведення корективного курсу. Такий підхід узгоджується з позицією тих авторів, які вважають, що мета першого етапу навчання студентів полягає в тому, щоб “занурити” їх у мову [2, с. 40]. Реалізація даного завдання та пов'язане з цим стимулювання розумово-мовленнєвої активності майбутніх фахівців, природно, передбачає встановлення відповідних критеріїв оцінки їх навчальної діяльності. В циклах мовлення такими критеріями ми вважаємо ініціативність, самостійність, частоту і обсяг висловлювань, орієнтацію на співпрацю у мовній групі. Акцент на продуктивності передбачає і певний рівень абстрагування щодо точності використання мовних засобів вираження.

Вважаємо, що цей підхід є методично виправданим, про що, зокрема, свідчить аналіз сучасної літератури з проблем навчання іноземних мов, де зазначається: “Необхідні регулярні, заплановані періоди, коли студенти намагалися б спілкуватися, висловлюючи свої справжні думки та почуття, не побоюючись бути виправленими (наприклад, під час роботи в парах та малих групах). Водночас, слід також зосереджуватися на виправленні помилок, для того щоб фонетичні, граматичні і синтаксичні помилки не вкорінювалися” [8, с. 41]. На наш погляд, саме в актах користування іноземною мовою особистість здатна відчувати власний “ліміт” мовних засобів вираження, пережити протиріччя між бажанням взяти участь у спілкуванні та відсутністю адекватної лінгвістичної бази для цього. І якщо для ліквідації дефіциту лексики, який студенти виявляють в першу чергу, складаються сприятливі умови вже на етапі мовленнєвої підготовки, то формування в них системного уявлення про мову, аналіз і засвоєння граматичних структур слід здійснювати в окремий період.

Міжциклове навчання передбачає головним чином навчання конкретному набору мовних засобів (їх відбір, послідовність і дозування диктуються потребами спілкування) і – на основі оволодіння ними – формування в майбутніх фахівців відповідних комунікативних навиків. Саме на даному етапі найбільш чітко реалізується принцип свідомості в навчанні, оскільки основна мета міжциклового етапу – дати відповідне орієнтування в мові та допомогти студентам свідомо осмислити ті мовні явища, котрі вони сприйняли головним чином інтуїтивно в комунікативних актах циклів усного мовлення.

Слід зазначити, що оволодіння іноземною мовою є неможливим без вивчення граматики, структури мови, що систематизує та упорядковує лінгвістичний досвід особистості і перетворює мову на мовлення. Автори особливо підкреслюють, що ставлення до граматики є дуже важливим фактором у будь-якому методичному підході – чи розглядається вона як баласт, як зайве теоретизування або ж як “рецепт”, котрий допомагає будувати нове смислове ціле з мовних одиниць і розуміти вперше побачений текст [1, с. 32].

Принцип циклічності, реалізований нами в навчанні студентів економічних спеціальностей, дозволив уникнути цієї хибної альтернативи. Якщо на етапах мовленнєвого циклу створювалися умови для імпліцитного засвоєння граматики шляхом багаторазового використання структур у відповідних ситуаціях, то в періоди мовної підготовки студенти засвоювали граматику експліцитно, звертаючись до правил.

Відомо, що експліцитне навчання граматики (неминуче в умовах відсутності мовного макросередовища та обмеженої кількості навчальних годин на тиждень) передбачає заучування граматичних структур, багаточисельних форм слів, великої кількості винятків, оволодіння граматичною метамовою. Все це, як справедливо зауважують дослідники, зазвичай не викликає захоплення у більшості студентів немовних навчальних закладів. Проблема ускладнюється ще й тим, що багато положень граматики заперечуються відомими лінгвістами. Викликає додаткові труднощі і поява все нових граматичних термінів іноземного походження (автосемантичні імена, дискретність, ад'єктивація, дистинктивна функція) [5, с. 27].

Очевидно, що в навчанні іноземної мови “не лінгвістів” існує нагальна потреба спростити, адаптувати граматику (і в плані правил та мовного матеріалу, і міри опори на рідну мову). У зв'язку з цим важливого значення набуває врахування результатів досліджень зі створення “навчальної граматики”, котра, на думку С.Г.Тер-Мінасової, “повинна бути орієнтована на активні потреби учнів” [4, с. 38], та близької їй по суті “примітивної” граматики, що, за словами Р.К.Міньяра-Белоручева, “має суто прагматичний характер” [5, с. 29].

Реалізуючи в практиці міжциклового навчання положення концепції “примітивної” граматики, ми враховували її наступні характеристики: “примітивна” граMATика намагається уникати незрозумілих термінів граматичної метамови та обмежуватися найпростішими граматичними правилами. “Примітивна” граMATика скорочує кількість винятків із правил рамками пройденого матеріалу і розв'язує проблему інтерференції, слідуючи принципу опори на рідну мову” [5, с. 29].

Необхідно зазначити, що термін “примітивна” граMATика – досить умовний і не завжди є безпосереднім відображенням наявного в особистості рівня володіння іноземною мовою. Слід мати на увазі, що спрощення, “примітивізація” граматики, яка підлягає вивченню, без врахування актуального рівня мовних знань особистості може мати і демотивуючий вплив. Запобігання появи даної негативної тенденції може слугувати навчання на оптимальному рівні складності, реалізація принципу індивідуалізації і диференціації.

Наслідком застосування даного підходу до навчання граматики слід вважати не лише формування у майбутніх бізнесменів більш адекватних знань про найважливішу структуру мови, але й виникнення в них почуття задоволення, переживання успіху від засвоєння традиційно важкого для студентів аспекту лінгвістичних знань. Останнє може стати ще однією (поряд із комунікативністю навчання) передумовою для “примирення” майбутніх фахівців торговельно-економічної галузі з лінгвістикою.

Як справедливо зазначає Герхард Хельбіг, питання про роль граматики і взагалі лінгвістики в процесі навчання іноземним мовам, безперечно, є комплексним і аж ніяк не зводиться до визначення питомої ваги граматики в навчальних матеріалах та на уроці іноземної мови [6, с. 28].

У той же час цілком очевидно, що розв'язання даної складної проблеми виявляється неможливим без врахування психологічних аспектів навчальної діяльності студентів, зокрема, закономірностей формування у них навчальних мотивів. З цієї точки зору, відсутність іманентного інтересу до знань про мову в більшості студентів неспеціальних факультетів, з одного боку, та необхідність володіння мовними засобами для здійснення мовленнєвої діяльності – з іншого, ставлять перед дослідниками завдання пошуку психологічно доцільних шляхів відбору і конструювання навчальної інформації.

Висновки. Таким чином, результати нашого дослідження переконують, що відсутність ефективних способів узгодження та координації навчання фактичного і лінгвістичного змісту, дисбаланс між навчанням мови як системи та мовою в дії виявляють негативний вплив на формування лінгвістичної компетенції студентів немовних ВНЗ.

Ідея навчання системи мови через мовлення в процесі організованого цілеспрямованого спілкування, реалізована шляхом циклічної побудови навчального процесу, виявляється продуктивною з точки зору розв'язання вищезазначеної проблеми. При цьому ми виходимо з

ЦИКЛІЧНІСТЬ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВНЗ

розуміння принципу рушійної сили переживання особистістю внутрішніх протиріч між знанням і незнанням як психологічного механізму впливу на її мотиваційний процес. Регулярна зміна предмета діяльності, природно, забезпечує підтримання інтересу студентів до процесу оволодіння іноземною мовою. Таким чином, у повній мірі використовується ефект новизни матеріалу: в циклах мовленнєвої діяльності студенти цілком зосереджуються на змісті фактичного матеріалу, їх увага та інтерес не розпорозуються паралельним мовленню поясненням викладачем формальних мовних ознак задіяних структур.

В контексті подальшого дослідження даної проблеми доцільною є розробка методичного забезпечення циклічного навчання іноземної мови.

Список літератури

1. Вайсбурд М.Л. Методы обучения. Выбор за вами // Иностр. языки в школе. – 2000. – № 2. – С. 29-34.
2. Интенсивные формы обучения иностранным языкам. Издательство Казанского университета. – 1984. – 94 с.
3. Костомаров В.Г., Митрофанова О.Д. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам. – М.: Просвещение, 1984. – 243 с.
4. Лингвистика и методика (Заседание “круглого стола”) // Иностр. языки в школе. – 1991. – № 3. – С. 36-44.
5. Миньяр-Белоручев Р.К. “Примитивная” грамматика для изучающих иностранный язык // Иностр. языки в школе. – 2000. – № 4. – С. 27-29.
6. Хельбиг, Г. Грамматика и преподавание иностранных языков // Иностр. языки в школе. – 1976. – № 3. – С. 28-34.
7. Language and Content. Bernard A. Mohan. Addison-Wesley Publishing Company, Inc. – 1986. – 143 p.
8. New Perspectives and New Directions in Foreign Language Education. Edited by Diane W. Birckbichler. National Textbook Company, a division of NTC Publishing Group. Chicago. – 188 p.

Поступила до редакції 03.02.2005 р.

Раздел 4. ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЙ ДИСКУРС В ПОЛИЛОГЕ КУЛЬТУР

УДК 82-311.9

К ПРОБЛЕМЕ ФАНТАСТИЧЕСКОГО В МУЗЫКЕ: Г.БЕРЛИОЗ. ЭПИЗОД ИЗ ЖИЗНИ АРТИСТА

Антипова Н.А.

Постановка проблемы. В искусствоведческой практике существует мнение, что «на рубеже XVIII-XIX веков немецкая романтическая литература в значительной мере определила характер развития оперного искусства Германии, с самого начала своего возникновения оказавшегося в русле романтизма» [6, с.350]. В самом деле, девиз романтиков – «быть музыкантом в поэзии и поэтом – в музыке» – восходит к романтической идее «синтеза искусств», своеобразному идеалу универсальной, высокоодухотворённой личности. К примеру, искусство Э.Т.А. Гофмана повлияло не только на целое поколение немецких музыкантов, композиторов, писателей, среди которых можно назвать Вебера, Вагнера, Шумана, Брамса, Т.Манна, А. Зегерс, К. Вольф и т.д., но и оказало заметное влияние на формирование специфической образности фантастического в пространстве инациональной культурной традиции¹. При этом сама антитеза «фантастическое – реальное» остаётся основополагающей для романтического мышления в целом. Тем не менее, образы сверхъестественного – «сверхчувственный мир» русалок, духов, богов, нибелунгов, видений, «вещих снов» и роковых предчувствий до настоящего времени ассоциируются с атрибутикой немецкого романтизма, в радиусе которого оказываются сфокусированными все мерцающие грани фантастического.

Интерес к проявлению фантастического в музыкальном театре актуализируется у немецких романтиков ещё в начале XIX столетия. В операх Шпора («Фауст»), Гофмана («Ундина») формируется своеобразная образность и тематика сверхъестественного, а также элементы её реализации, т.е. непосредственного музыкального воплощения. При этом фантастическое в указанных произведениях выступает в традиционно-оперном качестве – как эффект театральный, зрелищный. В результате его воздействие на музыкальную драматургию целого «снимается», нивелируется. Чтобы создать концепцию двоемирия, чтобы мир стал «обиталищем духа», возникла необходимость найти яркие средства воплощения его противоположности, как у Вебера, Маршнера, Вагнера. В поздних операх Вебера «Freischutz», «Эврианта», «Оберон» фантастическое предстаёт не только как отдельная образно-семантическая сфера, но и как особый способ моделирования художественного пространства, наряду и во взаимодействии с лирическим и жанрово-бытовым аспектами. Маршнер в «Вампире», своей «самой страшной романтической опере ужаса» (Ферман), «Ханс Хайлинге», Шпор в «Алхимике» не только продолжают традиции музыкального театра Вебера, но ещё в большей степени сгущают краски «тёмной», «сатанинской» (термин Л. Кириллиной) фантастики. Попутно отметим, что интерес к образности такого рода сохранится в произведениях немецких композиторов вплоть до ранних сочинений Вагнера

К ПРОБЛЕМЕ ФАНТАСТИЧЕСКОГО В МУЗЫКЕ: Г.БЕРЛИОЗ. ЭПИЗОД ИЗ ЖИЗНИ АРТИСТА

(«Феи», Летучий голландец»), а также в «Ундине» К.Ф.Гиршнера (1837) и А.Лорцинга по сказке Фуке (1845), «Геновеве» Р.Шумана по драмам Л.Тика и Ф. Геббеля (1848).

Тяготение к фантастической образности в тридцатые годы XIX века было необычайно велико и во Франции. В Париже, знаменитом центре европейской культуры, наряду с ошеломляюще-смелой, необычной для публики «Фантастической» симфонией и эксцентричной фигурой ее автора – Г.Берлиоза, практически каждое произведение или явление музыкального искусства несло в себе заряд чего-то необыкновенного, таинственного, сенсационного. К примеру, аллюзии с «Дон Жуаном» Моцарта возникают при знакомстве с произведением Герольда «Цампа, или Мраморная невеста» (1831). В свою очередь, как справедливо замечает А.Хохловкина, «демоническая личность корсара Цампы роднит его с некоторыми типичными образами французского романтического искусства» [9, с.342]. Не случайно образ романтического морского пирата запечатлён Берлиозом в его концертной увертюре, Аданом в балете. В том же, 1831 году состоялась премьера ещё одного произведения, ставшего своеобразным «бестселлером» во французском музыкальном театре первой половины XIX века. Речь идёт о «Роберте-Дьяволе» Мейербера, с его ошеломляющими фантастическими эффектами – балетом воскресших монахинь у стен старинного монастыря и грандиозным финалом, в котором Бертрам, олицетворение Сатаны, проваливается в преисподнюю. Таинственные переплетения сюжетных коллизий, различного рода мистификации проникают и в комические оперы Обера – в «авантюрную комедию» «Фра-Дьяволо» (Штейнпресс), «Бронзовый конь», «Чёрное домино», продолжающие традицию «Белой дамы» Буальдьё. В отличие от опер немецких композиторов, где фантастическое предстаёт как другая, непознаваемая часть мира или «тёмная сторона» человеческой личности, в творчестве французских авторов таинственные события получают рациональное, бытовое, весьма прозаическое объяснение. Именно поэтому флёр сверхъестественного, «сладкого предвкушения ужасов» в указанных сочинениях рассеивается, улетучивается, исчезает, оставляя после себя изысканный, истинно французский шарм – эффект своеобразной «игры в фантастическое». Таким образом, если в творчестве немецких композиторов интерес к фантастическому зачастую воспринимается как мистическое желание соприкоснуться с непознаваемым, «заглянуть в потустороннее» (т.е. как некая внутренняя потребность), то увлечение французских авторов сюжетами с изящным «вкраплением» сверхъестественных элементов воспринимается, скорее, как дань моде [2].

И ещё одно событие сыграло важнейшую роль в культурной жизни Франции. Появление Паганини в 30-е годы XIX века на музыкальном небосклоне Парижа было равносильно мощному удару молнии во время грозы. Удар попал в цель: мистический ореол непревзойденного Чародея скрипки всячески «обыгрывался». Его магическое влияние усиливалось склонностью публики ко всему таинственному, к предвкушению чего-то необъяснимого, загадочного. Бальзак сравнивал Паганини с Наполеоном, а Берлиоз называл его прибытие во Францию вторжением: «Он появился при грохоте падения династии и вступил в Париж вместе с эпидемией холеры. Поразив воображение и сердца парижан с такой силой, Паганини заставил их забыть даже о смерти, которая витала над ними» [2, с.316].

В культурном поле французского искусства первой половины XIX века фантастическое ассоциируется не только с литературным творчеством П.Мериме («Венера Илльская»), Жерара де Нерваля («Соната дьявола», «Заколдованная рука»), Ш.Нодье, считавшего, что «всё выдуманное человеком – реально», а также операми Буальдьё, Галеви, Обера, но – особенно – с экстравагантной, эксцентричной, вулканической личностью Берлиоза. В истории музыки сегодня его статус величайшего новатора неопровержим, но, как известно, так было не всегда. Паганини считал Берлиоза единственным достойным преемником Бетховена, Глинка – «первым композитором XIX века». Недоброжелатели «говорили о нём как о напыщенном комедианте, жонглирующем феерической оркестровой техникой». По мнению Соллертинского, «двойственным предстал и сам облик Берлиоза – гениального чудака,

эксцентрика, человека, который, по остроумному выражению французского поэта XVII века Теофиля де Вио, «родился под взбесившейся звездой» [7, с.120]. Во время концертов Берлиоза в Германии «одни были увлечены новизной созданий Берлиоза. Другие называли его авантюристом, писали, что «программная музыка – это рекламная музыка, что по сравнению с «Шабашем» из «Фантастической симфонии» веберовское Волчье ущелье кажется не более, чем колыбельной» [8, с. 323].

Одним из почитателей творчества Берлиоза был М.И. Глинка. Он проникновенно отмечал, что «в фантастической области искусства никто не приближался до колоссальных и вместе с тем всегда новых соображений» [2, с.15], кроме французского композитора. Сам Берлиоз высоко ценил творчество Вебера, особенно его оперы «Freischutz» и «Оберон», где фантастическое предстаёт в различных обликах. Его пленял inferнальный мир Чёрного охотника и зловещих призраков Волчьего ущелья и – очаровательная жизнь легкокрылых эльфов, верных спутников Оберона. Об этом красноречиво повествует не только Берлиоз-писатель в своих письмах и критических статьях, но и Берлиоз-композитор, открывший новые миры в жанре симфонии, музыкального театра и осуществивший настоящий переворот в области оркестра.

В 1830 году выходит в свет знаменитая статья Ш.Нодье «О фантастическом в литературе». Одной из ее установок стал следующий тезис: «Безумие может быть символической формой побега от реальности в мир, который компенсирует и освобождает» [12, с.1764, пер. с франц. О.А.Передерий]. По мнению специалистов, Ш.Нодье в 1830 году не только ввел понятие фантастического во французскую литературу, но и обосновал принципы и особенности его проявления. Любопытно, что в этом же году Берлиоз создаёт «Эпизод из жизни артиста», открывающий целую вереницу программных симфонических произведений. При этом он излагает не только литературную программу, благодаря чему симфония ассоциируется с музыкальным романом, но и свою собственную версию представления о фантастическом, только в музыке. «Так как эта симфония окажется чуждой установленным канонам и будет подчинена единственно капризам моего бурного нрава, – пишет автор, – я назову её «фантастической». Следуя девизу романтиков «видеть необычное в обычном, нетипичное в типичном», или, говоря словами Новалиса, «приятным образом делать вещи странными, чужими и в то же время привлекательными» [4, с.144], обратимся к самому известному сочинению французского маэстро.

В одном из писем, адресованных Ю. Феррану (от 16/IX 1830 года), Берлиоз дает первый, достаточно лаконичный вариант литературной программы «Фантастической симфонии» – так мы привыкли называть это произведение. Впрочем, сам автор именуется его «Эпизодом из жизни артиста» и далее, в скобках, как бы расшифровывает (уточняет) его жанровую специфику – «большая фантастическая симфония в пяти частях» [3, с.32]. Вероятно, что автор, внёсший комментарий такого рода, предполагал наличие определённой логики в драматургическом развитии данного сочинения. Поскольку порядок частей в обеих известных редакциях не совпадает, что, несомненно, влияет на расстановку образно-семантических акцентов, обратимся к их краткой характеристике для выявления атрибутики фантастического и специфики его преломления в контексте целого.

I часть, по словам автора, «состоит из двух разделов – краткого Adagio и обширного Allegro». Здесь же в роли Главной мелодии Allegro экспонируется образ возлюбленной, воплотившийся в музыкальной теме «*idée fixe*». Её появление во всех частях симфонии обусловлено тем, что «эта двойная навязчивая музыкальная мысль, – поясняет композитор, – постоянно преследует героя», выступающего, в некотором смысле, в роли двойника самого автора.

II часть Adagio, «Сцена в полях», воспринимается как лирический центр произведения, в котором «мысли о любви, надежде нарушаются мрачными предчувствиями» [3, с.32].

К ПРОБЛЕМЕ ФАНТАСТИЧЕСКОГО В МУЗЫКЕ: Г.БЕРЛИОЗ. ЭПИЗОД ИЗ ЖИЗНИ АРТИСТА

III часть, Бал (по словам автора, «музыка блестящая, увлекательная»), с одной стороны, тормозит вторжение фатальных перевёртышей в последующие части цикла, выполняя функцию отстранения. С другой – очевидна определённая конструктивно-логическая роль «Бала» по отношению ко II и IV частям. Если «сцена в полях» и «Бал» воспринимаются как два взгляда на лирику, то III и IV части, «Бал» и «Шествие на казнь», ассоциируются с расширением образно-семантического поля жанровости, аккумулируя сферу танца и марша. Литературная программа, данная Берлиозом, комментирует дальнейшие метаморфозы, происходящие в сознании лирического героя: страшные видения, проносящиеся перед ним, происходят во сне. Одновременно кривозеркальное отражение «Бала» – III части – осуществляется в рамках ирреального бала – Шабаша – в финальной, V части симфонии. Появление музыкальной темы «*idée fixe*» в новой, inferнальной окраске демонстрирует ее «оборотневую» природу. Берлиоз, используя в концепции всего произведения особый тип драматургии цели, выстраивает определённый логический ряд, в результате чего понятие фантастического углубляется, проникая в пространство фантазмагии (или фантазмагорического). В результате V часть воспринимается не только как некая aberrация, но как средоточие кривозеркальных отражений всего предшествующего музыкального текста.

В словаре Даля под фантазмагорией понимается «искусство изображать призраки, видения или воздушные картины посредством кривозеркальных отражений». По словарю Ожегова, фантазмагория – это «причудливое, бредовое видение», каковым и представляется «Сон в ночь шабаша». Ещё более поразительно, что в данной редакции симфонии в V части «кривозеркально» отражается не только III часть – «Бал», но и I. Иными словами, Финал является не только заключительным разделом всего цикла, но и экспозицией ирреального мира «чудовищ и колдунов». Более того, здесь присутствует и вторая, inferнальная экспозиция образа возлюбленной – «*idée fixe*», представленная в новой семиотической окраске «темы оборотня».

Что касается общепринятой, окончательной редакции программы сочинения, то в ней автор, как известно, меняет местами II и III части цикла. Следовательно, в фокусе интересующего нас феномена оказывается семантическое соотношение I и IV, а также I и V частей. В результате смещения смысловых акцентов высвечивается следующая парадоксальная ситуация. Функция I части совпадает с семантической нагрузкой, данной в первой редакции, за исключением одного нюанса. Во второй редакции весь событийный ряд произведения, по указанию автора, происходит во сне. В итоге II часть, «Бал», становится ярким лирическим центром. Его объединение с III частью, «Сценой в полях», восстанавливает идею двух взглядов на лирику. При этом в заключительных тактах III части усиливается атмосфера трагических предчувствий, особого романтического состояния *Erwartung*, которое получает реализацию в заключительных частях симфонии. Между тем, литературная программа IV части начинается словами «Герою снится, что он убил ту, которую любил, что он приговорен к смерти и теперь его ведут на казнь под звуки марша...». Иными словами, всё происходящее в IV и в следующей за ней V части приобретает своеобразный эффект «Сна во сне». Здесь просматривается явная аллюзия со стихотворением Э. По:

«Всё, что в мире зримо мне

Или мнится, – сон во сне» (Перевод В. Брюсова).

Выводы. 1. Миросозерцание Берлиоза во многом сходно с трактовкой фантастического Ш.Нодье, который в одной из статей пишет: «Мир, в котором Я – это другой Я, переживающий счастье, всё, что окружает меня, приобретает форму фантазма или символа моих желаний. Неважно, что главный персонаж – чудак. Главное – всё то, что человек выдумывает, – реально. Это реальное, – продолжает Нодье, – также приобретает форму фантазма» [10, с.1764, пер. с франц. О.А. Передерий]. Создаётся ощущение, что для Берлиоза всё художественное пространство «Фантастической симфонии» есть особая, альтернативная реальность, а собственно «тема возлюбленной» – *idée fixe* – это не столько идея сама по себе, сколько её фантазм.

2. Подобно Ш.Нодье, обладавшему в своём творчестве умением «за 10-20 лет предопределять литературные события» [1, с.16], Г.Берлиоз явился своеобразным «барометром музыкальной погоды в Европе». Он стремительно пролагал новые пути в культурном пространстве XIX-XX веков. Его человеческой натуре была свойственна пламенная патетика и меланхолия, бурное проявление чувств и любовь ко всякого рода мистификациям. Не случайно в наши дни французские исследователи называют Берлиоза фантазёром и даже мистиком, а его творчество – «музыкой страстей» [13, с.6].

3. Именно поэтому симфония Берлиоза представляется еще одним «эпизодом из жизни» фантастического, что подтверждает актуальность изучения специфики преломления данного феномена на любом историческом этапе, в рамках абсолютно любой культурной традиции.

Примечания

1. С.Цвейг был уверен в том, что «Эдгар По перенял позднее у Гофмана его призрачность» [10, с.441]. «Страшные демонические хороводы произведений» немецкого романтика магически притягивали к себе воображение Бальзака, опубликовавшего свою новеллу «Эликсир долголетия» под видом перевода произведения Гофмана; Ш.Бодлера, видевшего в божественном Крейсере «нечто вроде оправдания собственной склонности к смутному и причудливому» [5, с.389]; Ш. Нодье, за несколько лет предвосхитившего повсеместный интерес к Гофману во Франции и т.д.
2. Впрочем, утверждение о том, что, кроме фантастики, французских композиторов не интересовала тематика другого плана, было бы неверным.

Список литературы

1. Андрес А.Л. Вступительная статья // Ш.Нодье. Избранные произведения – М.- Л., 1960.
2. Берлиоз Г. «Вечера в оркестре» // Избранные статьи. – М., 1956.
3. Берлиоз. Избранные письма: В 2-х книгах. – Л.: Музыка, 1984. – Кн.1.
4. Галушко М. Эстетические принципы немецкой романтической оперы // Анализ. Концепции. Критика. – Л., 1977.
5. Гофман Э.Т.А. Жизнь и творчество: Письма, высказывания, документы. /Пер. с нем., сост. К. Гюнпель. – М.: Радуга, 1987. – 462 с.
6. Питина С.Н. Музыкальная культура Германии первых десятилетий XIX века и романтическая опера // Музыка Австрии и Германии XIX века. – М., 1975. – Кн.1. – С.354-407.
7. Соллертинский И.И. Гектор Берлиоз // Музыкально-исторические этюды. – Л., 1956.
8. Хохловкина А.А. Берлиоз. – М., 1960.
9. Хохловкина А.А. Романтическая опера во Франции // Западноевропейская опера. Очерки. – М., 1962. – 367 с.
10. Цвейг С. Гофман // Цвейг С. Собр. соч.: В 12-ти тт. – Т.7. Статьи. – М., 1963.
11. Эстетика Музыкального романтизма // Музыкальная эстетика Германии XIX века.: В 2-х тт. – М.: Музыка, 1983. – Т.2. – 432 с.
12. Imaginaire et le fantastique // Dictionnaire des literatures de langue francaise. – Bordas, Paris 1994. – Vol. III.
13. La musique des passions // Berlioz le visionnaire TDC № 849, fevrier 2003. Bibliotheque nationale de France.

Поступила в редакцию 17.02.2005 г.

УДК 821.133.1-1.09

РОЛЬ ТВОРЧОСТІ ЕСХІЛА, В. ШЕКСПІРА ТА Р. ВАГНЕРА У ФОРМУВАННІ ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ ПОЛЯ КЛОДЕЛЯ

Богданова І.В.

Актуальність. Сучасна наукова парадигма позначена пошуком нових підходів до проблеми інтерпретації художнього тексту в сумарному оточенні його культурологічного, історичного, соціального, філософського та ін. контекстів. Ці об'єктивні, а також особистісно-суб'єктивні, в тому числі психологічні, фактори детермінують творчий процес авторської розбудови тексту. Останній констатує безкінечність можливих модусів діалогу Митця з іншими авторами, його сучасниками та попередниками, що в літературознавстві пов'язується із оперуванням такими поняттями, як вплив, запозичення, наслідування тощо. Творчість Поля Клоделя - одного із найталановитіших представників літератури католицького відродження – представляє науковий інтерес як приклад унікальної взаємодії з іншими текстами, внаслідок чого синтезуються певні теми, ідеї, образи, інтегруючи новий неповторний літературний витвір.

Вступ до проблеми. Формування світогляду та творчості молодого митця припадає на 80-ті роки ХІХ століття, час поширення позитивізму в науці та натуралізму в мистецтві, що викликають у Клоделя негативне ставлення й детермінують звернення до досвіду попередніх поколінь митців слова, а також до інших літературних парадигм (таку можливість до того ж надавала професійна діяльність). Як наслідок складається оригінальна драматична та поетична концепція й формується глибоко своєрідний художній стиль. Перелік тем, сюжетів, образів, до яких звертався Клодель, важко обмежити; вивченню літературних впливів присвячена значна кількість зарубіжних досліджень [див., наприклад, 1-3] (вітчизняна наука, наскільки це відомо авторіві, ще не зверталась до вивчення клоделівського феномену), однак важливо, що сам Клодель вважав подібні запозичення природним явищем, оскільки, на його думку, позачасовим є існування загальнолюдських цінностей, вартих уваги, що залишаються незмінними із плином часу та зміною зовнішніх декорацій. Епопеї, поеми, драми, якими так захоплюється драматург, надають його власним творам справжній розмах і силу, що й зумовлює неповторний клоделівський стиль, яскраво репрезентований чи то ранньою драмою "Золота Голова", чи то зрілою драмою-містерією "Шовковий черевичок".

На переконання самого Клоделя, пояснення феномену мистецьких запозичень слід відшукувати у надрах підсвідомості: "Хто скаже, у яких глибинах підсвідомості слід шукати витоки мистецького твору? Перша ідея "Шовкового черевичка" прийшла до мене разом із забутою пантофлею, як у Попелюшці, зі сторінок китайського роману" [11, р.1453]. Вочевидь не можна вважати впливом літературний, літургійний, біблійний чи інший факт мистецького буття, що може надихнути на створення того чи іншого твору, не впливаючи при цьому на його естетику та концепцію.

Проте вплив інших поетів та драматургів Клодель добре усвідомлював і неодноразово у листуванні декларував свої захоплення. Клоделівські "Memoires improvises" містять перший перелік творів, що вплинули на його дитяче та юнацьке світосприймання [7, р.18]. Клодель диференціює митців, які визначили його ідейно-естетичну інтенційованість, і митців, які були причетними до формування його поетичних уподобань: до перших належить Рембо, який

здійснив “глибокий і, так би мовити, ґрунтовний вплив”, що пробудив Клоделя до поетичного і духового життя; інших репрезентують письменники-вихователі, які відкрили „таємниці професії”, – Шекспір, Есхіл, Данте, Вергілій, латинські лірики та ще Достоєвський [6, р.130].

Найвагомішого впливу, що позначився на ідейно-тематичній та образно-поетичній системі клоделівської драми, зазнав Клодель з боку таких представників західноєвропейської культури, як Есхіл, В.Шекспір та Р.Вагнер, вивченню якого присвячена дана стаття.

“Незрівнянним шедевром”, що вплинув на формування драматичного генія Клоделя, стала “Орестея” Есхіла, яка відкрила молодому драматургові “таємниці драматичного Мистецтва” [8, р.421]. Виступивши в ролі перекладача Есхіла, Клодель краще за будь-кого іншого відчував музику есхілової трилогії та всі тонкощі драматичних нюансів. Образи та ідеї, ритміка вірша, мелодика слова чи фрази трилогії виринають в ряді творів Клоделя. Запозичення у вигляді ремінісценцій, алюзій та прямих цитат, що вживаються для характеристики персонажа чи місця подій, зустрічаються найчастіше у драмі “Золота Голова”, а також засвідчують себе в драмах “Місто”, “Шовковий черевичок” та ін. [див. детальніше: 1, р.7-43].

Клодель дуже чутливо реагує на смислові та музичні відтінки есхілових текстів, майже інтуїтивно відчуваючи місце та спосіб збагачення словесного тексту музичною вставкою чи танцівним рухом: “Чим далі я пересуваюсь у моєму перекладі “Орестеї”, тим чіткіше бачу, що музика тут відіграє необхідну роль, але музика особливого гатунку, насамперед музика лінії, ритму, руху, швидше ніж гармонійна комбінація” [10, р. 1317].

Під впливом античної драматургії Клодель приходить до важливого висновку, що полягає у необхідності синкретичного поєднання співу, музики, поезії, танцю, яке втратило сучасне драматичне мистецтво. Вже в “Обміні”, написання якого збігається із часом перекладу “Агамемнона”, автор примушує Лечі декламувати та проспівувати деякі репліки [наприклад, див.: 10, р. 718]. У „Полудневому розділі” ліричну пісню виконує інший герой – Меза [10, р.1049]. Поступово визріває ідея поєднання двох видів мистецтва, оскільки „музика відіграє (в драмі) необхідну роль” [11, р. 1356]. Працюючи над перекладами Есхіла, Клодель створює оригінальний прийом “переростання слова у вірші, віршів у просодію, просодії в пісню і пісні в хор”, що на повну силу застосовується ним у “Книзі Христофора Колумба” та пізніше в усіх діалогах, ораторіях та параболах, де музика змішується із поетичними діалогами [1, р.32].

Клодель встановлює ідейний зв’язок між античними трагедіями та його власними творами на підставі визнання існування об’єктивної сили, що визначає життєвий шлях людини, незалежно від того, називати її долею, Провидінням чи волею Божою. Есхілова трагедія ще не втратила зв’язку із дифірабмом, прославленням божественного; Клодель своїми драмами встановлює (чи відновлює) такий зв’язок (сам Клодель у “Книзі Христофора Колумба” та “Жанні д’Арк на вогнищі” також вдається до жанру дифірабів). Функцію об’єктивної верховної сили, що засвідчує слова актора, визначає його вчинки та долю взагалі, в античній трагедії виконує хор. Клодель не раз вказує на спільність між давнім хором та літургійним [див.: 10, р. 1320; 11, р. 1530]. В “Місті” головний персонаж – поет Кевр – веде діалог із “хором анонімних голосів”; у “Книзі Христофора Колумба” зав’язується діалог між головною дійовою особою та Хором [11, р. 1500]; античний та одночасно літургійний Хор виступає у Клоделя дійовою особою в “Бенкеті Мудрості”, “Жанні д’Арк”, “Історії Товія та Сарі” та ін. творах. Клодель знаходить точки перетину між грецькою трагедією та християнською релігією, визначаючи грецький театр як театр вищою мірою релігійний, оскільки його визначальною рушійною силою виступає “втручання надприродних сил” [8, р. 466]. Християнство ж, переконаний драматург, замінило давню фатальність на доброзичливе Провидіння, і герої Клоделя не страждають від волі Бога, як герої Есхіла чи Софокла. Фінал “Евменід” звучить із по-справжньому християнською ідеєю всепрощення (“У фіналу, на мій подив, дивно християнський зворот” [10, р. 1326]), яка заперечує закон кривної помсти, що дозволяв свавільно

РОЛЬ ТВОРЧОСТІ ЕСХІЛА, В. ШЕКСПІРА ТА Р. ВАГНЕРА У ФОРМУВАННІ ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ ПОЛЯ КЛОДЕЛЯ

вирішувати чужу долю протягом тисячоліть. В пророчих фразах Аполлона Клодель вбачав “тіні майбутньої Істини” [10, р.1329]. На його переконання, припинення кровопролиття можливе за умови запровадження більш гуманного закону християнського прощення, коли Еринії стануть Евменідами, “Месниці стануть Благочинницями” [8, р. 472]. “Евменіди” були сприйняті Клоделем як “тип громадянських, соціальних та релігійних драм” [8, р. 421], що ілюстрували процес відновлення нового політичного, духовного та релігійного порядку на руїнах понівеченого злочинами старого. Вірогідно, задум власної трилогії (“Заручник”, “Гіркий хліб”, “Зневажений отець”) з’являється у Клоделя під впливом ідейного переконання, що тривалості життя одного покоління занадто мало для здійснення високих планів Провидіння, яке потребує не один десяток років: якщо злочину “Заручника” є відповіддю помста батьковбивства “Гірконого хліба”, то вирішення конфлікту можливе лише у фіналі “Зневаженого отця”. Конфлікт поколінь знімається родовим та релігійним примиренням. Таким чином поетична та драматична трилогія Клоделя містить концепцію людини і світу, підвалини якої були закладені великим Есхілом.

Привертає увагу Клоделя-драматурга система віршування, застосована Есхілом, – не оповідний “гекзаметр чи олександрійський вірш, римований чи неримований”, але “сценічний метр”, представлений ямбом чи “поєднанням короткого і довгого”. За свідченнями Клоделя, на прикладі ямбів Есхіла йому пощастило “навчатися і фундаментально застосовувати” оригінальні поетичні розміри [8, р. 421]. “Коли я взявся за „Агамемнона”, моєю метою було головним чином вивчення ямбічного вірша”, – згадував Клодель [10, р. 1319]. Ямб, що, з одного боку, як зазначає Клодель, “відповідає ритму людського дихання”, з іншого – досконалий з фонетичної точки зору, стає основою клоделевої просодії [9, р. 187]. Отже, звертаючись до ямбів, Клодель прагне вибудовувати свій твір відповідно до природних законів вимови й водночас встановити зв’язок із стародавньою традицією драматичної та поетичної творчості. На думку драматурга, ямб, що є поєднанням “піввіршів та рим, наголосів й доміант”, в кінцевому підсумку “є музичним принципом всіх віршів, що утворюються в цей спосіб” [8, р. 1408]. Прашуючи над оригінальним “фундаментальним ямбом” [8, р. 5], Клодель знаходить у драматургії Есхіла й Шекспіра підтвердження своїм поетичним уподобанням у пошукові вільної просодії, поєднаної з музичними модуляціями більше, ніж з метричними схемами.

Шекспір відіграв у творчості Клоделя не менш вагомий роль, ніж Есхіл. У нього молодий драматург запозичив досвід нового типу драми, насиченої інтригами й активними колізіями, принципи нової організації простору, драматичного часу тощо. Шекспірівський вплив позначився на творчості молодого Клоделя також у вигляді буквальних запозичень та наслідувань, що засвідчувалось сюжетними колізіями, образами персонажів, метричною системою та поетичною мовою (у ранніх клоделівських творах навіть метафори утворювались за шекспірівськими зразками: скажімо, Клодель звертався у порівняннях то до буденних речей, то до реалій космічного масштабу, наслідуючи мову “Ричарда II”, “Ричарда III”, “Генріха V”, “Генріха VI”, “Короля Ліра”, “Сна літньої ночі” [див., наприклад: 17, р. 146; 15, р. 238; 2, р. 18; 3 та ін.]. У ранній драмі “Золота Голова” мотиви узурпації трону, вбивства Імператора, страти Принцеси і смерті завойовника нагадують перипетії війни Двох Троянд із “Генріха IV” (“Коли розглядають мою першу версію “Золотої Голови”, скрізь знаходять вплив Шекспіра, – це характеристика колізій сюжету, його розвитку, композиційних прийомів” [7, р. 33]). У зрілих творах залишається складна та насичена інтригами колізія, багата на збіг обставин, випадкові зустрічі, несподівані розв’язки тощо. Від історичного театру Шекспіра у Клоделя залишається концептуальне бачення глибинних закономірностей історичного процесу, в якому пов’язується доля окремої людини із долею народу. Відтак центральною проблемою клоделівської драми стає взаємозв’язок людини та світу, де окрема людська доля залучається до загальносвітового процесу. Клоделівська трилогія була задумана та втілена як “велика історична фреска”, де драматург “творить історію на сторінках драми” [4, р. 571].

Шекспір демонструє свободу моделювання драматичної дії, простору та часу, завдяки чому драма набуває гнучкості та рухливості. Услід за ним експериментує Клодель. “Шовковий черевичок”, дія якого відбувається у різних частинах земної кулі (причому реалістичні події перемежуються із ірреальними), під час свого написання не міг бути поставленим на сцені в силу закоснілості театральної форми, що потребувала нових виражальних можливостей. Клодель, якого приваблювала не лише драматична форма англійського драматурга, але й багатий ідейний та тематичний матеріал, яким насичувались його п’єси, змістовна універсальність шекспірівських творів, наслідуює його, майже буквально повторюючи на початку “Шовкового черевичка” відому шекспірівську фразу: “Сцена цієї драми – світ” [11, р. 665].

Сміливо ламаючи всі канони класичної драматургії, пориваючи із реалістичною традицією, Клодель вільно поводить не лише із категорією драматичного простору, але й категорією художнього часу. Як наслідок – у його драматичному творі, неначе у романі, дія між окремими частинами або актами може становити два роки (між другою і третьою частинами у “Золотій Голові”), шість років (між другим та третім актами “Дівчини Віолени”), десять років (між другим і третім актами “Міста” та між другим та третім Днями “Шовкового черевичка”) і, нарешті, чотирнадцять років між другим та третім актами у другій версії “Міста”. Перемежуючи драматичні репліки величезними (інколи на кілька сторінок) ремарками, на кшталт прозових відступів, Клодель у своїх творах подає основні викладки теоретичного характеру: “...у театрі ми маніпулюємо часом, немов грою на акордеоні, для нашого задоволення, подовжуючи години і минаючи дні. Немає нічого легшого запускати час одночасно у всіх напрямках” [11, р. 732]. Таким чином, на протигагу лінійному часові, характерному для класичної драматургії, Клодель втілює метод відтворення фрагментарного, дискретного художнього часу та простору, де дія розгортається не за принципом послідовності, а за принципом суміжності. Клодель-драматург застосовує техніку образотворчого мистецтва, поєднуючи довільно й одночасно різні картини власного художнього світу. Таке використання принципів інших жанрів (зокрема, поетичного в утворенні поетичного стилю та образів та прозового у манері оповіді про події), а також інших видів мистецтва (живопису, музики, танцю) засвідчує народження принципово нового виду драматичного дійства.

Умовність категорій драматичного простору та драматичного часу зумовлює умовність характеру драматичної дії; при цьому відхід від реалістичності зумовлюється пріоритетністю ідейного первня п’єси. Умовності, що позбавляє драматичне дійство реалістичності і переводить драму до розряду модерністських інтелектуальних творів, підпорядковується також склад драматичних персонажів, де поруч із головними героями виступають другорядні персонажі, роль яких полягає у створенні дистанції між дією та глядачем, сценою та залом, спрямуванні уваги читача (глядача) в інтелектуальне річище п’єси, націлення на сприймання драми не безпосередньо почуттями, а розумом [див. про це: 11, р. 1478]. Скажімо, у другому Дні “Шовкового черевичка” з’являється співробітник відділу реклами, який репрезентує п’єсу глядачеві, коментуючи хід подій та вчинки героїв (фактично виконуючи функцію античного хору). У версії для сцени його втручання в хід п’єси є ще більш енергійним: він проголошується відповідальним за “ексклюзивну роль” репрезентанта “цікавої історії” [11, р. 1058].

Близькою видається Клоделеві ідейно-тематична наповненість шекспірівських драм, що відповідає його власній філософії життя та драматичній концепції. Зокрема, услід за Шекспіром Клодель звертається до теми прагнення володіти світом й марності земної слави та земного життя взагалі (Золота Голова услід за героями Шекспіра переймається думкою, що земна слава – це порох і тлін, що для Клоделя переформулюється із Еклезіястовим: “Все марнота марнот”); у трагедії Гамлета Клодель розпізнає катастрофу Ігітура, появу сучасної йому теми, поглибленої По, Бодлером, Малларме, що потерпають від усвідомлення “гіркої долі бути людиною” [8, р. 508]. Золота Голова вигукує: “Навіщо життя? Мені байдуже, жити чи

РОЛЬ ТВОРЧОСТІ ЕСХІЛА, В. ШЕКСПІРА ТА Р. ВАГНЕРА У ФОРМУВАННІ ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ ПОЛЯ КЛОДЕЛЯ

помирати. – Це мені завдає болю” [10, р. 91]. Для Клоделя є очевидною істиною, що витлумачення світу як юдолі, що приречує людину на страждання та позбавляє сенсу, можна запобігти лише за однієї умови – повернути людині втрачену віру в Бога. Таким чином, учнівство Клоделя завершується там, де йдеться про принципово світоглядно-важливі концептуальні речі. Клодель жалкує за тим, що “європейська література втратила духовний зв’язок із релігійною літературою, що призвело до катастрофи, яку засвідчив Шекспір своєю творчістю, – втрати Віри, що була Раєм. Катастрофа Шекспіра кинула тінь на подальший розвиток англійської літератури” [8, р. 648]. Тому послідовно, із драми в драму, Клодель проводить своїх героїв через шлях поневірянь до чистої перемоги над собою, над злом, над безглуздістю існування, одним словом – до Бога. Вже Золота Голова прагне привести своє військо “туди, де світанок, у Ханаан” [10, р. 107]. Завойовник зазнає поразки у своєму хрестовому поході у Землю Обітовану, проте сенсом сповнюється життя героїв “Благовісті” та “Шовкового черевичка”. Шекспірівська любов та кохання (Корнелії до Короля Ліра чи Антонія та Клеопатри) відкриває шлях до примирення людини і світу, породжуючи небувалий сплеск духовності та надії на краще майбутнє людства. Проте, на думку Клоделя, Шекспіру не вистачило останнього кроку для відкриття людині істини земного існування.

У становленні концепції драматичного клоделівського мистецтва відіграла помітну роль також творчість Р.Вагнера. Нею захоплювалось ціле покоління, до якого належав і молодий драматург. Вагнера почитали не лише як “великого музиканта”, але й як “великого поета”, “великого мислителя”, “творця нової мистецької форми” [13, р. 97]. Культ Вагнера особливо почитався символістами на чолі із Малларме, до кола якого певний час належав і Клодель. Під впливом вагнерівської “божественної” музики, що примушує “дрижати тіло” та “паморочитися голову”, народжується задум “Золотої Голови” [4, р. 286-287]. Запалість юних років із її обожествленням нового кумира минули, проте повага до великого композитора залишилась, і Клодель ще довгий час перебував під впливом його міфів та його героїв [8, р.370, р.863-886]. Релігійне навернення Клоделя виявилось сильнішим за музичне захоплення. Клодель сприйняв Вагнера із його містичним символізмом глибоко своєрідно, із релігійних позицій: Вагнер створював особливий світ надреальності, Вічності, де “Мистецтво та Віра є одним цілим” [4, р.288]. В “Тангейзері”, якого Клодель найбільше поцінував, йому вбачався “великий і могутній Християнин” [8, р. 871]. Із піднесенням Клодель зазначає, що під час тріумфу матеріалізму в Європі, розквіту доби Дарвіна та Герберта Спенсера, Вагнер у “Парсіфалі” “сповідує Христа у його сакраментальній формі” [8, р. 884].

Подібно до героїв Вагнера, герої Клоделя також прагнуть віднайти сенс життя, щастя та спасіння. “Тангейзер”, “Тристан”, “Парсіфаль” – суцільне роздумування над проблемою конфлікту плотських зваблень та духовних устремлінь, що пронизує також клоделівські драми “Благовіщення” та “Шовковий черевичок”. Сента в “Кораблі-привиді”, Елізабет із “Тангейзера” приносять в жертву своє кохання і саме життя задля спокутування гріхів коханого, їх ряди поповнюють клоделівські Віолена та Пруеза.

“Вічна” тема боротьби пекла та раю, Бога та Сатани, “християнського” та “чуттєвого” начал, що пронизує вагнерівські драми, зокрема “Тангейзера” [12, р. 298], знаходить своє подальше втілення у драмах Клоделя. Не менш поширеною є й інша антитеза – протиставлення розуму та тіла (“розуму, що бажає всупереч тілу” [8, р. 872], моралі та чуттєвості – у Вагнера („Тристан та Ізольда”) та Клоделя („Полудневий розділ”). Клоделівські Меза та Ізе, Оріан і Пенсе, Родриго й Пруеза – іпостасі Тристана та Ізольди. Але якщо теми, проблеми та мотиви, до яких звертаються обидва митці, є універсальними, то змалювання деяких сцен у Клоделя нагадує вагнерівські драми: зустріч головних героїв на кораблі, побудова другого акту, де два діалоги симетрично обрамлюють центральний дует закоханих, трагічний фінал драми. Тристан та Ізольда прославляють морок і смерть, де немає місця облуді та неправді, що панують вдень (одна з найкращих мелодій Вагнера “Отож, помрем, щоб вічно жити”), де вони зможуть

належати один одному. Смерть таким чином виступає як позачасова реальність, що руйнує кривду та несправедливість, виступаючи на боці закоханих, відкриваючи їм дорогу у світ кохання. Смерть відкриває двері вічності і в Клоделя: Ізе: “більше нічого, окрім кохання навіки, більше нічого, тільки вічність з тобою” [10, р. 1054]. Героїня “Шовкового черевичка” також обирає смерть задля того, щоб залишитися “Пруезою назавжди, тією, яку не зруйнує смерть” [11, р. 820], “вічною зіркою” у серці Родриго [11, р. 857]. За словами Ж. Дюрона, закохані Вагнера, як і клоделівські закохані, створені “для інших, неземних обіймів” [14, р. 552]. Безсумнівно, клоделівське кохання багатогранніше та складніше за вагнерівське, як набагато складніше саме окреслення та вирішення головної проблеми, пов’язаної із сенсом життя, вірою в Бога та ін., проте важливо, що саме вагнерівські містика, патетика, емоційність, сила пориву закоханих, нарешті, філософія кохання були близькі Клоделю й надихнули його на створення кращих драматичних рядків.

Клоделя-пошукача нових драматичних форм зацікавив мистецький експеримент Вагнера із його синтезом різних видів поетичного, музичного, драматичного мистецтва; особливо позитивно було сприйнято Клоделем талановите вирішення Вагнером “проблеми союзу драми і музики”. Відмовившись від традиційної гібридної форми опери, де глядач не знає, “був він запрошений на драму чи на концерт”, Вагнер створив “величні симфонії, справжні персонажі яких – лейтмотиви” [8, р. 146], хоча, як зазначає Клодель, і “частково зазнав поразки” у своїй справі. Разом з композиторами Д.Мійо та А.Хонеггером Клодель прагне відшукати інші форми поєднання поезії та музики [8, р. 1491]. У сценічній версії “Шовкового черевичка” Пролог підтримується безперервним музичним фоном, що породжує сталі асоціації із “морем та його подихом”, що “узгоджується із ритмом дихання персонажів” [11, р. 956]. І хоча клоделівський твір суттєво відрізняється від вагнерівської опери, сам принцип музичної драми був перейнятий у Вагнера. Зокрема, серед клоделівських уподобань – використання образу-лейтмотиву, до якого автор вдається при характеристиці персонажа, а пізніше асоціюється із ним. Скажімо, ремарки Клоделя і музична партитура Хонеггера містять “музичну тему Янгола-хранителя” [11, р. 999], “музичну тему Діви” [11, р. 1033], “Місяця” [11, р. 1053], “Родриго” [11, р. 1059] та ін.

Під впливом Вагнера створювалась рання драма Клоделя – “Спляча”, де мотив сну був навіяний сном Брунхільди [16, р. 38]. Можна припустити, що паломництво Анни Веркора у “Дівчині Віолені” навіяне паломництвом Тангейзера до Риму; під впливом цієї ж вагнерівської драми у Клоделя з’являється й інший символ – посох, що розпустився (“Відпочинок сьомого дня”). Хоча ймовірніше йдеться не про свідоме запозичення образів-символів, а про загальну тенденцію їх використання символіко-поетичними драмами.

Висновки. Отже, зумовлені загальним есхілово-шекспірівсько-вагнерівським впливом, у клоделівській драмі визначились такі характерні риси, як абстрактність у визначенні часу та місця дії; узагальнений характер конфлікту, пов’язаного із вирішенням загальнозначущих проблем і як наслідок ареалістичність драм: відсутність детального відтворення історичних, етнічних, побутових чи інших рис сценічної дії, створення образів-персонажів деіндивідуалізованих, узагальнених; наявність символів та драматичних “емблем”; довгі акти (яких, як правило, три), в яких репрезентовані критичні моменти драматичної дії; музична “підтримка” мовного фонду драми; тривалі діалоги між двома персонажами, що часто переростають у монологи; нерухомість міміки персонажів, що сублимується у мовному та музичному вигляді.

Таким чином, в результаті розглянутих вище, а також інших впливів та запозичень уможливилась реалізація в особливій драматичній формі оригінальної світоглядної моделі, репрезентованої Клоделем. Драматургом був створений принципово новий тип драматичного твору, в якому незвичайно синтезувались найкращі здобутки багатьох культурних традицій: християнської релігії, античності, західної середньовічної та новітньої літератури, східної і

РОЛЬ ТВОРЧОСТІ ЕСХІЛА, В. ШЕКСПІРА ТА Р. ВАГНЕРА У ФОРМУВАННІ ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ ПОЛЯ КЛОДЕЛЯ

навіть російської культури, що певним чином позначилося на своєрідності поетичної картини світу та особливостях авторського стилю, де реальний сюжет поєднувався з ірреальним, вічним сюжетом, втіленим у біблійних текстах. Клодель активно занурюється у поетичний простір минулого, сучасного і навіть майбутнього, культуру народів різних регіонів землі, і подібного синтезу культур не знала ще ні одна література світу.

Клодель виступив автором філософської, символічної, музично-поетичної драми, у формуванні концепції якої відіграли провідну роль такі титани західноєвропейської культури, як Есхіл, Шекспір, Вагнер. Клоделеві вдалося поєднання загально-історичного та біографічного, реального та символіко-релігійного планів, що надало оригінального поліфонічного звучання драмі, аналогів якої не зустрічалося серед його попередників, драмі, яка залишається об'єктом вивчення нових поколінь літературознавців.

Список літератури

1. Aquilon P. Claudel traducteur d'Eschyle / Paul Claudel, quelques influences formatrices // La Revue des Lettres modernes. – № 101-103. – P. 7-43.
2. Berton J.-C. Shakespeare et Claudel. – P.: La Palatine, 1958. – 224 p.
3. Brunel P. Claudel et Shakespeare. – P.: Colin, 1971. – 265 p.
4. Claudel P. Journal. – P.: Gallimard, 1968. – Т. 1 (1904-1932). – 1449 p.
5. Claudel P. Journal. – P.: Gallimard, 1969. – Т. 2 (1933-1955). – 1360 p.
6. Claudel P. Lettre autographe a Maurice Barres (1910-1911). Fonds Doucet. – № 8296 130.
7. Claudel P. Memoires improvises. – P.: Gallimard, 1954. – 349 p.
8. Claudel P. Œuvre en prose. – P.: Gallimard, 1965. – 1627 p.
9. Claudel P. Reflexions sur la poesie. – P.: Gallimard, 1963. – 187 p.
10. Claudel P. Theatre. – P.: Gallimard, 1965. – Т. 1. – 1371 p.
11. Claudel P. Theatre. – P.: Gallimard, 1967. – Т. 2. – 1556 p.
12. Claudel P. et Gide A., Correspondence 1899-1926. – P.: Gallimard, 1949. – 399 p.
13. Dujardin E. La Revue wagnerienne // La Revue musical. – Octobre 1923. – P. 38-76.
14. Duron J. Le Mithe de Tristan // Hommage a Paul Claudel, N.R.F., 1-er septembre 1955. – P. 528-592.
15. Gourmont de R. Le Livre des masques. – P.: Mercure de France, 1963. – 486 p.
16. Guillemin H. La "Conversion" de Paul Claudel // Les etudes classiques, janvier 1957. – Т. XXV.
17. Riviere J. et Alain-Fournier Correspondance (1905-1915). – P.: Gallimard, 1926. – Т. 1. – 453 p.

Поступила до редакції 14.02.2005 р.

УДК 802.0-5(075.3)

ТИПОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ РЕЦЕНЗІЇ

Брона О.А.

Сучасна людина занурена не тільки в інформаційне, але і в емоційне середовище, що здебільшого формується засобами масової інформації. Наш настрій у значному ступені визначається як тематикою, так і стилістикою газетних, журнальних, теле- та радіоматеріалів.

Актуальність. Посилення обміну інформацією в суспільстві супроводжується зростанням інтересу до наукового аналізу процесів мовленнєвої діяльності і особливо до практичних рекомендацій, які випливають з цього аналізу і дозволяють забезпечити високу ефективність впливу повідомлення на адресата, підготовки мовленнєвого твору адресантом.

Вступ до проблеми. Вперше таке зростання інтересу сталося ще в античності. Тоді Аристотелем був вжитий системний аналіз промови, виділені мета і елементи мовленнєвого процесу і встановлена залежність між ними [1, с. 24].

На сучасне прискорення соціального розвитку і науково-технічну революцію мовознавство відреагувало усвідомленням необхідності в психолінгвістиці, лінгвістиці тексту, в поглибленні функціонального дослідження стилістичних різновидів мови, участю в формуванні загальної філології.

Стилі мовлення – явище історичне. Вони своєрідні в різних мовах в силу традицій. Однак в цілому набір елементарних стилів мовлення єдиний для мов народів, що володіють сучасною цивілізацією і державністю, тоді коли кількість стилістичних різновидів в практиці необмежена.

Уявлення про сутність стилю вкрай різноманітні.

У теорії тексту, газетно-публіцистичного також, останнім часом все більшу увагу привертає його функціональний аспект, який передбачає вивчення таких моментів: форми конкретної реалізації текстів, що складаються з урахуванням їхніх системно-функціональних характеристик.

М.М. Бахтін виводить природу стилю із природи жанру. „Стиль нерозривно пов'язаний з певними, тематичними єдностями і, що особливо важливо, з певними композиційними єдностями: з певними типами побудови цілого, типами його завершення, типами ставлення мовця до інших учасників мовленнєвого спілкування” [3, с.76].

На думку М.Д. Феллера, „стильова сторона мови – це користування засобами мови в особливих цілях, додаткових по відношенню до основної мети всякого спілкування – повідомлення думки. Такими додатковими цілями можуть бути: вплив на уяву слухача і збудження в ньому естетичних переживань (художнє мовлення); вплив на його волю (ораторське мовлення, рекламне мовлення); полегшення розуміння сказаного (лекторське мовлення, популяризація). Всі ці додаткові цілі передбачають свідоме чи несвідоме пристосування до них звичайних засобів мови, і та специфічна оболонка, котрою покривається всяке мовлення в результаті такого пристосування, і називається мовленнєвим стилем” [17].

Функціональний поділ стилів був також присутнім у міркуваннях В. Гумбольдта про відмінність практичної і художньої мови, перейнятих О. О. Потебнею і розвинутих в ХХ ст. у вченні про функціональні стилі, котре склалося в двадцять роки в Росії і знайшло вияв в

тридцять роки в працях Празького лінгвістичного гуртка, а пізніше отримало розвиток в післявоєнних дослідженнях.

В останні роки далші кроки в цьому напрямі роблять і українські сучасні теоретики функціональних стилів В. Різун [16], З. Партико [18], Н.Непийвода [13], Б.Потятиник, М. Лозинський [15].

Стилістику газетних жанрів активно досліджують, однак функціонування лінгвістично-стилістичних засобів конкретного мовленнєвого твору відповідно до його типологічних особливостей і прагматичних параметрів вивчено недостатньо.

Функціональність повідомлення або тексту потребує від нього певної структури. „Всякий стиль – і функціонально-мовний, і літературний – передбачає організуючий принцип у доборі і застосуванні елементів мови, що надає йому своєрідність і відрізняє його від інших стилів” [20, с. 58].

Текст служить засобом впливу, що має свою структуру. Ця структура залежить від багатьох факторів, зокрема від предметного змісту комунікативної мети – задуму.

Отже, якщо розглядати текст з комунікативної позиції, то це „слово для справи”. Виходячи з цього, можна сказати, що текст у будь-якій формі, який має типологічну структуру, виконує роль засобу впливу на маси.

Типологічна структура не охоплює всіх індивідуальних впливів, які можуть бути у тексті; вона формується з елементів, які через свою практичну придатність здатні стимулювати мислительну, емоційну і волюву активність читача. Тому саме на реалізацію типологічної структури тексту свідомо або несвідомо орієнтовані всі зусилля автора. І під час збору матеріалу, і під час осмислення та обробки даних, і під час обдумування задуму автор прагне, свідомо чи несвідомо, щоб відносно форми і змісту тексту достатньо однозначно проявлялась типологічна структура, придатна виклику в читача справжніх ефектів. Типоформуючим ефектом впливу є справжній ефект, тобто справжній результат використання тексту в справжніх ситуаціях. Якщо ж сам текст своїми внутрішньотекстовими якостями й особливостями не вводить читача в контакт із реаліями, то ні замінити такий контакт, ні компенсувати його відсутність нічим. Без цього текст не може претендувати на практичні результати. Одне слово, такий текст не є текстом.

Якщо застосовувати функціональний підхід до мовного розгляду тексту, то він передбачає рух дослідницької думки від функцій, значень, комунікативних цілей і намірів до наявних у даній мові засобів, тобто формальних показників.

Особливістю кожного тексту є характерний тільки для нього зв'язок виділених структур. На основі повторюваних у різних творах зв'язків структур виділяються **типи текстів**, або **текстові жанри**.

Поняття **жанр** позначає стійку форму, що визначається конкретним призначенням тексту та особливим поєднанням текстових засобів. Саме крізь призму категорії жанру втілюються зібрані факти, досліджена проблема, пізнаний життєвий матеріал.

Текстові жанри не існують поза стильовими характеристиками текстів. Кожен жанр репрезентує ту чи іншу комбінацію стилів. Стиль – це спосіб, манера цілеспрямованої організації формально-змістових типів, жанри – це власне формально-змістові типи, організовані певним способом, стилем. Отже, для творення певного жанру потрібен стиль, а для стилю – техніка як сукупність умінь та навичок, що забезпечують користування конкретним способом організації тексту.

При аналізі кожного жанру потрібно встановити набір жанротвірних і факультативних форм [7].

Філологія як система лінгвістичних і літературознавчих знань, що стосуються відносно самостійних предметів дослідження, дуже часто зосереджується на таких проблемах, осмислення яких потребує міждисциплінарного підходу, синтезу різноманітної інформації. Під кінець ХХ століття до них включається і літературно-художня критика. Ця сфера

гуманітарних знань формувалася під впливом філософії, естетики, соціології, психології, логіки, теорії літератури. Адже за довготривалу історію існування англомовної критики чітко не досліджена теорія жанру, практично немає робіт з типології текстів критики, їх лінгвостилістичних особливостей. Стилїстика критичний творів є „білою плямою” в лінгвістиці тексту англійської мови: немає досліджень прикладного характеру. Критика як текст потребує детального вивчення та систематизації.

Маючи художню творчість за об'єкт аналізу, критика, однак значно відрізняється від неї психологічними та когнітивними засадами та функціями. Це специфічний склад мислення, який не має аналогів ні в одному з літературних жанрів. Природа критики подвійна і суперечить сама собі: з одного боку, це об'єктивний аналіз, з другого – естетичне пізнання із значною мірою суб'єктивності. Тобто це є текст про текст. Відмінність літературно-критичної діяльності від літературної рецепції за сучасних умов (читання-сприймання) пов'язана саме з письмом (писанням). Збагнути взаємозв'язок читання та оцінювання літературно-художнього твору (тексту) можна, залишаючись у духовно-ідеальній сфері. Але без матеріалізації наслідків цього процесу він не буде мати відчутного суспільного розголосу, залишиться без значення для історії літературної критики. Щоби зрозуміти взаємозв'язок читання як рецепції і літературної критики, яка постійно долає розриви, зміщення і переміщення в розвитку культури і функціонуванні літературного життя, треба вийти у сферу письма, тобто писання та оприлюднення літературно-критичних текстів, які відповідають закономірностям риторики і поетики, естетичної комунікації.

Крім того, критика підпадає під дію різномірних елементів стилю і синкретизму жанрів, а стилїстика критичних робіт є синтезом художньої творчості, науки та публіцистики. Критерії утворення критичних жанрів та їх упорядкування засновуються природою даної творчої діяльності.

Із 60-х років ХХ століття літературна критика почала розглядатись як своєрідна соціальна діяльність, різновид творчості, результати якої складають сукупність текстів, котрі фіксують різні висловлювання про явища художньої літератури. Ці тексти мають свою стилїстику, лінгвістичні особливості і потребують осмислення в руслі нових підходів до вивчення мовних явищ. Лінгвістичний та стилїстичний аналіз текстів на цих засадах, розвиток металінгвістики дають нові можливості для конкретизації і поглиблення дослідження цього жанру.

Лише в 70-х роках ХХ століття теорія літературної критики стала об'єктом пильної і уваги таких науковців, як Б. Бурсов, В.Кожин, Ю.Борев, П.Ніколаєв, В.Халієв, В.Коновалов і т.д.

Літературно-критичний твір – це не просто текст, який містить інформацію, роздуми про художні явища словесного мистецтва, оцінки їх ідейно-естетичних, стильових якостей, а текст у його динаміці, сумірний, співвіднесений з особистістю, яка творить цей текст як суспільну подію, навіть якщо ця подія зводиться до публічного говоріння чи письма.

Серед сучасних українських філологів існує думка про те, що сьогоденна критика виходить за рамки якогось певного жанру, а за обсягом критичного виступу має такі головні форми: велика критика, мала критика, літературно-критична замітка та закрита критика [22, с.5]. У лінгвостилїстиці англійської мови також немає одностайної думки щодо місця критики в системі функціональних стилів і жанрів. Більшість науковців відносять критичні праці до функціонального стилю художньої публіцистики [2; 10].

Серед групи художньо-публіцистичних жанрів вирізняємо рецензію (the review), об'єктом зображення якої є не безпосередньо життя, а твір, що вже відобразив його. Отже, рецензія – це твір, що пропонує особистий погляд автора на книгу, театральну виставу, фільм, художню виставку, концерт тощо. Жанр рецензії є найуживанішим з групи художньо-публіцистичних жанрів сьогодні. Без матеріалу в цьому жанрі не обходиться жодне мистецьке видання чи ЗМІ, що приділяє увагу культурі.

ТИПОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ РЕЦЕНЗІЇ

Первинною формою існування англomовної рецензії як жанру можна вважати критичний коментар до книжки (a remark on a book), який зародився ще в кінці XVII століття.

Рецензія – жанр, предметом аналізу якого є уже відображена дійсність.

Предмет аналізу – відображена в мистецькому або науковому творі дійсність. Рецензія – жанр, у якому передбачається аналіз, інтерпретація та оцінка художнього або наукового твору, визначення його сильних сторін і вад, зауваження та пропозиції щодо його поліпшення.

Так як в цьому жанрі спостерігається синкретизм аналізу, інтерпретації та оцінки, то можна віднести його до аналітико-оцінних жанрів, де на перший план виходить думка автора, що ґрунтується на сукупності фактів, а також на його емоціях, породжених цією думкою [7].

Головне завдання рецензента – орієнтація аудиторії в проблемах, піднятих у предметі аналізу. Специфіка жанру: хронологічна актуальність, науковість, виклад змісту твору, його оцінка та інтерпретація, розгляд місця твору в доробку автора, літературному процесі, невеликий розмір. Стилість і ясність у висловленні думок, конструктивність і доброзичливість.

Рецензія – жанр естетично-концептуальний, не суб'єктивна думка, а сумлінно аргументований розбір джерела.

Внутрішньо-жанрові різновиди: аналітична рецензія, аналітико-оцінна рецензія, рецензія-репортаж, рецензія-анотація, рекламна рецензія, експрес-рецензія. Рецензію також можна втілити у статті, фейлетоні, нарисі.

Рецензія відповідає на запитання: “Про що все це?”

Лінгвістичний статус мовленнєвого жанру „газетна рецензія” досліджували О.В. Кашковська, О.К. Кудасова, О.Л. Малиновська, Т.І. Сіндєєва, Т.А. Щорс, С.М. Яворська, які розглядали текст театральної, наукової, літературної рецензії.

Матеріалом для даного дослідження послужили тексти англійських літературно-критичних рецензій, що були взяті з Інтернет-сторінок газет: The Guardian, The Observer та Independent. Звернення до матеріалу газетних текстів ЛКР, а саме текстів з Інтернет-видань, було обрано за причини того, що:

1. Газетні тексти – це багатий та різноманітний матеріал для системно-структурного вивчення.

2. Саме в мові засобів масової інформації відображається найбільш активний перебіг процесів мовлення, саме тут в першу чергу відбиваються новітні, пошукові тенденції в мові. Відомо, що газети швидше, ніж тексти інших функціональних стилів, реагують на всі зміни, що відбуваються у мові, на її розвиток, функціонування, формування мовної культури.

Основною метою дослідження є спроба представити мовленнєві жанри газетної літературно-критичної рецензії в матеріалах Інтернет-видань.

Великий вплив Інтернету відчувають на собі засоби масової інформації. Виникли такі нові поняття, як „техномедіа”, „кібержурналістика”. Під „техномедіа” розуміють засоби масової інформації, безпосередньо пов'язані із сучасною технікою. Під „кібержурналістикою” може розумітися як журналістика із широким використанням сучасної техніки, так і періодичні видання, що поширюються через Інтернет.

Ще однією характерною рисою сьогodнішніх мас-медіа є ретрансляція не лише слова, а й зображень і символів. Отже, текстова реальність ускладнюється тим, що вона зводиться не тільки до передачі лише вербальної інформації: це і макротексти, що об'єднують акустичні і візуальні повідомлення. Виникає поняття “сетератури” в Інтернеті, заснованої на гіпертексті з численними авторами.

Тенденція сучасної функціональної стилістики до комплексного розгляду типологічних особливостей текстів та їх категорій відповідно до жанрової специфіки [8; 9], а також потреба аналізу взаємозумовлених зв'язків мовної форми та рис жанру і функціонального стилю зумовлюють актуальність вивчення різноманітних жанрів, їхніх різновидів у газетній

публіцистиці, і зокрема в електронних виданнях, та виявлення жанрово-стилістичної типології газетних текстів.

У дослідженні, на відміну від „літературно-професійної” класифікації за жанрами, ми передбачаємо „лінгвістичну класифікацію за підстилями газетно-публіцистичного мовлення” [9, с.24] або за мовленнєвими жанрами, які належать до лінгвістики тексту. У роботі ми використовуємо поняття „жанр” як загальноприйняте у лінгво-текстових дослідженнях газетно-публіцистичних матеріалів щодо розмежування „жанру” як предмета теорії жанрів та „жанру” як форми організації мовленнєвого матеріалу, предмета лінгвостилістики тексту [19, с. 112].

Рецензія як макрожанр (первинний текст, за С.М. Яворською) – це невелика стаття науково-теоретичного або науково-популярного чи художньо-публіцистичного характеру у всіх засобах масової інформації (друкованих, електронних та змішаних) або рекламна стаття у пресі. Яка містить у собі критичне осмислення різноманітної літературно-художньої та естетичної продукції [22, с.6].

Вона може бути віднесена до різних функціональних стилів залежно від інтенції її автора, рівня його обізнаності (автор-фахівець чи журналіст), засобу комунікації (фахове видання чи популярне) та від зумовленого цими чинниками стилістичного оформлення і специфічної мовленнєвої організації тексту рецензії. У зв'язку із цим лінгвісти розрізняють науково-теоретичні та науково-популярні рецензії, які містяться у вузько спеціалізованих виданнях, та художньо-публіцистичні або газетні рецензії, які з'являються у масовій пресі.

Об'єктом дослідження виступає літературно-критична рецензія як субмікрожанр стосовно мікрожанру газетної рецензії, що належить до стилю газетної публіцистики, автором якої є не професійний критик-фахівець із питань літератури, а журналіст, який займається цим питанням.

Літературно-критичний рецензія, на відміну від власне наукового типу рецензії, у своїй структурі поєднує в різному співвідношенні рецептивно-чуттєвий (інтуїтивно-сенсуалістичний, емоційно-образний) і раціоналістично-вивідний (логічний, абстраговано-узагальнений) рівні. Саме вони утримують літературну критику в статусі відносно самостійного виду творчості.

Питання про мовний статус газети, яке слід розглядати у співвідношенні газетно-публіцистичного стилю, дискусійне. Одні дослідники тлумачать газетне мовлення як підстиль, різновид публіцистичного стилю [4; 6; 11].

Інші дослідники пропонують розглядати стиль газети як особливий функціональний стиль. Дослідник Д.М. Шмельов із цього приводу писав: „Безперечно, в наш час можна говорити про існування серед писемних стилів окремого функціонального стилю – газетно-інформаційного” [21, с 67]. Аналогічну думку висловлюють Р.І. Гальперін, І.В. Арнольд, В.Л. Наер [5; 2; 12].

Висновки. Отже, виходячи із вищезгаданого матеріалу, можна визначити наступні жанрові ознаки аналітико-оцінної ЛКР, що є зорієнтована на аргументовану оцінку твору літератури, на основі аналізу його переваг та недоліків, рецензії-репортажу та рецензії-анотації.

Таблиця 1. Жанрові ознаки аналітико-оцінної ЛКР

Домінантна комунікативна настанова: Обґрунтування оцінки на основі докладного аналізу
Образ автора: Центральний, індивідуальний. Авторство виражено експліцитно
Обсяг: 5-10 абзаців (переважно 8)

ТИПОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ РЕЦЕНЗІЇ

Таблиця 2. Жанрові ознаки рецензії-репортажу

Домінантна комунікативна настанова: Надання об'єктивної інформації про об'єкт рецензування з елементами суб'єктивної оцінки
Образ автора: Досить активний – виражений експліцитно
Обсяг: 3-6 абзаців (переважно 4-5), ілюстрація

Таблиця 3. Жанрові ознаки рецензії-анотації

Домінантна комунікативна настанова: Інформування з метою рекламування
Образ автора: Узагальнений – виражений експліцитно
Обсяг: 1 абзац (переважно 90-250 знаків)

Поліфункціональність преси вимагає від мови публіцистики гнучкості, масовість зумовлює універсалізацію, а постійна динаміка розвитку суспільства потребує її оновлення.

Можливість існування величезного різноманіття конкретних форм викладу матеріалу ускладнює жорсткий поділ публікацій у ЗМІ суто за їх жанровими межами. Можливо говорити лише про відносно стійке групування публікацій під тим чи іншим „жанровим дахом”, що в свою чергу не повинно перешкоджати баченню перехідних, гібридних жанрових форм, факт існування яких ніяк не можна ігнорувати.

Мова газети на даному етапі свого розвитку стає все більш різноманітною, а процес диференціації газетної продукції відбувається з точною орієнтацією на потребу аудиторії. Власне тому ефективність публіцистичних текстів залежить від їх впливу на читацьку аудиторію.

Список літератури

1. Аристотель. Риторика//Античные риторики. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – 244 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). – М., 1990. – 300 с.
3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979.– 242 с.
4. Васильева А.Н. Газетно-публицистический стиль речи: Курс лекций по стилистике русского языка. – М.: Русский язык, 1982. – 198 с.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
6. Кожина Н.Н. К основам функциональной стилистики. – Пермь: Кн. изд-во, 1968. – 251 с.
7. Коньков В. И. Речевая структура газетных жанров: Учебное пособие. – СПб.: СПбГУ, 2004 (рецензия). Эл. ресурс: <http://www.Lenizdat.ru>
8. Лайдерман Н.Л. Движение во времени и законы жанра: жанровые закономерности развития современной прозы в 60-70-е гг. – Свердловск: Свердл. Урал. кн. изд-во, 1982. – 254 с.
9. Макарявичюс А.Э. Проблемная статья как жанр английской газеты: Автореф. дис..... – М., 1989. – 24 с.
10. Мороховский А.Н. и др. Стилистика английского языка. – К., 1984. – 267 с.
11. Муратова М.Н. О некоторых особенностях газетно-публицистического подстиля (на материале французских газет)// Сб. науч. тр. Моск. пед. ин-та иностр. яз. – 1974. – Вып. 82. – С. 25-30.
12. Наер В.Л. Прагматика текста и ее составляющие// Сб. науч. тр. Моск. пед. ин-та иностр. яз. – М., 1985. – Вып. 245. – С. 4-13.
13. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект): Монографія – К.: ТОВ „МФА”, 1997. – 288 с.

14. Нерух О.О. Аналітичні жанри: Методичні матеріали для студентів заочного та дистанційного навчання з спеціальності “Журналістика”. – Харків, 2002. – 22 с.
15. Потятинник Б., Лозинський М. Патогенний текст. – Львів: Вид-во Отців Василян „Місіонер”, 1996. – 296 с.
16. Різун В.В. Літературне редагування. – К.: Либідь, 1996. – 226 с.
17. Феллер М.Д. Текст як модель комунікативного акту// <http://jumliv.univ.kiev.ua>
18. Феллер М. Эдитология (Судьбы украинской теории и практики редактирования)//Материалы конференции "Книга и книжное дело на пороге второго тысячелетия" – М., 1996. – С. 112-119.
19. Фадеева Г.М. К проблеме типологии жанровых форм газетно-публицистического стиля// Сб. науч. тр. Моск пед. ин-та иностр. яз. – М., 1988. – Вып. 315. – С. 111-122.
20. Федоров А.Б. Основы общей теории перевода: Лингвистические проблемы. – М.: Высш. школа, 1983. – 303 с.
21. Шмельов Д.Н. Русский язык в его функциональных разновидностях (к постановке проблемы) // АН СССР, Ин-т рус. яз. – М.: Наука, 1977. – С. 67-72.
22. Яворська С.М. Рецензія як тип тексту (на матеріалі англomовної рецензії): Автореф. дис..... – Львів, 2000. – 23 с.

Поступила до редакції 10.03.2005 р.

УДК 811.161.1'373.612

РАССКАЗ А. П. ЧЕХОВА «АРИАДНА» КАК ОБЪЕКТ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛИЗА

Еременко И.А., Гинда Е.Н.

Актуальность. Данная статья является своеобразным продолжением осмысления галереи женских образов А.П.Чехова, начатого нами с пристального взгляда к его Душечке [2]. Проведенное описание концепта «Душечка» (как женского психотипа) позволило прийти к выводу о том, что ядром названного концепта выступает лексема «любовь». Женской сущностью Душечки, ее смыслом жизни была любовь. У Чехова читаем: «Она постоянно любила кого-нибудь, и не могла без этого» [4, т. 10, с. 103]. И как вершина возрожденной любви – зарождающееся и крепнущее материнское чувство. Именно это чувство в конце концов реализовало пожизненную мечту Душечки о невероятной любви, такой, «которая захватила бы все ее существо, всю душу, разум, дала бы ей мысли, направление жизни, согрела бы ее стареющую кровь» [4, т. 10, с. 110].

Постановка проблемы. Таким образом, проведенный концептуальный анализ позволяет оспорить взгляд на Душечку как на не очень «положительный образ» и на рассказ в целом как на юмористический. Дерзнем не согласиться в этом и с самим автором. Возможно, начав воплощение своего художественного замысла с легкой иронии и улыбки, Чехов объективно создает образ мудрой женщины, беззаветно любящей, умеющей создать гармоничные отношения, дающие реальное ощущение человеческого тепла, счастья, любви, добра. Душечка умела любить, умела быть счастливой и, главное, делать счастливыми других. То есть данный художественный персонаж с таким заданным автором генетическим кодом зажил своей самостоятельной жизнью, воплотившей, быть может, *подсознательный* чеховский идеал.

Обратимся к последнему периоду жизни писателя, в который, собственно, и была написана «Душечка» (1898-1903 гг.). Известна точка зрения на брак А.Чехова, провозглашавшая индивидуально-личностную независимость супругов, свободу перемещения каждого из них и т.д., в таком же духе. Практически такие «теоретические» установки и были реализованы им в его браке с О.Я. Книппер. Женившись в 1901 г., за 3 года до смерти, А.Чехов так и остался глубоко одиноким человеком. Был ли он счастлив в семейном кругу, который принципиально ничего не изменил в его жизни? Во всяком случае, в мемуарной литературе сохранилось следующее свидетельство. Когда друзья накануне очередного дня рождения спросили писателя о возможно желанном подарке (при этом перечислялись различные ценные вещи, вплоть до антиквариата), Чехов, грустно и многозначительно помолчал, ответил: «Подарите мне... носки... У меня жена – актриса...».

И наконец, на память приходят последние трагические события жизни писателя: прогрессирующая болезнь, последние дни за границей; печально известные устрицы, сопровождавшие его в последний путь... А ведь будь у А.Чехова своя Душечка, возможно, тепла и любви в его жизни было бы неизмеримо больше. Поэтому, может быть, от возможной «борьбы» между сознанием и подсознанием у писателя и родилась его «Душечка» как результат размышлений о женском идеале.

Более того, существует и еще одно чеховское «подтверждение» высказанному мнению, нашедшее как бы косвенное, но тем не менее реальное художественное воплощение в менее известном рассказе писателя с заглавным женским антропонимом «Ариадна».

Проведенное сравнительно-сопоставительное исследование когнитивной карты антропонимов Душечка – Ариадна приводит к выводу о том, что они в итоге представляют собой контекстуально антонимическую пару концептов, диаметрально противопоставленных друг другу. Причем хронология создания обозначенных женских психотипов подтверждает, с нашей точки зрения, выдвигаемый тезис об «идеальном». Ариадна написана раньше (в период с 1894 по 1897 гг.), чем «Душечка» (1898-1903 гг.). При этом создается впечатление, что, несмотря на абсолютно оригинальную сюжетную канву каждого из рассказов, женское своеобразие оценивается автором по одним и тем же психологическим параметрам: смысл жизни, глобальные ценности, отношение к мужчине, реализация и осознание себя как женщины...

Итак, два рассказа, два женских имени, вынесенных в заголовок. Безусловно, общим местом будет еще одно напоминание о том, что выбор имени героя у мастера художественного слова всегда не случаен. Душечка – у В. Даля читаем: «Душенька, душечка – уменьшительное от душа – милочка, любимый человек» [1, с. 505]. Добавим, по Чехову – любимый и беззаветно любящий, абсолютно растворяющийся в любви к ближнему своему. Более того Душенька – Ольга (Семеновна): Ольга (сканд.) – святая; Семен – древ.-евр. – слышать, слушать или тот, кого слышит бог. Ариадна (греч.) – *arí* (очень) *hapolano* (нравлюсь) [5]. В исследовании Пьера Руже, названном «Влияние имени на жизнь человека», помещенном в справочнике «Тайна имени», находим: «Носящая имя Ариадна – это та, кто присваивает. Перегрызают все преграды на их пути, как их тотемное животное – саранча. Кажутся холодными и неприступными, но это только маска» [6]. Забегая вперед, в скобках заметим, что у чеховской героини маска окажется личностной сущностью героини, т.е. опять же все не случайно.

Далее. Внешность, взгляд, брошенный со стороны на обеих героинь: Душечка ... «Это была тихая, добродушная, жалостливая барыня с кротким, мягким взглядом, очень здоровая ... Полные розовые щеки, ... мягкая белая шея с темной родинкой, добрая наивная улыбка...» [4, т.9, с. 103]; Ариадна: «Это была брюнетка, очень худая, очень тонкая, гибкая, стройная, чрезвычайно грациозная, с изящными, в высшей степени благородными чертами лица, ... в ее взгляде светилась молодость, красивая, гордая» [4, т.9, с. 110].

И если во внешности Душечки нас ничего не настораживает, а только расслабляет, размягчает, обволакивает, то столь эффектные внешние данные у Ариадны сразу настораживают, поскольку тут же оговариваются главным мужским персонажем рассказа, для которого с высоты пережитого это не что иное, как «жестокая иллюзия».

Что же касается личностной сущности сопоставляемых женских типов, то здесь их нравственно-психологическая оппозиция достигает максимального противопоставления.

Детальное обращение к чеховскому тексту приводит к выводу о том, что когнитивная карта антропонима *Ариадна* в качестве ядерного концепта реализует гиперсему «холод» (сравним: Душечка – «любовь»), пронизывающую все повествование от начала и до конца. См.: «Но любить по-настоящему, как я, она не могла, так как была холодна и уже достаточно испорчена» [4, т. 9, с. 112].

«Она убрала (жилье) по своему вкусу, холодно и роскошно» [4, т. 10, с. 125]; «... по ее холодному и упрямому выражению я видел, что в своих мечтах она уже покорила Италию» [4, т.9, с.115]; «... тут же веяло на меня холодом, и когда она говорила мне о любви, то мне казалось, что я слышу пение металлического соловья» [4, т.9, с. 115]; «... она была чувствена, как все вообще холодные люди, и мы оба делали вид, что сошлись по взаимной страстной

**РАССКАЗ А. П. ЧЕХОВА «АРИАДНА»
КАК ОБЪЕКТ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛИЗА**

любви» [4, т.10, с. 126]. Проходит время, и ощущение холода не только не рассеивается, но все более усиливается и перебрасывается на всех находящихся рядом с Ариадной, оно порождает пессимизм, агрессию, жестокость, разрушая, а в итоге и абсолютно уничтожая и совершенно охлаждая некогда тонкое, деликатное и искреннее чувство любви к этой женщине.

С нашей точки зрения, обозначенный концепт реализует в своей структуре целую систему составляющих, позволяющих наиболее зримо и выпукло воспринять своеобразие данного характера. При этом каждый из составляющих (периферийных) концептов разворачивается в ту или иную прототипическую систему (с точки зрения Ч. Филлмора, прототипический каркас), прототипическая семантика позволяет говорить о центральном или ядерном смысле лексемы [3].

Проведенный концептуальный анализ данного объекта позволяет утверждать, что фасетный каркас концепта «холод» реализуется следующими составляющими: эгоцентризм, смысл жизни и ощущения мужчин от общения с Ариадной. При этом каждый из заданных элементов системы выстраивается Чеховым как разветвленная, многокомпонентная подсистема. Итак, рассмотрим детально обозначенные фрагменты:

1. Эгоцентризм. Это личностная сущность Ариадны, определяющая ее внутреннюю и внешнюю мотивацию в общении с окружающими людьми (вспомним для сопоставления о всепоглощающем альтруизме Душечки, составляющем ее личностную сущность). Наиболее яркие проявления такого мироощущения у Ариадны следующие: а) необузданные, бесконечные, вздорные желания, в основе которых заложено сиоминутное, безоговорочное «хочу!» («Эти необузданные желания порой приводили в отчаяние всю усадьбу» [4, т.10, с.111]; «Ариадна, точно ребенок, не хочет войти в положение и сорит деньгами, как герцогиня» [4, т.9, с.122]; б) жажда абсолютной власти над мужчиной (вспомним Душечку – абсолютное, всепоглощающее растворение в мужчине, его потребностях и желаниях) «...то, что я был в ее власти и перед ее чарами обращался в совершенное ничтожество, доставляло ей то самое наслаждение, которое победители испытывали когда-то на турнирах» [4, т.9, с.127]; в) всепоглощающая потребность в личных успехах (она мечтала, страстно хотела быть очень богатой и знатной: «и эти постоянные мысли все в одном направлении расхолаживают людей, и Ариадна была холодна и ко мне, и к природе, и к музыке»; «... она мечтала о титуле, о блеске...» [4, т.9, с. 112]; г) жестокость, которая так часто бросается в глаза герою и потрясает его: «Ей ничего не стоило даже в веселую минуту оскорбить прислугу, убить насекомое; она любила бои быков, любила читать про убийства и сердилась, когда подсудимых оправдывали» [4, т.9, с.125]; «И даже какое-то ожесточение слышалось в ее голосе» [4, т.9, с.115]; д) Как итог всячески культивируемого в себе эгоцентризма – неспособность, нежелание любить: «прежде всего я понял, что Ариадна, как и прежде, не любила меня... Она была чувствена, как все вообще холодные люди, – и мы оба делали вид, что сошлись по взаимной страстной любви» [4, т.9, с.126]. Ариадна старалась влюбиться, делала вид, что любит, и даже клялась мне в любви..., но ложь была настолько очевидной и даже осязаемой, что тут же веяло на меня холодом». Вспомним для сравнения, что Душечка «постоянно любила кого-нибудь и не могла без этого» [4, т.10, с.103].

Продолжим рассмотрение микроконцепта «смысл жизни» Ариадны в качестве составляющей макроконцепта «холод». Если для Душечки смыслом жизни была всепоглощающая любовь, стремление сделать любимого человека (будь то мужчина или ребенок) счастливым, дарить ему тепло и заботу, то для Ариадны смыслом жизни является нечто совершенно другое. Что же именно? «Она просыпалась каждое утро с единственной мыслью: «нравиться!» [4, т.9, с. 128]. И это было целью и смыслом ее жизни. Нравиться, чтобы всецело подчинить мужчину своей чувственной власти для достижения мишурной, холодной мечты – богатства, блеска, самолюбования.

Соответствующий смысл жизни реализуется ею и соответствующими средствами, которые могут быть описаны нами в виде суммы микроконцептов:

а) ложь как основа общения с кем бы то ни было; выяснение бесконечных «неправд» до полного изнеможения: «Я думал: для чего же даны ей богом эта необыкновенная красота, грация, ум? Неужели для того только, чтобы валяться в постели, есть и лгать, лгать без конца? Да и была ли она умна?» [4, т.9, с.128]. «Главным, так сказать, основным свойством этой женщины было изумительное лукавство [1]. Она хитрила постоянно, каждую минуту, по-видимому, без всякой надобности, а как бы по инстинкту ... без кривлянья и ломанья не обходился ни один разговор, ни одна встреча» [4, с. 127];

б) хитрость и остроумие, опять же для того, чтобы не быть искренней в отношениях с людьми, а лишь казаться таковой. «Но она была дьявольски хитра и остроумна, и в обществе умела казаться очень образованным, передовым человеком» [4, т.9, с. 128].

Она серьезно страдала бы, если гипотетически можно было бы предположить, что кому-то она может не понравиться (в реальной же жизни ею такая ситуация просто не допускалась).

И, наконец, самая обнажающая и беспощадная концептуальная составляющая – «ощущения мужчин от общения с Ариадной».

И опять Душечка. Если она была счастлива от того, что делала счастливым другого, то Ариадна – это ощущение ледящего холода, ожесточения, полного и глубочайшего разочарования. В итоге Ариадна ассоциируется у главного героя с первобытной самкой, человеком-зверем, тигрицей, общение с которой делает героя страстным, убежденным женоненавистником. Для него после общения с ней настоящая любовь, одухотворенная «чистым сердечным порывом» и уважением к женщине, рассеивается как тяжелый туман после изнуряющей и разрушительной болезни, как ему кажется, навсегда.

Обратимся вновь непосредственно к чеховскому контексту и восстановим картину многочисленных микроконцептов, воссоздающую общую психологическую картину «ощущения»: мне все сочувствовали (и отец, и соседи, и мужики) [4, т.9, с.111]; «(мне) сделалось страшно, эти ласки без любви причиняли страдание» [4, т.9, с.115]; «Я похолодел, руки и ноги у меня онемели; и я почувствовал в груди боль, как будто положили туда трехугольный камень» [4, т.9, с. 116]; «После этого разговора я не спал всю ночь, хотел застрелиться,... потом рыдал...» [4, т.9, с.117]; состояние «стало невыносимо» [4, т.9, с.118]; «... и такая сильная ревность вдруг овладела мной, что я вскакивал от душевной боли» [4, т.9, с.124]; «... я сильно тосковал...» (без Ариадны) [4, т.9, с.127]; «... я был в ее власти и перед ее чарами обращался в совершенное ничтожество...» [4, т.9, с.127]; «Эти разговоры о сложении ее тела, о цвете кожи оскорбляли меня...» [4, т.9, с.127]; «... и чтобы досадить мне...» [4, т.9, с.127]; «Мне уже надоело вникать в ее хитрости» [4, т.9, с.130] и т. д.

Со временем уже сами места совместного проживания с Ариадной становятся для героя ненавистными, поскольку бессмысленная праздность, ничегонеделанье и прожигание чужих денег вызывают у него опустошение, духовное, нравственное, физическое («Теперь она может жить только в курортах...»; «... до какой степени я ненавижу все эти курорты, как в них бывает душно и стыдно» [4, т.9, с. 130]).

Сила и глубина отрицательного опыта отношений с Ариадной приводит Шамохина к трагическим для него обобщениям и рассуждениям, порождая тяжелейший пессимизм, агрессию, жестокость, холодность, разрушают душевную гармонию, внутреннее созидательное начало, умиротворение. Это с одной стороны, а с другой – в нем формируется, нарастает нравственный антагонизм, все большая потребность в абсолютно других, противоположных точках отсчета, в иной жизни, в иных ощущениях и эмоциях; в подсознании концентрируется огромная тоска по несбывшемуся, по душевному теплу, человеческой заботе, нежности, открытости и доброте... Обо всем том, что составляло смысл жизни другой чеховской женщины – Душечки. При этом единственное, переполняющее героя

РАССКАЗ А. П. ЧЕХОВА «АРИАДНА» КАК ОБЪЕКТ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛИЗА

чувство финального этапа общения с Ариадной, когда все отношения уже давно изжили себя, так ничего и не создав, это невероятная потребность в разрыве, обретении свободы, осмысленного, наполненного трудом существования; желание уйти, «уехать... в деревню, к отцу» [4, т.9, с.132]. Желание все изменить, все оставить в прошлом, чтобы начать жить заново, с чистого листа.

Выводы. Таким образом, проведенный сравнительный концептуальный анализ двух женских типов и выявленная абсолютно идентичная внутренняя схема построения анализируемых образов свидетельствуют об их явной сопоставимости, об очевидных авторских симпатиях, воплотивших рассуждения А.Чехова о женщине, о ее назначении, о Душечке, наконец, как женском идеале, о приближении этого идеала.

Список литературы

1. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. – Т. 1.
2. Еременко И.А. Женский психотип в художественной концепции А.П.Чехова (по материалам рассказа „Душечка” //Семантика мови і тексту. Зб. стат. VIII Міжнар. наук. конф. 22-24 жовтня 2003 р. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – С. 156-160.
3. Филлмер Ч. Об организации семантической информации в словаре //Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1983. – Вып. 14. – С. 23-60.
4. Чехов А. Полн. собр. соч.: В 30 тт. – Т. 9-10. – М., 1977.
5. Скрипник Л.Г., Дзятківська. Власні імена людей. – К.: Наукова думка. 1986. – С. 86, 106, 151.
6. Руже П. Тайна имени. – Харьков, 1986. – С. 169-170.

Поступила в редакцию 10.02.2005 г.

УДК: 811.111'04Г – 1.09

ОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ "ПОЕТИЧНА ВИГАДКА" В ТВОРЧОСТІ АНГЛІЙСЬКОГО ПІЗНЬОРЕНЕСАНСНОГО ПИСЬМЕННИКА ДЖ.ГАСКОНЯ

Лілова О.Є.

Загальновідомо, що в епоху Відродження спостерігається незнаний раніше сплеск літературно-критичної активності. Загострення інтересу до стану справ у царині тогочасної літератури закономірно спричинює активізацію уваги до суто теоретичних аспектів і ставить на часі осмислення таких філософсько-естетичних питань, як походження, сутність та природа Поезії, специфіка творчого процесу, роль натхнення тощо. Широке коло загальнотеоретичних питань стає об'єктом докладного висвітлення й ретельного аналізу на сторінках творів як континентальних, так і англійських гуманістів. Так, знайомство з трактатами Чинтіо, Спероні, Тассо, Гаріні дає підстави стверджувати, що серед пріоритетних моментів італійських літературно-критичних розвідок доби Ренесансу можна назвати проблеми визначення Поезії, виявлення критеріїв оцінювання поетичного твору, формулювання правил просодії та ін. Італійські теоретики Робортелло і Кастельветро на сторінках своїх творів розмірковують над питанням мети і призначення Поезії. Представники французької поетичної школи "Плеяда" (Ронсар, Дю Белле та ін.), виступаючи на захист національної мови та національної просодії, проголошують свободу від приписів античних поетик і намагаються довести справедливість своїх теоретичних принципів на практиці. Англійські літератори (Т.Лодж, Р.Грін, Т.Неш, Р.Вілліс, Ф.Сідні, Т.Кемптон, С.Деніель та ін.) також беруть активну участь в обговоренні актуальних питань, пов'язаних з мистецтвом слова. Їх цікавлять насамперед етичний та прикладний аспекти поетичної творчості. Так, вони полемізують навколо питань походження поетичної творчості, природи Поезії, сутності жанрів мистецтва тощо (див., зокрема, [15]). Піддаючи аналізу стан справ у галузі красного письменства, елизаветинці розробляють критерії оцінки художнього твору.

Актуальність. Значна увага в поетиках ренесансної доби приділяється питанню "inventio", що зумовлено прагненням тогочасних літераторів віднайти мистецькі засоби та правила написання гарного поетичного твору, яких повинен дотримуватися поет у своїй творчості [16, с.797]. "Inventio", що означає "вишукана вигадка", "винахід", "придумка", постає однією з найголовніших вимог до літературного твору.

В даному дослідженні з'ясовується специфіка розуміння цього поняття англійським пізньоренесансним письменником Дж.Гасконом, творчість якого викликає чимдалі активніший інтерес як вітчизняних, так і західних ренесансознавців (див., приміром, [3; 5; 9; 10; 11; 12; 14]). Думається, ця розвідка не лише дозволить розкрити ще один аспект творчості одного з найцікавіших англійських літераторів 60-70 рр. XVI ст., а й дасть можливість скласти більш повне уявлення про тематику і проблематику літературно-критичних творів елизаветинців.

Вступ до проблеми. В літературно-критичних працях доби Відродження вигадка розглядається як у більш загальному, так і у вузькому контекстах. Так, під "inventio", перше, розуміли залучення творчої уяви, яка постає однією з провідних засад художньої творчості. Як писав ще Арістотель у своєму славнозвісному творі "Про мистецтво поезії", "завдання поета полягає у тому, щоб говорити не про те, що справді відбулося, але про те, що могло б відбутися, отже, про можливе за вірогідністю або за необхідністю" [1, с.67]. З-поміж

ОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ “ПОЕТИЧНА ВИГАДКА” В ТВОРЧОСТІ АНГЛІЙСЬКОГО ПІЗНЬОРЕНЕСАНСНОГО ПИСЬМЕННИКА ДЖ.ГАСКОНЯ

античних творів, де розглядається концепт “*inventio*”, найпопулярнішим за часів Відродження був трактат Цицерона “*De Inventione*”.

Зазначимо, що значна кількість праць ренесансних гуманістів, у яких досліджувалася природа “літературної вигадки”, була присвячена з’ясуванню різниці між “фікційністю” (тобто літературною вигадкою) та достовірністю (тобто зображенням подій, що справді відбулися), а також виявленню переваг першої та другої. Ренесансні митці палко відстоювали право поета на літературну вигадку, яку вони ототожнювали власне з Поезією.

Так, у діалозі “Одягнута правда чи поетична вільність” (1522) видатний іспанський гуманіст першої половини XVI ст. Хуан Луїс Вівес розмірковує над тим, до якої міри поети можуть дозволити собі відхилитися від правди. Визнаючи право поета на вигадку в таких жанрах літератури, як алегорія, казка, комедія, діалог та оповідання на зразок творів Лукіана і Апулея, автор діалогу не заперечує можливостей для *inventio* і в так званих серйозних жанрах, водночас зазначаючи, що в них слід зважати на зміст твору [цит. за 14, с.48].

На переконання Лодовіко Кастельветро, не можуть називатися поетами ті митці, які відтворюють у своїх творах справжню природу речей, адже це є покликанням філософів і вчених [7,с.307]. Відстоював право Поезії на вигадку і італієць Джакопо Маззоні. В своєму творі “На захист Комедії” (1572) він зазначав, що “предметом поезії має бути не правдиве, а правдоподібне” [13,с.365-367]. Італійський гуманіст наголошував на тому, що поезія, яка породжується уявою, фантазією, складається саме з вигаданих і уявних речей [13,с.387]. Таке ставлення до вигадки обстоюється також у славнозвісному трактаті “На захист Поезії” (1579-1580) Ф.Сідні. За словами видатного літератора елизаветинської доби, “поет не втискає вашої уяви в магічне коло, вмовляючи у вас, буцімто, що він пише – правда (істина). Він не покликається на історичні авторитети, тільки відразу ж на вступі звертається до солодких Муз, аби ті надихнули його фантазію (*invention*). ...Навіть останній простак вам не скаже, що Езоп у своїх байках про тварин писав неправду, бо той, хто вважає, ніби він писав байки з наміром видати їх за правду, вартий увічнення в тому ж Езоповому бестіарії. Яка дитина, пройшовши в театр і побачивши слово “Фіви”, написане великими буквами на старих дверях, повірить, що перед нею – Фіви? Тож якщо доросла людина здатна, як ота дитина, збагнути, що поетові персонажі й події – не переказ того, що було, а малюнок того, що повинно бути, така людина ніколи не назве неправдивим те, що написано не в формі ствердження, а в формі алегорично-фігуральній” [15, с.57] (пер. М.Габлевич, див. [2, с.178]).

Поети доби Відродження не прагнули зображувати правдиві події та обставини життя у власних творах, вони передусім цінували здатність поетичного твору дарувати читачеві насолоду, приділяючи значної уваги тому, **як** представлений матеріал (певний вишуканий образ) у поезії [14, с.59]. Тож у більш вузькому контексті під вигадкою мали на увазі конкретний художній образ, що знаходить своє втілення у тексті літературного твору і має відрізнятися новизною і оригінальністю.

Показовою в цьому плані є позиція ренесансного італійського письменника Торквато Тассо, висловлена в „Роздумах з приводу героїчної поеми”: він вбачав мету *inventio* у „**відборі** такої теми, яка буде придатною для вміщення в ту найпрекраснішу форму, в яку її **прибере** талант поета” (цит. за [6,с.38-39]). Очевидно, що ренесансна інтерпретація “*inventio*” передбачала і оригінальність вимислу (якусь цікаву у змістовому аспекті вигадку), і оригінальність художнього втілення авторського задуму.

Йдучи в річищі загальних для тогочасної Європи уявлень, велику увагу аналізу поняття “*inventio*” приділяє видатний англійський поет середини XVI ст. Дж.Гасконь. Перу цього літератора належить перший англомовний літературно-критичний трактат “Деякі настановчі нотатки” (1575). Варто наголосити, що у Гасконя ця “вишукана вигадка” постає як поняття багатогранне, пов’язане і зі змістом, і з формою художнього твору, як серцевина мистецького задуму. Першою і найважливішою умовою того, щоб вірш виявився вдалим, автор “Настановчих нотаток” називає наявність оригінального сюжету, який може бути продуктом

творчої уяви або ж наслідком реального життєвого досвіду автора. Якщо сюжет ґрунтується на оригінальній вигадці, він має всі шанси сподобатися читачам, втім, і форма, обрана поетом для репрезентації цього сюжету, має бути відповідною, щоб не зіпсувати загальне враження. Гасконь наголошує на тому, що зміст визначає форму, тож не варто жертвувати ідеєю заради „гуркітливої рими” (rumbling rime) [8, с.78]. “Створіть насамперед неповторний образ, – закликає він побратимів по перу, – а вже слова знайдуться самі ...” [8, с.76].

Стосовно форми художнього твору – вона, на переконання Гасконя, обов’язково має бути вишуканою, особливо коли йдеться про твір поетичний. Важливу роль у формуванні приємного враження покликані відігравати художні тропи, які мають бути незаялженими. Показовим є таке розмірковування автора: „Якщо я хочу прославити шляхетну жінку, я не повинен вихвалити ані її кришталеві очі, ані вишневі губи і таке ін., оскільки всі ці образи заявлені і знаходяться у кожного поета під рукою. Я маю знайти в ній щось надзвичайне, щоб моє перо мало підстави піднести її на найвищий ступінь, або ж я повинен спробувати спростувати те, що вона має якийсь недолік, і тим самим возвеличити її достоїнство. Так само, якщо я хочу показати мої любовні муки, я маю або запропонувати оригінальні розмірковування про нестерпну пристрасть, або звернутися до прикладу якоїсь цікавої історії, або приховати свою стурбованість під покровом алегорії, аби тільки уникнути тих банальностей, до яких зазвичай вдаються посередні письменники” [8, с.75-76].

Втім, якщо яскрава метафора, складний поетичний образ або цікавий художній прийом надмірно затемнюють зміст, то вони, на думку Гасконя, перетворюються на недолік: “Наскільки це можливо, пишіть ясно, намагайтесь бути точними, адже зарозумілий, темний вірш не робить приємності читачеві... Тож нехай ваша поезія водночас і дарує насолоду, і активізує читацьку увагу...” [8,с.79]. Остання репліка наведеної цитати говорить про те, що Гасконь не сторонився гедонізму, визнаючи за поезією право дарувати насолоду. Як відомо, у континентальних поетиках XVI століття уявлення про пріоритет гедоністичної функції Поезії були домінуючими (згадаймо, приміром, коментарі Ф.Робортелло до “Поетики” Арістотеля), хоча в Англії, коли йшлося про призначення поезії, розподіл пріоритетів був дещо іншим. Більшість елізаветинських теоретиків мистецтва (Р.Вілліс, Дж.Паттенгем, Ф.Сідні) і письменників-практиків (Т.Лодж, Р.Грін, Т.Неш та ін.) солідаризувалися зі славнозвісною тезою Горация: “розважаючи – повчай”. Однак саме спроможність літератури дарувати насолоду стала причиною гнівних нападок пуританських “блюстителів чеснот” (С.Госсон, Ф.Стаббз, В.Ранкінз та ін.), які вважали Поезію підступами диявола. Дж.Гасконь, чий “Настановчі нотатки” вийшли якраз напередодні так званої “війни навколо театру”, не тільки не приховує власних етико-естетичних переконань, але й наголошує, що поетичний твір має орієнтуватися на вишукані смаки, бути досконалим за формою і глибоким за змістом. Він відверто кепкує з тих поетів, які ігнорують гедоністичний аспект мистецтва, зазначаючи, що “занадто простий вірш нагадує розповідь про смажену коняку” [8,с.79].

Важливо, що згадані імперативи “Настановчих нотаток” виявляються дзеркальним відображенням тих спонук, якими керувався Гасконь у власній письменницькій практиці. Незаперечним аргументом на користь цієї тези слугує його ліричний вірш “Колискова”, який більшість дослідників цілком справедливо вважають поетичним шедевром [3, с.116-117; 5, с.48; 9, с.50-53; 10, с.270; 11, с.28; 12, с.10].

Неповторний шарм “Колискової” Гасконя надає саме “inventio”, явлене у оригінальному задумі – заспівати колискову власній молодості, висловити філософський смуток з приводу того, що всім радощам земного життя неминуче приходить кінець.

Висновки. Таким чином, слід зауважити, що в епоху Відродження спостерігається поступове розмежування “літератури факту” (історіографія, наукові та популяризаторські праці, біографії, нотатки мандрівників тощо) та “літератури вимислу”. Остання, що ґрунтується саме на поетичній вигадці і живиться за рахунок фікційності, в ренесансних поетиках ототожнюється з Поезією. Поступово, по мірі розвитку маньєристичних тенденцій,

ОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ “ПОЕТИЧНА ВИГАДКА” В ТВОРЧОСТІ АНГЛІЙСЬКОГО ПІЗНЬОРЕНЕСАНСНОГО ПИСЬМЕННИКА ДЖ.ГАСКОНЯ

відчутно зростає усвідомлення ролі поетичного вимислу, а якість художнього твору ставиться у пряму залежність від винахідливості та вигадливості автора. Тож не дивно, що “inventio” починає відігравати першочергову роль і у творчих задумах митців, і у практичних реалізаціях цих задумів.

Список літератури

1. Аристотель. Об искусстве поэзии. – М.: Худлит., 1957. – 182с.
2. Габлевич М. Коментарі// В.Шекспір. Сонети/ Пер. Д.Павличка. – Львів: Літопис, 1998. – С.206-350.
3. Кружков Г. Колыбельная Гаскойна// Иностранная литература. – М., 2002. – № 1. – С.111-118.
4. Торкут Н.М. Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми та “література факту”). – Запоріжжя, 2000. – 406с.
5. Vuxton J. A tradition of poetry. – New York: St.Martin’s Press, 1967. – 189p.
6. Damon Ph. History and Idea in Renaissance Criticism// Literary Criticism and historical understanding. Sel. Papers from the English Institute/ Ed. by Ph.Damon. – New York: Columbia University Press, 1967. – P.25-51.
7. Doran M. Endeavors of Art: A study of form in Elizabethan drama. – Madison, Milwaukee, and London: The University of Wisconsin Press, 1972. – 482p.
8. Gascoigne G. Certain Notes of Instruction Concerning the Making of Verse or Ryme in English// English Literary Criticism: The Renaissance/ Ed. by O.B. Hardison. – New York: Appleton-Century-Crofts, 1963. – P.74-82.
9. Inglis F. The Elizabethan poets. The making of English poetry from Wyatt to Ben Jonson. – London: Evans brothers Ltd., 1969. – 168p.
10. Lewis C.S. Poetry and prose in the Sixteenth century. The Oxford History of English Literature. – Oxford: Clarendon press, 1990. – Vol.IV. – 696p.
11. Morris H. Elizabethan Literature. – London: Oxford University Press, 1958. – 239p.
12. Muir K. Introduction to Elizabethan Literature. – New York, 1967. – 207p.
13. Ryland F. Chronological outlines of English literature. – London: Macmillan & Co., Ltd., 1910. – 351p.
14. Schlauch M. English Medieval Literature and its Social foundations. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1956. – 366p.
15. Sidney Ph. An Apology for Poetry/ Ed.by F.G.Robinson. – New York: The Bobbs-Merrill Company, 1970.
16. Weinberg B. A History of Literary criticism in the Italian Renaissance. – Chicago: The University of Chicago Press, 1961. – Vol.II. – P.635-1184.

Поступила до редакції 03.03.2005 р.

УДК 82-311.9

СЛАВЯНСКОЕ КОММУНИКАТИВНОЕ ПРОСТРАНСТВО: ЖАНР ФЭНТЕЗИ

Михайлова А.В.

Актуальность. Сегодня литература представляет собой непрерывную диффузию жанров, исчезают темы, запрещенные литературной эстетикой, снижается количество матриц, канонов, облегчающих создание нового литературного произведения, возникает масса новых направлений и течений. Писатель становится свободным в оперировании теми или иными художественными средствами. Современная литература представляет особый интерес для исследователя.

Цель. В данной статье мы постараемся определить наиболее удачную форму реализации жанра фэнтези в пределах славянского коммуникативного пространства.

В пространство литературы вновь возвращается миф [5]. Проблема «миф и современность» имеет несколько аспектов. Один из самых важных – возможность существования мифологических форм в мире научно-технической цивилизации. Теория «пережитков», господствовавшая в науке прошлого столетия, видела в мифе примитивное отражение природных сил, архаичное и нелепое в век научно-технического прогресса. Согласно данной теории, миф-«пережиток» должен был в ближайшем будущем окончательно исчезнуть из сознания людей. В действительности же происходит возвращение мифа в сознание и культуру, противостоящее всему процессу отрицания мифа в целом. Одна из основных причин этого явления заключается, по-видимому, в том, что современный человек сохраняет способность к «мифомышлению». Всё сказанное объясняет принципиальную возможность возникновения в современную эпоху мифологических форм, аналогичных древним. Миф не просто возвращается в литературу – он становится мощным фактором её движения к *новым формам*. На наш взгляд, своего рода значительным, этапным произведением стала трилогия *Дж.Р.Р. Толкина «Властелин Колец»* [9], породившая массу последователей, литературных подражаний, которые появляются вплоть до сегодняшнего дня.

Такой вид литературного мифотворчества мы называем *фэнтези* [3], в данном случае определяя его как жанр с характерными жанровыми признаками, опираясь на трилогию Толкина: *Вымышленный мир* (вторичная реальность).

1. Реалистичность изображения художественного мира.
2. Герой имеет свое призвание, цель, которую необходимо достичь. Можно выделить следующие разновидности: «естественное» (герой действует исключительно по своей воле – Арагорн, Боромир) и «религиозное» (предназначение, судьба – Фродо).
3. Сюжетная основа – путешествие, которое сопровождается рядом потрясений, испытаний, *определяющих духовное становление (Фродо, Гэндальф) или раскрывающих слабость, «истинное лицо» (Боромир, Саруман)*.
4. Связь с мифологией. Этот аспект стал краеугольным камнем в спорах о жанровой принадлежности «Властелина колец».
5. Конфликт добра и зла. Этот критерий перекликается с принципами волшебной сказки [4; 8].

Доказательством возможности существования приведенной литературной формулы является множество примеров из западной литературы, самыми известными стали произведения Урсулы Ле Гуин и К. С. Льюиса.

Но является ли «формула», заданная Толкиным и его западными последователями, абсолютной? На наш взгляд, не совсем: это касается использования мифологической системы в произведениях фэнтези. Этот аспект связан с развитием национальных литератур. Кто, как не национальный писатель, сможет окунуть нас в прошлое, в то, каким видели мир наши предки? Именно этот аспект очень тонко ощутил сам Толкин. Он использовал бриттоно-валлийский эпос, образы мифологии Британии [2]. Но использование мифа не означает обращение только к западной мифологической системе. Славянская мифология не менее богата, чем западная, и способна подарить увлекательные и глубокие сюжеты.

Для нас особый интерес представляет проза Юлии Вознесенской, использовавшей систему библейских образов для создания произведения «*Мои посмертные приключения*» [1]. Такой вид литературного творчества является новым для современной литературы. Необходимо установить источник образной системы «*Моих посмертных приключений*», который непосредственно связан со славянской культурой и ее развитием. Мы уделим внимание непосредственно особенностям славянской мифологии.

Важным моментом в становлении славянской культуры является возникновение и влияние христианства на восприятие мира славянами, сосуществование и взаимовлияние двух «систем» – языческой и христианской. Именно этот пласт культуры является наиболее продуктивным для творчества отечественных писателей, которые хотят возродить миф в современном мире или использовать его в качестве образной системы в своих произведениях.

Кроме использованных мифологических образов, мы также рассмотрим признаки жанра фэнтези в «*Моих посмертных приключениях*» Ю.Н. Вознесенской по аналогии с «*Властелином Колец*» Дж. Р. Р. Толкина.

В основе произведения лежит так называемая «библейская мифология». С нашей точки зрения, образы христианской религии (как и любой другой) являются орудием передачи духовных ценностей, с помощью мифоязыка выражается «невыразимое». Именно в этом ключе использовала Юлия Вознесенская библейские образы.

Христианство вросло в культуру славян во многом на уровне мифосознания. Если проследить историю развития религии, то мы увидим, что на определенном этапе развития славянской культуры произошло слияние язычества и христианства, что отражается и в современном мире, ведь мы все еще верим в существование домового, верим в приметы.

Использование библейских образов в художественном произведении ставит перед автором гораздо более сложную задачу, важным оказывается вопрос: «для чего автор использует их?».

При использовании «дохристианского мифа» (языческий славянский, скандинавский, кельтский...) автор имеет полное право сделать больший упор на использование мотивировок «извне» [3] (как мы видим это во «*Властелине Колец*» у Дж. Р. Р. Толкина), в последнем же случае основная нагрузка ложится именно на мотивировки «изнутри» [3], то есть на философскую нагрузку того или иного образа, – и художественное освоение действительности становится не столь важным. На наш взгляд, Юлии Вознесенской удалось решить поставленную задачу. А о славянской фэнтези мы можем сказать, что успешно могут развиваться две линии этого жанра: так называемые языческая и христианская, в зависимости от того, какую образную систему выберет автор для реализации творческого замысла.

В настоящее время судить о мифологии, то есть мировосприятии древних славян, сложно, так как о славянском язычестве сохранилось очень мало сведений [12].

На основе различных источников (археология, этнография и т.д.) удалось восстановить верования древних славян. Для нас интерес представляет процесс христианизации славянского сознания, взаимодействие христианской и языческой религиозных систем.

Христианство, придя на славянские земли и утвердившись там, породило некий синтез старых и новых верований: славяне стали почитать единого Бога, его ангелов и святых, придерживаться христианских обрядов, но при этом упорно продолжали верить в языческих

божеств, совершать им требы и т.д. В определенный момент развития христианская мифология подменяет собой мифологию языческую и становится основной составляющей культуры славян. Книга Ю.Н. Вознесенской является иллюстрацией особенностей мифомышления современного славянина. Западная, северная мифология для нас является чуждой, несмотря на все свое очарование, равно как и наша – для других культур.

Проза Юлии Вознесенской

В 2002 году в издательстве «Лепта» вышли в свет ее книги «Мои посмертные приключения» и «Путь Кассандры, или Приключения с макаронами». Обе вызвали споры и интерес, отзывы приходилось слышать самые противоположные: от «поверхностное женское чтение» до «самая лучшая, глубокая и понятная современная книга о христианской жизни».

Книга, прежде всего, обращена к душе человека, она является своеобразным призывом оглянуться, задуматься над тем, на что мы тратим драгоценную и столь быстротечную жизнь, данную нам Богом. Есть много способов и приемов обратиться к человеческой душе, призвать ее к осмыслению своей дальнейшей судьбы.

По жанру и стилю «Мои посмертные приключения», пожалуй, ближе всего к замечательным, добрым христианским книгам К.С. Льюиса «Расторжение брака», «Письма Баламута». Жанр этих книг можно обозначить как христианское фэнтези.

Вознесенская сумела показать лицом к лицу жизнь отправившегося в иной мир. Однако фантазия автора не может дословно совпадать с книгами, излагающими официальную точку зрения Церкви. Описание мук героини есть символическая передача страданий здесь, на земле, чем настоящего ада. Сам по себе символизм, то есть истолкование земного в духовном плане, традиционен для христианства. Но не следует принимать авторский вымысел за описание того, что нас на самом деле ожидает. Это всего лишь символ.

Павел Басинский говорил о книге: *«Передо мной книга, которую я горячо рекомендую читателям... книга относится к жанру христианского фэнтези... Я давно не встречал такого увлекательного чтения, такой плотности событий, действия, такой завораживающей интриги. Это настоящий приключенческий роман, написанный красивым литературным языком».*

Таково мнение современных критиков и читателей о прозе Юлии Вознесенской как о новом явлении в современной русской литературе.

Какое же отношение имеет христианская проза Юлии Вознесенской к трилогии Толкина? В данном случае мы будем говорить о формальном сходстве, исходя из содержания произведений.

Признаки жанра фэнтези в «Моих посмертных приключениях»

В данном пункте мы проанализируем текст «Моих посмертных приключений» Ю.Н. Вознесенской в сопоставлении с признаками жанра фэнтези, выявленными на примере «Властелина Колец» Дж. Толкина, обозначим сходные и различные черты.

Вымышленный мир. Наличие вторичной реальности, отличной от привычного для нас мира, мы наблюдаем во «Властелине Колец»: действие происходит в пределах Средиземья – мира между небом и землей.

Обратимся к «Моим посмертным приключениям» Юлии Вознесенской. Само название произведения готовит читателя к тому, что действие будет происходить за пределами реального мира. На протяжении текста мы наблюдаем различные уровни описываемой реальности. Прохождение героини через мытарства, картины рая и ада являются элементами структуры представленной художественной действительности.

Следовательно, мы можем говорить о реалистичности изображения – втором критерии. Дж.Р.Р. Толкин создал мир – Средиземье. Чтобы читатель поверил в правдивость путешествия, он должен как бы воочию увидеть те пейзажи, которые видит вымышленный путник. Автор

проводит нас вместе с героями по дорогам Средиземья, детально описывая все, что предстает перед их глазами. Здесь мы видим объективную обрисовку художественной действительности, детализацию пространства. Таким образом, автор заставляет читателя поверить в реальность изображаемого.

В «Моих посмертных приключениях» – наоборот: события, картины мы видим только через субъективное восприятие героини, то, каким «иной мир» представляется ей. Это хорошо показывает сцена расставания с ангелом-хранителем: *«Ангел снова стал говорить о необходимости сохранить молитву и надежду. Я села на камень и ждала, когда он замолчит... А он все что-то говорил и говорил на своем птичьем языке, будто не видел, что я его не понимаю»*. Также показательна жизнь в отеле на берегу моря. Мы же, читая текст, понимаем и то, о чем говорил ангел-хранитель Анне, и где на самом деле находится героиня. В дальнейшем предположения подтверждаются, когда глаза героини открываются и она все видит: *«Никакого города под нами не было... Под нами раскинулась огромная свалка с горами мусора. Сверху можно было различить ржавые остовы автомобилей... между горами мусора бродили серые сгорбленные фигуры мужчин и женщин, роаясь в отбросах, что-то собирая в грязные пластиковые сумки»*. Это позволяет нам проследить «внутреннюю логичность реальности» [11] изображаемого.

Прием обрисовки действительности через субъективное восприятие героини в данном случае является самым удачным, так как необходимо учитывать специфику повествования.

Читатель видит то, что есть на самом деле, хотя в произведении нет ни одной объективной картины. Мы сами составляем картину мира из мозаики впечатлений Анны. Такого приема мы не встречаем у Толкина, это характерная черта прозы Юлии Вознесенской, именно так она заставляет читателя поверить в реальность изображаемого.

Герои жанра фэнтези обладают определенным **призванием**, мы выделили два основных типа: естественное и религиозное. В трилогии мы обнаружили оба типа [10].

Для Юлии Вознесенской основным, конечно же, является второй тип. Особенностью религиозного призвания в данном случае является то, что оно едино для всех и смысл его в том, что цель у героев одна – вернуться к творцу, но пути разные. Анна, например, находясь в аду, осознала свои ошибки и вернулась к жизни. Ее муж и мать остались «на самом краю ада», молясь о прощении и ожидая своего часа.

Необходимо подчеркнуть, что Толкин во «Властелине Колец» также не рисует исключительных героев, это мы видим на примере образа Фродо. Здесь же прослеживается и тема судьбы.

Следующим критерием, определяющим жанр фэнтези, является **путешествие**. Используя путешествие в качестве сюжетной основы, Толкин показал развитие внутреннего мира героев. У Юлии Вознесенской мы также следим за путешествием Анны. Нас к этому готовит и само название. У Вознесенской, как и у Толкина, все приключения сопряжены с движением души героини, с ее дорогой к самой себе. Путешествие здесь также является способом решения авторских задач. В увлекательной форме автор передает содержание христианских ценностей.

Важным критерием для жанра фэнтези является **связь с мифологией**. В трилогии Толкина использованы элементы северных мифологических систем – германо-скандинавской [6;7], кельтской. Примечательна и цикличность пространственной и временной линии в произведении. Автор умело использовал их, наполняя определенной смысловой, философской нагрузкой.

Проза Юлии Вознесенской представляет собой особый тип мифологизма. Именно «библейская мифология» стала средством достижения художественных задач автора, о которых упоминалось выше. Используя эту образную систему, писательница поставила перед собой гораздо более сложную задачу: уместное использование элементов библейской системы. И здесь детальное описание пространства отходит на второй план, происходит

субъективизация повествования. На первое место выходит внутреннее содержание, именно на это делает упор в своем повествовании автор. На страницах «Моих посмертных приключений» мы видим и ангелов, и демонов – они становятся символами совести или соблазнов. Ни один персонаж не является лишним, ни одна деталь не кажется надуманной или искусственной – все это подтверждает мастерство писательницы.

Выводы. Таким образом, проанализировав «Мои посмертные приключения» Ю.Н. Вознесенской и «Властелина Колец» Дж.Р.Р. Толкина в рамках фэнтези как литературного жанра, мы обнаружили общие черты в обоих произведениях, что позволяет говорить об их сходной жанровой принадлежности.

Мы видим, что «Мои посмертные приключения» Юлии Вознесенской являются наглядным примером возможности успешного существования литературного жанра фэнтези в рамках близкой нам мифологической, религиозной системы. Тем более что данная литературная форма позволяет в увлекательной форме донести смысл духовных, моральных ценностей широкому кругу читателей.

Список литературы

1. Вознесенская Ю. «Мои посмертные приключения». – 2-е изд. – М.: Лепта-пресс, 2003. – 320с.
2. Кельтская мифология: Энциклопедия. – М.: Издательство Эксмо, 2002. – 640 с., илл.
3. Кошелев С.Л. Жанровая природа «Повелителя колец» Дж.Р.Р. Толкина// Проблемы метода и жанра в зарубежной литературе. – М.: МГПИ, 1981.
4. Пропп В. Я. Морфология «волшебной» сказки. – М.: Лабиринт, 1998. – 111с.
5. Савельева М. Ю. Лекции по мифологии культуры. – К.: Видавель ПАРАПАН, 2003. – 272с.
6. Скандинавская мифология: Энциклопедия. – М.: Изд-во Эксмо; Спб.: Мидгард, 2004. – 592 с., илл.
7. Стеблин-Каменский М. И. Мир Саги / АН СССР. – Л.: Наука. Ленингр. отделение, 1971. – 139с.
8. Структура волшебной сказки. – М.: Российск.гуманит.ун-т, 2001. – 234с.
9. Толкин Джон Рональд Роуел. Властелин Колец/ Пер. с англ. Н. Григорьева, В. Грушецкий. – СПб: Азбука, 2000.
10. Толкин Джон Рональд Роуел. Возвращение Беорнхорта и другие произведения/ Пер. с англ. – М.: ЭКСМО-Пресс; СПб.: Terra Fantastika, 2001.
11. Толкин Дж. Р. Р. Письма. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 576с.
12. Шарапова Н. С. Краткая энциклопедия славянской мифологии: Около 1000 статей/ Н. С. Шарапова. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Русские словари», 2001. – 624 с. – Предм.-имен.указ.: С. 551-557.

Поступила в редакцию 14.02.2005 г.

УДК 821.161.1-1

АВТОРСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В.С. ВЫСОЦКИМ КОНЦЕПТА «СЛОВО»

Намакштанская И. Е.

Актуальность. Исходя из понимания концепта как содержания понятия, а смысла – как его ситуативного значения, мы рассматриваем отдельные смыслы *слова*, отражённые в поэзии В. С. Высоцкого, а также те из них, которые были созданы поэтом.

Постановка проблемы. В русской фразеологии лексема «слово» встречается во многих устойчивых словосочетаниях. Например: «красное слово», «крепкое слово», «честное слово», «новое слово», «первое слово», «живое слово», «последнее слово», «право слово», «слово в слово», «черное слово»; «слово лечит», «слово убивает» «крепкое слово»; «в двух словах», «другими словами», «на словах», «своими словами», «без лишних слов», «с чужих слов», «слова не идут с языка» и так далее. История этих и других фразеологических выражений насчитывает разное количество лет. Многие из них пришли к нам из Библии [1]. Такие, как, например: «да будет слово ваше» (Матф.5:37), «скажи только слово» (Матф.12:36), «гонение за слово» (Матф.13:21); «но Он не отвечал ей ни слова» (Матф.15:23), «не отвечал ему ни на одно слово» (Матф.27:14), «и пронеслось слово сие между Иудеями до сего дня» (Матф.28:15). В «Книге Притчей Соломоновых» «слово» используется в символическом значении: «Слова уст человеческих – глубокие воды; источник мудрости – струящийся поток» (18:4). В «Книге Екклесиаста, или Проповедника» присутствуют стихи о слове мудрого человека: «Слова мудрых, высказанные спокойно, выслушиваются лучше, нежели крик властелина между глупыми» (9:17), «Слова из уст мудрого – благодать, а уста глупого губят его же» (10:12), «Начало слов из уст его – глупость, а конец речи из уст его – безумие» (10:13), «Слова мудрых – как иглы и как вбитые гвозди, и составители их – от единого пастыря» (12:11).

Библейское выражение «В начале было Слово, и Слово было у Бога, и Слово было Бог» («Евангелие от Иоанна», 1:1) украинский философ Г. С. Сковорода объясняет таким образом: «Спочатку було слово. Тобто: слово всієї Біблії створене для того, щоб вона була єдиним монументом начала». И дальше: «А щоб не було сумніву, що це начало є не підле, а високе, істинне й єдине, тому поряд написано: «І слово було до Бога» [3, с. 18].

В поэзии В.С. Высоцкого лексема «слово» функционирует чаще всего в типичных для разговорной речи фразеологических сочетаниях, в которых библеизмы как бы растворились и перешли в ранг народной мудрости. И тем не менее поэт также обращается к божественному происхождению слова, помещая библейский стих в новый контекст, видоизменяя его начало и конец: «Сначала было Слово печали и тоски [...]». И далее: «Сначала было Слово, но кончились слова [...]». А заканчивает песню «Сначала было Слово печали и тоски...» [2] такими строками, в которых божественное происхождение Слова переносит на лексему «море»: «Но если уж сначала было слово на Земле, То это, безусловно, – слово «море»!» Проводя параллель между Словом из Библии и своим поэтическим образом слова «море», поэт передает таким образом свою любовь к морю как могущественной стихии, которая порождает, восхищает, привлекает, зачаровывает, приманивает и при этом символизирует свободу, неподвластность и непокорённость.

Персонифицируя слово как многохарактерный персонаж своих песен и стихотворений, поэт наделяет его такими оценочными характеристиками: «доброе слово», «ласковое слово», «тихое слово», «обычайшее слово», «злое слово», «худое слово»; «нежные слова», «важные

слова», «давно позабытые слова», «нужные слова», «лишние слова», «обидные слова», «чужие слова», «последние слова», «острые слова», «слова – короткие и смачные» и т.д. Например: «Хирург, пока не взял наркоз, Ты голову нагни, – Я важных слов не произнес – Послушай, вот они, [...]» («III. История болезни»).

У В.С. Высоцкого довольно часто лексема «слово» объединяется в образную пару с другой лексемой, традиционно семантически не совпадающей, создавая метафорически зримые соединения с новыми смыслами: «слова – надежды», «снега – слова», «слова – молва», «слова – пули», «слова – слезы», «слова – книжки», «слова – портфели». Например: «Сколько слов и надежд, сколько песен и тем Горы будят у нас – и зовут нас остаться! [...]» («Прощание с горами»); «И я гляжу в свою мечту Поверх голов И свято верю в чистоту Снегов и слов!» («Ну вот, исчезла дрожь в руках»); «Я при жизни был рослым и стройным, Не боялся ни слова, ни пули [...]» («Памятник»); «[...] Слова и слезы на лету смерзают, – Лишь брань и пули настигают цель» («В младенчестве нас матери пугали»).

Интересным является и авторски используемое сочетание «без слов». Персонажи Высоцкого говорят без слов, уходят и прощаются без слов, стонут без слов, не говорят «по-ихнему – ни слова», не произносят «важных слов» и т. д. Например:

Синяки и морщины на роже, --
И сказал я тогда им без слов:
На фиг вас – мне здоровье дороже, --
Поищите других фрайеров!..
«Я был слесарь шестого разряда»

На некоторых словах авторский герой В. С. Высоцкого останавливается особо, одни его зачаровывают, как слова «море», «шторма», «ветра», а другие заставляют размышлять над своей семантикой как над жизненной проблемой. Например: «Досадно мне, что слово “честь” забыто И что в чести наветы за глаза («Я не люблю»); «Мы говорим не “штормы”, а “шторма” – Слова выходят короткие и смачные: «Ветра» – не «ветры» – сводят нас с ума, Из палуб выкорчевывая мачты» («Шторм»); «Я бился над словами “быть, не быть”, Как над неразрешимой дилеммой» («Мой Гамлет»); «[...] “Закладывать” – обычнейшее слово, А в то же время значит – “предать”» («По речке жизни плавал честный грек»).

Актуализируя значения слов и словосочетаний в соответствии со временем их функционирования, поэт отмечает сдвиги в их семантике. Например: «Невероятно, – в Ейске – Почти по-европейски: Свобода слова, – если это мат» (II. Через десять лет»); «Куда идём, чему завидуем подчас! Свобода слова вся пропахла нафталином!» («Мы воспитаны в презренье к воровству»); «Поэт – и слово долго не стареет – Сказал: “Россия, Лета, Лорелея” [...]» («Маринка, слушай, милая Маринка»).

Использует поэт и многочисленные словосочетания с лексемой «слово» из устной разговорной речи, функционирующие:

а) при высказывании благодарности:

«[...] Огромное спасибо вам
За все на добром слове!»
«Вот раньше жизнь»

б) при подтверждении правдивости или справедливости сказанного:

[...] Пусть надеется и ждёт –
Помощь Марьяна придёт
Скоро-скоро, верно слово.
«Иван да Марья»

АВТОРСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В.С. ВЫСОЦКИМ КОНЦЕПТА «СЛОВО»

У меня мозги за разум не заходят – *верьте слову*[...]
«III. Никакой ошибки»

в) при выражении продолжительности разговора:

Слово по слову, у Вали
Сотни по столу шныряли -
С Валею вместе и сошли.
«Про речку Вачу и попутчицу Валу»

г) при приказе замолчать:

«А ну – ни слова, гад, гляди, ни слова»
«Счетчик щелкает»

д) при выражении болтливости и бездумности:

Не думал я над тем, что говорю,
И с легкостью слова бросал на ветер [...]
«Мой Гамлет»

е) при фиксации быстрого понимания сказанного:

Если вы чуть-чуть художник и поэт –
Вас поймут в Одессе с полуслова.
«Куплеты Бенгальского»

ё) при итоговой конкретизации сказанного, причем поэт использует сокращенный вариант устойчивого разговорного сочетания «одним словом»:

[...] Ну, словом, свой, ну, словом, в доску, –
И этим бередил умы.
«В одной державе, с населением...»

Друг в порядке – он, словом, при деле, –
Завязал он с газетой тесьмой [...]
«Старательная»

ж) при выражении уверенности в своей силе и победе:

Пусть в высшей лиге
плетут интриги,
И пусть канадским зовут хоккей –
За нами слово,
до встречи снова!
А футболисты – до лучших дней ...
«Профессионалы»

з) при подтверждении неизменности данных ранее обещаний и занятых общественных позиций: «Молодая вдова, *Верность слову храня*, Ведь живем одна – Пожалела меня» («Ой, где был я вчера»).

Вводя функционирующие устойчивые сочетания с лексемой «слово», поэт помещает их в новые контексты и создаёт свои, авторские, сочетания. Например:

И я пьянел среди чеканных сбруй,
Был терпелив к насилью слов и книжек
«Мой Гамлет»

Представляют интерес и ситуативные использования количественных сочетаний с лексемой «слово». Например: «... Два слова войскам: несмотря на успехи, Не прячьте в чулан или в старый комод [...]» («Проделав брешь в затишье»); «... Теперь дозвольте пару слов без протокала» («Милицейский протокол»); «[...] Он сказал им три самые нежные И давно позабытые слова» («Из-за гор – я не знаю, где горы те»); «И чтоб отомстить, от зари до зари Учил я три слова, всего только три [...]» («Песня попугая»); «Говорят, арестован Добрый парень за три слова, – Говорят, арестован Мишка Ларин за три слова» («Говорят, арестован...»).

Слова имеют большую силу, поэтому ими нельзя разбрасываться, пользоваться неосторожно и безоглядно: «Не доверяйте Ему ни тайн своих, ни снов, Не говорите лишних слов – Под пули зря своих голов Не подставляйте!» («Вооружен и очень опасен»); «И когда мне так уж тошно, хоть на плаху, – Пусть слова мои тебя не оскорбят [...]» («Татуировка»).

Нужное слово может успокоить, ласково – утешить и поддержать, а доброе и похвальное – создать позитивную атмосферу для беседы: «[...] После Ванинога слова Страсти сразу улеглись» («Вступительное слово про Витьку Кораблева и друга закадычного Ваню Дыховичного»); «Как ржанет коренной! Я смирил его ласковым словом. Да репы из мочал еле выдрал и гриву заплел» («Райские яблоки»); «Я скажу, что всегда на футболы хожу – На “Спартак”, – и слова восхищенья о брате» («У неё всё своё – и бельё, и жильё...»).

Создавая яркие речевые образы героев своих поэтических произведений, В.С. Высоцкий наделяет негативных персонажей «плохими» и «дурными» словами, подчеркивая тем самым их психическое состояние или ментальность: «Не глядите на меня, что губы сжал, – Если слово вылетит, то – злое» («И душа и голова, кажись, болит»); «Двое блаженных калек протокол составляли И обзывали дурными словами её» («Притча о Правде и Лжи»).

Через значение слова персонажи Высоцкого пытаются представить себе прошедшие события, свидетелями которых не были, а также понять пережившие себя понятия: «И пытались постичь – Мы, не знавшие войн, За воинственный клич Принимавшие вой, – Тайну слова “приказ”, Назначенье границ, Смысл атаки и лягз Боевых колесниц» («Баллада о борьбе»); «[...] Теперь названье звучное “пират” Забыли, – Бить их И словом оскорбить их Всякий рад» («До нашей эры соблюдалось чувство меры»).

В то же время авторский герой Высоцкого протестует против переосмысления отдельных слов, приобретших негативные семы при современном ситуативном использовании: «А «маленький» – хорошее словцо, – Кто скажет так – ты плюнь ему в лицо, – Пусть это слово будет не в ходу! [...]» («Баллада о маленьком человеке»).

Выводы. Таким образом, ситуативное рассмотрение авторского использования В.С. Высоцким лексики «слово», позволило нам прийти к выводу о том, что поэт воспользовался не только богатством смыслов самого концепта, но и расширил границы их функционирования как в устной разговорной речи, так и в художественной литературе.

Список литературы

1. Библия. Книги Священного Писания.
2. Высоцкий В. С. Сочинения: В 2 тт. – Екатеринбург: Изд-во «КРОК-Центр», 1995. – Т. 1. – 544 с. – Т. 2. – 544 с.
3. Сковорода Г. Твори: У 2 т. – К.: АТ „Обереги”, 1994. – Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. – 480 с.

Поступила в редакцию 04.02.2005 г.

УДК 821.111-2

КАТЕГОРІЯ ТРАГІЧНОГО ТА АСПЕКТИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМАТУРГІЇ ШЕКСПІРА)

Ніконова В.Г.

Актуальність. Шекспір є ідеалом західноєвропейської культури. В його творчості віддзеркалюється „обличчя” національного менталітету, колективна етнічна свідомість. Сьогодні вивчення мови шекспірівських творів набуває все більшої значущості в аспекті проблематики лінгвокультурології, когнітивної поетики та когнітивних аспектів літературознавства. Сформульовані у контексті когнітивної лінгвістики ідеї про існування концептуальної картини світу як цілісної системи знань про універсум, яку має індивід, а також про наявність вербалізованої картини, пов’язаної з мовним її вираженням, стимулювали дослідження, спрямовані на визначення авторських концептуальних метафор, що уможливило описання психологічного „портрету” автора і його „портрету” як мовної особистості [4], дає змогу порівняти образні картини світу різних поетів [11], виявити особливості когнітивного стилю авторів [5].

Об’єкт нашого дослідження, а саме картина світу в трагедіях Шекспіра, обумовлює мету цієї статті – дослідити поетапну реалізацію естетичної категорії трагічного у створенні картини світу, якою вона постає в трагедіях Шекспіра. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань: 1) визначити специфічні ознаки естетичної категорії трагічного та розглянути трактування трагічного в історичній перспективі; 2) охарактеризувати особливості шекспірівського розуміння трагічного; 3) описати трагедійну картину світу з позицій когнітивної парадигми і представити її як сукупність мовних та ментальних структур художнього світу письменника; 4) показати реалізацію категорії трагічного, що сприяє створенню трагедійної картини світу.

Постановка проблеми. Картину світу, якою вона постає в трагедіях Шекспіра, ми розглядаємо як *трагедійну картину світу*. Її специфіка та семіотичний простір обумовлені прагматичною установкою трагедії [9; 10] та особливостями реалізації естетичної категорії трагічного. Трагічне – одна з естетичних категорій, яка характеризує ту грань освоєння світу, що викликається сприйняттям глибоких страждань і навіть загибелі людей, котрі втілюють у собі суспільний естетичний ідеал. Трагічне тісно пов’язане з величним, оскільки виявляє гідність і велич людини, здатної до самопожертви. Історично естетична категорія трагічного була задана європейським літературам давньогрецькою трагедією і поетикою. Становлення феномена „трагічного”, що відбило загострення почуття особового буття, відбулося в давньогрецькій трагедії у V ст. до н.е.

В *античній літературі* (Есхіл, Софокл, Евріпід) ціль трагічного – очищення глядача, розкриття діалектики волі і необхідності в діях героя; ствердження героїчної концепції особистості. Концепція „трагічного” лишається вірним аристотелівській формулі очищення через жах і співчуття. Етичне самовизначення індивіда перед вибором життя чи смерті, самостійні дії і відповідальність (розплата) за них – центральна проблема античної трагедії. При цьому античному трагічному героєві невідомий трагічний конфлікт почуття, особової пристрасті і морального обов’язку (як у трагедії бароко і класицизму). Дії, що ведуть до результату (катарсису), він здійснює без розладу із собою, без почуття болісної жертвності і

незважаючи на часткове „неведення”, упоєний своєю рішучістю, часом зухвалістю перед „долею” і богами („Прометей” Есхіла), і навіть – смакуючи жах. У своєму переживанні провини і відповідальності він зберігає велич і приймає муки з гідністю. Апофеоз трагедії містить у собі й ідею героїчного самовизначення людини перед темним обличчям року, і ідею торжества світової „рівноваги”.

У *середньовіччі* трагічне виступає як мученицьке, воно спрямовано на утішення, а не очищення і на розкриття надприродного. Персонажі середньовічного лицарського роману теж трагічно гинуть, але вони гинуть не тому, що повстали проти світу церковно-феодальної моралі, а тому, що не змогли повстати проти нього, гинуть вони тому, що „мечуться в зачарованому колі між лицарсько-феодальними забобонами, яким вони й самі слідуєть, і нездоланим почуттям” [2, с. 77].

Епоха *Відродження* відкрила „стан світу”, затвердила активність трагічного героя і свободу його волі. Класичним зразком і мірою для літератури й естетики наступних століть стало, поряд з античним, „трагічне” у літературі Пізнього (кризового) Відродження і насамперед – у трагедіях У. Шекспіра. Шекспір перший з драматургів художньо змалював величну, складну, взаємообумовлену картину трагедійної боротьби, виражену у глибоких людських пристрастях і переживаннях. Ранні трагедії Шекспіра виражали не трагічне світовідчуття, а насамперед трагедію індивідуальних доль у трагічній ситуації („Ромео і Джульєтта”). На вирішальному етапі своєї творчості Шекспір піднявся до трагізму, що відповідав Відродженню як „найбільшому прогресивному переворотові” [12, с. 326]. Його геній сформувався на ґрунті всієї попередньої художньої практики драматургів, особливо Есхіла, Софокла, Еврипіда, однак Шекспір не був би Шекспіром, коли б саму трагедію як форму пізнання життя, як мистецтво не підніс на вищий ступінь.

Таким чином, трагічне має завжди певний суспільно-історичний зміст. Якщо в античності трагічне часто описувалося через поняття року і долі, це було наївно-матеріалістичне і стихійно-діалектичне розуміння дійсності; в середні століття світ пояснювався Богом, то джерелом трагічного в новий час, зокрема в трагедіях Шекспіра, є сам суб'єкт, глибини його внутрішнього світу й обумовлені ними дії. Подібно іншим естетичним категоріям (наприклад, комічному) трагічне в різні епохи залишається і незмінним (типологічно єдиний пафос) і одночасно – мінливим по соціально-історичній природі, по ідейних духовних колізіях.

Глянувши на трагічне з історичної точки зору, ми бачимо його змінюваність. По-перше, герой і його трагічна доля по-різному розкриваються в трагедії різних епох. Взаємини необхідності і випадковості, загального й особистого, трагічного характеру і трагічних обставин різні в мистецтві різних епох. По-друге, різне забарвлення дістає в мистецтві різних епох і саме трагічне. Воно, як відзначає Ю.Б.Борєв, „висвітлене то героїчним, то мученицьким світом, то шляхетним, безкорисливим лицарським духом подвижництва, то гуманістичною вірою в могутні універсальні сили і можливість людини, то духом служіння абсолютістським ідеям, то сентиментальною чутливістю великим і малим лихам людським, то віддаленим від земної прози романтичним поривом до неземних ідеалів” [2, с. 14]. По-третє, у трагічній темі й у трагічному жанрі мистецтва різних епох ми зіштовхуємося з різним характером взаємодії трагічного й інших естетичних властивостей – прекрасного, піднесеного, комічного, зворушливого, драматичного, епічного і т.д. По-четверте, різне рішення і наповнення дістають у мистецтві різних епох такі питання, як трагічне й оптимізм, смерть і безсмертя, проблема суспільного сенсу життя людини і т.ін. [2, с. 14].

Виходячи з визначення трагічного як „філософської і естетичної категорії, що характеризує нерозв'язний суспільно-історичний конфлікт, який розгортається в процесі вільної дії людини і супроводжується людським стражданням і загибеллю важливих для життя цінностей” [6, с. 133], трагічне – це „прорив” необхідності й одночасно її торжество, ствердження людської волі ціною катастрофи чи смерті, вірність своїй ідеї чи своєму пафосові перед обличчям їхньої емпіричної поразки. На відміну від сумного або жахливого, трагічне як

КАТЕГОРІЯ ТРАГІЧНОГО ТА АСПЕКТИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМАТУРГІЇ ШЕКСПІРА)

вид знищення, що погрожує або здійснюється, викликається не випадковими зовнішніми силами, а протікає з внутрішньої природи самої людини, її нерозв'язного самороздвоєння в процесі її реалізації. Діалектика життя повертається до людини патетичною (страждальницькою) й згубною стороною.

Трагічне припускає вільне самовизначення діючої особи. Протиріччя, що лежать в основі трагічного, полягають в тому, що саме вільна дія людини реалізує ту невідворотну згубну необхідність, що передбачається чи не передбачається нею самою і що наздоганяє людину саме там, де вона намагається перебороти її або піти від неї. Жах і страждання, що становлять істотний для трагічного патетичний елемент, трагічні не як результат утручання яких-небудь випадкових зовнішніх сил, але як наслідки дій самої людини.

На відміну від мелодраматичного (жалісного, зворушливого), у трагічному людина не може виступати лише як пасивний об'єкт долі. Трагічне близько піднесеному і героїчному в тім, що воно невіддільно від ідеї гідності і величі людини, котрі виявляються в самому її страданні. У трагічному здійснюється самоствердження особистості або ствердження її духовного принципу чи моральної гідності ціною власного життя. Як форма піднесено-патетичного страждання трагічне виходить за межі антиномії оптимізму – песимізму: перший виключається колізією, що виявляється в трагічному нерозв'язною, непоправною втратою того, що є цінним для людей, другий – героїчною активністю особистості, що кидає виклик долі і не примиряється з нею навіть у поразці.

Таким чином, можна сказати, що неодмінними рисами трагічного є: по-перше, загибель або тяжкі страждання неповторної індивідуальності, по-друге, розкриття неможливості замінити її втрату, по-третє, ствердження безсмертних, суспільно цінних начал, закладених у цій неповторній індивідуальності, і, по-четверте, виявлення суспільного сенсу життя людини. „Трагедія, ставлячи людину віч-на-віч зі смертю, як би прожектором висвітлює весь зміст її життя” [2, с.19].

Сучасний підхід до категорії трагічного на основі історизму бачить у шекспірівських п'єсах трагізм у розвитку великих процесів, що розкриваються через характери і їхню боротьбу.

Формально далека від античності, шекспірівська трагедія зображує безкрайню реальність людського світу. Трагічне в Шекспіра не укладається в рамки окремого конфлікту або характеру героя, але „обіймає собою все, – як і сама дійсність; особистість героя внутрішньо відкрита, не визначена до кінця, здатна на зміни, навіть різкі зрушення” [7, с.133]. Трагедії Шекспіра – це найяскравіший протест проти мороку і насильства, проти злісного людиноненавистництва і гноблення. Усі цінності шекспірівського трагедійного світу, усі його „доблесні пристрасті” таять у собі високе страждання, і саме трагічний безкомпромісний результат служить вірною мірою їхньої гідності, глибини і сили. Предметом „трагічного способу споглядання” у Шекспіра стають усі похідні звідси антиномії: муки збагнення життя („Гамлет”, „Король Лір”), безсилля особистості перед власною природою, охопленої афектом („Отелло”, „Антоній і Клеопатра”), споконвічна незахищеність вищої моральної свідомості (образ Корделії з „Короля Ліра”), нерозривність і протиборство особового і загального („Кориолан”).

Шекспір приділяв увагу переважно проблемам людської особистості. Важливість для Шекспіра проблеми людського характеру відзначалася ще в працях А.А.Аникста, М.М.Морозова, Р.М.Самарина, А.А.Смирнова, Ю.Ф.Шведова, М.В.Урнова, А.Горбунова й інших дослідників творчості драматурга, які розглядали цю проблему з літературознавчих позицій. Шекспірівські герої в трагедіях „Ромео і Джульєтта”, „Король Лір”, „Отелло”, „Гамлет” та ін. виступають борцями проти старих усталених звичаїв і традицій, повстають проти усього світу забобонів, проти всієї і всякої людської ворожнечі, за права людини на любов і щастя. Їхня загибель у цій боротьбі є героїчна трагедія боротьби за мету, що має загальний зміст. Якщо в античній трагедії, коли доля обрушувалася на героя, він відчував свій зв'язок з іншими

людьми, зі своїми співгромадянами, що розділяли його віру в богів, рок, у необхідність жертв і смерті, то герой трагедії нового часу йде назустріч своїй долі на самоті. Він самотній не стільки в силу своєї трагедії, скільки трагедія є слідством його самотності [1, с. 45].

У Шекспіра в характері героя майже цілком укладена „трагічна провина”: немає потреби ні в якому потойбічному поясненні світу, людських пристрастей та їх трагедій ні злим роком, ні богом, ні чарівництвом або злими чарами. Причина трагічного стану героя – у ньому самому. Події з життя шекспірівських героїв мотивуються внутрішнім розвитком їх характерів, що виявляються у відповідних обставинах. Джульєтта, Отелло, Гамлет вступають у поєдинок з суперниками, які сповідують протилежні, пов'язані з минулими часами, погляди на життя, й гинуть, ставши жертвою суспільства, що відмирає. У цьому драматичне начало будь-якого шекспірівського характеру. Процес самовизначення героя в трагічній ситуації виходить з антропоцентричного характеру поглядів гуманістів. Те, що по середньовічних уявленнях доступно було одному богові, бере на себе людина – не людські маси, не людина як виразник народних сподівань, але особистість, яка нібито піднялася до бога. В античних художників трагічну провину приблизно нарівно поділяють між собою характер і обставини, і навіть на обставини прийдеться трохи більше. Але сама по собі конкретна напружена, найгостріша ситуація не народжує ще трагедії, хоча зачіпає одних більше, інших – менше. Початок трагедії лежить там, де виникає активне виявлення протиріч і протидія трагічного характеру даної гострої, напруженої ситуації і характерам, що знаходяться на негативному полюсі цієї ситуації. Трагедія є лише там, де є активність характеру стосовно обставин. Самі по собі нещастя, що звалилися на плечі гарної людини, ще не є трагедія.

Проводячи дослідження в двох напрямках – від загальної характеристики поетики Шекспіра до аналізу мови його творів і від розгляду мовних одиниць до виявлення ментальних структур і встановлення естетичної функції тексту, – ми висунули гіпотезу про багаторівневу структуру трагедійної картини світу. Її складовими є такі рівні, як жанровий, текстовий, мовний, концептуальний [8]. На першому рівні трагедійна картина світу розглядається з літературознавчих позицій, тобто вивчається специфіка трагедії Шекспіра як драматургічного жанру і досліджуються особливості його трактування естетичної категорії трагічного. На другому рівні розглядається текстова реалізація трагедійної картини світу в ключових фрагментах тексту – трагедійно маркованих контекстах. Третій рівень – мовний аспект трагедійної картини світу, на якому виділяються ключові елементи мовної картини світу в трагедіях Шекспіра. На четвертому – концептуальні структури: художні концепти як базові елементи поетичного бачення світу Шекспіром і комплексні когнітивні структури авторської свідомості (фрейми, концептуальні поля), що являють собою процес і результат взаємодії між концептами. Таким чином, трагедійна картина світу, інтерпретована з позицій когнітивної парадигми, є сукупністю мовних і ментальних структур художнього світу письменника, у яких особливо виразно реалізується категорія трагічного.

Розглянемо, наприклад, один з ключових фрагментів в трагедії „Король Лір”, у якій виявляється специфіка трагедії як драматургічного жанру епохи Відродження і реалізується естетична категорія трагічного – сцену бури в степу: „LEAR: Let the great gods, / That keep this dreadful pudder o'er our heads, / Find out their enemies now. Tremble, thou wretch, / That hast within thee undivulged crimes / Unwhipp'd of justice. Hide thee, thou bloody hand; / Thou perjurd, and thou simular man of virtue / That art incestuous. Caitiff, in pieces shake / That under covert and convenient seeming / Hast practis'd on man's life. Close pent-up guilts, / Rive your concealing continents, and cry / These dreadful summoners grace. I am a man / More sinn'd against than sinning” [13, p. 266].

Даний контекст відображає момент катарсису героя трагедії. Відповідно до Аристотеля, фінальний ефект трагедії є катарсис, момент духовного очищення, звільнення від жаху і співчуття, збуджуваного в глядачеві героєм трагедії, перипетіями драматичної боротьби [3, с.181]. На відміну від античної трагедії, де катарсис, духовне усвідомлення трагічної провини і примирення з

КАТЕГОРІЯ ТРАГІЧНОГО ТА АСПЕКТИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМАТУРГІЇ ШЕКСПІРА)

вищими силами переживав не тільки глядач, але і герой трагедії, Шекспір не давав сцен катарсису драматичного героя, а надавав катарсис глядачеві. Тільки в „Королі Лірі” є момент катарсису героя трагедії, але не у фіналі, а в третьому акті, за яким іде новий етап боротьби. Події третього акту під час бури в степу є кульмінацією розвитку драматичного конфлікту, своєрідність якого в цій п'єсі полягає в тому, що в ній жертвою сваволі влади виявляється сам її носій. Будучи безмежно зарозумілим і впевненим у своїй особовій гідності, Лір загордився і повірив у те, що він морально лишиться королем навіть у тому випадку, якщо юридично віддасть владу своїм спадкоємцям. Самовпевненість Ліра доходить до навіженства, у випадку якого король проклинає молодшу дочку, яка щиро любить його, і виганяє графа Кента, який сміливо осудив його за це. У сцені розподілу королівства ми бачимо Ліра на вершині своєї влади. І з цієї вершини починається його падіння, що завершується в третьому акті, у сцені бури в степу, коли Лір позбавився усього: королівської честі, свого звичного світу, поваги люблячих дочок – і перед обличчям стихії, що розбушувалася, залишається „людиною без прикрас”, яка здається тільки „бідною, нагою, двоногою твариною”. Залишившись один у всієї вселеній. Лір може кликати на допомогу тільки „вищі сили”.

Смисловий центр цього фрагменту, тобто концептуально значущий елемент, що виконує головну функцію у відтворенні трагедійної картини світу, – *I am a man more sinn'd against than sinning* („я не так перед іншими грішний, як інші переді мною”). Значення цього експресивного шекспірівського звороту – “more wronged than sinful” [14, с. 435] – вступає у відношення кореферентної співвіднесеності з корелятивними елементами контексту, які називають усі пороки людства: убивство, клятвoporухення, кровозміщення і всі сховані лиходійства, у яких треба покаятися і попросити в Господа помилування. У даному фрагменті відношення протиставлення між семантикою ключового елемента і семантикою корелятивних одиниць підкреслюють протилежність їхніх оцінок: різко негативна оцінка всіх пороків, властивих людству, яка виражена семантикою корелятивних елементів, протиставляється позитивній оцінці людини, незаслужено скривдженої, перед якою інші грішні більше, чим грішна вона сама, що передається семантикою ключового елемента. Висока експресивність обороту, яка створена образністю в сполученні з евфонічними та граматичними засобами, і його посилені позитивна оцінка створюють необхідний емоційний настрій, почуття співпереживання героєві, який шукає справедливості в боротьбі добра і зла, що прийняла глобальний характер.

Висновки. В результаті дослідження було встановлено, що трагічне як естетична категорія, незважаючи на свою історичну мінливість, залишається незмінним у своєму пафосі. Реалізація категорії трагічного в драматургії Шекспіра сприяє створенню трагедійної картини світу, яка є сукупністю мовних і ментальних структур художнього світу письменника.

Перспективним передбачається дослідження фрагментів трагедійної картини світу – художніх концептів як ментальних феноменів, одиниць концептуальної системи автора, у яких поєднується універсальне й індивідуально-авторське.

Список літератури

1. Аникст А.А. Шекспир и художественные направления его времени // Шекспировские чтения. 1984 / Под ред. А.Аникста. – М.: Наука, 1986. – С. 37-67.
2. Борев Ю.Б. О трагическом. – М.: Сов. писатель, 1961. – 392 с.
3. Волькенштейн В.М. Драматургия. – М.: Сов. писатель, 1960. – 338 с.
4. Димитренко Л.В. Когнітивні та лінгвостилістичні особливості поетичного образу (на матеріалі американської поезії ХХ ст.): Автореф. дис... канд. філол. наук. – Одеса, 2000. – 19 с.
5. Колесник Д.М. Концептуальное пространство авторской метафоры в творчестве А.Мердок. – Дис... канд. філол. наук. – Черкасы, 1996. – 260 с.

Ніконова В.Г.

6. Лосев А.Ф. Трагическое // Большая Советская Энциклопедия / Гл. ред. А.М.Прохоров. – М.: Сов. Энциклопедия, 1977. – 3-е изд. – Т. 26. – С. 133-135.
7. Михайлов А.В. Трагедия // Литературный энциклопедический словарь / Под общ. ред. В.М.Кожевникова и П.А.Николаева. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – С. 441-442.
8. Ніконова В.Г. Жанр – текст – художественний концепт (опит семантико-когнітивного аналізу) // Реальность, язык и сознание: Международный межвузовский сборник науч. трудов. – Вып. 3. – Тамбов: ТГУ, 2005 (у друці).
9. Ніконова В.Г. Картина мира в трагедии как типе текста (на материале трагедий В.Шекспира) // Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство. – Вип. 8. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. – С. 105-110.
10. Ніконова В.Г. Мовна прагматика трагедії як типу тексту (на матеріалі трагедій Шекспіра) // Культура народів Причорномор'я: наук. журнал. – № 49. – Том 1. – Сімферополь, 2004. – С. 45-48.
11. Переломова О.С. Ідіостиль Валерія Шевчука: Автореф. дис.... канд. філол. наук. – К., 2002. – 18 с.
12. Урнов М.В., Урнов Д.М. Шекспир // История всемирной литературы: В 9 тт. – Т.3. / Отв. ред. Н.И. Балашов. – М.: Наука, 1985. – С. 317-331.
13. King Lear // The Complete Works of William Shakespeare: In 12 vol. – N. Y.: The Un-ty Society, 1899. – Vol. XI. – P. 207-328.
14. The Kenkyusha Dictionary of Current English Idioms. – Tokyo: Kenkyusha, 1964. – 849 p.

Поступила до редакції 03.03.2005 р.

УДК 821.161.1

РУСИСТИКА ЗА ПРЕДЕЛАМИ РОССИИ: НОВЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ ИЛИ НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ? (МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ)

Новикова М.А.

1. Эрудиционную часть доклада я позволю себе опустить: она дается в библиографическом аппарате. Но одно предварительное замечание сделать все же нужно.

1.1. Понятно, что в центре нашего внимания будет диалог Украина-Россия. Но я преднамеренно постараюсь выйти за его пределы: в міжнародний обшир (державною мовою), – и вот почему. Международная интеркультурология, теория кросс-культурных коммуникаций, интересология и т.п. как раз и занимаются нашей главной проблемой: двустороннего (или многостороннего) социокультурного диалога. Только занимаются без того, что мой наставник, один из крупнейших украинских переводчиков и интеркультурологов XX века, Г. П. Кочур называл «безграмотным патриотизмом». Ибо в межкультурном контексте любая проблема становится именно проблемой, а не способом зарабатывать голоса к очередной избирательной кампании. Т. о. речь пойдет не просто о русистике, но об интеррусистике. Есть ли у нее на сегодня новые перспективы – или только новые «горячие» проблемы и новые ограничения?

2.1. Новые проблемы очевидны. К украинским событиям, недавним и дальнейшим, будут очень внимательно присматриваться внутри РФ. Присматриваться именно потому, что Россия как государство называется все-таки не Россией, а Российской Федерацией. То, что сегодня (и завтра) позволят / не позволят себе, чего смогут / не смогут добиться Украина и Россия, в их диалоге, – то послезавтра возьмут как модель взаимоотношений с «центром» российские автономии и регионы. (Легко предсказать, какие будут первыми: Северный Кавказ, Поволжье, Сибирь.) Так что российский политикум работает отнюдь не на благотворительных началах, когда (и если) поддерживает украинскую русистику. Тем самым он избавляет себя от крупных «непредвиденных обстоятельств» в собственных автономиях и регионах.

2.2. Очевидны новые «горячие» проблемы и в международных масштабах. О странах СНГ не говорю. Молодые радикальные политдеятели этих стран просто не смогут не выступить под лозунгом дерусификации: иначе им нечем отличиться в соревновании со старшим политпоколением. Не говорю и о странах бывшего «соцлагеря». Свежий опыт Балкан крепко обучил их тому, кто может и хочет, а кто или не может, или не хочет поддерживать их национальные интересы.

Страны «атлантического» мира тоже стали прохладны к русистике, и тоже понятно, почему. В диалоге с киевским культурологом В. Скуративским еще в 2000 году я заметила: факультеты и специальности на Западе гораздо охотнее открывались и открываются под «империи» (хотя бы и «зла»). Под либерально-квази«демократические» руины – они закрываются. И тут Украине небесполезно было бы учесть опыт РФ. Аплодируют-то со стороны либерализму, но изучают-то сильные традиционалистские режимы.

Откуда же тогда взяться новым возможностям – интеррусистики вообще, украинской русистики, в частности?

3.1. В международном опыте есть один поучительный пример: двух стран и культур, которые прошли через ситуации, весьма похожие на взаимоотношения Украины-России – как

в прошлом, так и в настоящем. Причем результат их политического и культурного диалога (шедшего не один век, в очень сложном режиме притяжения-отталкивания) на сегодня выглядит почти идеальным.

Речь о взаимоотношениях Шотландии и Англии. В начале 1990-х, в условиях новой Украины и нового Крыма, мои земляки шутили: что нужно любому жизненному пространству, Lebensraum'у, для самостоятельности? Своя колбаса и свой парламент. Колбаса (или воспетый Р. Бернсом хаггис) в Шотландии были всегда. Сегодня у неё есть и собственный, шотландский парламент. Чего же нет? Шотландские культурологи отвечают: только-только мы возрадовались, что наша политическая проблема более или менее решена, как тут-то и обнаружилось: свой парламент у нас уже есть, а вот своей национальной идеи у нас уже нет. Той идеи, что делает «территорию» – Родиной, её «население» – народом, а его культуру – вещью, для народа жизненно важной. А без народа, без Родины, без культуры – зачем парламент?

3.2. Есть у этой проблемы и обратная сторона. Что служило шотландцам аргументом на всем их нелегком пути? Своя – неповторимая, многовековая – история. Свой язык и даже языки: гэлик и скотс уже тоже получили статус языков официальных – языков школы, ТВ, радио, прессы. Своя богатая литература и культура – безусловно европейская, что сами шотландцы так любят подчеркивать. Но вот теперь у них есть и свой парламент – то есть как «политической нации» им уже ничто не угрожает. Раз есть парламент, – зачем *теперь* своя культура? Так ли *теперь* она важна?

А в переводе на наши проблемы: зачем сегодняшней России оставаться Россией, сегодняшней Украине – оставаться Украиной? Не выгоднее ли первой переименоваться на «автономию в составе СНГ», а второй – на «автономию в составе ЕС»?

4. Такovy новые социокультурные трудности, которые выявляет международный опыт – даже при благополучной развязке собственно политических сюжетов. А при развязке неблагоприятной? Есть сценарии и на этот случай, и я постараюсь их суммарно изложить.

Интеркультурологи определили уже этапы т. н. «негативного цикла» развития межнациональных отношений. Оценивают эти этапы по трем параметрам: 1) этнос («свои по родству»); 2) территория («свои по земле»); 3) язык и наиболее авторитетные тексты на нем («свои по языку»).

4.1. Этап первый – *стабильность*. «Свои», конечно же, и в этот период контактируют с «не-своими», с «другими». Но идеальная модель, лозунг таких контактов – *адаптация, не ассимиляция*. Смешанные браки, например, не порицаются, – но при условии: «не-свои», сохраняя собственную, исходную культуру, должны активно вписываться в культуру новую, а не противопоставлять себя ей. То же и с эмиграцией / иммиграцией. «Свои» эмигранты должны не забывать свою культуру; «не-свои» иммигранты (скажем, гастарбайтеры) должны активно осваивать культуру «второй родины» (*отнюдь* не «страны проживания»). То же и с языком: билингвизм и полиглотство приветствуются; пиджин или суржик – нет.

4.2. Однако и на этом этапе конфликты возникать все же могут. Если они умножаются и становятся рутинной, – общество переходит на следующий этап: *нестабильности*.

Идеал и лозунг теперь другой: *изоляция*. Первоначально именно это и означал термин «апартеид». Появляется этно-апартеид: смешанные браки вызывают острое осуждение, причем с *обеих* сторон. Терра-апартеид (иначе – «геттоизация»): «свои» должны жить среди «своих». (И тут между понятиями «места компактного проживания», «резервации» или «гетто» – разница только в названиях и оценках, но не в самой модели.) Лингво-апартеид (о котором я упоминала в одном из прошлых сообщений): теперь «суржиком», «пиджином» считается уже *всякая* речь «не-своих» на «твоем» родном языке. «Не-свои» (предполагается: автоматически) никогда не поймут красот и глубин «твоего» языка – на это способны только «свои».

РУСИСТИКА ЗА ПРЕДЕЛАМИ РОССИИ: НОВЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ ИЛИ НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ? (МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ)

4.3. Противостояние может пойти еще дальше. Тогда наступает третий этап: *агрессии*. Его девиз опять меняется: теперь это уже *вытеснение*.

Наиболее бросающаяся примета третьего этапа – пропагандистские кампании вокруг «предков» и «корней». Начинается подсчет «чужих» предков – даже среди «своих»; мелькают новые обличительные ярлыки: «квартиранцы» и «метисы»; «янычары» и «выкресты»; «сполячені» и «зросійщені». Всё это интеркультурология именует этно-агрессией. Терра-агрессия – это лозунги: «Вон с нашей земли!», «Возвращайтесь назад, в свою...» – далее, альтернативно: Америку – Россию; Монголию – Израиль; Африку – Вьетнам; Среднюю Азию – «Хохландию» – далее везде... Соответственно, лингво-агрессия идет под «доводы», от которых остерегал ещё Грант Матевосян, великий армянский прозаик XX столетия: «у наших-де предков уже были книги, когда ваши-де предки еще висели хвостами на деревьях»... Либералы начинают рассуждать, на каком языке писались первые конституции; радикалы – на каком языке общались Адам и Ева в раю. Естественно, языки-субдоминанты должны знать свое место, а их место – рынок и кухня, музыкальная попса и эстрадный юмор. Когда-то «главным украинцем» для «массовых россиян» был Тарапунька, «главным русским» для «массовых украинцев» был Штепсель. Теперь эти роли успешно совмещает Верка Сердючка.

4.3. Этот этап, эта установка на вытеснение и есть, с точки зрения интеркультурологии, роковая развилка. За нею – только три пути: 1) вперед, к открытому уничтожению; 2) назад: для начала хотя бы к «мирной» изоляции, а там, глядишь, и к мирной адаптации; 3) ввысь: к тому, что современные ученые называют «метаверсумом», а в старину именовали на Западе Европы миссией, а на Востоке – поручением свыше.

Первая дорога – это этноцид, это террацид (депортации и насильственные эмиграции) и лингвоцид: запрет на преподавание и свободное употребление тех или иных языков, под любым предлогом, будь они якобы «имперские» или «варварские», «идеологически чуждые» или «прагматически бесперспективные».

Вторая дорога смотрится привлекательней. Однако на практике она то и дело грозит возвратом к агрессии. Ведь до агрессии – всего один шаг. А до стабильности – расстояние не в пример дальше.

5. Что же такое третий путь: миссия? И не есть ли он лишь трогательная утопия, не подкрепленная *реальным* историческим опытом, а потому и не имеющая *реальной* силы воздействия: ни на юстику и политику, ни на науку – для нас, на интеррусистику?

5.1. Начнём с юстиции и политики. Президент Украины присягает теперь не только на Конституции, но и на Библии? Президент РФ получает публичные благословения от духовных лидеров своей страны? Президенты, короли, шейхи и главы правительств евразийских стран тоже, насколько помнится, на учебниках атеизма и материализма при вступлении в должность *не* присягают? Так кто же, согласно Торе, Библии и Корану, создал нашу Землю, со всеми её народами, языками, культурами? И откуда тогда странное убеждение, будто чья-то политика, или юстика, или экономика вправе решать: кому из них процветать, а кому съеживаться и постепенно уходить в небытие?.. «Не по чину берешь», – как говаривал персонаж украинно-русского классика, Гоголя.

5.2. Отчего же подобные мысли не озвучиваются повсеместно и ежечасно? Полагаю, потому, что *реально* – в поручение, данное свыше, бессчетные «борцы за» и «борцы против» как раз и не верят. Или *не хотят* верить. А почему не хотят? Да слишком умаляет оно их претензии, ставя их в свои масштабы.

Зато именно эта великая *реальность* миссии засвидетельствована – и не тысячами, а десятками и сотнями тысяч жизней и смертей. В том числе, жизней и смертей наших современников, наших земляков. Вопреки горькому скепсису Т. Адорно, *реально* существует поэзия «после Освенцима». Культура «после Освенцима». После ГУЛАГа и Хатыни. После Херсонесского мыса и Аджимушкайских каменоломен. После Багеровского рва, после

депортаций и многообразных «присоединений» и «рассоединений»... Более того: прекрасно сказано С. Аверинцевым: а чем же еще и *жить* «после Освенцима», как не культурой?.. Но такой культурой (а мы добавим – и наукой), которая осознаёт эту свою исконную миссию – «переводчика» с языка Неба на языки Земли.

И тогда происходят вещи поразительные. У той, крайней черты, исчезала первостепенность родства физического, зато безмерно возрастала ценность родства душевного. Там не делили «свою» землю, зато Родина (по изумительной формуле Митр. Антония Сурожского) тоже становилась твоей миссией: «Родиной души». Там, в последнем уновании, зывали не к конституциям, а к матери и к Богу – на десятках языков, но на едином метаязыке. И тогда люди успевали узнать и даже полюбить речь и веру, обычаи и заповеди тех, кто по *эту* сторону черты были бы, возможно, непримиримыми оппонентами.

б. Так есть ли новые возможности у интеррусистики в 2005 году? В году 60-летия «мира после Хиросимы и Освенцима»? И на следующий год – 20-летия «мира после Чернобыля»?

Нет никаких долгосрочных возможностей, – если мы забыли о нашей миссии и веруем только в политику. Ибо политика оперирует «интересами», а интересы меняются, продаются и покупаются.

Есть возможности: и долгосрочные, и грандиозные, – если мы *реально* в нашу миссию верим. И политических шагов (в том числе) она, эта миссия, не исключает. Но тогда мы сумеем *на равных* говорить с президентами и министрами, ибо Тот, Кто дает поручения свыше, дает их всем и спрашивает со всех. И тогда рядом с интеррусистикой *на равных* встает интерукраинистика, интерюдаистика, интерарменистика, интертюркистика – и далее, далее: от нашего крымского края и до края Земли.

Это и есть наш долг и шанс: культура *против* Освенцима.

Список литературы

1. Казарин В.П. Апология провинции // В.П.Казарин. От античности до наших дней / Избранные работы по литературе и культуре. – Симферополь: Крымский Архив, 2004. – С. 161-172.
2. Казарин В.П. Задачи русистов Украины на современном этапе // В.П.Казарин. От античности до наших дней / Избранные работы по литературе и культуре. – Симферополь: Крымский Архив, 2004. – С. 190-195.
3. Казарин В.П. Глобализация и проблема сохранения языкового многообразия современного мира // В.П.Казарин. От античности до наших дней / Избранные работы по литературе и культуре. – Симферополь: Крымский Архив, 2004. – С. 196-209.
4. Новикова М.А. Мифы и миссия. – К.: Дух і літера, 2004. – 501 с. (в печати)
5. Новикова М.А. Регионалистика: вызовы и перспективы // Межкультурные коммуникации: пространство и время: Мат-лы III Междунар.научн.конф. по вопросам языкознания, этноистории, журналистики. Алушта, 2004, 24-29.05.
6. Новикова М.А. Іншологія: досвід С.С.Аверінцева // Дух і літера. – 2001. – № 9-10. – С. 47-56.
7. Новикова М.А. Крымский путь: общемировая и пушкинская парадигма// Морской вектор в судьбах восточного славянства. – Симферополь: Крымск. Архив, 2001. – С. 56-65.
8. Новикова М.А. Политические формулы-новообразования: кросскультурный мониторинг // Ідеологія державотворення і суспільнознавчі науки.- Запоріжжя: Вид-во Запорізьк. ун-ту, 2001. – С.66-70.
9. Новикова М.А. Кросскультурні аспекти літературознавства, лінгвістики та перекладознавства // Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики. – Київ-Черкаси: Вид-во НАН України, 2000. – С.215-220.
10. Новикова М.А. И.Л.Сельвинский: этнополитика и этноэтика // И.Сельвинский и литературный процесс XX века. - Симферополь: Крымск. Архив, 2001. - С.23-25. (В соавт. с Егошиной Т.Е. и др.)
11. Новикова М.А. Кому мы "одолжены Тавридой"? (Семантические неологизмы Пушкина и их судьба в текстах разного типа.) // Пушкин и Крым. – Симферополь: Крымск. Архив, 2000. – С.102-103. (В соавт. с Егошиной Т.Е. и др.)

**РУСИСТИКА ЗА ПРЕДЕЛАМИ РОССИИ: НОВЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ
ИЛИ НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ? (МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ)**

12. Новикова М.А. Юго-Восточный Пушкин / Диалог ученых // Вопр. рус. лит. – Вып. 4 (61). – Симферополь: Крымск. Архив, 2000. – С. 24-34. (В соавт. с Непомнящим В.С.)
13. Новикова М.А. Double Tongue // Translation of Poetry and Poetic Prose / Proceedings of Nobel Symposium 110. Ed. Sture Allen. – Singapore. New Jersey. London. Hong Kong: World Scientific, 1999. – P. 160-167.
14. Новикова М.А. З мови вічності: переклади святих Кирила та Мефодія // Ойкумена. – 1995. – № 1-2. – С. 160-163.
15. Новикова М.А. Юдео-християнське коріння Європи // Дух і літера. – 1999. – № 5-6. – С. 321-341. (У співавт. зі Скуратівським В.)
16. Новикова М.А. Нове в теорії перекладу: лінгвістика спротиву // Нові підходи до вивчення й викладання філології у вищій школі. – Т.3. – Запоріжжя: Вид-во Запорізьк. ун-ту, 1998. – С. 70-74.
17. Новикова М.А. Иностранцы в Крыму: права – обязанности – нарушения – недоразумения // Пилигримы Крыма-98. – Симферополь: Крымск. Архив, 1998. – С. 103-110. (В соавт. с Крыловой Е.А. и др.)
18. Новикова М.А. Когнитивные и коммуникативные процессы в публицистике: «отмщение хазарам»? // Когнитивные стратегии языковой коммуникации. – Симферополь: Изд-во Тавричesk. эколог. ин-та, 1998. – С. 31-33. (В соавт. с Егошиной Т.Е. и др.)
19. Новикова М.А. «Мы» и «я» // Новый мир. – 1998. – № 4. – С. 196-201.
20. Новикова М.А. Библиизмы и мотив паломничества // Пилигримы Крыма-97. – Симферополь: Крымск. Архив, 1998. – С. 370-374. (В соавт. с Ишханян Ю.В. и др.)
21. Новикова М.А. Символика пространства и семиотический текст / Проблема и опыт контакта // Acta Psychiatria Psychologica Psychotherapeutica et Ethologica Tavrika. – 1997. – Vol. I. – № 1. – С. 20-25.
22. Новикова М.А. Белый свет // Новый мир. – 1997. – № 5. – С. 213-240.
23. Новикова М.А. English Through Cross-Cultural Studies // IATEFL-UKRAINE News Letter. – 1997. – № 5. – P. 11-12. (В соавт. с Шамою И.Н.)
24. Новикова М.А. Провинция и центр: русская и английская традиции // Русская литература и провинция. – Симферополь: Крымск. Архив, 1997. – С. 74-77. (В соавт. с Мисюком А.В., Калининченко А.В.)

Поступила в редакцию 10.02.2005 г.

УДК 821.161.1–1.09+929 БРОДСКИЙ

СТИХОТВОРНЫЕ ПЕРЕВОДЫ И. БРОДСКОГО КАК КВИНТЭССЕНЦИЯ ПОЛИЛОГА КУЛЬТУР

Пономарёва Т.А.

Актуальность. О творчестве Иосифа Бродского в последнее время пишут и говорят достаточно много, в основном обращая внимание на его оригинальные произведения. Но творчество Бродского не ограничивается поэзией, драматургией, эссеистикой. Еще одна грань его таланта – переводческая деятельность.

Попытаемся приблизиться к личности Бродского не только как уникального поэта, но и как не менее уникального переводчика поэзии.

Постановка проблемы. В 1988 году Иосиф Бродский писал в Россию: «Нынешнее дело – дело нашего поколения, никто его больше делать не станет, понятие «цивилизация» существует только для нас. Следующему поколению будет, судя по всему, не до этого: только для себя, и именно в смысле шкуры, а не индивидуальности. Вот это-то последнее и надо дать им какие-то средства сохранить; и дать их можем только мы, вчера ещё такие невежественные... Изящная словесность, возможно, единственная палка в этом набирающем скорость колесе, так что наше дело почти антропологическое: если не остановить, то хоть притормозить подводу...» [3, с. 5].

Для Бродского работа в культуре всегда была борьбой за «вочеловечение человека», попыткой преодолеть варварство, изначально присущее человеческой природе. «Эту миссию людей культуры, – отмечает Яков Гордин, – Иосиф Бродский ощущал, а затем и осознавал чрезвычайно остро. Его переводческая работа была органической частью этой упорной тяжбы с варварством во всех его проявлениях – от политического деспотизма до агрессивной и низкопробной массовой культуры» [3, с.5].

Чтобы определить истинное место переводов в творчестве Бродского, надо представлять себе, в какой ситуации он начал работать над переводами.

Для русских поэтов советского времени стихотворные переводы были, главным образом, средством заработка. В 1959 году Борис Слуцкий, выступая на дискуссии о поэзии в ленинградском Доме писателя, говорил, дёргая себя за лацкан: «На нас хорошие пиджаки – только потому, что мы занимаемся переводами!»

Школа перевода, существующая в то время в России, по праву считалась одной из лучших в мире. Однако для поэтов это было занятие побочное, второстепенное, предпринимаемое в основном ради заработка. Известно, как страдал Пастернак, вынужденный в годы опалы заниматься переводами ради хлеба насущного. Хотя переводил он Шекспира, а его перевод «Стансов к Августе» Байрона – гениален. Известно ироническое отношение к подобным занятиям Ахматовой. Известны трагические признания Арсения Тарковского: «Для чего же я лучшие годы / Продал за чужие слова? / Ах, восточные переводы / Как болит от вас голова!» и статья В. Набокова о его переводческих принципах под названием «Тропою раба».

Бродский стал переводить в начале шестидесятых годов тоже для заработка. Но в 1992 году, публикуя первое представительное собрание переводов Бродского, Виктор Куллэ

СТИХОТВОРНЫЕ ПЕРЕВОДЫ И. БРОДСКОГО КАК КВИНТЭССЕНЦИЯ ПОЛИЛОГА КУЛЬТУР

сделал точное замечание: «Установление границы между переводами, выполненными Бродским «для души», и теми, посредством которых он пытался заработать себе на жизнь, представляется занятием довольно рискованным» [6, с. 282].

И действительно, если некоторые советские поэты переводили для заработка, как правило, всё, что им предлагалось, то Бродский выбирал стихи, близкие его системе мироощущения, его мировидению, так как был уверен, что «биография (идиостиль, на наш взгляд, также. – Т.П.) поэта в том, что он выбирает в доставшемся ему литературном наследстве» [1, с. 3].

В конце пятидесятых годов, только ещё вступая на литературное поприще, Бродский жадно осваивал всё, что было в то время ему доступно в мировой современной поэзии. Естественно, он пользовался переводами. Опыт Лорки, Незвала, Элюара непосредственно отразился в его ранних стихах. Он вспоминал: «Это дух соревнования. Сначала написать лучше, чем, скажем, пишут те, кого ты знаешь, твои друзья; потом лучше (то есть, может быть, лучше и не получалось, но казалось иногда, что получается), чем, скажем, у Пастернака или Мандельштама, или, я не знаю, у Ахматовой, Хлебникова, Заболоцкого. То есть ты сражаешься со всей русской поэзией; может быть, не столько сражаешься – просто там, где они кончили, ты начинаешь» [4, с. 141-142]. Этот приоритет эстетического – «написать лучше» – обусловил весь его последующий опыт. Бродского как будто не страшит сопоставление с великими: «...там, где они кончили, ты начинаешь». Этот механизм преемственности ярко прослеживается в освоении им опыта мировой поэзии, которая была «осознаваема как единый живой организм» [6, с. 4].

«Потом, годам к двадцати шести, наверное, русская поэзия не то чтобы кончилась, просто я заинтересовался тем, что происходит вовне. Сначала соседи – поляки, чехи, венгры и т.д., потом дальше – югославы, потом французы, как это ни странно. Но у французов ничего такого интересного не оказалось. И тогда появились англичане» [4, с. 141-142].

Осознав своё внутреннее родство с английской поэтической традицией, Бродский стал осваивать английскую поэзию, отыскивая ей русские эквиваленты. Ему удается «прочитать в переводимом свое как чужое или, напротив, увидеть чужое как свое» [5, с. 101]. Эта «родственность» мотивов и образов, способность «вступить в резонанс» [5, с. 101] с автором оригинального поэтического текста позволяет сравнивать Иосифа Бродского с поэтами-метафизиками, именно эта близость позволила Игорю Шайтанову назвать Бродского «русским Донном» [7]. Он переводит Д. Донна, который затем стал для него одной из наиболее значимых фигур, Э. Марвелла, Х. Плуцника, Ф. Хадсона, Р. Уилберта и других поэтов-метафизиков.

В интервью Игорю Померанцеву на вопрос: «Кем чувствовали вы себя, переводя Донна: соперником, союзником, учеником мэтра или собратом по перу?» – Бродский ответил: «Конечно же, не соперником, во всяком случае. Соперничество с Донном абсолютно исключено, учитывая качества Донна как поэта. Это одно из самых крупных явлений в мировой литературе... Переводчиком, просто переводчиком, не союзником. А может, союзником, потому что переводчик всегда до известной степени союзник... Учеником – да, потому что, переводя его, я очень многому научился. <...> ...читая Донна или переводя, учишься взгляду на вещи. У Донна, ну, не то, чтобы я научился, но мне ужасно понравился этот перевод небесного на земной... то есть перевод бесконечного в конечное...» [4, с. 155-156].

Его влекла польская культура, что, вероятнее всего, было вызвано чувством родства собственной судьбы с судьбой Польши – трагедия свободолюбия, отчаянное противостояние могучим враждебным обстоятельствам. И Бродский начал учить польский язык, с тем чтобы переводить поляков. Я. Гордин пишет: «Я помню, с каким увлечением он демонстрировал мне незадолго до ссылки перевод «Песни о знамени» Галчинского, читая параллельно польский и

русский текст. Высочайшая трагическая напряжённость русского варианта «Песни о знамени» – свидетельство не просто поэтического дарования переводчика, но и абсолютного вживания в духовный мир другого народа, другого поэта. «Песню о знамени» Бродский читал с такой интенсивностью интонации, с таким напором, что слушателям становилось дурно...» [3, с. 5].

Как Бродский относился к переводческой деятельности? Ответ на этот вопрос можно найти в его многочисленных интервью и эссе. Рассуждая о вариантах перевода стихов Мандельштама на английский язык, Бродский замечает: «Использование свободного стиха при переводах, конечно, позволяет получить более или менее полную информацию об оригинале – но только на уровне «содержания», не выше. Поэтому когда здесь, на Западе, обсуждают Мандельштама, то думают, что он находится где-то между Йейтсом и Элиотом. Потому что вся музыка оригинала улетучивается. Но, с точки зрения местных знатоков, в XX веке это позволительно и оправдано. Против чего я лично встаю на задние лапы...» [2, с. 72].

Таким образом, для Бродского-переводчика остаётся важным сохранение «музыки оригинала», потому что, «...взявшись переводить, ты обязан передать цвет каждого листочка на дереве – не важно, яркий он или тусклый» [4, с. 77]. При этом Бродский понимает парадоксальность таких требований, а иногда и просто невозможность их выполнения. «Переводчик стоит перед двумя опасностями. Первая – неточность. Нет ничего хуже неточности. Вторая опасность – это искушение придумать какие-то красоты, которых нет в оригинале. <...> Если в переводе есть какие-то украшения, то это – очевидные утраты. Но перевод – утрата по определению» [4, с. 184-185].

«Вообще я переводил со всех существующих и несуществующих языков», – полушутя говорил Бродский [2, с.213]. И действительно, он переводил с английского, греческого, испанского, итальянского, польского, чешского, сербскохорватского, арабского, хинди. Его переводы, как правило, перекликаются с оригинальными стихотворениями. Идеальная иллюстрация этого – сопоставление «Письма» Умберто Саба со стихотворением «Одиссей Телемаку». Бродский как бы дописывает упомянутые в тексте Саба стихи.

Можно заметить связь переводов Кавафиса с «Римским циклом», услышать в «Колыбельной трескового мыса» отголоски Лоуэлла, проследить влияние английских «метафизиков», увидеть глубину и интенсивность диалога между Бродским и Венцловой. Бродский сам свидетельствовал, характеризую свои стихи о Мексике, что значительные пласты его поэзии были уникальным сплавом – русские стихи, вобравшие в себя иноязычную поэтическую традицию: «Я пытался использовать традиционные испанские метры. Первая часть о Максимилиане, начинается как мадригал. Вторая, «1867», где о Хуаресе, – сделана в размере чоколо, то есть аргентинского танго. «Мерида», третья часть, написана размером, который в пятнадцатом веке использовал величайший испанский поэт, я думаю, всех времён – Хорхе Манрике. Это имитация его элегии на смерть отца... Если можно так выразиться, это дань культуре, о которой идёт речь» [4, с. 60-61].

Выводы. Таким образом, правомерно считать перевод «продуктом», если так можно сказать о художественном произведении, диалога разных культур; результатом взаимодействия, переклички различных национальных позиций и традиций. Каждый перевод – интерпретация по своей сути, при которой неизбежны потери, как неизбежны и приобретения, связанные с творческой индивидуальностью переводчика. Поэтому переводное произведение, а поэтическое – тем более, представляет собой совмещение двух языковых и художественных картин мира – автора, с его отношением к изображаемому, и переводчика с собственным видением, собственным прочтением оригинала.

Все сказанное тем более применимо к таким поэтам-переводчикам, как Иосиф Бродский. На наш взгляд, можно согласиться с мыслью Я. Гордина о том, что «поэты такой яростно интенсивной индивидуальности не могут создавать переводы в точном смысле слова. <...>

СТИХОТВОРНЫЕ ПЕРЕВОДЫ И. БРОДСКОГО КАК КВИНТЭССЕНЦИЯ ПОЛИЛОГА КУЛЬТУР

Мир переводов Бродского – в главных своих образцах – не просто плотно сопределён миру его поэзии, но является его органичной частью» [3, с.6].

Донн, Марвелл, Галчинский, Кавафис (русский аналог которого Бродский создавал вместе со своим другом, литератором и переводчиком Геннадием Шмаковым), Саба, Венцлова, Норвид, Милош, Незвал и другие поэты, которые в своих языках живут как известные, большие творцы, в русском приобретают черты языковой личности Иосифа Бродского.

Список литературы

1. Бродский И. Форма существования души // Кушнер А. Аполлон в снегу: Заметки на полях. – Л., 1991.
2. Волков С. Диалоги с Иосифом Бродским. – М., 2003.
3. Гордин Я. «Наше дело – почти антропологическое» // Бродский И. В ожидании варваров. Мировая поэзия в переводах. – СПб., 2001.
4. Иосиф Бродский. Большая книга интервью. – М., 2000.
5. Кузьмина Н.А. Феномен художественного перевода в свете теории интертекста // Текст. Интертекст. Культура: Сб. докладов международной научной конференции (Москва, 4–7 апреля 2001 года) / РАН. Ин.-т рус. языка им. В.В. Виноградова. – М., 2001.
6. Куллэ В. «... Там, где они кончили, ты начинаешь» // И. Бродский. Бог сохраняет всё. – М., 1992.
7. Шайтанов И. Уравнение с двумя неизвестными // Вопросы литературы. – 1998. – №6.

Поступила в редакцию 16.03.2005 г.

УДК: 82'04 (4) – 36.09

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЮЖЕТНИХ АЛГОРИТМІВ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ЖАНРАХ “НИЗОВОЇ” ЛІТЕРАТУРИ ПІЗЬНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Сидоренко О.В.

Актуальність. Кожний різновид літератури наділений цілим спектром провідних жанротворчих атрибутів, які утворюють так звану жанрову матрицю, що є “внутрішньою нормою кожного з жанрів, ... зумовлює їх доцентрову стабільність...” [1, с.199]. Дослідження атрибутивних ознак дозволяє якнайглибше пізнати сутність будь-якого жанру, прослідкувати його ідеологію, з'ясувати специфіку національних модифікацій і виокремити основні етапи формування жанрового канону та шляхи його подальшої еволюції.

Вступ до проблеми. До числа жанрових феноменів, іманентні властивості і художня структура яких все ще залишаються маловивченими, можна віднести малі епічні форми комічної орієнтації, що народилися в лоні західноєвропейських літератур середньовіччя і сягали апогею в добу Відродження. Оригінальні за ідейно-змістовим звучанням і досить цікаві в аспекті формування жанрової модальності французькі фаблію, німецькі шванки і англійські джести тривалий час привертали увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Так, звертають на себе увагу ґрунтовні праці таких дослідників, як А.Михайлова [2], Е.Штраснера [7], М.Реутіна [4], М.Шлаух [8], Н.Торкут [5].

Однак, попри всезростаючий інтерес до жанрової парадигми “низової” літератури, на сьогодні допоки ще не існує цілісного порівняльного дослідження, а отже, аналітичний потенціал компаративістичного підходу щодо цього художнього явища залишається майже нереалізованим. Втім, зважаючи на різночасові рамки становлення і функціонування таких жанрів, як французькі фаблію, німецькі шванки, англійські джести, а також національні особливості суспільно-ментальної картини світу, порівняльний аналіз бачиться дієвим механізмом у всебічному осягненні специфіки означених літературних утворень, зокрема при дослідженні їх жанрової матриці. У зв'язку з цим у даній розвідці поставлено за мету прослідкувати крізь призму компаративного аналізу низку найбільш використовуваних сюжетних алгоритмів, тобто своєрідного наперед визначеного розгортання сюжетної канви.

Варто зауважити, що класифікаційний поділ за сюжетними алгоритмами, на відміну від простішого поділу за сюжетами, зумовлений позицією визначного російського дослідника фольклористики В.Проппа. Вчений у своїх роботах піддавав критиці спроби класифікації сюжетів чарівної казки – генетичної предтечі жанрів міської “низової” літератури, – оскільки передбачав “невитриманість основного принципу розподілу” [4, с.15]. Думається, що така “невитриманість” цілком характерна і для аналізованих жанрів і зумовлена вона реалізацією в конкретному сюжеті певної суми мотивів, із яких кожний, будучи взятим окремо, може використовуватися у іншому сюжеті. Таким чином, аби уникнути таких непорозумінь, В.Пропп вдався до детального вивчення внутрішньої сутності чарівної казки, виокремивши трьохчленну сюжетну схему, яка згодом була визнана наджанровою чи-то універсальною.

Такий сюжетний шаблон у різних жанрах проявляється по-різному. Так, наприклад, “у новелах і подібних їм жанрах... дії героїв позитивно значимі і успішні. Так, у фіналі більшості

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЮЖЕТНИХ АЛГОРИТМІВ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ЖАНРАХ “НИЗОВОЇ” ЛІТЕРАТУРИ ПІЗЬНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

новел Відродження... торжествують люди спритні і хитрі, активні і енергійні – ті, хто хоче і вміє добиватися своєї мети, брати верх, долати суперників і противників” [7, с.385]. Безперечно, дане висловлювання стосується і передновелістичних жанрів пізнього Середньовіччя та раннього Відродження. Однак акцентування уваги лише на кінцевому моменті реалізації сюжету виявляється неповним, оскільки не менш важливим є з'ясування вихідної ситуації-першопричини. Власне вивчення сюжетних алгоритмів і передбачає з'ясування причинно-наслідкового ланцюжка розгортання сюжетної схеми. Повернувшись до фундаментальної роботи В.Проппа “Морфологія казки”, зазначимо, що дослідник пов'язував перебіг усіх подій даного різновиду казки із відсутністю бажаного або ж із так званою “нестачею”.

Типологічна схожість чарівної казки із жанровими різновидами “низової” літератури до певної міри пояснює у французьких фаблію, німецьких шванках і англійських джестях наявність значного відсотку саме вихідної функції нестачі чогось і його набування шляхом реалізації шахрайсько-трікстерської природи головного героя. Зокрема, у фаблію, тематика яких зазвичай тяжіє до інтимно-приватної сфери буття, основним об'єктом нестачі є, як правило, відсутність взаємного почуття або ж прагнення до тілесного задоволення. Саме цей сюжетний алгоритм присутній у фаблію на так звану “високу” тему, тобто у творах, події яких здебільшого протікають у рицарському замку, серед аристократичних героїв, котрі за походженням є царями, рицарями, пажамі. Для даного національного різновиду характерним є те, що в силу вже зазначеної “аристократичності” у цих фаблію щаслива розв'язка – здобування бажаного – досягається не завжди за рахунок залучення своєї активності і енергійності, хитрощів і обману. Так, у творі “Про те, як паж Гільом отримав сокола” герой домагається взаємності своєї господині лише завдяки настирливості та категоричності у реалізації власних задумів. Розважальність же досягається самою казусною ситуацією, що завершується досягненням героєм своєї мети.

Зустрічаються твори, у яких алгоритм “набування” чогось завершується не завдяки дієвим інтенціям героїв, а через випадковий збіг обставин. Наприклад, у фаблію “Про сірого в яблуках коня” герой, втративши останню надію одружитися зі своєю коханою, домагається бажаного, чому посприяв випадок: господарем коня, на якому з примусу їхала до вінця дівчина, був головний персонаж, тому, відчувши, що ним ніхто не керує, кінь повертає до рідної стайні. Така винятковість французького жанру зумовлена, гадається, амбівалентною читачською аудиторією, представленою не лише вихідцями із соціальних низів, котрі займали активні життєві позиції, а й представниками еліти, які мусили діяти за прийнятим етикетом замість того щоб відстоювати бажане.

У творах із “низовою” тематикою можна спостерігати антиномічний характер реалізації алгоритму. Так, у фаблію “Титам” першопричиною набування виявляється бідність героїв-простолюднів, подолати яку, бодай тимчасово, можна здобувши харчі крадіжкою, успішна реалізація якої можлива завдяки “позитивно значимим” рисам: пронириливості, хитрості, гумористичному сприйняттю житейських негараздів. Із цих двох різновидів сюжетних алгоритмів, притаманних цьому жанрові, найпродуктивнішою для реалізації жанрової ідеології хронологічно віддаленішого іншого національного жанру “низової” літератури – німецького шванку – є друга сюжетна схема, тобто набування продуктів споживання, покращення свого матеріального становища.

Особливо яскраво, соціально детермінованою є історія “Як Уленшпігель в місті Штрассфурді обдурив пекаря на цілий мішок із хлібом і відніс хліб додому своїй матері”, в ній хоча б побіжно змальовується важка доля простого німецького народу. Звісно, що в силу розважально-комічної специфіки народної книги про Тіля Уленшпігеля соціальні негаразди не могли знайти більшого відображення. Отже, в даному шванку герой завдяки вдалому обману бодай тимчасово рятує себе і матір від голоду. Зауважимо, що це практично єдиний шванк, де за нестачею/здобуванням прослідковується важка соціальна картина суспільного життя. У всіх інших складових оповідках народної книги вона повністю підпорядкована розважальному началу.

Адекватним аналізованому алгоритму нестачі чогось є відстоювання вже здобутого, особливо яскравим підтвердженням цьому є вміщений на сторінках “Кумедних оповідань майстра Скелтона...” джест “Як Скелтон, повернувшись від священика, прочитав проповідь”. Герой історії на момент розгортання сюжетної лінії вже має бажане: люблячу жінку, дитину. Однак головний персонаж змушений відстоювати це через суспільно-дієвий закон целібату.

Сюжетний алгоритм нестачі/набування чогось бажаного в окремих зразках “низової” літератури перегукується з наступним – алгоритмом прямого розуміння переносного значення. Типовою ця схема є для німецьких шванків про Тіля Уленшпігеля, об’єднаних у виробничий цикл, адже практично у всіх цих історіях герой виконує завдання точно так, як чує: шие вовків замість шуб, варить собаку Хмеля замість трави хмелю та ін. Тіль знає і користується і професійною лексикою, і комічно-пародійною її стороною, коли сприймає все в прямому значенні. За зауваженням М.Ю.Реутіна, в даних творах німецької “низової” літератури “в ході повісткування друга логіка перебиває першу і слово виявляє свою нову, несподівану іпостась” [5, с.72]. Таким чином, ситуація непорозуміння викликана свідомим порушенням загальноприйнятої мисленнєвої логіки. Мотивування сюжетних алгоритмів цих шванків, на думку М.Реутіна, спрямовує більше не на досягнення комічно-розважальної стихії, а стихії сатиричності, спрямованої на викриття суспільних негараздів. На відміну від попереднього алгоритму, домінуючою його функцією тут є функція нестачі.

Типовим як на сутнісно-функціональне призначення міської “низової” літератури є сюжетний алгоритм, мотиваційна реалізація якого пов’язана з досягненням власного задоволення. На відміну від інших сюжетних алгоритмів, у яких чітко прослідковується антиномічність персонажів (зокрема багатий – бідний, одружена жінка – неодружений коханець), у щойно зазначеному чітко визначеного розмежування персонажів провести не можна, оскільки трікстерсько-блазеньські вчинки головного героя можуть бути спрямовані як на рівного собі, так і вищого за соціальним станом антагоніста. Найбільша група творів, організованих за даним сюжетним алгоритмом, представлена в німецькій народній книзі (наприклад, шванки 92, 87, 86, 32, 11 тощо). Ймовірно, це пояснюється найбільшою закоріненістю німецької “низової” літератури в карнавальну культуру.

Чи не найпоширенішим у фаблію, шванках та джестах є алгоритм провчання когось. У силу хронологічно неоднорідного функціонування цей алгоритм у національних жанрах реалізується через різнохарактерні тематичні домінанти. Типові для фаблію тематичні варіації на тему кохання є характерними і для щойно зазначеної сюжетної схеми. Прикметно, що здійснення провчання у цій групі реалізується жіночими персонажами. Наприклад, у фаблію “Про жіночі коси” зрадлива дружина мстить позитивному у всіх відношеннях чоловікові за те, що одного разу він став на заваді її інтимній зустрічі з коханцем.

Відмінною є причина провчання у фаблію “Про вілана-лікаря”, “Кошіль розуму”, де позитивні жіночі персонажі за допомогою вдало організованих провчань домагаються сімейного затишку і щастя. Вельми цікаво оформлена функція провчання у фаблію “Про дитину, котра розтала на сонці”, де йдеться про те, як будучи довгий час відсутнім удома, герой після свого повернення зустрічає дружину з сином, котрий народився, за словами жінки, від сніжинки, що впала на її губи в той момент, коли вона думала про чоловіка. Мудрий чоловік провчив дружину в той же спосіб: роками виховуючи хлопчика як рідного, він одного разу бере його з собою, ніби для того щоб навчити своєму ремеслу, а насправді він продав дитину. Дружина ж задовольнилася поясненням, ніби їх син розтанув на сонці. По-перше, тут провчання-помста здійснюється чоловіком, по-друге, використовується фантастично-казковий елемент у цілком реалістичній оповідці, який, звісно, не береться на віру.

Таким чином, на відміну від попередніх фаблію тут акт помсти-провчання не прихований, цілком зрозумілий і дружині. До відкритого провчання вдається і герой шванків Тіль Уленшпігель, коли прагне поплатитися за приниження своєї гідності.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЮЖЕТНИХ АЛГОРИТМІВ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ЖАНРАХ “НИЗОВОЇ” ЛІТЕРАТУРИ ПІЗЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Щодо визначення сюжетного алгоритму шванків виробничого циклу, то вони стоять дещо особібно, оскільки у них відбувається своєрідне накладання алгоритму провчання і прямого розуміння переносного значення. Однак все ж, думається, ці твори належать саме до першого сюжетного алгоритму, адже визначальним мотивуванням є саме прагнення провчити свого суперника, а досягається вже це усвідомленим порушенням усталеної, а відтак культурної, професійної лексики. Отже, правильне розуміння переносного значення в даних оповідках – це засіб досягнення кінцевої мети, передбаченої сюжетним алгоритмом. До цього сюжетного різновиду належать і шванки, у яких опонентом Тіля Уленшпігеля виступають церковнослужителі, в даному випадку ціла тематична група знаходить реалізацію в одному сюжетному алгоритмі. Як у шванках виробничого циклу, так і в антиклерикальних причина трікстерської витівки не вербалізується, вона детермінована тогочасною ситуацією і стає цілком очевидною з контексту.

Висновки. Отже, серед жанрів “низової” міської комічної літератури можна виокремити наступні типологічно-подібні сюжетні алгоритми: нестача/набування чогось, провчання/висміювання когось, реалізація вдалої витівки заради досягнення власного задоволення. Прикметно, що твори однієї тематичної групи не обов’язково належать до одного сюжетного алгоритму, не визначальною при цьому є і характеристика героя. Так, наділений рядом позитивних якостей (чесний, благородний, шанований усіма лицар) персонаж може бути як головним героєм розгортання сюжетної колізії, так і другорядним персонажем, підданим критиці. Як вже зазначалося при дослідженні тематичних детермінант, сюжетотворчими героями є наділені життєво вигідними рисами герої.

Сутність трікстерського імперативу і механізм його реалізації є домінуючим при формуванні і типологізації сюжетних алгоритмів. Щодо універсальної трьохчленної сюжетної схеми, виділеної В.Проппом, то вона, як бачимо, залишається дієюю і для комічних жанрів “низової” літератури, піддавшись лише незначній модифікації. Так, як свідчать проаналізовані сюжетні алгоритми, не завжди ситуація нестачі є вихідною: у ряді шванків, фаблію, джестів головний герой уже має в розпорядженні бажане, натомість він має захищати його від інших. Проте якщо в казках в усіх позитивно маркованих героїв у розпорядженні є чарівні засоби, появі яких передуює процес підготовки (випробування) героя перед отриманням такого засобу чи помічника, то в “низовій” літературі такими визначальними гарантими перемоги є культивовані даним різновидом літератури риси характеру, які і визначають характер діяльності героїв.

Список літератури

1. Іванюк Б. Жанрова матриця / Лексикон порівняльного та загального літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С.199-200.
2. Михайлов А.Д. Старофранцузская городская повесть (фаблио) и вопросы специфики средневековой пародии и сатиры. – М.: Наука, 1986. – 348с.
3. Пропп В. Морфология сказки. Репринтное издание. – Л.: АКАДЕМІА, 1928. – 152с.
4. Реутин М.Ю. Народная культура Германии: Позднее средневековье и Возрождение. – М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 1996. – 217с.
5. Торкут Н.М. Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренессансу (малі епічні форми та «література факту»). – Запоріжжя, 2000. – 406с.
6. Хализев В.Е. Сюжет // Введение в литературоведение. Литературное произведение: Основные понятия и термины/ Под ред. Л.В.Чернец. – М.: Высш. шк.; Издательский центр «Академия», 1999. – С.381-393.
7. Strassner E. Schwank. – Stuttgart, 1968. – 437p.
8. Schlauch M. Antecedents of the English Novel. 1400-1600. – L.: Oxford Univ. Press, 1963. – 392p.

Поступила до редакції 11.02.2005 р.

УДК: 811.111'04-32.091

АНГЛІЙСЬКА РЕНЕСАНСНА НОВЕЛА В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ НОВЕЛІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ: СПЕЦИФІКА ДІАЛОГУ

Торкут Н.М.

Однією з найперших асоціацій, що виникають в нашій свідомості при згадці про систему жанрів літератури Відродження, виявляється ренесансна новела. Гармонійний синтез художнього досвіду передновелістичних (*exempla*, провансальських новас, шванків, фабліо) та „високих” прозових форм, органічне засвоєння широкого арсеналу прийомів античної та середньовічної риторики, а також спричинене гуманістичною ідеологією суттєве розширення та якісне оновлення проблемно-тематичного комплексу зумовили досить стрімке зростання жанрового статусу новели і її перехід з найнижчого регістру принаймні у середній. Неперевершена майстерність таких видатних ренесансних митців, як Дж.Боккаччо, Маргарити Наваррської і М. де Сервантеса, та надзвичайна плідність творчих пошуків інших тогочасних новелістів (Мазуччо, Банделло, Чинтіо, Страпарола, Делер’є) забезпечили континентальній новелі XIV–XVI століть, за якою міцно закріпилося визначення „класична”, важливе місце в історико-літературному процесі жанрової еволюції малих прозових форм.

Інтерес до поетики класичної новели, що корінням сягає в естетичні студії Гете й німецьких романтиків – братів Шлегелів та Л.Тіка, не згасає вже протягом двох століть, і як наслідок – доволі численна бібліотека історико-літературних та теоретичних досліджень. Сучасне літературознавство має у своєму розпорядженні кілька фундаментальних теорій, орієнтованих на поглиблене вивчення окремих аспектів новелістичної поетики, зокрема механізмів сюжетоутворення (В.Шкловський, О.Реформатський, М.Петровський), композиційних канонів і жанроформуючих факторів (І.Виноградов, В.Пабст, А.Беннет, Дж.Лейбовіц) та ін. У монографії Є.Мелетинського «Історична поетика новели» (1940) систематизовано багатий досвід компаративного зіставлення новели з іншими малими прозовими формами, детально проаналізовано жанрову сутність цієї літературної моделі у синхронному та діахронному аспектах. Роботи сучасних науковців всебічно висвітлюють особливості функціонування новелістичної традиції в межах окремих національних культур XIII–XVI століть, зокрема італійської (Е.Сгерман, В.Бранка, Р.Хлодовський), французької (О.Михайлов, Б.Годен, Л.Євдокимова), іспанської (Є.Афіногенова).

У контексті такої пильної і стабільної уваги до теоретичної та історичної поетики новели доволі парадоксальним видається той факт, що англійська новелістика епохи Відродження тривалий час залишалася своєрідною «terra incognita» як для вітчизняних, так і для зарубіжних фахівців. Однією з причин такої ситуації було те, що новела, яка “де факто” існувала і досить інтенсивно розвивалася на англійському літературному ґрунті доби Ренесансу, не була в ті часи термінологічно зафіксована у лоні національної культурної традиції. Упереджене ставлення англійського читацького загалу до континентальних, зокрема італійських, художніх віянь спонукало авторів називати власні твори то “history”, то “tale”, то “discourse”, то “short story”, уникаючи іншомовного слова “novella”. Думається, що саме це й спричинило виникнення досить курйозного міфу про відсутність одного з найренесансніших

АНГЛІЙСЬКА РЕНЕСАНСНА НОВЕЛА В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ НОВЕЛІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ: СПЕЦИФІКА ДІАЛОГУ

жанрів в літературі англійського Відродження. Тож *мета* цієї історико-літературної розвідки полягає в тому, щоб висвітлити динаміку формування новелістичної традиції на англійському ґрунті і продемонструвати своєрідність англійської новелістичної моделі у порівнянні з континентальними зразками жанру.

Постановка проблеми. Єлизаветинська новела є доволі оригінальним жанровим утворенням, що виникло в процесі інтенсивного діалогу англійських літераторів з континентальними культурними традиціями. Надзвичайно важливу роль у становленні новелістичного жанру в Англії відіграла перекладацька діяльність Вільяма Пейнтера, Джеффри Фентона і Джорджа Петті: популяризуючи теми, сюжети й мотиви античності та континентальної новелістики, ці автори значною мірою сприяли активному залученню своєї нації до загальноєвропейського інтелектуально-духовного руху Відродження.

Перекладна збірка В.Пейнтера „Палац насолоди” (1566), що орієнтувалася на максимально точне слідування текстам оригіналів, відкривала англійському читачеві привабливу красу земного буття, поетизовану на сторінках творів Боккаччо, Маргарити Наваррської, Страпароли. Знайомство із світом тогочасної європейської новелістики надавало потужного імпульсу розвитку національної культури: і ціннісні, і художні орієнтації єлизаветинського суспільства формувалися під безпосереднім впливом тих концептуальних відкриттів, які вже зроблені були італійським і французьким Ренесансом. Заслуга Пейнтера полягає насамперед у тому, що розважальний компонент новелістичної прози він гармонійно поєднав з моралізаторським і спромігся адекватним чином, тобто з урахуванням національних ментально-духовних стереотипів тогочасного англійського суспільства, репрезентувати гуманістичну за своєю ідейно-філософською сутністю концепцію людської особистості.

З огляду на перспективи розвитку художньої прози в Англії XVI століття надзвичайно цікавою є неординарна у жанрово-стильовому плані перекладна збірка Дж.Фентона «Деякі трагічні роздуми Банделло» (1567). Художнє мислення цього митця було орієнтовано на пошук нових стильових рішень, на оригінальну обробку відомого сюжету. «Трагічні роздуми», художній простір яких поєднав дискурсивно-трактатну і новелістичну стихію, репрезентують специфічну жанрову модель, де питома вага новелістичного начала виявляється мінімальною внаслідок активного втручання авторського «Я». Численні коментарі, моралізаторські резюме та ліричні відступи, що постійно супроводжують сюжетні перипетії, суттєво впливають на провідні компоненти жанрової організації взятих за основу зразків (новели Маттео Банделло в інтерпретаціях Франсуа де Бельфоре). В англійських версіях втрачається ефект раптовості і виключності, зникають загадковість і непередбачуваність поведінки головних персонажів (характерна риса поезики Банделло), тож і фінал сприймається як закономірний наслідок перебігу подій, як підтвердження справедливості авторських етико-філософських сентенцій. При цьому «казусність» – обов'язковий елемент ренесансної новели – зводиться Фентоном до «норми». Водночас за рахунок розгортання позасюжетних моментів (метафоризації, ритмізації прози, аллюзивності тропів тощо) відбувається естетизація мови, що закладає основи тієї стильової тенденції, яка згодом одержить назву «євфуїзм» і стане домінуючою в художній прозі, поезії та драматургії 70-90^х років.

Започаткування Джеффри Фентона продовжив Джордж Петті, якому англійська культура має завдячувати появою самобутньої жанрової моделі – єлизаветинської новели. Його перекладна збірка «Малий палац насолоди» (1576) фіксує важливий момент переходу від традиційних принципів повного наслідування зразка (Пейнтер) та його стилістичної обробки (Фентон) до етико-естетичного переосмислення «чужого» матеріалу. Із дванадцяти історій цієї збірки десять є обробками сюжетів, що були запозичені в античних авторів (Плутарха, Овідія, Гігіна, Таціта, Тіта Лівія) і популяризовані ренесансними новелістами.

Сюжетоутворюючим фактором у Петті завжди виявляється авторський концепт. На відміну від Фентона, котрий веде свого читача від «чужого» сюжету до дискурсивності, Петті, навпаки, власну програмну ідею перевіряє шляхом суб'єктивно-тенденційної

інтерпретації античного або новелістичного матеріалу. Психологічна подія у нього завжди виявляється не менш значимою, ніж авантюрні епізоди, подієва динаміка чи «поворотний» момент (point). Органічно засвоївши досвід власної національної традиції та майстерно використовуючи оригінальну техніку фазування дій і евристичну манеру письма, автор «Малого палацу» досягає значних успіхів у відтворенні внутрішнього світу особистості, що й дає підстави вважати його одним із перших майстрів англійської психологічної прози.

У цілому ж ранній етап функціонування новелістичної традиції в Англії XVI століття, що пов'язаний з перекладацькою діяльністю елізаветинців В.Пейнтера, Дж.Фентона і Дж.Петті, слід вважати також і періодом розквіту новелістичного жанру на англійському ґрунті. Генетично елізаветинська новела, і в цьому немає ніяких сумнівів, багато чим завдячує саме континентальним зразкам, проте зведення сутності творчих пошуків та інтенсивних жанрово-стильових експериментів Дж.Фентона і Дж.Петті лише до перекладацької функції видається абсолютно неправомірним. А вже італо-французькі сюжети, як, до речі, й античні, не тільки значно поглиблювались за рахунок психологізації та інтимізації розповіді (Фентон), але й перетлумачувались і навіть суттєво видозмінювались (Петті).

Англійська модель відрізнялася від своїх «першоджерел» помітним збільшенням обсягу за рахунок риторизації оповіді, гіпертрофованої дискурсивності, медитативності діалогічного і монологічного мовлення. Крім того, притаманна класичній новелі європейського Ренесансу інтеріоризація конфлікту на англійському ґрунті значно поглиблювалася завдяки усвідомленому прагненню таких митців, як Фентон і Петті, поєднати власний етико-психологічний життєвий досвід з конкретикою прецедентів, котрі щедро постачала скарбниця античних і континентальних сюжетів. Звідси й декларативна експериментальність стилю, і вражаюче розмаїття розгорнутих асоціативних та алюзіативних рядів, і оновлення чосерівської традиції художнього психологізму.

Історико-літературне значення перекладних збірок важко переоцінити. У надрах цих новелістичних книг визрівали ті компоненти жанрової організації, які згодом почали активно використовуватись авторами любовно-авантюрних романів (Т.Лодж, Р.Грін, Г.Робартс). Їхніми сюжетами, дещо видозміненими чи якісно оновленими, доволі часто послуговувалась і елізаветинська драма, а деякі з них навіть були уславлені безсмертним генієм Шекспіра.

Другий етап функціонування новелістичної традиції в Англії характеризується потягом до інтенсифікації сюжету, перенесенням акценту з внутрішнього світу на зовнішній, поглибленням інтересу до пригод та різноманітних авантюрних колізій, а також широким використанням окремих прийомів поетичної техніки «високого» роману (геліодорівського і рицарського). Найкращі зразки цього різновиду англійської ренесансної новели, яка з певною долею умовності може бути названа романічною, представлені у збірках «Прощання з професією воюка» (1581) Барнабі Річа та «Гептамерон світських бесід» (1582) Джорджа Ветстоуна.

В художньому просторі новелістики Б.Річа відчутно посилюється авантюризм, очевидна повна відмова від дидактизму і казузності, спостерігається досить своєрідне зіставлення стихії «високого кохання» та знижено-побутової інтерпретації любовних стосунків. Твори Річа, які можна назвати «романічними новелами», сприймаються як свого роду конспект «високого роману» і орієнтовані на читача, художні смаки якого сформовані водночас і романістикою і континентальною новелістикою.

В цілому ж генеалогія елізаветинської новели, тобто її літературний родовід, має підкреслено іншокультурне походження: біля витоків англійської новелістичної традиції стояли античні й континентальні жанрові зразки, а згодом важливу роль в її становленні почали відігравати також і елементи поезики геліодорівського та рицарського (як середньовічного, так і ренесансного) романів. Однак і досвід суто національної джестової традиції не залишився поза увагою елізаветинських новелістів. Підтвердженням тому може слугувати приписувана Томасові Делоні збірка «Дзеркало розваг» (1583), в якій відомі

АНГЛІЙСЬКА РЕНЕСАНСНА НОВЕЛА В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ НОВЕЛІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ: СПЕЦИФІКА ДІАЛОГУ

континентальні сюжети репрезентовано в дусі англійського джесту, тобто здійснено спробу синтезувати поетичні прийоми національної «низової» моделі та новелістичну техніку. Поява такої доволі специфічної у жанрово-стильовому плані книжки, як думається, стала наслідком активної взаємодії «низової» культурної традиції з окремими тенденціями «високої» культури, яка, до речі, в ті часи також змушена була поступово пристосовуватися до етико-естетичних смаків і духовних запитів нової читацької аудиторії. Тож англійська новелістична традиція унаочнювала ті процеси дифузії, що відбувались у середовищі національної культури.

У контексті вищесказаного доцільно нагадати запропоновану Г.Кенбі риторико-синусоїдальну концепцію жанрової еволюції англійської новели в XVI столітті [1, с.13-21]. Згідно з цією концепцією історичний шлях англійської новели в лоні ренесансної культури можна уявити у вигляді синусоїдальної кривої. Перша фаза такої кривої (зростання) визначається потужним розростанням риторичного компоненту за рахунок зменшення ролі суто сюжетного (новелістично-фабульного) начала, а друга фаза (зниження) характеризується поступовою відмовою від домінування риторично-дискурсивної стихії та усвідомленою орієнтацією на відтворення реальності повсякденного буття. Кульмінаційними точкам процесу розвитку новелістичної традиції в ренесансній Англії дослідник вважає перші англійські перекладні збірки новел, в надрах яких зароджувалась евфуїстична риторика, вишукано-риторичні короткі історії Томаса Лоджа і Роберта Гріна та «журналістику» Томаса Деккера, яка знаменувала деградацію цієї риторики.

Ця концепція у цілому є доволі цікавою, однак вона, на жаль, не враховує творчого досвіду романічної і комічної новели елизаветинської доби. *Висновки.* Загальна логіка розвитку новелістичної традиції в Англії, певна річ, найбільшою мірою зумовлювалась активною дифузиею елементів поезики двох антиномічних різновидів художньої прози – елітарно-вишуканої та «низової» демократичної. Але процес цей не можна інтерпретувати як елементарне додавання чи як органічний синтез. Обов'язково мають враховуватись динаміка і рухомість жанрових меж, а також маньєристичні інтенції елизаветинських митців, котрі, навіть перекладаючи «чужі» сюжети, прагнули створити власну «версію», кинути творчий виклик загальновідомому зразку.

Список літератури

1. Canby H.S. The Short Story in English. – N.Y.: Henry Holt & Company, 1926.

Поступила до редакції 09.02.2005 р.

УДК 81-139:378

ПЕЙЗАЖИ РОМАНА БА ЦЗИНА «СЕМЬЯ» И ТРАДИЦИОННЫЕ СИМВОЛЫ КИТАЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ

У Хао

Как известно, описания природы в художественных произведениях выполняют определенные функции: они указывают на место действия, сопровождают поступки персонажей, создают общее настроение картины, иллюстрируют идею произведения, отражают мировоззрение писателя и т.п. В нашей работе для анализа мы выбрали китайский реалистический роман Ба Цзина «Семья» и хотим проследить за функциональными особенностями многочисленных пейзажных зарисовок данного романа.

Цель нашей работы: проанализировать пейзажные зарисовки в романе Ба Цзина «Семья», опираясь на концепцию, предложенную Г. В. Галасьевой в работе «Тема природы и эволюция личности в прозе А. П. Платонова 1920-х годов». *Задачи статьи:* 1) проследить за функциональными особенностями различных пейзажных зарисовок, 2) выделить в них образы-символы, являющиеся традиционными для китайской культуры, и раскрыть их значение. *Новизна работы* заключается в рассмотрении пейзажных зарисовок как особого ментального пространства автора, базирующегося на китайских культурных традициях.

Постановка проблемы. В зависимости от структуры художественных связей и функциональной роли пейзажа в произведении Г. В. Галасьева в указанной работе выделяет 3 типа включения пейзажных описаний в повествование: «головной», «органический» и «смешанный». Несмотря на то что данная концепция опирается на произведения русского писателя А. П. Платонова, написанные в 20-е годы XX в., а анализируемый нами роман был написан хотя и почти в то же время (в 1931 г.), но писателем, выросшим из совершенно иной культуры – китайской, в которой общепринятые ценности и философский подход к жизни не всегда отвечают аналогичным русским нормам, мы все же считаем, что данная концепция вполне приемлема и для нашего анализа, поскольку пейзажи выполняют одни и те же функции как в русской, так и в китайской литературах.

Итак, по мнению Г. В. Галасьевой, 1-й тип пейзажа в художественных произведениях представляет собой пейзаж – экспозицию или пейзаж – фон, в котором присутствует название, регистрация определенных явлений природы. «Природа (главным образом природописание) предстает как проявление образно- экспрессивной формы повествования при отсутствии психологизма как ведущего принципа создания образа героя»[3, с.33]. Иными словами, это пейзаж в чистом, первоначальном виде, без какой-либо подтекстовой нагрузки, также описание природы встречается в художественном произведении, прежде всего как указание на место действия. При анализе романа «Семья» мы заметили, что пейзажные зарисовки, относящиеся к 1-ому типу, в данном романе занимают весьма значительное место. Приведем следующую картину природы: «Ветер прекратился, воздух все еще холодный. Ночь наступает, но она не приносит темноты. Большой внутренний дворик покрыт снегом. По центру дворика дорожка, выложенная каменными плитками. По обеим сторонам дорожки поставили несколько посаженных в горшки китайских абрикосов, их веточки тоже покрыты снегом»[1, с.6].

Данный пейзаж присутствует в начале романа, с него начинается вторая глава. Он является и первым описанием особняка, где разворачивается основное действие романа.

ПЕЙЗАЖИ РОМАНА БА ЦЗИНА «СЕМЬЯ» И ТРАДИЦИОННЫЕ СИМВОЛЫ КИТАЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ

В этой зарисовке указаны погода, время и место действия: холод, ночь и дворик. Пейзаж, на наш взгляд, лишен всякого подтекста. Однако в образе китайского абрикоса присутствует страноведческий комментарий. Китайский абрикос цветет зимой, и чем холоднее, тем ярче становятся цветы. Благодаря такому качеству он, наряду с сосной и бамбуком (т. н. «морозное трио»), очень часто появляется в художественных произведениях как символ сильной воли и справедливости. Аристократия и интеллигенция охотно выращивают их и украшают свои дома этими растениями. В анализируемой зарисовке китайский абрикос можно считать обозначением социального статуса семьи: знатная и интеллигентная семья.

Второй тип – «органический». По мнению Г.В. Галасьевой, такие пейзажи «органично вписываются в повествование, но в основном играют роль логического или эмоционального комментария, пейзажи преимущественно выполняют функцию опосредованной характеристики героев. Внутренние различия в изображении природы у данных художников обусловлены авторской установкой на природу» [3, с.38].

Пейзажи данного типа отличаются от пейзажей 1-го типа тем, что, помимо указания места или регистрации природных явлений, за описываемыми предметами закреплены еще определенные символические значения, т. е. пейзажные описания в данном случае уже не просто повторяют те образы, которые они физически представляют, но и вносят эмоциональную окраску, психологическую характеристику, состояние того или иного персонажа. Можно сказать, что такие пейзажи в художественных произведениях выступают, прежде всего, как носители подтекстовой информации.

Однако нужно заметить, что один и тот же образ не всегда имеет одно и то же символическое значение: в зависимости от настроения картины и контекста, в котором находится образ, подтекстовая информация часто меняется. В анализируемом романе таким примером является образ луны, который встречается на протяжении всего повествования.

Для начала хотим пояснить одну деталь. Дело в том, что луна в китайской традиции занимает чуть ли не культовое место. Луна (особенно полная) символизирует домашний очаг, воспоминание о близких и чистую любовь. Луне посвящены бесконечные песни и стихи, с лунной связано множество легенд о любви. В романе «Семья» из вышеперечисленных символических значений образа луны можно выделить следующие:

1. Луна – символ чистой любви. «На небе нет ни облака. Полная луна плывет по этому бесконечному морю, одиноко, тихо, разливая свои лучи. Земля, черепицы покрашены белым цветом. Ночь тиха» [1, с.75]. Этот пейзаж находится после того, как днем главный герой – Цзюехуэ – и служанка Мингфэнг встретились в саду, признались друг другу в своем чувстве. Ночью Цзюехуэ не мог заснуть, вышел во двор и смотрел на полную, чистую луну. Вместо комментария мы просто приведем один из последующих абзацев: «Он (Цзюехуэ) опять поднимает голову и смотрит на небо. Он смотрит на ту ясную, разливающую бесконечные лучи луну. Ему кажется, что какая-то неудержимая сила вплотную приближает черты лица одной молодой девушки к его глазам, он тихо произносит: «Ты так чиста, только ты похожа на ту чистую луну!» [1, с.77]

2. Луна – символ воспоминания о близких. В 19-ой главе, где описывается, как молодое поколение семьи Гао в саду на лодке проводило праздник «Юаньсяо» (последний день новогоднего праздника, 15-е января по лунному календарю), мы нашли три упоминания о луне, имеющие данное значение. Вот первое из них: «...Лодка медленно поворачивается, люди уже не чувствуют это движение. Они долго всматриваются в полную луну, а когда оглядываются, неожиданно замечают, что пейзаж вокруг меняется...» [1, с.151] За этим пейзажем следует диалог между молодыми людьми. Они вспоминали девушку Мэй, которая раньше часто участвовала в их гулянии и которую сильно любил старший брат Цзюеминь, но влюбленная пара так и не получила родительского благословения и вынуждена была разлучиться. Здесь находится второе описание луны: «На небе появляется несколько серобелых облаков, полная луна медленно плывет к ним. Все смотрят на Цзюеминя» [1, с.152].

Вспомнили также тех подруг, которых выдавали замуж в чужое место, вспомнили и то, что их ждет та же дорога, их судьба зависит не от них самих. И перед нами третий пейзаж: «На воде вдруг становится темнее, кругом одна серость. Луна уже зашла в облака, исчезает и ее свет. На озере тишина, только ритмичный звук гребли нарушает покой молчаливой ночи» [1, с.153].

Если сделать вывод, что луна ассоциируется с близкими людьми и во время прогулки, когда персонажи посмотрели на луну, сразу вспомнили тех, кто был им дорог и теперь не был рядом, то серые облака на небе, скорее, символизируют силу, разлучающую людей, приносящую тоску. Также можно сказать, что облака, как и темнота, – символ несправедливости, забирает свет и надежду на счастливое будущее, с их приходом луна (чистая любовь) исчезает, появляется и вечная тьма, и мертвая тишина.

И, наконец, третий тип пейзажей – смешанный. Данный тип предполагает непреходящую психологическую связь пейзажа и философии природы с персонажем и авторским сознанием. Для пейзажей данного типа характерны «смешанные формы объективного и субъективного включения природы в повествование. Единой для художников в данном случае является идея общности Космоса и Человека, поиск объединяющих начал во вселенной и в человеке во имя гармонической личности» [3, с.42]. Можно сказать, что пейзажи 2-го и 3-го типов очень близки, потому что в обоих случаях художественные образы вносят в произведения определенную подтекстовую информацию. Однако художественные направленности подтекстов различных пейзажей отличаются. Если пейзаж 2-го типа характеризует конкретного персонажа, сопровождает конкретное событие, то пейзаж 3-го типа носит более обобщенный характер. Он дает оценку сюжету романа в целом, является и отражением идеи произведения и мировоззрения художника.

В романе «Семья» образ сада, по нашему мнению, можно отнести к 3-ему типу. Считаем необходимо сразу пояснить, что сад в Китае до сих пор является особой культурной ценностью. При его строительстве руководствуются не только воображением зодчих и садовников, но и древней наукой «Фэншуй», которая тщательно рассматривает взаимоотношения человека с природой. Согласно учению «Фэншуй», все элементы, составляющие вселенную, имеют свою энергетику и в зависимости от их расположения энергетика может быть как положительной, так и отрицательной. Чтобы природа благоприятно воздействовала на деятельность и психику человека, нужно учитывать расположение каждого элемента, поэтому в китайском саду каждый камень, каждое дерево имеет свое значение, и в целом сад – место для созерцания, место уединения человека с природой (хоть и искусственно созданной).

Смотрим: Они вошли в сад, как вошли в другой мир. Несмотря на выстрелы пушек, еще звенящие в ушах, сад заставляет людей забыть о том положении, в котором они находятся. Везде зеленая трава и красные, белые цветы. Везде кипит жизнь. Весь сад как будто закрывается вуалью вечерней зари, становится таинственным. Хотя сейчас все напряжены и ни у кого нет настроения любоваться пейзажем, но цветы и трава, деревья и камни стоят как прежде, не прячутся от взглядов [1, с.169]. После нового года неожиданно началась война, все члены семьи в растерянности спрятались в саду. Сад, в отличие от окружающей действительности, словно «другой мир», мир утешения, мир душевного покоя. Такой мотив далее еще несколько раз повторяется: «Хотя ужасная атмосфера захватывает весь мир, но в саду тихо и уютно. В такой мирной обстановке время идет особо быстро, незаметно наступает вечер» [1, с.182]. «В саду царит иная атмосфера, и он (Цзюехуэ) чувствует себя немного утешившимся. Он медленно идет» [1, с.263]. Хотелось бы заметить, что не только во время войны или в случае других бедствий люди прячутся в саду, неслучайно главные персонажи – молодое поколение – часто проводили время в саду. Для них война, может быть, и не самая страшная беда, самое страшное для них – это та темнота, те дикие нравы, которые вечно царят над ними. Сад – единственное место, где они ощущали свободу, где они радовались жизни. Сад служит противовесом жестокой реальности и является убежищем не только физическим, но и душевным.

ПЕЙЗАЖИ РОМАНА БА ЦЗИНА «СЕМЬЯ» И ТРАДИЦИОННЫЕ СИМВОЛЫ КИТАЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Кроме того, сад (а лучше сказать, природа) в романе иногда превращается в синоним «таинственности», в нем таится вековая история: «...Горки, каменные стены, персики, ивы – все имеет свой цвет и форму, при лунном свете как будто имеет и какую-то непреодолимую тайну» [1, с.169]. «Серебристый лунный луч льется по земле, кругом сверчки печально кричат. Аромат ночи стелется в небе, плетет мягкую сетку, накрывающую все существующее. Пейзажи, которых касается взгляд, накрыты этой сеткой, под ней трава и деревья не так натуральны, как днем, они приобретают неясный, волшебный цвет, прячут свои красоты, хранят свои тайны, доводят людей до сонного состояния» [1, с.263]. Каждый камешек и каждое дерево в саду – молчаливый свидетель и верное хранилище истории особняка. Он видел много, видел счастливые моменты, как молодые влюблялись под цветущими деревьями, видел и нечто страшное – смерть (самоубийство служанки Мингфэнг): «Она (Мингфэнг) не возвращается в свою комнату, а прямо идет в сад. Ощупью ищет тропу, с большим трудом добирается до ее места назначения – озера. Вода блестит в темноте, слышно, как рыбы плавают. Она растерянно стоит, вспоминая прошлые истории. Сцены, где присутствовали он и она, одна за другой всплывают в ее памяти. Постепенно она может видеть в темноте. Каждая травинка и деревце туманно проявляются перед ней. Все так симпатично, но она понимает, что очень скоро она простится со всем этим. Мир так тих. Все спят. Они живы. Все живы, только она одна умирает» [1, с.229].

Время движется вперед, люди приходят и уходят, все забывается, только природа вечна. Она помнит каждый эпизод жизни. Автор пишет в романе после сцены «новогоднего фейерверка»: «Фейерверк на самом деле приносит много радостей, как радуга, украшает жизнь старшего поколения. Однако через непродолжительное время все остается в прошлом, только этот сад одиноко лежит в морозной, темной ночи» [1, с.144].

Анализируя пейзажные зарисовки 2-го и 3-го типов, следует обратить внимание на способ их организации. Пейзаж, как правило, состоит из нескольких образов, имеющих различные символические значения, традиционные для китайской культуры. Эти символические значения, в свою очередь, создают общий подтекст, в котором выражена некая художественная идея. Иными словами, пейзаж состоит из образов, а подтекст состоит из символических значений, и все образы пейзажа работают на одну общую идею.

Выводы.

1. Пейзажные описания в романе Ба Цзина «Семья» указывают на место действия, сопровождают поступки персонажей, создают общее настроение картины, иллюстрируют идею произведения, отражают мировоззрение писателя.

2. Особенность организации пейзажных зарисовок данного романа заключается в том, что их центром является тот или иной образ-символ, несущий отпечаток китайских культурных и философских традиций. В частности, в образе сада отражен философский взгляд художника на природу: природа вечна, и в ней человек находит мир и гармонию.

Список литературы

1. Ба Цзин. Семья. – Пекин, 2003. – 398с.
2. Власенко Т.Л. Литература как форма авторского сознания. – М., 1995. – 274с.
3. Галасьева Г.В. Тема природы и эволюция личности в прозе А.П.Платонова 1920-х годов // Человек и природа в художественной прозе: Межвуз. сб. науч. тр. – Пермь, 1981. – С.33-48.
4. Гливленко И.И. Поэтическое изображение и реальная действительность. – М., 1929. – 287с.
5. Пустовойт П.Г. Слово и образ в художественных произведениях. – М., 1963. – 161с.

Поступила в редакцию 10.03.2005 г.

УДК 82 –1 + 82 – 31

УТВЕРЖДЕНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОГО И ИСКЛЮЧИТЕЛЬНОГО В ТВОРЧЕСТВЕ РУССКИХ ЭМОЦИОНАЛИСТОВ И НЕМЕЦКИХ ЭКСПРЕССИОНИСТОВ

Шатова И.Н.

10-й пункт «Декларации эмоционализма» (1923) содержит ссылку на струю нового искусства, распространяющуюся в противовес искусству Старого Запада в странах молодых – России, Германии, Америке [8]. При всем внимании к искусству американскому и вопреки моде на американизм русские эмоционалисты во главе с М.А.Кузминым все же основной круг своих интересов в начале 1920-х гг. связывали с искусством «молодой Германии». Их приверженность экспрессионизму и родственность с ним были столь явными, что в литературоведении сложилось мнение о тождественности этих двух художественных течений [9]. *Актуальность.* Помимо публикаций Т.Н.Никольской, другие попытки сопоставления эмоционализма и экспрессионизма до недавнего времени не предпринимались, пока не появились статьи, посвященные анализу отдельных родственных положений двух указанных течений [12;13]. Тем не менее, один из ключевых тезисов эстетических теорий обоих направлений – утверждение в искусстве индивидуального и исключительного – рассмотрен до сих пор не был. Исследование указанной проблемы и является целью данной статьи. Попутно в ней анализируется деятельность петербургских эмоционалистов, направленная на пропагандирование в России экспрессионизма.

Постановка проблемы. Экспрессионизм стал в Германии мощным литературно-художественным движением первой трети XX века, создал новый тип художественного мышления и мироощущения и нашел для него адекватную форму. В своем отказе от позитивизма, рационалистичности, механизации – во имя человека, души, духа экспрессионизм, также как и русский эмоционализм, стал попыткой выхода из всемирного кризиса искусства и цивилизации, из «духовного тупика и застоя довоенной и военной Европы» [4, с.1]. М.Кузмин в 1923 г. оценивал экспрессионизм как настоящую стихию искусства Германии, как «поворотный пункт немецкой культуры» и отмечал, что он носит все признаки явления широкой общественной значительности, что формулировка его «широка и живуча» [4]. Один из вождей экспрессионизма и один из первых истолкователей его идеологии К.Эдшмид полагал, что «новое искусство не исторично и не национально», оно стремится к универсальному и является делом всего человечества [2, с.10]. «Экспрессионизм есть собирательное понятие комплекса чувства и созерцания, а не программа». – писал М. Крелль [14,с.73].

В России всплеск интереса к немецкому экспрессионистическому искусству наблюдался в 1922-23 гг. Более всего он нашел выражение в театральной жизни: на сценах крупных и малых театров с большим успехом шли пьесы Г. Кайзера, Э. Толлера, экспрессионистические драмы часто переиздавались.

Увлечение экспрессионизмом затронуло М. Кузмина и его молодых друзей. Эмоционалисты сделали многое для пропаганды экспрессионистического искусства в России.

**УТВЕРЖДЕНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОГО И ИСКЛЮЧИТЕЛЬНОГО
В ТВОРЧЕСТВЕ РУССКИХ ЭМОЦИОНАЛИСТОВ
И НЕМЕЦКИХ ЭКСПРЕССИОНИСТОВ**

М. Кузмин, С. Радлов, А. Пиотровский написали несколько статей, посвященных экспрессионизму, неоднократно обращались к анализу положений экспрессионизма в других своих печатных выступлениях. М. Кузмин имел возможность соприкоснуться с германским экспрессионизмом в своей театральной работе: в начале 1920-х гг. он был консультантом по репертуару в Большом драматическом театре, на сцене которого с 1922 г. шел ряд экспрессионистических пьес. В одном из автобиографических утверждений 20-х гг., перечисляя «отстоявшиеся свои симпатии», Кузмин писал: «...из современников всецело заинтересован экспрессионистами» [16,с.261]. В марте 1924 г. Кузмин сообщал в Берлин издателю Я.Н. Блоху о новом оживлении в своем творчестве, заметив: «Притом у меня аппетит на европейство, и главным образом на немецкую Германию» [16,с.271]. Сильнейшее влияние на Кузмина немецкой экспрессионистической литературы и особенно кинематографа нашло выражение в его поэзии 20-х гг.

Кроме Кузмина, активно пропагандировали экспрессионистическую драматургию и киноискусство также эмоционалисты С.Радлов и А.Пиотровский. В постановке С.Радловым пьесы Э. Толлера «Эуген Несчастный» (1923) приняли участие те эмоционалисты, чья деятельность была связана с театром: М.Кузмин, А.Пиотровский, В.Дмитриев. В последующие годы Радлов осуществил еще ряд экспрессионистических постановок в Акдраме. Две студийные работы С.Радлова («Убийство Арчи Брейтона» и «Опус №1»), наряду с «Эугеном Несчастным» и оперой «Воццек», А.Гвоздев и А.Пиотровский отметили в своей статье «На путях экспрессионизма», причислив режиссуру С.Радлова к наиболее чистому, последовательному руслу «советского театрального экспрессионизма» [3, с.129].

Как и С.Радлов, А.Пиотровский также мечтал о новой драматургии в России, образцом для нее он признавал новейшую немецкую драматургию. В его переводах и с его предисловием вышли пьесы Э.Толлера, К.-А.Витфогеля, Г.Кайзера. С.Цимбал не без оснований указывал, что Пиотровский сделал больше, чем кто-либо другой, для пропаганды экспрессионистической драмы в России [11,с.38]. «Экспрессионистский период» его творческой биографии был тесно связан с работой в одном из центров театрального экспрессионизма – Большом драматическом театре. Более того, Пиотровский и сам выступил как «драматург последовательного экспрессионистского толка» [11,с.35]. Его первая пьеса «Падение Елены Лэй» (1923) вместе с «Человеком-массой» составляла ядро экспрессионистического репертуара театра Новой драмы и имела шумный, длительный успех. Критик А.Беленсон писал о ней, что фабула этого занимательного произведения напоминает известную экспрессионистическую пьесу «Газ» Кайзера, вывернутую наизнанку [1]. К поэтике экспрессионистической драмы приспособил Пиотровский и свою новую пьесу «Гибель пяти» (1925).

В творчестве остальных эмоционалистов (Юр. Юркуна, А.Радловой, К. Вагинова) тоже выразились самые передовые в искусстве того времени экспрессионистические тенденции: например, дискретность изображения, использование монтажа. В 1923г. М.Кузмин и его молодые друзья опубликовали «Приветствие художникам молодой Германии от группы эмоционалистов». Вдохновенно высказав родственность, любовь и братское приветствие экспрессионистам, эмоционалисты объявили их славными предвестниками обновленной жизни, идущей на смену «рухнувшему миру», и выразили уверенность в том, что будущее – за подобным искусством [7].

Творчество и эстетическая теория эмоционалистов были во многом созвучны немецкому экспрессионизму. Рассмотрим подробнее одно из ключевых положений эмоционализма и экспрессионизма – негативное отношение к типизации и общим законам искусства, утверждение частного случая, индивидуального, исключительного.

Тезис «Декларации эмоционализма» об отказе современного передового искусства от «общих типов, канонов, законов психологических, исторических и даже природных», о признании только «феноменального и исключительного» [8] перекликается с одним из положений экспрессионизма, высказанных А.и Ю.Римскими-Корсаковыми, – о том, что в новой эстетике немецкого искусства человеческое существо «выхватывается» «из цепи сковывающих его условий – начиная от условий окружающей среды, в самом широком смысле этого слова, кончая логическими и психологическими законами. Для экспрессионистов не существует типов, а лишь неповторяемые индивидуальности. Алогичность и апсихологичность возводятся ими как бы в принцип, ибо и логические, и психологические законы предполагают известную однородность материала. «Забудьте мотивы, логику!» – восклицает один из экспрессионистов. И действительно, для них «закон – как общеобязательная схема – не писан!» [10,с.10].

А.Гвоздев, передающий концепцию К.Эдшмида, также писал об экспрессионистах, что у них «отбрасывается все, что затуманивает человеческий облик»: «нет среды, /.../ нет кукол, привязанных к ниткам психологических мировоззрений, нет их игры, смеха и страданий, зависящих от законов, точек зрения, заблуждений и пороков общества /.../ из-за кулис фальшивых чувств выступает простой человек, /.../ просто человек. Он охватывает мощным, свободным чувством мироздание, его жизнь не управляется более мелочной логикой или стыдливой моралью. Великое, непосредственное мироощущение сплетает его неразрывно с космическим бытием. Он не размышляет о себе, а изживает себя. Он не крадется вокруг вещей, а схватывает их сердцевину» [2,с.8-9]. Вслед за Эдшмидом, Гвоздев указывал, что у новых людей экспрессионизма «мыслительные процессы протекают по законам иной природы»: «Они не искажены образованием, не рефлектируют /.../. И величайшая тайна нового искусства – в отсутствии привычной психологии. Переживание направляется по простейшим путям», такая «простота приводит к величайшим откровениям. С отклонением психологического аппарата исчезает вся накипь декаданса и открывается простор для захвата великих проблем жизни» [2, с.9-10].

В сборнике «Экспрессионизм» (1923) находим также рассуждения М.Мартерштейга об обобщающих законах и «своем собственном, имманентном законе» для каждого произведения искусства [14, с.21], об изгнании «всего закономерного» [14, с.27]: оригинальный художник «должен творить по своим имманентным законам» [14, с.30-31]. В том же сборнике в статье М.Крелля говорится об «определяющем мотиве» К.Эдшмида и его последователей – «ненависти к установленному, к преданию, зависимости» [14, с.79]. Ю.Баб отмечал, что «психология говорит о сущности человека столь же мало, как анатомия» [14, с.120], указывал, что смысл экспрессионизма, по Корнфельду, изображение «основных образов души»: как «типы, но не типы, характеризованные мелко мещански и морально, – они характеризованы метафизически, они – типы религиозного порядка» [14, с.127]. В статье «Новая кладка» М.Кузмин писал об оперетте Жильбера «Дорина и случай» как о «философской оперетте», примкнувшей к «идеологии экспрессионистов», предпочитающих отдельные случаи логическим схемам, обобщениям и рационализму: «Человек, а не человечество, лицо, а не тип» [5,с.268].

Первым из эмоционалистов (и очень продуманно, убежденно) высказался о неприемлемости в жизни и искусстве общих «предпосылок к творчеству», к действию Юр. Юркун. Персонаж его повести «Клуб благотворительных скелетов» (1915) произносит речь, которая предваряет тезис «Декларации эмоционализма», отвергающий общие законы. Одна из центральных мыслей речи букиниста гласит: «Бойтесь прогресса! /.../ Прогресс несет с собою смерть!» [15, с.228], – в чем видится некоторое совпадение взглядов Юркуна на прогресс со складывающимися в те же годы идеями об истоках кризиса искусства

**УТВЕРЖДЕНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОГО И ИСКЛЮЧИТЕЛЬНОГО
В ТВОРЧЕСТВЕ РУССКИХ ЭМОЦИОНАЛИСТОВ
И НЕМЕЦКИХ ЭКСПРЕССИОНИСТОВ**

Н.А.Бердяева и заката Европы О.Шпенглера. Направление мысли Юркуна было несколько иным, но близким и приводило оно к тому же выводу о пагубности прогресса: «Прогресс родит общество, общество – общества, общества – цехи, академии, общие правила, общие места, общие вкусы (всегда плохие, т.к. общие), общие мерки, оценки, словари, энциклопедии, грамматики, моды, которые никак нельзя считать за движущие силы. Общее – враг частного почина, движения, таланта» [15, с.228]. Ратуя за частное, личное, индивидуальное, «частный почин, движение, талант», особенно в искусстве, Юркун был убежден, что «общие вкусы, правила, приемы – гибель и вред всему новому, живому» и «нельзя поступать по-мертвецки – ничего не выходит». Общее, официальное лишает «прелести почина и действительности» искусство, религию, добродетель: «Нет, только при личном почине, личной любви, личной милостыне почиет над нею тайна и благословение. Так же и в искусстве и во всем» [15, с.229].

Стремление к освобождению от законов времени и пространства нашло отражение в пьесе С.Радлова «Убийство Арчи Брейтона» и в его постановке «Опус № 1», в повести К.Вагинова «Звезда Вифлеема», в рассказе Юр.Юркуна «Петрушка»; интерес к частному случаю, к «феноменальному и исключительному» многообразно воплотился в произведениях Юркуна разных лет, начиная с его первого романа «Шведские перчатки»: в исключительности его «обыкновенных» героев и «обыденных» явлений, его внимании к фантастичному, таинственному, неожиданному.

В статье «Эмоциональность как основной элемент искусства» (1923) Кузмин подробнее разъяснял центральный тезис манифеста эмоционализма. Из данной статьи следовало, что искусство «не доказывает и не поучает – оно показывает и передает из сердца в сердце эмоции». Эмоциональность может быть направлена «на факты, а не на идеи». Таким образом, «искусство всегда имеет в виду жизнь, факт, чувство и человека, а не понятия, не идеи, не рассудочные построения» и, следовательно, «имеет дело с неповторимым, исключительным и феноменальным» [6, с.10-11].

Из утверждения данных приоритетов логично следовал и другой вывод: эмоциональное искусство «не терпит отвлеченности и рассудочности», обобщенности и стремления к незыблемым канонам. Этот тезис настолько важен для Кузмина, что он находит для его обоснования еще несколько веских доводов. Эмоциональное искусство «отвергает всякие законы, каноны и обобщения» потому, что, во-первых, признает «обязательными только законы данного творца для данного его произведения»; во-вторых, потому, что путь искусства – индуктивный: эмоциональное искусство исходит «из частного и неповторимого» и расширяется «до общего, всенародного», «обратный путь от общего к частному немислим и губителен»; в-третьих, эмоциональное искусство, «будучи движением и любовью, /.../ не терпит ничего недвижимого и бесстрастного», поэтому «всякие незыблемые (хотя бы и временные) законы, каноны и формулы ему нестерпимы»; в-четвертых, подчинение художника не своим, а общим законам, канонам, методам ведет его к механизации чувств и слов, эмоционализм же противопоставляет себя механическому, формальному подходу к жизни и искусству. В конце статьи, приводя в пример созвучный эмоционализму немецкий экспрессионизм, Кузмин указывает на его «смысл», заключающийся в бунте «против отвлеченности и идеологии», «против методов и канонов» «во имя души, человечности, факта и частного случая» [6, с.10-12].

Выводы. Таким образом, указанные приоритеты частного, индивидуального и исключительного были общими требованиями эстетических теорий и художественной практики эмоционалистов и экспрессионистов, но М.Кузмин и Ю.Юркун выдвигали их в своем творчестве еще до своего знакомства с экспрессионизмом.

Список литературы

1. Беленсон А. Газ и Гэз (Вокруг кругов и единиц) // Жизнь искусства. – 1923. -№ 10. – С.13.
2. Гвоздев А. Предисловие // Эдшмид К. Тимур. – П.-М.. 1923. – С.7-12.
3. Гвоздев А., Пиотровский А. На путях экспрессионизма // Большой Драматический Театр. – Л.: М., 1935. – С.117-154.
4. Кузмин М.А. Пафос экспрессионизма // Театр. – 1923. – № 11.– С.1-2.
5. Кузмин М.А. Проза и эссеистика: В 3-х т.- Т.3. Эссеистика. Критика/ Сост. Е.Г.Домогацкой, Е.А.Певак. – М.: Аграф, 2000. – 768 с.
6. Кузмин М.А. Эмоциональность как основной элемент искусства // Арена: Театральный альманах/ Под ред. Е.Кузнецова. – Пб.: Время, 1924. – С.7-12.
7. Кузмин М., Вагинов К., Дмитриев В., Пиотровский А., Радлова А., Радлов С., Юркун Юр. Приветствие художникам молодой Германии от группы эмоционалистов // Жизнь искусства. – 1923. – № 10. – С.8.
8. Кузмин М., Радлова А., Радлов С., Юркун Юр. Декларация Эмоционализма // Абракасас. – Вып.3. – Пг., 1923. – С.3.
9. Никольская Т.Л. К вопросу о русском экспрессионизме// Тыняновский сборник. Четвертые Тыняновские чтения. – Рига: Зинатне, 1990. – С.173-180.
10. Римские-Корсаковы А. и Ю. Предисловие переводчиков // Эдшмит К. Шесть притоков: Пер. с нем. – Пб.-М.: Госуд. изд-во, МСМХХП. – С.9-11.
11. Цимбал С.Л. Адриан Пиотровский, его эпоха, его жизнь в искусстве // Пиотровский А. Театр. Кино. Жизнь. – Л.: Искусство, 1969. – С.3-48.
12. Шатова И.Н. Русские эмоционалисты и немецкие экспрессионисты в борьбе против формализма и механизации жизни и искусства // Россия и Запад: диалог культур: Сборник статей 10-й юбилейной международной конференции в МГУ 28-30 ноября 2003г. – Вып.12. – В 2-х ч. – Ч.2. – МГУ им. М.Ломоносова. Фак-тет иностр. яз. – 2004. – С.397-410.
13. Шатова И.Н. Эмоционализм и экспрессионизм: к проблеме эмоционального восприятия и воздействия // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки: Науково-виробничий журнал. – 2003. – № 1. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С.26-33.
14. Экспрессионизм: Сб. статей/ Под ред. Е.М.Браудо, Н.Э.Радлова. – Пг.-М.: Гос. изд-во, 1923.
15. Юркун Юр. Дурная компания. – СПб.: Терра-Азбука, 1995. – 509 с.
16. Malmstad J. E. Mikhail Kuzmin: A Chronicle of His Life and Times // Кузмин М.А. Собрание стихов: В 3-х т. – Munchen, 1977. – Т.III. – С.7-319.

Поступила в редакцию 14.03.2005 г.

УДК 821.161.1\82-1

ЭКЗИСТЕНЦИЯ КАК ПАРАДИГМА ПОСТИЖЕНИЯ КОНЦЕПЦИИ ЕДИНОГО В ТВОРЧЕСТВЕ Ф.СОЛОГУБА

Штепенко А.Г.

Философско-религиозные искания рубежа XIX-XX веков характеризовались стремлением дать определение миру и человеку в координатах новых ценностных категорий. В русской литературе Серебряного века под влиянием философских идей А.Шопенгауэра, Ф.Ницше, Н.Бердяева, Л.Шестова, В.Соловьева происходит «экзистенциализация» человеческого сознания, когда художник обращается к описанию познающего себя свободного субъекта на фоне трагической абсурдности жизни. «В абсурдном, пустом, по Сартру, мире, где нет «бога» и нет идеалов, остается одно – судьба-призвание (existencia), которой человек стоически и беспрекословно подчиняется» [7, с.28]. *Актуальность.* Поскольку исходной позицией экзистенциализма является не общество, а индивидуальное сознание, фокус писательского внимания смещается в сторону от реальной жизни. Роковое Нечто, недоступное человеческому разуму, занимает важное место в художественном мире произведений русских символистов, которые рисуют человека существом антиномичным, принадлежащим двум мирам – социальному и космическому, причем именно второй концентрирует в себе доминирующие над ним силы.

Рассмотрение взаимоотношения философской, психологической и мистической проблематики на примере творчества одного из значительных писателей рубежа XIX-XX веков Федора Сологуба послужило основанием для постановки *цели* статьи: рассмотреть понятие экзистенции как парадигмы сущности постижения Символа, лежащего в основе философско-эстетической концепции Ф.Сологуба, выступающего в авторской интерпретации в образе Единого.

Постановка проблемы. Как отмечают многие исследователи-литературоведы, творчество Ф.Сологуба с его трагическим надломом, со страстным исканием божественной истины являет собой достаточно редкий образец философской исповеди, где такие фундаментальные проблемы, как смысл жизни, бытия, существования, становятся базисом для авторских метафизических построений (С.Ильев, М.Павлова, Ю.Гуськов). Можно сказать, что основные истоки творчества писателя, корни его философствования содержатся в экзистенциальной проблематике мира и человека. «Основной интерес Сологуба, центральный пункт его переживаний и одержимости – это подспудная душевная жизнь человека» [1, с.118].

Раскрывая метафизику одиночества человеческого «Я», Федор Сологуб ориентируется на поиск цельного подлинного бытия, или экзистенции, которая дается человеку сначала в бунте и восстании против мира, а затем в утверждении своей творческой воли. Указывая на одиночество человека во враждебном ему мире, автор подводит нас к осмыслению проблемы подлинного бытия – жизни, сокрытой в надмирном, сверхбытийном существовании. Стремление человека к свободе как к сверхбытию говорит о наличии некоего первоначала, точки опоры, в котором сокрыт подлинный смысл жизни. Эту смысловую функцию несет в себе экзистенция как онтологическое единство, дающее право осознать свое «Я» как цельное и вечное существование, равное Богу. Путь к экзистенции представляет собой путь страдания, безумия и смерти; путь тотального одиночества, когда враждебная действительность

противостоит внутренне цельному миру. Бунт одинокой души является предпосылкой для экзистенциального осмысления мира. Так осуществляется поворот сологубовской мысли к Единому. Говоря об экзистенции, Сологуб стремится обрести смысл не только в мироотрицании, но и утверждении положительного творческого бытия, вырастающего иной раз на грани абсурда. По мнению В.Келдыша, «мысль Сологуба об отчужденной человеческой сущности...предвещает литературу абсурда» [2, с.96]. Таким экзистенциальным бытием является у него Мечта как способ преобразования мира. Именно благодаря Мечте поэт способен жить в тварном, несовершенном мире, закрывая глаза на его ничтожество и враждебность. Таким образом, Мечта достигается при помощи погружения в себя, при этом художник мыслит себя творцом и магом, создателем иного мира. Экзистенция Сологуба и начинается с магии. В этом, собственно, и проявляется его символистское мирозерцание, направленное на единство несоединимых мировых начал. Автора влечет желание показать новые пространства, новые горизонты познания, где перед взором читателя встают вымышленные города мечты и блаженства:

На Ойле далекой и прекрасной
Вся любовь и вся душа моя.
На Ойле далекой и прекрасной
Песней сладкогласной и согласной
Славит все блаженство бытия [4, с.83].

Эти строки погружают нас в божественную нирвану, перед нами предстает не просто поэт, а пророк, возвещающий новое откровение – новый мир, «творимую легенду», где нет «мелких бесов» уродливой действительности.

Экзистенция как подлинно сущее бытие предстает у Сологуба сквозь призму мистического мирозерцания; перед нами возникает величественная картина творения, где зрится в далеком пространстве образ нового единства:

В последнем свете злого дня
В паденьи сил, в затменьи Бога.
Перед тобой моя дорога.
Приди ко Мне, люби Меня.
В мирах все призрачно и тленно,-
Но вот Я заповедь даю,
Она вовеки неизменна:
Люби меня и жизнь мою.
Я все во всем, и нет Иного.
Во мне родник живого дня.
Во тьме томления земного
Я – верный путь. Люби меня [4, с.194].

Символика этого поэтического текста находится на поверхности: некто Единый не только приравнивается Богу, но даже берет на себя смелость возвыситься над ним через отрицание самого божественного существования. В единстве земного и надмирного, преображенном творческой волей автора, экзистенция является образом высшей реальности. Проникновение в вечность делается возможным благодаря творческому священнодействию, разрушающему границы земного бытия. Именно эти границы рожают раздвоение и – как следствие его – трагичность земного существования, где Время сжигало Вечность, а разрыв между случайностью и необходимостью, между Айсой и Ананке казался непреодолимым.

Человек, раздавленный земным существованием, тщетно пытается обрести в нем смысл жизни. Сологуб в своих произведениях выдвигает тезис о том, что экзистенция оказывается недостижима в материальном существовании – подобно кривому зеркалу. Эта «кривизна» и мешает миру Мечты стать областью Чистого духа. Поэтому писатель неоднократно указывает на то, что экзистенция достижима лишь в синтезе вечного с временным, где разрушаются

ЭКЗИСТЕНЦИЯ КАК ПАРАДИГМА ПОСТИЖЕНИЯ КОНЦЕПЦИИ ЕДИНОГО В ТВОРЧЕСТВЕ Ф.СОЛОГУБА

границы предметного мира. По мнению Сологуба, действительность можно отрицать, но можно ее и преобразовать. Последнее дается гораздо труднее, ибо требует от человека наивысшей концентрации воли. Но именно это магическое действие и выходит у автора на первый план. Отсюда рождается тезис об искупительной силе творчества, где, движимое силой единой воли, «Я» преодолевает времена и пространства, являя собою органическую силу единства. И, принимая это единство, поэт бросает вызов времени, провозглашая волю своего «Я» единственной реальностью:

Пусть будет все, не так как было.
Пусть будет все, как я хочу.
Я дам по красному лучу
Тому, что прежде белым было.
Себе я веки золочу,
Чтоб было все не так, как было,
Чтоб было все, как Я хочу [4, с.293].

В этих строках мы видим утверждение бытия через его отрицание. Преображенное «Я» становится у Сологуба в центр мироздания, на место низвергнутого Творца. «Я» как Единое заключает в себе Все и Ничто, образуя универсальное бытие.

Центральная мифологема писателя, воплощенная в образе Дон Кихота, как раз и раскрывает нам смысл этой экзистенции единства. В своем безумии, в безудержной фантазии Дон Кихот отвергает действительность, он намеренно выключает из своего сознания все уродливое и несовершенное, тем самым говоря миру решительное «нет». Но, преобразая мир своего «Я», творя из него сказочную легенду, делая из грубой Альдонсы прекрасную Дульсинею, он говорит миру «да». Так полярные противоположности сходятся под действием единой воли, миф преломляется сквозь призму мистики в символ Единого. В этом символотворчестве «по закону тождества полярных противоположностей необходимость и свобода – одно. Поэт говорит необходимости: ты – моя свобода. И говорит свободе: Ты – моя необходимость», – объясняет эти превращения автор [5, с.164].

Говоря о магическом творчестве, сравнивая поэта с заклинателем и жрецом, Сологуб утверждает торжество творческой воли над случайностью и нелепостью жизни. «Беру кусок жизни, грубой и бедной, и творю из него сладостную легенду, ибо я – поэт. Косней во тьме, тусклая, бытовая, или бушуй яростным пожаром, – над тобою, жизнь, я, поэт, воздвигну творимую легенду об очаровательном и прекрасном» – такими словами начинается одно из центральных произведений автора «Творимая легенда», одно из самых загадочных его творений, в котором раскрывается путь в неведомое, в далекое инобытие, созданное единой творческой волей мага. Иными словами, путь к достижению экзистенции начинаются с утверждения богочеловеческого «Я», восстающего против косности жизни.

Как отмечает А. Михайлов, «Сологуб вошел в русскую литературу со своей программой преобразования несовершенной действительности в мир добра и гармонии» [3, с.7]. В этом отношении «Творимая легенда» является парадигматическим произведением Сологуба, в котором сосредоточены ключевые позиции философского и мистического мирозерцания писателя. В нем автор описывает многоплановый ход фантастической истории, в которой начало совпадает с концом, образуя мистический план бытия. Перед нами, по сути дела, вырисовывается странствие душ по бесконечному лабиринту познания. В фантастическом и зачастую гротескном сплетении миров мы видим прообраз нашего падшего мира, искаженного по своей природе, не знающего истинного познания. В этот мир врывается инобытие – волшебная страна Ойле, где легенда и действительность соединяются друг с другом, нарочно выводя наше представление на грань призрачного, фантастического бытия. Роман представляет собой мистическую анаграмму, которая расшифровывается по мере нашего участия в «творимой легенде». Образ мага представлен в романе личностью Триродова, на котором как бы фокусируется все действие романа. Само имя Триродова –

Георгий отсылает к мифологической фигуре Георгия Победоносца, поражающего своим копьем Змия. Эта борьба со Змием ведется Триродовым на протяжении всего романа, в котором противоборство двух сил описывается в двух планах: в плане бытийном, на примере реальных исторических событий, и в плане идеальном, фантастическом, представленном в образе «королевства соединенных островов». Уходя в мир далеких грез, Триродов (а вместе с ним и Сологуб) обретает долгожданное успокоение, уходит в нирвану. Ничтожный мир, как и прежде, отвергается поэтом. Приговор автора беспощаден, и он остается верен ему. По мнению Сологуба, окружающий мир – это мир «явлений, где все обречено увяданию, изнеможению, гибели еще раньше, чем настанет смерть» [6, с.189]. Именно в предчувствии гибели и кроется причина того, что искусство должно быть трагично по своей сути.

В поздних своих произведениях Сологуб, проклиная мертвенность и пустоту мира, восстает против плена Создателя, против разрушающего Времени, доказывая, что переделать мир пустот невозможно, а творить можно только в самом себе: писатель никогда не протянет руку «уродливой, дебелой бабище жизни», ибо над миром возвышает его лирическое «Я».

Оставьте ненужное дело,
Направьте обратно ладью, –
За горной чертою предела
Воздвигну я душу мою [4, с.253].

Символика этого стихотворения – в вечном возвращении, посредством которого душа обретает покой. Сологуб угадывает бытие в дыхании вечности и этим оправдывает жизнь.

Выводы. Таким образом, характерной чертой творчества Федора Сологуба является экзистенциальная направленность, характеризующаяся стремлением к своеобразному диалогу между Богом и Человеком и по своеобразию и смелости своих суждений открывающая «новую главу» в культуре XX века.

Список литературы

1. Гершензон М. Истлевающие личины// О Ф.Сологубе. – Спб, 1911.
2. Келдыш В. На рубеже художественных эпох// Вопросы литературы. – М., 1993. – Вып.2.
3. Михайлов А. Два мира Федора Сологуба// Сологуб Ф. Творимая легенда: В 2-х т. – М., 1991. – Т.1.
4. Сологуб Ф. Стихотворения. – Томск, 1995.
5. Сологуб Ф. Демоны поэтов// Творимая легенда: В 2-х т. – М.,1990. – Т.2.
6. Сологуб Ф. Искусство наших дней// Творимая легенда: В 2-х т. – М.,1990. – Т.2.
7. Шабловская И. История зарубежной литературы XX века (первая половина). – Минск, 1998.

Поступила в редакцию 11.03.2005 г.

Раздел 5. ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ДИСКУРСА И ТЕКСТА

УДК 81-25

ТИПИ ЗВ'ЯЗКІВ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ У ДИСКУРСІ

Бацевич Ф.С.

Постановка проблеми. У реальній комунікації, в живому дискурсі, інтеракції, які часто супроводжуються зміною стратегій і тактик спілкування, комунікативних ролей і стосунків їх учасників, мовленнєві жанри (далі МЖ) представлені своїми фрагментами, а тому їх відтворення вимагає застосування процедур виділення і, так би мовити, моделювання структур цих категорій комунікативної лінгвістики.

Існування мови як засобу комунікації, впливу її носіїв один на одного, а значить, втілення стратегій спілкування у тактичні ходи стало основою витворення складних механізмів взаємозв'язку між МЖ у межах найрізноманітніших дискурсів, основою їх внутрішньої динаміки [2]. М.М.Бахтін, говорячи про діалогічність мовленнєвого спілкування, зазначав, що МЖ, які вживає мовець, можуть викликати (і, як правило, викликають) словесну або несловесну реакцію адресата, тобто звертає увагу на зв'язки МЖ у спілкуванні [1, с. 260]. Подібні зв'язки можна розцінювати як вираз мовленнєвої системності, тобто засоби формування системних зв'язків мовних елементів, які розглядаються у модусі Мовлення. У залежності від складників комунікативного акту, перш за все пов'язаних з особами адресанта і адресата, конситуацією спілкування і станом каналів комунікації, зв'язки і зміна МЖ у межах розлогих дискурсів здійснюється за різними принципами, з використанням або невикористанням спеціальних мовних і позамовних засобів „сигналізування”.

З точки зору жанрової організації і, відповідно, зв'язків між МЖ усі дискурси можна поділити на два типи.

Перший тип умовно можна назвати с е м а н т и ч н и м. У його межах МЖ послідовно пов'язуються між собою логікою тактичних ходів у рамках обраної стратегії. При цьому домінують тематичні (семантичні) зв'язки між жанрами.

У межах інститутованих (наприклад, політичних) дискурсів зв'язки між МЖ добре вкладаються у макростратегії і закономірності їх руху в спілкуванні [4, с. 41-67]. У межах неінститутованих дискурсів (перш за все щоденного побутового спілкування) також виділяються певні типи зв'язків між МЖ, які можна класифікувати наступним чином:

1. **Синсемантичні**, тобто такі, зв'язки між МЖ котрих впливають із семантичної організації самих МЖ, виформовуються ними. У свою чергу вони можуть мати такі підтипи:

1.1. **Перспективні:**

1.1.1. Скеровані на словесну реакцію адресата. Нижче наводимо далеко не вичерпний список метаімен перспективних МЖ (після тире – МЖ і МА, які можуть за ними слідувати): питання (запит інформації) – відповідь, ухиляння від відповіді, ігнорування; пропозиція – згода, відхилення, ігнорування; прохання – дозвіл, відмова, ігнорування; запрошення – згода, відмова, ігнорування; попередження – прийняття, відхилення, ігнорування; пояснення – підтвердження розуміння чи нерозуміння, згода, незгода, ігнорування; нагадування – підтвердження розуміння чи нерозуміння, ігнорування; спонукання – згода (прийняття), незгода (неприйняття), ігнорування; домагання – згода (прийняття), незгода (неприйняття), ігнорування; вимога – прийняття, неприйняття, ігнорування; офіційна скарга – задоволення, відмова в задоволенні, ігнорування;

скарга побутова (неофіційна) – співчуття, заспокоєння, насмішка, порада, ігнорування; сумнів (щодо слів адресанта) – підтвердження, заперечення, обіцянка, ігнорування та ін.; обіцянка – прийняття, неприйняття, ігнорування; переконування – згода, незгода, ігнорування; освідчення в коханні – прийняття, відмова, сумнів, ігнорування, кокетування тощо; повчання – згода (прийняття), незгода (неприйняття), ігнорування; погроза – згода чи незгода з умовами, насмішка, переляк, ігнорування тощо; рапорт, заява – резолюція певного змісту, ігнорування; розпорядження – словесна або несловесна відповідь на нього; осуд – згода, незгода, насмішка, ігнорування; зауваження – згода, незгода, ігнорування та багато інших.

1.1.2. Скеровані на фізичну, розумову тощо (несловесну) реакцію адресата. Значна кількість згаданих вище МЖ може супроводжуватися не словесними, а практичними (фізичними, фізіологічними, психічними, розумовими) діями адресата: прохання, запрошення, скарга, погроза, попередження, зауваження, нагадування, спонукання, розпорядження та ін.

1.2. *Ретроспективні*. До них можна зарахувати власне ті МЖ, що слідує за проспективними, тобто викликаються ними, зокрема згода, незгода, осуд, висловлення вдячності, заперечення, запевнення, божба, дозвіл, виправдання, підтвердження, заспокоєння, порада, висловлення сумніву, визнання та багато інших.

1.3. *Взаємні* (проспективно-ретроспективні): розпитування, перепитування, взаємні згадки, спомини, які супроводжуються „рикошетом” запитань, відповідей, розповідей тощо: „А ти пам’ятаєш, як...?” „А Микола тобі й каже...” тощо.

2. *Автосемантичні*, тобто такі, зв’язки між МЖ у межах котрих є самодостатніми, такими, що обов’язково вимагають від адресата ретроспективних МЖ: щоденник, записки для пам’яті, молитва, присягання, сповідь, роздуми, констатація факту, похвалання та ін.

Другий тип дискурсів з точки зору їх жанрової організації можна назвати прагматичним. Його найважливіші підтипи:

1. Зв’язок МЖ у його межах підтримується автоматизмом спілкування у типових комунікативних ситуаціях, які можуть бути інституційованими (офіційними), наприклад, допит, розгляд справи у суді, наукова дискусія тощо, і неінституційованими (неофіційними). Жанрова цілісність останніх забезпечується самим фактом комунікації, інтеракції, перцепції учасників спілкування, його широким контекстом. Останній виформовується значною кількістю чинників: від міри психологічної і душевної близькості учасників спілкування, яка задає атмосферу, тональність і реєстрові аспекти інтеракції, через широку мережу МЖ, що утримуються спільними пресуппозиціями учасників, до величезної кількості найдрібніших складових ситуацій спілкування.

Розглянемо для прикладу фрагмент спілкування лікаря Кноте і доньки Евеліни Ганської Анни Мнішек з п’єси О.Миколайчука і Н. Нежданой „Оноре, а де Бальзак?”¹

КНОТЕ. <...> *ви, напевне, дуже раді, що пан Бальзак надіслав прохання до імператора про дозвіл на шлюб із вашою матінкою? [запитання про подію].*

АННА. (пауза, змінюється на обличчі). *Ви, напевно, жартуєте? [непряме висловлення недовіри до почутої інформації].*

КНОТЕ. (1) *Жартую?* [непряме заперечення] (2) *Згляньтеся, я не прихильник розіграшів.* [непряме заперечення] (3) *Хіба вона вам цього не казала?* [запитання-сумнів] (Анна заперечно хитає головою). (4) *Невже я мимовільно виказав таємницю?* [висловлення жалю (неширого)] (5) *Зізнайтеся, Анно, приїзд вельмишановного гостя вас не дуже тішить?...* [схиляння адресата до відвертості]

Між запитанням Анни і репліками (1) і (2) Кноте наявний ретроспективний зв’язок (форми непрямого заперечення змісту інформації, що наявна в запитанні); репліка (3) пов’язана із запитанням Анни прагматичним висновком, який ґрунтується на пресуппозиції „подібне запитання свідчить про незнання мовцем факту”; репліка (4), радше, звернена на самого мовця, який ніби-то висловлює жаль з приводу розголошення чужої таємниці; репліка (5) із запитанням Анни взагалі не пов’язана і переводить розмову в іншу (інтимну) тональність і на іншу тему. Однак, попри різної міри глибину зв’язності, діалог героїв п’єси є фрагментом цілісного дискурсу.

¹ У квадратних дужках подається метаім’я (назва) МЖ; елементи відповідних МЖ пронумеровані

ТИПИ ЗВ'ЯЗКІВ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ У ДИСКУРСІ

Складніші прагматичні зв'язки МЖ знаходимо у флірті, світській бесіді, освідченні в коханні (див., наприклад: [3; 5-7]) та деяких інших типах фатичної комунікації. У ній теми „ковзають”, зчіплюються лише настроєво; у ній можливі жарти, компліменти, анекдоти зі своїми сюжетами і темами. Ось як описує подібний тип дискурсу письменник, який завжди уважно ставився до найменших нюансів у плині комунікації:

Розмова й почалася про саночки, пайки, читання лекцій у червоноармійських клубах, про „АРА”, про американців з „АРА”, про долари, курс на радзнаки й золоті десятки. Ми побалакали також з приводу останнього снігопаду. <...>

Від нарікань на майстрів, що кепсько й недбало лагодили дах, на управителя, що ніколи ні за чим не стежить, на те, що Олександрові Владиславовичу приходиться служити в Москві, і тут нема кому накинути на свій дім хазяйським оком, – Мар'я Семенівна безпосередньо перейшла до справи з моїм у них викладанням. Цей раптовий перехід від однієї теми до іншої, від господарських піклувань та турбот до запитання про мої міркування та плани щодо лекцій, свідчив, що на наші вправи й моє учбове керівництво вона покладається не більше, як на роботу кровельників (В.Домонтович, Дівчина з ведмедиком).

Близьким до цього типу дискурсу можна також уважати „теревенення” (рос. балагурство, англ. small talk), тобто розмови, що мають за мету створення дружньої атмосфери, в якій можливі жарти, іронія, натяки, каламбури тощо, де часто самі засоби мовної системи, можливості жартівливого жонглювання ними стають предметом дискурсу. Така розмова „заради розмови”, скерована на сам процес інтеракції, може стати метою спілкування [5-7].

2. Зв'язність дискурсу на рівні МЖ формується і підтримується учасниками спілкування: особливостями їх мислення, психічного, психологічного і фізичного станів, настроями тощо. Переходи між МЖ, логіка їх слідування і зчеплення залежать від особливостей учасників спілкування. Чи не найповніше дискурси такого типу відтворені в п'єсах сучасної російської письменниці Людмили Петрушевської, герої якої спілкуються „над словами, між словами, за словами”; діалог вибудовується не лише за „бажаннями” персонажів, „не лише для прагматики інтригоскладання, але й за волею всього смислового, „музичного” ладу п'єси як цілого” [8, с. 397]. Для прикладу наведемо фрагмент діалогу з п'єси для дітей „Чемодан чепухи, или быстро хорошо не бывает»:

ВОЛШЕБНИЦА. Здравствуйте! Можно вас на минуточку?

ФОТОГРАФ. «Перебьетесь» с каким знаком пишется?

ВОЛШЕБНИЦА. С вопросительным.

ФОТОГРАФ. «Дорогие двоюродные дедушки! Как вы там без меня перебьетесь?»

ВОЛШЕБНИЦА. Я добрая, добрая, добрая волшебница! Можно вас спросить?

ФОТОГРАФ. Все ушли.

З певною мірою умовності до подібних дискурсів можна зарахувати ігрові, шизофренічні та абсурдні МЖ, у межах яких поєднуються особистості їх творців.

Виникає питання щодо наявності закономірностей жанрової динаміки у межах дискурсу, їх переходів у спілкуванні.

Беручи до уваги факт пов'язаності МЖ з тактиками втілення обраної стратегії спілкування, вважаємо, що жанрова динаміка дискурсу перш за все визначається змінами стратегій спілкування. Саме від останньої залежить тематика, моделі адресанта і адресата, модальність, регістр, тональність і атмосфера спілкування, а також уживання учасниками спілкування так званих допоміжних мовленнєвих актів. Останні, не входячи до складу попередніх і наступних МЖ, свідчать про ослаблення або посилення мовленнєвих дій і сигналізують про зміни у межах дискурсу.

У цілому ж, не претендуючи на повноту класифікації, чинники впливу на динаміку МЖ у дискурсі можна типологізувати наступним чином:

I. Конситуативні чинники

1. Зміна ситуації спілкування:

а) поява під час спілкування третьої особи (третьох осіб); б) хтось із учасників спілкування пішов. Результатом цього найчастіше буває зміна тематики розмови у тих, хто залишився; в) існує підозра підслуховування розмови. Учасники міняють тематику, спілкуються за допомогою натяків

або у письмовій формі, переходять на езопівську мову тощо; г) наявність сторонньої особи небажана, а тому спілкування ведеться так, щоб ця особа нічого не зрозуміла; д) під час спілкування кимсь із учасників виконуються дії, що відволікають від інтеракції: готуються страви, наливається спиртне, розставляються меблі, запалюються цигарки тощо.

2. Зміни в каналах комунікації: погіршення, покращення тощо. Різноманітні фізичні шуми можуть стати причиною обговорення, зміни тематики, тональності й атмосфери спілкування, а значить, і МЖ.

II. Чинники, пов'язані з учасниками спілкування.

1. Зміна моделі адресанта:

а) зміна комунікативної позиції („его-стану”), яка стає причиною динаміки МЖ у дискурсі; б) раптова зміна настрою; в) заглибленість у себе; результат нерозуміння інтенцій співрозмовника, перепитування, вживання уточнювальних мовленнєвих актів тощо; г) перебування в зміненому стані свідомості: втома, горе, хвилювання тощо; д) зміна стратегій і тактик спілкування (уживання непрямих засобів комунікації: жартів, іронії, сарказму, „клесня дурня” тощо; перебивання співрозмовника; самоперебивання мовця в силу різних причин; зміни звичної паралінгвістичної поведінки, невідповідність паралінгвального коду мовному тощо); е) зміна тематики розмови, небажання продовжувати тему, яка обговорювалась або з причин її вичерпаності, або з якихось інших причин;

1. Зміна моделі адресата:

а) зміна настрою, стану, комунікативної позиції („его-стану”) тощо; б) зменшуються, посилюються або знімаються комунікативні фільтри; в) адресат міняє стратегію сприйняття: перебиває адресанта, не слухає його чи, навпаки, слухає уважніше, посилює зворотній зв'язок тощо; г) широко або умисно не сприймає, не розуміє (не інтерпретує) стратегії адресанта.

2. Зміна стосунків між учасниками спілкування:

а) у процесі комунікації міняється тональність і атмосфера спілкування; б) посилюється або послаблюється емпатія між учасниками спілкування; в) учасники спілкування (або один із них) взагалі відмовляються від спілкування та деякі інші причини.

Висновки. Спостереження над значною кількістю діалогів і полілогів у драматичних та прозових творах показують, що динаміка МЖ у межах дискурсу може відбуватися без спеціальних мовних і позамовних сигналів. Однак у кожній мові впродовж її розвитку витворилися спеціальні мовні засоби, які супроводжують динаміку жанрів у дискурсі, сигналізують про те, що учасники спілкування готові до зміни комунікативних тактик і, відповідно, МЖ. Зрозуміло, що ці засоби залежать від значної кількості чинників, пов'язаних, фактично, з усіма складниками процесу комунікації. При цьому найважливішими чинниками виступають складники, які включають особи адресанта і адресата.

Список літератури

1. Бахтин М.М. Проблема речових жанрів// Эстетика словесного творчества. – М., 1986.
2. Бацевич Ф.С. Дискурсивна природа мовленнєвого жанру// Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту/ Збірник наукових праць, присвячений ювілею А.П.Загнітка. – Донецьк, 2004.
3. Белова А., Дьяконова І. Жанрові і комунікативні параметри флірту// Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 9. – К., 2003.
4. Дейк Т. ван. Язык, познание, коммуникация. – М., 1989.
5. Дементьев В.В. Лингвистический аспект светскости// Вестник Омского ун-та, 1998. – Вып. 4.
6. Дементьев В.В. Фатические речевые жанры// Вопросы языкознания. – 1999. – №1.
7. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация и её жанры. – Саратов, 2000.
8. Тименчик Р. Ты – что? или Введение в театр Петрушевской// Л.Петрушевская. Три девушки в голубом: Сб. пьес. – М., 1989.

Поступила до редакції 17.03.2005 р.

УДК 81'42

ТЕКСТ КАК ФОРМА ОПОСРЕДОВАННОЙ КОММУНИКАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ ПОВЕСТИ М.М.ЗОЩЕНКО «ПЕРЕД ВОСХОДОМ СОЛНЦА»)

Бычкова Т.А.

Участниками опосредованной коммуникации, своеобразной формой которой является текст, выступают с одной стороны автор, а с другой – читатель. Адекватное восприятие, понимание читателем данного текста – залог успешной коммуникации. Поскольку, по словам В.П.Белянина, «текст – это... элемент целой системы «действительность – сознание – модель мира – язык – автор – текст – читатель – проекция» [1, с.10], еще на начальных этапах порождения текста его создатель ориентируется на реципиента, на того, кто будет воспринимать этот текст.

Постановка проблемы. Художественный текст – субстанция особого рода. Своеобразие языка художественной литературы заключается в том, что он наряду с функциями сообщения и общения выполняет функцию эстетическую, которая выдвигается на первый план и делает тем самым язык художественного произведения материалом искусства. Языковые единицы в контексте цельного художественного произведения приобретают эстетическую значимость. Если в тексте научном или деловом слова употребляются в их узальном значении, то в художественной речи слово образно, оно многозначно, гиперсеманлично. Каждое слово в художественном тексте имеет поэтическое наращение смысла. По словам В.А.Пищальниковой, художественный текст – это «коммуникативно направленное вербальное произведение, обладающее эстетической ценностью, выявляемой в процессе его восприятия» [3, с.6]. Таким образом, читатель является «активным субъектом коммуникации», «которая осуществляется на основе индивидуального и социального опыта каждого из коммуникантов» [3, с.3]. Автор того или иного художественного текста идет *от замысла к слову*, т.е., намереваясь изложить собственные идеи, мысли и (главное!) донести их в соответствующем виде до читателя, выбирает определенные языковые (в том числе лексические) средства, наделяет слова дополнительным смыслом и т.д. Читатель же, напротив, идет *от слова к замыслу*, через словесную ткань литературного произведения он проникает в мир писателя, в мир его мыслей. Возникает вопрос, всегда ли читатель способен правильно понять замысел автора и от чего это зависит? Пищальникова полагает, что «чем больше степень совпадения концептуальных систем (автора и реципиента. – Т.Б.), тем адекватнее воспринимается «авторское» содержание текста. При отсутствии какой-либо общности между концептуальными системами интерпретация художественного текста тоже производится, однако адекватное понимание не осуществляется» [3, с.8]. Следует отметить, что полного совпадения концептуальных систем в силу их уникальности принципиально не может быть, а потому невозможно и понимание художественного текста, абсолютно тождественное авторскому содержанию. Вероятно, поэтому В.П. Белянин назвал художественный текст «загадочной сущностью». Но именно этим и привлекает он читателя – стремлением проникнуть в эту сущность, попытаться по-своему интерпретировать текст. И все же автор, создавая художественный текст, в первую очередь апеллирует к читателю, способному наиболее адекватно его воспринять. В связи с этим возникает еще один вопрос: какими средствами, приемами пользуется писатель для

максимально точной передачи своего замысла читателю. Несомненно, каждый писатель использует свои, индивидуальные приемы. Некоторые из наиболее характерных для творчества М.М. Зощенко мы бы хотели рассмотреть на примере его научно-художественной повести «Перед восходом солнца».

Повесть была написана в годы Великой Отечественной войны. Она провозглашает силу разума, позволяющую человеку преодолеть ложные представления о действительности и тем самым оградить себя от множества негативных проявлений жизни. Направленная в том числе и против фашизма, повесть «Перед восходом солнца» (а точнее, ее часть, опубликованная сразу после написания) была воспринята весьма критически. Зощенко был удивлен и недоумевал: «Написал хорошую книгу (хотя, может, трудную, не массовую и не вовремя). Имел отличные отзывы – ученых, писателей и т.д. И вдруг все эти похвалы сменились криками и бранью». Повесть была названа «вредной», писателя исключили из Союза писателей (1946 г.). Окончание увидело свет лишь в 1972 году, после смерти Зощенко. Причины непризнания повести коренятся, видимо, не только в том, что писатель воспринимался прежде всего как сатирик, а не как мыслитель и моралист. Вероятно, замысел автора не был понят правильно, хотя многие темы и идеи, нашедшие место в книге, присутствуют и в большинстве ранних произведений писателя. Очевидно, что непривычная форма изложения и несвойственный зощенковским рассказам язык сыграли свою негативную роль.

Цитируя Пищальникову, мы говорили о том, что наиболее адекватно может восприниматься «авторское» содержание текста в том случае, когда степень совпадения концептуальных систем автора и реципиента наибольшая. Хотелось бы отметить, что, помимо этого, важно также, насколько читатель знаком с ранее созданными произведениями писателя, с основными аспектами его мировоззрения, с его биографией. Несомненно, что все это важно для правильного восприятия и понимания текстов автора. Но и читатель, знакомый лишь с одним произведением писателя, способен адекватно его воспринять, если автор делает соответствующую установку на это.

Нас интересуют лингвистические средства, использованные М. Зощенко в повести «Перед восходом солнца» для актуализации важных для него понятий и, соответственно, для лучшего понимания его читателем.

Следует сразу оговориться, что в данном случае мы выступаем в роли читателя и наш взгляд – тоже своеобразная интерпретация текста. Однако знакомство с разными ипостасями творчества писателя (рассказы, фельетоны, художественные, документальные, научно-художественные повести, пьесы, воспоминания, переписка с женой, друзьями, коллегами и проч.), воспоминаниями о нем известных писателей, некоторыми архивными материалами биографического плана, критическими заметками о его работе позволяет нам надеяться на достоверность наших предположений.

Итак, в повести «Перед восходом солнца» М.М. Зощенко поднимает глубоко волновавшие его проблемы. Писатель рассказывает о своей болезни, о самостоятельной попытке её анализа и самоисцелении. Все содержание повести от начала и до конца проникнуто мыслью о позитивной силе разума. Безусловно, в основе замысла Зощенко и было стремление показать, как разумное, сознательное в человеке способно взять верх над низменным. Разум дает человеку свободу. Три главы, следующие друг за другом, называются «Разум побеждает смерть», «Разум побеждает страдания», «Разум побеждает старость». Нам представляется, что все они могли бы быть объединены общим названием, которое продиктовано контекстом не только этой конкретной повести, но и контекстом всего творчества Зощенко, – «Разум побеждает страх». Именно страх смерти, страх перед страданиями и страх старости имеет в виду писатель. Мы убеждены, что это понятие относится к ключевым в сознании Зощенко, и убеждение это зиждется не на интуиции или

**ТЕКСТ КАК ФОРМА ОПОСРЕДОВАННОЙ КОММУНИКАЦИИ
(НА ПРИМЕРЕ ПОВЕСТИ М.М.ЗОЩЕНКО «ПЕРЕД ВОСХОДОМ СОЛНЦА»)**

домыслах, а на анализе множества текстов писателя (причем разновременных), на воспоминаниях его жены, друзей, близких, коллег.

Как же в тексте конкретного произведения писатель акцентирует внимание читателя именно на этом понятии? Какими средствами он этого добивается?

Во-первых, частотность употребления слов, так или иначе связанных с этим понятием или указывающих на него, чрезвычайно высока в повести. При этом нужно отметить, что, когда автор размышляет о причинах своей болезни, он лишь упоминает о том, что сопровождалась она неосознанным страхом. Это повествование сопровождается в тексте употреблением слов разных частей речи, характеризующих такое состояние человека: *ужасный, страшно, боюсь, испугался, волнение, трепет* и др.

Ночью я в страхе проснулся от какого-то ужасного сна [2, с.578].

Без этого вода не была бы предметом ужаса [2, с.587].

Когда же повествование достигает кульминационного момента (автор близок к разрешению загадки о причинах болезни и – соответственно – страха), синонимы к слову *страх* отсутствуют, есть лишь образования от него: *устрашение, устрашать, страшно, страшный* и др.

Нет сомнения – это могло устрашить ребенка, доказать ему, что младенческое его представление правильно [2, с.581].

Этот страх жил ночной жизнью, в сновидениях. А днем, в столкновении с объектом устрашения, он проявлялся только косвенным образом – в непонятных симптомах, кои могли сбить с толку любого врача [2, с.582].

Страх цепко держал меня в своих руках [2, с.583].

Следует отметить, что частотность употребления таких слов намного возрастает. Так, на 1,5 страницах слово «страх» и производные от него встречаются 12 раз. Это слово приобретает символическое значение для писателя. Важно обратить внимание еще на один прием, используемый автором для актуализации понятия «страх».

Толковый словарь Ожегова дает как одно из значений слов *страшный, ужасный* – ‘очень сильный по степени проявления’. Зошенко активно использует эту возможность слова, за счет чего постепенно создается общее ощущение тревоги. В этом случае указанные нами слова можно заменить синонимами *большой, сильный*.

Но я ошибался. И теперь счастлив сообщить вам об этой моей ужасной ошибке [2, с.454].

Я хотел убежать от этой моей ужасной тоски [2, с.455].

Все время ужасно мерз [2, с.457].

На курорты я перестал ездить. Вернее, я приезжал и, промаявшись там два-три дня, снова возвращался домой, еще в более страшной тоске, чем приехал [2, с.457].

Какую страшную переменку я наблюдал! Какой ужасный пример я увидел! [2, с.596]

Все приведенные нами примеры демонстрируют, что значение ‘сильный’, ‘большой’ писатель употребляет с отрицательной коннотацией, хотя, например, в других его произведениях встречаются выражения типа «ужасно рад» или «ужасно счастлив». Имеются случаи, когда Зошенко употребляет слово *ужасный* только в значении ‘плохой’, ‘негативный’.

«Мир ужасен, – подумал я. – Люди пошлы. Их поступки комичны. Я не баран из этого стада» [2, с.453].

Любопытно отметить, что Зошенко, описывая свое состояние, сравнивает его с состоянием известных людей. При этом он выбирает из их писем, дневников, которые цитирует, высказывания, где также употребляются слова, связанные с понятием страха.

«У меня бывают припадочки такой хандры, что боюсь, что брошусь в море. Голубчик мой! Очень тошно...» (Некрасов)

Бычкова Т.А.

«Мне так худо, так страшно безнадежно худо и в теле, и в духе, что я не могу жить...»
(Эдгар По)

«Я живу скверно, чувствую себя ужасно. Каждое утро встаю с мыслью: не лучше ли застрелиться...» (Салтыков-Щедрин) [2, с.458].

Автор выбирает выражение мыслей, сходное со своим. Во всех случаях слова «страх» и «ужас» употребляются не в их прямом значении. Здесь они придают тексту определенную долю экспрессивности, создают ощущение несвободы.

Выводы. Таким образом, приведенные нами примеры демонстрируют, какими средствами М.Зощенко добивается актуализации важного для него понятия, что, в свою очередь, способствует наиболее адекватному восприятию конкретного текста.

Список литературы

1. Белянин В.П. Основы психолингвистической диагностики. – М.: Тривола, 2000. 248 с.
2. Зощенко М.М. Перед восходом солнца // Зощенко М. М. Собрание сочинений: В 3 т. – М.: Тера, 1994. – Т.3. – 720 с.
3. Пищальникова В.А., Сорокин Ю.А. Введение в психопоэтику. – Барнаул: Изд-во Алтайск. ун-та, 1993. – 209 с.

Поступила в редакцию 10.02.2005 г.

УДК 81'42

ПРОСТРАНСТВО ДИСКУРСА В КОНТЕКСТЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА

Егорова Л.Г.

Актуальность. Важная черта современной лингвистики – переориентация исследовательских интересов с объекта познания на субъект (т.е. человека). Последний, вступая в диалогические коммуникативные отношения с бытием, приобретает комплекс стереотипов. Одним из таких стереотипов является язык, который в знаковой форме репрезентирует интериоризованное бытие и опыт рефлексии этноса. В новом видении XXI века язык предстает не только орудием общения, но и «познания, взаимопонимания, средства сохранения этнической целостности, культуры, исторической памяти народа...Основой такого функционально многопланового существования языков является человеческая коммуникация, опосредованная текстами, формирующими особый семиотический универсум, в котором живет, развивается и сохраняется этнос и в конечном счете – цивилизация. Осознание этой энтропийно-предохраняющей силы языка привело лингвистическую науку к изучению его дискурсивной природы» [10, с. 6] вместе с иными факторами, т.к. именно совокупность закономерностей коммуникативной деятельности и принесет результат – понимание.

Постановка проблемы. Проблема соотношения языка, сознания и действительности – предмет постоянного интереса лингвистов, философов, психологов. Сознание в проекции на лингвистическую науку включает факторы вербализации мыслительного процесса, восприятия слова, диалогичности. Структуры сознания выражаются в знаковой форме, фиксируются в устойчивой системной организации языка. Языковая природа сознания сводит весь универсум культуры к набору дискурсивных практик, а порождаемые при этом тексты воспринимаются феноменами человеческого существования [2, с.5] (под дискурсивными практиками следует понимать тенденции в использовании близких по функции альтернативных языковых средств выражения определенного смысла).

Цель статьи: рассмотрение особенностей дефинирования термина «дискурс» в контексте современных лингвистических исследований.

Современное языкознание обратилось к деятельностному анализу реально функционирующего языка в широком социально-культурном контексте. Именно это позволяет некоторым социальным наукам в условиях дискурсивного переворота обратиться к дискурс-анализу как к модели и методу строительства новой парадигмы в целом. Лингвистика же «получает новый стимул, новые цели и перспективы для приложения своих усилий к исследованию языкового общения людей» [8, с. 24].

Само определение такой категории, как дискурс, уже предполагает некоторую идеологическую ориентацию, собственную точку зрения на изучение языка и языкового общения: ученые отмечают как его популярность, так и неопределенность (В. Красных). Сам термин «discours» был введен в научный обиход (по одной из версий) Ю. Хабермасом, немецким социологом и философом, объединившим в своей модели феноменологические исследования и практическую теорию: дискурс у него обозначал вид речевой коммуникации,

предполагающий рациональное (критическое) рассмотрение ценностно-нормативных установок общественной жизни.

В настоящий момент спектр употребления термина «дискурс» весьма широк, поскольку дискурс изучается разными науками и их направлениями (лингвистическая семантика, прагмалингвистика, лингвистика текста, теория коммуникации, психолингвистика, лингвокультурология, социология, политология, социальная семиотика и др.). В лингвистике «дискурс» имеет ряд значений – от диалога до речевого произведения, от текста до сложного коммуникативного явления, включающего, наряду с текстом, еще и внеязыковые факторы.

Расширению семантического объема данного термина способствовала трактовка дискурса, выдвинутая Т. ван Дейком. В его понимании дискурс – сложное коммуникативное событие, речевой поток, язык в его постоянном движении, вбирающий в себя все особенности как коммуниканта, так и коммуникативной ситуации, в которой происходит общение. В дискурсе отражается менталитет и культура – как национальная, всеобщая, так и индивидуальная, частная [3, с. 113].

Понимание дискурса Т. ван Дейком привело к тому, что его определение вышло за пределы текста или отрезка текста. Так, в основе иных лингвистических исследований текста современного периода в качестве отправного момента используется положение Ю. Караулова и В. Петрова, в котором нашла преломление трактовка ван Дейка: дискурс – сложное коммуникативное явление, включающее, кроме текста, экстралингвистические факторы: знания о мире, установки, цели, адресата, необходимые для понимания текста [6, с. 8].

Е. Селиванова определяет термин «дискурс» как многозначный, но несмотря на попытки некоторых ученых применять восемь его дефиниций, считает целесообразным использовать четыре значения данного понятия.

В рамках *первого значения* дискурс рассматривается как текст/высказывание, погруженные в определенную социокультурную ситуацию (причем это значение, подчеркивает исследовательница, связано со временем появления данного термина в лингвистике в 1952 г. (по другой версии. – Л.Е.) у основоположника трансформационного и дистрибутивного анализа З. Харриса. В 80-х гг. XX в. разведение понятий «текст» и «дискурс» (ввиду их вынужденного сближения в 70-х гг. в связи с отсутствием термина-эквивалента дискурса в европейских языках) стало необходимым. Аспектуальное разграничение этих понятий находим в трудах Э. Бенвениста и Т. ван Дейка: дискурс представляет социальный, текст – языковой аспект (ср. у ван Дейка: текст – статический объект, а дискурс – способ его активизации в определенных ментальных и прагматических условиях).

Итак, дискурс в первом значении – связный текст в контексте многих конституирующих и фоновых факторов – социокультурных, психологических и т.д.; текст, погруженный в жизнь.

В основе *второго значения* лежит концепция Т. ван Дейка о коммуникативной природе текста с событийно-ситуационным аспектом понимания дискурса, что подразумевает слитость текста с субъектом, адресатом, моментом и местом высказывания (ср.: дискурс – это существенная составляющая социокультурного взаимодействия, характерные черты которого – интерес, цели и стили). В состав дискурса вводятся экстралингвистические социальные факторы, когнитивные составляющие, предшествующие и результирующие коммуникации; основными чертами являются контекстуальность (совокупность излагаемых событий, их участников, перформативной информации и «не-событий»), личностность (взаимодействие адресанта и адресата и выражение себя в ситуации коммуникации), процессуальность (дискурс – процесс общения, интерпретации и разработки – каждогомоментно – структуры его участниками).

ПРОСТРАНСТВО ДИСКУРСА В КОНТЕКСТЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА

Дискурс здесь – замкнутая целостная коммуникативная ситуация (событие), в которую погружен текст и коммуниканты, формирующаяся на основе различных факторов, опосредующих общение и понимание (социальных, культурных, этнических и др.).

Третье значение опирается на представления об отождествлении дискурса с (устной) речью: любой семантический процесс – многообразие способов дискурсивной практики, в т.ч. языковой и неязыковой. Дефиниция решалась в пользу строгой привязанности дискурса (события) к акту речи с одновременным моделированием, варьированием и регулированием языковых норм и форм грамматического сознания для перевода последнего в речь.

Исходя из предпочтений сторонников третьего подхода, дискурс – речь, преимущественно устная // стиль, подязык речевого общения.

Четвертое значение термина «дискурс», отмечает Е. Селиванова, являет собой его метонимическое переосмысление и употребление в качестве типа дискурсивной практики. Основное свойство дискурса здесь – регулярные интеракции лицом к лицу (говорящий и слушающий) как взаимодействие представителей определенных социальных групп или внутри выделенной области общественных отношений (ср. Ю. Степанов: дискурс – это особый мир с особой грамматикой, особым лексиконом, особыми правилами словоупотребления, особой семантикой и с собственным – в качестве конституирующего признака – идеальным адресатом).

Можно выделить четвертое дефиниционное решение понятия «дискурс»: коммуникативно-прагматический образец речевого поведения, протекающего в определенной социальной среде, имеющий определенный набор переменных: социальные нормы, отношения, роли...

Исследовательница отмечает, что в рамках четвертого значения термин «дискурс» употребляется для выделения совокупности дискурсивной реализации определенного речевого жанра [10, с. 36-43].

М. Макаров, отмечая усиление влияния идей постструктурализма и постмодернизма на гуманитарное знание современности, считает возможным рассмотрение дискурса как специфической для конкретной культуры и социума языковой реализации, конструирующей определенный «социальный порядок» [8, с. 203]. С подачи американской исследовательницы Д. Шифрин (Schiffrip) ученый склонен выделять 3 основных подхода к трактовке этого понятия.

В границах *первого подхода* (присущ формально или структурно ориентированной лингвистике) дискурс – язык выше уровня предложения или словосочетания. Но, отмечает М. Макаров, «чрезмерно высокий уровень абстракции [иерархия единиц целого, типов отношений между ними и под.] подобных моделей затрудняет их применение к анализу естественного общения» [8, с. 86].

Второй подход – функциональный – предлагает определить дискурс как «употребление языка», т.е. функции первого (Д) обусловленно изучаются путем анализа функций второго (Я) в широком социокультурном контексте.

Третий подход синтезированно отражает формально-функциональное взаимодействие: «дискурс как высказывания», т.е. дискурс здесь – целостная совокупность функционально организованных контекстуализированных единиц языка. Хотя, замечает автор, в данном случае «вызывают затруднения различия подходов к определению высказывания» [8, с. 86].

Понятия «дискурс» и «текст» лингвистическая наука в разное время представляла различными. Например, бытовало мнение о существовании оппозиции «письменный текст – устной дискурс»; или намечалась попытка дифференциации дискурса как «текст плюс ситуация», а текста, соответственно, как «дискурс минус ситуация»; дискурс некоторым лингвистам виделся таким интерактивом речевого взаимодействия, чего нельзя сказать о

тексте – обычно творении одного автора (вопрос о диалогичности монолога искусственно «снялся»); функционально ориентированные исследования различали структурный текст-как-продукт и функциональный дискурс-как-процесс; наконец, речь и текст рассматривались как две аспекта дискурса, вследствие чего последний понимался широко – и эта т. зр. «значительно распространена в гуманитарных науках – как речевая деятельность и одновременно языковой материал (все, что говорится и пишется)» [8, с.101].

Таким образом, М. Макаров суммирует различные понимания дискурса, предлагая определить этот многогранный в плане представления трактовок феномен в трех основных координатах – формальной, функциональной и ситуативной.

В монографии Е. Шейгал предлагается видение дискурса как «системы коммуникаций, имеющей реальное и потенциальное (виртуальное) измерение» [11, с. 12]. В реальном измерении – это текущая речевая деятельность и возникающие в результате этой деятельности тексты, в потенциальном измерении – семантическое пространство, включающее: а) вербальные и невербальные знаки, которые ориентированы на обслуживание этой коммуникативной сферы, б) тезаурус прецедентных текстов, в) типичные модели речевого поведения, г) набор речевых действий и жанров, характерных для данного типа дискурса.

Для выведения собственной рабочей дефиниции исследовательница анализирует, уточняя в ряду смежных, понятие дискурса, причем разнообразные лингвистические подходы подаются ею в виде дихотомий, что, несомненно, придает валидность концепции. Таких дихотомий «дискурс-текст» четыре: 1. Категория дискурса относится к области лингвосоциального, тогда как текст – к области лингвистического (ср.: текст – вербальное представление коммуникативного события, дискурс – «речь, погруженная в жизнь»).

2. Дискурс и текст противопоставлены как процесс и результат (ср.: дискурс – явление процессуальное, связано с реальным речепроизводством, текст же – продукт этого речепроизводства).

3. Дискурс и текст противопоставлены в оппозиции актуальность↔виртуальность (ср.: дискурс – творимый в речи связный текст, текст – абстрактный ментальный конструкт, реализующийся в дискурсе).

4. Оппозиция «устный-письменный», согласно которой с дискурсом ассоциируется только звучащая, устная речь, с текстом – письменная форма.

Автор придерживается точки зрения, согласно которой язык «как абстрактная знаковая система реально существует» в виде дискурсов, потому что не бывает абстрактного общения, т.е. общения вне определенного социального пространства, человеческой деятельности. Дискурс в ее концепции институционален, использует систему профессионально ориентированных знаков, подразумевает необходимость принятия человеком, вступившим в его пространство, определенной социальной роли, а вместе с тем уяснения целей (фактор интенции). Модель дискурса в представлении Е. Шейгал представлена формулой:

«Дискурс = подязык + текст + контекст.

Компонент «текст» в этой модели конкретизируется как «творимый текст + ранее созданные тексты». Компонент «контекст» включает в себя такие разновидности, как «ситуативный контекст» и «культурный контекст» [11, с.16].

Важнейшей характеристикой дискурса как феномена культуры, по В. Карасику, являются его ценностные признаки. В коллективном сознании языковых личностей существует неписанный кодекс поведения, в котором при помощи специальных приемов изучения могут быть выделены ценностные доминанты соответствующей культуры как в этическом и утилитарном, так и в эстетическом планах. Интересна и заслуживает внимания, на наш взгляд, мысль автора (со ссылкой на Э. Бенвениста) о функциональной предназначенности языка: это его положение в культуре, – если исходить из представлений французского лингвиста

ПРОСТРАНСТВО ДИСКУРСА В КОНТЕКСТЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА

о функции объекта как его [объекта] месте в системе более высокого объекта. Отсюда – перспективность интертекстуального подхода в исследовании текста (важным оказывается, например, изучение типов дискурса). Ср. ситуативное определение дискурса в «Лингвистическом энциклопедическом словаре»: это «связный текст в совокупности с экстралингвистическими – прагматическими, социокультурными, психологическими и др. факторами; текст, взятый в событийном аспекте; речь, рассматриваемая как целенаправленное, социальное действие, как компонент, участвующий во взаимодействии людей и механизмах их сознания (когнитивных процессах). Дискурс – это речь, «погруженная в жизнь» [7, с. 136-137].

Исследователь выделяет 2 типа изучения дискурса – семантический и прагматический (в свете различий между семантикой и прагматикой знака): семантика дискурса трактуется как «совокупность интенций и пропозициональных установок в общении», а прагматика дискурса – как «способы выражения соответствующих интенций и установок» [5, с. 229].

Ученый предлагает подходить к определению значимых компонентов (регистров) дискурса сквозь призму лингвистических (в своей основе) наук. Так, вслед за В. Борботько (в границах *лингвофилософии*), В. Карасик полагает существенным противопоставление личностно-ориентированного и статусно-ориентированного дискурса: «В первом случае в общении участвуют коммуниканты, хорошо знающие друг друга, раскрывающие друг другу свой внутренний мир, во втором случае... институциональное общение, т.е. речевое взаимодействие представителей социальных групп или институтов...» [5, с. 232]. С позиций *лингвистики* дискурс видится процессом живого вербализуемого общения, отсюда – внимание к степени завершенности, тематической связности (например, жанровые характеристики дискурса как совокупность 7 основных признаков, по Т. Шмелевой). В пределах *социолингвистики* дискурс – это общение людей, рассматриваемое с позиций их принадлежности к той или иной социальной группе или применительно к той или иной типичной речеведческой ситуации (например, институциональное общение в современном социуме – политический, массово-информационный и др. виды дискурса). Подобные виды дискурсивной практики выделимы, поскольку дискурс «представляет собой образование, построенное по определенным канонам в соответствии с целями и обстоятельствами общения, и *степень каноничности дискурса и является основанием для его типизации*» (курсив мой. – Л. Е.).

Н. Алефиренко склоняется к представлению дискурса «речемыслительным полигоном, в недрах которого зарождаются, возникают и развиваются языковые знаки вторичной номинации» [1, с. 9]. Автор выделяет следующие специфические особенности дискурса: а) как коммуникативное событие это сплав языковой формы, знаний и коммуникативно-прагматической ситуации (т.е. смысловое содержание дискурса шире семантики составляющих его высказываний и требует актуализации в разных коммуникативно-прагматических ситуациях соответствующего фрагмента своего содержания); б) дискурс предстает как лингвокультурное образование, являя собой некое ценностно-смысловое единство (которое обусловлено «целостностью событийного восприятия коммуникативно-прагматической ситуации» – привязанностью к месту и времени, интерпретацией в соответствии с семантико-аксиологическими ориентирами общества); в) дискурс следует рассматривать как социальную деятельность, ведущую роль в которой играют «когнитивные образования, фокусирующие в себе различные аспекты внутреннего мира языковой личности» (т.е. этот признак дискурса характеризует его коннотативные возможности в процессе номинации объектов окружающего мира); г) как «речь, погруженная в жизнь» или «текст, взятый в событийном аспекте» (Н. Арутюнова) дискурс преломляет и интерпретирует поступающую информацию и таким образом становится «смыслогенерирующим и

миропорождающим устройством» (причем нередко «интерпретанты» до неузнаваемости отдалены по своей семантике от содержания породившего их события) [1, с. 10-12].

М. Желтухина отмечает повышенный интерес ученых к исследованию различных типов дискурса, указывая, что дискурс – явление когнитивное, имеющее дело «с передачей знаний, с оперированием знаниями особого рода и созданием «новых знаний» [4, с. 131]. Исследовательница выделяет такие прагматические дискурсы, как научный, критический, оценочный, этический, религиозный, юридический, политический, масс-медиаальный.

Полагая, что основой для большинства классификаций по изучению дискурса являются труды Ю. Хабермаса, Н. Фуко, Н. Миронова разграничивает: *критический дискурс* – изложение субъективной критики деятельности человека и интеллектуальных продуктов этой деятельности в разных сферах – науке, политике, искусстве; *политический дискурс* – актуализация общественного сознания (ср. с т. зр. Е. Шейгал – борьба за власть); *педагогический дискурс* – определение общественных норм поведения для детей и юношества (ср. у В. Карасика и Е. Шейгал – социализация нового члена общества); в *научном дискурсе* происходит самоустранение ученого как адресанта ради объективности изложения (ср. у В. Карасика – процесс вывода научного знания о мире, у Е. Шейгал – отстаивание своей точки зрения в процессе познания окружающего мира); в *юридическом дискурсе* аргументируются положения о правовых нормах человека в обществе (ср.: Е. Шейгал – определение правовых норм и регулирование правоотношений между гражданами или между гражданами и государством); *военный дискурс* излагает толкования конфликтов и войн (ср. у Е. Шейгал – обеспечение идеологии и хода военных действий с позиций воюющих сторон); *этический дискурс* освещает вопросы «добра» и «зла», «хорошего» и «плохого»; *родительский дискурс* – уникальная по своим общественным параметрам Нагорная проповедь [9].

Наряду с выделенными типами прагматических (т.е. актуализирующих определенные стратегии, или контекстуальные макростратегии, по Т. ван Дейку) дискурсов, анализируются: *деловой, массово-информационный, рекламный, религиозный, спортивный, лингвистический, медицинский, боевой, художественный, юмористический и ритуальный* дискурсы и др.

Считаем целесообразным выделение еще одного типа дискурса – **PR-дискурса**, придерживаясь позиции В. Карасика (дискурс «представляет собой образование, построенное по определенным канонам в соответствии с целями и обстоятельствами общения, и степень каноничности дискурса и является основанием для его типизации»). В дальнейшем планируем охарактеризовать PR-дискурс, выделить его сущностные характеристики, используя алгоритмы описания институциональных дискурсов, рассмотреть точки соприкосновения PR-дискурса с другими разновидностями.

Выводы. Дискурс можно рассматривать как вербализованную речемыслительную деятельность, включающую в себя не только собственно лингвистические, но и экстралингвистические компоненты. Говоря о дискурсе, следует иметь в виду именно когнитивный процесс, связанный с реальным речепроизводством, созданием речевого произведения. Дискурс не ограничивается рамками текста, а дает представление о целостном фрагменте действительности.

Одной своей стороной дискурс обращен к прагматической ситуации, которая привлекается для определения связности текста, его коммуникативной адекватности, для его интерпретации. Другой – к ментальным процессам участников коммуникации – этнографическим, психологическим, социокультурным.

Широта трактовки дискурса учитывает взаимообусловленность его формы и функций, его принадлежность к социокультурной ситуации, его риторическую и идеологическую наполненность.

**ПРОСТРАНСТВО ДИСКУРСА В КОНТЕКСТЕ
МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА**

Список литературы

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурологическое содержание понятия «дискурс» в современной когнитивной лингвистике // Алефиренко Н. Ф. Спорные вопросы в современной когнитивной лингвистике. – Волгоград, 1999. – С. 9-12.
2. Богданович Г. Ю. Современный русский язык в полилингвокультурной ситуации (функционально-коммуникативный аспект) / Г. Ю. Богданович: Дисс. . . д-ра фил. наук / спец. 10.02.02 - русский язык. – Симферополь, 2003. – 399 с.
3. Дейк Т. А., ван Язык. Языкознание. Коммуникация: Пер. с англ./ Т. А. Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Желтухина М.Р. Тропологическая суггестивность масс-медиального дискурса: о проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ /М.Р. Желтухина. – М.: Ин-т языкознания РАН; Волгоград: Изд-во ВФ НУПК, 2003. – 656 с.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
6. Караулов Ю. Н. Вступительная статья / Караулов Ю. Н., Петров В. В. // Дейк Т. А., ван Язык. Языкознание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – С. 5-16.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
8. Макаров Н. Л. Основы теории дискурса / Н. Л. Макаров. – М.: ИТДПС «Гнозис». 2003. – 280 с.
9. Миронова Н.Н. Полигический дискурс vs оценочный дискурс / Н.Н. Миронова // Политический дискурс в России: Материалы рабочего совещания. 30.03.97. – С. 49.
10. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – К.: Брама, Изд-во Вовчок О. Ю., 2004. –336 с.
11. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. -- М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.

Поступила в редакцию 03.02.2005 г.

УДК 811.161.2-81'42:37

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ОДИНИЦЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ДИСКУРСУ

Козловська Л.С.

Актуальність. Вивчення української мови та літератури в економічному університеті тісно пов'язано із загальною тенденцією гуманізації освіти. Таке спрямування сприяє більш повному розвитку особистості молодшої людини у контексті засвоєння загальнолюдських цінностей, формуванню національної свідомості сучасних студентів як майбутніх представників української еліти. Очевидно, що в сьгоднішніх умовах розвитку національної культури мова і література є головними чинниками цього процесу. *Вступ до проблеми.* Протягом кількох років у КНЕУ читається курс української літератури, завдяки якому студенти можуть заповнити певні прогалини у своїх знаннях масиву рідного красном письменства. Воно завжди відіграло важливу роль у становленні особистості, розвиваючи розуміння основних принципів людського співжиття, виконуючи естетичну функцію. Матеріал курсу побудований таким чином, що дозволяє простежити за розвитком української літератури від давніх часів до сучасності у контексті світових мистецьких процесів, навчитися вільно орієнтуватися у розмаїтті жанрових і стильових тенденцій, розвивати естетичні смаки на кращих літературних зразках. Від початку актуальним завданням курсу була спроба, уникнувши аналізу художніх творів, вийти за межі суто літературні, ознайомивши студентів з усією тією соціально-політичною, історичною, культурологічною, філологічною інформацією, що складає текстовий вертикальний контекст будь-якого твору. Називаючи художню літературу мистецтвом слова, її пов'язують з мовою, яка є інструментом кожного письменника на шляху до розуміння читачем-реципієнтом. Авторський текст перш за все фіксує реалії епохи, при цьому відтворюючи у словесних образах внутрішній світ людини. Безперечно, що стиль художньої літератури є полістилем, який поєднує у собі лінгвоелементи усіх інших функціональних стилів української літературної мови; інтелектуальною основою іміджу будь-якої людини, яка прагне зайняти достойне місце у сучасному глобалізованому інформатизованому світі, ставши професіоналом високого рівня. Саме мовотворчість письменників сприяла формуванню основних нормотвірних тенденцій розвитку української літературної мови, які потім утверджувались в інших її функціональних стилях. Тому вивчення мови у вищій школі вимагає поглибленого засвоєння всієї стильової системи української літературної мови, яке полягає у формуванні високої мовної майстерності шляхом опанування нормами як основою мовної компетентності. Студент повинен практично реалізовувати у стильовому плані думку відповідно до комунікативної ситуації, особливо у сфері професійної, наукової комунікації. Таким чином, художній і науковий стилі літературної мови є основою формування мовного образу майбутнього фахівця. Тож очевидно стає потреба переосмислення на цих засадах підходів до викладання української мови та літератури у вищій школі. розумна інтеграція у єдиний мовно-літературний курс, що став би важливим націєтворчим чинником у загальному навчальному процесі, допомагаючи зберегти його національну специфіку. Така можливість може розглядатися перш за все у межах наукової парадигми лінгвокультурології, яка дозволяє поєднати аналіз художнього дискурсу зі спробами зрозуміти національно-специфічне підґрунтя, основні константи наукової картини світу українського етносу. Як стверджує В.Кононенко, „у художньому дискурсі виявляє себе не лише символіка.., а й образ самої

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ОДИНИЦЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ДИСКУРСУ

національної культури, ключові поняття соціуму в рецепціях мінливого й складного існування особистості” [2, с.297]. Саме творчість (зокрема, і мовна) найкращих представників українського красного письменства протягом усієї історії його розвитку сприяла утвердженню не лише системи художніх цінностей українського народу, але й „вербалізувала” нові знання про світ в умовах постійно змінних історичних реалій, що вимагали свого включення до складу національної мовної картини світу. Знання про неї – це важливий компонент знання про особливості національного менталітету, національної культури, важливий, але не самодостатній. На заняттях у неспеціальному виш, очевидно, прийнятним є представлення мовної картини світу в контексті дії культурологічного фактору, що дозволяє використовувати її й як „скарбницю” ілюстративного матеріалу для підтвердження особливостей національного менталітету, й як джерело знання про національний характер і менталітет (гносеологічна цінність) [3, с.79]. Адже саме у стабільності ядра (за можливих змін на периферії) і виявляється призначення мовної картини світу, яка з покоління в покоління зберігає наступність мовомислення носіїв конкретної мови, відтворюючи первинне, наївне пізнання світобудови етносом. Своєрідним ланцюгом, що опосередковано з’єднує мову й культуру, яку розуміють як текст складної організації, є текст. Саме у тексті виявляються концепти національні й індивідуально-авторські, причому тексти ці називають „зразковими” і відносять до них перш за все прецедентні тексти художньої літератури. Хоча у сучасному швидко змінюваному й постійно оновлюваному світі очевидно, що такими текстами поволі стають тексти наукового і навіть публіцистичного стилів [4, с. 297]. Тому виправдано видається спроба аналізу художніх текстів як одиниць комунікації у триаді „автор – текст – реципієнт”, де мова твору – система мовностильових площин, у якій авторська мовностильова площина знаходиться в їх організаційному центрі.

Українські прозаїки і поети протягом усієї історії літератури намагались підтримувати українське художнє слово на найвищому мистецькому рівні, цим самим роблячи свій внесок у збереження моральних заповідей нашого суспільства і розвиток літературної мови українського народу. Творча інтерпретація спадщини і новаторство – ось дві основи, два напрямки у розвитку української прози і поезії, об’єднують ідеєю яких завжди була духовність, що виявлялася у мовних знаках. Вони є не лише простим називанням речей, що фіксує предмети й явища довкілля у людській свідомості, а засвідчують поетичну культуру суспільства на відповідному часовому історичному проміжку, яка у свою чергу виявляється у створюваних мистецьких текстах та в їх інтерпретації читачем. Наприклад, історичний і культурний феномен мовотворчості М.Стельмаха полягає в тому, що його твори – це художня система, в якій власне світобачення, особистісне „я” резонує з колективним „ми” української нації. Об’єктивно-розповідний та інтимно-ліричний характер текстового масиву творів Стельмаха позначений монументальністю, масштабністю, епічністю подій, про які пише автор, а за повістями і романами можна вивчати історію країни і пробувати осмислювати специфіку української ментальності. Письменник, безперечно, знав відоме народне прислів’я: „Чотирма бродами стікають води життя, а назад не повертаються”. Символ бродів у різних фольклорних жанрах досить поширений і є одним зі стрижневих концептів традиційної народнопоетичної системи. Очевидно, що зміст цього символу пов’язаний із виникненням уявлення про життя як течію річки; різні його етапи асоціюються з бродами, якими проходить людина, долаючи водну перешкоду. Вибір певних асоціацій визначений різними чинниками, насамперед тим, у який змістовий контекст включене слово-символ. В українському фольклорі маємо два різновиди символу бродів – три броди (у пісні) і чотири броди (у прислів’ї). І справа тут не у простому цифровому розходженні. З поступовим розширенням мовної картини світу, накопиченням духовного і матеріального досвіду, емоціональних переживань, вражень окремої особистості від символічного для авторів пісні числа три відбувається перехід до нового у філософському розумінні (чотирикутник, життя Землі, гармонія) і словесно-числового позначення життєвого шляху людини. Письменник мислить у народнопісенному дусі, тому в його романах абсолютно логічно сприймається цей символ, що дає назву роману, перетворюється на своєрідний лейтмотив оповіді. В ньому сконцентрована філософська проблема, що порушується митцем, –

проблема змісту людського життя, в якому перед кожним постають чотири броди – і кожен долає їх по-своєму. Простежуючи за функціонуванням у тексті таких лексичних одиниць, що мають складну семантичну структуру, на яку накладено експресивну образність, і обов'язковий етнокультурний компонент, учасники лінгводидактичного діалогу мають можливість зробити це у національно-культурному аспекті, у такий спосіб виявляючи національно-культурний потенціал тексту [5, с.288]. Про поезію Сергія Жадана пишуть, що це явище, над яким потрібно постійно думати, що він вичерпав у своїй поезії концепти авангарду. Схильний до громадянської тематики, до мистецького переосмислення соціальних катастроф, організатор численних мистецьких містифікацій і провокацій харківського андеграунду прагне тиші. Вірш „Кінець української силабо-тоніки” присвячено українським письменникам розстріляного покоління. В основу поезії автор поклав оригінальну метафору: похмурий сірий будинок стає прихистком для творців слова, єдиним джерелом кисню свободи. Він живе своїм життям, у якому чути „дихання в передпокоях.., структуру страху” і де „калатає сонце у незашиторених вікнах”. Семантика лексичних одиниць, вжитих автором у цьому контексті, досить приземлена (пор. липкі краплі сиропу, сіра білизна, дверні механізми), але це не заважає досягти глибини філософських узагальнень. Поет вводить у вірш традиційний для національного образу світу елемент – тінь, яка позначає тут темний відбиток від будинку, певним чином персоніфікуючи цей символ із семантикою негативної таємничості зображуваного, що будується на картинно-зоровій семантиці дієслова: „і тінь від будинку підповзала до ніг мовби велика вода” [1, с.200]. С.Жадан, використовуючи справді традиційне значення лексеми тінь, на імпліцитному рівні читачького сприймання поєднує її з концептуальним словом тиша, тепер уже вводячи його у склад оригінальних авторських сполук. Вони допомагають виявити семантико-стилістичні можливості слова, створюючи своєрідні поетичні формули, виражені іменниково-прикметниковими конструкціями (*тиша змучена кругова*). Тут змінюється настроєвий колорит вірша, дієслівна семантика, залишаючись картинно-зоровою, набуває агресивніших відтінків: „ти мусиш відчутти цю тишу, яка *розрива* нічну серцевину” [1, с.201]. Автор розширює порівняльні контексти, використовуючи саме ідіостильові особливості текстового функціонування лексеми тиша, перетворюючи її на трагічний символ скінченності людського буття: „*лишав по собі тільки тишу, що падала мертвим птахом*”. Такий аналіз у контексті обраного методу, безперечно, оптимізує навчальний дискурс „викладач – студент”, виводячи його на інший, не школярський рівень, адже він є своєрідним першим етапом у вивченні мовної картини світу конкретного художнього твору.

Висновки. Університетська освіта має на меті виховання не просто фахівця, а перш за все людини з науковим мисленням. Тому завданням мовно-літературного курсу „Українська словесність” повинно стати формування високої мовної компетенції у науковому спілкуванні, що інтегрує національний, культурний, психологічний компоненти, оскільки дискурс є єдиною формою реалізації будь-якого тексту. Засвоєння норм літературної мови у процесі аналізу різностильових текстів (художнього і наукового стилів) і творення власних текстів сприятиме підвищенню загальномовної культури особистості.

Список літератури

1. Знак нескінченності. – К., 2002.
2. Кононенко В. Мовні концепти в етнологічному аспекті// *Ucrainica I. Současna ukrainsnistika*. – Olomouc, 2004.
3. Корнилов О. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М., 2003.
4. Романова Т. О содержании понятия концепт текста // *Функциональная лингвистика*. – Симферополь, 2000.
5. Шевченко М. Національно-культурний потенціал українського художнього тексту як лінгводидактична проблема // *Функциональная лингвистика*. – Ялта, 2002.

Поступила до редакції 24.02.2005 р.

УДК 811.111.43:070

НЕОЛОГИЗМЫ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ МАССОВО- ИНФОРМАЦИОННОМ ДИСКУРСЕ: ПОВТОРЕНИЕ ПРОЙДЕННОГО ИЛИ ИННОВАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС?

Максимова Т.В.

*Newspapers are a melting pot of language in action;
if they are, as someone said whose name
I can't for the moment remember, "the first draft of history".*

*Michael Quinion,
Linguist-consultant to the Oxford English Dictionary*

Актуальность. Как известно, язык журнализма всегда был, есть и, вероятно, долго еще останется неиссякающим источником пополнения словарного состава любого языка. Его роль трудно преуменьшить или преувеличить, можно только констатировать, что значительная доля новых слов в любой словарь приходит именно из газет, журналов и теленовостей.

Однако лексикографы-профессионалы сегодня бьют тревогу по весьма интересному поводу: процесс поступления новых слов в язык неуклонно теряет свою креативность и все более следует примитивным образцам, давно апробированным в коммуникации. Особенно встревожены англичане – приведем цитату из горестного заключения Майкла Квиниона, известного лексикографа, знатока и собирателя неологизмов для Оксфордского английского словаря, уже много лет ведущего колонки комментария языковых новаций в центральных британских печатных изданиях, автора популярнейшей телепередачи «World Wide Words» и одноименного Интернет-сайта www.worldwidewords.com:

Newspapers are certainly the first draft of the next edition of the OED. For anyone interested in the evolution of the language, they are a treasure trove. So why is reading them often so frustrating? Because the golden crucible of creative neologisms so often has a surface scum of knee-jerk, cliché-ridden, automatic invention.

Как следует из этого «крика отчаянья», некогда креативный процесс создания новых лексем сегодня трансформировался в холодный и расчетливый конвейер, на котором производятся штампованные и безликие фразы (*scum of knee-jerk, cliché-ridden, automatic invention*), торопливо «написанные на коленке».

Предлагаемая читателям статья – отклик на тревогу, высказываемую лингвистами по поводу обратной стороны лингвополюциогенности, расцениваемой обычно как насильственное введение чужеродного языкового элемента в лингвокультуру [2, с.123]. В данном случае мы рассматриваем эксплуатацию в массово-информационном дискурсе тех элементов, которые были свежи и уместны в отдаленном прошлом, но сегодня рассматриваются как искажающие национальную речь англоязычного социума, хотя подаются прессой как нечто новое, «инновационное».

Постановка проблемы. Специалисты рассматривают радикализм и небрежность в процессе создания неологизмов прежде всего у североамериканских масс-медиа: именно в их

деятельности лексикографы видят первопричину такого положения дел, считая, что радикализм американского журнализма своеобразно загрязняет язык навязчивой эксплуатацией давно апробированных словообразовательных инструментов в лексических инновациях.

Сегодня обнаруживается, что такое эксплуатирование чревато, прежде всего, семантическим обеднением самого инструмента создания неологизма. Так, известный элемент *-gate*, давший рождение целому ряду политически релевантных образований и регулярно сигнализовавший читателю о значении новообразования именно в плоскости политической семантики *"here's another bit of bugging and burgling with political overtones"*, в начале XXI столетия начинает раздражать информационного потребителя. С одной стороны, читатель начинает осознавать, что идет нещадное извращение древнего исконно британского слова (*truly an extraordinary perversion of an ancient word*). С другой же – всецело ощущается обеднение значения самого инновационного элемента, спустившегося в употребление из сферы политики в бытовую сферу, получив, как выражается Майкл Квинион, обедненное значение (*weakened meaning*) = *"something embarrassing that has happened to somebody in the public eye"*. Таким образом, в словарном составе английского языка появились многочисленные *gate-monsters*, авторство которых принадлежит именно американской прессе. Назовем здесь лишь некоторые из них: *travelgate, nannygate, sexgate, troopergate, fornigate, whitewatergate, filegate*.

Политическая подоплека словообразовательного процесса, столь удачно инициированного в 70-е годы прошлого столетия употреблением *-gate* в реально-политической среде, сменяется сегодня референциями тривиальных околополитических или светских скандалов. При помощи все того же *-gate* читающая публика Великобритании информируется о скандальном прослушивании телефонных разговоров принца Чарльза и Камиллы Паркер, его новой избранницы (*Camillagate*); о неосторожных высказываниях на телевидении премьер-министра Тони Блэра, назвавшего ряд своих министров «ублюдками» (*bastards*), что было немедленно номинировано ведущим развлекательное шоу на ITN Джоном Сноу как *bastardgate*; наконец, о не менее неосторожном эпитете «*nutter*» («дуболом»), которым наградил бывший секретарь министерства образования всеми уважаемого директора бирмингемского департамента образования, в результате чего сам случай получил в прессе ярлык *nuttergate*.

Факт тривиальности и навязчивой клишированности употребления словообразовательного элемента *-gate* констатирует даже авторитетнейший еженедельник телекомпании BBC:

The Watergate scandal involved politicians bugging other politicians. It does not follow that every scandal involving either bugging or politicians has to be given the suffix "-gate". It is clichéd and, for an ever-increasing number of listeners, it is baffling too. We should not coin new Gates, and when others coin them we should be slow to follow (The BBC News and Current Affairs Guide 2005, Issue 34/2, p. 78).

На снижение потенциала словообразовательной креативности современных англоязычных СМИ на современном этапе развития английского языка указывают также следующие тревожащие лингвистов факты.

Прежде всего, указывается на небрежное, предопределяемое ограниченными сроками сдачи материала в печать отношение к содержанию статей сегодняшних представителей британской прессы, бездумно занимающихся элементарным «суффиксосложением» в угаре презентационной сенсационности, достигаемой исключительно помещением «суффиксальных инноваций» в продуцируемые ими тексты. Как остроумно замечает Майкл Квинион, *"suffixes hold a special place for journalists: in the sweaty grip of deadlines, when careful thought is impossible, it is comforting to be able to take a word, slap a suffix on it and make something that looks even a little original"*.

НЕОЛОГИЗМЫ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ МАССОВО-ИНФОРМАЦИОННОМ ДИСКУРСЕ: ПОВТОРЕНИЕ ПРОЙДЕННОГО ИЛИ ИННОВАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС?

Таковыми же «жертвами» журналистов стали староанглийские суффиксы *-dom* (*bikerdome*, *bestsellerdom*, *Big Brotherdom*, *blokedom*, *cloth capdom*, *computerdom*, *coupledome*, *dogdom*) и *-like* (*acnelike*, *elevatorlike*, *lucklike*, *unleaslike*). Если инновации с *-like* вызывают у знатоков языка простое раздражение в связи с «игрой» языка, то номинации с *-dom* расцениваются как посягательство на власть и ее природу. Как установлено, этот словообразовательный элемент маркирует институциональную природу власти – как церковной, так и гражданской, символизируя распространение полномочий института или его представителя на определенную территорию (например, *kingdom*) [3, с. 657-679]. Таким образом, жонглирование языковыми элементами, отражающими национальные ценности и установления, не просто не приветствуется, а осуждается специалистами в области лингвокультуры. Все тот же Майкл Квинион иронически замечает по поводу обнаружения в газете очередной несурзанности с суффиксом *-dom*: «*Grit your teeth, Michael, keep reading. Oh, look, trainspotterdom, aargh...*»

Профессионально-оправданное употребление словообразовательных элементов сменяется журналистским модным словоупотреблением. Так, широко используемая в практике криминологии номинация *serial killer* стала для журналистов весьма удобной и часто неуместной бытовой *catch-phrase*. Если можно согласиться с уместностью такой инновации, как *serial rapist*, поскольку она так или иначе соотносима с областью применения иницирующей словообразование единицы, то новообразования типа *serial bomber*, *serial adulterer*, *serial monogamy*, *serial cannibalism*, *serial golfer*, *serial truant* и *serial mistake* вызывают недоумение и улыбку просвещенного британского читателя.

Типичным эффектом современного инновационного процесса лингвисты, озабоченные его обеднением, называют использование «жужжащих словечек» или «фраз-однодневок» (*buzzphrases*), которые – опять-таки, будучи уместными в одних контекстах, нелепы в прочих. В качестве примера можно упомянуть *feeding frenzy*, появившуюся в британской прессе приблизительно в 1994г., заимствованную из романа Питера Бенчли «Челюсти» метафору безжалостной атаки акул (“*vicious attack on their prey by groups of sharks, leading to thrashing bodies, blood-flecked foam and dismembered corpses*”). Как отмечается сегодняшними исследователями, эта метафора, удачно применяемая в политическом дискурсе тех лет как “*any sort of over-competitive behaviour on the part of politicians, journalists or businesses*”, сегодня стала настолько стертой, что потеряла свою актуальность и даже потеряла значение (“*is now so overworked that it has become almost meaningless*”) (Quinion www).

Еще одним примером подобного типа могут стать «инновации», связанные с неологизмом 12-летней давности *road rage* = *berserk attacks by drivers on other drivers, usually for minor infractions or supposed slights*, изобретенным журналистами *the Los Angeles Times* и актуальным для той поры. Последующее настойчивое эксплуатирование этой единицы – *trolley rage* (in supermarkets), *golf rage* (attacks on other players for poor etiquette), *kennel rage* (frustrated animals in kennels turning on others), *noise rage* (violent behaviour triggered by excessive noise), and *science rage* (aggression by researchers towards referees who recommend rejection of a paper) – вызывает очередной приступ раздражения лингвистов Британских островов.

Клишированность речи как субститут инновации – главная претензия деятелей британской лингвокультуры к современной англоязычной прессе в целом. Джеральд Уинфлюу, один из активистов общества «За чистоту английского языка», так оценивает нынешний «инновационный» процесс в родном для него языке: “*I’m fed up with all of these formations, but know only too well that even if they die out or are ridiculed into obscurity, others will rise, hydra-like, to take their places*” (Winflow www). Показательно его раздраженное эссе по поводу судьбы новообразования *feel-good facto*, ставшего очередной жертвой журналистских новаций. Приведем здесь отрывок из него:

*“But the cliché which is currently making me quiver every time I see it is **feel-good factor**. This was coined by the Chancellor of the Exchequer just before the last general election, to indicate a prosperous state of affairs which made people feel good and so, by implication, want to vote Conservative. Unfortunately for him, it has turned out to be a bit of a chimera and journalists have been searching for “**the elusive feel-good factor**” for the last four years (it’s always elusive, by the way, never missing, or invisible, or indiscernible). At one point when the outlook was particularly **un-feel-good-like**, one bright spark coined **feel-bad factor** and this is now almost as popular as the original. This cliché has strength and endurance, I’m sorry to say. Hardly a day goes by in the Guardian newspaper without a sighting of it, its antonym, or some compound such as **feelgoodery**. As we are less than a year away from a general election, and the phrase has such strong political links, it is highly probable that it will stay in vogue at least twelve months more”* (Winflow www).

Выводы. Подведем итоги. Как представляется, современные инновационные процессы в массово-информационном англоязычном дискурсе далеки от реального понимания инновационности как главного фактора образования неологизмов. Сегодня трудно выделить какой-то один фактор, определяющий причины такого положения дел. Возможно, поспешные действия, предпринимаемые журналистами при копировании апробированных языковых элементов для стремительно возникающих в англоязычном социуме новых явлений и феноменов, объясняются нехваткой творческого потенциала, недостаточным или несистематическим образованием. Возможно, налицо общая тенденция к игнорированию вечных языковых ценностей. Также вполне вероятно, что внутренние резервы самого английского языка иссякли, какой бы крамольной ни показалась эта мысль для некоторых.

Так или иначе, понятно, что подобные процессы важны как объект для изучения и исследования в рамках теории межкультурной коммуникации. Дальнейшие исследования смогут дать ответ на вопрос, как будет развиваться великий феномен великого языка и какова в этом развитии роль субъекта журнализма.

Список литературы

1. Quinion M. Newspapergate. – Электронная версия на сайте www.worldwidewords.com
2. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса. – Волгоград: Парадигма, 2004. – 507с.
3. Астафурова Т.Н., Олянич А.В. Типология и классификация институциональных номинаций в англосаксонской лингвокультуре // Homo Institutus – Человек институциональный: Коллективная монография. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2005.
4. Winflow G. New or old? So-called “innovations” in Modern British Press. – Электронная версия на сайте www.newlanguage.uk

Поступила в редакцию 07.02.2005 г.

УДК 81'42

КОНЦЕПТОЛОГИЯ ДИСКУРСА, ИЛИ ДИСКУРСОЛОГИЯ КОНЦЕПТА

Приходько А.Н.

Актуальность. Термин «концептология» принадлежит Ю.С. Степанову, который ввиду особой научной привлекательности изысканий в этой области предложил его для обозначения специального направления в рамках семиотики концептов [9, с. 603]. При этом и сам феномен «концепт», попадая в фокус когнитивно-дискурсивного понимания природы и функций языка, позволяет по-новому взглянуть на него не просто как на «схваченное» знаком понятия, а как на этно-социо-рацио-лингвокультурный феномен, конституирующийся на основе процессов категоризации и концептуализации мира.

Постановка проблемы. Более или менее приемлемой дефиниции феномена «концепт» современная научная мысль не выработала. Несмотря на то, что в философии он отождествляется с «понятием» на основе их идентичной ментальной природы, наиболее часто они рассматриваются как общее и частное. Здесь мы разделяем точку зрения А. Вежицкой [2, с. 18], понимающей под концептом определенный объект из мира «идеальное», имеющий имя и отображающий культурно обусловленное представление о мире «действительное».

Нетрудно заметить, что семантико-понятийная база концепта имеет во многом наднациональный, общекультурный и, вероятно, межконфессиональный характер. Стало быть, понятие становится только тогда концептом, когда оно валоризируется, т.е. обрывает национально-ценностными коннотациями. Примером таких этноспецифических концептов являются в украинской культуре ДОБРОБУТ, КОЗАК, КУМ, в британской – PRIVACY, GENTLEMAN, HOME, ISLAND, MONARCHY, в американской – AMERICAN DREAM, MONEY, MELTING POT, DEMOCRACY [1], в немецкой – ORDNUNG, ARBEIT, HAUSHALT, REISEN, BIER, во французской – INDÉPENDENCE, DÉMOCRATIE, COVERTURE SOCIALE, INTÉGRATION CULTURELLE и т.д. Вместе с тем, совершенно очевидно, что концептуальный корпус языка формируется не только ценностными ориентирами со знаком плюс, но и со знаком минус. К последним можно отнести в нашей картине мира такие «антиценностные» феномены, как ТОСКА, ДУРАК, ЧИНОВНИК, ПОДНОШЕНИЕ, ОБЫВАТЕЛЬ, КАЗЕННЫЙ и пр., в американской – INTERFERENCE, OPPRESS, SEXISM, VIOLATION, в немецкой – CHAOS, UNPÜNKTLICHKEIT, STRESS, AUSSIEDLER, во французской LA CITÉ, LA VIOLENCE, LE CHÔMAGE, LA FRACTURE SOCIALE и пр. Однозначно негативной в большинстве культур является НЕТЕРПИМОСТЬ. При этом следует иметь в виду, что один и тот же мультикультурный концепт может нести позитивный «заряд» в одном языке (рус. ИНОСТРАНЕЦ) и отрицательный – в другом (брит. – FOREIGNER, фр. LES ÉTRANGERS), как, впрочем, и быть концептуально незначимым в третьем (нем. AUSLÄNDER). Аналогичное касается и концепта ИНДИВИДУАЛИЗМ, позитивно маркированного в британской, американской, французской и немецкой языковых картинах мира, но негативно – в русской и неопределенно – в немецкой.

Неудивительно, что именно этноспецифически окрашенные понятия представляют наибольшие трудности при межкультурной трансляции. Так, перевод концепта НАЧАЛЬНИК на немецкий возможен тремя способами (Vorstand, Obrigkeit, Chef), ни один из которых не соответствует тому специфическому смыслу, с которым он ассоциируется в нашем языковом сознании. Аналогичное можно сказать и о концептах ПРАВДА, ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ, РАЗДОЛЬЕ, УДАЛЬ, с трудом поддающихся перекодированию средствами иных языков. Нередко

концептуально дискретные подсистемы одного языка могут коррелировать с «неконцептуализированными» понятиями в другом. Так происходит, например, с идиосинкразическими парами ПРАВДА и ИСТИНА (англ. truth / нем. Wahrheit), СВОБОДА и ВОЛЯ (англ. freedom / нем. Freiheit), ДРУГ и ПРИЯТЕЛЬ (англ. friend / нем. Freund), представленными в этих языках синкретически. Более того, есть основания полагать, что некоторые лингвокультурные понятия могут вообще не иметь концептуальных соответствий в других лингвосистемах.

Относя к наиболее существенным родовым свойствам концепта такие параметры, как ментальность, этноспецифичность, эпистемичность, валоративность, нельзя обойти вниманием тот факт, что в целом концепты не являются однородными в плане своей организации, характера вызываемых ими образов, законов сочетаемости и способов комбинирования между собой. Не являются они гомогенными и в структурно-композиционном плане, а потому определенный научный интерес представляет проблема системного устройства концептуально значимых элементов лингвокультурной палитры языка.

Так, В.И. Карасик [4, с. 28] и В.А. Маслова [7, с. 152] пишут о «многомерности», С.А. Кошарная [5, с. 54] – об «объединениях» концептов, а М.В. Никигин [8, с. 266] – об их «системной организации». К структурной стороне концепта обращается и М. Шварц, различающая две ипостаси – концептотипы и идиоконцепты [11, с. 55]. Первые сохраняют категориальную информацию о классах объектов общечеловеческой значимости (концепт ВРЕМЯ ↔ категория времени). Теоретически список таких концептов является закрытым. Вторые репрезентуют образы типа СВЕТ и ТЬМА, ДОБРО и ЗЛО, ЛЮБОВЬ и НЕНАВИСТЬ, ЖИЗНЬ и СМЕРТЬ, БЛАГО и ПОРОК, существующие в ментальном лексиконе человека. Список таких концептов открыт в том смысле, что постоянно пополняется новыми единицами в зависимости от теоретической позиции исследователя. С этих позиций определение точного круга национальных концептов – задача трудноразрешимая.

Концептотипы и идиоконцепты вместе взятые составляют ту организационную систему мыслей и знаний о мире, в которой отображается познавательный опыт человека и которая с легкой руки Д.С. Лихачева вошла в научный обиход под названием **концептосфера** [6]. Не сводя концептосферу (КСф) к какой-либо лингвальной сущности, он описывает ее как некоторую целостную совокупность психоментальных представлений этноса, незримым орисолом окружающих его язык. В этом смысле вполне приемлемо рассматривать КСф как совокупность концептотипов и идиоконцептов, существующих как в ноосфере, так и в языковой картине мира. В первом случае речь идет о концептуальном «обустройстве» жизненного мира человека в целом. Отражая единый для всех когнитивный процесс, концепты этого типа универсальны, поскольку являются результатом таксономизирующей, категоризирующей и концептуализирующей деятельности всего человечества. Во втором случае мы имеем дело с их этноспецифическими трансформациями в определенной этнокультурной среде.

Придерживаясь точки зрения о том, что КСф охватывает весь совокупный набор ментальных представлений народа об устройстве мира, отражаемых языковыми формами с четко выраженной этнокультурной маркировкой, нельзя не увидеть, что эта сфера достаточно гетерогенна по своей структуре. Она как бы состоит из отдельных концептуальных участков, о которых, очевидно, следует говорить в терминах **концептополя** (КП), представляющего собой «ментально и семиотически разработанную область этнокультурного пространства» [5, с. 54]. Концептополе есть некоторое интегрированное целое, существенные признаки которого формируются через взаимосвязи его частей. КП – система.

Как известно, системой принято считать такое интегрированное целое, чьи существенные свойства формируются через взаимосвязи частей. Системная организация любого объекта или явления предполагает выделение таксонов высшего и низшего порядка, которые существуют по принципу включенности одних в состав других, а точнее – вложенности. Относительно КП

КОНЦЕПТОЛОГИЯ ДИСКУРСА, ИЛИ ДИСКУРСОЛОГИЯ КОНЦЕПТА

в этом смысле можно говорить о таксонах «макроконцепт», «гиперконцепт», «собственно-концепт» и «гипоконцепт».

Макроконцептами следует признать те (базовые) концептотипы, которые репрезентируют общечеловеческие понятия. Есть основания полагать, что макроконцепты имеют наднациональный характер, в то время как другие его составляющие – гиперконцепты (таксоны нисходящих уровней абстракции) – отличаются определенной этнокультурной спецификой. *Гиперконцепты* являются ментальными феноменами меньшего объема, чем общекультурные, но большего, чем собственно концепты, и их система упорядочивается в соответствии с принципами противопоставления. Так, в рамках макроконцепта ПРОСТРАНСТВО можно говорить о таких гиперконцептах, как «место» и «направление», а ПРИЧИНЫ – о «причине», «следствии», «условии», «цели».

В свою очередь, гиперконцепты выступают родовым понятием относительно понятий видовых – концептов, реализация которых позволяет выделять *гипоконцепты* – мельчайшие и, вероятно, далее неделимые конститuentы КП. Так, в рамках гиперконцепта МЕСТО существуют концепты «вертикаль» / «горизонталь», «сзади» / «спереди», «право» / «лево», а НАПРАВЛЕНИЯ – «вверх» / «вниз», «вперед» / «назад», «влево» / «вправо». М.В. Никитин пишет, что концептов в «некотором континууме выделяется столько, сколько подразделений в нем существенны для человеческой практики, и они настолько дискретны, насколько существенна и отработана в опыте дискретизация соответствующего участка денотативной сферы» [8, с. 269].

Представленный взгляд на структуру КСф и составляющих ее КП был бы неполным без осознания того факта, что в лингвистических исследованиях оба они нередко отождествляется с понятием **концептосистема** (КС), что не удивительно ввиду во многом пересекающихся параметров их строительных кирпичиков – концептов. Последние, входя по определению в одно концептополе, способны вступать в системные связи с конститuentами другого поля и тем самым образовывать относительно устойчивые группировки, организующие определенные когнитивно-дискурсивные пространства.

Образование ситуативно устойчивых группировок концептов обуславливается причинами дискурсивного порядка. На наш взгляд, КС – это категория дискурса, текста, жанра и идиостиля, отражающая некоторую совокупность характерных именно для данного дискурса концептов и представляющая собою такой их набор, которому вольно или невольно отдается предпочтение в том или ином режиме общения. Вот почему о концептосфере дискурса говорить нецелесообразно – корректней говорить о его концептосистеме.

Исходя из наиболее общей типологии дискурсов, предполагающей их деление на персональный (говорящий – личность во всем богатстве / бедности своего внутреннего мира) и институциональный (говорящий – представитель определенного социального института) [4, с. 6], можно предположить наличие определенных концептуальных предпочтений в том и другом случаях. Так, в политическом дискурсе это будет один набор концептов, в рекламном – другой, а в криминальном – третий. С таким же успехом можно говорить о КС религиозного (ДУША, ЛЮБОВЬ, ГРЕХ), сказки (ВОЛШЕБСТВО, ФЕЯ, ЧУДО, ДОБРО, ЗЛО) или идиодискурсе человека.

Будучи дискурсивно и/или культурально заданными ценностными ориентирами этноса или индивидуума, концепты могут конституировать КС как отдельных, так и сразу нескольких дискурсов. Так, столь дорогие немецкому сердцу ORDNUNG и VEREIN входят в концептосистемы практически всех мыслимых и немыслимых дискурсов. Общедискурсивными макроконцептами являются уже упомянутые ВЕЩЬ, СОСТОЯНИЕ, ПРИЧИНА, ПРОСТРАНСТВО, ВРЕМЯ как такие, что отражают наднациональные ценности. Концепты ПРЕСТУПЛЕНИЕ /CRIME и НАКАЗАНИЕ / PUNISHMENT [3] конституируют с высокой долей вероятности КС криминального и юридического дискурсов, а ВОЛШЕБСТВО – очевидно, только сказочного. По всей видимости, идиоконцепт ДУША / SOUL / SEELE не входит в КС юридического и делового дискурсов.

Более того, концептосистемы одного и того же дискурса могут существенно различаться в разных языках. Так, в русскоязычном досуговом дискурсе непременно будут фигурировать концепты КОСТЕР, ШАШЛЫК, ГИТАРА, тогда как в немецкоязычном с высокой долей вероятности – NATURGENIEßEN, FAHRRAD, GRILL. Задавая фактуру дискурсивного целого, концептосистемы суть довольно неустойчивые, диссипативные комплексы, констелляции которых характеризуются изменчивостью и непостоянством, поскольку концепты имеют тенденцию к миграциям из одной коммуникативной среды в другую, а когнитивно-логические связи между ними сменяют друг друга, перекрываются и объединяются. Именно набор устанавливаемых связей между компонентами КС и определяет ее принадлежность к определенному дискурсивному классу / типу.

Будучи пропущен через аксиологию этноса, концепт актуализируется в дискурсе – стиле, режиме и среде общения. Так, можно утверждать, что важнейшие ценности восточнославянской культуры ВЕРА, НАДЕЖДА, ЛЮБОВЬ, ВСЕПРОЩЕНИЕ мы исповедуем в любом режиме общения. Нередко это общение может быть концептуализированным в виде разговора по душам, плача Ярославны, кухонных посиделок или просто по принципу «Моя хата с краю...». Понятно, что в каждом лингвокультурном медиуме может быть свой доминантный дискурс, но в целом коммуникативная культура цивилизации все больше рядится в одежды консенсуса – генеральную цель общения [10, с. 112].

Вместе с дискурсивной трансформацией лингвокультурного континуума происходят и кардинальные изменения в языковых картинах мира, сопровождаемые переоценкой концептуальных ценностей. Канули в Лету наши СПАМ, ДОЛГ, КОЛЛЕКТИВИЗМ, ПЕРЕСТРОЙКА, РАЗРЯДКА, немецкие ARBEITEN / BETEN / SPAREN, KINDER / KÜCHE / KIRCHE, японские ПОКОРНОСТЬ и СДЕРЖАННОСТЬ, а им на смену приходят новые концептуальные ценности (ДОСТАТОК, ДЕМОКРАТИЯ, РЫНОК) и антиценности (БОМЖ, ПРИХВАТИЗАЦИЯ, БЕСПРЕДЕЛ, ОТМОРОЗОК) и пр. Концептуальные картины мира характеризуются в разрезе исторической динамики калейдоскопической изменчивостью, а процессы концептуализации сводятся к возведению на пьедестал логосферы одних лингвокультурных ценностей и свержения с него других.

Выводы. Подводя итог, возвратимся к названию статьи. Оно подчеркивает, что современная антропоцентрическая парадигма языкознания, будучи означенной когнитивно-дискурсивным подходом к речемыслительной деятельности, предполагает конвергентное изучение единиц языка и речи. Понимание того, что концептология, изучающая этно-социо-психо-лингво-культурную надстройку естественных языков, не может существовать изолированно от дискурсологии – науки, изучающей этно-социо-психо-лингво-культурную среду человеческого общения. Дискурс немислим вне концептосферы с ее стабильными концептополями и ситуативно меняющимися концептосистемами, а концептосфера, бесперебойно поставляющая лингвокультурный материал, живет потребностями и чаяниями дискурса, обеспечивая его живое функционирование в логосфере.

Перспективными в этом плане направлениями исследований являются: изучение отдельных концептополей; пути и способы концептуального устройства разных лингвокультурных систем на фоне универсальных и этноспецифических языковых категорий; семиозис концептосферы с учетом идио- и социолектных, гендерных, возрастных и других факторов реализации определенных концептуальных конструкторов в речи.

Список литературы

1. Белова А.Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 29. – С. 17-23.
2. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков: Пер. с англ. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1999. – 780 с.

КОНЦЕПТОЛОГИЯ ДИСКУРСА, ИЛИ ДИСКУРСОЛОГИЯ КОНЦЕПТА

3. Данилов К.В. Репрезентация концептов Crime и Punishment в британской и американской юридической терминологии: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. /10.02.04. – Саратов, 2004. – 22 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Кошарная С.А. Миф и язык: Опыт лингвокультурологической реконструкции русской мифологической картины мира. – Белгород: БелГУ, 2002. – 288с.
6. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Известия РАН: СЛЯ. – 1993. – № 1, Т. 52. – С. 3-9.
7. Маслова В.А. Homo lingualis в культуре. – Витебск: Изд-во УО “ВГУ им. П.М. Машерова”, 2004. – 214 с.
8. Никитин М.В. Основание когнитивной семантики. – СПб: Из-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. – 277 с.
9. Степанов Ю.С. Семиотика концептов // Антология «Семиотика». – М.: Наука, 2001. – С. 603-612.
10. Habermas J. Vorbereitende Bemerkungen zur Theorie der kommunikativen Kompetenz // Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie. Was leistet die Systemforschung? – Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1990. – S. 101-141.
11. Schwarz M. Kognitive Semantiktheorie und neuropsychologische Realität. – Tübingen, Basel: Francke, 1996. – 163 S.

Поступила в редакцию 10.03.2005 г.

УДК 801.8:372.41

ВОСПРИЯТИЕ ТЕКСТА В ПРОЦЕССЕ ЧТЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ

Проценко Е.В.

Актуальность. У учащихся подросткового возраста начинают ярко проявляться литературно-творческие способности, потребность сочинять небольшие рассказы, особенно стихотворения с оригинальным или заимствованным сюжетом с использованием выразительных средств языка. Литературное творчество подростков выражает их формирующееся мировоззрение, мироощущение, отношение к жизни, их удивительно ясное восприятие прочитанного, увиденного.

Восприятие текста в процессе чтения школьников актуально в аспекте «Формирования читательских умений школьников 5 класса на уроках русского языка», так как чтение, как и все другие процессы познания, начинается с восприятия какого-либо определенного объекта действительности. При чтении таким объектом является текст.

Постановка проблемы. Следует сказать, что в многообразии исследований существуют разные подходы к определению восприятия.

Так, С.Л.Рубинштейн под восприятием понимает чувственное отражение предмета или явления объективной действительности, воздействующей на наши органы чувств. «Жизненная практика, – указывает С.Л.Рубинштейн, – заставляет человека перейти от непреднамеренного восприятия к целенаправленной деятельности наблюдения; на этой стадии восприятие уже превращается в специфическую теоретическую деятельность, которая включает анализ и синтез, осмысление и истолкование воспринятого» [4, с. 226].

Подчеркивая роль восприятия в развитии личности, В.А.Сухомлинский пишет: «Восприятие – главный психологический процесс, с помощью которого предметы и явления окружающей среды, отражаясь в нашем сознании, порождают чувства и переживания. На протяжении всей жизни человека чувственное восприятие является главным каналом, по которому окружающая среда влияет на его внутреннюю духовную жизнь» [5, с.241].

Восприятие при чтении, например, пиктографического текста будет иным, чем при чтении текста, основанного на фонетическом принципе. Читающий пиктографическое письмо воспринимает текст примерно так, как воспринимается вообще любая картина. Охватив взором общий вид рисунка, читающий свободно переводит свой взор от одной детали картинки к другой, останавливается на наиболее существенных частях изображения, осмысливает содержание, переходя к менее важным деталям, вновь возвращается к уже просмотренным частям. Путь, который проделывает при этом взор читающего, не определен строго. Чтец не обязан последовательно переходить от одной определенной детали к другой. Содержание при пиктографическом письме не диктует жесткого «маршрута» восприятия: читающий может найти лишь самые общие указания в расположении частей и деталей картинки. При этом что ни картинка, то новый порядок и расположение материала, а поэтому и восприятие в процессе чтения – рассматривания протекает по-новому. Совсем иное дело – восприятие текста фонетического письма. Если в пиктограмме главное – содержание образа-картинки, то в фонетическом письме содержание выражено в виде записи речи. Поэтому восприятие при чтении фонетического письма включено в совсем иной мыслительный процесс, чем при чтении пиктографического письма: если в последнем случае читающий идет непосредственно от

ВОСПРИЯТИЕ ТЕКСТА В ПРОЦЕССЕ ЧТЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ

восприятия картинки к ее смыслу, то при фонетическом письме он от восприятия текста переходит к смыслу написанного через понимание слов соответствующего языка.

Как утверждают психологи, успех восприятия фонетического текста в процессе чтения зависит от многих факторов (внутренних, внешних): внимания, обстановки, освещения, шрифта и т.д.

Уровень восприятия школьником различных видов текста устанавливается на основе анализа результатов читательской деятельности. Трудность в определении уровня восприятия обуславливается как своеобразием, неповторимостью, возможностью их разной трактовки, так и сложностью процесса восприятия, необходимостью учета разных его сторон, и прежде всего эмоций, воображения и мышления.

Поскольку текст (художественный, публицистический, научный) допускает возможность различных трактовок, в методике принято говорить не о правильном, а о полноценном восприятии. Ученые под полноценным восприятием понимают способность читателя воспроизводить в воображении картины жизни, созданные автором, размышлять над мотивами, обстоятельствами, определять авторскую позицию. Полноценное восприятие свидетельствует о высоком уровне развития школьника.

Согласно исследованиям Н.Р.Львова, существуют два уровня восприятия, характерные для учащихся [1].

Так, например, учащиеся первого уровня, младшие школьники, не могут самостоятельно, без помощи взрослого, осознать идейное содержание текста; дети этого уровня не могут по описанию воссоздать в воображении образ ранее неизвестного предмета, а воспринимают его только на эмоциональном уровне: «страшно», «смешно». Следовательно, не могут оценить соответствие содержания и формы.

Учащиеся второго уровня, подросткового возраста, уже приобрели некоторый читательский опыт, их навык стал значительнее. Освоение языковых средств для данного возрастного периода автоматизировано, так как учащиеся не ограничиваются только чувственной, эмоциональной реакцией на прочитанное, они стремятся к осмысленному уяснению прочитанного.

Наряду с уровнями, описанными М.Р.Львовым, существует классификация Н.Д. Молдавской [2]. Как уже было отмечено выше, уровень восприятия устанавливается на основе результатов читательской деятельности (ответов на вопросы и постановки вопросов к тексту). Поэтому уровни восприятия, выделенные Н.Д. Молдавской, описываются с точки зрения способности или неспособности учащихся выполнять указанные виды деятельности. Рассмотрим уровни восприятия, начиная с наиболее низкого, то есть с их качественного показателя.

1. Фрагментарный уровень

У школьников, находящихся на данном уровне, отсутствует целостное представление, их внимание сосредоточено на отдельных событиях, они не могут установить связи между эпизодами. Непосредственная эмоциональная реакция при чтении или слушании текста может быть яркой и достаточно точной, но ученики затрудняются в словесном выражении своих чувств. Их воображение развито слабо. Отвечая на вопросы учителя, школьники не обращаются к тексту, неохотно выполняют задания, часто отказываются размышлять. При постановке вопросов к тексту дети, находящиеся на фрагментарном уровне восприятия, или вовсе не справляются с заданием, или ставят один-два вопроса, как правило, к началу текста.

2. Констатирующий уровень

Читатели, относящиеся к данному уровню, отличаются точной эмоциональной реакцией, способны увидеть смену настроения, однако выразить свои ощущения им еще трудно. Воображение у них развито слабо, воссоздание образа подменяется подробным

перечислением отдельных деталей. Внимание детей сосредоточено на событиях, они легко восстанавливают их последовательность, но не всегда понимают, как сюжеты связываются друг с другом. При постановке вопросов к тексту читатели, находящиеся на констатирующем уровне, стремятся как можно подробнее воспроизвести событийную сторону.

3. Уровень «идеи»

Читатели третьего уровня обладают развитым воображением, любят перечитывать текст, размышлять над прочитанным. Дети способны определить назначение того или иного элемента в тексте. Их обобщение выходит за рамки конкретного образа.

Таким образом, проблема восприятия текстов является малоизученной, нет единой классификации уровней восприятия.

Как правило, первое восприятие, с которым сталкиваются дети, – это зрительное. Первые попытки систематического исследования процесса чтения были сделаны французским ученым Жавалем, который в 1879 г. исследовал проблему движения глаз при чтении. Эту проблему, кроме того, изучали такие ученые, как Т.Г.Егоров, Л.М.Шварц, О.А.Андреев, Л.Н.Хромов, которые акцентировали внимание на технике восприятия текста движением глаз.

Ученые утверждают, что движение глаз не является непрерывным. Они двигаются по строчкам с большой скоростью, скачкообразно, останавливаясь после каждого скачка. Скорость движения глаз неконтролируемая. Дело в том, что скорость движения глаз зависит от количества остановок движения глаз.

Чтец читает только во время остановок, когда глаза фиксируют графическое изображение. Во время движения не может произойти восприятие информации. Остановка (фиксация) составляет приблизительно $\frac{1}{4}$ долю секунды. Количество остановок на строке бывает разной. Оно не зависит от количества слов или букв в строке, так как фиксация глаз может быть как между словами, так и на середине слова. Количество остановок изменяется в зависимости от ряда условий: от структуры слова, от того, насколько оно знакомо, употребляется в прямом или переносном значении, а также от умения человека читать: для тех, кто читает хорошо, требуется меньше остановок, чем для читающих плохо.

Наряду с движением глаз слева направо по строке часто можно заметить и движение глаз в обратную сторону. Обратные движения (регрессии) часто связаны с трудностями текста, относящимися либо к содержанию (непонятное слово), либо к оформлению (стертое, нечеткое или ошибочное написание слова). Поэтому чем трудней текст и чем хуже его оформление, тем, как правило, чаще возникают обратные движения.

Далее следует смысловое восприятие. Оно обеспечивается таким приемом, как чтение вслух учителем или одним из учащихся. При всех видах восприятия текста учащимися огромное значение имеет проверка восприятия – это уяснение учителем эмоциональной реакции детей на понимание общего смысла текста. Данный прием контроля восприятия можно использовать в пятом классе, так как это возраст младших подростков. Самый эффективный прием на данном этапе – беседа. Однако число вопросов, обращенных к детям, не должно быть велико: три-четыре, не более, так как объем внимания детей данного периода составляет 5 объемов восприятия [3].

В методической литературе выделяются приемы, которые помогают учащимся овладеть смысловым восприятием на уроках русского языка в младших подростковых классах. К ним относятся:

- 1) предварительная беседа или рассказ учителя в целях введения учащихся не только в тему текста, но и в ту эпоху и среду, которая изображается автором;
- 2) выразительное чтение самим учителем, благодаря которому многое в прочитанном становится понятным учащимся без дальнейших разъяснений;
- 3) выборочное чтение;
- 4) последующая работа в классе над чтением учащихся.

ВОСПРИЯТИЕ ТЕКСТА В ПРОЦЕССЕ ЧТЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ

Выводы. Таким образом, на основании рассмотрения основных аспектов восприятия текста в процессе чтения учащихся можно сделать следующий вывод: восприятие различных видов текстов, во-первых, расширяет и углубляет интеллект учащихся, развивает умственные способности, обогащает их знания и эмоции; во-вторых, служит средством воспитательного воздействия на учащихся; в-третьих, способствует обогащению и развитию языка учащихся их словарного запаса.

Список литературы

1. Львов М.Р., Горецкий В.Г., Сосновская О.В. Методика преподавания русского языка в начальных классах. – М.: Академия, 2000. – 368 с.
2. Молдавская Н.Д. Литературное развитие школьников в процессе обучения. – М.: Просвещение, 1976. – 224 с.
3. Немов Р.С. Психология: В 3 т. – М., 1996. – Т. 1. – 540 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад.школа, 1976. – Т.1. – 570 с.

Поступила в редакцию 09.03.2005 г.

УДК 81.161.2'373

КОГНИТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ДЕНОТАЦИИ УКРАИНСКОЙ ЗАГАДКИ

Селиванова Е.А.

Загадка как семиотический феномен представляет собой целостный микротекст-диалог, коммуникативными шагами которого являются собственно загадка и отгадка. Их дискурсивное сотрудничество всецело зависит от стратегической программы и ее семиотического воплощения в первом компоненте, соединяющем мастерство шифровки и подсказки денотата-отгадки. «Сознательное шифрование отношения знака (текста загадки) к денотату (отгадке) является принципом существования загадки и дает повод для изучения принципов художественного преобразования действительности в разрезе общесемиотической проблемы отношения знака к денотату» [5, с. 283]. Семиотическая природа загадки различных культур рассматривалась в работах многих ученых, в основном, в ключе структурализма и логической семантики (А.Н. Афанасьев, Э. Кенгс-Маранда, Ю.И. Левин, Е.М. Мелетинский, Г.Л. Пермяков, В.Н. Топоров и др.). Однако исследователи загадок при проецировании структуры загадки на истинностную семантику денотата сталкиваются с неустранимым фактором этнического сознания во всем многообразии его познавательных психических функций, которое не позволяет алгоритмизировать соотношенность структуры загадки с ее денотатом. Помехами в данном случае являются разнообразие и многоплановость механизмов симулятивного ассоциирования донорской концептуальной сферы знаков первого компонента диалога с реципиентной сферой второго, а также использование ресурсов парадоксальности этносознания, преломляющихся в особом, смешанном (пропозитивно-метафорическом) синтаксисе собственно загадки.

Устранение этих помех возможно лишь посредством привлечения теоретического потенциала и практических разработок современной когнитивной лингвистики, имеющей в данном случае высокую объяснительную силу, ибо «акты семиозиса и номинативные акты предполагают предсуществование им определенной когнитивной инфраструктуры мозга с языковой способностью как ее главной составляющей» [4, с. 306].

Цель нашей статьи – проанализировать глубокий когнитивный план содержания украинской загадки как знака, проецируя ее поверхностную синтаксическую структуру на концептуальную модель денотата отгадки, и выявить тем самым психокогнитивные механизмы создания данного семиотического феномена.

Актуальность такого подхода заключена в возможности объяснения семиотической уникальности загадки с учетом исследовательских принципов современной когнитивно-дискурсивной лингвистической парадигмы и с привлечением новейших разработок таких приоритетных отраслей языкознания, как лингвокультурология, этнолингвистика, лингвесемиотика и т. п.

Предложенная нами методика концептуального моделирования базируется на реальных механизмах работы человеческого сознания, которое получает информацию из внешнего мира, перерабатывает ее, сохраняет, определенным образом «упаковывая», и использует в различных целях. Мы исходим из коннекционистской и энграммной природы памяти и особой квантово-волновой способности кодирования и перекодирования информации человеческим мозгом [см. 2; 3; 5]. Концепт в соответствии с положениями о холистической [13, с. 23] и синергетической природе сознания рассматривается нами как информационная структура,

разносубстратная единица памяти, включающая совокупность знаний о познаваемом объекте, приобретенных путем взаимодействия пяти психических функций сознания (мышления, ощущений, чувствований, интуиции, трансценденции) [11] и коллективного бессознательного.

Постановка проблемы. Для целей нашего исследования наиболее оптимальной является разработанная нами в монографии «Когнитивная ономазиология» модель ментально-психонетического комплекса (МПК), которая отображает нелинейный психофункциональный континуум сознания, базирующийся на корреляции указанных пяти познавательных подсистем и коллективного бессознательного. Компонент мышления, взаимодействующий с ощущениями, чувствованиями, интуицией, трансценденцией через формирование образов, представлен ядром МПК – слотами пропозициональных структур буквальная истинностной информации, вербализованной в прямых значениях языковых знаков. Пропозиции коррелируют с терминалами метафорических моделей фигурального представления информации (ассоциативно-терминальной частью), модусом как оценочно-эмотивным показателем и концептуальным планом как прагматическим компонентом [7, с. 109-152].

Экспланаторные возможности МПК были подтверждены не только при исследовании мотивации номинативных единиц [9, с. 451-457], в том числе фразеологизмов [10], ряда языков, но и при анализе когнитивной природы синтаксических структур с образно-метафорическим компонентом в русском и украинском языке [8, с. 55-59].

Семиотическая форма загадки демонстрирует корреляцию различных составляющих МПК. К примеру, в загадке *Вийшла з відкись гарна дівка, на ній стрічка-семицвітка, а де з річки воду брала, там коромисло зламала* представлен метафорический сценарий, фиксируемый терминалами модели. С данным сценарием на основе симуляции его субъекта, объекта и комитатива коррелирует пропозиция модели денотата-отгадки *Веселка*. Субъект и его квалитатив фиксируют модус концепта, в частности, его позитивную оценку, исходя из эстетической оценки этносом красоты юной девушки. Модус заложен и во внутренней форме наименования отгадки. Подобная антропоморфная симуляция денотата загадки базируется на культурном архетипе красоты украинки, идентифицируемой на основе детали ее национального костюма – лентах семи цветов, соответствующей комитативу с качественно-количественным атрибутом. Данный компонент, вербализованный в приложении, более точно указывает на отгадку на основе сходства с семью спектральными цветами радуги. Объект метафорического сценария является проекцией сходства по форме со зрительным гештальтом концепта, подтвержденного интертекстуальными связями с другими загадками (*Червоні коромисла через річку повисли*) или произведениями украинского фольклора, литературы. Предикаты и локативные компоненты сценария служат фоном, создавая динамику сюжета, и не связаны с пропозицией концепта отгадки. Тем самым, в данном тексте декодирование денотата происходит на основе опознания адресатом ряда компонентов соответствующей структуры знаний: зрительного гештальта, невербального мыслительного фрагмента, метафорического сценария, модуса, архетипа бессознательного.

Поскольку расшифровка денотата загадок осуществляется путем отбора информации о нем и переработки на этой основе плана содержания текста, данный механизм требует терминологического обозначения. Мы называем его концептуальной фильтрацией, результатом которой является отгадка. В процессе фильтрации происходит переработка и распределение двух стратегических программ дискурса загадки: шифровки и подсказки. Фигуральная информация шифра пропускается через фильтры концепта отгадки и, соединяясь с буквальной, приводит к разгадыванию.

Концептуальным фильтром может выступать и целостный пропозициональный сценарий, отражающий сущностные свойства денотата и представленный в семиотической форме загадки словами в прямых значениях. Такие загадки можно квалифицировать как референциально-логические. Их отгадка может быть инициирована экспликацией вопросительного компонента (локатива, субъекта, объекта): *Голі поля, мокне земля, дощ*

поливає – коли це буває? (Восени); Не ходжу я, а скакаю, бо нерівні ноги маю [...] Часом лізу я у шкоду, їм капусту на городах, моркву, ріпу, буряки. Відгадайте – хто такий? (Засць); Що можна бачити з заплющеними очима? (Сон). Еллипсис денотата в позиціях суб'єкта или об'єкта переносит основную пропозиціональну нагрузку на предикати, квалитатив и иные аргументы диктума МПК: *І в огні не горить, і в воді не тоне (Лід); Весною біле, літом зелене, восени жовте, зимою добре (Груша); Взимку горою, а літом водою (Сніг); Куди ступиш – всюди маєш, хоч не бачиш, а вживаєш (Повітря).* Пропозиціональний сценарий может строиться по принципу отрицания и противопоставления денотату знаков об'єкта или суб'єкта: *Кинув не палку, піймав не галку, скубу не пір'я, їм не м'ясо (Риба); Солоне, а не сіль, біжить, а не річка, блищить, а не золото. Коли б угадати та менш його знати (Сльоза).* Средством декодирования может выступать отрицание одного из значений полисеманта или омонима: *Мас гребінь – не може ним чесатися (Півень); Не горить, а гасити доводиться (Ванно); Що за штука і день і ніч стука (Годинник).*

Достаточно распространенной в украинских загадках, которые можно назвать образно-ассоциативными, является концептуальная фильтрация, основанная на переинтерпретации образно-метафорического сценария, вербализованного знаками иной предметной сферы (донорской), в отличие от реципиентной сферы отгадки. Переинтерпретация рассматривается фразеологами как трансформация значения, А' высказывания А в значение, В' по принципу R [1, с.52]. Синтаксис таких загадок является полностью метафорическим, отображая целостную пропозициональную информацию предметной области шифра. Нередко шифром выступает концептуальная сфера быта народа, которая используется для кодирования природных явлений, астрономических объектов и т. д. Так, в загадке: *Пішла пані до льогу, насипала гороху; вернулася з льогу – нема гороху (Сонце і зорі) –* внимание адресата сосредоточено на причинно-следственных отношениях между появлением и исчезновением суб'єкта и собирательного об'єкта, несмотря на грамматическое несоответствие рода суб'єкта и наименования отгадки. Поддерживающим фактором декодирования служат внутрижанровая интертекстуальность парадигматики ассоциаций, в частности уподобление звезд горошинам (ср. *Розстелений кожушок, на нім посіяний горошок (Небо і зорі); На рогожці розіслані горошки, а в середині півбублика (Зорі і місяць).*). Такая, по словам Р. Якобсона, «тропическая интертекстуальность» [12, с. 324] обеспечивает расшифровку метафорических сценариев из сферы животного мира, кодирующих природные явления на фоне гиперболизированного контраста, зрительных и слуховых гештальтов: *Чорна корова весь світ поборола, а білий віл всіх людей підвів; Чорна корова всіх людей поборола, а біла кобила всіх зведе (Ніч і день); Біг кінь білобокий через Дунай глибокий, як упав – заіржав, увесь світ задрижав; Як сіробокий кінь заіржав, то весь світ задрижав (Грім).* Выявление денотата в подобных случаях опирается и на культурную компетенцию отгадывающего. Так, описание красивой девушки в красивой одежде и украшениях соотносится с национальным символом украинцев – калиной: *У вінку зеленолистім, у червоному намисті видивляється у воду на свою хорошу вроду.* Подсказкой является квалитатив цвета, интерпретируемый как качество партонима денотата. Гиперболизация, нередкая для метафорических сценариев, также облегчает поиск отгадки: *Реве віл на сто гір, на сто кроків, на сто потоків (Грім); Махнула птиця крилом – закрила півсвіту чорним рядом (Ніч).*

Как видим, переинтерпретация денотата нередко имеет биоморфную природу: уподобление живому неживого является когнитивной базой метафорических сценариев с имплицитным или вопросительным суб'єктом, декодирование которого осуществляется на основе фоновых знаний: *Звечора вмирає, вранці оживає (День); Що коло тебе біжить, а не догониш? (Тінь); Живе – лежить, помре – побіжить (Сніг).* Опора шифра метафорического сценария загадки на фоновые знания нередко опосредована акцентуацией точного количества (*У двох матерів по п'ятеро синів (Руки і пальці); Жило чотири брати, всі Кіндрати, два біжать, два доганяють і ніяк не доженуть (Колеса у возі); Виходило дванадцять молодців, випускало п'ядесят два соколи та триста шістдесят п'ять лебедів (Місяці, тижні, дні)*) или количества, которое воспринимается как приблизительное, неопределенное множество

(Сто один брат – всі в один ряд зв'язані стоять (Паркан); Сидить баба серед літа, в сто сорочок одіта (Капуста)).

Концептуальними фільтрами декодування образно-асоціативних загадок служать стандартизація логічних відношень умови і следствия (*Іде лісам – не шелестить, іде водою – не плюскотить (Промінь сонця); Хлопець Мартин похилився через тин. А дівчина Гапка: “Яка в тебе гарна шапка [...] Як прилетять горобці, буде тобі, як вівці від сірого вовка” (Соняшник)*); парадоксальність ситуації на основі відсутності зброї дії – інструментива (*Без сокири і дрючків ставить міст через річки (Мороз); Зубів не має, а кусає (Кропива)*); контраст (*Усі пані скинули жупани, а один пан не скинув жупан (Листяні та вайне дерево); Сидить Пахом на коні верхом, книги читає, а грамоти не знає (Окуляри)*); розрив прототипичного призна предмета або явлення (*Круглі озера ніколи не замерзають (Очі); Стоїть корова посеред моря, черево сухе, а спина мокра (Стіл); Є на світі кін – всьому світу не вдержати (Вітер)*); гештальт (*Воронько біжить, а оглобелки стоять (Веселка)*); гіперболізація (*Довга Настя простяглася, якби встала, то б неба дістала (Дорога)*) і т. д.

Третій тип концептуальної фільтрації вважається найбільш розповсюдженим і оптимальним для загадок, так як він використовується при декодуванні синтаксических структур, що об'єднують в собі метафорическу переінтерпретацію концепта відгадки з її пропозиційними компонентами. Семантическа природа таких загадок парадоксальна, бо базується на структурах змішанного типу. Підказкою для виявлення денотата можуть служити практически всі аргументи пропозицій, за виключенням суб'єкта або імпліцитного, або метафорического. Суб'єкт в рідких випадках може бути представлений гіперонімом відгадки: *Летів птах через дах, сів на воротах в червоних чоботях (Лелека) – або поряд отрицаний (Ні рак, ні риба, ні звір, ні птиця, голос тоненький, а ніс довгенький: хто його уб'є, той кров свою проллє (Комар))*.

Концептуальними фільтрами можуть виступати предикати (*Текло, текло – та й лягло під скло (Вода й лід); Коло бабусі сидить дід у кожусі, проти пічки гріється, без водички мисться (Кіт)*); локатив (*Сидить баба на грядках, вся закутана в хустках (Капуста); Що то за Мартин дереться на тин? (Хміль)*); квалітатив (*Що то за коні в гаю на припоні: довгасті, голчасті, зеленої масті, нікого не возять, лише солі просять (Огірки)*); фабрикатив (*Біжить свинка, срібна стинка, а хвостик конопляний (Голка з ниткою); Поля скляні, межі дерев'яні (Вікно)*); квантатив (*Що то за птах, що на вісьмох ногах? (Комар)*) і т. д. Нерідко пропозиція МПК денотата представлена знаками декількох слотів: *Сам вечірньої години заховався в куц каліни, – та на дудочку одну грає пісню чарівну (Соловей) – темпоративом, локативом; Чорний Іван, дерев'яний каптан: де носом проведе, там помітку кладе (Олівець) – квалітативом, фабрикативом, предикатом, трансгрессивом. Пропозиція може бути встроена в метафорический сценарій, спосібствує дешифровке відгадки: *Торох, торох, розсипався горох, Почало світати – нема що збирати (Зірки)*.*

Чрезвычайно висока фільтраційна здатність гештальтів, фоном яких вважається метафорическа переінтерпретація, так як описання зовнішнього виду денотата здійснюється знаками різних предметних сфер, що створюють гештальт: *Назад вилиця, спереду шильце, спереду чорне сукенце, під сподом – полотенце (Ластівка); Колючий клубочок прибіг у садочок (Іжак); Снігові поля, чорні грачі, хочеш розумним бути – бери та вчи (Книга); Згорнеш – клинець, розгорнеш – млинець (Парасолька)*. Декодування загадок нерідко використовує кореляцію образів з відчущеннями в структурі МПК: *Червоний колір, а винний смак, кам'яне серце, в чому це так? (Вишня); Сама холодна, а інших припіка (Кропива); Сиділа старуха в дев'ятьох кожухах; хто побаче, той заплаче (Цибуля)*.

Концептуальним фільтром відгадки служить модусний компонент, сигналізуючий об оцінці носителями мови той або іншої реальності: *Голуба хустина, жовтий клубок; по хустині качається, людям усміхається (Небо і сонце); Всі його люблять, всі його чекають, а хто*

подивиться – кожен скривиться (Сонце); Не руками слувалося, не руками і ткалося. Сидить злодій тихо, тихо, комусь буде лихо-лихо (Павук). В загадках фиксируется стереотипное оценочное отношение этноса к определенным реалиям на фоне интерсемиотических связей: *Б'ють мене ціпами, ріжуть мене ножами; за те мене отак гублять, що всі мене дуже люблять (Хліб); Мене просять і чекають, а як покажусь – утікають (Дош).*

Выводы. Таким образом, процедура поиска отгадки представляет собой сложный психокогнитивный механизм, базирующийся на семиотической форме загадки и структуре знаний о денотате, включающий использование буквальноей информации знаков, соответствующих слотам пропозиции, ее модусу; переинтерпретацию донорских метафорических сценариев на основе подобия сенсорики, гештальтов, стандартности ситуаций с учетом культурных стереотипов, архетипов и интерсемиотических связей, а также переработку парадоксальной информации, заложенной в смешанном синтаксисе загадок и опосредуемой гиперболизацией.

Список литературы

1. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Идиоматичность и идиомы // Вопросы языкознания. – 1996. – № 5. – С. 51-64.
2. Залевская А.А. Введение в психолингвистику. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 2000. – 382 с.
3. Кругликов Р.И. Творчество и память // Интуиция, логика, творчество. – М., 1987. – С. 23-35.
4. Кубрякова Е.С. Язык и знание. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
5. Левин Ю.И. Семантическая структура загадки // Паремнологический сборник. – М., 1978. – С. 283-313.
6. Найссер У. Что такое когнитивная психология? // П.Я. Гальперин, А.Н. Ждан История психологии. XX век: Хрестоматия. – М.: Академический проект, 2003. – С. 588-599.
7. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология. – К.: Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
8. Селиванова Е.А. Когнитивные модели синтаксических структур с образно-метафорическим компонентом // Межкультурные коммуникации: пространство и время. – М.: Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 2004. – С. 55-59.
9. Селиванова Е.А. Психокогнитивные основания мотивационных процессов в языке // *Słowo. Tekst. Czas* VII. Новые средства языковой номинации в новой Европе. – Szczecin, 2004. – S. 451-457.
10. Селиванова О.О. Нариси з української фразеології (когнітивний та етнокультурний аспекти). – Київ-Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
11. Юнг К.Г. Психологические типы. – М.: Университетская книга, 1996. – 343 с.
12. Якобсон Р. Работы по поэтике. – М.: Наука, 1987.
13. Langacker R.W. An Overview of Cognitive Grammar // *Topics in Cognitive Linguistics*. – Amsterdam, 1988. – P. 23-45.

Поступила до редакції 18.02.2005 р.

УДК 811.161.1'38+42

О ПОЛИКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ТЕКСТА НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Синица И.А.

Актуальность. Поликультурность страны, общества – явление историческое, поскольку необходимо должно иметь предпосылки для своего возникновения, социально-экономические и политические условия для становления и развития. В каждый период развития государства его поликультурность проявляется по-разному. Нередко дефицит историко-культурной информации и мифологизированные знания порождают деформированное сознание, неправильную оценку исторической действительности. Особенно, если этому способствует искаженное культурное пространство. Достичь адекватного понимания конкретной исторической ситуации может помочь анализ, сопоставление и оценка фактов исторической действительности, зафиксированных авторами-исследователями в научных текстах.

Изучение научного стиля конкретно-исторически, в процессе его развития, представляется обоснованным, так как формирование его происходит в связи с развитием научного мышления, с историей самой науки, с дифференциацией наук, с историей развития национальных языков.

Постановка проблемы. Изучение истории русского литературного языка XIX в. на Украине невозможно без учета влияния на его развитие языка передовой украинской интеллигенции того времени. Многие писатели и ученые Украины оставили значительный след как в украинской, так и в русской культурах и, таким образом, прямо или косвенно способствовали становлению русского литературного языка во всем разнообразии и богатстве его стилей. При этом, в силу двойственной природы функционального стиля (экстралингвистической и собственно лингвистической), особое внимание следует уделять экстралингвистической стороне и ее интерпретации в языковых фактах, поскольку именно она является одним из источников неисчерпаемых возможностей каждого стиля, зачастую определяя особенности функционирования языковых элементов в речи.

В научных произведениях Н.И. Костомарова, М.П. Драгоманова, великих представителей украинской и русской культур середины XIX в., много сделавших для их развития, отражается не только языковая, но и общекультурная ситуация в России и Украине того времени, связанная с определенным концептуальным подходом к проблеме истории Украины и поэтому характеризующая определенным образом русско-украинские культурные отношения названного периода. Следует сказать, что исторические исследования названных ученых написаны преимущественно по-русски. Факт использования русского языка нередко трактовался как свидетельство денационализации автора и оценивался как измена своей национальности. В связи с этим, на наш взгляд, аргументированно звучат мысли, высказанные М.П. Драгомановым: «Щодо того, що Костомаров списав томи по-московському, то як його за те покарати українцеві, коли все-таки Костомаров писав переважно про Україну, а до того, виходячи з українства, перевернув зовсім історію і Північної Русі, Московщини, і виробив в усій Росії наукову підставу для думок федеральних», и дальше: «Ні один серйозний націоналіст український не може відректи Костомарову заслуг для українства» [2, с.453-454]. Очевидно, поэтому можно говорить лишь о внешнем российском влиянии, отразившемся в

принятии русского языка, русской государственности и т.д. Подобно воспринимали русскую культуру Т.Г. Шевченко, Н.В. Гоголь и мн. др., оставаясь при этом духовно близкими украинскому народу, его земле и традициям.

Общественное состояние мысли в конкретном научном тексте опосредованно воплощается в различных особенностях функционирования языковых единиц, что составляет часть культурологического проявления действительности в ткани научного повествования.

Требование терминологичности, заданное самим понятием научной речи, сужает степень влияния культурных факторов на язык, однако не уничтожает полностью их значимости для данного стиля. Терминологизация различной степени наблюдается при функционировании большинства слов, входящих в научный контекст, однако разная степень точности и однозначности наблюдается у слов или лексико-семантических вариантов слов с неодинаковой культурной усвоенностью, употребительностью в определенный период и определенным автором.

В произведениях Н.И. Костомарова, М.П. Драгоманова группы этнонимов (*малоруссы, малороссы, украинцы, малороссияне; великоруссы, великороссияне, москаль; поляки, ляхи*), а также группы эквивалентных этнопонимов, которые отражают реально существующую в русских научных текстах XIX в. сдвоенность терминов, а также сдвоенность мировосприятия на культурном уровне (по Г.Х. Гадамеру, «горизонт» русского и «горизонт» украинца), имеют на лингвистическом уровне конкретную функциональную нагрузку, и, таким образом, их синонимические ряды, наблюдаемые в научном историческом тексте, не являются проявлением избыточности и не противоречат требованию терминологичности. Например, синонимы *москаль* и *великороссиянин*, использованные автором в одном предложении, не только исключают тавтологию, но и выражают дополнительную экспрессивность в первом слове и официальную нейтральность авторского комментария (авторский «горизонт») во втором слове: *«Настроенные против москалей, козаки стали везде задерживать, грабить и оскорблять великороссиян, где только встречали в своей земле»* [4, с.355]. При этом синоним *москаль* вызывает эффект «имплицитной прямой речи» казаков, выводя, таким образом, этот синоним на «горизонт» данных исторических персонажей. Аналогично дополнительную экспрессивность несет данная лексема и в следующем примере: *«Киевские мещане не терпели москалей, потому что имели, более чем другие малороссы, частые столкновения с ратными людьми и желали, чтоб этих гостей от них выгнали»* [4, с.356]. Экспрессивность здесь поддерживается значением глагола *не терпеть* [1, с.401], называющим действие, производимое *киевскими мещанами*. Поэтому субъекты высказываний (*козаки, мещане*) представляют свой «горизонт», в пределах которого допускается в научном тексте функционирование экспрессивной лексемы, актуализирующей культурный контекст, который в свою очередь и поддерживает ее экспрессивное значение.

Интересным представляется и авторский комментарий коннотаций, соответствующих данной историко-культурной ситуации, возникающих при употреблении пары синонимичных лексем *поляки – ляхи*. М.П. Драгоманов пишет: *«Ляха украинец ненавидел всегда, но не как человека чужой нации, даже не как человека чужой веры, а как лицо, с которым связывается понятие о заедании чужого труда, о насилии и развращении его жены и дочери. «Тікай ляше, – говорить одна украинская пословица, – бо все, що на тобі, то наше!» И потому-то украинец пользуется всяким случаем выгнать «ляшків-панків геть аж за Віслу»* [3, с.37]. Автор одновременно комментирует и особенности коннотативного значения лексемы *лях*, и культурологическую парадигму, имплицитно возникающую при употреблении данной лексемы. Последующий научный текст не содержит лексемы *лях*, обладающей коннотативной семантикой, за исключением цитированных песен или прямой речи персонажей. Автор предпочитает, очевидно осознанно, употреблять стилистически нейтральную лексему *поляки*, функционирующую в научном тексте как термин, таким образом отражая и авторское отношение к данному факту.

О ПОЛИКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ТЕКСТА НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Украинские лексические вкрапления включаются в русский научный обиход в качестве своеобразного термина, расширяющего культурологическое понимание сказанного (например, лексема *рада*, не выделяемая ни одним из авторов из всего массива текста), или функционируют как связанные в употреблении слов, семантическое поле которых действительно только на «горизонте» того или иного исторического персонажа, в его прямой или имплицитной речи (например, *горшка*, *батько*, *намиснык* и др., выделяемые авторами графически как иноязычные вкрапления): «*Выговский...выкатил им горилки, ...и ласковым обращением расположил к себе*» [4, с.316]; «*Иные же вовсе не сносились со своим «батьком»*» [4, с.181]. Двойная отнесенность таких лексем (к системе литературного языка и к системе метаязыка науки) осложняется тем, что эти две системы находятся в разных культурных и языковых сферах действительности (украинской и русской). Таким образом, лексему можно рассматривать как элемент, создающий новые знания в новых условиях благодаря своей двойной языковой референции.

Помимо подобных случаев использования украинских языковых элементов, в исторических произведениях данных авторов можно установить особенности функционирования украинской прямой речи исторических персонажей в русском научном тексте. Данные фрагменты представлены в текстах, как правило, без перевода либо в адаптированной к русскому правописанию форме, либо в оригинальном правописании, что придает национальный колорит и фольклорную насыщенность логичным структурам научного исследования. Подобное замечание относится и к цитированию украинских народных дум и песен, которые используются учеными-историками как литературные памятники-свидетельства тех или иных исторических событий.

Выводы. Литературные языки тесно связаны с историей культуры того или иного народа, поэтому в данном случае украинская культурная традиция посредством эмоционально-образной сферы украинского и русского литературных языков находит свое выражение в специфике функционирования украинской лексики в русских научных текстах. Близость данных культурологических сфер облегчает гармоничное вхождение элементов одного языка в ткань другого различными способами, обнаруживая при этом как стремление обогатить русский контекст новым экстралингвистическим наполнением, так и способность своим функционированием реализовывать экспрессивно-образную сторону научного исторического знания.

Список литературы

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т.4. – М.: Русский язык, 1982.
2. Драгоманов М.П. Листи на Наддніпрянську Україну // Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці: У 2-х томах. Т.1. – К.: Наукова думка, 1970. – С.428-482.
3. Драгоманов М.П. Малороссия в ее словесности // Драгоманов М.П. Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»). – К.: Либідь, 1991. – С.5-45.
4. Костомаров Н.И. Собрание сочинений. Исторические монографии и исследования. Кн.1. – Спб. 1903.

Поступила в редакцию 01.02.2005 г.

УДК 811.11(075.8)

ПОНЯТТЯ ТИПОЛОГІІ ТЕКСТІВ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Сологуб Л.В.

Актуальність. У сучасній лінгвістиці для характеристики сталих текстових форм і конкретної реалізації даної форми у мовленні використовують термін „тип текста”. Під цим терміном ми розуміємо форму текста, в якій реалізується комунікативний намір мовця і яка створюється за певними правилами і нормами. Кожен конкретний текст поряд із граматичними, лексичними, фонетичними та іншими особливостями своєї структури володіє також спеціальними для даного типу тексту ознаками. У самій назві типу тексту закладена пресупозиція, тобто в процесі його номінації розкривається і в якійсь мірі визначається основний прагматичний напрямок самого текста. Типи текстів можуть бути точно обумовлені лише у тому випадку, коли враховуються взаємодії у їх створенні загальнозначущих (структурно-семантичних, жанрово-стилістичних і функціонально-стилістичних) факторів.

Вступ до проблеми. На даний час можна виділити декілька визначень типів текстів. Під різними типами текстів визначаються класи текстів, які характеризуються визначеними лінгвістичними і екстралінгвістичними ознаками [7, с.190]. К.Ермерт підкреслює абстрактний характер цього поняття: „тип текста формально можна визначити як клас чи сукупність віртуальних текстів, які мають одну або декілька спільних рис” [цит.за 7, с.190]. У.Енгель вважає, що тексти характеризуються визначеними, повторюваними ознаками і це дозволяє співвідносити окремі екземпляри текста із визначеними типами текста. При цьому деякі зовнішні, немовні особливості, у яких створюються тексти, знаходять своє відображення у мовній структурі текста [8, с.262]. Ф.Зіммер характеризує тип текста як складне цілісне утворення, закінчене відповідно до бажання учасників комунікації і визначене обмеженою кількістю мовних засобів, їх особливою комбінаторикою і постійним проявом екстра- і інтралінгвістичних текстових ознак, які об’єднуються за своїми функціями і створюють новий специфічний пучок ознак [5, с.93].

Проблема класифікації текстів з давніх часів займала значне місце у працях вчених-лінгвістів. Створення типології текстів має важливе значення для теорії і практики. Вона необхідна для повнішого вивчення мови як багаторівневої ієрархічної функціональної системи і як засобу комунікації, що знаходить свій вияв у текстовій діяльності; для раціоналізації текстового матеріалу у вивченні мови як іноземної; для автоматичного реферування, анотування, комп’ютерної та інженерної лінгвістики тощо, тобто теорії мовознавства і мовленнєвої практики [2, с. 150].

Метою даної статті є визначення різноманітних напрямків до створення типології текстів, їх рекурентних ознак та особливостей.

Центральною проблемою при дослідженні типів текста є теоретичне обґрунтування, практичне знаходження і класифікація текстових рекурентних відрізняючих ознак.

На сучасному етапі розвитку існують різні підходи до створення типології текстів. Вони визначаються різними категоріями їх виділення і класифікації. З одного боку, це класифікації, в основу яких закладено мовно-стилістичні особливості текста. Тобто інтралінгвістичні фактори (літературознавча, структурно-композиційна класифікації). З іншого – в основі класифікації лежать екстралінгвістичні фактори, такі, як мета чи наміри

ПОНЯТТЯ ТИПОЛОГІЇ ТЕКСТІВ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

мовця, предмет або тема висловлювання, умови комунікації (психолінгвістична, соціологічна, комунікативна, функціонально-прагматична). Ці дві групи критеріїв характеризують два різних підходи до дослідження текстів. У першому випадку вихідним є текст як продукт мовленнєвої діяльності, як статичний об'єкт; у другому – текст в процесі його створення, як динамічна система вилучення і передачі інформації. Інформаційний рух текстів стає основою їх типології.

У сучасній науці ми можемо виділити декілька класифікацій текстів:

I. Літературознавча базується на трьох художніх жанрах: ліриці, епосі, драмі. До ліричних творів належать такі типи текстів, як вірш, ода, сонет; до епічних – есе, новела, оповідання, повість, роман; до драматичних – драма, комедія, трагедія.

II. У межах психолінгвістичного напрямку тексти поділені за:

1) мірою спонтанності (спонтанні та підготовлені)

2) мірою алгоритмізованості/евристичності – фіксовані (наприклад, заповнення анкети), напівфіксовані (тексти-кліше на зразок подяки, вітання, прощання), нефіксовані (тексти різноманітних сфер людської діяльності);

3) мірою експліцитності/імпліцитності у втіленні задуму (крайніми її виявами є тексти державних угод, що мають на меті повну та однозначну експлікацію задуму, і поетичні тексти, в яких, як правило, однозначність експлікації творчого задуму відсутня) [2, с.150].

III. Соціологічний напрям. У його межах тексти класифікують за:

1) формою втілення тексту (усні й писемні з їхньою специфікою організації текстового матеріалу);

2) типами функціонально-жанрових різновидів мовлення (тексти побутово-розмовного спілкування; офіційного спілкування; публіцистичні; наукові; художньо-белетристичні тексти (поетичні, прозаїчні, драматичні); у цьому аспекті можна говорити також про низку текстів, які сполучають у собі ознаки різних функціонально-жанрових різновидів: науково-популярні, епістолярні та ін.) [2, с.150].

IV. Структурно-композиційний напрям. За цим напрямом тексти поділяють на описові, інформуючі, розповідні, роздуми, оцінні. Кожен із цих типів характеризується визначеною сукупністю структурних ознак, які складають їх логічний інваріант.

K. Гаузенблас у своїй класифікації звертається до наступних параметрів:

1) простота/складність структури тексту цілого мовного твору:

а) мовний твір містить єдиний текст з єдиним змістом (ділові листи, заяви, оголошення про події та ін.);

б) мовний твір містить єдиний зміст, який несе подвійне значення (жарти, висловлювання, в яких між рядків читається оцінка, яка відрізняється від висловленої номінально, тобто в іронії, алегорії);

в) мовний твір складається із одного тексту, в який вставлений уривок з іншого твору. Цей уривок стає частиною даного тексту, але продовжує виділятися з нього (цитати, пряма мова);

г) текст оповіді, особливо текст художньої прози з прямою мовою і невласне прямою мовою, набуває іншого характеру, якщо сигнали, які вказують на належність окремих частин тексту різним суб'єктам, є незрозумілими;

ґ) діалогічний твір;

д) мовні твори із складною текстовою структурою (наприклад, газетна стаття, тексти на афішах);

е) мовний твір, який містить два чи більше текстів у співвідношенні: основний/допоміжний текст, існуючий/захований текст. Прикладом таких текстів є технічні

статті, в яких допоміжний текст із примітками знаходиться у вигляді зносок внизу сторінки або в кінці статті і з основним текстом становить єдине ціле.

є) мовні твори, в яких переплітаються два або більше текстів (наприклад, зашифровані тексти у секретній військовій інформації).

2) вільні і залежні твори. Ця залежність є двох видів: залежність від факторів, які не є частиною повідомлення, і залежність від екстралінгвістичних компонентів повідомлення:

а) мовні твори відносно незалежні:

- серед усних творів сюди належать такі, у яких не використовують міміку, жести або будь-які звукові засоби, окрім мовних: радіопередачі, телефонні розмови;

- серед письмових творів сюди належать ті, в яких зміст повідомлення не виражений графічними немовними засобами (малюнками, ілюстраціями, фотографіями);

б) мовні твори, відносно незалежні від ситуації, але які містять лінгвістичні і нелінгвістичні засоби;

в) мовні твори, тісно пов'язані із ситуацією. Залежність від ситуації показана у лексико-граматичній неповноті реплік і у використанні одиниць, семантично обумовлених ситуацією: особових, вказівних, відносних і присвійних займенників, темпоральних і наслідкових зв'язків.

3) неперервні і перервні мовні твори. Визначальною властивістю мовного текста є його будова, порядок складових частин. Більшість творів є неперервними. Але існують і перервні твори. Автор визначає декілька типів перервності:

а) деякі усні маніфестації створені із не цілком зв'язних елементів; це визначається, коли адресант не в змозі фіксувати зміни в ситуації, наприклад, в момент небезпеки, через сильне збудження;

б) у письмових маніфестаціях можна виділити нотатки у формі тез (конспекти), призначені для використання самим автором;

в) всі види списків, словники і маніфестації, не призначені для тривалого читання, які містять незалежні компоненти, наприклад енциклопедії;

г) у наш час широке визнання отримали мовні твори, які виникли в результаті заповнення анкет і бланків, які поділені на рядки і колонки: графічне упорядкування даних замінює ідентифікацію і об'єднання слів, словесне вираження є мінімальним;

ф) перервність може виникнути навіть у мовному творі, який має показники перервного, через зовнішні або випадкові причини. Усна маніфестація може бути перервана через причини, обумовлені ситуацією, вказівками адресанта. Особливим випадком є публікація художніх творів окремими випусками [3, с.57-78].

V. Комунікативний напрям. У його межах виокремлюють:

1) тексти, які засновані на співвідношенні *адресант – адресат* (інформуючі, впливаючі, примушуючі);

2) в залежності від типу комунікації, каналу зв'язку (письмові, усні тексти);

3) з точки зору форми комунікації (монологічні, діалогічні, полілогічні тексти);

4) із врахуванням кількості учасників комунікації (тексти інтерперсональної та масової комунікації);

5) тексти, спрямовані на процес. Вони не позначаються на стосунках комунікантів і внутрішньому стані адресата; пов'язані з емоційними потребами комунікантів і реалізуються як спосіб проведення часу. До них належать розповіді, традиційні мемуари, науково-популярні тексти;

6) тексти, націлені на результат: ділові листи, наукові тексти, художня література високого рівня;

7) за характером і метою комунікації В. Адмоні визначає наступні типи текстів:

ПОНЯТТЯ ТИПОЛОГІЇ ТЕКСТІВ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

а) сакральні: магичні, міфологічні, релігійні;
б) утилітарні, метою яких є здійснення практичної потреби людини у соціумі (наукові тексти, в яких представлені знання людини про природу і суспільство, виробничі (інструкції по використанню товарів, патенти), адміністративно-правові (закони, конституції, декрети, висновки прокурора, виступи адвоката та ін.), публіцистичні тексти (газети, журнали), рекламні);

в) художні, метою яких є безпосереднє усвідомлення дійсності і розкриття духовного життя людини;

г) тексти в засобах звукової масової комунікації – ці тексти призначені лише для слухача. Фронтальний розвиток звукових форм вираження потрібно розглядати як загальне збагачення засобів вираження мовної комунікації. Сюди належать релігійні, драматичні, ліричні твори [1, с.71-146].

VI. Функціонально-прагматичний критерій: враховують суб'єктивну міжособистісну модальність, стверджують про деонтичні (нормативні або приписові: договори, державні акти, постанови, інструкції, накази тощо), аксіологічні (оцінні) та епістемічні (дескриптивні, описові) тексти (наукові, ділові тощо) [2, с.151].

У типології Б. Зандіг (ФРН) нараховується двадцять ознак (параметрів), які дозволяють відмежувати один тип тексту від іншого. Дані параметри охоплюють різноманітні лінгвістичні і екстралінгвістичні ознаки текстів: матеріальну маніфестацію тексту, підготовленість акту комунікації, кількість учасників комунікації, вид контакту, характерні особливості початку, середини і кінця тексту, попереднє фіксування теми, наявність особових займенників, імперативних і темпоральних дієслівних форм, використання форм мовної економії і надлишковості, присутність немовних засобів, а також відносини між учасниками комунікації. Дослідниця визначає вісімнадцять типів текстів: інтерв'ю, лист, телефонна розмова, закон, медичний рецепт, кулінарний рецепт, прогноз погоди, некролог, лекція, конспект лекції, рекламний текст, оголошення про винаймання, радіоновини, газетне повідомлення, телеграма, інструкція по використанню, дискусія, бесіда [цит.за 7, с.192].

Е.Гроссе (ФРН) пропонує виділяти вісім класів письмових текстів:

1) нормативні тексти, які виконують функцію регламентації (закони, договори, свідоцтва про народження, шлюб);

2) контактні тексти, функцією яких є встановлення і підтримування контактів між людьми (вітальні листівки, листи-подяки);

3) групові тексти, які призначені для ідентифікації визначених груп людей (пісні конкретної партії);

4) поетичні тексти, функція яких полягає у вираженні художньої позиції автора (вірш, роман, комедія);

5) тексти із домінантою самовиразу є засобом поглибленого авторського аналізу свого власного життєвого досвіду, опису фактів власної біографії (щоденники, автобіографії);

6) тексти із домінантою спонукання (рекламні тексти, газетний коментар);

7) перехідний клас текстів, які одночасно виконують обидві функції, наприклад спонукальну і передачі інформації (інформаційно-рекламні оголошення);

8) тексти із домінантою спеціальної інформації є засобом обміну інформації серед людей (наукові тексти, новини у засобах масової комунікації, прогноз погоди) [9, с.138-139].

У. Енгель (ФРН) висуває наступні „глобальні” цілі для розмежування різних типів текстів: інформування, спонукання, переконання, повчання, підтримування контакту, емпізу. При класифікації текстів потрібно спочатку зазначити „глобальну мету”, потім спосіб передачі і, нарешті, перелік екстралінгвістичних факторів, необхідних для ситуації спілкування [8, с.263-264].

В цих класифікаціях приймається до уваги лише один екстралінгвістичний фактор. Насправді, кожен текст є взаємодією цілої низки екстралінгвістичних факторів. Таким чином, при визначенні типів текстів потрібно виходити не з однієї ознаки, а із сукупності ознак, які повторюються у визначеній взаємодії у цілій низці текстів.

Висновки. У сучасній лінгвістиці існують суміщені типології за найрізноманітнішими критеріями. Наприклад, Т.Радзівська класифікує тексти за їх „поведінкою” у межах певних типів комунікації. Вчена виділяє наукові, публіцистичні, ділові, рекламні, тексти інструкцій та оголошень, відозви, звернення, листи, астрологічні та економічні прогнози, анекдоти, прогнози погоди, ворожіння тощо [6, с.9-11].

Список літератури

1. Адмони В.Г. Система форм речевого высказывания. – Спб.: Изд-во С.-Петербургского университета, 1994. –160 с.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. Підручник. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. – 344с.
3. Гаузенблз К. О характеристике и классификации речевых произведений // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.8: Лингвистика текста / Отв. ред. Т.М.Николаева. – М.: Прогресс, 1978. – 388с.
4. Дискурс іншомовної комунікації / Відп. ред. К.Я.Кусько. – Л.: Вид-во ЛНУ, 2003. – 496 с.
5. Зиммлер Ф. Функциональные и синтаксические особенности спортивных текстов // Языковые единицы в речевой коммуникации / Отв.ред. Г.Н.Эйхбаум, В.А.Михайлов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1991. – 360 с.
6. Радзівська Т.В. Текст як засіб комунікації. – К.: Вид-во АН України, 1993. – 189 с.
7. Филиппов К.А. Лингвистика текста. Курс лекций. – Спб.: Изд-во С.-Петербургского университета, 2003. – 335 с.
8. Engel U. Syntax der deutschen Gegenwartssprache: 3 Aufl. – Berlin, 1994.
9. Heinemann W., Viehweger D. Textlinguistik: Eine Einführung. – Tübingen, 1991.

Поступила до редакції 23.02.2005 р.

УДК 81'42:32

ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Шейгал Е.И.

Актуальность. Всякий институциональный дискурс, в том числе и политический, представляет собой комбинацию универсальных и специфических характеристик. Универсальные черты политического дискурса определяются его мотивационно-целевой доминантой и базовыми стратегиями, моделями организации семиотического пространства и определенным набором жанров.

Лингвокультурная специфика политического дискурса прослеживается по трем основным линиям: а) национальные особенности мира политического и, соответственно, его вербального отражения; б) различия в базовых ценностях культуры, определяющих политические ориентиры; в) сложившиеся в том или ином социуме традиции и шаблоны речевого поведения (в том числе и в рамках политических институтов).

Соответственно, будем говорить об онтологическом, аксиологическом и структурном аспектах выявления специфического в политическом дискурсе разных лингвокультур. **Онтологический аспект** предполагает анализ политических реалий и, шире, всех компонентов, составляющих фоновые знания, в том числе мифологем и прецедентных феноменов. **Аксиологический аспект** сосредоточен на рассмотрении ценностей, к которым имплицитно и эксплицитно апеллируют участники политического дискурса в целях аргументации и манипуляции. Ценности мотивируют стратегии речевого воздействия, определяют различия в структуре базовых концептов, особенно их образной и оценочной составляющих, влияют на характер построения имиджа политического лидера. **В структурном аспекте** выявляются особенности актуализации универсальных жанров политического дискурса, различия в поведенческих стереотипах и стратегиях построения дискурса.

Постановка проблемы. Политический дискурс насыщен такими реалиями политической жизни, как имена политиков, названия политических институтов, организаций и документов, событий в политической истории страны, общеизвестная политическая символика. Примером такой сугубо американской политической реалии является *electoral college* (коллегия выборщиков). Незнание сущности этого института вызывает недоумение в ситуации, когда кандидат, имеющий большинство голосов в абсолютном общенациональном измерении, проигрывает выборы, поскольку в расчет принимается количество штатов, в которых он одержал победу, и количество голосов выборщиков, приписанных каждому штату в зависимости от населения.

Существуют разные уровни глубины знания политических реалий. Так, например, поверхностный уровень знания основных политических партий США – Республиканской и Демократической – составляет знание их символов (слон и ослик) и имен президентов, представляющих ту или иную партию. Более глубокий уровень знания этих реалий предполагает понимание того, интересы каких социальных групп они представляют, каковы основные приоритеты партии в области внутренней и внешней политики (в частности, баланс власти между правительствами штатов и федеральным правительством), какова их позиция по более частным вопросам, актуальным в тот или иной период времени (право на аборт, продажа оружия гражданам, однополые семья и др.).

Набор мифологем в каждой лингвокультуре всегда национально специфичен. Эта специфика проявляется и в области политической коммуникации. Как отмечает американский политолог Д. Хан, наиболее ярко это проявляется в базовых мифах, лежащих в основе национальной идеи, например миф об особом пути России или миф о мессианстве Америки [4].

В политическом дискурсе существуют денотативно лакунарные мифологемы: например, *domino theory/теория домино*, согласно которой установление коммунистического режима в одной из стран к-л. региона неизбежно приведет к революционным переворотам в других странах. Мифологемы могут быть и коннотативно лакунарными: например, *Camelot (Камелот)*, восходящая к названию столицы короля Артура и его благородных рыцарей. Культурная коннотация, неизвестная большинству русскоязычных реципиентов, заключается в том, что она содержит идеализацию президентства Кеннеди, романтический миф о минувшей эпохе аристократизма, утонченного вкуса и элегантности, благородного мужества. В настоящее время произошло развенчание мифа и данная мифологема используется иронически [5].

В каждой лингвокультуре (более того, в каждом социуме/микросоциуме внутри той или иной культуры) существует свой специфический набор прецедентных текстов и ситуаций и связанных с ними прецедентных имен и высказываний. В ядро корпуса политических текстов, прецедентных для большинства американцев, входят *Декларация независимости*, *«Письмо из Бирмингемской тюрьмы»* Мартина Лютера Кинга (*Letter from Birmingham Jail*), *Геттисбургское обращение* А. Линкольна (*Gettysburg Address*).

В качестве примера прецедентных высказываний, широко известных представителям американской лингвокультуры, можно привести *«Read my Lips. No new taxes» (Слушайте внимательно! Никаких новых налогов)* – обещание, данное Дж. Бушем-старшим во время предвыборной кампании 1988г. Став президентом, однако, он не сдержал данного слова и подписал непопулярный законопроект о налогах, что в значительной степени способствовало его поражению на следующих выборах. Выражение стало нарицательным обозначением неумения политика держать слово.

Одной из особенностей американской лингвокультуры в области политического дискурса является наличие в корпусе прецедентных текстов ссылок на известные судебные решения (*Marbury vs Madison; Brown vs Board of Education; Plessy vs Ferguson; Miranda decision* и др.). Так, в президентских дебатах 2004 г. неоднократно упоминается *Roe vs Wade* – постановление Верховного суда США, законодательно регулирующее право на аборт.

Различия в базовых ценностях культуры составляет основу различных проявлений культурно-специфического в дискурсе. Ценности в политическом дискурсе нередко формулируются эксплицитно, особенно в таких жанрах, как партийная программа, инаугурационная речь, лозунг и другие жанры предвыборной агитации.

Сопоставительный анализ политических портретов в российском и американском политическом дискурсе 2000-2002 гг. показал, что в российских политических портретах наиболее частотной является апелляция к следующим ценностям: стабильность, перемены к лучшему, продолжение реформ, развитие экономики, порядок; в американских – community, opportunity, safety [1].

В американском предвыборном дискурсе невозможно представить лозунг, аналогичный нашему *«Мы за русских! Мы за бедных!»* (избирательная кампания 2004 г. в Волгоградской области). Во-первых, использование этнонима как средства социальной идентификации в американском обществе считается политически некорректным в целом, а тем более демонстрация политиком поддержки только одной этнической группы в многонациональном социуме. Во-вторых, нелепо выглядит представление всех русских как бедных (отсюда следует импликация «Богатство (неправедное) у нас наживают только инородцы, поэтому мы их не любим»). И, наконец, согласно русским нормам этики, бедных надо жалеть, им надо помогать; в

Америке же распространена точка зрения, что бедность нельзя оправдать, люди сами виноваты в своей бедности (беден – значит, ничего не делаешь для того, чтобы жить лучше).

Американский индивидуализм предполагает расчет на собственные силы (self-reliance), активную жизненную позицию. В коллективистской культуре российского общества культивируется концепт народа как пассивной личности, которую обманывают и эксплуатируют, которую кто-то должен накормить и обеспечить всеми жизненными благами. Такая позиция ярко отражается в предвыборном дискурсе многих российских политиков: *По умолчанию все думают: заживут, как олигархи. Это – очередная дуриловка, наподобие ваучеров. Накормить народ..... Народ за 12 лет изголодался от идеологических дум. К сожалению, государство обращается с гражданами нашей страны, подчас как с дойной коровой.* В многочисленных примерах подобного рода отражаются такие черты русского национального характера, как сервильность, потребность ощущать зависимость от авторитета, власти, мечтательность, непрактичность.

Аксиологический аспект национально-культурной специфики институционального дискурса проявляется также в особенностях дискурсообразующих концептов. В ядре концептосферы политического дискурса преобладают концепты-«интернационализмы», в качестве имен которых нередко выступает интернациональная лексика: *тоталитаризм, парламент, политик, президент, деспотия* и др. И тем не менее, концепты-аналоги являются далеко не эквивалентными как по понятийному содержанию, так и по культурно-ассоциативному спектру. В этом можно убедиться, сопоставляя концепты «либерализм /liberalism» и «демократия/democracy» в американской и русской лингвокультурах.

В американской лингвокультуре liberalism часто актуализируется в связке с концептом conservatism. Произвольно взятый фрагмент выборки по результатам Интернет-поиска обнаруживает их весьма жесткую оппозитивную детерминацию: *Generally speaking, American liberalism and conservatism are siblings, or at least cousins... An interesting article about what liberalism is exactly, and how it differs from conservatism... Conservatism vs Liberalism...* Либерализм в Америке ассоциируется с политикой Демократической партии, стоящей за более активное участие правительства в решении социальных проблем.

В России либерализм ассоциируется больше с экономическими категориями – такими, как свободный рынок, поддержка бизнеса (поэтому ассоциируется с именами лидеров правых – И. Хакамады, Е. Гайдара и др.). Таким образом, в России либерал – это правый, он противопоставлен левым и президентскому центру. Поскольку отношение к правым либералам в современном российском обществе весьма негативное, то данный концепт приобрел яркий негативно-оценочный ореол, а термины *либерал* и *либерализм* практически превратились в политические ярлыки и даже инвективы. *«Российский либерализм, который своими реформами привел страну к коллапсу и который был разгромлен на выборах в Государственную Думу в декабре 2003 года, деградировал настолько, что скатился до уровня политического мошенничества».*

Концепт «демократия» для американцев, прежде всего, ассоциируется с избирательным процессом (политики свободно соревнуются за голоса избирателей; избиратели свободно отдают свои голоса достойнейшим политикам). Для многих русских демократия, прежде всего, ассоциируется с отсутствием порядка и, соответственно, потребностью в сильной руке. *Нынче демократия – порядка-то нигде нет. Порядок демократии не повредит. Кроме навязшей в зубах дилеммы «демократия- порядок» есть еще такие не менее важные понятия, как компетентность, профессионализм.*

Различия в ценностных ориентирах и культурно-исторических традициях разных лингвокультур оказывают существенное влияние на поведенческие стереотипы и структурирование дискурса, в том числе и на характер коммуникативного воплощения традиционных жанров политического дискурса.

Специфика президентских теледебатов в США с позиций российского наблюдателя заключается в чрезмерной «заорганизованности», отсутствии прямого столкновения соперников, контроле эмоциональных проявлений, жестких условиях коммуникативной игры, которые оговариваются в начале каждой серии дебатов.

Выводы. Специфика парламентских слушаний Великобритании заключается в наличии особых форм адресации, невозможности прямого обращения к сторонникам или противникам (непосредственным адресатом всегда является Спикер), широком использовании архаичных слов и выражений, в театральности ритуальной процедуры голосования Division, в наличии специфических суб-жанров – в частности, таких, как «первая речь» и «речь для оппозиции» [2].

К числу поведенческих стереотипов в области политического дискурса следует отнести культурно-специфическую реакцию на политические события. Национально-культурная специфика реакции на политические события особенно ярко проявляется в сфере политического скандала. Проведенный М.Ю. Кочкиным сравнительный анализ реакции на российский скандал в американской лингвокультуре и реакции на американский скандал в российской лингвокультуре выявил относительно низкий резонанс скандальной информации в современном российском медийном и коммуникативном пространстве. Характерной особенностью дискурса американской реакции на российский скандал является ее утрированная драматичность как по форме, так и по содержанию [3].

Намеченные в статье основные направления лингвокультурной специфики политического дискурса могут лечь в основу системного изучения политического дискурса разных лингвокультур в сопоставительном и межкультурном аспектах.

Список литературы

1. Бакумова Е.В. Ролевая структура политического дискурса: Дисс. ... канд. филол. н. – Волгоград, 2002.
2. Китик М.В. Снижение интенсивности высказывания в политическом дискурсе (на материале стенограмм заседаний Британского парламента): Дисс. ... канд. филол. н. – Волгоград, 2004.
3. Кочкин М.Ю. Национально-культурная специфика реакции на политический скандал в российской и американской лингвокультурах // Межкультурная коммуникация и проблемы национальной идентичности. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2002. – С.111-115.
4. Hahn D.F. Political Communication: Rhetoric, Government and Citizens. – State College (Pennsylvania): Strata Publishing Inc., 1998. – 290 p.
5. Safire W. Safire's New Political Dictionary. – New York: Random House, 1993.

Поступила в редакцию 28.02.2005 г.

УДК 81'373.72:811.161.2

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ В.А. СИМОНЕНКА)

Щербачук Л.Ф.

У сучасному мовознавстві з позиції лінгвістики тексту виділяють структурний, комунікативний, лінгвокультурологічний підходи до вивчення тексту, його характеристик і категорій. Саме в тексті інтегруються системна структурність мови, інтенційно зумовлені ознаки автора, його концептуальна сфера. Існує близько десяти значень терміна *дискурс*. Узагальнивши різноманітні розуміння дискурсу в лінгвістиці, В.С. Чернявська зводить їх до двох основних типів: 1) конкретна комунікативна подія, що фіксується в письмових текстах і усному мовленні та здійснюється в певному когнітивно й типологічно зумовленому комунікативному просторі; 2) сукупність тематично співвіднесених текстів [10, с. 14, с. 16].

В.А. Симоненко вписав яскраву сторінку в книгу української поезії. Він один із тих поетів, кого звикли називати совістю нації. Його поезія виплекана синівською любов'ю до Вітчизни, незгасимою любов'ю до всього чесного, справедливого; виспівана з героїчної боротьби українського народу за вільне майбуття, проти бюрократії, брехні, підлості, зрадництва, деспотизму. В. Гончаренко в передмові до збірки творів В.Симоненка „Ти знаєш, що ти – людина” справедливо зазначає: „Творчість Василя Симоненка самотутня, непересічна і духовно невичерпна, бо йде від серця самого народу. Вона глибинно мудра і прониклива” [3, с. 5]. Поет був глибоко переконаний, що через поезію зможе передати споконвічні прагнення свого народу, його багату душу.

Серед художніх засобів, які активно використовує митець у своїх творах, чільне місце посідають фразеологічні одиниці (ФО) – „стійкі звороти мови, наділені цілісним, часом частково цілісним значенням, що вступають у смислові та граматичні зв'язки з іншими мовними одиницями, мають постійний, за традицією відтворюваний у мовленні компонентний склад” [6, с. 5].

Актуальність. Функціонуванню ФО у текстах різних стилів присвячені роботи Л.Г.Авксентьева, М.П. Коломійця, А.П. Супрун, В.Д. Ужченка, Т.В. Цимбалюк, В.А.Чабаненка, Л.Ф. Щербачук та інших учених [1]. Проте багатоплановість об'єкта дослідження, а також багатожанровість сфери функціонування зумовлює необхідність подальшого дослідження цієї проблеми.

Мета пропонованої роботи – зробити аналіз фразеологічних одиниць у поетичному дискурсі: охарактеризувати їх семантику, способи трансформації, визначити стилістичний потенціал.

Постановка проблеми. „Семантика звороту насамперед пов'язана з певною концептуальною структурою, що є одиницею свідомості й об'єднує вербальну й невербальну інформацію, набуту шляхом сприйняття й усвідомлення ситуації, дії, явища, ознаки, предмета тощо п'ятьма психічними функціями: відчуттями, почуттями, мисленням, інтуїцією, трансценденцією,” – слушно зауважує О.О.Селіванова [7, с. 19]. В.В. Виноградов звернув увагу на необхідність аналізувати ФО як одночасно знаки думки мовця й ознаки всіх інших психічних переживань. Значення фразеологізму не є „ні здобутком, ні сумою семантичних

елементів, а хімічним з'єднанням розчинених і з точки зору сучасної мови аморфних лексичних одиниць" [2, с. 147].

Необхідно зазначити, що відповідно до принципу контекстуалізації будь-який текстовий фрагмент прагне до самодостатності [4, с. 242]. Тому в пропонованому дослідженні з такої позиції розглядаються фрагменти поезій – вузькі контексти. Контекст як ознака дискурсу акцентує увагу дослідників на протиставленні того, що сказано, і того, що малося на увазі (локуції та іллокуції) [4, с. 229].

У центрі уваги поетичної творчості В.А. Симоненка стоїть людина з її духовним світом. Поет-громадянин, він з повагою ставиться до героїчного минулого свого народу, закликає пам'ятати загиблих захисників своєї Вітчизни:

О, не забудьте тих, що рвались крізь багнети, В степах поклали голови свої, Щоб більше нашу голубу планету Не шарпали розбійницькі бої... [8, „Земля кричить...”, с. 152].
ФО *покласти голову* „гинути, вмирати в боротьбі, на війні і т. ін.” [9, с. 299] надає твору піднесеності, збільшує експресивність, адже бійці не просто були вбиті – вони **поклали голови** за наше майбуття.

Презирливе ставлення поета до певних осіб передається за допомогою ФО з негативною конотацією *врізати дуба, грубо*. „Померти, загинути” [9, с. 129]: *Люди часто живуть після смерті: Вріже дуба, а ходить і їсть...* [8, „Люди часто живуть після смерті...”, с. 131].

У поезії „Салют миру” поет оспівує світлий день Перемоги над ворогом, славить тих, хто її здобував, салютує мирові. Люди мають усвідомити, що мир – найцінніше надбання цивілізації, та повинні його пильно берегти. Пор. ФО *як зіницю ока*, зі сл. *берегти, ховати* і под. „дуже пильно” [9, с. 265]: *Їх життя, їх помисли високі, Котрим не судилося розцвісти, Закликають мир і ясний спокій, Як зіницю ока, берегти...* [8, „Салют миру”, с. 42].

Отже, ФО у поетичному тексті виступають одними із художніх засобів, які створюють емоційно-експресивний фон поезій.

Життя В. Симоненка було подвигом, а поезія – знаменом у боротьбі зі злом, насильством. Поет погрожує лиходіям і одночасно застерігає їх: *Тремтіть, убивці, думайте, лакузи! Життя не наліза на ваш копил* [8, „Пророцтво 17-го року”, с. 138]. З метою увиразнення й конкретизації висловлюваного майстер пера трансформує узуальну ФО *на один копил* „за одним зразком” [9, с. 307], замінюючи компонент *один* займенником *ваш*.

Влучно й лаконічно характеризують ліричних героїв ФО *ходити пішки під столом* „бути дуже малим, малою дитиною” [9, с. 748], *із шкури лізти* „докладати великих, надмірних зусиль для досягнення чого-небудь” [9, с. 344], *знімати останню сорочку* „доводити кого-небудь до крайнього зубожіння, залишати без засобів існування” [9, с. 270], *зціпивши зуби* „стримуючи свої почуття, бажання; напруживши всі сили” [9, с. 274], *продажна шкура зневажл.* „той, хто зраджує кого-, що-небудь” [9, с. 777]. Вони передають фізичний, психічний стан героїв, авторські почуття й відчуття зображуваного. Пор.: *Коли не вмів ще й букваря читати, Ходив, як кажуть, пішки під столом* [8, „Комета і сірник”, с. 58]; *Щоб любили нас, щоб кохали, Кожен з шкіри своєї ліз* [8, „Скільки хникають вже коханці...”, с. 30]; *Йди, лобуряко, з дому – Ти з мене останню сорочку зняв!* [8, „Казка про Дурила”, с. 217]; *І люди йшли байдуже, мов лелеки, Із косами дідівськими на лан, В полукіпках лишали чорні глеки І, зуби стиснувши, „виконували план”..... Я не забув мужицькі очі хмури, Обличчя матерів налякані, тривожні, Коли писали ви, продажні шкури, Про їх життя, щасливе і заможне* [8, „47-й рік”, с. 45-46].

Для збільшення експресивності висловлювання пристрасний поет вдається і до такого стилістичного прийому, як подвійна актуалізація – обігрування семантики ФО та її компонентного складу. У поезії „Родовід” В. Симоненко вираз *пасти свині* вживає двічі: і як вільне словосполучення, і як усталений вираз. Автор створює такі спеціальні контекстуальні умови, при яких взаємодіють контекст і ситуація мовлення, коли одночасно реалізується

**СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ В.А. СИМОНЕНКА)**

лексичне значення вільного словосполучення *пасти свині* та значення однойменної ФО „бути з ким-небудь у товариських стосунках” [9, с. 487]. Наприклад: *Ви скорчите кисло пику, Коли повідомлю вас, Що предок мій споконвіку Хліб сів і свині пас. Щоб жерли ви булки й сало..... Я вами гордю, панове, Бо я – знатніший од вас. Звиняйте за грубе слово – Я з вами свиней не пас* [8, „Родовід”, с. 69]. Часткою *не* поет заперечує свою причетність до „знатних” родів лордів, князів, які „пошану” й „титули” здобували вогнем і залізом, кривавою різаниною, та прославляє свій древній полтавський трудовий рід.

Поет майстерно демонструє невичерпні можливості фразеологічної синонімії в поетичному тексті. Уживані фразеологізми утворюють синонімічні ряди: *пускати бісики очима* „привертаючи до себе увагу, поглядати на когось” [9, с. 584]; *блмнути очима* „швидко поглянути на кого-, що-небудь” [9, с. 33]; *Цвіла ромашка в полі на межі, До сонця й вітру бісики пускала...* [8, „Цвіла ромашка...”, с. 115]; *Ти сидиш навпроти, кучерява, І з-під вій на мене – блись та блись...* [8, „Мандрівник”, с. 36].

Приклади переконують, що фразеологізми є яскравою ознакою особливостей художнього мислення поета, органічним елементом його ідіостилу.

Психологічний стан ліричного героя можуть також передавати ФО зі значенням невизначеності простору: *світ за очі* [9, с. 634], *на край світу* [9, с. 310]; *Взять би істик, торбу через плечі І піти світ за очі з села...* [8, „Старість”, с. 44]; *На край світів блукати за тобою Пиду у жовтій куряві зірок...* [8, „Заграє смерть...”, с. 153].

Часове значення короткочасності, постійності або періодичності передають ФО *на мить* [9, с. 83], *дні і ночі* [9, с. 209], *час від часу* [9, с. 761]; *Дні і ночі думать про тебе, Виглядати тебе щомить* [8, „Ти не можеш мене покарати...”, с. 88]; *Щоб не пекли дрібні образи Дрібненьку душу день при дні, Я згоден вибухнуть відразу, Неначе бомба на війні* [8, „Я хочу бути несамовитим...”, с. 85]; *Лише час від часу енергійно підводили голову, Благально дивилася на своїх подруг* [8, „Ти стояла під стендом...”, с. 34]; *Тож послухайте, сонце і вітре! Перестаньте скиглити на мить...* [8, „Суперники”, с. 83].

Серед засобів структурно-семантичних трансформацій ФО у поетичній творчості В. Симоненка вирізняється фразеологічна алюзія. Це художньо-стилістичний прийом, який використовує поет „з рахунку на ерудицію читача, покликаною розгадати закодований зміст” [5, с. 30]. Наприклад: *Скільки меду у кожнім слові Наточили ми для дівчат...* [8, „Скільки хникають вже...”, с. 30]; *З тітки полум'я сон злизало...* [8, „Піч”, с. 105]; *А я їду, і падаю, і знову Спішу вперед або плетусь назад..... Топчу улесливості мох* [8, „І знову сам воюю проти себе...”, с. 80]; *А я ж кажу: хіба у чубі справа, Скорбота матері і сльози немовляти, І задуми безпомічно крилаті Шукають – не знаходять берегів* [8, „Шум полів”, с. 156]. Досліджуваний матеріал свідчить, що в поетичному дискурсі фразеологізми можуть функціонувати не як цілісні мовні одиниці. Автор почасти використовує їх загальний образ або зміст. У таких випадках для правильного розуміння контексту та сприйняття його естетичних якостей потрібно знати ФО в такому вигляді, у якому вона виявляється традиційно в мовній системі [9, с. 154]. Пор. ФО *медові речі* „улеслива розмова, обіцянка” [9, с. 597]; *як лизень злизав що* „щось безслідно зникло, перестало існувати і т. ін.” [9, с. 334] або *як корова язиком злизала* „хто-, або що-небудь безслідно зник (зникло), пропав (пропало) і т. ін.” [9, с. 308]; *топтати землю* „бути живим; жити” [9, с. 715]; *топтати ряс* „жити” [9, с. 716]; *пристати до берега* „знаходити, визначити свій життєвий шлях, своє місце в житті, покликання і т. ін.” [9, с. 566]. Важливу роль при такій трансформації ФО відіграє контекст. Асоціативний зв'язок із узуальною ФО встановлюється на основі слів-прототипів компонентів фразеологізмів: *мед* і *слова*, *злизало*, *топтати*, *знаходять* і *берегів*. Поет лише натякає на загальноновживані ФО, адже постійна структурна схема вислову деформується, незмінною

залишається лише його семантика. В.Симоненко створює оригінальні, яскраві оказіональні ФО. Таке авторське перетворення ФО розширює їх семантичні можливості.

Висновки. Отже, ФО є істотним компонентом поетичного дискурсу. В. Симоненко уживає і традиційні, і трансформовані фразеологізми. Вони допомагають поетові правдиво відобразити різні явища, дати переконливу характеристику дійових осіб, посилити емоційність і експресивність висловлювання. Фразеологізми надають поетичному мовленню виразності, природності.

Список літератури

1. Авксентьев Л.Г. Фразеология языка прозаических произведений Михаила Стельмаха: Авторсф. дис. ... канд. филол. наук. – Харьков, 1969. – 26с.; Коломієць М.П. Семантико-стилістичні функції фразеологічних синонімів у поезіях Т.Г.Шевченка // Мовознавство. – 1992. – №2. – С. 33-38; Супрун А.П. Семантико-стилістичні особливості фразеологічних одиниць (На матеріалі поетичних творів М. Рильського): Авторсф. дис. ... канд. филол. наук. – Дніпропетровськ, 1999. – 19 с.; Ужченко В.Д. Фразеология произведений Остапа Вишни: Авторсф. дис. ... канд. филол. наук. – Харьков, 1973. – 28с.; Цимбалюк Т.В. Мова перекладу Миколи Лукаша: Фразеологія роману Мігеля де Сервантеса Сааведри „Дон Кіхот”. – К.: Довіра, 1996. – 238 с.; Чабаненко В.А. Стилістичне увиразнення фразеологізмів // Українська мова і література в школі. – 1981. – №9. – С. 60-62; Щербачук Л.Ф. Загальномова та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів О. Гончара): Авторсф. дис. ... канд. филол. наук. – Дніпропетровськ, 2000. – 20 с.
2. Виноградов В.В. Избранные труды: Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1977. – 312 с.
3. Гончаренко В. Закоханий палко у рідний край // Передмова. Симоненко В. Ти знаєш, що ти – людина: Вірші, сонети, поеми, казки, байки. – К.: Наукова думка, 2001. – 296 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390с.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – 1997. – 752 с.
6. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). – К. і Сімферополь, 1997. – 252 с.
7. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти): Монографія. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
8. Симоненко В.А. Ти знаєш, що ти – людина: Вірші, сонети, поеми, казки, байки: Передмова. – К.: Наукова думка, 2001. – 296 с.
9. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.
10. Чернявская В.Е. Дискурс как объект лингвистических исследований // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса: Сб. науч. тр. С.- Петерб. гос. ун-та экономики и финансов, 2001. – С. 11-22.
11. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1985. – 231.

Поступила до редакції 11.03.2005 р.

УДК 81'367.633

ВНУТРЕННЯЯ ФОРМА РАДИ В АСПЕКТЕ ЛИНГВОКОНЦЕПТОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Яценко Т.А.

Смена парадигм в языкознании конца XX – начала XXI вв., обусловленная переходом от позитивного знания к глубинному и, соответственно, к целостному и ценностному постижению языка как духовной реальности, привела к своеобразному «второму рождению» антропологической парадигмы, основоположниками которой являются В.Гумбольдт и А.А.Потебня. В рамках этой парадигмы в отечественной и зарубежной лингвистике последних десятилетий закладываются основы новой отрасли языкознания – лингвоконцептологии (Г.Х. фон Вригт, А. Вежбицкая, Дж. Лакофф, Ю.С. Степанов, Н.Д. Арутюнова, В.Н. Телия, В.А. Маслова, Т.В. Радзиевская, Т.А. Космеда, В.Н. Манакин, Н.В. Слухай, Л.Н. Синельникова, Г.Ю. Богданович, Л.П. Иванова и др.). Собственно лингвистическое описание культурных концептов является сравнительно новым направлением мегалингвистики и, естественно, стоит перед решением многих проблем. К числу данных проблем относится исследование взаимосвязи концептов в пределах концептосферы национального языка.

Актуальность представляемой работы определяется обращением к изучению взаимосвязи и взаимовлияния таких ключевых культурных концептов, как 'Радость', 'Причина', 'Цель', а также подтверждением правомерности обращения к внутренней форме слова как пути исследования этимологии концепта в широком понимании.

Вопрос о нечеткости границ между отдельными концептами в пределах русской языковой концептосферы уже рассматривался мною в ряде работ [23; 24].

Новизна исследования, результаты которого представляются в настоящей статье, заключается: 1) в обосновании концептуального представления 'Радости' в «Толковом словаре живого великорусского языка» В.И. Даля; 2) в расширении представления о внутренней форме *ради* благодаря обращению к материалу украинского языка. *Цель* работы: доказать актуальность диахронного и контрастивного подходов для лингвоконцептологических исследований. *Задачи* работы: 1) опираясь на лексикографический материал и данные контрастивного анализа, представить *ради* как языковую реализацию концепта мировой культуры 'Радость'; 2) рассмотреть функционирование предлога *ради* в диахроническом аспекте; 3) установить области пересечения культурных концептов 'Радость', 'Цель' и 'Причина', манифестируемых предлогом (последлогом) *ради*. *Материалом* исследования являются лексикографические источники различных типов и записи устной речи.

Методологические основания исследования обусловлены проведением его в рамках антропологической парадигмы языкознания. Философской основой работы является утверждение диалектической и единой по своей сути многомерности языка. Общенаучной методологической основой исследования является функционально-коммуникативная методология, находящаяся в отношениях сопряженности с когнитивной.

Теоретическими основами статьи являются следующие положения: 1) концепт понимается нами, вслед за Г.Г. Слышкиным, как ментальная единица, которая «принадлежит сознанию, детерминирована культурой и опредмечивается в языке», [19, с.2]; 2) признание синхронной

ориентации концептуальных и лингвокультурологических исследований не исключает обращения к фактам истории языка (В.Н. Телия, В.А. Маслова, В.Н. Манакин [21;11; 10]).

Известно, что этимологически предлог *ради* связан с именами *рад*, *радость*. В словарной статье «Радость» Ю.С. Степанов на богатейшем сравнительном материале индоевропейских языков соотносит *ради* с именем *рад*, которое в древнюю эпоху было общим для славянского и индоевропейского ареала, о чём свидетельствует современное русское *ради* и полностью ему соответствующее древнеперсидское *radiy*, употребляющиеся как «послелог» (Христа *ради*), существительное при которых стоит в родительном падеже [20, с.305].

Аналогичную информацию находим и в других этимологических исследованиях. М.М. Маковский, соотнося `рад, радость, радоваться` с самыми разнообразными значениями на материале языков различных систем [9, с.159-160], особое внимание обращает на тесную связь со значениями, которые характеризуют ритуальный акт: «быстро двигаться, совершать быстрые движения», «брать («давать»», «приносить жертву», «здоровый, невредимый», «гореть, освещать», «мокрый» («сакральное возлияние»), «резать, гнуть». Автор утверждает, что русское *радость* (ср. *рад*, *радостный*) первоначально имело ритуальный смысл: «радость приобщения к божеству, радость принесения жертвы, религиозный экстаз» [9, с.160]. В качестве иллюстрации приводятся: «древнеиндийское *ra-*, осетинское *raddyn* «давать» (в смысле «приносить жертву»). В то же время указывается на связь между русскими «рад» и «радеть» (заботиться).

М. Фасмер, приводя славянские соответствия «рад» (украинское *радий*, *рад*, белорусское *рад*, древнерусское, старославянское *радъ*, болгарское *рад*, сербохорватское *рад*, *рада*, *радо* «охотный» и др.), также замечает, что «эти слова трудно оторвать от форм, приводимых на *радеть*, *ради*». *Радеть* («заботиться») устанавливается как родственное древнеиндийскому *radhyati*, *radhnoti* «кудаётся, справляется», осетинскому *gad* «порядок, ряд» и др. со сходными значениями [22, т.3, с.430]. Само же *ради* как предлог и послелог (*чего ради*) даётся со славянскими соответствиями: украинское *ради*, древнерусское, старославянское *ради*, *радъма*, болгарское *ради*, сербохорватское *ради*. Устанавливаются родственные связи с древнеперсидским *radiy* «ради», среднеперсидским, новоперсидским *rai* – то же, древнеиндийским *radhas* «милость, благословение» [22, т.3, с.430].

Таким образом, мы видим достаточно оснований для заключения, что *ради* – это языковая реализация одного из древнейших концептов мировой культуры, отражающего отношение человека к миру – земному и Высшему.

По мнению Ю.С. Степанова, первичное значение старославянского и русского *радъ*, *рад* определяется как «готовый к благодетанию – его совершению или восприятию» [20, с.309], см. *радити* и *радети* [20, с.310]. Существительное *радость* производно от прилагательного *рад*, которое и является основным выражением понятия `радость`. Интересно, что в «Словаре живого великорусского языка» В.И. Даля после словосочетания *Не тем богат, что есть, а тем богат, чем рад* даётся весьма примечательное толкование: «рад делиться» [7, т. 4, с.8].

Ю.С. Степанов и А.Б. Пеньковский пишут, что концепт `Радость` разработан явно недостаточно [20; 13, с. 61-62]. С этим можно согласиться, но я хочу отметить, что концептуальное представление `Радости` с позиций русского (а возможно, и шире – славянского) народного сознания мы находим в «Словаре» В.И. Даля [7, т.4, с.8-9], который совершенно обоснованно рассматривается в ряде современных работ и как «словарь концептов» [3, с.20].

В этом «Словаре» *ради* как предлог и послелог включается в словарную статью «Радость» и семантизируется следующим образом: «для, по причине, на пользу в угоду»: *Ради тебя, я всё сделаю! Ради тебя не в огонь лезть. Ради общей пользы*. Здесь же приводятся выражения *Просить Христа ради* и *ради Христа* со значениями `умолять`, `побираться именем Христовым`: *Дай Бог подавать Христа-ради, не приведи Бог просить!* Именно в этих выражениях можно увидеть исконное значение *ради*, соотносимое с

ВНУТРЕННЯЯ ФОРМА РАДИ В АСПЕКТЕ ЛИНГВОКОНЦЕПТОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

христианским пониманием 'Радости'. Далее следуют союзные сочетания *сега ради, того ради, чего ради* с причинным значением 'по сей причине' и *чего ради? ради чего?* с целевым значением. Таким образом, В.И. Даль выделяет в *ради*, наряду со значением «в интересах кого-, чего-либо», значения причины и цели.

Осознать связь *ради* с *рад* помогает наличие в статье глаголов *радит* или *радет* кому, о ком, о чём 'печься, заботиться, стараться, усердствовать; желать и хлопотать радушно, всей душой': Он о Храме Божьем *радит, радеет* 'вносит вклады, собирает', а также *радит* кому, что 'советовать, давать советы, помогать советом, наставленьем, дать ума, наумить, надоумить': Умному *порадишь*, а глупому не *порадишь*. За глаголами идёт имя *рада* 'совет или помощь': *Поддай раду!* См. также: *царская рада, казачья рада*.

Итак, мы видим, что гнездовое расположение материала, характерное для «Словаря», позволяет увидеть богатство и значимость для русского языкового сознания понятия 'Радость' в целом и предлога *ради* как одной из его языковых манифестаций.

Известно, что в культурном концепте, в отличие от других ментальных единиц, которыми оперирует современная наука (понятийная категория, фрейм, сценарий), отмечается примат ценностного отношения к изображаемому объекту [1; 19]. В «Словаре» В.И. Даля, отражающем в полной мере языковое сознание русского народа, ценностное отношение к концепту 'Радость' проявляется в толкованиях слов, в их расположении в пределах словарной статьи, в самом иллюстративном материале. Здесь мы находим понятие 'Радость', детерминированное русской культурой и выраженное разнообразными языковыми средствами, что позволяет сделать вывод о представлении 'Радость' как концепта русской культуры, связанного с концептами 'Цель' и 'Причина'.

Часть языкового материала из словарной статьи 'Радость' относится к фактам истории языка, в частности слова *радити* и *рада*, которые широко употреблялись в праславянском языке. При этом известно, что в современном украинском языке, в отличие от русского, слово *рада* и производные функционируют очень активно. Известна полисемия украинского слова *рада* [18, т.8, с.426-427], близкого к русскому *совет*. В первом значении 'предложение, указание, как действовать в каких-либо обстоятельствах, помощь добрым словом при затруднениях; совет' (перевод мой. – Т.Я.) прослеживается связь с *радий, радість (рад, радость)*. Но положительная коннотация, как показывает Б. Гринченко, не является постоянной: *Інша рада гіри, як зрада* [6, т.4, с.1]. Характерная для 'Рад' направленность на доброе отношение сохранилась во фразеологизме: *дати раду кому, чому* 'помочь кому, чему справиться с чем, успеть в чём, устроить что', где положительная коннотация является компонентом семантической структуры: *Що вже вони ради дадуть*. Ном. № 7887 [6, т.4, с.1-2]. Но при этом более частотное употребление отрицательной конструкции *не дати ради*: *Не дав ради дітям, не дав їм доброго вчення*. Левиц І [6, т.4, с.1-2]; см. также *не дам собі ради* 'Не знаю, что делать, теряю голову'. Связь *ради* с 'Радостью' сохранилась в архаическом употреблении слова *рада* в высоком значении 'порядок, лад': *Нова рада, нова рада світу ся з'явила: да чиста Панна сина породила в Офлейовім місті дуже рано*. Чуб. 3. 328 [6, т.4, с.1-2].

Первое значение украинского глагола *радити* – 'советовать, помогать' [6, т.4, с.2]. В форме совершенного вида *зарадити*, наряду с основным значением 'посоветовать, помочь советом', выделяются также: 'пособить, помочь' и *зарадити чим* – 'употребить с пользой, дать толк': *Літа ж мої молодії, жаль мені за вами, а що ж бо я не уміла зарадити вами*. Мл. л. сб. 262. Здесь мы видим возможность направленности субъекта 'помощи', 'добра' на самоё себя. См. также в возвратной форме глагола *зарадитися* второе значение определяется как 'помочь себе'. Обращение к материалу украинского языка позволяет шире увидеть внутреннюю форму *ради* как предлога, соотносимого с концептом 'Радость'. Представленный материал также подтверждает выразительную направленность *ради* на благо другого лица. Но в то же время мы отмечаем направленность *ради* и на благо самого субъекта, что свидетельствует о соотнесённости с концептами 'Цели' и 'Причины', о чём будет сказано ниже.

В современном русском языке внутренняя форма *ради* не выделяется. Предлог определяется как простой и непроемкий [14, т.1, с.707]. Но при его семантизации в современных словарях на первом месте стоит значение «в интересах кого-либо, чего-либо»: *Сделать что-нибудь ради друга* [12, с.628; 15, т.3, с.579] – и даются синонимичные конструкции с *для* + *Р.п.* Второе значение определяется как целевое: «с целью, в целях чего»: *Ради отдыха. Ради наживы* (в БАС первое место занимает целевое значение) [16, т.12, с.56]. Причинное значение *ради* + *Р.п.* в МАС рассматривается как устаревшее: – *К дому нужно было идти по узким деревянным мосткам, расположенным, ради грязи, между двумя рядами широких столетних лип.* А. Куприн, Леночка. БАС даёт причинное значение третьим, причём без помет: *Карл Федорович воздерживался от спиртных напитков ради приливов к голове.* Фет, Ранние годы моей жизни [16, т.12, с.56-57], но, с точки зрения современных норм, такое употребление представляется архаичным. В современных толковых словарях выражения *Ради Бога, Христа ради* даются как фразеологизированные [15, т.3, с.579].

Любопытно сопоставить этот материал с данными «Словаря языка Пушкина» [17, т.3, с.955-956]. Из 130 употреблений *ради* подавляющее большинство (97) приходится на сочетания *ради Бога, ради Христа, ради Господа, ради Господа Бога*, которые употребляются в двух основных значениях: 1) для усиления, подчёркивания просьбы: *Председатель. Отец мой, ради Бога, оставь меня!* Пир во время чумы; 2) На пожертвования, подаяния, милостыню: *У порога Нашли безумца моего, И тут же холодный труп его Похоронили ради Бога.* Медный всадник. Среди остальных употреблений *ради* наиболее частотно (14) значение «имея в виду, принимая во внимание интересы, благо кого-, чего-нибудь». *Вы презираете отцами, их древней славою, правами Великодушно и умно, вы отреклись от них давно, Прямого просвещения ради, Гордясь, как общей пользы друг. Ценою собственных заслуг.* Езерский. Здесь же выделяется «во имя кого-, чего-нибудь»: *Скажу я: «Ради ваших глаз, О баронесса! Ради балов, Когда мы все глядим на вас, Взгляните на меня хоть раз В награду прежних мадригалов.* К. бар. М.А. Дельвиг, 1815. Употребление *ради* в целевом (9) и причинном (10) значениях почти совпадает по частотности. При представлении первого из них, помимо общего значения «с целью чего-нибудь», выделяется и частное. «Имея целью получить, приобрести и т.п. что-нибудь: ... *Приготавливаясь денег ради, На вздохи, скуку и обман.* Евгений Онегин. Только один случай употребления *ради* в целевом значении представляется архаичным с точки зрения современного синтаксиса: *Отпусти его; за него тебе выкуп дадут; а для примера и страха ради, вели повесить хоть меня, старика!* Капитанская дочка. *Страха ради* – здесь в значении «чтобы навести страх, (устрашить)» население захваченной Пугачёвым Белогорской крепости. В иллюстративном материале употребления *ради* в причинном значении «из-за, по причине кого-, чего-нибудь» некоторые факты могут быть отнесены, скорее, к значению «принимая во внимание интересы кого-нибудь», «во имя кого-, чего-нибудь»: *К стати о гадости – читал я Федру Лобанова – хотел писать на неё критику, не ради Лобанова, а ради маркиза Расина – перо вывалилось из рук.* Письмо Л.С. Пушкину. Январь (после 12) – начало февраля, 1824. Союзные сочетания *того ради, сего ради* представляются архаичными, так же как и выражение *простоты ради*: *Ты видишь, что дитя ещё не смыслит, а ты и рад его обобрать, простоты его ради.* Капитанская дочка.

Итак, в *ради*, помимо значения, «в интересах кого-, чего-либо; во имя кого, чего», связанного с концептом «Радость», выявляются значения, связанные с концептами «Цели» и «Причины». Вслед за Ю.С. Степановым, развивающим идеи З. Вендлера о том, что причины являются «фактами», существуют только в ментальном мире человека и выражены средствами языка [4], подчеркнём, что именно этим «Причина» как концепт культуры отличается от понятия «причина» в научном смысле [20, с.762]. Но трудно вполне согласиться с Ю.С. Степановым в отнесённости «Причины» и «Цели» к одному концепту. Во-первых, причина связана с событиями прошлого, а цель – с событиями будущего [1, с.46]; во-вторых,

ВНУТРЕННЯЯ ФОРМА РАДИ В АСПЕКТЕ ЛИНГВОКОНЦЕПТОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

причина оценивается как реальное событие, а цель – как потенциальное или желательное [14, т.2, с.594; 2, с.356]. Как 'Причина', так и 'Цель' характеризуются двойственностью значения, но комбинация значений различна. 'Причина' – это 1) ситуация, вызывающая другую ситуацию ('Следствие'); 2) это сама связь между двумя ситуациями, из которых одна вызывает другую, а 'Цель' – это 1) намерение, желание субъекта; 2) результат, достигаемый субъектом [8].

Представляется возможным «пересечение» 'Причины' и 'Цели' в том случае, если ситуация, вызывающая другую ситуацию, совпадает с намерением или желанием субъекта. Известен «практический силлогизм» Г.Ф. фон Вригта, выведенный при телеологическом объяснении на примере ситуации с человеком, который бежит, чтобы не опоздать на поезд. Эта ситуация, с точки зрения бегущего человека, может быть объяснена по следующей схеме:

« - А намеревается осуществить (вызвать) р.

- А считает, что он не сможет осуществить р, если он не совершит а.

- Следовательно, А принимается за совершение а» [26, с.27]. В этом объяснении явно прослеживается соединение каузального и телеологического значения, т.е. соединение концептов. Но подобное объяснение правомерно по отношению только к тем ситуациям, когда действие субъекта является контролируемым и мотивировано его намерением или желанием.

Анализ языкового материала показывает, что *ради* часто используется как предлог, синонимичный *из-за* именно в причинно-целевом значении: *работать ради денег – из-за денег*. (См. об особенностях толкования *из-за* через *ради* в [5, с. 174-175]). Помимо этого, если говорить об употреблении именной группы [25, с. 7] *ради + Р.п.*, то оказывается, что в ней возможно употребление имён только определённых классов, что было в основном представлено в [25, с. 40-50, 84-87]. Нами выделены следующие классы имён: а) названия лиц, во имя которых совершается действие: *ради детей, ради Вас*; б) названия межличностных отношений, причём положительных: *ради любви, дружбы* (при **ради ненависти*); в) определённые социальные события, состояния, оцениваемые положительно: *ради победы, мира, свободы, праздника (*ради рабства, *ради похорон)*; г) названия моральных и материальных благ: *ради успеха, карьеры, денег, богатства (*ради бедности)*; д) названия развлечений: *ради смеха, шутки, удовольствия* и некот. др. (особенности функционирования оборота *скуки ради* рассматриваются нами в отдельной работе).

Как видим, эти именные группы передают или межличностные отношения, оцениваемые положительно, во имя которых и совершается субъектом определённое действие (соотнесённость с основой концепта 'Радость'), или нечто желанное субъектом – как в моральной, так и в материальной сфере. Эти наблюдения позволяют сделать вывод, что хотя внутренняя форма *ради* в современном русском языке не выделяется, но она сохранилась в глубинах языкового сознания, налагая запрет на употребление *ради* с именованием нежелательных, неприятных для субъекта вещей, ср.: *ради праздника надел новую рубашку, *ради похорон надел чёрный костюм*.

Выводы:

1. *Ради* относится к древнейшим пластам славянской лексики и представляет собой языковую реализацию одного из древнейших концептов мировой культуры, отражающих отношение человека к миру – земному и Высшему.

2. Культурный концепт 'Радость' является важнейшей составляющей концептосферы русского языкового сознания. В «Словаре» В.И. Даля он раскрывается как концепт русской культуры, отражающий этнокультурные стереотипы народного сознания.

3. Обращение к семантическому анализу лексики, входящей в именную группу *ради + Р.п.*, позволяет представить области пересечения культурных концептов 'Радость', 'Цель' и 'Причина'.

Перспективы исследования заключаются в дальнейшей разработке и описании областей пересечения культурных концептов.

Список литературы

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896с.
2. Брицын В.М. Синтаксис и семантика инфинитива в современном русском языке. – Киев: Наукова думка, 1990. – 320с.
3. Вендина Т.И. В.И. Даль: взгляд из настоящего // Вопросы языкознания. – 2000. – №3. – С.13-21.
4. Вендлер З. Причинные отношения. // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 18. Логический анализ естественного языка. Составл. В.В. Петрова. – М.: Прогресс, 1986. – С.264-276.
5. Всеволодова М.В., Ященко Т.А. Причинно-следственные отношения в современном русском языке. – М.: Русский язык, 1988. – 207с.
6. Грінченко Б. Словарь української мови: В 4-х т. – Київ: Київська Старина, 1909.
7. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. – М.: Русский язык, 1978-1980.
8. Левонтина И.Б. Целесообразность без цели // Вопросы языкознания. – 1996. – №1. – С. 42-57.
9. Маковский М.М. Удивительный мир слов и значений: Иллюзии и парадоксы в лексике и семантике. – М.: Высшая школа, 1989. – 200с.
10. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. – К.: Знання, 2004. – 326с.
11. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М., 2001.
12. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений /Российская АН; Российский фонд культуры. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: АЗЪ, 1994. – 928с.
13. Пеньковский А.Б. Очерки по русской семантике. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 464с.
14. Русская грамматика. Т.1,2/ Под ред.Н.Ю. Шведовой. – М.: Наука, 1980.
15. Словарь русского языка: В 4-х т. /АН СССР, Ин-т русского языка/ Под ред. А.П. Евгеньевой. – М.: Русский язык, 1981-1984.
16. Словарь современного русского литературного языка: В 17 т. – Т.12/ Академия Наук СССР, Институт русского языка. – М.-Л.: Изд-во Академии Наук СССР, 1961.
17. Словарь языка Пушкина: В 4-х т./ Отв. ред. акад. АН СССР В.В. Виноградов. – 2-е изд., доп. / Российская академия наук. Ин-т рус. яз. им. В.В. Виноградова. – М.: Азбуковник, 2000.
18. Словник української мови: В 11т. – Т.8 / Академія наук Української РСР, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – Київ: Наукова думка, 1977. – 927с.
19. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М.: Academia, 2000. – 128с.
20. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824с.
21. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры // Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 13-24.
22. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т./ Пер. с нем. и доп. О. П. Трубачёва / Под ред. и с предисл. Б.А. Ларина. – 2-е изд. стер. – М.: Прогресс, 1986.
23. Ященко Т.А. Концептуальное представление 'Причины' и 'Цели' в «Толковом словаре живого великорусского языка» В.И. Даля // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки», вип. 46. – Черкаси, 2003. – С. 55-62.
24. Ященко Т.А. Пересечение культурных концептов: «Радость», «Цель» и «Причина» // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Сер. «Филологические науки». – 2002.–Том 15 (54). № 4. – С.18-31.
25. Iordanskaja L. N., Melčuk I. A. On Semantics of Russian Causal Prepositions. – Montreal, Canada/ Пер. на рус. яз.: MLJ 2 (1995). – С. 162- 211.
26. Wright G. H. Von Explanation and Understanding. Ithacce: Cornell. Univ. Press, 1971, xvii + 230; рус. Пер.: Г.Х. фон Вригт. Логико-философские исследования. Избр. труды. – М.: Прогресс, 1986. – С. 35-241.

Поступила в редакцию 10.02.2005 г.

АННОТАЦИИ

Абрамян К.Ш. **О некоторых проблемах словообразования и межкультурной коммуникации** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 3-5.

В статье рассматриваются некоторые актуальные вопросы словообразовательной номинации в контексте лингвокультурологии и межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: словообразовательная парадигма, глагол, номинация, словообразовательная активность, коммуникация, лингвокультурология

Афанасьева Н.Д., Кузнецова М.В. **Функционирование глагольных форм в официально-деловом стиле** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 6-11.

В статье рассматриваются функционально-стилистические особенности деловой речи.

Ключевые слова: глагол, официально-деловой стиль, обучение студентов-юристов

Башкатова О.О. **Еще раз о дивергенции и конвергенции в сфере префиксальных глаголов** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 12-15.

В статье конкретизируется использование в современной лингвистике терминов дивергенция и конвергенция, а также рассматривается проявление дивергентных и конвергентных отношений в сфере префиксальных глаголов.

Ключевые слова: дивергенция, конвергенция, внутренняя валентность слова, внешняя валентность слова, префикс

Беляева И.С. **Выражение категории переходности/ непереходности в рамках арабских глагольных пород** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 16-19.

В данной статье рассматривается категория переходности/ непереходности и её выражение в русском и арабском литературных языках.

Ключевые слова: русский язык, арабский язык, переходные и непереходные глаголы

Буц Н.В. **Лексико-фразеологическая синонимика в романе М. Стельмаха «Дума о тебе»** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 20-23.

В статье предлагается лексико-фразеологическая характеристика синонимов, сделана классификация слов-синонимов в романе М.Стельмаха «Дума о тебе».

Ключевые слова: синоним, фразеологизм, синонимика, опорные слова

Гандзюк А.М. **Инфинитив как атрибутивная синтаксема** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 24-26.

Статья посвящена инфинитиву как атрибутивной синтаксеме.

Ключевые слова: атрибутивная синтаксема, атрибутивное функционирование, семантические группы имен существительных

Ганина А.В. Из истории изучения предикативных форм на -но, -то в украинском языкознании // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 27-31.

В статье рассматриваются различные точки зрения украинских исследователей на происхождение, значение, употребление предикативных форм на -но, -то в украинском языке.

Ключевые слова: предикативные формы на -но, -то, происхождение, значение, употребление

Гейна О.В. Коммуникативные функции субъектно-объектных детерминантов в современном русском и украинском языках // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 32-35.

Статья посвящена анализу функций субъектно-объектных детерминантов – особой семантико-синтаксической категории уровня предложения – в коммуникативном аспекте современного русского и украинского языков и определению их роли при актуальном членении предложения.

Ключевые слова: субъектно-объектный детерминант, детерминантная конструкция, коммуникативная функция, актуальное членение предложения

*Герасименко И.А. Семиотика колоратива **красный** в русской фразеологии // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 36-41.*

Данная статья посвящена рассмотрению семиотики цвета во фразеологии и паремиологии.

Ключевые слова: номинация, цветообозначение, фразеология, национально-культурный компонент

Грозян Н.Ф. Тематическая группа ФО «Вербальное агрессивное поведение человека» в украинском языке: идеографический и психосемантический аспекты // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 42-47.

В статье исследуется семантическая и идеографическая классификация фразеологических единиц, обозначающих вербальное агрессивное поведение человека, с учётом достижений современной фразеологической, психологической наук и экспериментальной психосемантики.

Ключевые слова: идеография, фразеологическая единица, вербальное агрессивное поведение, поступок, семантическое поле, тематическая группа

Дмитрук М.В. Лексико-семантические группы фразеологизмов с компонентами – названиями животных // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 48-51.

В статье рассматривается специфика диалектной фразеологии говоров Нижнего Поднепровья и лексико-семантические и стилистико-эстетические группы фразеологизмов с компонентами – названиями животных.

Ключевые слова: свинья, курица, собака, кошка, овца, лошадь

Забело И.В. Развитие компьютерного сленга на современном этапе // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 52-57.

В статье рассматриваются особенности компьютерного сленга на современном этапе.

Ключевые слова: компьютерный жаргон, семантическое поле, сленгоид

Иванова Л.П. К проблеме заимствования прецедентного антропонима // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 58-61.

В статье определяется лингвокультурологический статус прецедентного антропонима как единицы ментального пространства и выясняются возможности его заимствования.

Ключевые слова: антропонимикон, прецедентный антропоним, заимствование

Корякин В.А. Индивидуально-авторские образования в СМИ как предмет лингвистического анализа // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 62-65.

В статье рассматриваются индивидуально-авторские образования как предмет лингвистического анализа.

Ключевые слова: неологизм, окказионализм, индивидуально-авторские образования

Лантух Н.А. Языковое выражение семантемы «граница-знак» в диахронии // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 66-69.

В статье даётся функционально-семантическое описание существительных, выражающих семантему «граница-знак» в разные эпохи.

Ключевые слова: семантема, семема, сема, микрополе, функционально-семантическое описание

*Левченко Е.П. Оппозиция *легкий – тяжелый* во фразеологических системах // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 70-74.*

Статья посвящена лингвокультурологическому анализу вербальных символов на фразеологическом материале близкородственных языков.

Ключевые слова: фразеологическая единица, концепт, метафора, оппозиция, символ

*Мартинек С.В. *Желтый*: прототипическая референция // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 75-81.*

В статье исследуется прототипическая референция цветообозначения *желтый*.

Ключевые слова: прототипическая референция, концептуальная структура, экспликация

Мартос С.А. Усечение основы как способ образования современного молодежного сленга // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 82-84.

В статье рассматривается один из способов образования молодежного сленга – усечение (сокращение) основы, выделяются разновидности этого способа: апокопа, синкопа и аферезис.

Ключевые слова: молодежный сленг, усечение (сокращение) основы, апокопа, синкопа, аферезис

Масицкая Т.Е. Иерархия синтаксических единиц в современном языкознании // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 85-87.

В статье исследуются функциональные особенности синтаксических единиц, определены их дифференциальные особенности и иерархия в синтаксической сфере.

Ключевые слова: минимальная синтаксическая единица, словосочетание, предложение, текст

Матюхина М.О. Полипрефиксные глаголы: к постановке вопроса // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 88-90.

В статье представлена попытка определения статуса полипрефиксных глаголов, а также анализ связи полипрефиксности и полисемности.

Ключевые слова: полипрефиксный глагол, полисемность, фазовость, видовая оппозиция

Огринчук А.П. К вопросу о репрезентации украинской ментальности в лексико-семантической структуре дериватов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 91-94.

В работе рассматривается вопрос репрезентации украинской ментальности в лексико-семантической структуре дериватов.

Ключевые слова: ментальность, менталитет, дериват, словообразовательная модель

Остапенко Е.А. Источники формирования современной чешской герминологии для обозначения правонарушений // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 95-97.

В статье рассматривается современная чешская терминология для обозначения правонарушений.

Ключевые слова: правонарушение, юридическая терминология, чешский язык

Попова Т.Н. Социокультурный аспект русского диалектного словообразования // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 98-101.

Статья посвящена рассмотрению некоторых вопросов русского именного словообразования.

Ключевые слова: русское именное словообразование, диалектное словообразование, суффиксальные форманты

Приходная Н.С. Из наблюдений над особенностями создания глагольно-именных словосочетаний в поэтических произведениях В.Симоненко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 102-106.

В статье рассматриваются глагольно-именные словосочетания, которые выбраны из сборника В.Симоненко „Ти знаєш, що ти – людина”, охарактеризованы их структурно-грамматические и тематические особенности.

Ключевые слова: словосочетание, разновидности, глагол, существительное, падеж

Прокопец А.П. Типология словообразовательных контаминантов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 107-111.

Статья посвящена типологии словообразовательных контаминантов, основанной на структурных характеристиках слов и словосочетаний, служащих производящей базой для композитов.

Ключевые слова: словообразование, контаминант

Прудникова Т.И. **Фразеологическая микросистема «Душа» в украинском языке: структурно-грамматический аспект** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 112-114.

В статье исследуется структурно-грамматическая классификация фразеологических единиц с компонентом *душа*.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологическая микросистема, модель, компонент

Руда О.В. **Префиксально-конверсивные термины в подъязыке экономики** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 115-118.

В статье исследуются терминоединицы подъязыка экономики.

Ключевые слова: термин, префиксальный конверсив, транспонирующая модель, транспонирующий / конвертирующий префикс

Самойлович Л.В. **Этимологический аспект изучения украинских фразеологизмов, связанных с традициями и обрядами** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 119-122.

В статье подается этимологический анализ украинских фразеологических единиц, источником возникновения которых стали традиции и обряды, которые сыграли чрезвычайно важную роль в развитии и формировании фразеологического фонда языка.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологический фонд, этимология, традиция, обряд

Семиколенова Е.И. **Природа фазового значения в видовых парах русского глагола** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 123-127.

В статье анализируется содержание видовых пар с учетом фазового компонента значения.

Ключевые слова: процесс, видовое противопоставление, фаза, фазовость, корреляция, деривация, категория вида

Сидоренко Н.Н. **Гендерные акценты и профессиональные роли в журналистике** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 128-131.

Поднимаются проблемы преодоления стереотипов, обеспечения гендерного равенства в Украине, приводятся данные мониторинга.

Ключевые слова: гендерный баланс, гендерная гармония, стереотипы, масс-медиа, мониторинг

Солодовникова Н.В. **Мифологический образ воды в современной политической метафоре (на материале украинской русскоязычной прессы)** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 132-138.

Статья посвящена репрезентации политических метафор, включающих компонент 'вода', в современном украинском политическом дискурсе.

Ключевые слова: политическая литература, дискурс

Сыромля Н.Н. Лингвистические механизмы порождения символических значений Огня, Воздуха и Земли в ранней лирике А.Белого // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 139-142.

В статье анализируются лингвистические механизмы образования символических значений стихий в ранней лирике А.Белого.

Ключевые слова: А.Белый, символ, символизм, мифологема, архетип, ассоциации, «Огонь», «Воздух», «Земля»

Титаренко Е.Я. К вопросу о семантике суффиксов вторичной имперфективации русского глагола // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 143-147.

В статье рассматривается один из актуальных вопросов русской аспектологии: наличие чистовидовых аффиксов, к числу которых традиционно относят суффиксы вторичной имперфективации.

Ключевые слова: глагол, имперфективация, аффикс, категория вида

Тягунова М.М., Хруцкая Н.В. Грамматический статус слов, дублирующихся в разных частях речи в современных русском и украинском языках (на примере междометий и служебных слов) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 148-152.

Статья посвящена проблеме определения грамматического статуса слов, которые дублируются в списках служебных компонентов.

Ключевые слова: междометие, частица, служебное слово, структурема, синтаксема

Чернобровец С.Г. Семантические типы дуплексива со значением состояния // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 153-156.

Значение состояния, выражаемое дуплексивом, обладает семантическим строением. Это система с гипонимическими отношениями входящих в неё членов.

Ключевые слова: дуплексив, значение состояния, семантический признак, родо-видовые отношения

Шаклеин В.М., Воробьева Г.К. Когнитивно-культурологические аспекты анализа русского предложения // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 157-162.

В статье рассматривается идея моделирования мира путем отражения в когнитивно-речевых структурах лингвокультурных соответствий на базе основной коммуникативной единицы языка – предложения.

Ключевые слова: коммуникативная единица языка, лингвокультурная ситуация, предикативные лингвокультурные универсалии

Андреева Л.Ю. О специфике педагогической коммуникации в процессе обучения в области информационных технологий // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 163-167.

В статье раскрывается сущность и необходимость использования педагогической коммуникации в процессе обучения в области информационных технологий, использования механизма оценки творческого потенциала учащегося.

Ключевые слова: педагогическая коммуникация, принцип когнитивности, информационные технологии

Бессонова Л.Е. Лексическая репрезентация концепта образование (по материалам ассоциативного эксперимента) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 168-173.

В статье рассматривается концептуальное содержание понятия *образование* как одного из доминирующих концептов языковой картины мира современного молодого человека, предпринимается попытка ассоциативного исследования.

Ключевые слова: ассоциативный эксперимент, концепт, языковая картина мира

Дикарева С.С. Интеркультурный диалог в виртуальной Web-коммуникации // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 174-179.

В статье рассматриваются семиотические аспекты Web-коммуникации как новой реалии интеркультурного диалога, анализируются многоязычные информационно-образовательные Web-ресурсы, подчеркивается динамический и личностный характер приобретения знаний в виртуальных ландшафтах Интернет.

Ключевые слова: интеркультурный диалог, Web-коммуникация, семиотика

Зернецкая А.А., Виллерваль А. Виртуальная веб-коммуникация в практике обучения иностранным языкам // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 180-182.

Цель статьи – показать возможности применения Интернета в процессе изучения иностранного языка.

Ключевые слова: Интернет, язык, Веб-коммуникация

*Компанцева Л.Ф. О соотношении понятий *речевой жанр* и *стиль* в виртуальном дискурсе // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 183-185.*

Автор рассматривает коммуникативные особенности Интернет-дискурса через призму его жанрово-стилистической организации; исследует когнитивно-прагматические аспекты адаптации личности в Сети через овладение жанровыми нормами общения.

Ключевые слова: речевой жанр, стиль, виртуальный дискурс, когнитивно-прагматический, речевой поступок

Руденко Н.С. Экологические термины-концепты с негативным значением: символическая интерпретация // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 186-189.

В статье дается символическая интерпретация термина-концепта «экологическая катастрофа» на материале англоязычной и русскоязычной культур и его осмысление в космоцентрической языческой и теоцентрической христианской картинах мира

Ключевые слова: символическая интерпретация, картина мира, экологический термин-концепт, катастрофа

Чернописка Л.А. Суржик в Интернет-СМИ: инициальные аббревиатуры // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 190-193.

Одно из первых исследований суржика в украинских Интернет-СМИ касается аббревиатур как самых уязвимых единиц с точки зрения искажения в процессе межъязыковой украинско-русской суперинтерференции.

Ключевые слова: суржик, инициальная аббревиатура, суперинтерференция,

Агаян Г.З. Обучение неродному языку с учетом языкового сознания // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 194-196.

В сообщении сделана попытка проанализировать сложный комплекс взаимоотношений и взаимодействий, существующих между русской и армянской видо-временными системами на уровне выражения, с одной стороны, и на уровне семантического содержания – с другой.

Ключевые слова: языковое сознание, категория вида, глагол, имперфектное и перфектное времена, ложная аналогия

Антонив А.В. Лингвострановедческий словарь в процессе изучения украинского языка как иностранного // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 197-201.

Статья посвящена проблеме лингвострановедческого словаря собственных имен украинского языка как разновидности учебной лексикографии.

Ключевые слова: учебная лексикография, лингвострановедческий словарь, словарная статья

Гайдамака Г.Г. Модульное обучение как аспект современных обучающих технологий // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 202-205.

Обсуждаются вопросы совершенствования организации учебного процесса с использованием модульного обучения.

Ключевые слова: технология обучения, дидактические принципы, модуль, модульная программа, принципы построения модуля

Давыдова В.Ю. Трагедия современности («сбежавшие смыслы») // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 206-210.

Статья посвящена представлению и рефлексии события, где чрезвычайно важен дискурс возможного.

Ключевые слова: письмо, событие, модальность, дискурсивизация, экзистенция

Девлетов Р.Р. Обучение языкам и развитие языковых способностей // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 211-215.

В статье изучаются особенности обучения нескольким языкам в условиях их синхронного изучения.

Ключевые слова: обучение, языковая способность, логико-языковые задания, языковая интуиция, обучаемость языкам

Калиниченко А.И., Комарова И.И. Модель профессионально ориентированного обучения иностранному языку студентов экономических специальностей // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 216-220.

В статье раскрывается содержание педагогической модели профессионально ориентированного обучения иностранному языку студентов экономических специальностей.

Ключевые слова: педагогическая модель, иностранный язык, экономическая специальность

Козаченко А.Н., Рудницкая Л.И. Ситуация как методологическая проблема и ее использование в практике преподавания // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 221-223.

В статье обсуждаются методолого-теоретические основы создания методики обучения диалогической речи.

Ключевые слова: диалогическая речь, ситуация, методика обучения диалогической речи

Мартынюк А.Я. Тематические словари в практике овладения речью // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 224-227.

Объект исследования – идеографические словари тематического типа, основным назначением которых является практическая помощь в выборе слов для выражения той или иной мысли.

Ключевые слова: идеография, тематический словарь, тематическая группа, значение слова

Милостивая О.И. Навионимы как особый класс ономастики на уроках русского языка // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 228-231.

В статье предложены пути формирования речевой культуры учащихся средней школы.

Ключевые слова: навионимы, коммуникативная направленность, речевой этикет

Паппас Г. Модель взаимного детерминизма социально-когнитивного обучения и его функция в обучении иностранным языкам // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 232-238.

В преподавании иностранного языка принцип коммуникативности направлен на активизацию речевой деятельности обучаемого, на развитие у него потребности в общении на иностранном языке.

Ключевые слова: коммуникативное поведение преподавателя на уроке, тексты, содержащие общекультурную информацию, ситуация общения

Снегурова Т.А., Романов Ю.А. Культурно обусловленные ритуалы общения в обучении иностранцев русскому языку // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 239-241.

В статье рассматриваются проблемы коммуникативного непонимания, имеющего место при нарушении ритуальных правил общения, существующих в культурном пространстве Украины; предложены пути его преодоления при обучении иностранных студентов.

Ключевые слова: ритуалы общения, коммуникативное непонимание, межкультурная компетенция

Тукова Т.В. Лингводидактические возможности акцента фразеологизмов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 242-244.

На примере акцентологических возможностей фразеологизмов в статье рассматриваются пути активизации работы по формированию норм устной речи в русле коммуникативного подхода к изучению русского языка в школах Украины.

Ключевые слова: устная речь, фразеологизм, акцент, фонетическое слово

Чезганов С.А. Корреляция «чтение – устная речь» как эффективная методическая модель работы над текстом по специальности // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 245-247.

Статья посвящена проблеме оптимизации преподавания украинского языка как иностранного, в частности специфике работы над текстом по специальности.

Ключевые слова: текст по специальности, оптимизация преподавания, корреляция «чтение – говорение»

Яцышина С.А., Яцышин О.М. Цикличность обучения иностранному языку как средство формирования лингвистической компетенции студентов неязыковых вузов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 248-251.

В статье рассматривается проблема отбора учебного материала, в частности его лингвистической составляющей, в контексте формирования лингвистической компетенции студентов.

Ключевые слова: циклическое обучение, лингвистическая компетенция, фактическое содержание, речевые навыки, языковые формы

Антипова Н.А. К проблеме фантастического в музыке: Г.Берлиоз. Эпизод из жизни артиста // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 252-256.

Автор рассматривает в статье специфику преломления феномена «Фантастическое в музыке» во французской традиции на примере «Фантастической симфонии» Г. Берлиоза.

Ключевые слова: фантастическое, фантазмагория, феномен, абберрация, фантазм, состояние Erwartung

Богданова И.В. Роль творчества Эсхила, У. Шекспира и Р. Вагнера в формировании драматического театра Поля Клоделя // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 257-263.

Автор статьи анализирует идейно-тематическую и образно-поэтическую систему произведений Клоделя, испытавших влияние творчества Эсхила, У.Шекспира, Р.Вагнера.

Ключевые слова: влияние, заимствование, идейно-художественная концепция, художественный стиль

Брона Е.А. Типология литературно-критической рецензии // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 264-270.

В статье рассматривается проблематика функционального стиля по отношению к газетной публицистике, и в частности к жанру литературно-критической рецензии.

Ключевые слова: функциональный стиль, типология, жанр

Еременко И.А., Гинда Е.Н. Рассказ А.П. Чехова «Ариадна» как объект концептуального анализа // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 271-275.

Данная статья представляет собой модель исследования художественного текста (рассказ А. Чехова «Ариадна») с помощью концептуального анализа в плане осмысления писателем женского идеала.

Ключевые слова: концепт, концептуальный анализ, составляющие концепта, женский идеал

Лилова Е.Е. Осмысление сущности понятия «inventio» в творчестве английского позднеренессансного писателя Дж.Гасконя // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 276-279.

В статье представлены эстетические взгляды английского литератора эпохи Возрождения Дж.Гасконя в контексте литературно-критического мышления того времени.
Ключевые слова: Поэзия, Ренессанс, литературно-критические работы, поэтическая выдумка, художественный образ

Михайлова А.В. Славянское коммуникативное пространство: жанр фэнтези // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 280-284.

Данная статья представляет собой анализ одной из современных литературных форм (жанра фэнтези) в произведениях Дж.Р.Р. Толкина «Властелин Колец» и Юлии Вознесенской «Мои посмертные приключения» – представителей различных культур – европейской и славянской.

Ключевые слова: культура, жанр фэнтези, мифологизм

Намакитанская И.Е. Авторское использование В. С. Высоцким концепта «слово» // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 285-288.

Анализируется авторское использование В.С. Высоцким смыслов лексемы *слово*.

Ключевые слова: автор, В.Высоцкий, слово

Никонова В.Г. Категория трагического и аспекты ее реализации (на материале драматургии Шекспира) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 289-294.

В статье рассматривается эстетическая категория трагического в исторической перспективе и особенности ее трактовки в драматургии Шекспира; показана поэтапная реализация категории трагического в процессе создания трагедийной картины мира.

Ключевые слова: категория трагического, трагедийная картина мира, ключевой элемент контекста

Новикова М.А. Русистика за пределами России: новые ограничения или новые возможности? // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 295-299.

Автор рассматривает особенности диалога Украина-Россия в современном интеркультурном пространстве.

Ключевые слова: русистика, диалог, кросс-культурные коммуникации

Пономарева Т.А. Стихотворные переводы И. Бродского как квинтэссенция полилога культур // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 300-303.

В статье предпринята попытка приблизиться к личности И. Бродского как уникального переводчика мировой поэзии.

Ключевые слова: языковая личность поэта-переводчика, стихотворный перевод, творческая индивидуальность

Сидоренко О.В. Особенности использования сюжетных алгоритмов в западноевропейских жанрах «низовой» литературы позднего средневековья и раннего Возрождения // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 304-307.

В статье предпринята попытка выделить и классифицировать сюжетные алгоритмы репрезентативных жанров западноевропейской «низовой» литературы.

Ключевые слова: фаблю, шванк, джест, сюжетный алгоритм

Торкут Н.Н. Английская ренессансная новелла в контексте западноевропейской новеллистической традиции: специфика диалога // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 308-311.

Статья посвящена анализу жанровой специфики английской ренессансной новеллы, которая сформировалась под непосредственным влиянием континентальной новеллистической традиции.

Ключевые слова: Ренессанс, новелла, джест, контекст, традиция, новаторство

У Хао. Пейзажи романа Ба Цина «Семья» и традиционные символы китайской культуры // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 312-315.

Статья посвящена анализу пейзажных описаний китайского реалистического романа «Семья».

Ключевые слова: китайский реалистический роман, пейзажные зарисовки, образ-символ, подтекстовая информация, мировоззрение писателя

Шатова И.Н. Утверждение индивидуального и исключительного в творчестве русских эмоционалистов и немецких экспрессионистов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 316-320.

В статье рассматривается деятельность русских эмоционалистов, направленная на пропагандирование в России немецкого экспрессионизма, а также исследуется одно из ключевых положений эмоционализма и экспрессионизма – утверждение в искусстве индивидуального и исключительного.

Ключевые слова: экспрессионизм, эмоционализм, тип, общие законы, индивидуальное, исключительное

Штепенко А.Г. Экзистенция как парадигма постижения концепции Единого в творчестве Ф.Сологуба // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 321-324.

Проблематика статьи восходит к вопросу о центральных мифологемах творчества русских символистов эпохи Серебряного века, а именно к творчеству Федора Сологуба.

Ключевые слова: экзистенция, парадигма, символизм, мифологема, мистическое мирозерцание

Бацевич Ф.С. Типы связей речевых жанров в дискуссии // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 325-328.

В статье рассматриваются функционально-коммуникативные механизмы формирования связей речевых жанров в дискурсе. Разрабатывается типология таких связей.

Ключевые слова: дискурс, речевой жанр, дискурсивные связи речевых жанров

Бычкова Т.А. Текст как форма опосредованной коммуникации (на примере повести М.М. Зошенко «Перед восходом солнца») // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 329-332.

В статье рассматриваются приемы, использованные М. Зошенко в повести «Перед восходом солнца» для адекватного восприятия текста читателем.

Ключевые слова: текст, коммуникация

Егорова Л.Г. Пространство дискурса в контексте междисциплинарного подхода // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 333-339.

В статье рассматриваются особенности дефинирования термина «дискурс» в рамках междисциплинарного подхода.

Ключевые слова: дискурс, лингвистика, междисциплинарный подход

Козловская Л.С. Художественный текст как единица национального лингвокультурного дискурса // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 340-342.

В статье рассмотрена проблема дидактической интерпретации текстов художественного стиля в контексте лингвокультурологического дискурса.

Ключевые слова: дискурс, текст, языковая картина мира, лингвокультурология

Максимова Т.В. Неологизмы в англоязычном массово-информационном дискурсе // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 343-346.

В статье рассматриваются проблемы, связанные с современными словообразовательными процессами и инновационными тенденциями создания неологизмов в англоязычном массово-информационном дискурсе с точки зрения их креативности и лингвополлюциогенности.

Ключевые слова: креативность, инновационность, неологизм, лингвополлюциогенность

Приходько А.Н. Концептология дискурса, или Дискурсология концепта // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 347-351.

В статье рассматривается корреляция феноменов «концепт» и «дискурс». Доказывается, что концепт есть этно-социо-психо-лингво-культурное явление, актуализирующееся в разных типах дискурсивной деятельности по-разному.

Ключевые слова: концептосфера, концептополе, концептосистема, дискурс, лингвокультурология, речевая коммуникация

Проценко Е.В. Восприятие текста в процессе чтения школьников // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 352-355.

Статья посвящена проблеме восприятия текста в процессе чтения школьников.

Ключевые слова: текст, чтение, восприятие, уровни восприятия, приемы

Селиванова Е.А. Когнитивные механизмы денотации украинской загадки // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 356-360.

Статья посвящена анализу психокогнитивных механизмов семиозиса украинской загадки. Выявлены три основных типа ее построения: пропозициональный, образно-метафорический и смешанный, – обуславливающие разнообразие концептуальных фильтров процедуры отгадывания.

Ключевые слова: загадка, ментально-психонетический комплекс, когнитивная модель, пропозиция, модус, метафора, парадокс, синтаксическая структура

Синица И.А. О поликультурном пространстве текста научного исследования // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 361-363.

В статье анализируется функционирование в русском научном тексте второй половины XIX в. украинских лексем, эксплицирующих соответствующий культурный контекст и создающих эффект поликультурного пространства научного текста.

Ключевые слова: научный исторический текст, культурный контекст, этноним, термин

Сологуб Л.В. Понятие типологии текстов в современной лингвистике // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 364-368.

Данная статья посвящена проблемам выделения типов текстов в современной лингвистике.

Ключевые слова: тип текста, литературоведческий подход, психолингвистический подход, социологический подход

Шейгал Е.И. Лингвокультурная специфика политического дискурса // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 369-372.

В статье анализируются основные аспекты проявления лингвокультурной специфика политического дискурса.

Ключевые слова: институциональный дискурс, реалья, лакуна, концепт

Щербачук Л.Ф. Семантико-стилистические особенности фразеологизмов в поэтическом дискурсе (на материале поэзии В.А. Симоненко) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 373-376.

Статья посвящена проблеме функционирования фразеологизмов в поэтическом тексте. Основное внимание сосредоточено на семантике, коннотации ФЕ, способах их трансформации и стилистических возможностях.

Ключевые слова: фразеологизм, дискурс, семантика, коннотации, трансформация

Яценко Т.А. Внутренняя форма РАДИ в аспекте лингвоконцептологического исследования // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 377-382.

В статье рассматривается специфика функционирования предлога *ради* с позиции современной теории культурных концептов.

Ключевые слова: лингвоконцептология, культурный концепт 'Цель', концепт 'Причина', концепт 'Радость', *ради*, «Словарь» В.И. Даля, внутренняя форма

АНОТАЦІЇ

Абрамян К.Ш. Про деякі проблеми словотвору та міжкультурній комунікації // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 3-5.

У статті розглянуто деякі актуальні питання словотвірної номінації в контексті лінгвокультурології та міжкультурної комунікації.

Ключові слова: словотвірна парадигма, дієслово, номінація, словотвірна активність, комунікація, лінгвокультурологія

Афанас'єва Н.Д., Кузнєцова М.В. Функціонування дієслівних форм в офіційно-діловому стилі // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 6-11.

У статті розглянуто функціонально-стилістичні особливості ділової мови.

Ключові слова: дієслово, офіційно-діловий стиль, навчання студентів-юристів

Баишкатова О.О. Ще раз про дивергенцію та конвергенцію у сфері префіксальних дієслів // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 12-15.

У статті конкретизується використання у сучасній лінгвістиці термінів *дивергенція* та *конвергенція*, також розглядаються прояви дивергентних та конвергентних відношень у сфері префіксальних дієслів.

Ключові слова: дивергенція, конвергенція, внутрішня валентність слова, зовнішня валентність слова, префікс

Беляєва І.С. Вираження категорії перехідності/ неперехідності в арабських дієслівних породах // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 16-19.

У даній статті розглядається категорія перехідності/ неперехідності та її вираження в російській і арабській літературних мовах.

Ключові слова: російська мова, арабська мова, перехідні та неперехідні дієслова

Буц Н.В. Лексико-фразеологічна синоніміка у романі М. Стельмаха «Дума про тебе» // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 20-23.

У статті пропонується лексико-фразеологічна характеристика синонімів, зроблена класифікація слів-синонімів у романі М.Стельмаха „Дума про тебе”.

Ключові слова: синонім, фразеологізм, синоніміка, опорні слова

Гандзюк О.М. Інфінітив як атрибутивна синтаксема // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 24-26.

У статті йдеться про інфінітив як атрибутивну синтаксему.

Ключові слова: атрибутивна синтаксема, атрибутивне функціонування, семантичні групи іменників

Ганіна А.В. З історії вивчення предикативних форм на -но, -то в українському мовознавстві // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 27-31.

У статті подано різні точки зору українських дослідників на походження, значення, вживання предикативних форм на -но, -то в українській мові.

Ключові слова: предикативні форми на -но, -то. походження, значення, вживання

Гейна О.В. Комунікативні функції суб'єктно-об'єктних детермінантів у сучасній російській та українській мовах // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 32-35.

Статтю присвячено аналізу функцій суб'єктно-об'єктних детермінантів – семантико-синтаксичної категорії рівня речення – у комунікативному аспекті сучасної російської та української мов і визначенню їх ролі при актуальному членуванні речення.

Ключові слова: суб'єктно-об'єктний детермінант, детермінантна конструкція, комунікативна функція, актуальне членування речення

Герасименко І.А. Семіотика колоратива червоний в російській фразеології // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 36-41.

Надана стаття присвячена дослідженню семіотики кольору у фразеології.

Ключеві слова: номінація, кольоропозначення, фразеологія, національно-культурний компонент

Грозян Н.Ф. Тематична група ФО „Вербальна агресивна поведінка людини” в українській мові: ідеографічний і психосемантичний аспекти // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 42-47.

У статті досліджується семантична й ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць на позначення вербальної агресивної поведінки людини з урахуванням досягнень сучасних фразеологічної, психологічної наук та експериментальної психосемантики.

Ключові слова: ідеографія, фразеологічна одиниця, вербальна агресивна поведінка людини, вчинок, семантичне поле, тематична група

Дмитрук М.В. Лексико-семантичні групи фразеологізмів з компонентами – назвами тварин (на матеріалі говірок Нижньої Наддніпряниці) // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 48-51.

У статті розглядається специфіка діалектної фразеології говірок Нижньої Наддніпряниці та встановлюються лексико-семантичні і стилістично-естетичні групи фразеологізмів з компонентами – назвами тварин.

Ключові слова: свиня, курка, собака, кішка, вівця, кінь

Забело І.В. Розвиток комп'ютерного сленгу на сучасному етапі // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 52-57.

У статті розглянуто особливості комп'ютерного сленгу на сучасному етапі.

Ключові слова: комп'ютерний жаргон, семантичне поле, сленгоїд

Іванова Л.П. До проблеми запозичення прецедентного антропоніма // Ученіє запіскі Таврічєского національного університєта ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 58-61.

У статті визначається лінгвокультурологічний статус прецедентного антропоніма як одиниці ментального простору та з'ясовуються можливості його запозичення.

Ключові слова: антропонімікон, прецедентний антропонім, запозичення

Корякін В.О. Індивідуально-авторські утворення в ЗМІ як предмет лінгвістичного аналізу // Ученіє запіскі Таврічєского національного університєта ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 62-65.

У статті розглянуто індивідуально-авторські утворення як предмет лінгвістичного аналізу.

Ключові слова: неологізм, окказионалізм, індивідуально-авторські утворення

Лантух Н.А. Мовне вираження семантики «межа – знак» у діахронії // Ученіє запіскі Таврічєского національного університєта ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 66-69.

У статті зроблено функціонально-семантичний опис іменників, які є вираженням семантики «межа – знак» у різні часи.

Ключові слова: семантика, семема, сема, мікрополе, функціонально-семантичний опис

Левченко О.П. Опозиція легкий – важкий у фразеологічних системах // Ученіє запіскі Таврічєского національного університєта ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 70-74.

Статтю присвячено лінгвокультурологічному аналізу вербальних символів на фразеологічному матеріалі близькоспоріднених мов.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, концепт, метафора, опозиція, символ

Мартінек С.В. Жовтий: прототипна референція // Ученіє запіскі Таврічєского національного університєта ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 75-81.

У статті досліджена прототипна референція колоративу *жовтий*.

Ключові слова: прототипна референція, концептуальна структура, експлікація

Мартос С.А. Усічення основи як спосіб творення сучасного молодіжного сленгу // Ученіє запіскі Таврічєского національного університєта ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 82-84.

У статті розглядається один із способів творення молодіжного сленгу – усічення (скорочення) основи, виділяються різновиди цього способу: апокопа, синкопа і афереза.

Ключові слова: молодіжний сленг, усічення (скорочення) основи, апокопа, синкопа, афереза

Масицька Т.Є. Ієрархія синтаксичних одиниць у сучасному мовознавстві // Ученіє запіскі Таврічєского національного університєта ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 85-87.

У статті досліджуються функціональні особливості синтаксичних одиниць, встановлено їх диференціацію та ієрархію у синтаксичній площині.

Ключові слова: мінімальна синтаксична одиниця, словосполучення, речення, текст

Матюхіна М.О. Поліпрефіксні дієслова: щодо питання // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 88-90.

У статті здійснена спроба визначення поліпрефіксних дієслів, а також аналіз зв'язку поліпрефіксності та полісемності.

Ключові слова: поліпрефіксне дієслово, полісемність, фазовість, видова опозиція

Огринчук О.П. До питання про репрезентацію української ментальності у лексико-семантичній структурі дериватів // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 91-94.

У роботі розглядається питання репрезентації української ментальності у лексико-семантичній структурі дериватів.

Ключові слова: ментальність, менталітет, дериват, словотвірна модель

Остапенко О.О. Джерела формування чеської юридичної термінології на позначення правопорушень // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 95-97.

У статті розглянуто сучасну чеську термінологію на позначення правопорушень з погляду її походження.

Ключові слова: правопорушення, юридична термінологія, чеська мова

Попова Т.М. Соціокультурний аспект російського діалектного словотвору // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 98-101.

Стаття присвячена розгляду деяких питань російського називного словотвору.

Ключові слова: російський називний словотвір, діалектний словотвір, суфіксальні форманти

Приходна Н.С. Із спостережень над особливостями творення дієслівно-іменникових словосполучень у поетичних творах В.Симоненка // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 102-106.

У статті розглядаються дієслівно-іменникові словосполучення, які вилучені із збірки В.Симоненка „Ти знаєш, що ти – людина“, охарактеризовані їхні структурно-граматичні та тематичні особливості.

Ключові слова: словосполучення, різновиди, дієслово, іменник, відмінок

Прокопець О.П. Типологія словотвірних контамінантів // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 107-111.

Стаття присвячена типології словотвірних контамінантів, яка побудована на структурних характеристиках слів та словосполучень, що є твірною базою композитів.

Ключові слова: словотвір, контамінант

Прудникова Т.І. Фразеологічна мікросистема „Душа” в українській мові: структурно-граматичний аспект // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 112-114.

У статті досліджується структурно-граматична класифікація фразеологічних одиниць із компонентом *душа*.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічна мікросистема, модель, компонент

Руда О.В. Префіксально-конверсивні терміни у підмові економіки // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 115-118.

У статті досліджуються терміноодиниці підмови економіки.

Ключові слова: термін, префіксальний конверсив, транспонуюча модель, транспонуючий / конвертуючий префікс

Самойлович Л.В. Етимологічний аспект вивчення українських фразеологізмів, пов'язаних із традиціями та обрядами // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 119-122.

У статті подається етимологічний аналіз українських фразеологічних одиниць, джерелом виникнення яких стали традиції та обряди, які відіграли надзвичайно важливу роль у розвитку та формуванні фразеологічного фонду мови.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічний фонд, етимологія, традиція, обряд

Семіколенова О.І. Природа фазового значення в видових парах російського дієслова // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 123-127.

У статті аналізується зміст видових пар з урахуванням фазового компоненту значення.

Ключові слова: процес, видове протиставлення, фаза, фазовість, кореляція, деривація, категорія виду

Сидоренко Н.М. Гендерні акценти і професійні ролі в журналістиці: моніторинг засобів масової інформації // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 128-131.

Порушуються проблеми подолання стереотипів, встановлення гендерної рівності в Україні, наводяться дані моніторингу.

Ключові слова: гендерний баланс, гендерна гармонія, стереотипи, мас-медіа, моніторинг

Солодовнікова Н.В. Міфологічний образ води в сучасній політичній метафорі (на матеріалі української російськомовної преси) // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 132-138.

Стаття присвячена репрезентації політичних метафор, що включають компонент 'вода', в сучасному українському політичному дискурсі.

Ключові слова: політична література, дискурс

Сиромля Н.М. Лінгвістичні механізми утворення символічних значень Вогню, Повітря та Землі в ранній ліриці А.Белого // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 139-142.

У статті аналізуються лінгвістичні механізми утворення символічних значень стихій в ранній ліриці А.Белого.

Ключові слова: А.Белый, символ, символізм, міфологема, архетип, асоціації, "Вогонь", "Повітря", "Земля"

Титаренко О.Я. До питання про семантику суфіксів вторинної імперфективізації // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 143-147.

У статті розглядається одне з актуальних питань російської аспектології: наявність чистовидових афіксів, до яких традиційно відносять афікси вторинної імперфективізації.

Ключові слова: дієслово, імперфективація, афікс, категорія виду

Тягунова М.М., Хруцька Н.В. Граматичний статус слів, що дублюються у різних частинах мови в сучасних російській та українській мовах (на прикладі вигуків та службових слів) // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 148-152.

Статтю присвячено проблемі визначення граматичного статусу слів, що дублюються у реєстрах службових компонентів.

Ключові слова: вигук, службове слово, структура, синтаксема

Чорнобривець С.Г. Семантичні типи дуплексива зі значенням стану // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 153-156.

Значення стану, яке виражається дуплексивом, має семантичну будову. Це система з гіпонімічними відношеннями між її членами.

Ключові слова: дуплексив, значення стану, семантична ознака, родо-видові відношення

Шаклейн В.М., Воробйова Г.К. Когнітивно-культурологічні аспекти аналізу російського речення // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 157-162.

У статті розглянуто ідею моделювання світу шляхом відображення в когнітивно-мовленнєвих структурах лінгвокультурних відповідностей комунікативної одиниці мови – речення.

Ключові слова: комунікативна одиниця мови, лінгвокультурна ситуація, предикативні лінгвокультурні універсалії

Андрєєва Л.Ю. Про специфіку педагогічної комунікації в процесі навчання інформаційним технологіям // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 163-167.

У статті розкривається сутність та необхідність використання педагогічної комунікації в процесі навчання інформаційним технологіям, механізму оцінки творчого потенціалу учня.

Ключові слова: педагогічна комунікація, принцип когнітивності, інформаційні технології

Безсонова Л.Є. Лексична репрезентація концепту „освіта” (за матеріалами асоціативного експерименту) // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 168-173.

У статті розглядається концептуальний склад поняття *освіта* як одного з домінуючих концептів мовної картини світу сучасної молоді людини, а також здійснюється спроба асоціативного дослідження.

Ключові слова: асоціативний експеримент, концепт, мовна картина світу

Дикарева С.С. Інтеркультурний діалог у віртуальній Web-комунікації // Ученіе запискі Тавріческого національного універсітета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 174-179.

У статті розглядаються семіотичні аспекти Web-комунікації як нової реалії інтеркультурного діалогу, аналізуються багатомовні інформаційно-освітні Web-ресурси, підкреслюється динамічне та індивідуальне набуття знань у віртуальних ландшафтах Інтернет.

Ключові слова: інтеркультурний діалог, Web-комунікація, семіотика

Зернецька А.А., Віллерваль А. Віртуальна Web-комунікація в практиці навчання іноземній мові // Ученіе запискі Тавріческого національного універсітета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 180-182.

Метою статті є показати можливості застосування Інтернету в процесі навчання іноземній мові.

Ключові слова: Інтернет, мова, Web-комунікації

Компанцева Л.Ф. Про співвідношення понять мовленнєвий жанр і стиль у віртуальному дискурсі // Ученіе запискі Тавріческого національного універсітета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 183-185.

Автор розглядає комунікативні властивості Інтернет-дискурсу крізь призму його жанрово-стілістичної організації, досліджує когнітивно-прагматичні аспекти адаптації особистості в Мережі завдяки опануванню жанровими нормами спілкування.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, стиль, віртуальний дискурс, когнітивно-прагматичний, мовленнєвий вчинок

Руденко Н.С. Екологічні терміни-концепти з негативним значенням: символічна інтерпретація // Ученіе запискі Тавріческого національного універсітета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 186-189.

Стаття присвячена символічній інтерпретації екологічних термінів-концептів з негативним значенням в російськомовній та англійській культурах.

Ключові слова: символічна інтерпретація, картина світу, екологічний термін-концепт, катастрофа

Чорнописька Л.А. Суржик в Інтернет-ЗМІ: ініціальні аббревіатури // Ученіе запискі Тавріческого національного універсітета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 190-193.

Одне з перших досліджень суржику в українських Інтернет-ЗМІ присвячене аббревіатурам – найвиразливішим одиницям з точки зору спотворення в процесі міжмовної інтерференції.

Ключові слова: суржик, ініціальна аббревіатура, суперінтерференція

Агаян Г.З. Навчання нерідній мові з урахуванням мовної свідомості // Ученіе запискі Тавріческого національного універсітета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 194-196.

У повідомленні зроблено спробу проаналізувати складний комплекс взаємовідносин та взаємодій, що існують між російською та вірменською видо-часовими системами на рівні вираження, з одного боку, та на рівні семантичного змісту – з іншого.

Ключові слова: мовна свідомість, категорія виду, дієслово, імперфектний та перфектний часи, помилкова аналогія

Антонів О.В. Лінгвокраїнознавчий словник у процесі вивчення української мови як іноземної // Ученіє запискі Тавріческого національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 197-201.

У статті розглянуто лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови як різновид навчальної лексикографії.

Ключові слова: навчальна лексикографія, лінгвокраїнознавчий словник, словникова стаття

Гайдамака Г.Г. Модульне навчання як аспект сучасних навчальних технологій // Ученіє запискі Тавріческого національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 202-205.

Обговорюються питання удосконалення організації навчального процесу, використовуючи модульне навчання.

Ключові слова: технологія навчання, дидактичні принципи, модуль, модульна програма, принципи побудови модуля

Давидова В.Ю. Трагедія сучасності („сенси, що втекли”) // Ученіє запискі Тавріческого національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 206-210.

Стаття присвячена представленню і рефлексії події, де надзвичайно важливий дискурс можливого.

Ключові слова: лист, подія, модальність, дискурсивізація, екзистенція

Девлетов Р.Р. Навчання мовам та розвиток мовних здібностей // Ученіє запискі Тавріческого національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 211-215.

У статті розглянуто особливості навчання декільком мовам при синхронному вивченні.

Ключові слова: навчання, мовна здатність, логіко-мовні завдання, мовна інтуїція, здатність навчатися мовам

Калініченко А.І., Комарова І.І. Модель професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів економічних спеціальностей // Ученіє запискі Тавріческого національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 216-220.

У статті розкривається зміст педагогічної моделі професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів економічних спеціальностей.

Ключові слова: педагогічна модель, іноземна мова, економічний фах

Козаченко О.М., Рудницька Л.І. Ситуація як методична проблема та її застосування у практиці навчання // Ученіє запискі Тавріческого національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 221-223.

У статті обговорюються методолого-теоретичні основи для створення методики навчання діалогічного мовлення.

Ключові слова: діалогічне мовлення, ситуація, методика навчання діалогічного мовлення

Мартинюк Г.Я. Тематичні словники в практиці оволодіння мовленням // Ученіє запискі Тавріческого національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 224-227.

Об'єкт дослідження – ідеографічні словники тематичного типу, основним напрямом яких є практична допомога у виборі слів для вираження тієї або іншої думки.

Ключові слова: ідеографія, тематичний словник, тематична група, значення слова

Милостива О.І. Навіюніми як особливий клас ономастики на уроках російської мови // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 228-231.

У статті запропоновано шляхи формування мовленнєвої культури учнів середньої школи.

Ключові слова: навіюніми, комунікативна направиленість, мовленнєвий етикет

Паннас Г. Модель взаємного детермінізму соціально-когнітивного навчання та його функція у навчанні іноземним мовам // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 232-238.

У процесі викладання іноземної мови принцип комунікативності спрямований на активізацію діяльності учня, на розвиток у нього потреби в спілкуванні на іноземній мові.

Ключові слова: комунікативна поведінка викладача, тексти, які містять загальнокультурну інформацію, ситуація спілкування

Снегурова Т.О., Романов Ю.О. Культурно зумовлені ритуали спілкування у навчанні іноземців російській мові // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 239-241.

У статті розглядаються проблеми комунікативного нерозуміння, що виникають при порушенні ритуальних правил спілкування, існуючих у культурному просторі України; запропоновані шляхи його подавання при навчанні іноземних студентів.

Ключові слова: ритуали спілкування, комунікативне нерозуміння, міжкультурна компетенція

Тукова Т.В. Лінгводидактичні можливості акценту фразеологізмів // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 242-244.

На прикладі акцентологічних можливостей фразеологізмів у статті розглядаються шляхи активізації роботи по формуванню норм усного мовлення у руслі комунікативного підходу до вивчення російської мови в школах України.

Ключові слова: усне мовлення, фразеологізм, акцент, фонетичне слово

Чезганов С.А. Кореляція “читання – усне мовлення” як ефективна методична модель опрацювання тексту фахового спрямування // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 245-247.

У статті розглянуто деякі проблеми викладання української мови як іноземної, зокрема специфіку роботи над текстом фахового спрямування.

Ключові слова: текст з фаху, оптимізація викладання, кореляція “читання – усне мовлення”

Яцишина С.А., Яцишин О.М. Циклічність навчання іноземної мови як засіб формування лінгвістичної компетенції студентів немовних ВНЗ // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 248-251.

У статті розглядається проблема відбору навчального матеріалу, зокрема його лінгвістичної складової, в контексті формування лінгвістичної компетенції студентів.

Ключові слова: циклічне навчання, лінгвістична компетенція, фактичний зміст, мовленнєві навички, мовні форми

Антипова Н.А. Щодо проблеми фантастичного в музиці: Г.Берліоз. Епізод з життя артиста // Ученіє запискі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 252-256.

Автор розглядає у статті специфіку данного феномена „Фантастичне в музиці” во французькій традиції на прикладі «Фантастичної симфонії» Г. Берліоза.

Ключові слова: фантастичне, фантазмагорія, феномен, аберація, фантазм, стан Erwartung

Богданова І.В. Роль творчості Есхіла, У. Шекспіра та Р.Вагнера у формуванні драматичного театру Поля Клоделя // Ученіє запискі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 257-263

Автор статті аналізує ідейно-тематичну та образно-поетичну систему клоделівських творів, на яких позначився вплив Есхіла, В.Шекспіра, Р.Вагнера.

Ключові слова: вплив, запозичення, ідейно-художня концепція драматичного твору, художній стиль

Брожа О.А. Типологія літературно-критичної рецензії // Ученіє запискі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 264-270.

У статті розглядається проблематика функціонального стилю по відношенню до газетної публіцистики, та жанру літературно-критичної рецензії (ЛКР) зокрема.

Ключові слова: функціональний стиль, типологія, жанр

Єрмоєнко І.А., Гінда Є.М. Оповідання А.П. Чехова „Аріадна” як об’єкт концептуального аналізу // Ученіє запискі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 271-275.

Ця стаття являє собою модель дослідження художнього тексту (оповідання А.Чехова „Аріадна”) за допомогою концептуального аналізу щодо осмислення письменником такого поняття, як жіночий ідеал.

Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, складові концепту, жіночий ідеал

Лілова О.Є. Осмислення сутності поняття „поетична вигадка” в творчості пізньоренесансного письменника Дж.Гасконя // Ученіє запискі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 276-279.

В статті представлені естетичні погляди англійського літератора доби Відродження Дж.Гасконя в контексті літературно-критичного мислення тогочася.

Ключові слова: Поезія, Ренесанс, літературно-критичні праці, поетична вигадка, художній образ

Михайлова Г.В. Слов’янський комунікативний простір: жанр фентезі // Ученіє запискі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 280-284.

Стаття є аналізом однієї з сучасних літературних форм (жанру фентезі) у творах Дж.Р.Р. Толкіна «Володарь Кілець» и Юлії Вознесенської «Мои посмертныя приключения», які є представниками двох різних культур – європейської та слов’янської.

Ключові слова: культура, жанр фентезі, міфологізм

Намакштанська І.Є. Авторське використання В. С. Висоцьким концепта «слово» // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 285-288.

Аналізується авторське використання В. С. Висоцьким значень лексеми *слово*.

Ключові слова: автор, В.Висоцький, слово

Ніконова В.Г. Категорія трагічного та аспекти її реалізації (на матеріалі драматургії Шекспіра) // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 289-294.

У статті розглядається естетична категорія трагічного в історичній перспективі та особливості її трактування в драматургії Шекспіра; показано поетапну реалізацію категорії трагічного в процесі створення трагедійної картини світу.

Ключові слова: категорія трагічного, трагедійна картина світу, ключовий елемент контексту

Новікова М.О. Русистика за межами Росії: нові обмеження чи нові можливості? // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 295-299.

Авторка розглядає особливості діалогу Україна-Росія у сучасному інтеркультурному просторі.

Ключові слова: русистика, діалог, крос-культурні комунікації

Пономарьова Т.О. Віршовані переклади Й. Бродського як квінтесенція полілогу культур // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 300-303.

У статті автор намагається наблизитися до мовної особистості Й. Бродського як унікального перекладача світової поезії.

Ключові слова: мовна особистість поета-перекладача, віршований переклад, творча індивідуальність

Сидоренко О.В. Особливості використання сюжетних алгоритмів у західноєвропейських жанрах „низової” літератури пізнього середньовіччя та раннього відродження // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 304-307.

у статті зроблено спробу виокремити і класифікувати провідні сюжетні алгоритми найрепрезентативніших жанрів західноєвропейської “низової” літератури.

Ключові слова: фаблію, шванк, джест, сюжетний алгоритм

Торкут Н.М. Англійська ренесансна новела в контексті західноєвропейської новелістичної традиції: специфіка діалогу // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 308-311.

Стаття присвячена аналізу жанрової специфіки англійської ренесансної новели, що сформувалася під безпосереднім впливом континентальної новелістичної традиції.

Ключові слова: Ренесанс, новела, джест, контекст, традиція, новаторство

У Хао. Пейзажі роману Ба Цзина „Сім'я” та традиційні символи китайської культури // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 312-315.

Стаття присвячена аналізу пейзажних описів китайського реалістичного роману Ба Цзина „Сім'я”.

Ключові слова: китайський реалістичний роман, пейзажні замальовки, образ-символ, інформація, світогляд письменника

Шатова І.М. Утвердження індивідуального та виняткового у творчості російських емоціоналістів і німецьких експресіоністів // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 316-320.

У статті аналізується діяльність російських емоціоналістів, спрямована на пропагування у Росії німецького експресіонізму, а також досліджується одне із провідних положень емоціоналізму та експресіонізму – утвердження у мистецтві індивідуального і виняткового.

Ключові слова: експресіонізм, емоціоналізм, тип, загальні закони, індивідуальне, виняткове

Штепенко О.Г. Екзистенція як парадигма розуміння концепції Єдиного в творчості Ф.Сологуба // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 321-324.

Проблематика статті висвітлює питання про центральні міфологеми творчості російських символістів Срібного століття, а саме творчості Федора Сологуба.

Ключові слова: екзистенція, парадигма, символізм, міфологема, містичне світосприйняття

Бацевич Ф.С. Типи зв'язків мовленнєвих жанрів у дискурсі // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 325-328.

У статті розглядаються функціонально-комунікативні механізми формування зв'язків мовленнєвих жанрів у дискурсі. Створюється типологія таких зв'язків.

Ключові слова: дискурс, мовленнєвий жанр, дискурсивні зв'язки мовленнєвих жанрів

Бичкова Т.А. Текст як форма комунікації, яка є опосередованою (на прикладі повісті М.М. Зошенка „Перед восходом солнца”) // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 329-332.

У статті розглянуто прийоми, які використовуються М. Зошенком у повісті «Перед восходом солнца» для адекватного сприйняття тексту читачем.

Ключові слова: текст, комунікація

Єгорова Л.Г. Простір дискурсу в контексті міждисциплінарного підходу // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 333-339.

У статті розглянуті особливості розробки дефініції терміну „дискурс” в межах міждисциплінарного підходу.

Ключові слова: дискурс, лінгвістика, міждисциплінарний підхід

Козловська Л.С. Художній текст як одиниця національного лінгвокультурного дискурсу // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 340-342.

У статті розглянуто проблему дидактичної інтерпретації текстів художнього стилю в контексті лінгвокультурологічного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, текст, лінгвокультурологія, мовна картина світу

Максимова Т.В. Неологізми в англomовному масово-інформаційному дискурсі // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 343-346.

У статті розглянуто проблеми, які пов'язані з сучасними словотворчими процесами та інноваційними тенденціями створення неологізмів в англomовному масово-інформаційному дискурсі.

Ключові слова: креативність, іноваційність, неологізм

Приходько А.Н. Концептологія дискурсу, або Дискурсологія концепту // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 347-351.

У статті розглядається кореляція феноменів «концепт» і «дискурс». Доводиться, що концепт є етно-соціо-психо-лінгво-культурним явищем, яке актуалізується в різних типах дискурсивної діяльності по-різному.

Ключові слова: концептосфера, концептополе, концептосистема, дискурс, лінгво-культурологія, мовленнєва комунікація

Проценко О.В. Сприйняття тексту в процесі читання школярів // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 352-355.

Стаття присвячена проблемі сприйняття тексту в процесі читання школярів.

Ключові слова: текст, читання, сприймання, рівні сприймання, прийоми

Селіванова О.О. Когнітивні механізми денотації української загадки // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 356-360.

Стаття присвячена аналізу психокогнітивних механізмів семіозису української загадки. Виділено три головних типу її побудови: пропозиційний, образно-метафоричний та змішаний, – які зумовлюють різноманітність концептуальних фільтрів процедури відгадування.

Ключові слова: загадка, ментально-психонетичний комплекс, когнітивна модель, пропозиція, модус, метафора, парадокс, синтаксична структура

Синиця І.А. Про полікультурний простір тексту наукового дослідження // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 361-363.

У статті аналізується функціонування в російському науковому тексті другої половини ХІХ ст. українських лексем, що експлікують відповідний культурний контекст та створюють ефект полікультурного простору наукового тексту.

Ключові слова: науковий історичний текст, культурний контекст, етнонім, термін

Сологуб Л.В. Поняття типології текстів у сучасній лінгвістиці // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 364-368.

У даній статті розглядається проблема визначення типології текстів у сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: тип текста, літературознавча класифікація, психолінгвістична класифікація, соціологічна класифікація

Шейгал О.Й. Лінгвокультурна специфіка політичного дискурсу // Ученіє запіскі Таврічєского національного університєта ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 369-372.

У статті аналізуються основні аспекти прояву лінгвокультурної специфіки політичного дискурсу.

Ключові слова: інституціональний дискурс, реалія, лакуна, концепт

Щербачук Л.Ф. Семантико-стилістичні особливості фразеологізмів у поетичному дискурсі (на матеріалі поезії В.А. Симоенка) // Ученіє запіскі Таврічєского національного університєта ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 373-376.

Стаття присвячена проблемі функціонування фразеологізмів у поетичному тексті. Основна увага зосереджена на семантиці, конотації ФО, способах їх трансформації та стилістичних можливостях.

Ключові слова: фразеологізм, дискурс, семантика, конотації, трансформація

Яценко Т.А. Внутрішня форма РАДИ в аспекті лінгвоконцептологічного дослідження // Ученіє запіскі Таврічєского національного університєта ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія». – 2005. – Т.18 (57). – № 2. – С. 377-382.

У статті розглядається специфіка функціонування прийменника “ради” з позицій сучасної теорії культурних концептів.

Ключові слова: лінгвоконцептологія, культурний концепт, концепт ‘Мета’, концепт ‘Причина’, концепт ‘Радість’, ради, “Словник” В.І. Даля, внутрішня форма

SUMMARY

Abramyan K.Sh. On some problems of word-formation and intercultural communication

Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 3-5.

The paper presents some topical problems of derivational nomination in the context of linguoculturology and intercultural communication.

Key words: derivational paradigm, verb, nomination, derivational activity, communication, linguoculturology

Afanasyeva N.D., Kuznetsova M.V. The functional stylistic of the business discourse

Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 6-11.

The article is devoted to the functional stylistic of the business discourse.

Key words: verb's forms, official style, education of the lawyer students

Bashkatova O.O. Once again about divergence and convergence of prefixed verbs

Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 12-15.

The article concentrates on the using at the modern linguistic science such terms as divergence and convergence, also the article presents the examination of the divergent and convergent manifestations at the sphere of prefixed verbs.

Key words: divergence, convergence, inner valence of the word, outer valence of the word, prefix

Beljajeva I.S. Considered the category of transitionality / intransitivity and its expression in and Arabic verbs // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 16-19.

In this article is considered the category of transitionality/ intransitivity and its expression in and Arabic and Russian Languages.

Key words: Russian, Arabic, transitional and intransitive verbs

Buts N.V. Lexicophraseological study of synonyms in the novel M.Strel'mah "Thought about you" // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 20-23.

In clause the lexicological and phraseological characteristic of synonyms is offered, the classification of words-synonyms in M.Stelmah's novel "the Duma about you" is made.

Key words: a synonym, a phraseological unit, synonymy, basic words

Handzuyk O.M. The Infinitive as attributive syntaxems // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 24-26.

The article considers the Infinitive as attributive syntaxems.

Key words: attributive syntaxems attributive functioning semantic group of nouns

Ganina A.V. From the history of the studying of predicative forms ending -no, -to in the Ukrainian linguists // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 27-31.

The application of the predicative forms ending -no, -to in the Ukrainian language are considered in this article.

Key words: the predikative forms ending -no,-to, an origin, meaning, application

Geyna O.I. The Communicative Functions of the Subject-Object Determinants in Modern Russian and Ukrainian Languages // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 32-35.

The present article deals with the analysis of the functions of the subject-object determinants – special semantic and syntactic category of the sentence level – at the communicative aspect of modern Russian and Ukrainian languages and their role determination during actual articulation of the sentence.

Key words: subject-object determinant, determinant structure, communicative function, actual articulation of the sentence

Gerasimenko L.A. Semiotics of colour designation red in Russian Phraseology // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 36-41.

This present paper is limited to the examination of semiotics in the idiomatic phraseology.

Key words: nomination, colour designation, phraseological unit, natural culture component

Grosyan A.F. Subject group „Aggressive Behaviour of Individual” in Ukrainian language: ideographical and psychosemantical aspects // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 42-47.

A semantic and ideographic classification of phraseological units denoting human aggressive behaviour is studied in the article considering the achievements of modern phraseological, psychological sciences and experimental psychosemantics.

Key words: ideography, phraseological unit, aggressive behavior of Individual, action, semantic field, subject group

Dmiruk M.V. Lexicosemantic groups of phraseologisms with the components – names of animals // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 48-51.

In the article there was examined specific features of the accents according to the dialectic phraseology in Nizhniy Podneprovye and established lexical and semantical and also stylistical and aesthetical, phraseological groups with the names of animals as the components.

Key words: pig, hen, dog, cat, sheep, horse

Zabelo I.V. Computer slang development on the modern stage // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 52-57.

The article deals with peculiarities of computer slang on the modern stage.

Key words: computer slang, semantic field, slangoid

Ivanova L.P. On the problem of borrowing of precedent antroponym // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 58-61.

In the article the status of a precedent anthroponim as a unit of mental space is defined from linguistic and culturological points of view and possibilities of its borrowing are ascertained.

Key words: anthroponimicon, precedent anthroponim, borrowing

Koryakin V.A. Individual author's formations in mass media as an object of linguistic analysis // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 62-65.

The article deals with the individual author's formations in mass media as an object of linguistic analysis.

Key words: neologism, occasionalism, individual author's formations

Lantukh N.A. Linguistic Expression of the «Border-Sign» Semanteme” in Diachronism // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 66-69.

The article is a functional-semantic description of nouns expressing the «border-sign» semanteme in various epochs.

Key words: semanteme, sememe, seme, microfield, functional-semantic description

Levchenko O.P. Light – Heavy Opposition in phraseological systems // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 70-74.

This article is dealing with the linguacultural analysis of verbal symbols based on the phraseological material of related languages.

Key words: phraseological unit, concept, metaphor, opposition, symbol

Martinek S.V. Yellow: prototypical reference // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 75-81.

The article focuses on the investigation of appropriate prototypical referents for the colour name of yellow.

Key words: prototypical reference, conceptual structure, revealing

Martos S.A. Truncation of a basis as a way of education modern youth slang // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 82-84.

In article one is considered since ways of education youth slang – truncation (reduction) of a basis, versions of this way are allocated: an apocope, a syncope and aferezis.

Key words: youth slang, truncation (reduction) of a basis, an apocope, a syncope, aferezis

Masizkaya T.E. Syntactic units hierarchy in the modern linguistics // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 85-87.

The article deals functional features of syntactical unites are investigated, their hierarchy and distinguishing in syntactical sphere are determined.

Key words: the minimal syntactical unit, phrase, sentence, text

Matyuhina M.O. The Studies on The Polyprefix Verbs // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 88-90.

The attempt to determin the status of polyprefix verbs is made in the article. Besides the author made an analysis of polyprefixness and polysemeness.

Key words: polyprefix verb, polysemeness, phaseness, aspectual opposition

Ogrinchyuk O.P. The problem of Ukrainian mentality representation in the lexico-semantic derivation structure // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 91-94.

This work deals with the problem of Ukrainian mentality representation in the lexico-semantic derivation structure.

Key words: mentality, derivative, word-formation model

Ostapenko E.A. The sources of formation of the contemporary Czech terminology for the indication of offences // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 95-97.

This article deals with contemporary Czech terminology for the indication of offences.

Key words: offence, juristic terminology, Czech language

Popova T.N. Sociocultural aspect of the Russian dialect word-building // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 98-101.

This article is devoted to the question of the Russian substantive word-building.

Key words: Russian substantive word-building, dialect word-building, suffix formant

Prihodnaya N.S. From the observation on peculiarities of verbal-noun phrases formation in poetical works of V.Simonenko // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 102-106.

In the article verbal-noun word combinations are examined, which were selected from the work-collection of V.Simonenko “You know that you are a human being”, their structural, grammatical and topical peculiarities are characterized.

Key words: word combinations, variety, verb, noun, case

Prokopets A.P. The typology of the word-formative contaminants // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 107-111.

This article deals with typology of the word-formative contaminants, which based on the structural characteristics of words and phrase, that used as a base for making the composite.

Key words: word-formation, contaminant

Prudnikova T.I. Phraseological microsystem “Soul” in Ukrainian language: structural – grammar aspects // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 112-114.

A structural-grammar classification of phraseological units with the component soul is studied in the article.

Key words: phraseological ideography, phraseological unit, model, component

Ruda O.V. Zero affix word-forming pairs combined with prefixation in the English sublanguage of Economics // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 115-118.

The analysis provides certain insights into the terminology from the field of Economics.

Key words: term, zero affix word-forming pair combined with prefixation, transpositional model, transpositional / convertive prefix

Samoilovich L.I. The etymological aspect of study of Ukrainian phraseological units, that connected with traditions and ceremony // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 119-122.

The article is devoted to the etymological analysis of Ukrainian phraseological units, a source of which occurrence became traditions, which have played the extremely important role in development and formation of phraseological fund of language.

Key words: phraseological unit, phraseological fund, etymology, phraseology, tradition

Semikolenova E.I. The Nature of Phase Meaning in Aspect Pairs of Russian Verb // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 123-127.

The paper analyzes the meaning of the aspect pair by taking into account the phase component of the meaning.

Key words: process, aspect opposition, phase, correlation, derivation, aspect

Sidorenko N.N. Gender issues and professional roles in the journalism // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 128-131.

The article discusses gender issues in Ukraine by the means of monitoring, overcoming stereotypes, reaching the values of gender equality in the state.

Key words: gender balance, gender harmony, stereotypes, mass media, monitoring

Solodovnikova N.I. Mythological meaning of component 'water' in the contemporary political metaphors (on the material of the Ukrainian Russian speaking mass-media) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 132-138.

The article is dedicated to the analysis of political metaphors bearing component 'water' in the contemporary political discourse.

Key words: political metaphor, discourse

Syromlya N.N. Linguistic ways of creating symbolic meanings of the elements in A.Belyj's early poems // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 139-142.

The article deals with linguistic ways of creating symbolic meanings of the elements in A.Belyj's early poems.

Key words: A.Belyj, symbol, symbolism, mythologem, archetype, associations, "Fire", "Air", "Earth"

Titarenko H.Ja. On semantics of suffixes of second-stage imperfectivization of a Russian verb // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 143-147.

This article concerns the urgent problem of the Russian aspectology: the existence of pure affixes of verb aspect, to which the suffixes of secondary imperfectivization are often regarded.

Key words: verb, imperfectivization, affix, aspect category

Tyagunova M.M., Hrutskaya N.V. The grammar status of the words, which are duplicated in the lists of different parts of speech in contemporary Russian and Ukrainian languages (on the examples of interjections and service words) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 148-152.

The article is dedicated to the problem of grammar status of words definitions.

Key words: interjection, particle, service words, structures component, semantical component

Chernobrivetz S.G. Semantyc types duplexive designating state // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 153-156.

The meaning of state being expressed by duplexive possesses its semantic structure. It is a system with hyponymic relations between its members.

Key words: duplexive, the meaning of state, semantic feature, generic-aspectual relations

Shaklein V.M., Vorob'eva G.K. Cognitive culturological aspect of analysis of a Russian sentence // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 157-162.

The article deals with the idea of world modeling by means of reflection in cognitive speech structures lingvocultural correlations based on the main communicative language unit – a sentence.

Key words: communicative language units, lingvocultural situation, predicative lingvocultural universalialia

Andreeva L. Ju. On the specific of pedagogical communication in the information technologies learning process // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 163-167.

The essence and necessity of pedagogical communications usage in the information technologies learning process and usage of student's creative potential estimation techniques is given in the paper.

Key word: pedagogical communication, cognitvity principles, information technologies.

Bessonova L.E. Lexical representation of the concept “education” (researched on experiment of assosiations) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 168-173.

In the article is discussed conceptual maintance of conception education as one of the fundamental concept linguistic world's picture of modern young men and is undertaken an attemp of assotiative investigation.

Key words: associative experiment, concept, linguistic world's picture

Dikareva S.S. Intercultural Dialogue in Virtual Web-communication // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 174-179.

In this paper semiotic aspects of Web-communication as a new phenomenon for intercultural dialogue are discussed, multilingual educational Web-resources are analysed, dynamic and personal knowledge aquisition in landscapes of virtual Internet space is described. .

Key words: intercultural dialogue, Web-communication, semiotics

Zernetskaja A.A., Villerval A. Virtual web-communication in the foreign languages learning process // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 180-182.

The article's aim is to show exploitations of Internet potentialities in the foreign languages learning process.

Key words: internet, language, web-communication

Kompantzeva L.F. About the correlation of the notions speech genre and style in the virtual discourse // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 183-185.

The author analyzes the communicative peculiarities of the Internet discourse via the prism of its genre and stylistic organization, researches the cognitive and pragmatic aspects of the personality adaptation in the Net by means of mastering the genre communication norms.

Key words: speech genre, style, virtual discourse, cognitive and pragmatic, speech act

Rudenko N.S. Ecological terms-concepts with negative meaning: symbolic interpretation // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 186-189.

The article deals with symbolic interpretation of ecologic terms-concepts with negative meaning in English and Russian cultures.

Key words: symbolic interpretation, cultural picture of the world, ecological term-concept, ecologic catastrophe

Chornopiska L.A. Surgik in Internet-media: Initial Abbreviations // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 190-193.

One of the first researches of “surgik” in Ukrainian Internet-media regards abbreviations as the most changeable units in process of interlingual Ukrainian-Russian super interference.

Key words: surgik, initial abbreviation, super interference

Agayan G.Z. Foreign language teaching due to language conscience // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 194-196.

In the report we tried to on the one hand to analyze the complicated complex of mutual relationships and mutual influence existing between Russian and Armenian aspect-tense systems on the level of their expression, and on the level of semantic content – on the other.

Key words: language conscience, the category of aspect, verb, non-perfect & perfect tenses, deceptive analogy

Antoniv O.V. Linguistic- and countryknowledge dictionary in the process of learning Ukrainian as foreign language // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 197-201.

The author concentrate her attention on linguistic- and countryknowledge dictionary of Ukrainian language as a part of educational lexicography.

Key words: educational lexicography, linguistic- and countryknowledge dictionary

Gaydamaka G.G. Module education as aspect modern training technology // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 202-205.

Are Discussed questions of the improvement to organizations of the scholastic process, using module education.

Key words: technology of the education, didactic principles, module, module program, principles of the building of the module

Davydova V.U. The Tragedy of Modernity («running away senses») // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 206-210.

Article is devoted to representation and a reflection of event where the possible discourse is extremely important.

Key words: the writing, event, a modality, discourse

Devletov R.R. Teaching languages and development of language capacities // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 211-215.

The article studies peculiarities of teaching several languages in terms of their synchronous studying.

Key words: teaching, language aptitude, logic-language tasks, language intuition, ability to learn languages

Kalinichenko A.I., Komarova I.I. Model of professionally focused training to foreign language of students of economic specialities // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 216-220.

In article the contents of pedagogical model of professionally focused training to foreign language of students of economic specialities is opened.

Key words: pedagogical model, foreign language, economic specialities

Kozatchenko O.M., Rudnitskaja L.I. The situation as a methodological problem and using its in dialogue speech // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 221-223.

The article discusses theoretical and methodological foundation for finding out a method of dialogue speech.

Key words: dialogical speech, situation, method of dialogue speech

Martynyuk A.Ya. Thematic dictionaries in mastering speaking // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 224-227.

Object of my research is the ideographical dictionaries of thematic type which main purpose is practical help for thought-manifestation.

Key words: ideography, thematic dictionary, thematic group, lexical meaning

Milostivaya O.I. Navionisms as a special class of onomastics on the Russian language lessons // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 228-231.

There were proposed the ways of speech culture of pupils of secondary school pupils.

Key words: navionisms, speech etiquette, communicative direction

Pappas G. The model of mutual determinism of socio-cognitive learning and its function in the foreign language classroom // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 232-238.

This article deals with the model of mutual determinism of socio-cognitive learning and its function in the foreign language classroom.

Key words: communicative behaviour teacher on the lesson, texts that contain universal cultural informaton, situation of the relations

Snegurova T.A., Romanov Ju.A. The culturally determined rituals of communication in the foreign students' russian teaching // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 239-241.

The article concentrates upon the problems of communicative misunderstanding, taking place under the violation of the ritual rules of communication, existing in the cultural area of Ukraine; the ways of its overcoming while foreign students' teaching are proposed.

Key words: rituals of communication, communicative misunderstanding, cross-cultural competency

Tukova T.V. Linguodidactic opportunities of accent of phraseological units // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 242-244.

On an example accentologic opportunities of phraseological units in article ways of activation of work on formation of oral speech norms in a channel of the communicative approach to studying Russian at Ukrainian schools are examined.

Key words: oral speech, a phraseological unit, accent, a phonetic word

Chengazov S.A. The correlation “reading – speaking” as a efficacious methodic model of work with speciality text // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 245-247.

The author of this article suggest that one of the fruitful concepts evolved in teaching Ukrainian as foreign language – that of the efficacious model «reading – speaking».

Key words: scientific text, efficiency of the teaching, model «reading – speaking»

Yatsyshina S., Yatsyshin O. Cyclic Organisation of Foreign Language Teaching as a Means of Developing Linguistic Competence of Students of Non-linguistic Higher Educational Establishments // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 248-251.

The problem of selecting teaching materials, particularly their linguistic component, is considered in the article in the context of developing students' linguistic competence.

Key words: cyclic teaching, linguistic competence, subject matter, language skills, language forms

Antipova N.A. To the problem of fantastic in a music: G.Berlioz. The episode from the life of a artist // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 252-256.

The author in article considers specificity of refraction of the phenomenon “Fantastic in music” in the French tradition on an example of “The Fantastic symphony” G. Berlioz.

Key words: fantastic, phantasmagoria, phenomenon, an aberration

Bogdanova I.V. The role of creative activity of Aeshil, W. Shakespeare, R.Wagner in the formation of the drama theatre of Paul Claudel // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 257-263.

The author of the article analyses the main theme-based and figurative-poetical system of Claudel's works, influenced by Eschil, W.Shakespeare, R. Wagner.

Key words: influence, borrowings, principled-artistic concept of the plays, artistic style

Brona O.A. Typology of the Literary-Critic Review // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 264-270.

Problems of the functional style pertaining to the newspaper publicistic and literary-critic review (LCR) are observed in this article.

Key words: functional style, typology, genre, inner-genre types, the review

Eremenko I.A., Hinda E.N. A. Chekhov's story "Ariadna" as an object of conceptual analysis // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 271-275.

Given article represents model of research of the art text (A. Chekhov's story "Ariadna") with the help of the conceptual analysis by way of judgement the writer of a female ideal.

Key words: the concept, the conceptual analysis, components of concept, a female ideal

Lilova O.E. Conceptualization of the essence of «inventio» in the works of the English late Renaissance author George Gascoigne // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 276-279.

The article presents the aesthetic views of the English Renaissance author G.Gascoigne in the context of the literary criticism of the epoch.

Key words: Poetry, Renaissance, literary works, poetic invention, image

Mihaylova A.V. Slavian communicative space: ganre fantasy // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 280-284.

The article analyzes one of the modern forms of literature – fantasy in J. R. R. Tolkien's trilogy "Lord of the Rings" and Yu. N. Voznesenskaya's novel "My postmortem travel" as European and Slavic culture examples.

Key words: culture, fantasy, mythology

Namakshtanskaja I.E. Author use V. S. Visotskim kontsepta «word» // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 285-288.

The author use is analysed V. S. Visotskim senses of leksemi word.

Key words: author, V.Visotskiy, word

Nikonova V.G. The category of tragicality and some aspects of its realization in Shakespearean drama // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 289-294.

The article deals with the aesthetic category of tragicality in historical perspective and the peculiarities of Shakespeare's vision of the world; the successive realization of this category in creation of the world picture in Shakespeare's tragedies is being shown in this article.

Key words: the category of tragicality, the world picture in tragedies, the contextual key element

Ponomaryova T.A. Poetical translations of I. Brodsky's as quintessence syntheses of the cultures // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 300-303.

The author of the article considers to language personality of the poet-translator I. Brodsky.

Key words: language personality of the poet-translator, poetical translation, creative activity personality

Sydorenko O.V. Peculiarities of using plot structures in the West European genres of «low» literature in late Middle Ages and early Renaissance // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 304-307.

The author of the article makes an attempt to distinguish and classify the main plot structures of the principal genres of West European «low» Literature.

Key words: fablieau, schwank, jest, plot structure

Torkut N.N. English renaissance novella in the context of west-european novellistic tradition: peculiarities of dialogue // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 308-311.

The article deals with the analysis of genre peculiarities of English Renaissance novella that was shaped under the influence of continental novellistic tradition.

Key words: the Renaissance, novella, jest, context, tradition, innovation

Wu Hao. Landscapes of the novel Ba Jin «Family» and traditional symbols of the Chinese culture // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 312-315.

Clause is devoted to the analysis of the landscape descriptions of the Chinese realistic novel «Family».

Key words: the Chinese realistic novel, landscape sketches, image – symbol, the hiding information, outlook of the writer

Shatova I.N. The Confirmation of Individual and Exceptional in the Creation of Russian Emotonalists and German Expressionists // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 316-320.

The activity of Russian emotionalists directed to the propaganda of German expressionism in Russia is under consideration in this article and one of the key positions of emotionalism and expressionism – the confirmation of individual and exceptional in art is also investigating here.

Key words: expressionism, emotionalism, type, general laws, individual, exceptional

Shtepenko A.G. Existension as a paradigm of the understanding conception of Unique in the Ph. Sologub' creative work // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 321-324.

The problems of the article can be traced back to of the question in central mythologems of Russian symbolists' creative works in the time of Silver age, & namely to Phedor Sologub's works.

Key words: existension, paradigm, symbolism, mythologem, mystical Weltanschauung

Batsevych F.S. The types of speech genre connections in discourses // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 325-328.

The article focuses on functional (communicative) factors of creating speech genre connections in discourses. The typology of genre connections is suggested.

Key words: discourse, speech genre, discourse connections of speech genres

Bychkova T.A. Text as a form of indirect communication (based on the novel of Zoschtenko «Befor ligut») // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 329-332.

The latter and the author are born participants of this communication such methods found in Zoschenko's novel «Befor ligut» are under consideration in the article.

Key words: text, communications

Egorova L.G. Discourse space in the context of interdisciplinary approach // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 333-339.

The article deals with peculiarities of definition of the term “discourse” within modern linguistic researches.

Key words: discourse, linguistic, modern linguistic researches

Kozlovska L.S. Literary Text as a unit of national lingvocultural discourse // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 340-342.

In article the problem of didactic interpretation of texts of art style in a context a discourse is considered. The submitted analysis of art texts of different genres of the Ukrainian literature allows to reveal their national – cultural potential in a context of researches of the Ukrainian national language picture of the world.

Key words: a discourse, the text, a language picture of the world, linguistic cultural science

Maksimova T.V. Neologisms in English mass-informative discourse // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 343-346.

The article dwells upon problems connected with modern word-formation processes and innovative tendencies that touch creation of neologisms within English language-based mass-medial discourse as observed from the point of creativity and language pollution.

Key words: creativity, innovation, neologism, language pollution

Pryhod'ko A.N. Conceptology of discourse or discoursology of concept // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 347-351.

This article is devoted to the analysis of correlation of phenomena concept and discourse. It is proved, that concept is the ethno-socio-psycho-lingua-cultural phenomenon, which actualizes in various types of discourse activities differently.

Key words: conceptsphere, conceptfield, discourse, linguaculturology, speech communication

Protsenko E.V. Perception of the Text in the process of its reading by schoolchildren // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 352-355.

The article focuses on the problem of perceiving the text while its reading by schoolchildren.

Key words: text, reading, perception, levels of perception, means

Selivanova H.A. Cognitive mechanisms of the Ukrainian Riddle's Designation // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 356-360.

The article focuses on the analysis of psychological and cognitive mechanisms of the Ukrainian riddle's designation. Three basic types of its construction are propositional, metaphorical and mixed, are stipulating the variety of conceptual filters of guessing.

Key words: riddle, mental psychonetic complex, cognitive model, proposition, modus, metaphor, paradox, syntactical structure

Sinitsa I.A. On polycultural space of a scientific research text // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 361-363.

The article studies the functioning in Russian scientific text of the second part of XIXth century of Ukrainian lexemes, which explicit the corresponding culture context and create the polyculture space of scientific text.

Key words: scientific historical text, culture context, ethnonym, term

Sologub L.V. The notion of typology of texts in modern linguistics // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 364-368.

The given article deals with the problems of text typology in modern linguistics.

Key words: text type, literary approach, psycholinguistic approach, sociological approach, communicative approach, structural approach

Sheigal E. Linguo-cultural peculiarities of political discourse // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 369-372.

The article focuses on the three aspects in which the linguo-cultural peculiarities of political discourse are manifested.

Key words: linguo-cultural peculiarities, political discourse

Shcherbatchuk L.F. Semantic-stylistic peculiarities of the idioms in a poetic text (on the materials of V. A. Semanenko poetry) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 373-376.

The artical is dedicated to a problem of idiom functioning in a poetic text. The main attention is directed on semantics, connotation of idioms, means of transformation and stylist potentialities

Key words: idiom, connotation, transformation

Yashchenko T.A. The inner form of РАДИ in the aspect of research of linguistic conceptology // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Syeriya «Filologiya». – 2005. – V.18 (57). – № 2. – P. 377-382.

In the article it is examining the inner form of РАДИ and the specific of its functioning in the aspect of the linguistic conceptology modern theory.

Key words: linguistic conceptology, cultural concept, the concept 'Purpose', the concept 'Causative', the concept 'Gladness', V.I. Dal's vocabulary, the inner form

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Абрамян Каринэ Шахджановна	кандидат филологических наук, заведующая кафедрой языкознания и теории коммуникации Ереванского государственного лингвистического университета им. В.Я.Брюсова, г. Ереван, Армения
Агаян Гаяне Земляковна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой русского языка Государственного Инженерного Университета Армении, г. Ереван, Армения
Андреева Лариса Юрьевна	заведующая домом науки АРК, научный сотрудник Крымского научного центра НАНУ, г. Симферополь
Антипова Наталья Анатольевна	соискатель кафедры истории зарубежной музыки Московской государственной консерватории им. П.И. Чайковского, г. Севастополь
Антонив Александра Владимировна	преподаватель кафедры украинского прикладного языкознания, ассистент Львовского национального университета им. И. Франко, г. Львов
Афанасьева Ннна Дмитриевна	старший преподаватель кафедры русского языка для иностранных учащихся МГИМО(У) МИД РФ, г. Москва, Россия
Бацевич Флорий Сергеевич	доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой общего языкознания Львовского национального университета им. И. Франко, г. Львов
Башкатова Ольга Олеговна	аспирантка кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Беляева Ирина Сергеевна	бакалавр филологии Российского университета дружбы народов, г. Москва, Россия
Бессонова Людмила Ефимовна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики Таврического национального университета им. В.И.Вернадского, г. Симферополь
Богданова Инга Васильевна	кандидат филологических наук, доцент, докторант Национального университета «Киево-Могилянская академия»
Брона Елена Анатольевна	ассистент кафедры иностранных языков для естественнонаучных факультетов факультета иностранных языков Львовского национального университета им. И. Франко, г. Львов

Буц Надежда Владимировна	ассистент кафедры украинского языкознания факультета украинского языка и украиноведения Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Бычкова Татьяна Александровна	кандидат филологических наук, ассистент кафедры теоретической и прикладной лингвистики Казанского государственного университета, г. Казань, Россия
Виллерваль Ася	кандидат филологических наук, преподаватель русского языка в лицее пост-бакалавриата Сальежа, член группы по разработке новых методов обучения университета Поля Сабатье, Франция
Воробьева Галина Константиновна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка и методики его преподавания Российского университета дружбы народов, г. Москва, Россия
Гайдамака Галина Гавриловна	кандидат педагогических наук, доцент кафедры украиноведения Харьковского национального экономического университета, г. Харьков
Гандзюк Александра Михайловна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Волынского государственного университета им. Леси Украинки, г. Луцк
Ганина Анастасия Владимировна	аспирантка кафедры украинского языкознания факультета украинского языка и украиноведения Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Гейна Оксана Владимировна	преподаватель кафедры русского языка и общего языкознания Института иностранной филологии Херсонского государственного университета, г. Херсон
Герасименко Ирина Анатольевна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой германских языков Горловского государственного педагогического института иностранных языков, г. Горловка
Гинда Елена Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской фольклористики Львовского национального университета им. И. Франко, г. Львов
Грозьян Нина Федоровна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языкознания Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Давыдова Вера Юрьевна	преподаватель кафедры иностранных языков Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Девлетов Ремзи Рефикович	кандидат педагогических наук, доцент кафедры русской филологии Крымского государственного инженерно-педагогического университета, г. Симферополь

Дикарева Светлана Самуиловна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межкультурных коммуникаций и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Дмитрук Мария Васильевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языкознания факультета украинского языка и украиноведения Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Егорова Людмила Геннадиевна	ассистентка кафедры межкультурных коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Еременко Ирина Анатольевна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой русской филологии Львовского национального университета им. И. Франко, г. Львов
Забело Ирина Владимировна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межкультурных коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Зернецкая Алла Анатольевна	кандидат педагогических наук, доцент кафедры русского языка факультета иностранных языков Национального педагогического университета им. М. П. Драгоманова, г. Киев
Иванова Людмила Петровна	доктор филологических наук, профессор кафедры русского языка Киевского национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова, г. Киев
Калнинченко Анжелика Ивановна	кандидат педагогических наук, доцент кафедры гуманитарных наук Винницкого национального торгово-экономического института Киевского национального торгово-экономического университета, г. Винница
Козаченко Алексей Николаевич	кандидат педагогических наук, доцент кафедры украинского языкознания факультета украинского языка и украиноведения Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Козловская Лариса Степановна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой украинского языка и литературы Киевского национального экономического университета, г. Киев
Комарова Инна Ивановна	кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков Винницкого государственного педагогического университета, г. Винница

Компанцева Лариса Феликсовна	кандидат филологических наук, доцент, докторант кафедры русского языкознания и коммуникативных технологий Луганского национального педагогического университета, г. Луганск
Корякин Владимир Александрович	аспирант кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Кузицова Марина Васильевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка и методики его преподавания Российского университета дружбы народов, г. Москва, Россия
Лантух Наталья Андреевна	ассистент кафедры методики преподавания филологических дисциплин Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Левченко Елена Петровна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского и иностранного языков Львовского регионального института государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, г. Львов
Лилова Елена Евгеньевна	кандидат филологических наук, преподаватель кафедры английской филологии и зарубежной литературы Запорожского Гуманитарного университета, г. Запорожье
Максимова Тамара Владимировна	кандидат филологических наук, профессор кафедры английской филологии Волгоградского государственного университета, г. Волгоград, Россия
Мартинек Светлана Вадимовна	докторант кафедры русского языка Института филологии Киевского национального университета им. Т.Г. Шевченко, г. Киев
Мартос Светлана Андреевна	аспирантка кафедры украинского языка и социолингвистики Херсонского государственного университета, г. Херсон
Мартынюк Анна Ярославовна	научный сотрудник Крымского научно-методического центра управления образованием АПН Украины и Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Масицкая Татьяна Евгеньевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Вольнского государственного университета им. Леси Украинки, г. Луцк
Матюхина Марина Олеговна	аспирантка кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь

Милостивая Оксана Ивановна	ассистент кафедры славянских языков и методик их преподавания Херсонского государственного университета, г. Херсон
Михайлова Анна Владимировна	соискатель кафедры русской и зарубежной литературы факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Намакштанская Инна Егоровна	кандидат филологических наук, профессор, заведующая кафедрой прикладной лингвистики и этнологии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры, г. Донецк
Никонова Вера Григорьевна	кандидат филологических наук, доцент, декан факультета международной коммуникации Днепропетровского университета экономики и права, г. Днепропетровск
Новикова Марина Алексеевна	доктор филологических наук, профессор кафедры русской и зарубежной литературы факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Огрничук Александра Петровна	преподаватель кафедры Приднестровского государственного университета, г. Тирасполь, Молдова
Остапенко Елена Алексеевна	аспирантка кафедры славянской филологии Львовского национального университета им. И. Франко, г. Львов
Паппас Георгий	доктор философии Национального Университета Каподистрии, г. Афины, Греция
Пономарева Татьяна Алексеевна	аспирантка кафедры русского языкознания и коммуникативных технологий Луганского национального педагогического университета им. Т.Г. Шевченко, г. Луганск
Попова Татьяна Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры филологии Филиала Казанского государственного университета в городе Набережные Челны, Республика Татарстан, Россия
Приходная Наталья Сергеевна	преподаватель кафедры украинской филологии Крымского государственного инженерно-педагогического университета, г. Симферополь
Приходько Анатолий Николаевич	доктор филологических наук, профессор, декан факультета иностранной филологии Запорожского национального университета, заведующий кафедрой германской филологии, г. Запорожье
Прокопец Анатолий Петрович	ассистент кафедры русского языкознания факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь

Проценко Елена Викторовна	аспирантка кафедры славянских языков и методик их преподавания Херсонского государственного университета. г. Херсон
Прудникова Татьяна Ивановна	магистр кафедры украинского языкознания факультета украинского языка и украиноведения Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Романов Юрий Александрович	доцент кафедры гуманитарных наук Подготовительного факультета Центра подготовки иностранных граждан Национального технического университета «Харьковский политехнический институт», г. Харьков
Руда Ольга Васильевна	ассистент кафедры английского языка Львовского национального университета им. И.Франко, г. Львов
Руденко Наталья Сергеевна	аспирантка кафедры русской и зарубежной литературы Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Рудицкая Людмила Ивановна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языкознания факультета украинского языка и украиноведения Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Самойловнч Любовь Васильевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языкознания факультета украинского языка и украиноведения Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Селиванова Елена Александровна	доктор филологических наук, профессор кафедры общего и русского языкознания Черкасского национального университета им. Б. Хмельницкого, г. Черкассы
Семнколенова Елена Ивановна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межкультурных коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Сндоренко Наталья Николаевна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой истории литературы и журналистики Института журналистики Киевского национального университета им. Т.Г.Шевченко, г. Киев
Сндоренко Оксана Васильевна	аспирантка кафедры английской филологии Запорожского национального университета, г.Запорожье
Синица Ирина Анатольевна	кандидат филологических наук, докторант Отдела русского языка Института языкознания им. А.А. Потебни НАН Украины, г. Киев

Снегурова Татьяна Алексеевна	профессор, заведующая кафедрой гуманитарных наук Подготовительного факультета Центра подготовки иностранных граждан Национального технического университета «Харьковский политехнический институт», г. Харьков
Сологуб Лариса Вячеславовна	ассистент кафедры иностранных языков для естественных факультетов Львовского национального университета им. И. Франко, г. Львов
Солодовникова Наталья Викторовна	ассистентка кафедры методики преподавания филологических дисциплин наук Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Сыромля Наталья Николаевна	аспирантка кафедры русского языка Киевского национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова, г. Киев
Титаренко Елена Яковлевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры методики преподавания филологических дисциплин Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Торкут Наталья Николаевна	профессор, заведующая кафедрой английской филологии и зарубежной литературы Гуманитарного университета «Запорожский институт государственного и муниципального управления», г. Запорожье
Тукова Татьяна Васильевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Донецкого национального университета, г. Донецк
Тягунова Марта Михайловна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка факультета иностранной филологии Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова, г. Киев
У Хао	аспирант кафедры русской и зарубежной литературы Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Хруцкая Наталья Владимировна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка факультета иностранной филологии Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова, г. Киев
Чезганов Сергей Анатольевич	старший преподаватель кафедры украинского языка и литературы Киевского национального экономического университета, г. Киев
Чернобривец Светлана Григорьевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языкознания факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Чернописка Лариса Антоновна	аспирантка Института украинского языка АН Украины, г. Киев

Шаклени Виктор Михайлович	доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой русского языка и методики его преподавания Российского университета дружбы народов, г. Москва, Россия
Шатова Ирина Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры зарубежной литературы Запорожского Гуманитарного университета «Запорожский институт государственного и муниципального управления», г. Запорожье
Шейгал Елена Иосифовна	доктор филологических наук, профессор кафедры языкознания Волгоградского государственного педагогического университета, г. Волгоград, Россия
Штепенко Александра Геннадьевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры истории мировой литературы и культуры Херсонского государственного университета, г. Херсон
Щербачук Лидия Федоровна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языкознания факультета украинского языка и украиноведения Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь
Яцышин Олег Михайлович	кандидат педагогических наук, ассистент кафедры гуманитарных наук Винницкого национального торгово-экономического института Киевского национального торгово-экономического университета, г. Винница
Яцышина Светлана Анатольевна	ассистент кафедры английской филологии Винницкого государственного педагогического университета им. М. Коцюбинского, г. Винница
Ященко Татьяна Антоновна	кандидат филологических наук, доцент кафедры методики преподавания филологических дисциплин Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ 1. ЛЕКСИКА И ГРАММАТИКА В АСПЕКТЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

<i>Абрамян К.Ш.</i> О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ	3
<i>Афанасьева Н.Д., Кузнецова М.В.</i> ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ ФОРМ В ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОМ СТИЛЕ	6
<i>Башкатова О.О.</i> ЕЩЕ РАЗ О ДИВЕРГЕНЦИИ И КОНВЕРГЕНЦИИ В СФЕРЕ ПРЕФИКСАЛЬНЫХ ГЛАГОЛОВ	12
<i>Беляева И.С.</i> ВЫРАЖЕНИЕ КАТЕГОРИИ ПЕРЕХОДНОСТИ / НЕПЕРЕХОДНОСТИ В РАМКАХ АРАБСКИХ ГЛАГОЛЬНЫХ ПОРОД	16
<i>Буц Н.В.</i> ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГИЧНА СИНОНИМІКА В РОМАНІ М.СТЕЛЬМАХА „ДУМА ПРО ТЕБЕ”	20
<i>Гандзюк О.М.</i> ІНФІНІТИВ ЯК АТРИБУТИВНА СИНТАКСЕМА	24
<i>Ганіна А.В.</i> З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ПРЕДИКАТИВНИХ ФОРМ НА -НО, -ТО В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ	27
<i>Гейна О.В.</i> КОММУНИКАТИВНІ ФУНКЦІЇ СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНИХ ДЕТЕРМІНАНТОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ	32
<i>Герасименко И.А.</i> СЕМИОТИКА КОЛОРАТИВА КРАСНЫЙ В РУССКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ	36
<i>Грозьян Н.Ф.</i> ТЕМАТИЧНА ГРУПА ФО „ВЕРБАЛЬНА АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ІДЕОГРАФІЧНИЙ І ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТИ	42
<i>Дмитрук М.В.</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТАМИ – НАЗВАМИ ТВАРИН (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРОК НИЖНЬОЇ НАДНІПРЯНЩИНИ)	48
<i>Забело И.В.</i> РАЗВИТИЕ КОМПЬЮТЕРНОГО СЛЕНГА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ (НА ПРИМЕРЕ СЛЕНГОВЫХ ГЛАГОЛОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)	52
<i>Иванова Л.П.</i> К ПРОБЛЕМЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ ПРЕЦЕДЕНТНОГО АНТРОПОНИМА	58
<i>Корякин В. А.</i> ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В СМІ КАК ПРЕДМЕТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА	62
<i>Лантух Н.А.</i> ЯЗЫКОВОЕ ВЫРАЖЕНИЕ СЕМАНТЕМЫ «ГРАНИЦА-ЗНАК» В ДИАХРОНИИ	66

<i>Левченко О.П.</i> ОПОЗИЦІЯ ЛЕГКИЙ – ВАЖКИЙ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СИСТЕМАХ.....	70
<i>Мартінек С.В.</i> ЖОВТИЙ: ПРОТОТИПНА РЕФЕРЕНЦІЯ	75
<i>Мартос С.А.</i> УСІЧЕННЯ ОСНОВИ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ	82
<i>Масицька Т.Є.</i> ІЄРАРХІЯ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	85
<i>Матюхина М.О.</i> ПОЛИПРЕФИКСНЫЕ ГЛАГОЛЫ: К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА.....	88
<i>Огринчук О.П.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО РЕПРЕЗЕНТАЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ У ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ДЕРИВАТИВ (НА МАТЕРІАЛІ ДЕВЕРБАТИВІВ, ЩО ОЗНАЧАЮТЬ ВІДНОСИНИ МІЖ ЛЮДЬМИ).....	91
<i>Остапенко О.О.</i> ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ЧЕСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ	95
<i>Попова Т.Н.</i> СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ РУССКОГО ДИАЛЕКТНОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ	98
<i>Приходна Н.С.</i> ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ОСОБЛИВОСТЯМИ ТВОРЕННЯ ДІЕСЛІВНО-ІМЕННИКОВИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ В.СИМОНЕНКА.....	102
<i>Прокопец А.П.</i> ТИПОЛОГИЯ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КОНТАМИНАНТОВ.....	107
<i>Прудникова Т.І.</i> ФРАЗЕОЛОГІЧНА МІКРОСИСТЕМА „ДУША” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	112
<i>Руда О.В.</i> ПРЕФИКСАЛЬНО-КОНВЕРСИВНІ ТЕРМІНИ У ПІДМОВІ ЕКОНОМІКИ.....	115
<i>Самойлович Л.В.</i> ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТРАДИЦІЯМИ ТА ОБРЯДАМИ	119
<i>Семиколонова Е.И.</i> ПРИРОДА ФАЗОВОГО ЗНАЧЕННЯ В ВИДОВИХ ПАРАХ РУССКОГО ГЛАГОЛА	123
<i>Сидоренко Н.М.</i> ГЕНДЕРНІ АКЦЕНТИ І ПРОФЕСІЙНІ РОЛІ В ЖУРНАЛІСТИЦІ: МОНИТОРИНГ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	128
<i>Солодовникова Н.В.</i> МИФОЛОГИЧЕСКИЙ ОБРАЗ ВОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЕТАФОРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОЙ РУССКОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЫ)	132
<i>Сыромля Н.Н.</i> ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПОРОЖДЕНИЯ СИМВОЛИЧЕСКИХ ЗНАЧЕНИЙ ОГНЯ, ВОЗДУХА И ЗЕМЛИ В РАННЕЙ ЛИРИКЕ А.БЕЛОГО.....	139
<i>Титаренко Е.Я.</i> К ВОПРОСУ О СЕМАНТИКЕ СУФФИКСОВ ВТОРИЧНОЙ ИМПЕРФЕКТИВАЦИИ РУССКОГО ГЛАГОЛА	143

Тягунова М.М., Хруцкая Н.В. ГРАММАТИЧЕСКИЙ СТАТУС СЛОВ, ДУБЛИРУЮЩИХСЯ В РАЗНЫХ ЧАСТЯХ РЕЧИ В СОВРЕМЕННЫХ РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ (НА ПРИМЕРЕ МЕЖДОМЕТИЙ И СЛУЖЕБНЫХ СЛОВ).....	148
Чернобривец С.Г. СЕМАНТИЧЕСКИЕ ТИПЫ ДУПЛЕКСИВА СО ЗНАЧЕНИЕМ СОСТОЯНИЯ	153
Шаклеин В.М., Воробьева Г.К. КОГНИТИВНО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА РУССКОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ.....	157

РАЗДЕЛ 2. СИМВОЛИЗАЦИЯ ЯЗЫКОВ И КУЛЬТУР В ВИРТУАЛЬНОЙ WEB-КОММУНИКАЦИИ

Андреева Л.Ю. О СПЕЦИФИКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	163
Бессонова Л.Е. ЛЕКСИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА ОБРАЗОВАНИЕ (ПО МАТЕРИАЛАМ АССОЦИАТИВНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА)	168
Дикарева С.С. ИНТЕРКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ В ВИРТУАЛЬНОЙ WEB-КОММУНИКАЦИИ	174
Зернецкая А.А., Виллерваль А. ВИРТУАЛЬНАЯ WEB-КОММУНИКАЦИЯ В ПРАКТИКЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ	180
Компанцева Л.Ф. О СООТНОШЕНИИ ПОНЯТИЙ РЕЧЕВОЙ ЖАНР И СТИЛЬ В ВИРТУАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ.....	183
Руденко Н.С. ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ-КОНЦЕПТЫ С НЕГАТИВНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ: СИМВОЛИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ	186
Чорнописька Л.А. СУРЖИК В ІНТЕРНЕТ-ЗМІ: ІНІЦІАЛЬНІ АБРЕВІАТУРИ	190

РАЗДЕЛ 3. ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКУ В ЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ СИТУАЦИИ УКРАИНЫ

Агаян Г.З. ОБУЧЕНИЕ НЕРОДНОМУ ЯЗЫКУ С УЧЕТОМ ЯЗЫКОВОГО СОЗНАНИЯ.....	194
Антонів О.В. ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ СЛОВНИК У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ	197
Гайдамака Г.Г. МОДУЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЯК АСПЕКТ СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	202
Давыдова В.Ю. ТРАГЕДИЯ СОВРЕМЕННОСТИ («СБЕЖАВШИЕ СМЫСЛЫ»).....	206
Девлетов Р. Р. ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКАМ И РАЗВИТИЕ ЯЗЫКОВЫХ СПОСОБНОСТЕЙ	211

<i>Калініченко А.І., Комарова І.І.</i> МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	216
<i>Козаченко О.М., Рудницька Л.І.</i> СИТУАЦІЯ ЯК МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ.....	221
<i>Мартынюк А.Я.</i> ТЕМАТИЧЕСКИЕ СЛОВАРИ В ПРАКТИКЕ ОВЛАДЕНИЯ РЕЧЬЮ.....	224
<i>Милостивая О.И.</i> НАВИОНИМЫ КАК ОСОБЫЙ КЛАСС ОНОМАСТИКИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	228
<i>Rappas G.</i> THE MODEL OF MUTUAL DETERMINISM OF SOCIO-COGNITIVE LEARNING AND ITS FUNCTION IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM.....	232
<i>Снегурова Т.А., Романов Ю.А.</i> КУЛЬТУРНО ОБУСЛОВЛЕННЫЕ РИТУАЛЫ ОБЩЕНИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАНЦЕВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ.....	239
<i>Тукова Т.В.</i> ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ АКЦЕНТА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ.....	242
<i>Чезганов С.А.</i> КОРЕЛЯЦІЯ “ЧИТАННЯ – УСНЕ МОВЛЕННЯ” ЯК ЕФЕКТИВНА МЕТОДИЧНА МОДЕЛЬ ОПРАЦЮВАННЯ ТЕКСТУ ФАХОВОГО СПРЯМУВАННЯ	245
<i>Яцишина С.А., Яцишин О.М.</i> ЦИКЛІЧНІСТЬ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВНЗ	248

РАЗДЕЛ 4. ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЙ ДИСКУРС В ПОЛИЛОГЕ КУЛЬТУР

<i>Антипова Н.А.</i> К ПРОБЛЕМЕ ФАНТАСТИЧЕСКОГО В МУЗЫКЕ: Г.БЕРЛИОЗ. ЭПИЗОД ИЗ ЖИЗНИ АРТИСТА.....	252
<i>Богданова І.В.</i> РОЛЬ ТВОРЧОСТІ ЕСХІЛА, В. ШЕКСПІРА ТА Р. ВАГНЕРА У ФОРМУВАННІ ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ ПОЛЯ КЛОДЕЛЯ.....	257
<i>Брона О.А.</i> ТИПОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ РЕЦЕНЗІЇ.....	264
<i>Еременко І.А., Гинда Е.Н.</i> РАССКАЗ А. П. ЧЕХОВА «АРИАДНА» КАК ОБЪЕКТ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛИЗА.....	271
<i>Лілова О.Є.</i> ОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ “ПОЕТИЧНА ВИГ’АДКА” В ТВОРЧОСТІ АНГЛІЙСЬКОГО ПІЗНЬОРЕНЕСАНСНОГО ПИСЬМЕННИКА ДЖ.ГАСКОНЯ.....	276
<i>Михайлова А.В.</i> СЛАВЯНСКОЕ КОММУНИКАТИВНОЕ ПРОСТРАНСТВО: ЖАНР ФЭНТЕЗИ	280
<i>Намакштанская И. Е.</i> АВТОРСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В.С. ВЫСОЦКИМ КОНЦЕПТА «СЛОВО».....	285
<i>Ніконова В.Г.</i> КАТЕГОРІЯ ТРАГІЧНОГО ТА АСПЕКТИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМАТУРГІЇ ШЕКСПІРА).....	289

<i>Новикова М.А.</i> РУСИСТИКА ЗА ПРЕДЕЛАМИ РОССИИ: НОВЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ ИЛИ НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ? (МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ).....	295
<i>Пономарёва Т.А.</i> СТИХОТВОРНЫЕ ПЕРЕВОДЫ И. БРОДСКОГО КАК КВИНТЭССЕНЦИЯ ПОЛИЛОГА КУЛЬТУР.....	300
<i>Сидоренко О.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЮЖЕТНИХ АЛГОРИТМІВ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ЖАНРАХ “НИЗОВОЇ” ЛІТЕРАТУРИ ПІЗЬНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ	304
<i>Торкут Н.М.</i> АНГЛІЙСЬКА РЕНЕСАНСНА НОВЕЛА В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ НОВЕЛІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ: СПЕЦИФІКА ДІАЛОГУ	308
<i>У Хао</i> ПЕЙЗАЖИ РОМАНА БА ЦЗИНА «СЕМЬЯ» И ТРАДИЦИОННЫЕ СИМВОЛЫ КИТАЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ.....	312
<i>Шатова И.Н.</i> УТВЕРЖДЕНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОГО И ИСКЛЮЧИТЕЛЬНОГО В ТВОРЧЕСТВЕ РУССКИХ ЭМОЦИОНАЛИСТОВ И НЕМЕЦКИХ ЭКСПРЕССИОНИСТОВ.....	316
<i>Штепенко А.Г.</i> ЭКЗИСТЕНЦИЯ КАК ПАРАДИГМА ПОСТИЖЕНИЯ КОНЦЕПЦИИ ЕДИНОГО В ТВОРЧЕСТВЕ Ф.СОЛОГУБА.....	321

РАЗДЕЛ 5. ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ДИСКУРСА И ТЕКСТА

<i>Бацевич Ф.С.</i> ТИПИ ЗВ'ЯЗКІВ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ У ДИСКУРСІ.....	325
<i>Бычкова Т.А.</i> ТЕКСТ КАК ФОРМА ОПОСРЕДОВАННОЙ КОММУНИКАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ ПОВЕСТИ М.М.ЗОЩЕНКО «ПЕРЕД ВОСХОДОМ СОЛНЦА»).....	329
<i>Егорова Л.Г.</i> ПРОСТРАНСТВО ДИСКУРСА В КОНТЕКСТЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА	333
<i>Козловська Л.С.</i> ХУДОЖНИЙ ТЕКСТ ЯК ОДИНИЦЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ДИСКУРСУ	340
<i>Максимова Т.В.</i> НЕОЛОГИЗМЫ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ МАССОВО-ИНФОРМАЦИОННОМ ДИСКУРСЕ: ПОВТОРЕНИЕ ПРОЙДЕННОГО ИЛИ ИННОВАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС?.....	343
<i>Приходько А.Н.</i> КОНЦЕПТОЛОГИЯ ДИСКУРСА, ИЛИ ДИСКУРСОЛОГИЯ КОНЦЕПТА	347
<i>Проценко Е.В.</i> ВОСПРИЯТИЕ ТЕКСТА В ПРОЦЕССЕ ЧТЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ	352
<i>Селиванова Е.А.</i> КОГНИТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ДЕНОТАЦИИ УКРАИНСКОЙ ЗАГАДКИ	356
<i>Синица И.А.</i> О ПОЛИКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ТЕКСТА НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ	361
<i>Сологуб Л.В.</i> ПОНЯТТЯ ТИПОЛОГІЇ ТЕКСТІВ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.....	364

<i>Шейгал Е.И.</i> ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА	369
<i>Щербачук Л.Ф.</i> СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОПЗМІВ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ В.А. СИМОНЕНКА)	373
<i>Яценко Т.А.</i> ВНУТРЕННЯЯ ФОРМА РАДИ В АСПЕКТЕ ЛИНГВОКОНЦЕПТОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ	377
АННОТАЦИИ	383
АНОТАЦІЇ	397
SUMMARY	411
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	424
СОДЕРЖАНИЕ	432

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ

ТАВРИЧЕСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА
им. В. И. Вернадского

Том 18 (57). № 2
ФИЛОЛОГИЯ

Симферополь
2005